

Mohorjev koledar beleži vsa bogoslužna praznovanja Cerkve na Slovenskem. Pri vsakem datumu je najprej zapisano takšno praznovanje, sledi velika pika (●), za njo pa drugi godovi, ki se v bogoslužju ne praznujejo. Če je velika pika že na začetku besedila, je tisti dan bogoslužni delavnik, ko v bogoslužju ne praznujemo ničesar posebnega. Stopnja praznovanja je označena s številko v oklepaju in sicer pomeni (1) slovesni praznik, (2) praznik, (3) obvezni god in (4) neobvezni god.

Cerkvena praznovanja so v letošnjem Mohorjevem koledarju navedena tako, kakor jih je za slovenske škofije odobrila Kongregacija za bogoslužje in zakramente kot novi slovenski bogoslužni koledar 25. junija 1991. Dodan je tisti praznik, ki je v oklepaju naveden v Sporočilih slovenskih škofij 1991, št. 9, str. 110.

Glede državnih praznikov in dela prostih dni ne vemo, če bomo do zaključka redakcije že vedeli za nove dneve, zato smo obdržali še nekaj dosedanjih, ki so predlagani tudi za naprej.

M*O*H*O*R*J*E*V
K*O*L*E*D*A*R

1992

MOHORJEVA
DRUŽBA

CELJE 1991

1 Sreda	NOVO LETO, OSM BOŽIČA, BOŽJA MATI MARIJA (1) ●
2 Četrtek	Bazilij Veliki in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) ●
3 Petek	● Genovefa Pariška, devica; Anter, papež, mučenec
4 Sobota	● Angela Folinjska, redovnica; Gregor Langreški, škof
5 Nedelja	2. PO BOŽIČU (2) ● Emilijana (Milena), devica
	Beseda se je učlovečila (Jn 1,1–18)
6 Ponedeljek	Gospodovo razglašenje, sv. Trije Kralji (1) ●
7 Torek	Rajmund Penjafort., duh. (4) ● Lucijan Antiohijski, muč.
8 Sreda	● Severin Noriški, op.; Erhard, škof; Jurij iz Hozibe, red.
9 Četrtek	● Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat
10 Petek	● Viljem iz Bourgesa, šk.; Agaton, papež; Peter Orseolo
11 Sobota	Pavlin Oglejski, škof (3) ● Teodozij, opat
12 Nedelja	JEZUSOV KRST (2) ● Tatjana (Tanja), mučenka
	Ti si molj ljubljeni Sin (Lk 3, 15–16. 21–22)
13 Ponedeljek	Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) ● Veronika Milanska, dev.
14 Torek	● Feliks (Srečko) Nolanski, duh.; Odon iz Novare, red.
15 Sreda	● Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok
16 Četrtek	● Marcel, papež; Berard in tov., frančiškanski mučenci
17 Petek	Anton (Zvonko), puščavnik (3) ● Marijan, diakon, muč.
18 Sobota	● Marjeta Ogrska, redovnica; Priska, mučenka
19 Nedelja	2. NAVADNA (2) ● Pavel Puščavnik
	Jezusov prvi čudež (Jn 2,1–12)
20 Ponedeljek	Fabijan, papež in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) ●
21 Torek	Neža (Janja), devica, mučenka (3) ● Epifanij, škof
22 Sreda	Vincenc (Vinko), diakon, muč. (4) ● Teodolinda, kraljica
23 Četrtek	● Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof
24 Petek	Frančišek Saleški, škof, c. u. (3) ● Felicijan, škof. muč.
25 Sobota	Spreobrnitev apostola Pavla (2) ● Ananija, mučenec
26 Nedelja	3. NAVADNA (2) ● Timotej in Tit, škofa
	Jezusov govor v Nazaretu (Lk 1,1–4. 14–21)
27 Ponedeljek	Angela Merici, devica (4) ● Vitalijan, papež
28 Torek	Tomaž Akvinski, duh., c. u. (3) ● Peter Nolasko, red.
29 Sreda	● Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik
30 Četrtek	● Martina, dev., muč.; Hiacinta (Jacinta) Marescotti
31 Petek	Janez Bosko, red. ustan. (3) ● Marcela, vdova

Januar	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	07.44	07.43	07.42	07.40	07.36	07.32	07.26
Zahod sonca	16.27	16.33	16.38	16.44	16.51	16.58	17.05
Dolžina dneva	08.43	08.49	08.56	09.04	09.15	09.26	09.39

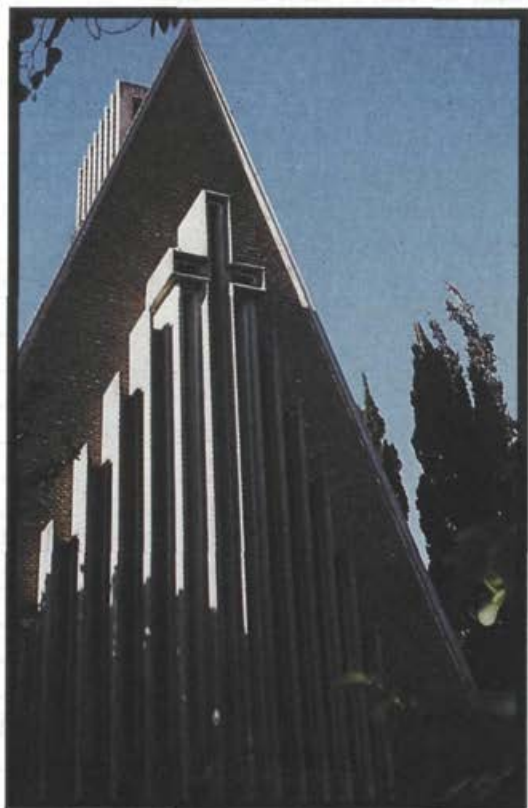
Do konca meseca se dan podaljša za 56 minut.

Sonce stopi v znamenje Vodnarja 20. januarja ob 20.33.

Lunine mene: mlaj 5. ob 00.10, prvi krajec 13. ob 03.32, ščip 19. ob 22.28, zadnji krajec 26. ob 16.27.

OPOMBA: Navedeni časi so v srednjeevropskem času, zato je treba od 29. marca do 27. septembra, ko je pri nas v rabi poletni čas, dodati eno uro.

Vzhod in zahod Sonca (navedeni časi veljajo za Ljubljano, za druge kraje v Sloveniji se razlikujejo za največ 6 minut), dolžina dneva

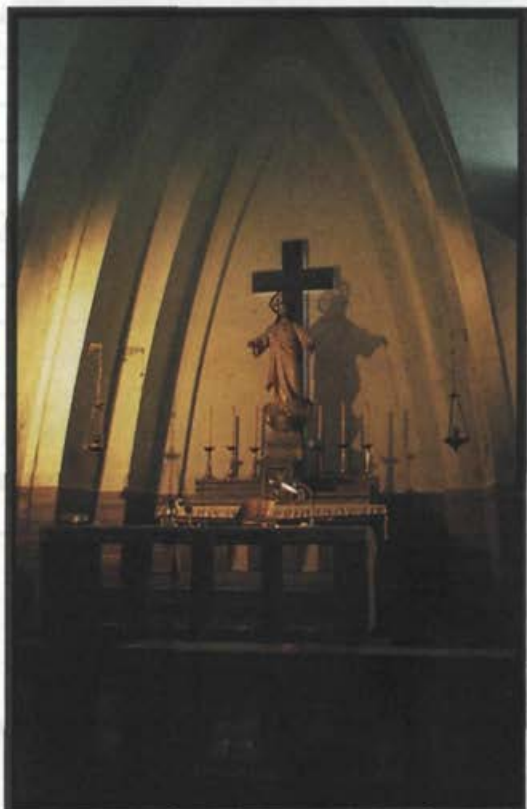

Arh. Viktor Sulčič, cerkev Srca Jezusovega, dom za ostarele
Italijanske bolnišnice, San Justo, Argentina
1. pročelje

1825 / 1992

0 1992 / 215

2. glavni oltar

3. detajl strehe

1	Sobota	● Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
2	Nedelja	JEZUSOVO DAROVANJE, SVEČNICA (2) ● Jezusa prinesejo v tempelj (Lk 2,22–40)
3	Ponedeljek	Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) ●
4	Torek	● Andrej Corsini, škof; Janez de Britto, mučenec
5	Sreda	Agata, dev., muč. (3) ● Ingenuin in Albuin, škofa
6	Četrtek	Pavel Miki in tov., muč. (3) ● Amand Belgijski, škof
7	Petek	● Nivard, redovnik; Adavkt in frigijski mučenci
8	Sobota	Prešernov dan; Hieronim Emiliani (4) ● Janez de Matha
9	Nedelja	5. NAVADNA (2) ● Apolonija, devica, mučenka Obilni ribji lov (Lk 5,1–11)
10	Ponedeljek	Sholastika, devica (3) ● Viljem Veliki, puščavnik
11	Torek	Lurška Mati božja (4) ● Cedmon, redovnik
12	Sreda	● Evlalija, mučenka; Benedikt Anianski, opat
13	Četrtek	● Katarina de Ricci, redovnica; Gregor II., papež
14	Petek	Valentin (Zdravko), mučenec (4) ● Bruno Kverfurtski, muč.
15	Sobota	● Jordan Saški, opat; Georgija, devica; Agapa, dev., muč.
16	Nedelja	6. NAVADNA (2) ● Julijana, mučenka Govor na gori (Lk 6,17.20–26)
17	Ponedeljek	Sedem ustanoviteljev servitov (4) ● Frančišek Clet, muč.
18	Torek	● Simeon Jeruzalemski, škof, mučenec; Flavijan, škof
19	Sreda	● Konrad iz Piacenze, spokornik; Barbat, škof
20	Četrtek	● Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
21	Petek	Peter Damiani, škof, c. u. (4) ● Maksimijan Puljski, škof
22	Sobota	Sedež apostola Petra (2) ● Marjeta Kortonska, spok.
23	Nedelja	7. NAVADNA (2) ● Polikarp, škof, cerkveni učitelj Jezus uči ljubezen do bližnjega (Lk 6,27–38)
24	Ponedeljek	Matija, apostol (2) ● Sergij, mučenec
25	Torek	● Tarazij (Taras), škof; Valburga, devica
26	Sreda	● Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
27	Četrtek	● Gabrijel Žalostne Matere božje, redovnik; Leander, škof
28	Petek	● Roman, opat; Hilarij, papež
29	Sobota	● Osvald (Ožbalt), škof; prestopni dan ¹

¹ Po reformi koledarja velja kot prestopni dan 29. februar in ne več 24., kakor je bilo poprej; zato se v prestopnih letih godovi od 24. do 28. februarja ne pomikajo več za dan naprej.

Februar	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	07.25	07.19	07.12	07.04	06.56	06.48
Zahod sonca	17.06	17.14	17.21	17.28	17.36	17.43
Dolžina dneva	09.41	09.55	10.09	10.24	10.40	10.55

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 24 minut.

Sonce stopi v znamenje Rib 19. februarja ob 10.44.

Lunine mene: mlaj 3. ob 20.00, prvi krajec 11. ob 17.15, ščip 18. ob 09.04, zadnji krajec 25. ob 08.56.

Arh. Jure Vombergar
1. pokopališka kapela, Lomas de Zamora, 1980

2.

3. cerkev Marija Kraljica, Slovenska vas, Remedios de Escalada,
Argentina – preureditev notranjosti, 1969

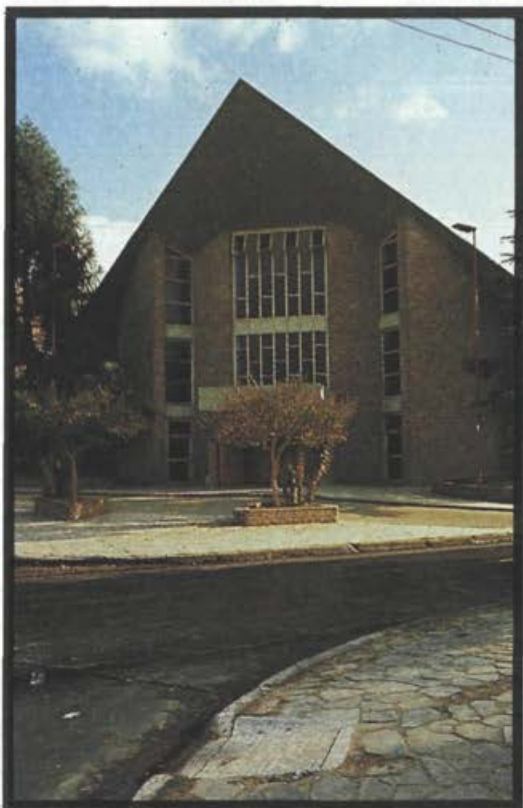
1 Nedelja	8. NAVADNA (2) • Albin, škof.; Antonina, muč. Drevo spoznamo po sadu (Lk 6,39–45)
2 Ponedeljek	• Neža Praška, devica; Karel Dobri, knez
3 Torek	• Kunigunda, ces.; Marin in Asterij.; Pust
4 Sreda	++ Pepelnica (1) • Kazimir, kraljevič
5 Četrtek	• Janez Jožef od Križa, redovnik; Evzebij, mučenec
6 Petek	+ • Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nika), devica
7 Sobota	Perpetua in Felicita, muč. (4) • Gavdioz, škof
8 Nedelja	1. POSTNA (1) • Janez od Boga, redov. ustan. Jezus zavrne skušnjavca (Lk 4,1–13)
9 Ponedeljek	Frančiška Rimska, redovnica (4) • Gregor Niški, škof
10 Torek	• Štirideset mučencev; Makarij Jeruzalemski, škof
11 Sreda	• Sofronij, škof; Evlogij, mučenec; Konstantin, spok.
12 Četrtek	• (Gregor Vel., papež); Doroteja (Rotija), mučenka
13 Petek	+ • Kristina, dev., muč.; Teodora (Božidara), mučenka
14 Sobota	Kvatre • Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
15 Nedelja	2 POSTNA (1) • Klemen M. Dvoržak, redovnik Jezus se na gori spremeni (Lk 9,28–36)
16 Ponedeljek	• Hilarij in Tacijan, muč.; Herbert, škof; Julijan, muč.
17 Torek	Patricij, škof (4) • Jedrt Nivelaska, opatinja
18 Sreda	Ciril Jeruzalemski, šk., c. u. (4) • Salvator, redovnik
19 Četrtek	Jožef, mož Device Marije (1) • Sibilina, devica
20 Petek	+ • Klavdija in tov., mučenke; Kutbert, škof
21 Sobota	• Nikolaj Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec
22 Nedelja	3. POSTNA (1) • Lea, spokornica Jezus opominja k pokori (Lk 13,1–9)
23 Ponedeljek	Turibij iz Mongroveja, šk. (4) • Viktorijan in tov., mučenci
24 Torek	• Dionizij in tov., mučenci; Katarina Švedska, red.
25 Sreda	Gospodovo oznanjenje (1) • Dizma, desni razbojnik
26 Četrtek	• Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec
27 Petek	+ • Rupert Salzburški, škof; Lidija, mučenka
28 Sobota	• Milada Praška, dev.; Bojan (Vojan), knez, muč.
29 Nedelja	4. POSTNA (1) • Bertold, redovni ustanovitelj Prilika o izgubljenem sinu (Lk 15,1 – 3.11–32) Prehod na poletni č
30 Ponedeljek	• Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa
31 Torek	Modest Gosposvetski, škof (4) • Gvido, opat

Marec	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	06.40	06.32	06.22	06.13	06.03	05.53	05.44
Zahod sonca	17.49	17.56	18.03	18.09	18.16	18.23	18.30
Dolžina dneva	11.09	11.24	11.41	11.56	12.13	12.30	12.46

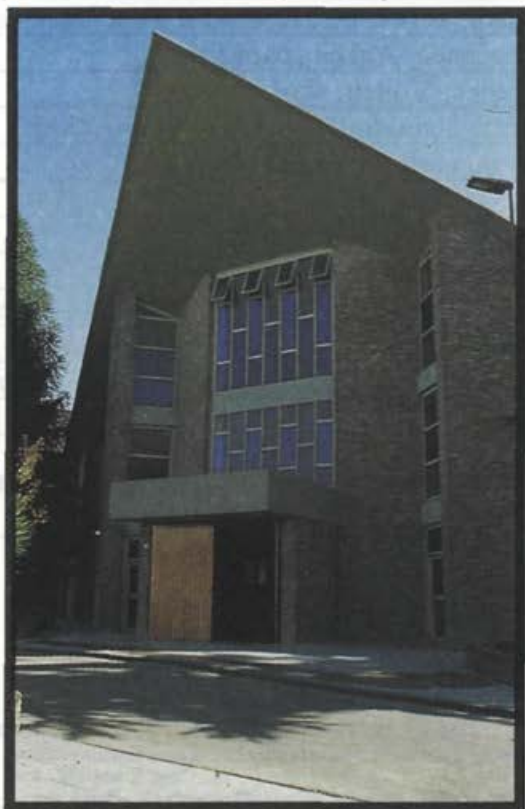
Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 37 minut.

Sonce stopi v znamenje Ovna 20. marca ob 09.48. Začetek pomladi.

Lunine mene: mlaj 4. ob 14.22, prvi krajec 12. ob 03.36, ščip 18. ob 19.18, zadnji krajec 26. ob 03.30.

Arh. Marjan Eiletz
cerkev Ntra. Sra. del Carmen, Villa Bosch, Argentina, 1969-1971
1. pročelje

2. pročelje

3. glavni oltar

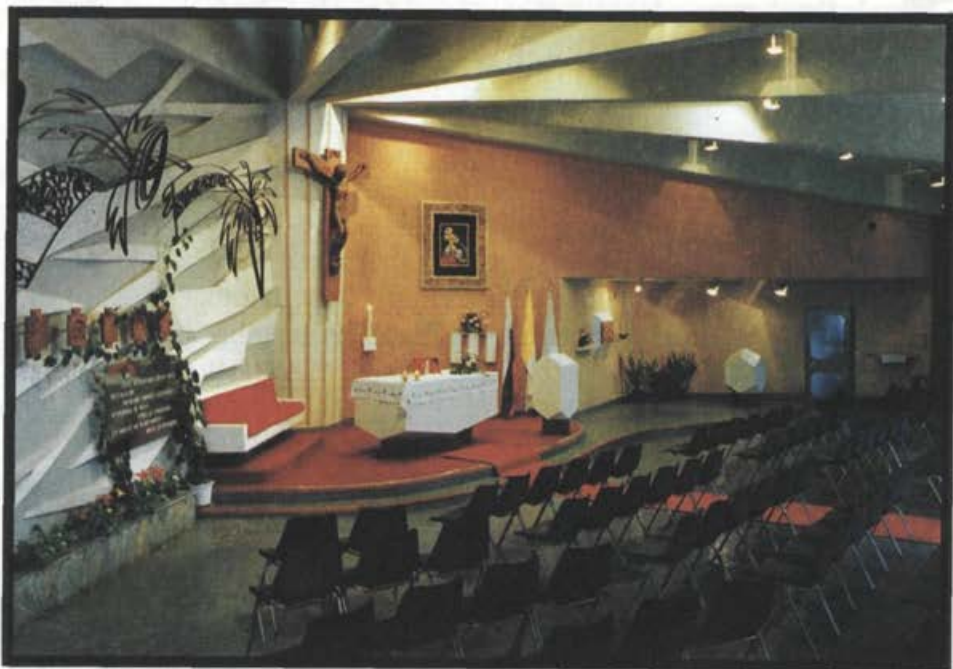
1 Sreda	● Hugo Grenobeljski, škof; Venancij, škof, mučenec
2 Četrtek	Francišek Paolski, red. ust. (4) ● Teodozija, muč.
3 Petek	+ ● Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, mučenka
4 Sobota	Izidor Seviljski, šk., c. u. (4) ● Zosim, puščavnik
5 Nedelja	5. POSTNA (1) ● Vincenc Ferrer, duhovnik Jezus ne obsoja grešnice (Jn 8,1–11)
6 Ponedeljek	● Irenej Sirmijski, škof, muč.; Celestin I., papež
7 Torek	Janez Krstnik de la Salle, redovni ustan. (4) ●
8 Sreda	● Albert, škof, mučenec; Valter, opat
9 Četrtek	● Marija Klopajeva, svetopis. žena; Valtruda, redovnica
10 Petek	+ ● Ezekiel, prerok; Apolonij in tov., mučenci
11 Sobota	Stanislav, škof, muč. (4) ● Domnij (Dujam), škof
12 Nedelja	CVETNA NEDELJA JEZUSOVEGA TRPLJENJA (1) ● a) Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Lk 19,28–40) b) Trpljenje NGJK po Luku (Lk 22,14–71; 23,1–56)
13 Ponedeljek	● Martin I., papež, mučenec; Hermenegild, muč.
14 Torek	● Lidvina, devica; Valerijan in tov., mučenci
15 Sreda	● Anastazija, mučenka; Peter Gonzales, redovnik
16 Četrtek	Vel. četrtek (1) ● Bernardka Lurška, devica
17 Petek	++ Vel. petek (1) ● Rudolf, mučenec; Inocenc, škof
18 Sobota	Vel. sobota (1) ● Apolonij, muč.; Elevterij Ilir., m.
19 Nedelja	VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) ● Jezus vstane od mrtvih (Jn 20,1–9)
20 Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek (1) ● Hilda, devica
21 Torek	● Anzelm, škof, cerkv. uč.; Konrad iz Parzhama, red.
22 Sreda	● Leonid, mučenec; Agapit, papež
23 Četrtek	● Jurij, mučenec; Vojteh, škof, mučenec
24 Petek	● Fidel (Zvest) Sigmarinški, d., m; Honorij, škof
25 Sobota	● Marko, evangelist; Ermin, škof, mučenec
26 Nedelja	2. VELIKONOČNA, BELA (1) ● Pashazij, opat Jezus se prikaže apostolom (Jn 20,19–31)
27 Ponedeljek	● USTANOVITEV OF; Hozana Kotorska, dev.
28 Torek	Peter Chanel, duh., mučenec (4) ● Vital (Živko), mučenec
29 Sreda	Katarina Sienska, dev., c. u. (3) ● Peter Veronski, muč.
30 Četrtek	Pij V., papež (4) ● Jožef Cottolengo, redov. ustanov.

April	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	05.42	05.32	05.23	05.14	05.05	04.56
Zahod sonca	18.31	18.37	18.44	18.51	18.57	19.03
Dolžina dneva	12.49	13.05	13.21	13.37	13.52	14.07

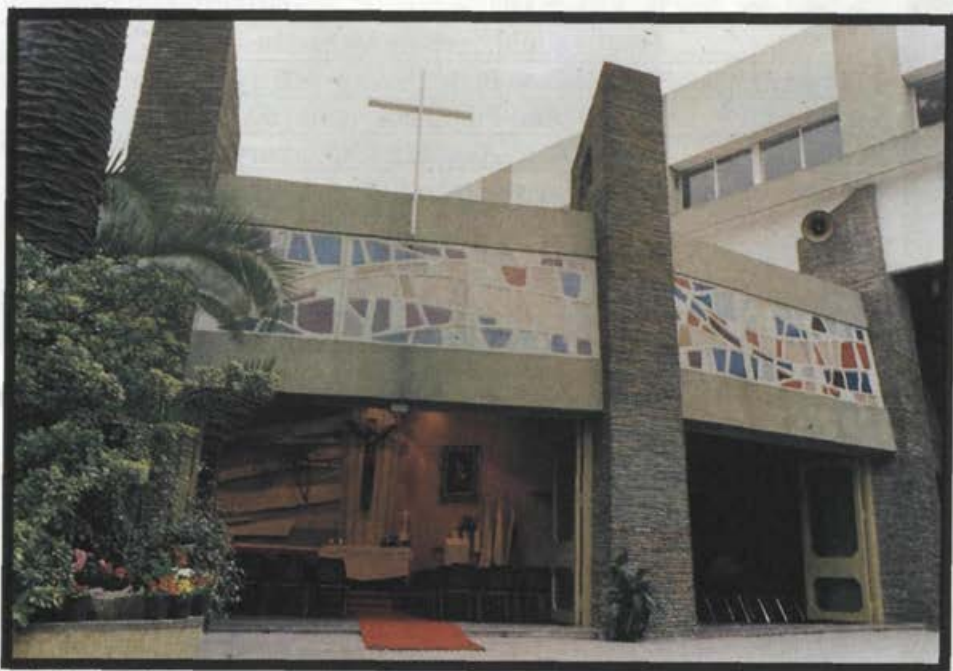
Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 30 minut.

Sonce stopi v znamenje Bika 19. aprila ob 20.57.

Lunine mene: mlaj 3. ob 06.01, prvi krajec 10. ob 11.06, ščip 17. ob 05.42, zadnji krajec 24. ob 22.40.

1. notranjost
spominska stena ak. slik. Bara Remec, križev pot Ivan Buko-
vec, ureditev oltarja arh. Jure Vombergar

Arh. Marjan Eiletz
cerkev Marija Pomagaj, Slovenska hiša, Buenos Aires, Argentina
1971- 1974

1 Petek	JOŽEF DELAVEC (2) MEDNARODNI PRAZNIK DELA
2 Sobota	Atanazij, škof in cerkveni učitelj (3) • Boris, kralj
3 Nedelja	3. VELIKONOČNA (1) • Filip in Jakob ml., apostola Jezus z apostoli na Genezar. jezeru (Jn 21,1-19)
4 Ponedeljek	Florijan (Cvetko), mučenec (4) • Cirijak, škof
5 Torek	• Gotard, škof; Angel, mučenec; Juta, spokornica
6 Sreda	• Marija, Srednica milosti; Dominik Savio, dijak
7 Četrtek	• Gizela, opatinja; Domicijan, škof; Flavij, mučenec
8 Petek	• Viktor Milanski, mučenec; Dezider (Željko), škof
9 Sobota	• Pahomij, opat; Beat, puščavnik; Dan zmage
10 Nedelja	4. VELIKONOČNA (1) • Antonin, škof Jezus dobri pastir (Jn 10,27-30)
11 Ponedeljek	• Mamert, škof; Sigismund (Žiga), kralj
12 Torek	Leopold Mandić, duhovnik (3) • Pankracij, mučenec
13 Sreda	• Servacij, škof; Mucij, mučenec
14 Četrtek	• Bonifacij, mučenec; Justina, mučenka
15 Petek	• Zofija (Sonja), mučenka; Izidor, kmet
16 Sobota	Janez Nepomuk, duh., muč. (3) • Andrej Bobóla, muč.
17 Nedelja	5. VELIKONOČNA (1) • Paskal Baylon, red.; Jošt, opat Jezusova nova zapoved (Jn 13,31-35)
18 Ponedeljek	Janez I., papež, mučenec (4) • Erik, kralj
19 Torek	• Peter Celestin, papež; Pudencijana, devica
20 Sreda	Bernardin Sienski, duh. (4) • Plavtila, spok.
21 Četrtek	• Krispin, redovnik; Valens, škof; Evtihij in tovariši
22 Petek	• Renata, spok.; Marjeta (Rjeta-Rita) Kasijska, red.
23 Sobota	• Janez de Rossi, duhovnik; Evfrozinja, redovnica
24 Nedelja	6. VELIKONOČNA (1) • Marija Pomočnica Jezus objubi Svetega Duha (Jn 14,23-29)
25 Ponedeljek	Prošnji dan; Beda; Gregor VII.; Marija M. de P. (4) •
26 Torek	Prošnji dan; Filip Neri, duhovnik (3) •
27 Sreda	Prošnji dan; Avgustin Canterburyjski, škof (4) •
28 Četrtek	Gospodov vnebohod (1) • German Pariški, škof
29 Petek	Maksim Emonski, škof (4) • Teodozija, devica
30 Sobota	Kancij in tov., muč. (4) • Ferdinand, kralj
31 Nedelja	7. VELIKONOČNA (1) • Obiskanje Device Marije Naj bodo vsi eno (Jn 17,20-26)

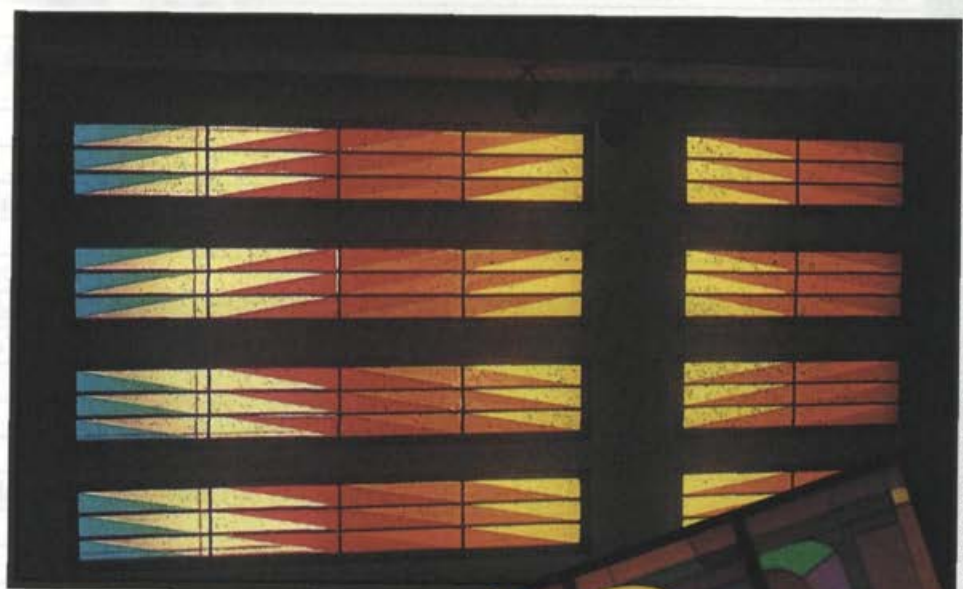
Maj	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.49	04.41	04.35	04.29	04.23	04.19	04.15
Zahod sonca	19.11	19.17	19.23	19.29	19.35	19.40	19.45
Dolžina dneva	14.22	14.36	14.48	15.00	15.12	15.21	15.30

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 8 minut.

Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 20. maja ob 20.12.

Lunine mene: mlaj 2. ob 18.44, prvi krajec 9. ob 16.44, ščip 16. ob 17.03, zadnji krajec 24. ob 16.53.

Arh. Jure Vombergar, vitraže
3. Škofov zavod, Adrogné, Argentina, 1968

2. cerkev Marija Krajčica, Slovenska vas, Remedios de Escalada, Argentina 1968

1. kapela, dom za ostarele, Slovenska vas, Remedios de Escalada, Argentina 1980

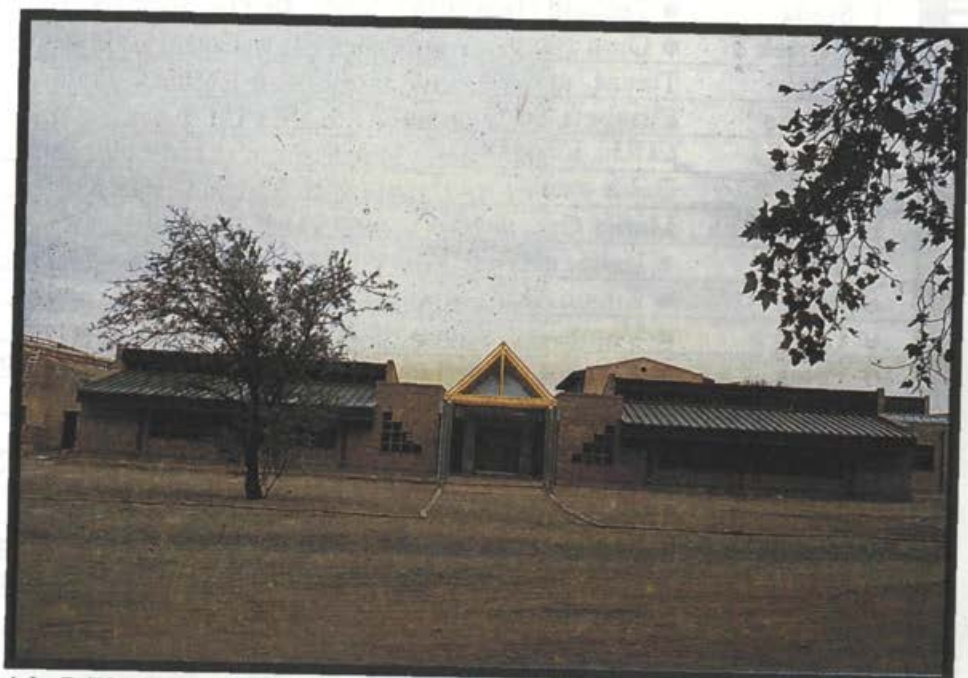
1 Ponedeljek	Justin, mučenec (3) ● Pamfil, mučenec
2 Torek	Marcelin in Peter, mučenca (4) ● Erazem, škof, muč.
3 Sreda	Karel Lwanga in tov., muč. (3) ● Klotilda, kraljica
4 Četrtek	● Frančišek Caracciolo, r. u.; Kvirin iz Siscije, šk., m.
5 Petek	Bonifacij, šk., muč. (3) ● Svetko, (Svetopolk), m.; Igor, m.
6 Sobota	Norbert, škof, red. ust. (4) ● Bertrand Oglejski, škof
7 Nedelja	BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) ● Robert, opat Prejmite Svetega Duha (Jn 20,19–23)
8 Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve (2) ● Medard, škof
9 Torek	Efrem Sirski, diakon, c. u.; Primož in Felicijan, m. (4) ●
10 Sreda	● Bogumil, škof; Janez Dominici, dubrovniški škof
11 Četrtek	Barnaba, apostol (3) ● Jolenta, red.
12 Petek	● Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
13 Sobota	Kvatre; Anton Padovanski, redovnik, c. u. (3) ● Trifil, škof
14 Nedelja	SV. TROJICA (1) ● Elizej, prerok Tri božje osebe so eno (Jn 16,12–15)
15 Ponedeljek	Vid (Vitomir), mučenec (4) ● Germana (Mana) Cousin, d.
16 Torek	● Frančišek Regis, duh.; Beno, škof; Gvido Kort., red.
17 Sreda	● Gregor Barbarigo, škof; Adolf, škof
18 Četrtek	REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) ● Amand, škof
19 Petek	Romuald, opat (4) ● Nazarij, škof
20 Sobota	● Silverij, papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
21 Nedelja	12. NAVADNA (2) ● Alojz (Vekoslav) Gonzaga, r. Peter izpove vero v Kristusa (Lk 9,18–24)
22 Ponedeljek	Pavlin iz Nole, šk.; Janez Fisher in Tomaž More, m. (4) ●
23 Torek	● Agripina, devica, mučenka; Jožef Cafasso, duhovnik
24 Sreda	Rojstvo Janeza Krstnika (1) kres ● Favst, mučenec
25 Četrtek	● Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), dev.
26 Petek	Srce Jezusovo (1) ● Vigili (Stojan), šk.; Pelagij, muč.
27 Sobota	Marijino srce; Ema Krška, kn.; Ciril Al., šk., c. u. (4) ●
28 Nedelja	13. NAVADNA (2) ● Irenej, škof, mučenec Jezusove zahteve do učencev (Lk 9,51–62)
29 Ponedeljek	Peter in Pavel, apostola (1) ● Marcel, mučenec
30 Torek	Prvi mučenci rimske Cerkve (4) ● Emilijana, mučenka

Junij	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	04.14	04.12	04.11	04.10	04.11	04.13
Zahod sonca	19.46	19.49	19.53	19.55	19.56	19.57
Dolžina dneva	15.32	15.37	15.42	15.45	15.45	15.44

Do 21. junija se dan podaljša za 13 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 4 minute.

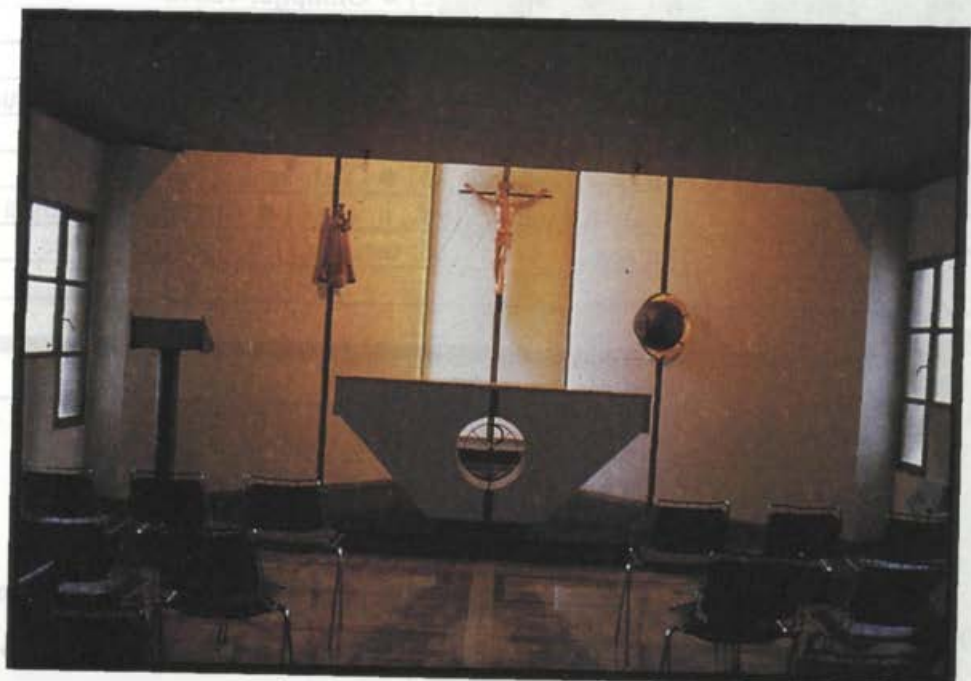
Sonce stopi v znamenje Raka 21. junija ob 04.14. Začetek poletja.

Lunine mene: mlaj 1. ob 04.57, prvi krajec 7. ob 21.47, ščip 15. ob 05.50, zadnji krajec 23. ob 09.11, mlaj 30. ob 13.18.

Arh. Božidar Bajuk, Nadškofijski versko-izobraževalni center,
Mendoza, Argentina, 1990

1. glavni vhod

2. kapela

1 Sreda	● Teobald (Bogoslav), pušč., Estera, svetopis. žena
2 Četrtek	● Oton Bamberški, škof; Vital (Živko), mučenec
3 Petek	Tomaz, apostol (2) ● Heliodor Koprski, škof
4 Sobota	Elizabeta Portugalska; Urh, škof (4) ●
5 Nedelja	CIRIL IN METOD, slovan. ap. (1) ● Anton M. Zacc. Dobri pastir da življenje za ovce (Jn 10,11–16)

6 Ponedeljek	Marija Goretti, dev., muč. (4) ● Bogomila, spokornica
7 Torek	● Izaija, prerok; Vilibald, škof; Edelburga, devica
8 Sreda	● Kilijan, škof, mučenec; Prokop, mučenec
9 Četrtek	● Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
10 Petek	● Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, m.
11 Sobota	Benedikt, opat (2) ● Olga Kijevska, kneginja

12 Nedelja **15. NAVADNA (2) ● Mohor in Fortunat, muč.**
Prilika o usmiljenem Samarijanu (Lk 10,25–37)

13 Ponedeljek	Henrik (Hinko) I., kralj (4) ● Evgen, škof
14 Torek	Kamil de Lellis, duh. (4) ● Frančišek Solan, redovnik
15 Sreda	Bonaventura, škof, c. u. (3) ● Vladimir Kijevski, knez
16 Četrtek	Karmelska Mati božja (4) ● Evstahij, škof
17 Petek	● Aleš (Aleksij), spokornik; Marcelina, devica
18 Sobota	● Friderik (Miroslav), škof, muč.; Arnold, škof

19 Nedelja **16. NAVADNA (2) ● Arsen, diakon, pušč.**
Marta in Marija (Lk 10, 38–42)

20 Ponedeljek	● Marjeta Antiohijska, devica, muč.; Elija, prerok
21 Torek	Lovrenc iz Brindisija, duh., c. u. (4) ● Danijel (Danilo), m.
22 Sreda	Marija Magdalena (Majda) (3) ● Menelij, opat
23 Četrtek	Brigita Švedska, red. ust. (4) ● Apolinarij, škof, muč.
24 Petek	Krištof (Kristo), mučenec (4) ● Kristina, devica, muč.;
25 Sobota	Jakob st., apostol (2) ● Olimpija, vdova

26 Nedelja **17. NAVADNA (2) ● Joahim in Ana, starša DM**
Jezus uči prav moliti (Lk 11,1–13)

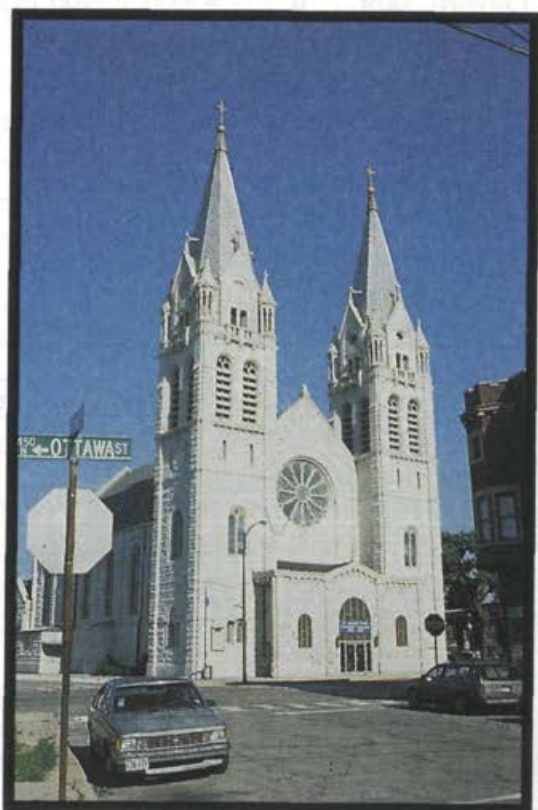
27 Ponedeljek	Gorazd, Kliment, Naum in tov. (3) ● Pantaleon, muč.
28 Torek	● Viktor (Zmago) I., papež; Samson (Samo), škof
29 Sreda	Marta iz Betanije (3) ● Olaf, kralj
30 Četrtek	Peter Krizolog, škof., c. u. (4) ● Angelina, kneginja
31 Petek	Ignacij Lojolski, red. ustan. (3) ● Fabij, mučenec

Julij	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.16	04.18	04.23	04.27	04.32	04.37	04.4
Zahod sonca	19.56	19.54	19.52	19.48	19.44	19.39	19.3
Dolžina dneva	15.40	15.36	15.29	15.21	15.12	15.02	14.5

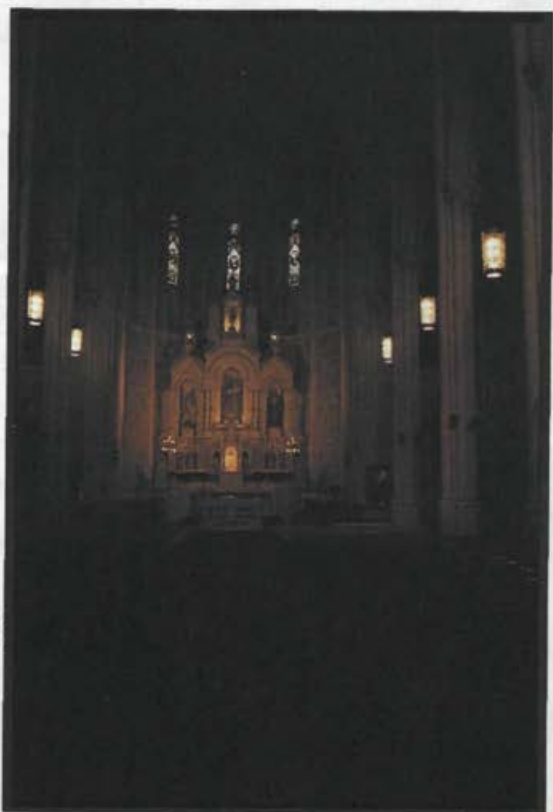
Do konca meseca se dan skrajša za 50 minut.

Sonce stopi v znamenje Leva 22. julija ob 15.09.

Lunine mene: prvi krajec 7. ob 03.43, ščip 14. ob 20.06, zadnji krajec 22. ob 23.12, mlaj 29. ob 20.35.

JOLIET (IL): notranjost župnijske cerkve sv. Jožefa

JOLIET (IL): župnijska cerkev sv. Jožefa

1 Sobota	Alfonz M. Ligvorij, škof, c. u. (3) ● Makabejski bratje
2 Nedelja	18. NAVADNA (2) ● Evzebij iz Vercellija, škof Jezus svari pred lakomnostjo (Lk 12,13–21)
3 Ponedeljek	● Lidija, makedonska žena; Avguštin Kažotić, zagr. škof
4 Torek	Janez M. Vianney, duh. (3) ● Perpetua, žena
5 Sreda	Posvetitev bazilike Marije Snežne (4) ● Ožbalt, kr.
6 Četrtek	Jezusova spremenitev na gori (2) ● Pastor, muč.
7 Petek	Sikst II., papež in tov., muč.; Kajetan, duh. (4) ●
8 Sobota	Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) ● Cirijak in tov.
9 Nedelja	19. NAVADNA (2) ● Peter Faber, redovnik Opomin k čuječnosti (Lk 12,32–48)
10 Ponedeljek	Lovrenc, diakon, muč. (2) ● Asterija (Zvezdana), muč.
11 Torek	Klara (Jasna), devica (3) ● Tiburcij in Suzana, muč.
12 Sreda	● Evplij, mučenec; Inocenc XI., papež
13 Četrtek	Poncijan, papež in Hipolit, duhovnik, mučenca (4) ●
14 Petek	Maksimilijan Kolbe, muč. (3) ● Evzebij iz Rima, duh.
15 Sobota	MARIJINO VNEBOVZETJE (1) ● Tarzicij, mučenec
16 Nedelja	20. NAVADNA (2) ● Rok, spokornik Za Jezusa se je treba odločiti (Lk 12,49–53)
17 Ponedeljek	● Hijacint Poljski, redovnik; Liberat (Slobodan), op., m.
18 Torek	● Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste
19 Sreda	Janez Eudes, red. ustan. (4) ● Ludvik Toulouški, škof
20 Četrtek	Bernard, opat, c. u. (3) ● Samuel (Samo), prerok
21 Petek	Pij X., papež (3) ● Sidonij (Zdenko), škof
22 Sobota	Devica Marija, Kraljica (3) ● Sigfrid (Zmago), škof
23 Nedelja	21. NAVADNA (2) ● Roza iz Lime, devica Ozka so vrata v nebesa (Lk 13,22–30)
24 Ponedeljek	Jernej, apostol (2) ● Emilija de Vialar, redovnica
25 Torek	Ludvik IX., Francoski kralj; Jožef Kalasanc, d. (4) ●
26 Sreda	● Ivana Elizabeta Bichier, red. ust.; Rufin, škof
27 Četrtek	Monika, mati sv. Avguština (3) ● Cezarij, škof
28 Petek	Avguštin, škof, cerkv. uč. (3) ● Hermes, mučenec
29 Sobota	Mučeništvo Janeza Krstnika (3) ● Sabina, mučenka
30 Nedelja	22. NAVADNA (2) ● Feliks in Adavkt, mučenca Jezus uči ponižnosti (Lk 14,7–14)
31 Ponedeljek	● Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

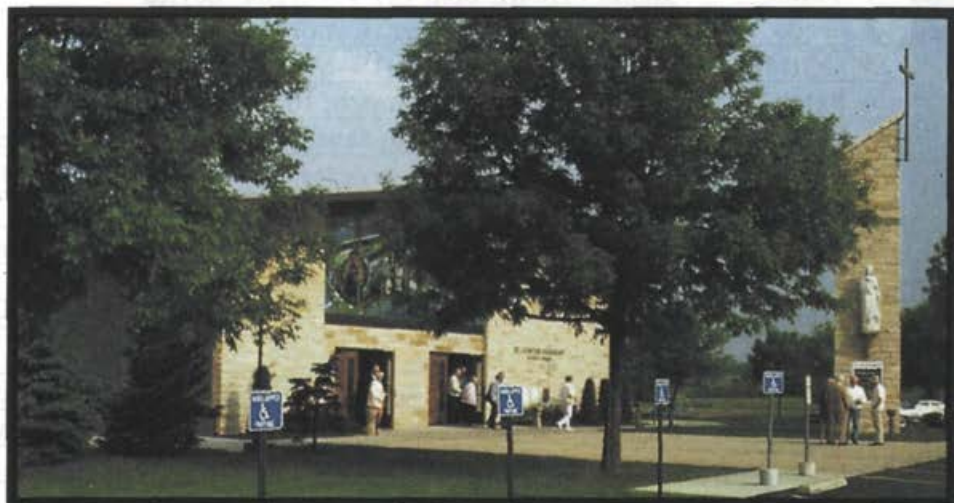
Avgust	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.45	04.51	04.57	05.03	05.10	05.16	05.22
Zahod sonca	19.32	19.24	19.17	19.08	19.01	18.51	18.42
Dolžina dneva	14.47	14.33	14.20	14.05	13.51	13.35	13.20

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 27 minut.

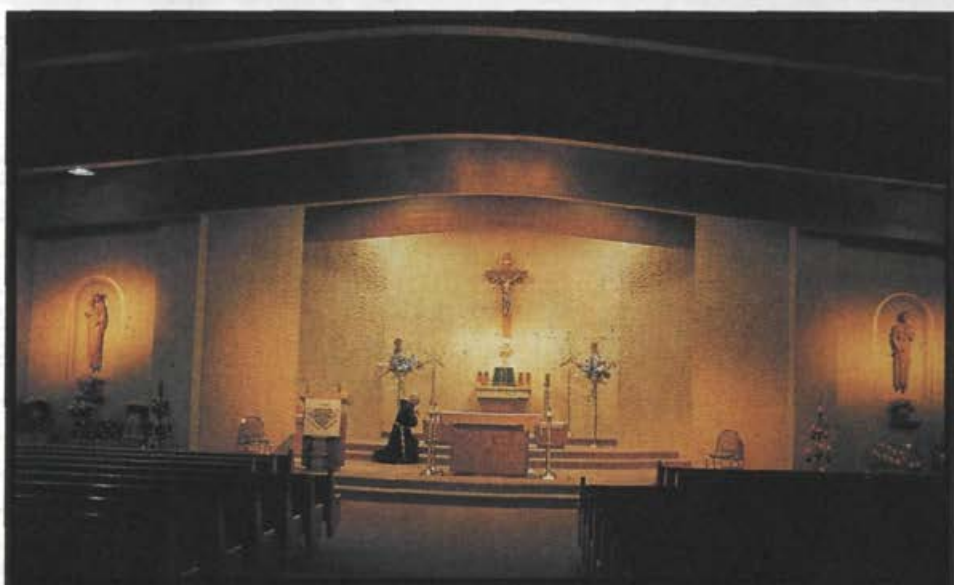
Sonce stopi v znamenje Device 22. avgusta ob 22.10.

Lunine mene: prvi krajec 5. ob 11.59, ščip 13. ob 11.27, zadnji krajec 21. ob 11.01, mlaj 28. ob 03.42.

1992

GREENFIELD (WI): župnijska cerkev sv. Janeza Ev.

GREENFIELD (WI): glavni oltar cerkve sv. Janeza Ev.

GREENFIELD (WI): župnijska cerkev sv. Janeza Ev.

1 Torek	Egidij (Tilen), opat (4) ● Verena, devica
2 Sreda	● Maksima, mučenka; Kastor, škof
3 Četrtek	Gregor Vel., papež (3) ● Mansvet, škof
4 Petek	● Rozalija (Zalka), devica; Ida, spok.; Mojzes, prerok
5 Sobota	● Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
6 Nedelja	23. NAVADNA (2) ● ANGELSKA; Petronij, škof Hoja za Kristusom (Lk 14,25–33)
7 Ponedeljek	● Marko Križevčan in tov., muč.; Regina, dev., muč.
8 Torek	Marijino rojstvo (2) ● Hadrijan, mučenec
9 Sreda	● Peter Klaver, redovnik; Dorotej in Gorgonij, mučenca
10 Četrtek	● Nikolaj Toletinski, spokornik; Otokar, redovnik
11 Petek	● Prot in Hijacint, mučenca; Erntruda (Erna), devica
12 Sobota	● Gvido iz Anderlechta, spok., Tacijan (Tihomil), muč.
13 Nedelja	24. NAVADNA (2) ● Janez Zlatousti, šk., c. u. Prilika o božjem usmiljenju (Lk 15,1–32)
14 Ponedeljek	Povišanje sv. Križa (2) ● Notburga, devica
15 Torek	Žalostna Mati božja (Dolores) (3) ● Melita, mučenka
16 Sreda	Kornelij, pap. in Ciprijan, šk., muč. (3) ● Ljudmila, kneg.
17 Četrtek	Robert Bellarmino, škof, c. u. (4) ● Lambert, škof, muč.
18 Petek	● Jožef Kupertinski, duhovnik; Irena in Zofija, mučenki
19 Sobota	Kvatre; Januarij, šk., m. (4) ● Emilija de Rodat, red.
20 Nedelja	25. NAVADNA (2) ● Suzana, mučenka Ne moremo služiti Bogu in mamonu (Lk 16,1–13)
21 Ponedeljek	Matej (Matevž), apostol in evang. (2) ● Jona, prerok
22 Torek	● Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tov., mučenci
23 Sreda	● Paternij (Domogoj), škof, mučenec; Lin, papež
24 Četrtek	Rupert Salzburški, škof (4) ● Marija reš. jetnikov
25 Petek	● Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof
26 Sobota	Kozma in Damijan, mučenca (4) ● Nil, opat
27 Nedelja	26. NAVADNA (2) ● Vincenc Pavelski, duhovnik Bogatin in ubogi Lazar (Lk 16,19–31) Vrnitev na sončni čas
28 Ponedeljek	Venčeslav (Vaclav), muč. (4) ● Lioba (Ljuba), devica
29 Torek	Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) ●
30 Sreda	Hieronim, duhovnik, c. u. (3) ● Zofija, spokornica

September	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	05.23	05.30	05.35	05.41	05.48	05.55	
Zahod sonca	18.40	18.31	18.21	18.11	18.01	17.52	
Dolžina dneva	13.17	13.01	12.46	12.30	12.13	11.57	

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 33 minut.

Sonce stopi v znamenje Tehtnice 22. septembra ob 19.43. Začetek jeseni.

Lunine mene: prvi krajec 3. ob 23.39, ščip 12. ob 03.17, zadnji krajec 19. ob 20.53, mlaj 26. ob 11.40.

CHICAGO (IL): župnijska cerkev sv. Štefana, zadaj levo osnovna šola

LEMONT (IL): Baragov romarski dom

LEMONT (IL): nagrobnik škofa Rožmana

1 Četrtek	Terezija Deteta Jezusa, dev. (3) ● Remigij, škof
2 Petek	Angeli varuhi (3) ● Teofil (Bogoljub, Bogomil), sp.
3 Sobota	● Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
4 Nedelja	27. NAVADNA (2) ● ROŽNOVENSKA; Francišek Jezus spodbuja k veri (Lk 17,5–10)
5 Ponedeljek	● Marcelin, škof; Flavija, mučenka
6 Torek	Bruno, redovni ustanovitelj (3) ● Renato, škof
7 Sreda	Rožnovenska Mati božja (3) ● Marko I., papež
8 Četrtek	● Demetrij, mučenec; Pelagija, spokornica
9 Petek	Dioniz, šk. in tov., muč.; Janez Leonardi, duh. (4) ●
10 Sobota	● Frančišek Borgia, redovnik; Hugolin, mučenec
11 Nedelja	28. NAVADNA (2) ● Emilijan (Milan, Milko), šk. Jezus očisti deset gobavcev (Lk 17,11–19)
12 Ponedeljek	Maksimilijan Celjski, škof (4) ● Serafin, redovnik
13 Torek	● Edvard, kralj; Koloman, mučenec
14 Sreda	Kalist I., papež, muč. (4) ● Gaudencij (Veselko), šk. m.
15 Četrtek	Terezija (Zinka) Velika, dev., c. u. (3) ● Avrelija, dev.
16 Petek	Hedvika, red.; Marjeta M. Alakok, dev. (4) ● Gal, opat
17 Sobota	Ignacij Antiohijski, škof, mučenec (3) ● Viktor, škof
18 Nedelja	29. NAVADNA (2) MISIJONSKA ● Luka, evang. Prilika o sodniku in vdovi (Lk 18,1–8)
19 Ponedeljek	Izak Jogues in kanadski mučenci; Pavel od Križa (4) ●
20 Torek	● Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat
21 Sreda	● Uršula, devica, mučenka; Hilarion, opat
22 Četrtek	● Marija Saloma, svetopis. žena; Bertila Boscardin, red.
23 Petek	Janez Kapistran, duhovn. (4) ● Severin iz Kölna, škof
24 Sobota	Anton M. Claret, škof (4) ● Feliks, škof, mučenec
25 Nedelja	30. NAVADNA (2) ŽEGNANJSKA (1) ● Darija Prilika o farizeju in cestnarju (Lk 18,9–14)
26 Ponedeljek	● Lucijan, mučenec; Amand iz Strasbourga
27 Torek	● Vincenc in Sabina, mučenca; Frumencij, škof
28 Sreda	Simon in Juda Tadej, apostola (2) ● Cirila, mučenka
29 Četrtek	● Narcis, škof; Ermelinda Brabantska, devica
30 Petek	● Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redovnik
31 Sobota	● Volbenk (Bolfenk), škof; Kvintin, mučenec

Oktober	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	06.01	06.07	06.14	06.21	06.28	06.34	06.42
Zahod sonca	17.42	17.32	17.23	17.14	17.06	16.57	16.50
Dolžina dneva	11.41	11.25	11.09	10.53	10.38	10.23	10.08

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 33 minut.

Sonce stopi v znamenje Škorpiona 23. oktobra ob 04.57.

Lunine mene: prvi krajec 3. ob 15.12, ščip 11. ob 19.03, zadnji krajec 19. ob 05.12, mlaj 25. ob 21.34.

LEMONT (IL): XIV. postaja križevega pota ob jezeru

LEMONT (IL): Baragov spomenik v parku ob jezeru

1 Nedelja	VSI SVETI (1) • Cezarij, diakon, mučenec Osmero blagrov (Mt 5,1–12)
2 Ponedeljek	Spomin vseh vernih rajnih (1) • Marcijan, puščavnik
3 Torek	Viktorin Ptujski, šk., m.; Just, tržaški muč.; Martin Porres, šk. (4)
4 Sreda	Karel Boromejski, škof (3) • Vital in Agrikola, mučenca
5 Četrtek	• Zaharija in Elizabeta, starša Janez Krst.; Bertila, op.
6 Petek	Lenart (Narte), opat (4) • Sever, škof, mučenec
7 Sobota	• Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibrord, škof
8 Nedelja	32. NAVADNA (2) ZAHVALNA • Bogomir, škof O vstajenju mrtvih (Lk 20,27–38)
9 Ponedeljek	Posvetitev lateranske bazilike (2) • Teodor (Božidar)
10 Torek	Leon Veliki, papež, c. u. (3) • Andrej Avelinski, duhovnik
11 Sreda	Martin iz Toursa, škof (3) • Menas, puščavnik
12 Četrtek	Jozafat Kunčevič, škof, mučenec (3) • Kunibert, škof
13 Petek	Stanislav Kostka, redovnik (4) • Homobonus, trgovec
14 Sobota	• Nikolaj Tavelić, mučenec; Lovrenc O'Toole, škof
15 Nedelja	33. NAVADNA (2) • Leopold, knez Napoved razdejanja Jeruzalema (Lk 21,5–19)
16 Ponedeljek	Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) • Otmar, opat
17 Torek	Elizabeta Ogrska, redovnica (3) • Evfemija in Tekla, muč.
18 Sreda	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla (4) • Abdija, prerok
19 Četrtek	• Narsej, mučenec; Barlam, mučenec
20 Petek	• Edmund, kralj, mučenec; Feliks Valois, redovnik
21 Sobota	Marijino darovanje (3) • Gelazij I., papež
22 Nedelja	JEZUS KRISTUS, KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) • Kristus vlada s križa (Lk 23,35–43)
23 Ponedeljek	Klemen, papež, mučenec; Kolumban, opat (4) •
24 Torek	Andrej Dung-Lac in tov., vietnam. muč. (3) • Flora, d., m.
25 Sreda	• Katarina Aleksandrijska, devica, muč.; Erazem, muč.
26 Četrtek	• Leonard Portomavrški, redovnik; Valerijan Oglejski, šk.
27 Petek	Virgil, apostol Karantanije (4) • Jožef Pignatelli, redovnik
28 Sobota	• Jakob de Marchia, duhovnik; Eberhard, škof
29 Nedelja	1. ADVENTNA (1) • Saturnin, mučenec Potrebna je čuječnost (Mt 24,37–44)
30 Ponedeljek	Andrej, apostol (2) • Justina, devica

November	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	06.43	06.50	06.57	07.04	07.11	07.18
Zahod sonca	16.48	16.41	16.35	16.29	16.24	16.21
Dolžina dneva	10.05	09.51	09.38	09.25	09.13	09.03

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 10 minut.

Sonce stopi v znamenje Strelca 22. novembra ob 02.26.

Lunine mene: prvi krajec 2. ob 10.11, ščip 10. ob 10.20, zadnji krajec 17. ob 12.39, mlaj 24. ob 10.11.

LEMONT (IL): lurska votlina z oltarjem za poletna romanja

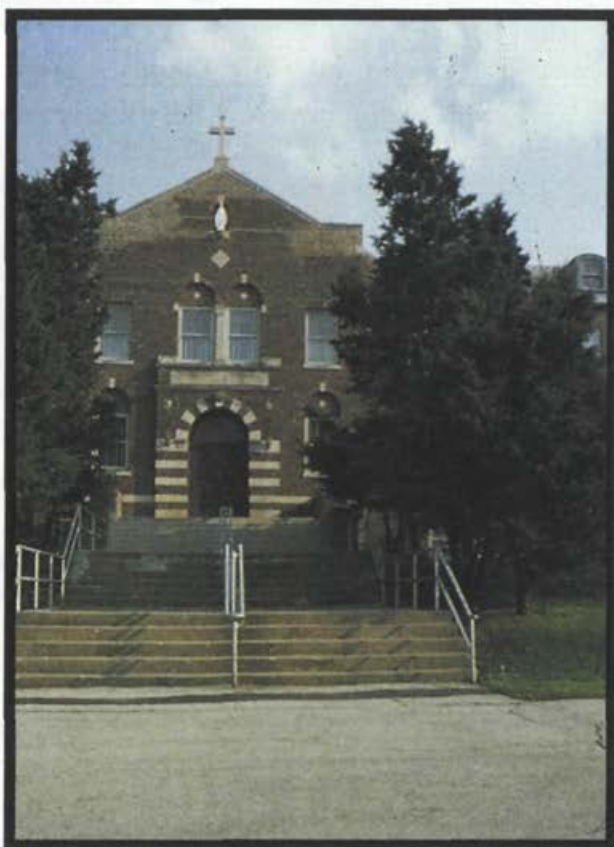
LEMONT (IL): miniaturno Blejsko jezero z otokom

1 Torek	● Eligij, škof; Natalija (Božena), spokornica
2 Sreda	● Bibijana (Vivijana, Živka), mučenka; Blanka, spok.
3 Četrtek	Frančišek Ksaver, duhovnik (3) ● Kasijan, mučenec
4 Petek	Janez Damaščan, duh., c. u. (4) ● Barbara, dev. muč.
5 Sobota	● Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof
6 Nedelja	2. ADVENTNA (1) ● Nikolaj (Miklavž), škof Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Mt 3,1-12)
7 Ponedeljek	Ambrož, škof, cerkv. uč. (3) ● Agaton, mučenec
8 Torek	Brezmadežno spočetje Device Marije (1) ●
9 Sreda	● Peter Fourier, redovnik; Valerija, muč.; Abel, očak
10 Četrtek	● Melkijad, papež, mučenec; Judita, svetopisemska žena
11 Petek	Damaz I., papež (4) ● Danijel Stilit, puščavnik
12 Sobota	Ivana Frančiška Šantalska, red. (4) ● Amalija, mučenka
13 Nedelja	3. ADVENTNA (1) ● Lucija, devica, mučenka Janez Krstnik pošlje učenca k Jezusu (Mt 11,2-11)
14 Ponedeljek	Janez od Križa, c. u. (3) ● Spiridion (Dušan), škof
15 Torek	● Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, red. ust.
16 Sreda	● Albina, devica, mučenka; Adelhajda, cesarica
17 Četrtek	● Lazar iz Betanije; Olimpija, redovna ustanoviteljica
18 Petek	● Teotim in Bazilijan; mučenca; Gacijan, škof
19 Sobota	Kvatre; ● Urban V., papež; Favsta, spok.; Tea, muč.
20 Nedelja	4. ADVENTNA (1) ● Evgenij in Makarij, mučenca Jožef vzame Marijo k sebi (Mt 1,18-24)
21 Ponedeljek	Peter Kanizij, duhovnik, c. u. (4) ● Severin, škof
22 Torek	● Demetrij, muč.; Frančiška Cabrini, red.
23 Sreda	Janez Kancij, duh., c. u. (4) ● Viktorija, devica, muč.
24 Četrtek	Sveti večer ● Adam in Eva; Hermina (Irma), devica
25 Petek	BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) ● Anastazija, m.
26 Sobota	Štefan, prvi mučenec (2) ● Zosim, papež
27 Nedelja	SV. DRUZINA (2) ● Janez Evangelist, apostol Beg v Egipt (Mt 2,13-15. 19-23)
28 Ponedeljek	Nedolžni otroci, mučenci (2) ● Kastor in tov., mučenci
29 Torek	Tomaž Becket, škof, mučenec (4) ● David, kralj
30 Sreda	● Rajner, škof; Liberij, škof; Evgen, škof
31 Četrtek	Silvester, papež (4) ● Melanija, opatinja

December	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	07.24	07.29	07.34	07.38	07.41	07.43	07.4
Zahod sonca	16.18	16.17	16.17	16.18	16.19	16.23	16.2
Dolžina dneva	08.54	08.48	08.43	08.40	08.38	08.40	08.4

Do 21. decembra se dan skrajša za 16 minut, potem pa podaljša do konca meseca za 5 minut.
 Sonce stopi v znamenje Kozoroga 21. decembra ob 15.43. Začetek zime.
 Lunine mene: prvi krajec 2. ob 07.17, ščip 10. ob 00.41, zadnji krajec 16. ob 20.13, mlaj 24. ob 01.43.

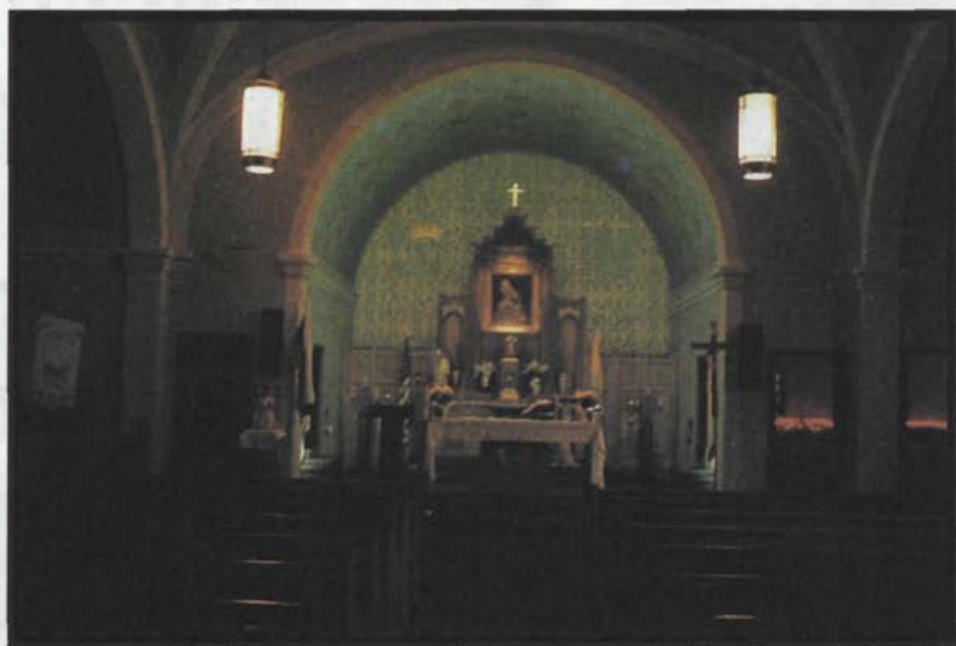
OPOMBA: Navedeni časi so v srednjeevropskem času, zato je treba od 29. marca do 27. septembra, ko je pri nas v rabi poletni čas, dodati eno uro.

LEMONT (IL): glavni vhod v cerkev in samostan

LEMONT (IL): kip sv. Františka pred glavnim vhodom

LEMONT (IL): glavni oltar Marije Pomagaj

URADNI LIST

REPUBLIKE SLOVENIJE

Številka 1

Ljubljana, torek 25. junij 1991

Cena 50 dinarjev

Leto 1

1.

Ker je izpolnjen pogoj po tretjem odstavku 438. člena ustave Republike Slovenije v zvezi s 5. točko ustavnega amandmaja LXXXVIII k ustavi Republike Slovenije, sprejema Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov dne 25. junija 1991 na podlagi 440. člena ustave Republike Slovenije

ODLOK

o razglasitvi ustavnega amandmaja k ustavi Republike Slovenije

Razglša se ustavni amandma C k ustavi Republike Slovenije, ki so ga na podlagi 5. točke ustavnega amandmaja LXXXVIII k ustavi Republike Slovenije, sprejeli Druženopolitični zbor, Zbor občin in Zbor združenega dela na skupni seji dne 24. junija 1991.

Št. 001-02/89-2/74

Ljubljana, dne 25. junija 1991.

Skupščina Republike Slovenije

Predsednik
dr. France Bučar l. r.

2.

USTAVNI AMANDMA K USTAVI REPUBLIKE SLOVENIJE

Ta ustavni amandma je sestavni del ustave Republike Slovenije in začne veljati z njegovo razglasitvijo.

AMANDMA C

1. Grb Republike Slovenije ima obliko ščita. V sredini ščita je na modri podlagi lik Triglava v beli barvi, pod njim sta dve valoviti modri črti, ki ponazarjata morje in reke, nad njim pa so v obliki navzdol obrnjenega trikotnika razporejene tri zlate šestokrake zvezde. Ščit je ob štranicah rdeče obrobljen. Grb se oblikuje po določenem geometrijskem in barvnem pravilu.

2. Zastava Republike Slovenije je belo-modro-rdeča slovenska narodna zastava z grbom Republike Slovenije. Razmerje med širino in dolžino zastave je ena proti dve. Barve zastave se vrste po temle vrstnem redu: bela, modra, rdeča. Vsaka barva zavzema po širini tretjino prostora zastave. Grb je v levem zgornjem delu zastave tako, da sega z eno polovico v belo polje, z drugo polovico pa v modro polje.

3. Uporabo grba in zastave uredi zakon.

4. S tem amandmajem se nadomestita 8. in 9. člen ustave Republike Slovenije.

Št. 001-02/89-2/74

Ljubljana, dne 24. junija 1991.

3.

Ker je izpolnjen pogoj iz 3. točke ustavnega amandmaja XCVIII k ustavi Republike Slovenije, sprejema Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov dne 25. junija 1991

ODLOK

o razglasitvi temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije

Razglša se temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki ga je sprejela Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov dne 25. junija 1991.

Št. 001-02/91-12/2

Ljubljana, dne 25. junija 1991.

Skupščina Republike Slovenije

Predsednik
dr. France Bučar l. r.

4.

Izhajajoč iz volje slovenskega naroda in prebivalcev Republike Slovenije, izražene na plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije dne 23. decembra 1990,

upoštevajoč dejstvo, da je bila Republika Slovenija država že po doslej veljavni ustavni ureditvi in je le del svojih suverenih pravic uresničevala v Socialistični federativni republik Jugoslaviji,

ob dejstvu, da SFRJ ne deluje kot pravno urejena država in se v njej hudo kršijo človekove pravice, nacionalne pravice in pravice republik in avtonomnih pokrajin,

ob dejstvu, da federativna ureditev Jugoslavije ne omogoča rešitve politične in gospodarske krize, in da med jugoslovanskimi republikami ni prišlo do sporazuma, ki bi omogočil osamosvojitve republik ob sočasnem preoblikovanju jugoslovanske zvezne države v zvezo suverenih držav,

ob trdni odločenosti, da Republika Slovenija spoštuje enake pravice drugih jugoslovanskih republik ter z njimi enakopravno, demokratično in po mirni poti postopno ureja vsa vprašanja iz dosedanjega skupnega življenja, spoštuje njihovo suverenost in ozemeljsko celovitost,

ter ob pripravljenosti, da se bo z drugimi jugoslovanskimi republikami kot samostojna in neodvisna država tudi v prihodnje dogovarjala o institucionalnih in drugih povezavah,

sprejema

Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov dne 25. junija 1991 na podlagi ustavnih amandmajev LXVIII, LXXII in XCIX k ustavi Republike Slovenije ter v skladu s 4. členom zakona o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije

TEMELJNO USTAVNO LISTINO O SAMOSTOJNOSTI IN NEODVISNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE

1

Republika Slovenija je samostojna in neodvisna država.

Za Republiko Slovenijo preneha veljati ustava SFRJ.

PRESTOPNO LETO 1992

ima 366 dni, začne se s sredo in konča s četrtkom. Februar ima 29 dni.

Premakljivi prazniki:

Pepelnica	4. marca
Velika noč	19. aprila
Vnebohod	28. maja
Binkošti	7. junija
Sv. Rešnje telo	18. junija
Prva adventna nedelja	29. novembra
Zlato število	XVII
Sončev krog	13
Epakta	25
Nedeljska črka	D, E
Rimsko število	15
Letni vladar	Luna

Začetek letnih časov

Začetek pomladi: dne 20. marca ob 09h 48m; Sonce stopi v znamenje Ovna (pomladno enakonočje);

Začetek poletja: dne 21. junija ob 04h 14m; Sonce na Rakovem povratniku;

Začetek jeseni: dne 22. septembra ob 19h 43m; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje);

Začetek zime: dne 21. decembra ob 15h 43m; Sonce na Kozorogovem povratniku;

Mrki

V letu 1992 je pet mrkov, trije Sončevi in dva Lunina mrka.

1. **Od 4. na 5. januar je kolobarjasti Sončev mrk.** Viden je v ozkem pasu, ki teče čez čez Tihi ocean. Kot delni mrk je viden iz severne Avstralije, na Tihem oceanu in z zahodnega dela Severne Amerike. Pri nas ni viden.

2. **Dne 15. junija je delni Lunin mrk.** Viden je iz zahodne Evrope, iz Afrike, na Atlantskem oceanu, iz obeh Amerik in na Tihem oceanu. Pri nas ni viden.

3. **Dne 30. junija je popolni Sončev mrk.** Viden je v ozkem pasu, ki teče čez južni del Atlantskega oceana. Kot delni mrk je viden iz Južne Amerike, na Atlantskem oceanu in iz jugozahodne Afrike. Pri nas ni viden.

4. **V noči od 9. na 10. december je popolni Lunin mrk.** Viden je iz Evrope, Afrike, Azije, na Indijskem in Atlantskem oceanu in iz obeh Amerik. Pri nas je mrk viden. Delni mrk se začne ob 22h 59min., popolni mrk nastopi ob 00h 07min. in traja do 01h 21min. Konec delnega mrka je ob 02h 29min..

5. **Od 23. na 24. december je delni Sončev mrk.** Viden je iz jugovzhodne Azije in na Tihem oceanu. Pri nas ni viden.

Vidnost planetov

Merkur je na nebu vedno blizu Sonca in se od njega lahko oddalji le največ za 10 do 28 stopinj. Pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in je največja navidezna oddaljenost od Sonca odvisna od Merkurjeve trenutne lege na tiru in istočasne lege Zemlje. Merkur lahko opazujemo samo zvečer nad zahodnim delom obzorja po Sončevem zahodu ali zjutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom.

Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 9. III., 6. VII. in 31. X., na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 23. IV., 21. VIII. in 9. XII.

Merkur sreča Luno 3. I., 6. III., 30. IV., 2. VII., 27. VIII., 27. X. in 22. XII. Venero sreča 5. IV. in 25. VII., Mars 10. I., Uran 20. I. in Neptun 21. I.

Venera je do maja Danica. Sredi januarja vzide kmalu po 5. uri. Postopoma se približuje Soncu, tako vzide sredi februarja ob 5h 45min, sredi marca ob 5h 35min, sredi aprila ob 4h 50min, sredi maja ob 4h 15min. V juniju ni vidna, ker pride 13. VI. v zgornjo konjunkcijo s Soncem, to je v lego, ko je Sonce med Zemljo in Venero. V juliju se pojavi kot Večernica na zahodnem delu neba: sredi meseca zaide ob 20h 25min. Potem se začne navidežno oddaljevati od Sonca in je vedno dalj časa vidna. Sredi avgusta zaide ob 20. uri, sredi septembra kmalu po 19. uri, v oktobru in novembru okoli 18h 30min, ob koncu leta pa ob 20h 20min.

Venera sreča Luno 1. I., 31. I., 2. III., 1. IV., 30. VII., 29. VIII., 28. IX., 28. X., 27. XI. in 28. XII. Merkur sreča 5. IV. in 25. VII., Mars 19. II., Jupiter 23. VIII., Saturn 29. II. in 21. XII., Uran 7. II. in 26. XI. ter Neptun 8. II. in 27. XI.

Mars je v začetku leta v ozvezdju Strelca in vzide ob koncu januarja kmalu po 6. uri. Postopoma vzhaja bolj zgodaj: sredi marca takoj po 5. uri, sredi aprila ob 4. uri, sredi junija ob 1h 35min. V avgustu je nad obzorjem že vso drugo polovico noči. Sredi oktobra vzide ob 21h 50min. Giblje se napredno do zastoja 29. XI., potem pa obratno. Ob koncu leta je v ozvezdju Dvojčkov in je viden vso noč.

Mars sreča Luno 3. I., 1. II., 1. III., 31. III., 29. IV., 28. V., 26. VI., 25. VII., 22. VIII., 20. IX., 18. X., 15. XI. in 12. XII. Merkur sreča 10. I., Venero 19. II., Saturn 6. III., Uran 29. I. in Neptun 1. II.

Jupiter je 29. II. v opoziciji s Soncem, zato je v prvem trimesečju v zelo primerni legi za opazovanje. Zadržuje se v ozvezdju Leva in se giblje obratno do zastoja 1. V., ko spremeni smer svojega navideznega gibanja v napredno. Sredi aprila zaide ob 3h 45min., potem pa vedno prej, sredi maja ob 1h 45min., sredi junija že pred polnočjo, sredi julija ob 22. uri. V septembru ni viden, ker je 17. IX. v konjunkciji s Soncem. V oktobru ga najdemo zjutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom v ozvezdju Device: sredi meseca vzide ob 4h 25min. Sredi novembra vzide ob 2h 55min., ob koncu leta pa kmalu po polnoči.

Jupiter sreča Luno 23. I., 19. II., 17. III., 13. IV., 10. V., 7. VI., 4. VII., 1. VIII., 29. VIII., 24. X., 20. XI. in 18. XII. Venero sreča 23. VIII.

Saturn v začetku leta ni viden. 29. I. je v konjunkciji s Soncem. V marcu ga zasledimo v jutranjih urah na vzhodnem nebu. Tedaj je v ozvezdju kozoroga, kjer ostane do konca leta. Sredi marca vzide ob 4h 50min., potem pa vedno prej, ker se navidezno oddaljuje od Sonca: sredi aprila ob 2h 55min., sredi maja ob 1h. Dne 29. V. spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. Najprimernejši za opazovanje je v juliju in avgustu, ker je 7. VIII. v opoziciji s Soncem in je tedaj viden vso noč. Sredi septembra zaide kmalu po 2. uri. Po zastoju 16. X. se giblje spet napredno. Navidezno se približuje Soncu in zato zahaja vedno prej: sredi oktobra takoj po polnoči, sredi novembra ob 22h 10min., decembra pa že v večernih urah.

Saturn sreča Luno 6. I., 2. III., 29. III., 26. IV., 23. V., 19. VI., 16. VII., 13. VIII., 9. IX., 6. X., 2. XI., 30. XI. in 27. XII., Venero sreča 29. II. in 21. XII., Mars 6. III.

Uran je na meji vidnosti s prostim očesom. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca. Dne 22. IV. je v zastoju in je viden po 1h. V opozicijo s Soncem pride 7. VII., tedaj je vso noč nad obzorjem. Dne 23. IX. je spet v zastoju in zaide po 23. uri.

Uran sreča Luno 1. II., 28. II., 27. III., 23. IV., 20. V., 17. VI., 14. VII., 10. VIII., 6. IX., 3. X., 31. X., 27. XI. in 25. XII., Merkur sreča 20. I., Venero 7. II. in 26. XI.

Neptun je mogoče opazovati le z zelo močnimi daljnogledi. V zastoju je 20. IV. in je tedaj viden v drugi polovici noči. V opozicijo s Soncem pride 9. VII. Zato je v juliju vso noč nad obzorjem. Dne 27. IX. je spet v zastoju in je viden v prvi polovici noči. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca.

Neptun sreča Luno 5. I., 1. II., 28. II., 27. III., 23. IV., 20. V., 17. VI., 14. VII., 10. VIII., 6. IX., 4. X., 31. X., 27. XI. in 25. XII. Merkur sreča 21. I., Venero 8. II. in 27. XI.

Pluton, deveti, najoddaljenejši znani planet, je v opoziciji s Soncem 12. V., v konjunkciji pa 15. XI. Giblje se vse leto v ozvezdju Tehtnice.

Pregled vidnosti

Venera je do maja Danica, od julija naprej pa Večernica.

Mars vzhaja v začetku leta zjutraj, potem pa vedno prej, tako je v avgustu viden vso drugo polovico noči, ob koncu leta pa vso noč.

Jupiter je v februarju viden vso noč, v začetku junija vso prvo polovico noči, v septembru ni viden, ob koncu leta vzide kmalu po polnoči.

Saturn v začetku leta ni viden, ob koncu maja je nad obzorjem vso drugo polovico noči, v avgustu je viden vso noč, v začetku oktobra vso prvo polovico noči, ob koncu leta le v večernih urah.

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme – podobno kakor vpliva na morskno gladino – vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F. J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na podlagi te tabele – vsaj približno – lahko ugotovimo vreme, če vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec ☾, ščip ☽, zadnji krajec ☾ in mlaj ☾.

Herschlov ključ pravi: Če se Luna, spremeni:

ob uri	bo poleti (16. 4.–15. 10)	bo pozimi (16. 10.–15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22	lepo ali dež ob jugu ali jugozahodniku	ob severudež in sneg ob jugu ali zahodnikuali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže pol dneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako je do ščipa (polne Lune)

OPOMBA: Navedeni časi so v srednjeevropskem času, od 29. marca do 7. septembra pa v poletnem času.

Koledar za leto 1993

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1 P Novo leto	1 P Brigita Irska	1 P Albin	1 Č Hugo	1 S Jožef Delavec	1 T Justin
2 S Bazilij	2 T Srečnica	2 T Neža Pr.	2 P Frančišek P.	2 N 4. vel., Boris	2 S Erazem
3 N Genovefa	3 S Blaž	3 S Kunigunda	3 S Rihard, šk.	3 P Filip, Jakob	3 Č Klotilda
4 P Angela Fol.	4 Č Andrej Cors.	4 Č Kazimir	4 N Cvetna	4 T Florijan	4 P Kvirin
5 T Milena	5 P Agata	5 P Evzebij	5 P Vincenc Fer.	5 S Angel	5 S Svetko
6 S Trije Kralji	6 S Ljubo	6 S Fridolin	6 T Irenej	6 Č Dominik Savio	6 N Sv. Trojica
7 Č Rajmund Pen.	7 N 5. n., Rihard	7 N 2. postna	7 S Saturnin	7 P Ziga	7 P Robert
8 P Severin	8 P Preiserov d.	8 P Janez ob D.	8 Č Vel. četrtek	8 S Viktor Milan.	8 T Medard
9 S Julijan	9 T Apolonija	9 T Frančiška R.	9 P Vel. peter	9 N 5. vel., Beat	9 S Primož
10 N Jezusov krst	10 S Sholastika	10 S 40 mučencev	10 S Vel. sobota	10 P Antonin	10 Č Telovo
11 P Pavlin Oglej	11 Č Lurška MB	11 Č Sofronij	11 N Velika noč	11 T Žiga	11 P Barnaba
12 T Tatjana	12 P Evalija	12 P Doroteja	12 P Vel. ponedeljek	12 S Pankracij	12 S Adelhajda
13 S Veronika Mil.	13 S Jordan	13 S Kristina	13 T Hermenegild	13 Č Servacij	13 N 11. nav., Anton
14 Č Odon iz Nov.	14 N 6. n. Valentin	14 N 3. postna	14 S Lidvina	14 P Bonifacij	14 P Elizzej
15 P Maver	15 P Agapa	15 P Klemen Dvořak	15 Č Anastasija	15 S Zofija	15 T Vid
16 S Marcel	16 T Julka	16 T Herbert	16 P Bernardka	16 N 6. vel., Jan. N.	16 S Gvido, šk.
17 N 2. n., Anton P.	17 S Frančišek	17 S Jerd	17 S Rudolf	17 S Jošt	17 Č Adolf
18 P Suzana	18 Č Flavijan	18 Č Edvard, m.	18 N Bela ned.	18 T Erik	18 P Jezusovo Srce
19 T Knut	19 P Konrad	19 P Jožef	19 P Ema	19 S Peter Celestin	19 S Marijino Srce
20 S Boštjan	20 S Sadot	20 S Klavdija	20 T Hilda	20 Č Vnebohob	20 N 12. nav., Silv.
21 Č Neža	21 N 7. n., Irena	21 N 4. postna	21 S Anzelm	21 P Valens	21 P Alojzij
22 P Vincenc	22 P Marjeta K.	22 P Lea	22 Č Leonid	22 S Renata	22 T Ahac
23 S Ildefonz	23 T Pust	23 T Turibij	23 P Jurij	23 N 6. vel., Željko	23 S Zeno
24 N 3. n., Franc Sal.	24 S Pepelnica	24 S Dioniz in tov.	24 S Fidel	24 P Marija Pomoč.	24 Č Janez Krstnik
25 P Pavlova spr.	25 Č Taras	25 Č Ormanenje	25 N 3. vel. Marko	25 T Beda	25 P Vijem
26 T Timotej, Tit	26 P Matilda	26 P Evgenija	26 P Pashazij	26 S Filip Neri	26 S Viglij
27 S Angela Mer.	27 S Gabrijel ŽMB	27 S Rupert	27 T Hozana	27 Č Avgušt. Cant	27 N 13. nav. Ema
28 Č Tomaž Akv.	28 N 1. postna	28 N 5. postna	28 S Vital	28 P German	28 P Irenej
29 P Valerij		29 P Bertold	29 Č Katarina Sien.	29 S Maksim Emon.	29 T Peter, Pavel
30 S Martina		30 T Amadej	30 P Pij V.	30 N Binkoši	30 S Prvi mučenci
31 N 4. n., Janez Bos.		31 S Modest		31 P Mar. obisk	

Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1 Č Estera	1 N 18. nav., Alfonz	1 S Egidij	1 P Terezija DJ	1 P Vsi sveti	1 S Natalija
2 P Oton Bamb.	2 P Evzebij	2 Č Kastor	2 S Angeli var.	2 T Verne duše	2 Č Bibijana
3 S Tomaž	3 T Lidija	3 P Gregor Vel.	3 N Rožnovenska	3 S Just	3 P Frančišek Ks.
4 N 14. nav. Urh	4 S Janez Vianney	4 S Rozalija	4 P Frančišek As.	4 Č Karel	4 S Barbara
5 P Ciril in Metod	5 Č Marija Snežna	5 N Angelska	5 T Marcein	5 P Zaharija	5 N 2. adventna
6 T Bogomila	6 P Jezus. spremen.	6 P Petronij	6 S Bruno	6 S Lenart	6 P Nikolaj, šk.
7 S Izaija	7 S Kajetan	7 T Regina	7 Č Marija Rožnv.	7 N Zahvalna	7 T Ambrož
8 Č Kilijan	8 N 19. nav., Domin.	8 S Mali Šmaren	8 P Pelagija	8 P Bogomir	8 S Brezmadežna
9 P Veronika Giul.	9 P Jaroslav	9 Č Peter Klaver	9 S Dioniz, šk.	9 T Božidar	9 Č Valerija
10 T Amalija	10 T Lovrenc, m.	10 P Otokar	10 N 28. nav., Hugol.	10 S Leon Vel.	10 P Melkijad
11 N 15. nav., Olga	11 S Klara	11 S Erna	11 P Emilijan	11 Č Martin	11 S Damaz
12 P Mohor, Fortunat	12 Č Inocenc IX.	12 N 24. nav., Gvido	12 T Maksimilijan	12 P Jozafat	12 N 3. adventna
13 T Henrik	13 P Radeveda	13 P Jan. Zlatoust	13 S Edvard, kr.	13 S Stanislav	13 P Lucija
14 S Kamil	14 S Maks. Kolbe	14 T Pov. sv. Križa	14 Č Kalist	14 N 33. nav., Nik. T.	14 T Dušan
15 Č Vladimir	15 N Vel. Šmaren	15 S Žalostna MB	15 P Terezija Vel.	15 P Leopold	15 S Kristina
16 P Karmelska MB	16 P Rok	16 Č Ljudmila	16 S Hedvika	16 T Otmar	16 Č Albina
17 S Aleš	17 T Hiacint	17 P Lambert	17 N 29. nav., Ign.	17 S Elizabeta	17 P Lazar iz B.
18 N 16. nav., Frid.	18 S Helena	18 S Irena	18 P Luka	18 Č Roman, m.	18 S Gacjan
19 P Arsen	19 Č Boleslav	19 N 25. nav., Jan.	19 T Etbin	19 P Narsej	19 N 4. adventna
20 T Marjeta Ant.	20 P Bernard	20 P Evstahij	20 S Vendelin	20 S Edmund	20 P Evgen
21 S Danijel	21 S Pij X.	21 T Matej	21 Č Uršula	21 N Kristus Vladar	21 T Peter Kan.
22 Č Magdalena	22 N 21. nav. Zmago	22 S Mavricij	22 P Kordula	22 P Cecilija	22 S Demetrij
23 P Brigita Švedska	23 P Roza Lim.	23 Č Paternij	23 S Jan. Kapistr.	23 T Klemen, p.	23 Č Viktorija
24 S Kristof	24 T Jernej	24 P Gerard	24 N Misijonska	24 S Krizogon	24 P Adam, Eva
25 N 17. nav., Jakob	25 S Ludvik	25 S Avrelija (Zlata)	25 P Krizant, Darija	25 Č Katarina Al.	25 S Božič
26 P Ana, Joahim	26 Č Rufin	26 N 26. nav., Kozma	26 T Lucijan	26 P Peter Aleks.	26 N Sv. Družina
27 T Gorazd in tov.	27 P Monika	27 P Vincenc Pav.	27 S Sabina	27 S Virgil	27 P Janez Evang.
28 S Viktor	28 S Avguštin	28 T Venčeslav	28 Č Simon, Juda	28 N 1. adventna	28 T Nedolžni otr.
29 Č Marta	29 N 22. nav., Sabina	29 S Mihael	29 P Narcis	29 P Saturnin	29 S David
30 P Peter Krizolog	30 P Feliks, muč.	30 Č Hieronim	30 S Alfonz Rodr.	30 T Andrej	30 Č Rajner
31 S Ignacij Loj.	31 T Rajmund Nonat		31 N Žegnanjska		31 P Silvester

IMAMO SVOJO DRŽAVO!

Nagovor predsednika RS na slovesnosti ob razglasitvi Republike Slovenije za samostojno, neodvisno in suvereno državo, Ljubljana, 26. 6. 1991

Z rojstvom dobi človek pravico do sanj. Z delom dobi pravico, da zbližuje življenje in sanje. Mi smo včeraj povežali oboje; zase, za mnoge rodove Slovencev, ki so davno nekoč sanjali te iste sanje in za prihodnje rodove, ki bodo na teh sanjah gradili nov svet.

Od včeraj imamo Slovenci svojo državo. Od danes živi večinski del slovenskega naroda v lastni, samostojni in neodvisni državi. Zamejci od Trsta, Gorice in Benečije, preko Koroške do Porabja, kamor jih je zamenjala z nami trda zgodovina, in rojaki, raztreseni po vsem svetu, imajo zdaj v Republiki Sloveniji svojo matično domovino in oporo.

Današnja slavnostna razglasitev svobodne in samostojne države Slovenije je neizbežno in globoko smiselno soglasno dejanje tega naroda, njegove vključenosti v moderno svobodnjaško Evropo od 18. stoletja naprej, zvestobe temeljnemu političnemu programu zedinjene Slovenije, odločitve ob razpadu avstro-ogrske monarhije in predvsem protifašističnega boja za nacionalno preživetje ter njenega častnega prispevka k svobodi demokratične Evrope med zadnjo vojno. Skozi vso to zgodovino si nismo do nikogar nabrali dolgov. Naša zgodovina je častna in čista.

Koraka, ki smo ga včeraj stopili, nam ni narekovala težnja po osamitvi, niti lažno upanje o podarjenem lepšem in udobnejšem življenju v kakšni drugi državni skupnosti. Doslej nam ni zgodovina poklanjala ničesar. Vse smo si morali trdo prigarati. Zato smo tudi obstali. Svoji na svojem! To dejanje nam je narekovala zavest odgovornosti za sam obstoj slovenskega naroda in demokratičnost slovenske prihodnosti. Nosimo jo zdaj častno in s pokončno držo.

Z mnogokom smo živeli v skupnosti. V naši zavesti meje niso okop. Bili smo odprt prostor za duhovne in druge tokove. Meje so nam postavljali drugi, nas silili tja, kamor nismo hoteli. Zdaj nastaja Evropa, ki z mejami ne more več živeti. Ne more ločevati med velikimi in majhnimi, temveč le med dobrimi in slabimi, ustvarjalnimi in ne-

sposobnimi, tistimi, ki vlečejo in tistimi, ki ovirajo razvoj. Neobremenjeni in pod nikogaršnjim patronstvom, s polno odgovornostjo in enaki med enakimi se želimo in hočemo vključevati vanjo. Nikomur v škodo, slovenski prihodnosti in pohelsinški Evropi v prid in zavezo.

Današnji čas terja drugačna razmerja med narodi, ki živijo na jugovzhodu Evrope. Dogovor med suverenimi državami je trdnejše poročstvo za mir, stabilnost in napredek ljudi. Nismo se odcepili. Nikamor nismo odšli, nismo podrli mostov za seboj. Nismo porušili tistega, kar je bilo v tej naši skupnosti dobrega in prijaznega za vse nas. Uresničili smo način življenja, ki ima prihodnost v nastajajoči združeni stari celini. Dinamična razdalja naj nas povezuje. Omogočila nam bo, da drug drugega upoštevamo in spoštujemo, da sodelujemo in da kdaj tudi kaj skupnega ukrenemo. Vsem v dobro in z voljo vseh.

Kot tisočletni ustvarjalci evropskega izročila potrjujemo svojo pripadnost vsemu najboljšemu v tem izročilu. Vnaprej moralno podpisujemo vse konvencije, ki zagotavljajo človeško svobodo, socialno pravičnost in dostojno življenje, kulturni napredek, varovanje življenjskega prostora, vsakršno odprtost in miselni pluralizem. Vse, na čemer stoji najboljše v naši civilizaciji. Nikomur nismo nikoli delali sile. Zavračamo nasilje vseh oblik in namenov v razmerjih med ljudmi, med narodi in njihovimi državami.

Z včerajšnjo razglasitvijo suverene Slovenije se zelo daljnosežno zavezujemo tudi sami sebi. V dobrem in hudem! Čakajo nas trde preizkušnje v vztrajnosti, doslednosti, demokratizmu, ustvarjalnosti, iznajdljivosti in zvestobi ciljem, ki smo jim zavezani. Demokracija, svoboda, spoštovanje človekovega dostojanstva in njegove pravice, spoštovanje manjšin in doseljencev, odprtost in sodelovanje z drugimi, tem vrednotam ostajamo zavezani za vselej. Njim so bili zavezani rodovi Slovencev pred nami, ker so enake stremeljenjem vseh svobodnih demokratičnih ljudi in narodov tega sveta. Ta pravična in moralna misel naj nas krepi v modrosti, odločnosti in dejanjih. Ravna naj nam pot v prihodnost. Da ne bomo klecali na vsakem koraku. Temeljna resnica je bila in ostaja, da sta svoboda in dostojanstvo posameznika neločljivi in nedeljivi od suverenosti naroda. Kdor odreka eno, žrtvuje tudi drugo.

Danes je naš veliki praznik. Želeli smo radost deliti z vsemi, tudi tistimi, ki so si tak

dan že zdavnaj zapisali v svojo zgodovino. Zdaj vstopamo v družino svobodnih samostojnih narodov. Ne moremo razumeti, kako bi moglo to koga motiti, ko velja vsem naše odprto srce in v pozdrav iztegnjena dlan. Skaljeno je naše veselje. Z neutemeljnimi prigovori drugih in z grožnjo represije jugoslovanskih oblasti se naše dobre namere zavračajo. Je mogoče tako izbrisati iz spomina vse, kar je Slovenija v dobrem in slabem delila z drugimi, s katerimi smo živeli v skupni državi? Ne ogrožamo nikogar. Zato ni treba letal nad naša mesta, ne tankov na naše ulice. Silo kaže tisti, ki mu manjka argumentov in trezne presoje.

Nerazumevanje v nekaterih delih Jugoslavije in nasprotovanje uradne tujine nam nalaga docela trezno spoprijemanje s sprejeto odločitvijo. Iluzij tako nismo imeli velikih. Ostali smo sami s sabo. In s prijatelji, ki se niso prestrašili in nas ne bodo zatajili. Zdaj moremo pretehtati, kaj v resnici smo in kaj zmoremo. Morda bi v drugačnih razmerah zoreli dlje in bi svojo usodo bolj zvezali z drugimi, z njihovo pomočjo in razumevanjem. Oboje bi nam bilo in nam bo seveda potrebno. Tako pa smo zmogli sami. Smo zrel narod, ki ve, kaj hoče, ki ve tudi, da je to, ne glede na vse, naša temeljna pravica, človeška in nacionalna. V našem življenju in v zgodovini slovenstva se resnično pričinja novo pogloblje. Danes imamo pravico, da mu zapišemo na vrh neizpisane strani – samostojna, demokratična slovenska republika.

Naj nam živi, naj nas razveseljuje, naj nas krepi skladno z najboljšim izročilom za srečo vseh nas Slovencev, vseh državljanov in državljanek Slovenije, Slovencev v zamejstvu in v svetu, ter srečo in uspeh vseh, s katerimi se bomo na dolgem potovanju v prihodnost prijazno srečevali, si pomagali in sodelovali.

Zmogli smo, ker je bila naša vera trdna in ker ni bilo zle misli v naših dejanjih.

Hvala vam za to, dragi rojaki.

Nocoj so dovoljene sanje. Jutri je nov dan.

Milan Kučan

IZ URADNEGA LISTA REPUBLIKE SLOVENIJE

št. 1

Ljubljana,

torek 25. junija 1991

4.

Izhajajoč iz volje slovenskega naroda in prebivalcev Republike Slovenije, izražene na plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije dne 23. decembra 1990, upoštevajoč dejstvo, da je bila Republika Slovenija država že po doslej veljavni ustavni ureditvi in je le del svojih suverenih pravic uresničevala v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji,

ob dejstvu, da SFRJ ne deluje kot pravno urejena država in se v njej hudo kršijo človekove pravice, nacionalne pravice in pravice republik in avtonomnih pokrajin,

ob dejstvu, da federativna ureditev Jugoslavije ne omogoča rešitve politične in gospodarske krize, in da med jugoslovanskimi republikami ni prišlo do sporazuma, ki bi omogočil osamosvojitve republik ob sočasnem preoblikovanju jugoslovanske zvezne države v zvezo suverenih držav,

ob trdni odločenosti, da Republika Slovenija spoštuje enake pravice drugih jugoslovanskih republik ter z njimi enakopravno, demokratično in po mirni poti postopno ureja vsa vprašanja iz dosedanega skupnega življenja, spoštuje njihovo suverenost in ozemeljsko celovitost,

ter ob pripravljenosti, da se bo z drugimi jugoslovanskimi republikami kot samostojna in neodvisna država tudi v prihodnje dogovarjala o institucionalnih in drugih povezavah,

sprejema

Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov dne 25. junija 1991 na podlagi ustavnih amandmajev LXVIII, LXXII in XCIX k ustavi Republike Slovenije ter v skladu s 4. členom zakona o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.

TEMELJNO USTAVNO LISTINO O SAMOSTOJNOSTI IN NEODVISNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE

I

Republika Slovenija je samostojna in neodvisna država.

Za Republiko Slovenijo preneha veljati ustava SFRJ.

Republika Slovenija prevzema vse pravice in dolžnosti, ki so bile z ustavo Republike Slovenije in ustavo SFRJ prenesene na organe SFRJ.

Prevzem izvrševanja teh pravic in dolžnosti se uredi z ustavnim zakonom.

II

Državne meje Republike Slovenije so mednarodno priznane državne meje dosedanje SFRJ z Republiko Avstrijo, z Republiko Italijo in Republiko Madžarsko v delu, v katerem te države mejijo na Republiko Slovenijo, ter meja med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v okviru dosedanje SFRJ.

III

Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami.

Italijanski in madžarski narodnosti skupnosti v Republiki Sloveniji in njunim pripadnikom so zagotovljene vse pravice iz ustave Republike Slovenije in veljavnih mednarodnih pogodb.

IV

Ta ustavni akt začne veljati z razglasitvijo na skupni seji vseh zborov Skupščine Republike Slovenije.

Št. 001-02/91-12/2

Ljubljana, dne 25. junija 1991.

**Skupščina
Republike Slovenije**

**Predsednik
dr. France Bučar l. r.**

Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat dan,
da koder sonce hodi,
preprij iz sveta bo pregnan.

Petsto let Amerike

Imenovale so se Pinta, Niña in Santa Maria. Tri barkače, med katerimi je bila le ena – stotonska »Santa Maria« – prava trgovska ladja s krovom in štirikotnimi jadri, ki so z zvijanjem omogočala prilagajanje moči vetra in hkrati zagotavljala naglo plovbo ne le ob bočnih vetrovih, temveč tudi tedaj, ko je veter pihal s hrbtne strani. Niña in Pinta sta bili s svojimi šestdesetimi tonami bolj podobni nekoliko večjim čolnom kot v daljna pristanišča namenjenim trgovskim jadrnicam, opremljeni pa sta bili z »latinskimi« trikotnimi jadri, primernimi za obalno plovbo, ki so jih nato na Kanarskih otokih na Niñi delno predelali in pripravili za popotovanje čez ocean. To dejstvo res da kaže, da je Kolumb poznal smer vetrov, ki ga bodo popeljali v Novi svet: toda v večini drugih izračunov se je motil. Ne le, da je v smeri proti zahodu iskal pot proti Kitajski in pri tem – ne da bi spoznal svojo zmoto – zadel na povsem novo celino, kasneje imenovano Ameriko. Še več: na pot se je odpravil prepričan, da sta obseg zemlje in z njim ocean mnogo manjša. V začetku 15. stoletja so namreč evropski humanisti na novo odkrili in prevedli Geografijo antičnega geografa Klavdija Ptolomeja, ki je ugotavljal, da obseg zemlje ne presega 28.350 kilometrov. Vrsta drugih opisovalcev zemeljske oble – med njimi škof iz Cambraisa v Franciji Pierre d'Ailly – je obenem risala svetovni zemljevid, na katerem je Azija segala precej dalje proti vzhodu kot sega v resnici, ocean, ki naj bi ločeval Španijo od Daljnega Vzhoda pa je bil občutno manjši kot se je izkazalo s Kolumbovim potovanjem. Kolumb je poznal Ptolomejeve podatke, v svoji knjižnici je imel – poleg popotnih zapiskov Marca Pola – d'Aillyjevo latinsko pisano »Podobo sveta«, ki jo je opremil z obsežnimi opombami in beležkami. Kdo ve, ali bi zbral potreben pogum za svoj podvig, če bi poznal resnične razdalje. Z današnjega vidika je mogoče reči le, da je bilo Kolumbovo odkritje Amerike pred pol tisočletja rezultat »plodne zmote« (Delumeau)

Sicer pa naj bi se – kot to trdijo zgodovinsko pisni učbeniki – vse skupaj začelo s Turki. Konec maja 1453 – Kolumb je imel tedaj dve leti – je turški sultan Mohamed II zavzel Carigrad in ga spremenil v prestolnico Osmanskega cesarstva. Padec Carigrada v turške roke je imel predvsem simbolni pomen: z njim je bilo tudi formalno konec že

Prezrez karavele Sta. Maria.

močno oslabiljenega bizantinskega cesarstva in Turki, ki so že pred tem bolj ali manj neovirano obvladovali Balkan, gospodarili nad bližnjevzhodnimi deželami in Evropi zapirali pot proti Aziji, so zdaj na evropsko celino preselili še svoj dvor: grožnja je bila jasna in, ko se je nekaj let po padcu Carigrada nad Evropo »zlovešče« pojavil komet, so cerkveni zvonovi glasno pozvali k molitvi: »Hudiča, kometa in Turkov nas obrani, o Gospod«.

Večina evropskega prebivalstva se je, soočena s turško nevarnostjo, seveda zbala za svoja življenja. Tisti, ki so kaj imeli, so se zbili tudi za premoženje. Tisti, ki so bili povezani s trgovino z Azijo – naj bo kot trgovci, naj bo kot kupci – pa so videli v Turkih predvsem grozečo oviro nemoteni trgovini z azijskim blagom, zlasti začimbami. Ta trgovina je bila izjemen vir dohodka, ki je sredozemskim pristaniškim mestom – posebej Benetkam in Genovi – omogočil, da so se dvignila med najpremožnejša evropska trgovska središča. Trgovanje z Azijo res da tudi po nastanku Osmanskega cesarstva ni povsem zamrlo: toda na dolgi poti od indijske podceline do evropskih pristanišč se je vrnil kup posrednikov, ki so pobirali vsak svoje davke in carine. Ponudba azijskega/indijskega blaga se je zmanjšala, cene so rastle in rastlo je povpraševanje, saj plemiški kuharji, ki so do tedaj v skladu z izbranim okusom dobe, jedi dobesedno posipali z azijskimi začimbami, niso mogli več zadostiti kulinaricnim željam svojih gospodov. Nastanek mogočne turške države, ki je zaprla tradicionalne pomorske in kopenske poti proti Indiji in Aziji, je torej nedvomno pospešil iskanje in odkrivanje alternativnih morskih poti okoli Afrike: vseeno odkritij, ki so sledila, ni mogoče pojasniti samo z njim.

Na vprašanje zakaj so prav Evropejci od nekdanj težili »ven iz Evrope«, v neznan, neevropski svet, so možni različni odgovori. So radovednost, iskateljska žila, večno nezadovoljstvo in pohlepnost res le poteze evropskega človeka? So res prav te lastnosti Evropejce vedno znova gnale v svet? V razmišljanjih o teh vprašanjih je še danes več špekulacij kot trdnih argumentov. Toda ob tem je nesporno dejstvo, da so Evropejci vztrajno iskali pot v Azijo, proti Indiji, Kitajski in Japonski in ne prebivalci teh dežel v Evropo. Marku Polu, ki je v 13. stoletju kar šestnajst let prebil na Kitajskem, so sledili mnogi posnemalci, ki so v različnih smerih – po morju in po kopnem – odkrivali Azijo in Afriko. Število popotovanj in pomorskih ekspedicij se je v 14. in 15. stoletju naglo povečevalo, pri čemer so raziskovalno-popotniško vnemo poleg želja po obogatitvi in teženju po širjenju krščanske vere spodbujale najrazličnejše fantastične zgodbe, ki so Azijo predstavljale kot deželo čudežev in bajnega bogastva. Pripovedke o palčkih in velikanih, o pasjeglavcih in brezglavcih, o najbolj neverjetnih bitjih, ki se bodo ob koncu 15. in začetku 16. stoletja pojavila na slikah Hieronima Boscha, so se prepletale z legendami o prav tako v Aziji ležečih »rajskih pokrajinah«, »zakladih zlata in nakita« in »popolnih in srečnih krščanskih skupnostih« – eden najbolj popularnih mitov v tej zvezi je bil mit »o mogočnem azijskem ali afriškem cesarstvu prvega duhovnika Janeza«, ki naj bi bil v isti sapi velik vladar in prvovrsten kristjan. Spremenjeno, duhovno bolj stvarno, manj v onostranstvo in bolj v tostranstvo usmerjeno duhovno ozračje ob koncu srednjega in v začetku novega veka je nato dalo iskanju in odkrivanju novih svetov prav v stoletju Kolumbovega življenja pomemben dodaten zagon. Z renesanso in začetki humanizma, od 14. stoletja dalje, evropski človek ni drugače gledal le nase in na Boga, na preteklost in na prihodnost, temveč tudi na prostor in čas. In sestavni del tovrstnega širjenja duhovnega je bilo širjenje prostorskih, zemljepisnih obzorij.

Pomorski pustolovci in kapitani so seveda le posredeno razmišljali o teh vprašanjih, še več: večinoma se sploh niso ukvarjali z njimi. Bili so – kot med drugim kaže Kolumbov dnevnik – v prvi vrsti obsedeni z mislijo na bogastvo, na zlato in začimbe, sem in tja še na slavo, ki jim jo bo prinesla še neraziskana vodna pot. Slednje ne pomeni, da so bili brez znanja: tako Kolumb sam kot nje-

gov veliki tekmeč Vasco da Gama sta se sistematično pripravila na svoja potovanja, se opremila z najnovejšimi navigacijskimi inštrumenti in natančno preštudirala navigacijske zemljevide, ki so jima bili na razpolago. Hkrati sta se v svojih načrtih oprla na izkušnje in pričevanja pomorcev, ki so se že podali na Atlantik in plovbo ob zahodni obali Afrike: tudi ti poskusi so imeli ob koncu 15. stoletja že svojo zgodovino. Ob koncu 13. stoletja so se – menda prvi? – na »zahodnoafriško/atlantsko« pot proti Indiji odpravili bratje Vivaldi iz Genove, vendar se niso nikoli vrnili. Okoli leta 1320 je njihov rojak Lancelotto Malocelli odkril Kanarske otoke. In nekaj desetletij kasneje naj bi – prav tako ladje iz Genove – prvič priplule do Azorov in Madeire. Vseeno so se raziskovanja zahodnoafriške obale in otokov ob njej v prvih desetletjih 15. stoletja sistematično lotili šele Portugalci, ki so s pristanišči na Atlantiku in odrinjeni iz Sredozemlja iskali »svojo« pot proti Indiji. Portugalske jadrnice so tako že leta 1444 obšle Zeleni rt, sedemindvajset let kasneje so se spustile preko ekvatorja in leta 1488 je Bartolomeo Diaz objadral Rt dobre nade.

Krištof Kolumb, sicer doma iz Genove, je od leta 1474, ko se je na portugalsko obalo rešil pred gusarji, bival na Portugalskem in na Madeiri. Bil je izkušen mornar, ki je prepotoval Atlantik v najrazličnejših do tedaj znanih smereh, vse do Islanda. Deset let po svojem prihodu na Portugalsko je – na pobudo svojega brata Diega, risarja zemljevidov v Lisboni – prišel na misel, da je treba pot proti Indiji iskati ne proti jugo-vzhodu, okoli Afrike, temveč proti zahodu, preko Atlantika: načrt sam se vsaj teoretično celo Kolumbovim tekmečem in nasprotnikom ni zdel neizvedljiv. Ocean, ki mu ni bilo videti konca, je pri preprostih ljudeh res da še vedno vzbujal instinktivno grozo in spoštovanje in hkrati podžigal njihovo domišljijo, toda poznavalcem zemljepisa in astronomije je bilo več ali manj jasno, da je zemlja okrogla in je zato mogoče priti do Kitajske naj bo po vzhodni, naj bo po zahodni strani. Pri odločanju za eno ali drugo smer je šlo – kot so menili – predvsem za vprašanje razdalje. Svetovalci portugalskega kralja Joaoa II, ki ga je Kolumb leta 1484 prosil, naj podpre njegov načrt in denarno omogoči ekspedicijo proti zahodu, so potovanje odsvetovali enostavno zato, ker niso verjeli Kolumbovim izračunom. Kakorkoli so obrabčali zemljevide in računali morske razdalje,

so prihajali do iste ugotovitve: najbližja pot od Lisbone proti Indiji in Kitajski vodi okoli Afrike. Temu stališču je že leta 1484 pritegnil tudi tedaj štirindvajsetletni Vasco da Gama, ki mu je bilo usojeno, da bo tik pred koncem stoletja – leta 1498 – po tej poti res priplul do Indije.

Toda Kolumb je vztrajal. Ko ni dobil podpore na Portugalskem, se je obrnil v Španijo. Tudi tu je naletel najprej na zaprta vrata: pomorski svetovalci Isabele Kastiljske so se namreč v celoti strinjali s svojimi lisbonskimi kolegi. Potovanje proti zahodu, preko Atlantika, naj bi bilo ne le tvegano, temveč tudi izguba časa in denarja. Šele spomladi leta 1492, v zanosnem vzdušju, ki je sledilo padcu Granade, zadnje arabske postojanke na španskih tleh v španske roke, so se na španskem dvoru premislili. Ponovna osvojitve – »reconquista« – španskega ozemlja je bila končana, zdaj je napočil tudi za Španijo čas prodiranja v zunanji svet. Kolumb je končno dobil potrebna sredstva v vrednosti 18 in pol kilograma čistega zlata za svojo odpravo in 3. avgusta 1492 so njegove tri ladje zapustile špansko пристanišče Palos. Po kratkem postanku na Kanarskih otokih so se 6. septembra 1492 odpravile na odprto morje. Popotovanje, dolgo 36 dni, je bilo veliko preizkušnja: pred Kolumbom ni, vsaj ne da bi vedeli, še nihče tvegalo plovbo tako daleč od obale. Več kot mesec dni morja, brez znakov, da bo morja sploh kdaj konec, je bilo kot prava, dolga mora.

Prvi znaki, da se ladje bližajo cilju, so bile ptice. Sledilo je obdelano deblo. 11. oktobra zvečer so opazovalci na jamborjih zagledali v daljavi luč. In 12. oktobra 1492 zgodaj dopoldne je Kolumb bogato oblečen in s kraljevo špansko zastavo stopil na tla No-

vega, do tedaj Evropi neznanega sveta, ne da bi se zavedal zgodovinskega pomena svojega odkritja.

Kolumb je pristal na Bahamskih otokih, prepričan, da je na otočju v bližini Japonske. Ker na Bahamih ni našel zakladov, ki si jih je obetal, je plul dalje in se ustavil še na Kubi in Santu Domingu. Prvi stik z Novim svetom in njegovimi prebivalci je bil zanj in njegovo posadko veliko razočaranje: o začimbah ni bilo sledu, o zlatih rudnikih tudi ne, čeprav so domorodci – posebej na Santu Domingu – nosili lepo zlato okrasje, o bližnjih azijskih obalah prav tako ni bilo ne duha, ne sluha. Spomladi leta 1493 je Kolumb v bližini Bermudov poiskal vetrove, ki pihajo v Evropo in se vrnil v Španijo. Še eno daljnosežno dejanje, ki ga sam ni znal v celoti oceniti: s svojim odkritjem smeri vetrov proti Evropi je namreč kar za štiri stoletja vnaprej evropskim ladjam utrl pot za povratek.

V letih 1493–1504 se je Kolumb še trikrat vrnil v Ameriko, pri čemer je odkril še nekatere Karibske otoke, obale Srednje Amerike, ustje Orinoka in Venezuele. Z njim so začeli nato naglo tekmovali drugi pomorci in pustolovci, ki so ob južnoameriški obali prodirali v smeri današnje Brazilije in Rio de la Plata. Leta 1499 je tako do brazilskih obal med drugim priplul Amerigo Vespucci, po katerem je nova celina kasneje dobila ime. Kljub zlatu, ki so ga našli predvsem na Antilih pa Amerika tudi vnaprej ni izpolnila evropskih pričakovanj. Pravo pot v Indijo je leta 1498 odkril Vasco da Gama, ki se je v Lisbono vrnil z bogatim tovorom začimb in to je bilo tisto, kar je v očeh tedanje Evrope nekaj veljalo. Kolumb je osamljen in pozabljen umrl leta 1506, prepričan o popolnem neuspehu svojih načrtov.

Amerika je bila tako še v prvi dveh desetletjih 16. stoletja za evropske pomorce in »poznavalce« svetovnega zemljepisa v prvi vrsti ovira na poti med Evropo in Azijo, ki je še vnaprej ostajala glavni cilj evropskih potovanj. Po letu 1500 sicer ni bilo več dvoma, da se na oni strani Atlantika razteza prava celina, dolga najmanj 15 000 km, toda najbolj vneti iskalci so še vedno iskali prehod, po katerem naj bi ali obšli ali prečkali nove dežele. Ko je leta 1513 Nuñez de Balboa ob takšnem poskusu s 189 vitezi in indijanskimi vodiči prek panamske ožine prispel na pacifiško obalo, je bilo hkrati jasno, da se zahodno od Amerike začenja nov ocean. Na veliki preobrat v odnosu Evrope do Novega sveta

je bilo treba počakati še nekaj let. Evropsko zanimanje za Ameriko in njena bogastva se je začelo namreč naglo povečevati od drugega desetletja 16. stoletja dalje, z odkritjem in osvojitvijo azteškega (mehiškega) in inkovskega (peruanskega) kraljestva in njunih zakladov. Tedaj, ko se je že zdelo, da zlata ne bo od nikoder, se je iz španske ameriške posesti v Evropo zlila prava zlata reka.

O tem, v kakšni meri je ta zlata reka povzročila sicer nesporno gospodarsko konjunkturo v Evropi v 16. stoletju, se zgodovinarji še prepirajo. Ni pa dvoma, da je vplivala nanjo. Amerika in Atlantik sta postala pomembna dejavnika evropskega gospodarskega in družbenega življenja. Težišče evropskega pomorskega trgovanja se je s Sredozemlja preneslo na Atlantski ocean in samo med Španijo in Ameriko naj bi v letih 1504–1650 plulo več kot 18 000 ladij. Te ladje so prevažale blago in ljudi: med njimi od leta 1501 tudi že črne sužnje. V prvih treh stoletjih po odkritju Amerike je prišlo v Novi svet štirikrat več sužnjeve kot belih priseljencev. Dotok belcev se je začel krepiti šele v 18. in nato zlasti v 19. stoletju.

Ko je Kolumb s svojimi mornarji 11. oktobra 1492 v daljavi zagledal brljivo svetlobo, je tedaj nevede stal na pragu nove zgodovinske dobe. Danes sicer vemo, da po vsej verjetnosti ni bil prvi Evropejec, ki se mu je posrečilo stopiti na ameriška tla: že v srednjem veku naj bi do ameriških obal pripluli Vikingi, po nekaterih domnevah v 15. stoletju tudi Portugalci. Toda šele s Kolumbom je Amerika stopila v evropsko zavest in zgodovino. Na žalost je bil stik med Starim in Novim svetom zelo enosmeren: veliki korak, ki je prvemu odprl nove možnosti in perspektive, je pomenil za bogato indigenško kulturo drugega propad in katastrofo. Zato ob petstoti obletnici Kolumbovega odkritja nikakor ne kaže pozabiti, da je ameriška zgodovina precej daljša kot petsto let.

Peter Vodopivec

SLOVENSKE CERKVE V SVETU

Kdaj se iz hkratne prisotnosti večjega števila slovenskih priseljencev na nekem kraju, začne profilirati skupnost? Ni dovolj razloga, da več ali manj vsi ti priseljenci odločeni, da si trajno ustvarijo življenje na tem kraju, saj bi iz tega lahko sledilo samo pospešena simulacija okolju. Skupnost nastane takrat, ko se priseljenci zavestno odločijo za nekaj bistvenih inštitucij, ki jih razlikujejo od okolja. Te inštitucije so lahko zelo različnega značaja, vse pa nastanejo iz notranjih nagibov po ohranitvi tistega, kar identificira človeka kot del neke večje, narodne, etnične, skupnosti.

Med prvimi organiziranimi oblikami združevanja najdemo zelo pestro paleto pobud: od društev za vzajemno pomoč (ki vključujejo pogosto tudi skrb za umrle, to je tudi skupni pokopališki prostor) do izobraževalnih, družabnih, šolskih, verskih in drugih organizacij. Tako imamo po svetu poleg množice društev raznih usmeritev in vsebin, tudi npr. slovenske cerkve; nekatere še živo delujoče, nekatere pa, ki pričajo o slovenski skupnosti v preteklosti. Delo pri evidentiranju teh cerkva je šele na začetku, veliko lažje je določiti, kje so živi deli slovenstva, kot odkriti, kje so ti nekoč bili. Toda, ali s pregledom teh cerkva, ki upam, bo en dan dovršen, se zaključuje slovenska sakralna ustvarjalnost? Nikakor, saj nam manjka raziskava prav tako bogatega območja cerkva, ki so jih ustvarili in zidali Slovenci za druge ljudi, v okoljih, ki niso po pripadnosti slovenskih. Dobro je spomniti na dejstvo, da med prvimi Slovenci, ki so odhajali po svetu, so bili misionarji. Ti so, včasih tudi dobesedno, gradili cerkve, bolj ali manj umetniško dovršene, tudi v najbolj oddaljenih kotih tega planeta. Omenimo naj samo par primerov: M. A. Kappus, jezuitski misionar, ki je deloval v Mehiki, je ustanovil več misijonov, jedro katerih je tvorila cerkev. Pogoji življenja v Sonori pa niso dopuščali več kot preproste stavbe, ki se niso dosti razlikovale od revnih bivališč Indijancev. V južnoameriškem delu jezuitskih misijonov je deloval v Ljubljani rojen Volbenk Erber, ki kot predstojnik v s. Luisu (danes Urugvaj) dal zgraditi veliko »cerkev iz kamna, s tremi ladjami in eno prečno (70 m dolga, 27 m

široka in 16,8 m visoka) in z leseno kupulo nad prezbiterijem«. Fasada s tremi vrati je gledala na glavni trg, trikotno čelo je slonelo na 8 kamnitih stebrih. V cerkvi je bilo 5 velikih oltarjev, največji pozlačen, z 9 kipi jezuitskih svetnikov.

Slovenska misijonarska tradicija v severni Ameriki je dosegla svoj vrh z Barago, a vsi misijonarji, ki so mu sledili, so imeli z njim še to skupno lastnost: graditeljstvo. Nekaj teh objektov so še vedno v rabi Slovencem, nekateri še stojijo, kot obeležje slovenske prisotnosti tudi v skromnih naseljih, daleč od velikih mest. Bogat vir informacij o teh cerkvah je knjiga gospoda J. Trunka *Amerika in Amerikanci*, ki je izšla v Celovcu l. 1912, v njej najdemo poleg raznih podatkov tudi nekaj fotografij teh objektov. Naj navedem samo primer, ki pa izstopa od ostalih po tem, da sta bila tako naročnik kot arhitekt Slovenca. V državi Minnesota, v Brockwayu je »dne 24. oktobra 1904 mil. g. škof Jakob Trobec blagoslovil novo iz opeke zidano cerkev. Stala je z opravo vred blizu 25.000 dolarjev. Opremljena je z vsem potrebnim: ima 3 oltarje, spovednice, 4 zvonove, parno kurjavo in kapelico v pritličju, kjer se pozimi mašuje.« Župnik, John Trobec, navaja, da je župnija sv. Štefan v Brockwayu, eni najstarejših slovenskih naselbin v Ameriki, saj so se prvi rojaki naselili v l. 1865. Bilo jih je sedem, doma iz Gorij, Dovjega in okolice Bleda. V času ko piše to poročilo, jih šteje 70 družin. Avtor te skromne cerkve je arhitekt Ivan Jagč, Plečnikov sošolec in prijatelj, ki je v Ameriki postal upoštevan strokovnjak urbanist, saj je avtor ureditvenega načrta mesta Minneapolis. Arh. Jager se je tudi večkrat odzval vabilu slovenskih duhovnikov in je napravil več načrtov za cerkve; nekatere, žal, so ostale samo na papirju.

V primeru, ki sem ga ravnokar navedla, lahko upravičeno govorimo o slovenski cerkvi, saj tako avtor kot naročnik in občin-

stvo so bili Slovenci. Takih primerov je kar nekaj, tako v severni kot v južni Ameriki: posvetila bom pozornost enemu, ki izstopa iz več razlogov. Predvsem pa zaradi svoje vrstne umetniške dovršenosti, saj poleg čiste arhitektonske oblike se odlikuje po tem, da je pri notranji opremi sodelovalo več likovnih umetnikov, vsi Slovenci. Slovenski politični begunci, ki so po nekaj let bivanja v taboriščih v Avstriji in Italiji odšli v Argentino, so ustanovili v novi deželi izredno živo skupnost, ki šteje več inštitucij (šole, društva, domove, ipd.), ti pa po svoji pomembnosti in kvaliteti tvorijo nekaj, kar je bilo že večkrat označeno kot »čudež«. V osrednji Slovenski hiši v Buenos Airesu domuje večina teh inštitucij, tudi vrhunska Slovenska kulturna akcija, društvo Zedinjena Slovenija, srednješolski tečaj, uredništvo Svobodne Slovenije idr. Kompleks vključuje tudi veliko dvorano za dramske in druge prireditve. Znotraj tega kompleksa je cerkev Marije Pomagaj, (1971–1974) arhitekta Marjana Eiletza. Naslanja se na notranjo fasado šole in se v obliki pahljače odpira na dvorišče. Iz nosilnega stebra se odpira 5 vodoravnih reber, prava »dežnikova« konstrukcija, ki jih ob obodu nosijo pravokotni stebri, med temi oporniki so štiri zložljiva vrata. Konstrukcija omogoča povsem enoten notranji prostor, ki se za množične proslave lahko podaljša na dvorišče. Nad oltarjem visi lep leseni križ, levo od njega je spominska stena posvečena padlim v vojni in revoluciji. V notranji ureditvi cerkve je sodelovalo več umetnikov, poleg avtorja arhitekture, Marjan Eiletz, še arh. Jure Vombergar, slikarka Bara Remec, kipar in slikar Ivan Bukovec. Na stranski steni visi kopija Brezjanske Marije, delo Marjana Koritnika. Zunanja polkrožna fasada je vkomponirala še staro palmo, kot izrazit navpični poudarek, neke vrste naravni »zvonik«, ki je bila še zadnji spomin na kolonialno hišo, ki je nekoč stala na tej parceli. Žal, danes te palme ni več.

V Argentini najdemo še en primer »popolne« slovenske cerkve: v Slovenski vasi,

kjer strnjeno živijo čez 500 Slovencev in njihovih potomcev in kjer domuje vrsta organizacij slovenskega značaja. Ko so si prvi naseljenci uredili cerkev, ni šlo za stavbo, ki bi po arhitektonski plati zaslužila posebno pozornost. Zato je bila toliko težja naloga, ki jo je dobil arh. Jure Vombergar: oplemeniti suh in velik prostor. Rezultat je visokokvaliteten: avtor je oblekel polkrožni prezbitერიј z lesenimi deskami, ki tvorijo abstraktno kompozicijo, v sredini je pa postavil velik Marijin kip, delo kiparja Franceta Ahčina. Obogatil je tudi velika okna z barvnim vzorcem in obesil Križev pot dela Franceta Goršeta (risbe).

Po svetu je najti še nekaj takih primerov cerkva, ki upravičeno nosijo naziv slovenska, saj so jih ustvarili Slovenci za Slovence: v Torontu, Marija Pomagaj, ki je tudi doživela preureditev notranjosti in ki je tudi obogatena z Goršetovimi kipi. Pri tej preureditvi pa je potrebno omeniti, da je to napravil nedavno umrl arh. Jože Kregar, in da je to edinstven primer, ko arhitekt iz domovine sodeluje pri cerkvi izven nje. Ostaja za nas še najmanj raziskano področje slovenskih cerkva v Avstraliji, ki pa sodeč po skromnem fotografskem gradivu, zasluži posebno pozornost v prihodnosti. Ne po likovnih pravilih, a po kulturno-zgodovinskih, bi omenila še primer iz Argentine, ki spominja na že omenjeno misijonarsko tradicijo »graditeljih« – duhovnikov. Ne daleč od Slovenske vasi v Argentini je cerkev sv. Jožefa Pompeo, ki je delo samega župnika, monsinjorja Janeza Hladnika. Gradil jo je tudi dobesedno, in bil tudi nanjo ponosen, kot izhaja iz spominov Od Triglava do Andov (knjigo je izdala Goriška Mohorjeva družba pred leti).

Kot je bilo že povedano, odpira se nam tudi široko področje arhitektonskih stvaritev, ki so za ne-slovenske naročnike ali uporabnike napravili slovenski arhitekti po svetu. Posebno bogato je to področje v Ameriki, in celo veliko bolj v južnem kot v severnem delu celine. Ilustriram to samo z nekaterimi kronološko urejenimi primeri. Od že omenjenega arhitekta Ivana Jagra je treba poudariti njegovo največjo sakralno stavbo: cerkev sv. Bernarda v mestu St. Paulu, Minnesoti (1903–1906). Cerkev, v značilnem vzdušju zgodovinskih »revivals« na začetku stoletja, je bila tudi objavljena v reviji The Western Architect oktobra 1908. Gre za široko dvoransko stavbo, s prečno ladjo. Fasado zaključujeta ob straneh dva stolpa,

detalji imajo romanski spomin. Notranjost nam kaže polkrožno zaključen strop in tri glavne oltarje. Avtor je v zapisu na fotografiji (zapuščino arh. Jagra hrani Slov. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani) izrazil nestrinjanje z »dekorativnimi« slikarjami, ki so jih pozneje dodali, a je ponosen zaradi dejstva, »da je cerkev vzor protipožarne varnosti in solidne konstrukcije, brez stebrov, z dobro akustiko.« Svobodnejši je bil Jager v svojih študijah za cerkve, kar nekaj jih je v zapuščini, ki nam tudi kažejo njegovo izredno občutljivo risbo.

V Argentini je, kot toliko tisočih Primorskih Slovencev, odšel konec 20. let tudi Tržičan, arh. Viktor Sulčič. Študiral je v Firencah in Bolonji; v Argentini je zaslovel zaradi nekaj izjemnih stavb. Proti koncu njegove strokovne kariere je ustvaril mali biser: cerkev Srca Jezusovega, v domu za ostarele Italijanske bolnišnice v kraju San Justo (1940–41). Cerkev je skrita pred očmi okolice, saj samo služi potrebam tega doma; sredi zelenja in miru se dviga trikotniška konstrukcija, skoraj popolnoma zaprta vase. Cerkev je sestavljena iz segmentov, navzven trikotniške oblike, navznoter elipsoidalnih, gre za dvojno lupino iz armiranega betona, v stičiščih segmentov je nekaj ozkih oken, ki pa ne omogočajo direktne osvetlitve. Notranjost je temna, razsvetljava je neonska (med prvimi nejavnimi rabami tega sredstva), elipsoidalni obok sloni nad temeljem oblečenim s sivim marmorjem. Oprema je preprosta a v likovno bogatem materialu. Cerkev je tudi najbolj prefinjeno Sulčičevo delo, odlikujejo jo eleganca in ekspresivnost tako kot konstrukcijska smelost.

Arh. Marjan Eiletz, ki sem ga že omenila pri osrednji slovenski cerkvi v Argentini, je v letih 1969–71 napravil župno cerkev Ntra. Señora del Carmen, v kraju Villa Bosch. Stavba je očiščena vsakega zgodovinskega spomina, čista geometrija, gre za poudarjeno kritino v obliki hiperboličnega paraboloīda, ki v notranjosti tvori mehek zlivajoč se prostor, brez ravnih crt. Fasada je rezultat kritine, visok trikot s preprostimi okni. Delo je dovršeno in čisto, lep primer t. i. funkcionalistične tendence a brez vsake vulgarne, zgolj »uporabniške« lastnosti. Glavni oltar je zelo preprost, nad njim visi velik Ahčinov križ v lesu. Cerkev uteleša post-koncilsko prostorsko predstavo, kjer je poudarjena skupnost vernikov.

Pregled zaključujem z delom, ki je še v nastajanju. V mestu Mendoza, pod najviš-

jimi gorami Andov v Argentini, deluje slovenski arhitekt Božidar Bajuk. Pred nekaj leti je skupaj s sodelavci zmagal na natečaju za Nadškofijski izobraževalni in verski kompleks, ki bo vključeval razne stavbe, od administrativnih do Teološke fakultete, z veliko cerkvijo v sredini. Ta velika cerkev je pravo srce kompleksa, njegovo jedro in referenčna točka vseh notranjih komunikacij. Kompleks nastaja na prostem, v prej nenaseljenem kraju, končana je samo prva feza, vhod in kapela, ki jo tudi prikazemo na fotografiji. Vsak oddelek tega večnamenskega kompleksa je enota zase, a je hkrati v zelo jasni komunikaciji z ostalimi. Stavbe bodo stale v zelenju, na celotni površini 6400 m². Po dostopnosti se kompleks razdeli v tri nivoje: od prvega, javnega do najbolj intimnega, bivališča duhovnikov in »vrta za molitev«. Osrednja cerkev bo kvadratnega tlorisa, zasukane osi, z glavnim oltarjem v kotu in s tremi dostopi v ostalih kotih, ki jo povezujejo z vsemi oddelki kompleksa. Sodeč po prvi fazi, ki je končana, gre za stavbe jasnih linij in skromnih materialov (opeke), z geometrijskim poudarkom. V poročilu za natečaj je avtor poudaril kot nosilne ideje fleksibilnost, preprostost konstrukcij in ekonomijo sredstev. Med temeljnimi koncepti pravi da »mora biti šola, ribičev na ljudi... Cerkev je hkrati božja hiša in krščanska skupnost, je realnost in pot«. Arh. Bajuk še poudarja, da mora biti cerkev vesela, praznična in da mora pokazati sodobnemu svetu evangeljsko revščino, preprostost, odkritost in skromnost.

Teh nekaj primerov slovenskih cerkva oz. cerkva slovenskih avtorjev povsem upravičujejo napor, ki je vložen v iskanju in raziskovanju. Po eni strani nadaljujejo bogato tradicijo sakralne umetnosti na Slovenskem, po drugi pa svetu dokazujejo slovensko ustvarjalnost, izhajajo in potrjujejo korenine in nas povezujejo z drugimi narodi in kulturami. Dvojni razlog torej za nadaljno delo.

NEKAJ UTRINKOV O DRUŽBI SV. RAFAELA IN AMERIKI

Družba sv. Rafaela za varstvo izseljencev, o kateri je bilo v zadnjih Mohorjevih kalendarjih že nekaj napisanega,¹ je znaten del pozornosti posvečala izseljevanju v Ameriko. Glede na obseg slovenskega izseljevanja preko Atlantika je bilo tako zanimanje seveda povsem upravičeno. V letu, ko se spominjamo štiristoletnice odkritja Amerike, je seveda prav, da nekatera stališča in dejavnosti Družbe sv. Rafaela v zvezi z izseljevanjem Slovencev v Ameriko tudi vsaj skopo predstavimo. Povsem jasno je, da celovit prikaz dejavnosti Družbe sv. Rafaela v zvezi s tem vprašanjem daleč presega okvir pričujočega prispevka.

Tudi preden je začela leta 1907 v okviru avstrijske delovati ljubljanska podružnica Družbe Sv. Rafaela, je bila v raznih oblikah Družba prisotna tudi na slovenskem ozemlju n. pr. v obliki pomožnega odbora Družbe za ljubljansko škofijo. Ko je leta 1902 prišel v domovino izseljenski duhovnik Francis Rant, ki je odšel kot gimnazijec v Ameriko in dokončal teološke študije v znanem St. Paul Seminary v istoimenskem kraju v Minesoti,² je na Kranjskem nasvetoval zvezo z izseljensko organizacijo v ZDA Kranjsko Slovensko Katoliško Jednoto. Slovenska krščanska socialna zveza se je tega nasveta oprijela in v ta namen ustanovila poseben odsek za varstvo izseljencev. Ta je poskušal napraviti statistični pregled izseljencev na Kranjskem in je poslal vprašalne pole do mnogih zaupnikov. V anketi so spraševali o tem, koliko Slovencev je zunaj domovine, o vzrokih in posledicah izseljevanja. Vrnila naj bi se je kaka polovica in na podlagi tega naj bi ugotovili, da je bilo leta 1903 kakih 35.000 izseljencev iz Kranjske. Leta 1904 je kot rezultat pregledovanja prog in pristanišč, preko katerih so potovali izseljenci, nastal Kažipot za izseljence. Razposlali so ga na vse župne urade in zaupnike Rafaelove družbe. Odbor zaupnikov Rafaelove družbe je navezal stike z ameriškimi slovenskimi duhovniki ob njihovih obiskih v stari domovini, oziroma v pismih. Zveza ameriških duhovnikov je izseljencem izdala Navo-

dilo za izseljence, Rafaelova družba ga je del ponatisnila v že omenjenem Kažipotu.³

V času priprav na ustanovitev posebne ljubljanske podružnice avstrijske Rafaelove družbe je njen pripravljalni odbor na čelu z bogoslovnim profesorjem dr. Ivanom Janežičem objavil zelo zanimivo anketo, katere vprašanja so pretežno namenjena izseljencem v Ameriko. Uvodu te ankete je naglašeno, da je »izseljevanje naših rojakov v Ameriko v tuje kraje . . . silno važen pojav v življenju našega naroda, zato je dolžnost vsakega rodoljuba, da pomaga po svojih močeh v to da nam izseljevanje čimdalje manj škoduje, da vse napake in slabe izrastke, ki se kažejo pri tem doma, na potu in v tujini polagoma odpravimo.« Rafaelova družba dalje prosi »vsakega rojaka ali rojakinjo, ki sta že bila na tujem, ali v Ameriki, ali na Nemškem ali kje drugje ali še zdaj biva na tujem ali je z izseljenci v taki zvezi, da zamore kaj zanesljivega nam sporočiti, naj takoj sede in zapiše svoje izkušnje na dopisnico ali list.« Vprašanja so bila naslednja:

1. Kdo napeljuje ljudi, da gredo v Ameriko in drugam na tuje? Ali so domačini n. pr. krčmar iz vasi, kramar, občinski pisar, ali kdo drugi, ali pa pridejo agenti od drugod, čigavi so?

2. Kako se obnašajo ti ljudje, ki vabijo v Ameriko, kako govorijo, kakšna pisma kažejo, kaj vse obljublajo?

3. Kje dobijo ljudje denar, da morejo v Ameriko, koliko obresti plačajo, kakeri so pogoji varčevanja?

4. Kako poskrbe ljudje za svoje družine, katere zapuščajo doma?

5. Komu izroče ali prodajo svoje hiše in zemljišča, ako se ne mislijo več vrniti v domovino? Kdo dela te pogodbe, kdo posreduje ali mešetari pri teh kupčijah?

6. Kaj pravijo k temu gosposke: župan, glavar, sodnik, orožniki?

7. Kake svete je dajal agent izseljencem in so se li izkazali ti nasveti kot dobri in pametni na dotičnega izseljenca?

8. Po kateri črti in s katere družbe agentom je dovršil popotovanje?

9. Koliko je plačal družbenemu agentu doma, koliko je še med potjo moral doplačati?

10. Ali je imel s seboj pas ali potni list in katera druga pisma je še imel? Kdo mu je vse to preskrbel in koliko je moral plačati za trud?

11. Kako se mu je godilo na potu, kako so ravnali z njim družbini agenti? Kakšna je

bila postrežba na ladji, kakšno obnašanje mornarjev posebno nasproti ženskam?

12. Kakšen je bil sprejem na tujem, zlasti v New Yorku?

13. Ali so imeli izseljenci od agentov kake skrivne pogodbe za delo ali druga taka naročila?

14. Kje so menjali denar in koliko so dobili za našo krono ali za ameriški dolar?

15. Ali imajo ljudje še kake druge žalostne ali tudi vesele izkušnje iz tujine?⁴

Žal še ni raziskano, ali in kakšni odgovori so prišli na to anketo.

Na ustanovnem zboru slovenske podružnice avstrijske Rafaelove družbe v varstvo katoliških izseljencev za Kranjsko, Koroško in Primorsko 11. novembra 1907 v hotelu Union v Ljubljani, so ponovno naglasili, da namen Družbe sv. Rafaela ni pospeševanje izseljenstva, ampak da ima nasprotno vsak zaupnik Rafaelove družbe dolžnost opozarjati tiste, ki se želijo izseliti, na mnoge težave in nevarnosti, ki so s tem združene in »na majhno upanje si kmalu pomagati. Ako pa se je kdo že odločil iti na vsak način na pot, mu šele tedaj nudi Rafaelova družba svojo pomoč, da ga varuje nesreče na dolgem potovanju.«

Na omenjenem zboru so opozarjali, da morajo zastopniki Rafaelove družbe v Ameriki sprejeti slovenske izseljence ob prihodu na ameriška tla preden padejo v roke tudi sleparkskih agentov. »ki preže na novo došlo blago kakor zverina na plen«, jih spremijo na določen kraj, posredujejo za službe in so jim na razpolago, dokler se ne udomače. Razen tega naj bi vedno hitro in redno poročali o ameriških razmerah krajevnim podružnicam v stari domovini, da bi ti lahko svetovali novim kandidatom za Ameriko. »Širijo se po raznih časopisih, brošuricah in knjigah vesti o rajski sreči v Ameriki. Toda bodimo previdni. Kapitalisti, podjetniki v Ameriki, parniške družbe in ameriška vlada delajo zase in zalagajo te reklame.«⁵

Leta 1927 so ustanovili samostojno slovensko Družbo sv. Rafaela. Eden od najvidnejših predstavnikov Družba sv. Rafaela in eden najslavnejših ameriških izseljenskih duhovnikov p. Kazimir Zakrajšek je leta 1929 napisal knjižico Izseljencem na pot z značilnim podnaslovom Nekaj poučnih besedi našim izseljencem pri odhodu iz domovine. Bilo je to že v času, ko se je glavni tok slovenskih izseljencev zaradi omejevalne zakonodaje v ZDA od te države že preusmeril

drugam. Kljub temu pa ima »Amerika«, mišljene so pač ZDA, v knjižici še prevladujočo težo. P. Zakrajšek v uvodu med drugim poudarja, da je hodil za slovenskimi izseljenci »po gozdovih, kjer so delali kot gozdarji, po rudnikih, kjer so kopali rudo, po farmah, kjer so orali, hodil... za njimi po hišah, od hiše do hiše.« Ko na podlagi vseh svojih bogatih izkušenj svari Slovence pred nepotrebnim izseljevanjem, strne svoje misli v pretresljive besede. Bodočemu izseljencu prerokuje, da »morda pride čas tudi za te, da boš naredil, kar sem v Ameriki slišal toliko in tolikokrat, da je kdo preklinjal trenutek, ko je prvič stopila njegova noga na tuja tla, ko je kdo preklinjal celo Kristofa Kolumba, ker je našel to nesrečno zemljo. Daj ti Bog, da bi se tebi kaj takega ne zgodilo.« Seveda pa p. Kazimir bridkih izkušenj ne posplošuje, saj pristavlja, da je videl, kako so drugi »v tujini živeli, kakor se spodobi, pridno delali, pridno varčevali, pridno gospodarili, tudi v tujini so se zavedali, da je Bog nad njimi, lepo krščansko živeli in še žive, ti so pa našli srečo.«⁶

Da bi izseljenci v tujini uspeli, jih svari zlasti pred petimi strupi, ki jih vse ilustrira prav iz svojih izkušenj v ZDA. Prvi trup je po ugotovitvah p. Zakrajška »prokleta pijača«, brez katere bi bilo morda 75% vseh slovenskih izseljencev v Ameriki bogatinov prve vrste. Svoje svarjenje pred pijačo »zabeli« z zelo trpko zgodbo o slovenski naselbini, kjer je po nasvetu krajevnega župnika našel slovenske izseljence po veliko praznih steklenicah žganja, zabojih piva in vinskih sodov pred njihovimi hišami. Sicer pa »poto-laži« izseljence »na Francoskem, v južni Ameriki (in) drugih v tujini«, da po naročilih izseljenskih misijonarjev med njimi vladajo »prav iste in enake razmere«.⁷

Druga kuga slovenskih izseljencev je po izkušnjah p. Zakrajška nečisto življenje. Kot najboljšo obrambo pred njim predlaga poročenim izseljencem, naj vzamejo žene s seboj. Te jim bodo v tujini angeli varuhi in z njimi ob sebi bodo le-ti veliko več prihranili češ »žene imajo že od narave v večini to dobro lastnost, da znajo varčevati. Nekatere kaj rade še ponoči malo preiščejo mozeve žepe. Če bi se ne dalo morda še kaj več dajati na stran. Še neporočenim svetuje, naj hitro pošljejo denar svoji izvoljenki, da pride za njimi in se z njo poročijo, če pa so bližje, n. pr. v Evropi, naj se pridejo poročiti domov in se z ženo vrnejo v tujino. »Ako pa morda ti nisi imel pred odhodom izbrane, pa goto-

vo poznaš pošteno dekle v fari, piši ji in jo zasubi.«⁸ Zelo pa p. Zakrajšek svari pred znano obliko »boardinga« – jemanja nepo- ročenih moških na hrano in stanovanje, ki je bilo zelo razširjeno v ZDA in ne samo med slovenskimi izseljenci: »Žena, ki greš k svo- jemu možu, nikar se ne daj pregovoriti, da bi vzela na stanovanje kake fante in se z nji- mi vbijala . . . Mož, za Boga! nikar ne dovoli ženi ponižati se, da bi bila dekla kakim pijancem in ničvrednežem, ki ti jo bodo zalezovali! Strašni so slučajji, katere sem do- živel in katere vem iz Združenih držav. Da bo žena kaj pridobila s takim poniževalnim suženjstvom, je neumna misel. Moški so tudi nepošteni. Cel mesec bo jedel. Namesto da bi plačal, bo ta izginil.«⁹

Ko govori o tretjem strupu, »ki razdira srečo naših izseljencev v tujini« – brezver- stvu, ob vsem spodbujanju izseljencem, naj bi ostali zvesti Bogu, pohvali izseljence v Ameriki, ki »z velikimi žrtvami vzdržujejo svoje lastne župnije, duhovnike in šole, da je ravno ta njih žrtev podlaga njih sreče.« S tretjim se povezuje tudi četrti in peti strup – slaba društva in slabo časopisje. Ob društvi posebej naglaša, da so slovenski rojaki v ZDA »krasno organizirani v posa- mezna podporna društva po naselbinah, ki so pa zopet združena zlasti v eno mogočno jednoto, kateri pravimo Kranjsko Slovenska Katoliška Jednota.« Izseljence poziva, naj se priključijo katoliškim in ne drugim jedno- tam, ki so brezverske, nekatere pa celo pro- tiverske in svetuje izseljencem, naj v priho- du »v kak kraj, kjer je slovenski duhovnik, vprašaj najprej gospoda, v katero društvo ti svetuje. Boš najbolj varen, da boš zadel pravo.« Podobno svetuje pri izseljenskem časopisu, kjer priporoča dnevnik Ameri- kanskega Slovenca iz Chicaga ter glasilo Kranjske Slovenske Katoliške Jednote, vsi drugi listi iz Združenih držav pa so po Za- krajškovem mnenju protikatoliški ali pa brezverski.¹⁰

Iz obširnega področja pogledov Družbe sv. Rafaela na izseljevanje v Ameriko in s tem povezanega delovanja je tu resnično objavljenih le nekaj utrinkov. Upam, da ti vsaj nekoliko ilustrirajo nasprotij polno raz- merje med sinovi slovenske zemlje in usod- no »zapuščino« Krištofa Kolumba – Ame- riko.

Andrej Vovko

OPOMBE

¹ Bogdan Kolar, Družba sv. Rafaela v New Yorku. Mohorjev koledar 1988, Celje 1987, str. 103–104, An-

drej Vovko, Drobec iz delovanja Družbe sv. Rafaela. – Mohorjev koledar 1991, Celje 1990, str. 79–81.

² Francis S. Rant, rojen v Češnjici v Selški dolini, posvečen leta 1900, služboval kot duhovnik v New Ulmu in Arlingtonu v Minnesoti, leta 1902 pripeljal iz Slovenije sedem slovenskih dijakov, ki so kasneje v ZDA postali duhovniki, Jurij M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 585.

³ Rafaelova družba. – Slovenec, Ljubljana, 16. 11. 1907, št. 265, str. 1–2.

⁴ Rafaelova družba. – Slovenec, Ljubljana, 4. 1. 1907, št. 3 str. 5.

⁵ Rafaelova družba. – Slovenec, Ljubljana, 16. 11. 1907, št. 265, str. 1–2.

⁶ P. Kazimir Zakrajšek, Izseljencem na pot, Nekaj poučnih besed našim izseljencem pri odhodu iz domovi- ne, Družba sv. Rafaela v Ljubljani, Ljubljana 1929, str. 4.

⁷ Prav tam, str. 6–7.

⁸ Prav tam, str. 10–11.

⁹ Prav tam, str. 20.

¹⁰ Prav tam, str. 15–19.

SLOVENSKI GLASBENIKI V ARGENTINI IN IZ ARGENTINE

Buenos Aires je najbolj kulturno mesto v vsej Latinski Ameriki. Na glasbenem polju se ponaša s slavno opero Teatro Colón. Kateri veliki pevec ali dirigent ni tam nasto- pil? Po zamisli in opremi je Teatro Colón eden najlepših na svetu, po številu sedežev eden največjih, po akustiki pa eden najbolj- ših. Glasbeno občinstvo v Buenos Airesu je zelo razvajeno in zato kritično. Da more glasbenik v Buenos Airesu uspeti, zahteva že precejšnjo mero talenta in znanja. In vendar je nekaterim Slovincem uspelo, da so se dvignili iz anonimnosti in postali sou- stvarjalci tega bogatega glasbenega življe- nja. Te ljudi bi radi na kratko predstavili. Najprej starejšo generacijo, ki je prinesla s seboj svoje znanje, ki si ga je nabrala najprej v Ljubljani in izpopolnjevala drugod po Evropi, potem pa mlajšo generacijo, že v Argentini rojeno, ki si je pridobila svoje znanje v Argentini, pa zdaj svoj talent izpo- polnjuje ali pa že razdaja po Evropi.

Največ uspeha je dosegel **Drago Marijan Šijanec** (1907–1986) tudi znan kot Mariano Drago, predvsem kot dirigent in pedagog, čeprav je bil vsestranski glasbenik, saj je po klasični gimnaziji v Mariboru, diplomiral na Državnem konservatoriju v Pragi iz kar treh predmetov: diriganje, kompozicija in viola

(med študijem se je preživljal z igranjem na orgle pri mašah in na klavir pri nemih filmih). Po diplomi je dobil francosko štipendijo in se izpopolnjeval v dirigiranju na nič manj kot Ecole Normal de Musique v Parizu. V letih 1935–45 je bil dirigent radijskega orkestra v Ljubljani. Ker je prekršil tako imenovani kulturni molk, ni dobil po vojni zaposlitve ne v Ljubljani ne v Trstu, zato se je napotil v Benetke in preko Torina v milansko Scalo, kjer je igral v orkestru. Ko je bil z orkestrom na gostovanju v Buenos Airesu, se je odločil, da tam ostane. Takoj je postal dirigent v Teatro Argentino v La Plata (glavno mesto province Buenos Aires) in na univerzi tega mesta čez nekaj let ustanovil katedro za dirigiranje. Ta predmet je tudi poučeval na glasbenem inštitutu Teatra Colón. Bil je soustanovitelj Mozarteum Argentino, ki še danes zelo uspešno deluje. S ponosom smo poslušali njegove izvedbe, ko je kot gost dirigiral orkestrom kot: Orquesta Sinfónica Nacional ali Orquesta Sinfónica de Radio Nacional. Enega največjih uspehov je dosegel leta 1959 ob 200-letnici smrti Georga F. Händla z izvedbo njegovega Mesija v Teatru Colón. Za to izvedbo je pritegnil dva Slovence: tenorista Karla Cosutta in altistko Franjo Golobovo.

Ravno **Franja Golobova** (1908–1984) je za Marianom Dragom dosegla največji uspeh na glasbenem polju, predvsem kot koncertna pevka. Študirala je na konservatoriju v Ljubljani pri Jeannette Foedranspergovi. Po diplomi je bila takoj angažirana v ljubljanski, v letih 1938–41 pa v beograjski operi. Med drugo svetovno vojno je zopet prepevala v Ljubljani. Njene najuspešnejše vloge so bile Marfa v Musorgskega Hovanščini, Azucena v Verdijevem Trubadurju, Ulrika v Verdijevem Plesu v maskah, Carmen v Bizetovi operi, Orfej v Gluckovem Orfeju in Evridika. Kot koncertna pevka je dosegla vrhunec leta 1934 v Firencah, ko je na festivalu za sodobno glasbo predstavila Osterčev ciklus na Gradnikove pesmi. V prvih letih argentinskega življenja je še pela na opernih deskah, pozneje pa samo še na koncertih. Imela je veliko samostojnih koncertov, pri katerih jo je spremljal Jože Osana. Sodelovala je na vokalno instrumentalnih koncertih pod vodstvom znanih dirigentov, med drugimi Igorja Markeviča in Franza Lehmana. Poleg Händlovega Mesija je pod Šijančev taktirko pela tudi Bachovo kantato Christus lag in Todesbanden.

Franja Golobova

Kot pevec je dosegel visok uspeh **Angel Hrovatin** (1910–1965). Rodil se je v Brišičkih pri Trstu, osnovno šolo je obiskoval na Opčinah. Zgodaj se je začel učiti mandolino. Po naravi je imel prijeten glas, zelo veliko pa je bral. Z očetom in drugimi Primorci se je leta 1929 preselil v Buenos Aires. Najprej je delal kot kamnoseški delavec, kmalu pa je začel nastopati v različnih zborih, kjer ga je opazila sopranistka Teatra Colón in ga sprejela kot učenca. Po letu 1945 se je učil solopetja pri Cesariju in začel pripravljati svoj operni repertoar, s katerim je žel pomembne uspehe. Leta 1949 je začel redno nastopati v gledališču Marconi v baritonskih vlogah Aide, Traviate, v Glumačih, Cavalleriji rusticani in Rigolettu. Leta 1953 je bil sprejet v Teatro Colón, kjer je nadaljeval svojo uspešno kariero. Medtem se je posvetil tudi solospetu in priredil številne recitale, na katerih je izvajal skladbe Schuberta, Schumanna in Brahmsa. Pri vsem tem ni pozabil na slovenske pesmi. Uspešno kariero je prekinil usodni infarkt.

Kot skladatelj je uspešno deloval **Ciril Kren** (1921), rojen v Medani. Gimnazijo je obiskoval v Gorici. Leta 1937 se je za očetom izselil v Argentino. Od leta 1940 je bančni uslužbenec. Takoj po prihodu v Buenos Aires se je začel učiti violino in harmonijo pri Petru Jorošanskem, v letih 1949 do 1952 pa kontrapunkt in kompozicijo pri

Marijan Šijanec

uspešnem skladatelju Luisu Gianeu. Že leta 1949 je orkester Radia Nacional izvajal Suito v starem slogu za godalni orkester. Od tedaj je omenjeni orkester večkrat izvajal njegove skladbe. Najbolj pogosto so bila izvajana naslednja dela: Uspavanka za komorni orkester; Vaška ali medanska uvertura za simfonični orkester (prvič leta 1953 v dvorani pravne fakultete pod vodstvom Bruna Bandinija); Balada de los ojos ninos za bariton in orkester (zapel Angel Hrovatin); Simfonična rapsodija za veliki orkester; Al mar kantata na besedilo Pabla Nerude. Deloval je tudi na prosvetnem polju med slovenskimi izseljenci. Vodil je zbor Slovenska krajina v Avellanedi, kjer je tudi ustanovil otroški zbor Martin Krpan. Pozneje je ustanovil še več zborov, s katerimi je širil slovensko pesem med argentinskimi ljubitelji glasbe. Ti so se z njo seznanjali ne samo na koncertih, ampak tudi iz njegovih članikov po strokovnih revijah. Zdaj živi v predmestju Florida, kjer je tudi nekaj časa vodil župnijski zbor.

Kot pianist in pedagog se je uveljavil **Anton Soler** (1930), ki si je k priimku dodal vzdevek po rojstnem kraju **Biljenski** (verjetno zato, da se loči od slavnega soimenjaka španskega organista in skladatelja iz 18. stoletja). Študiral je v Gorici, iz klavirja pa diplomiral leta 1946 na zdajšnjem Conservatorio Tartini v Trstu. Leta 1948 se je družina preselila v Buenos Aires, kjer je študiral na Conservatorio Santa Cecilia (poleg Conservatorio nacional in Conservatorio municipal ima Buenos Aires še tega), kjer so ga pučevali Jorge Fanelli klavir ter Luis Gianneo in José Rodríguez-Fauré kompozicijo. Tu je diplomiral leta 1953, čez nekaj let pa je na tej ustanovi tudi poučeval. Veliko je nastopal na samostojnih recitalih ali koncertih z orkestrom, med drugim tudi v Teatro Colón. Veliko je potoval in koncertiral, najprej po Južni Ameriki, še leta 1954 in čez deset let tudi po Sloveniji in Jugoslaviji (Ljubljana, Celje, Maribor, Trst, Beograd, Dubrovnik, Skopje). Posveča se izvajanju sodobne klavirske glasbe, pri čemer ne pozablja na slovenske in jugoslovanske skladatelje. Za Slovence je nastopal na večerih Slovenske kulturne akcije.

Kot zborovski dirigent se je uveljavil **dr. Julij Savelli**, (1912), ki je ustanovil, vzgojil in skoraj štirideset let vodil Slovenski pevski zbor Gallus, osrednji in najboljši pevski zbor argentinskih Slovencev. Julij Savelli je v Ljubljani študiral pravo, hkrati pa poslušal

glasbena predavanja. Vsa študijska in poznejša leta je sodeloval pri Akademskem pevskem zboru pod vodstvom Franceta Marolta, ki je bil – kot je znano – odlična praktična šola zborovodstva (zanimiv je binom jurist-glasbenik v slovenski glasbeni zgodovini). Pod njegovim vodstvom je zbor Gallus postal viden soustvarjalec glasbenega dogajanja v argentinski metropoli. Ocenjevalci so ga kmalu označili kot predstavnika slovenske in evropske pesmi pred argentinsko javnostjo. V koncertne programe je uvrščal dela Iacobusa Gallusa, po katerem nosi ime, med drugim Missa super myxolidium in Missa super un gay berger. Z Orquesta Sinfónica Nacional je pod vodstvom Felixa Cillaria sodeloval v prvi argentinski izvedbi Schönbergovih Preživelih iz Varšave, z Orquesta Sinfónica Municipal pa pri Gillardijevi simfonični sliki El Libertador. Pod Savellijevim vodstvom je zbor Gallus dobil vrsto medalj, plaket, diplom in priznanj tudi z najvišjega mesta. Zbor vodi zdaj hči **Anka Savelli-Gaserjeva**. Leta 1991 je imel zbor Gallus zelo uspešno turnejo po Sloveniji, ki je opisana drugod v tem koledarju. Anka Savelli-Gaserjeva je dalj časa vodila tudi zbor Slovenske mladenke, ki je med drugim izdal ploščo z domiselnim naslovom: Stari napevi v mladih odmevih. Zbor je večkrat nastopil v Kulturnem centru General San Martin v Buenos Airesu pri skupnem nastopu z drugimi argentinskimi zbori in žel priznanja glasbene kritike.

Omenjen je bil **Jože Osana**, ki ni bil priznan le kot pianist, temveč tudi kot organist. Kot pianist je imel vrsto samostojnih recitalov, predvsem pa se je odlikoval kot spremljevalec. Prirejal je tudi narodne pesmi, kot komponist pa je zložil Gosposvetsko hvalnico v starem slogu na besedilo, ki ga je pelo ljudstvo pri ustoličevanju na Gosposvetskem polju. Osana je tudi avtor razprav iz glasbene teorije. Sedaj deluje kot profesor glasbe in zborovodja v Torontu, Canada.

Po svoji kvaliteti se je premalo uveljavil **Tercet sester Fink**, ki je pred vojno veliko nastopal v Ljubljani. Prav posrečeni so vsi trije glasovi: jasen sopran (Marija), mehek alt (Marta) in nizek kontraalt (Neda). S pristopom brata Božidarja je nastal kvartet. Nedin kontraalt v funkciji tenorja in baritonska lega Božidarja sta ustvarila s sopranom in altom čudovito uravnovešen kvartet. O kvaliteti tega ansambla se lahko danes prepričamo s plošče, ki jo je kvartet posnel leta 1965 (kar ni bil tisti čas majhen podvig).

Na plošči so na eni strani priredbe narodnih, na drugi pa nove skladbe umetniškega vodja **Alojzija Geržiniča** (1915) na besedila Rafka Vodeba. Geržiničevo največje delo je oratorij Irenej Friderik Baraga na besedilo Tineta Debeljaka. V opremi Bare Remčeve ga je leta 1957 izdala Slovenska kulturna akcija, krstno izvedbo pa je doživelo na koncertu zbora Gallus pod Savellijevim vodstvom. **Marija Fink-Geržiničeva** je ustanovila in dalj časa vodila zbor Karantanija. Kritiki je zapisal: »Dirigentka izkazuje vredno solidnost in dominantno trdnost v vodstvu zbora, zraven pa dokaj razsežno kulturno in predvsem glasbeno razgledanost. Kar je krepko očitno pri izbiri zborovega repertoarja, ki ni ravno skromen. Prav ta repertoar je občudovanja vredna bogatija, ki si jo je razmeroma mlada vokalna skupina nabrala v teh nekaj letih vztrajnega dela in discipliniranega študija.« Zbor je nastopil na Radio Nacional, na televiziji, v Kulturnem centru General San Martin, ki je najvišja glasbeno gledališka ustanova.

Daleč od Buenos Airesa, v Bariločah je uspešno delovala kot zborovodkinja **Lučka Kralj-Jermanova** s zborom »Ninos cantores de Bariloche«. Dirigentka si je z zborom utrla z veliko umetniško kvalifikacijo pot v argentinski svet. Številni so bili zborovi nastopi na koncertih in na Radio Nacional. V repertoarju je zbor imel verske in posvetne, slovenske ter argentinske in druge pesmi, po razponu pa gre od gregorijanike do današnjih dni. Skupina je štela med najbolj priznane argentinske mladinske zборе. Leta 1982 je zbor imel uspešno turnejo po nekaterih evropskih mestih. Dne 26. februarja 1982 je s koncertom nastopil v Rimu, pel pa je tudi pri javni papeški advijenci. Danes vodi zbor mladi muzikolog **Andrej Jan**.

Če imamo v starejši, »slovenski« generaciji glasbenikov predstavnike različnih glasbenih zvrst, pa imamo v mlajši, »argentinski« generaciji le predstavnike solističnega petja. Med najbolj uspešnimi te generacije je Bernarda Fink-Inzkova, ki se je že kar uspešno uveljavila na evropskih tleh. Po študiju na Instituto superior de Arte je kmalu dobila stalne vloge v Teatro Colón, kjer je postala vodilna mezzosopranistka v vlogah Mozartove Čarobne piščali, Rossinijeve Pepelke, Menottijeve Amelije. Nastopala je tudi kot oratorijska pevka med drugim v Händlovem Izrael v Egiptu in Bachovem Božičnem oratoriju. Leta 1985 se je preselila v Švico. Začela je nastopati z dirigenti kot:

Michel Corboz, Claudio Scimmoné, Ferdinand Leitner in Leopold Hager. Med najbolj uspešno izvajana dela smemo šteti: Rossinijevo Stabat mater in Petite messe solennelle, Beethovno Missa solemnis in Deveto simfonijo, Mozartovo Mašo v c-molu in Requiem, Bachov Matejev in Janezov pasijon. V Ljubljani je nastopila dvakrat. Pred leti je nastopila v veliki dvorani Slovenske filharmonije. Ob spremljavi Blaženke Arničeve je izvedla več klasičnih in slovenskih samospevov. Drugič pa je imela v stolnici duhovni koncert, na katerem je izvajala znane arije. Spremljal jo je organist celovške stolnice Franz Karl Praßl. Bernarda Fink povezuje obe generaciji slovenskih glasbenikov v Argentini. Njen oče je namreč Božidar Fink.

Uspešen je tudi Bernardin brat **Marko Fink**, rojen kot ona v Buenos Airesu, kjer je dobil prvo glasbeno in pevsko izobrazbo pri izbranih mojstrih. Leta 1987 je dobil štipendijo za izpopolnjevanje v Londonu, in sicer pri znanem Heather Harperju. Po vrnitvi v Buenos Aires je pel naslednje skladbe: Bachov Magnificat, Janezov pasijon, Božični oratorij, Puccinijevo Messa di gloria, Faurejev Requiem, Händlov Mesija, Scarlattijev Stabat mater, Mozartovo Mašo v c-molu, Requiem, Brahmsov Nemški requiem. Pel je že po številnih evropskih državah. Pred kratkim pa je posnel Händlov Mesija v Mozartovi priredbi. Od leta 1990 je stalno angažiran v Operi v Salzburgu, kjer je že pel vloge v operah: Figarova svatba, Don Giovanni, Čarobna piščal in druge.

Uspešen je tudi **Janez Vasle** (1954), ki je dokončal operno šolo pri Teatru Colón, pozneje pa se je izpopolnjeval pri Heatherju Harperju v Londonu, Ernstu Häfligerju v Münchnu in Antonu Dermoti na Dunaju. Kot solist je nastopal v operah in oratorijih v Teatro Colón, kjer je bil tudi redno zaposlen. Leta 1988 je postal finalist na mednarodnem pevskem natečaju Luciano Pavarotti v Philadelphii, koncertiral pa je v Nemčiji in v Avstraliji. V Ljubljani je večkrat nastopil. Leta 1989 je pel v naslovni vlogi Mendelssohnovega Elija v izvedbi Consortium musicuma pod taktirko Mirka Cudermana. V enakem okvirju je pel basovo partijo v Te-deumu Jakoba Zupana v letošnji izvedbi v Narodni galeriji. Od leta 1990 je stalno angažiran v Ljubljanski operi, kjer je že pel pomembne vloge med drugim v Mozartovi Così fan Tutte. V tem okvirju je uspešno sodeloval v izvedbi Rossinijeve Stabat ma-

ter, ki so jo peli v vseh treh slovenskih stolnicah.

Deloma povezuje obe generaciji tudi **Marko Bajuk** vnuk istoimenskega zborovodja, sicer ravnatelja klasične gimnazije v Ljubljani. Marko Bajuk je študiral petje na akademiji v Mendози, argentinski provinci pod Andi. Že nekaj let se občasno izpopolnjuje na Dunaju pri znanem pevskega pedagoga Burgstallerju. Od leta 1989 poučuje solistično petje na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani, kjer je redni član profesorskega zbora. Nastopil je v operi, dobil je manjšo vlogo v Borisu Godunovu Modesta Musorgskega, in tudi na izvedbi ene kantate Bachovega božičnega oratorija v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma pod vodstvom Tomaža Faganela. Poleg tega je nastopil kot solist v Wolfovi hiši v Slovenjem Gradcu, v Cankarjevem domu in na Magistratu v Ljubljani. Leta 1988 je posnel za zbirko *Ars musica Sloveniae* sedem samospsevov Josipa Ipvavca ob klavirski spremljavi Andreja Jarca.

Edo Škulj

SPOMINI, VTISI, DOŽIVETJA

(Turneja Slovenskega
pevskega zbora »Gallus« iz
Buenos Airesa po
Sloveniji)

Buenos Aires, leto 1948. Tri leta begunskih taborišč po Italiji, Avstriji in še kje so za nami. Za nami je domovina, vedno prisotna v mislih, pogovorih, molitvi in solzah. Vse smo izgubili – premoženje, dom, družine, dobro ime, nosili pa smo s seboj bogastvo naše besede in pesmi, ki sta nas spremljali. V pogovorih, v molitvah in v mislih na bičano domovino. Iznanci zravnanih hrbtov in s ponosom.

Zbral se je slovenski pevski zbor daleč pod južnim križem in nadel si je ime po največjem piscu-klasiku svojega rodu, po Jakobu Petelinu Gallusu Carniolusu. 400 let po njegovem rojstvu, 12.000 km od rodne zemlje prvi slovenski zbor, ki nosi njegovo ime in ki se v tujem svetu z njim predstavlja: Coro esloveno »Gallus«. Le malo jih je bilo,

ki so poznali to ime in še ti so ga imeli za Nemca, Avstrijca (Händl), morda Čeha ali celo Italijana; nihče pa ni vedel, da je bil Carniolus – Kranjec – Slovenec.

Tako je naš zbor takrat z njegovim imenom začel svojo pot. Iz ljubezni do naše prelepe pesmi in do nas kot pesem zveneče besede. Drugega odgovora res ne bi mogel dati nikomur, ki bi me vprašal, čemu smo začeli s tolikšno zagnanostjo, idealizmom, ljubeznijo in požrtvovalnostjo.

Težka je bila začetna hoja, kot strma in kamnita pot, pa četudi smo jo ubirali po širokih asfaltiranih ulicah vele mesta. Četudi se je morda v tistih prvih letih marsikdaj marsikomu nehote vtihotapila misel, da nas je Bog zapustil, smo prav takrat vedno bolj čutili, da je z nami. Ko smo v očeh bratov bili zasovraženi izdajalci, so nas tujci sprejemali kot brate. Tako smo, čeprav gostači, lahko začeli delati in veselje do dela se je stopnjevalo, z njim pa tudi uspehi.

Tekla so leta. Pet, deset. Vrstili so se nastopi pred slovensko in tujo publiko, v Buenos Airesu in izven njega. Vsako leto ne le eden, ampak po več, navadno vsak z drugim programom. Dela ni manjkalo, dobre volje še manj. In ob 15 letnici je dr. Tine Debeljak v koncertno brošuro zapisal: »Petnajst let že poje ‚Gallus‘ med nami. Nam in ljudem, med katerimi nam je živeti. Vedno je bil pojoče srce naše skupnosti, njen najsilnejši ubrani glas, naš edinstveni skupni izraz. Naše domače blago, pa tudi izvozno. Priznanost od domačinov, klican na njihove slovesnosti, v radio in na javne ulične koncerte, pa celo pred samega predsednika države.« In Rudolf Žitnik je ob neki drugi priložnosti zapisal, da je zbor naša »pojoča diplomacija«.

Spet so tekla leta dela, podvigov in tudi težav, a tudi močne volje, svetlega idealizma, neizčrpane ljubezni. Zvest svojemu poslanstvu je zbor vztrajal, vztrajal do nikdar sanjanega: do svoje veličastne turneje po domovini Sloveniji.

Ob zborovi 40-letnici je velik zborov prijatelj, pisatelj Zorko Simčič v programski knjižici na njemu lasten način opisal 40 letno zborovo delo in ob koncu vizijonarno napovedal zborov koncert v veliki dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani. Kdo bi takrat verjel njegovi napovedi? In vendar... Tri leta pozneje se je njegova napoved udejanjila. »Gallus« iz Buenos Airesa je odšel po prizadevanju številnih znanih in neznanih rojakov in ustanov v domovino na pevsko

turnejo v Slovenijo, povsod sprejet z odprtimi rokami in srci ter s svojimi uspehi žel uspehek. Mogočen pa je bil slavnostni zaključek v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani, srcu Slovenije. Zorka Simčiča preroška napoved se je uresničila. Do zadnjega kotička napolnjena dvorana (blizu 1500 poslušalcev), predstavniki slovenske vlade, slovenske Cerkve, pevskih zborov, kulturnih in drugih ustanov, navzočnost argentinskega diplomatskega predstavnika iz Beograda ter navdušena publika – eno samo, veliko vseobsegajoče in v ljubezni utripajoče srce.

Spomini! V par tipkanih odstavkov zgoščeni spomini. Zgodovina dveh generacij, zagnanih v isto delo, spočeto, rojeno in dostlo iz ljubezni in žrtev.

Ko preteka že drugi mesec, odkar se je »Gallus« vrnil v Argentino in mi iz Buenos Airesa sporočajo, da z enakim navdušenjem kot prej spet nadaljujejo z vajami, sem se – zaostali ptič – po veličastnih dneh proglastitve samostojnosti in suverenosti Slovenije v kletki preteče okupacije, borb in zračnih napadov ustavil spet ob spominih. Z njimi se mešajo nešteti vtisi in doživetja, ki mi jih prekipeva duša kot hvalnica Bogu, da nam je dal doživeti vse to. Nemogoče jih je popisati, saj je 54 mladih in starejših src doživljalo vsako po svoje in sedaj spet vsako po svoje podoživlja vso nepopisno srečo, prekipevajoče veselje, tolikokrat izraženo v smehu in solzah.

Nekatere je pevska pot prvič po 46 letih spet pripeljala v rodni kraj. Njih občutkov pač nihče ne more opisati. Še sami jih v polnosti ne bi mogli. Večini mladih, ki sestavljajo večino zbora, pa je bil to prvi obisk domovine staršev. Toliko lepega so jim pripovedovali o domovini pod Triglavom starši, učitelji, profesorji, sorodniki in znanci, da jim je fantazija vsakemu po svoje slikala ta »zemeljski raj«, ki ga opevajo naši veliki besede in pesmi. Ko se je avion bližal Sloveniji, je v vseh vrelo veselje in pričakovanje in prvi korak na domača tla je mnogim izvil skrito solzo sreče. Bodi zdrava, domovina! Niso jim lagali starši, profesorji, znanci – prešibko je bilo njihovo pripovedovanje. Ko smo se v pičlih prostih dneh zbirali na ljubljanskem Kongresnem trgu za pot na nove koncerte, kar ni prenehalo navdušeno pripovedovanje o vsem lepem, kar so doživeli. Srečavali so se s sorodniki, spoznali tega ali onega, bili so v Vratih, v Tamarju, pod Vršičem in Golico; s šopki teloha so

hodili kot z najdražjim zakladom, ki jim ga je izpod kopnelega snega utrgala roka kot dar te čudežne bogate lepote naše zemlje. Kako jih je mikal pohod na zasnežene vršace! Če... Vsak bi po svoje pripovedoval, opisoval in izražal svoja čustva, doživetja in nepozabne vtise. Z gotovostjo zapišem nepozabne!

In naši pevski nastopi! Govoriti bi moral spet vsak zase, pripovedovati zborovodkinja, komentirati tisočeri poslušalci. Moje besede so vse preskromne. Zapišem naj jih le kot kroniko.

Naša prva skupna pot je bila romarska. Kam drugam kot h Kraljici-pod Stol – naši Brezjanski? Joj, koliko prošelj in zahval je hitelo tiste trenutke pred milostno podobo! Marija, dobrotno nam ohrani dom in rod!

O tem sem razmišljal, ko smo s petjem s kora spremljali sv. mašo in v duhu bili pri rojakih v Argentini, ki so prav ta dan in – zaradi časovne razlike – prav ob isti uri bili zbrani na vseslovenskem romanju v argentinskem Lujanu.

Kar ne morem se ubraniti misli, da nam je ta obisk pri Materi prinesel blagoslov za vso našo nadaljnjo pot. Vrstili so se koncertni nastopi iz Kranja v Čelje, Koper, Maribor, Mursko Soboto, Rogaško Slatino, pa čez mejo med koroške brate s koncertoma v Ledincih in Velikovcu, pa v Mengšu, na Bledu in spet čez mejo v Italijo med rojake v Gorici. Na prvo junijsko nedeljo smo se v ljubljanski stolnici pri sv. maši spomnili vseh naših žrtev (isti dan je bila spominska proslava tudi v Buenos Airesu) in po maši v njihovem memento zapeli večno lepi Gallusov Irce, grommodo monitur istus. Zvečer še koncert v Novem mestu in naslednji dan slavnostni zaključni koncert v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma. To je suha kronika.

V njej pa je skritih toliko lepih trenutkov, čustev in doživetij, da jih ni moč opisati. Ta naš dobri slovenski človek nas je povsod sprejemal resnično kot svoje brate, se kosal, kdo nam bo v večji meri izkazoval svojo naklonjenost in pozornost – rekli so hvaležnost – nas spremljal, nam polnil dvorane, se navduševal ob našem petju, spet vabil še sem in tja, in vsako slovo je izzvenelo v prijazno vabilo. Pridite še! Vrnite se! Toliko novih znancev, novih prijateljev, novih zvez – uradnih, poluradnih in zasebnih. Je naša pesem res bila diplomatsko sredstvo vsega tega povezovanja?

Težko je bilo slovo. Pevci so se vračali, a delček srca je gotovo vsak pustil v domovini. Dolgo, dolgo bo v spomnih podoživljal vse lepo, kar je v par kratkih tednih doživel.

Vsem pa je ostala zadnja beseda ob slovesu. Hvala vsem, ki ste nam pripravili ta čudoviti obisk domovine. Ostajamo vam veliki dolžniki. Dolg bomo odplačevali z nadaljevanjem našega dela.

Dr. Julij Savelli

ŠTIRIDESET LET SLOVENSkih »MISLI« V AVSTRALIJI

Do druge svetovne vojne je bila Avstralija Slovincem domala neznana dežela. Tudi ni bila pogost cilj tistih, ki so si želeli na njenih prostranstvih ustvariti lepšo prihodnost. Posamezniki, ki so tam zaslutili boljše možnosti življenja, s Slovenijo niso imeli pogostnih stikov in njihova poročila niso vplivala na slovensko javno mnenje. Prvi Slovenci, ki so šli v Avstralijo po prvi svetovni vojni, so bili iz Primorske, njihovo število se je povečalo po nastopu fašizma v Italiji. Imeli so italijanske potne liste. Ostajali so nepovezani in brez skupnih ustanov.

Politične in gospodarske spremembe, ki so v Sloveniji nastopile s koncem druge svetovne vojne, so povzročile povečano odhajanje Slovencev po svetu. Iz begunskih taborišč v Avstriji in Italiji, prvih postaj na njihovi dolgi poti v boljši svet, so nekateri odšli naravnost v Avstralijo, drugi pa na začasno delo v zahodno Evropo. Veliki gospodarski načrti, ki jih je peti kontinent uresničeval v petdesetih in šestdesetih letih, so narekovali iskanje nove delovne sile. Slovenski delavci, ponovno jih je bilo med njimi največ iz Primorske in Prekmurja, so se s pomočjo mednarodnih begunskih organizacij ali na lastno pest zato pogosteje odločali za Avstralijo. Večinoma kot nekvalificirani delavci so morali sprejemati zaposlitev v gradbeništvu, na plantažah, rudnikih in v težki industriji. Doma pridobljene usposobljenosti jim niso priznavali. Potrebno je bilo začeti znova ter se dokazovati z lastnim delom in pridnostjo. Ženske so dobile prve možnosti

dela v avstralskih družinah ali v industrijskih podjetjih. Najraje so se ustalili v naseljih ob južni obali. Za tiste, ki so odšli konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let, so bila odločilna poročila o boljših življenjskih pogojih, ki so jih pošiljali znanci in prijatelji.

Danes žive Slovenci raztreseni po vsej Avstraliji. Večje skupine so v Melbournu, Adelaidi, Sydneyu, Perthu, Brisbanu, Newcastleu, Wollongongu, Mt. Isu, Darwinu in drugod. V teh krajih so tudi zaživele ustanove, ki so odraz njihovih skupnih naporov in pomenijo moč narodne skupnosti. Njihovo število ocenjujejo na okoli 25 tisoč.

Med zgovorne izraze povezanosti in hkrati sadove skupnega dela lahko štejemo tri verska središča v treh največjih mestih, v Adelaidi, Melbournu in Sydneyu. Ob novih cerkvah so se razvila kulturna žarišča in postaje socialne pomoči. Avstralska Cerkev teh središč sicer ne prizna za narodne župnije, kot jih priznavajo v Združenih državah ali v Kanadi, a kljub temu opravljajo veliko cerkveno in narodno delo. Manjše skupine Slovencev obiskujejo duhovniki občasno, kjer pa niti to ni mogoče, se rojaki vključujejo v avstralske župnije. V Melbournu so slovenski frančiškani prevzeli škofijski dom, ki so ga preuredili in poimenovali Baragov dom. Vanj so sprejemali rojake, ki so bili še brez doma in zaposlitve ter jim pomagali, da so si opomogli.

Že od začetka petdesetih let delujejo med Slovenci v Avstraliji slovenski frančiškani. Leta 1952 sta iz Amerike prišla p. Klavdij Okorn in p. Beno Korbič, ki se jima je pridružil še p. Rudolf Pivko, nekdanji misijonar na Kitajskem. Predano in delovno so postavljali temelje in razmahnili več načinov dela za slovenske rojake. Globoko sled je pustil za seboj p. Bernard Ambrožič; iz Amerike je prišel leta 1955, delal predvsem v Sydneyu in tam tudi umrl leta 1973. Njegovo delo sta nadaljevala p. Bazilij Valentin in p. Valerijan Jenko ter nato več mlajših moči. Od leta 1952 je bil med Slovenci tudi koroški duhovnik dr. Janko Mikula, ki je pastoralno deloval v manj naseljenih slovenskih naselbinah.

Od 1966 delajo med Slovenci v Avstraliji slovenske sestre, frančiškanke Brezmadežne. Ustavile so se v Melbournu in odprle otroški vrtec ter slovensko šolo.

Kot v drugih slovenskih skupnostih po svetu je tudi v Avstraliji delo pastoralnih delavcev seglo na več področij. P. Bazilij je o tem zadržil: »Vsak izseljenki duhovnik je

poleg duhovnika tudi kulturni in socialni delavec. Zato so naša verska središča več kot zgolj cerkve s slovenskim bogoslužjem. Z njimi so povezani pevski zbori, tudi tisti, v katerih pojejo v Avstraliji rojeni slovenski otroci.«

Prav iz želje, da bi ustvarili vez med Slovenci, ki so živeli razkropljeni na velike razdalje in sploh niso imeli možnosti, da bi se srečali z rojaki, je zaživel tisk, najprej le v okviru cerkvenih skupnosti, kasneje tudi drugod. Duhovniki so ga razumeli kot najboljše sredstvo za ohranjanje narodne in verske identitete. Med različnimi naslovi imajo častljivo prednost MISLI, 'informativni mesečnik za versko in kulturno življenje Slovencev v Avstraliji', kot lahko preberemo v podnaslovu. Prva številka je izšla januarja 1952. Patra Klavdij in Beno sta vedela, kaj pomeni tiskana beseda: vstopi lahko v vsak slovenski dom. V prvi številki so ji uredniki dali na pot naslednje tople besede: »Želimo, da bi bile Misli res naš list, namenjen in pisan predvsem Slovincem v Avstraliji. Da bi nam v preprosti besedi naših očetov in mater tolmačile za nas važne svetovne dogodke z ozirom na našo kulturno, versko in socialno življenje. Ne bi želeli dvoriti temu ali onemu. Naš program je dokaj enostaven. Napisan je bil s krvjo naših pradedov in očetov. In kaj smo, nam je povedala naša mati, ko nam je pela 'Slovenec sem...'.«

List je najprej izhajal kot razmnoženina. Urednika sta ga pošiljala na vsak naslov, ki sta izvedela. Vzdrževal se je s prostovoljnimi prispevki, brez stalne naročnine. Misli so kljub temu postajale bolj in bolj priljubljene. »Vsem so bile namenjene in k vsem so prišle, kdor jih je le hotel sprejeti. Po rokah prvih slovenskih duhovnikov in njih pomočnikov so obiskovale novodošle po taboriščih in začasnih stanovanjih ter bile mnogim prva dobrodošlica v novi, tuji deželi drugega jezika in drugih navad. Blažile so strah osamelosti, združevale neznanca iste usode in krepile zavest, da se kot narodna družina ne smemo utopiti v neizmernem morju tujine. Od ust pritrngani darovi so tem razmnoženim stranem dajali življenje, pa tudi pomagali, da ideja lastnega glasila ni zaspala,« beremo v prvi številki ob srebrnem jubileju. Ko je za list prevzel skrb p. Rudolf, je na vsak način želel doseči, da bi list tiskali. Uspelo mu je: razmnoženino je zamenjal tisk večjega formata. Ni mu pa uspelo, da bi se list vzdrževal z naročninami. Zato je med drugimi

dejavnostmi začel pripravljati zabavne prireditve in čisti dobiček namenil za kritje tiskarskih stroškov.

Takoj po prihodu v Avstralijo je skrb za Misli prevzel p. Bernard in jih skrbno urejeval šestnajst let. Pod njegovim vodstvom so postale mesečna revija in takšna izhaja vse od takrat. Izpeljaj je več akcij, da bi povečal število naročnikov in s tem rednih plačnikov. Žal niso prinesle pričakovanega uspeha. Ob koncu leta so naročniki dobili še žepni Baragov koledarček. Leta 1973 je uredništvo prevzel p. Bazilij, ki revijo ureja še sedaj. Štirideseti letnik je izhajal v nekaj več kot dva tisoč izvodih.

Ko je pregledoval zajetne vezane letnike, je urednik povzel opravljeno delo z naslednjimi besedami: »Ob izhajanju štiridesetega letnika avstralskih Misli razmišljam njih pot od prvih skromnih začetkov do danes. Ni bila rožnata. Vse urednike je preganjal čas, saj je bilo delo pri Mislih nekako mimogrede, podrejeno dušnopastirskemu delu patra urednika. Vzeli pa smo ga le vsi uredniki kot važen del našega poklicnega dela, ki je delo za ohranitev dediščine vere in narodnosti.«

O čem so Misli najpogosteje pisale? V prvi vrsti so bile mišljene kot oblika povezovanja Slovencev v Avstraliji. Temu so služila obvestila o prireditvah v različnih krajih ter o cerkvenih srečanjih. Samskim izseljencem so bile namenjene poročne ponudbe. Znanec, ki so se razkropili po svetu, so pomagale pri vzpostavljanju medsebojnih vezi in pri ohranjanju stikov s slovensko skupnostjo v Avstraliji. Informacije o možnostih in pogojih pošiljanja paketov v Slovenijo pa kažejo tako na odnos do stare domovine kot na njeno stanje. Akcije zbiranja pomoči se na straneh Misli pojavljajo ves čas. To se je pokazalo tudi ob poplavih v Sloveniji novembra 1990.

Priseljencem so Misli pomagale pri uvajanju v avstralsko življenje. Zato so posvečale pozornost učenju angleškega jezika kot osnovne poti komuniciranja z okoljem. Radijske lekcije so bile v listu transkribirane. Situacijski dialogi so novim priseljencem približali temeljni slovar za vsakodnevna srečanja. Seznanjale so jih z novo domovino, njeno zgodovino, običaji in zakonodajo. Pri tem je mogoče pogostokrat srečati pozive k delavnosti in vključevanju v vsakodnevno življenje. V julijski številki za leto 1953 lahko preberemo: »Nič hudega nam ni v Avstraliji. Bodimo vestni delavci in pošteni ljudje, pa bomo smeli biti tudi ponosni.«

Poročila o dogajanju v Cerkvi po svetu so se izmenjavala z novicami od doma. Pri tem niso molčale o trpljenju Cerkve in njenih predstavnikov doma. V kritičnem odnosu do družbene ureditve je mogoče iskati razlog, da vse do najnovejšega časa Misli niso imele dostopa v matično Slovenijo.

Ker je bila revija namenjena tudi pastoralnemu poslanstvu Cerkve, je v vsaki številki mogoče najti prispevke z versko vsebino. Po njih so duhovniki posredovali informacije s tega področja in delali za poglobljanje vere. Osnovni ton so dajali cerkveno leto, liturgični koledar in priprava na prejemanje zakramentov. Ta vsebinski sklop je bil ena od vezi z glasili drugih slovenskih skupnosti po svetu. Uredništva so si zato izmenjavala takšne prispevke.

Pomemben vsebinski del je obravnaval slovensko kulturno in narodno dediščino. V pisani besedi in z ilustracijami so uredniki posredovali njeno raznolikost, v nemali zanj in jo želeli približati mlajšim rodovom. Objavljanje literarnih del v nadaljevanjih, seznanjanje z novimi deli in organiziranje prodaje so posredovali literarno izročilo.

Tako za Slovence v Avstraliji kot za tiste drugod so zanimiva poročila o življenju skupnosti in ustanov v Avstraliji. Redne novice o njihovih prireditvah, statistična poročila o življenju cerkvenih skupnosti in utrinjki križem avstralske Slovenije bodo svojo vrednost ohranili za prihodnost, že sedaj pa so bogata kronika njihovega narodnega utripa.

Želimo, da bi bile Misli tudi v naslednjih desetletjih bogat in lepo zvoneč glas Slovencev, ki so našli prijazen dom v deželi pod južnim križem.

Bogdan Kolar

75-LETNICA SLOVENSKEGA SV. CIRILA V NEW YORKU

Pred tremi leti je ameriške Slovence obiskal predsednik celjske Mohorjeve družbe p. Hieronim Žvegljč. Drugo septembrsko nedeljo si je izbral za obisk newyorških Slovencev. In tako je v koledar te družbe za leto 1989 zapisal o nas takole:

»Sinoči je mnogo tukajšnjih Slovencev odpotovalo na nekakšen shod (šli smo v Cleveland na proslavo 10-letnice pevskega zbora »Fantje na vasi« op. T. O.), zato udeležba ni bila množična, opazil pa sem pozneje pri zajtrku v župnijski dvorani **vzdušje drugačno, kot kje drugje: pogovorni jezik med Slovenci je slovenski.**«

Ko sem se odločil, da nekaj napišem za koledar »celjske«, sem se spomnil prav tega vtisa spoštovanega gosta. Zakaj? V njem je najboljšje potrdilo, da smo ostali vseh teh 75 let zvesti naporom tistih, ki so položili temelje slovenskega sv. Cirila v New Yorku. Namen teh temeljev je bil, da Slovenci na tem območju dobimo svojo narodno faro, narodno zbirališče, kjer bomo ohranjevali versko in narodno zavest.

Dejstvo je, da se naši ljudje ob svojem prihodu niso mogli hitro vključiti v novo, ameriško okolje. Med njimi ni bilo izobraženih, vsaj visoko ne. Nujno je bilo ustanoviti slovensko faro v tem velikem ameriškem mestu, ki je vhod v čudoviti svet ameriške svobode. Ta svoboda je lahko blagodejna za uveljavljanje slehernega. Je pa hkrati skrita nevarnost. V njej se zlahka zgubiš.

Frančiškan p. Kazimir Zakrajšek je leta 1906 prišel iz Clevelanda v New York, da bi nekaj naredil za duhovno in s tem tudi narodno življenje tukajšnjih Slovencev. Večina je takrat živela v spodnjem delu mesta, kjer je še danes slovenska cerkva sv. Cirila na Osmi cesti med Prvo in Drugo avenijo. Po mnogih naporih in tudi žrtvah so newyorški Slovenci na ameriški državni praznik neodvisnosti, 4. julija 1916 doživeli hkrati tudi svoj veliki narodni praznik. V New Yorku so prvič vstopili v slovensko cerkev. V komaj blagoslovljenem božjem hramu sta odmevali slovenska beseda in slovenska pesem v božjo čast s svetim namenom, da se ohranja slovenski rod na tujem.

To je bil osnovni namen ob ustanovitvi narodne slovenske fare na dan 4. julija 1916. In pred tremi leti je č. g. oče Hieronim ob svojem obisku ugotovil, da smo vsa ta leta trdno in dosledno sledili osnovnemu namenu in pomenu obstoja slovenske narodne fare v New Yorku.

To je pač samo ena glavnih značilnosti naše fare. Značilno zanjo je tudi, da ni le območna fara. Ne spada med krajevne fare newyorške nadškofije, ampak je upravna enota v družini far drugih narodov. V ameriški svobodi je ameriška Cerkev to dovoljevala, zato upošteva vse ustanovljene fare.

Prvi je začel misliti na slovensko župnijo v New Yorku č. g. Leo Blaznik leta 1906. Po rodu je bil Ljubljčan in po delovanju župnik slovaške fare Haverstaw, NY. Dve leti pozneje je nastopil p. Kazimir Zakrajšek. Vendar so bili slovenski verniki s svojim duhovnikom še naprej »gostaci« v nemški cerkvi sv. Nikolaja na Drugi cesti. Temu slovenskemu okolju se je pridružil še frančiškan p. Benigen Snój. Bil je globoko veren mož, hkrati pa tudi izredno delaven v vsakem pogledu. Z zavzetimi farani, kot so bili Sakser, Burgar, Češak in drugi je čudežno hitro delal za pridobitev slovenske cerkve v New Yorku. Samo pomislite! V pičlih šestih mesecih sklenjeno in storjeno. Vogalni kamen blagoslovljen na državni praznik v maju 1916. Cerkev blagoslovljena in v njej darovana prva slovenska maša na ameriški državni praznik, 4. julija 1916.

To je mogoče samo v Ameriki, v deželi vseh možnosti. Tu imamo tudi cerkve brez zvonikov. In takšna je naša slovenska cerkva sv. Cirila na Osmi. Kupljena je bila namreč štirinadstropna stanovanjska hiša, ki so jo predelali v bogoslužni prostor. Nad njim župnišče, pod njim cerkvena dvorana. Spet neka posebnost v naši deželi in posebno v našem mestu. V našem bloku na Osmi sta še dve tako ustanovljeni »cerkvi«. Nemška, zdaj španska, in poljska, skoraj nasproti naše. V bogati Ameriki se morajo včasih ljudje zadovoljiti tudi s skromnimi možnostmi. Tako so ravnali tudi naši predniki. Župnišče in cerkev sta ostala nespremenjena kar precej let. Župnik p. Hiacint Podgoršek, ki je župnikoval 1939–35 je v cerkvi dodal dva stranska oltarja in kupil nove orgle. V šestdesetih in sedemdesetih letih nam je župnikoval tu rojeni p. Richard Rogan, sin prekmurskih staršev. V dvajsetih letih župnikovanja je preuredil notranjost in zunanost cerkve in župnišča. Imel je smisel za lepoto.

Nekdanji mariborski škof je ob vstopu v župnišče dejal p. Richardu: »Ali je to frančiškanska klavzura?« Ljubljanski metropolit in nadškof Šuštar pa je ob prvem obisku v nagovoru poimenoval našo cerkveno: »vaša prijazna kapela«.

Toliko o spremembah za oči v teh 75-ih letih. Po zaslugi gradbenika, farana Ivana Blejca je bila pred nekaj leti obnovljena dvorana, kar je opravil s svojima sinovoma brezplačno. Faranka Kristina Zajc je s svojo nabirko preskrbela potrebne tisočake za material. V materialnem pogledu kar čeden napredek; posebno še z velikim cerkvenim Baragovim oknom, umetniškim delom farana, slikarja Mira Župančiča.

V duhovnem pogledu smo pač padli v tak čas, pa nikakor ne bi mogel zapisati plusa. Vsakoletne 40-urne pobožnosti, šmarnic, križevega pota nimamo več. Za cerkvene praznike, razen ob božiču in veliki noči, ni obveznega obiska cerkvenih opravil. V zadnjih dvajsetih letih se nam je narodna skupnost zmanjšala in zraven tega še prostorsko razpršila. Newyorškega in richwoodskega »slovenskega geta« ni več. Samo pomislite, naši farani zdaj žive tudi v takšni oddaljenosti, da bi v vašem merilu na Slovenskem lahko rekli: prišli so iz Trojan k nedeljski maši v Ljubljano k frančiškantom.

Za boljšo udeležbo pri nedeljskih mašah smo si začeli pomagati s skromnimi prosvetnimi programi v dvorani po maši vsako tretjo nedeljo v mesecu, od septembra do maja. Programe teh ur vodi faran dr. Zdravko Kalan. V poletnih mesecih pa se srečujemo na posestvih naših faranov: Vadlanovih, Rolihovih in Grom-Babnikovih.

V letih 1969–1976 smo imeli v cerkvenih prostorih, na pobudo kaplana p. Bertranda Kotnika, Korošca po rodu, sobotno slovensko šolo, ki jo je uspešno vodila faranka Cirila. Učencev je bilo kar 35. Takrat smo gledali tudi mladinske igrice v naši cerkveni dvorani. S temi igricami se je utrjevala slovenska beseda v našem mlajšem rodu. Po boleznih učiteljice Saksidove njena pomočnica Tončka Bugar-Delakova ni nadaljevala pouka. Zadnja leta pa imamo skromnejšo nedeljsko šolo dvakrat na mesec pred deseto mašo. Vodita jo faranki Milena Puc in Alenka Pheiffer, hčerka pisatelja in novinarja Mirka Javornika. Učencev je zdaj le od 12 do 16, kar dokazuje, da število mladih slovenskih družin upada. Čisto slovenskih porok imamo malo. Tako smo lani, po devetih letih, doživeli poroko slovenskega para.

Narodni običaj velikonočnih butaric in pisanic nam je popestril velikonočno slavo. Pred 16-imi leti je Babnikova družina, ki se

ji je v zadnjih letih pridružila še mlada Zupanova, začela izdelovati cvetnonedeljske butarice. Niso kot ljubljanske, zato pa gotovo čisto slovenske. Začeli so z dvanajstimi, na zadnjo cvetno nedeljo pa so jih izdelali že 120. In vse so šle v slovenske domove. To nedeljo sv. Cirila na Osmi polepšajo tudi narodne noše, zanimivost, ki je pritegnila ameriške novinarje. Tako smo pred leti prišli v dnevnik NY Daily News in lani v tednik naše nadškofije NY Catholic News, pred leti pa tudi na televizijski kanal 4. Narodne noše so nas povezale tudi ob ameriškem evharističnem kongresu v Philadelphiji. Naša farna skupnost je vzbujala pozornost pri ameriški javnosti, mnogi časopisi so objavili slike skupine slovenskih narodnih noš. Sicer pa živimo čisto svoje življenje ob naši cerkvi, ki nas zares še edina narodno ohranja na newyorškem delu Amerike.

Prejšnji župnik, oče Richard Rogan je na moje prigovarjanje začel z delitvijo velikonočnih pirhov na vstajensko nedeljo. Sprva je izdelal dokaj preproste z napisom sv. Cirila. Z leti pa je postal pravi mojster, saj so bile njegove velikonočne pisanice prava umetnina. Ne bi se skrile pred bĕlokranjskimi na Slovenskem. Po njegovem odhodu takih pisanic pri slovenskem sv. Cirilu ni več. Ostal pa je običaj delitve pirhov. Vse od ustanovitve naše fare pa še živi naš narodni običaj blagoslavljanja velikonočnih jedil.

Zdaj nam že devet let župnikuje p. Robert Mazovec, ki je že drugi župnik v Ameriki. Prvič je bil župnik v Johnstownu v Pensilvaniji. K nam ga je pred devetimi leti poslal ljubljanski nadškof po dogovoru s frančiškani v Ljubljani, ko nam je hotelo lemontsko vodstvo zapreti cerkev po odhodu očeta Richarda, češ da nimajo duhovnika, ki bi ga nasledil. To je bil za nas vse težak čas. Bil je čas bolečin pa tudi upanja, da kot narodna skupnost še ne bomo umrli. In hvala Bogu, ljubljanskemu metropolitu in frančiškanskemu vodstvu, da so nam pomagali rešiti življenje za prihodnje dni.

Tako smo postali pogumni brodolomci, rešeni na narodno goro, ki se upira talitvi in vsem valovom stapljanja v udobnem, privlačnem ameriškem okolju in vzdušju...

Tone Osovnik, New York.

CENTESIMUS ANNUS – OB STOLETNICI

Okrožnica Janeza Pavla II.

Na mednarodni praznik dela in praznik sv. Jožefa delavca, 1. maja 1991 je papež Janez Pavel II. izdal svojo tretjo socialno okrožnico z naslovom CENTESIMUS ANNUS – OB STOLETNICI (odslej CA ali OS). Konec junija smo novo okrožnico dobili v slovenskem prevodu (Janez Pavel II., Okrožnica Ob stoletnici, Cerkveni dokumenti 45, Ljubljana 1991).

Gre za stoletnico izida prve tovrstne okrožnice RERUM NOVARUM – O NOVIH STVAREH (Odslej RN ali ONS), ki jo je 15. maja 1891 izdal tedanji papež Leon XIII. Obe okrožnici sta torej tesno med seboj povezani tako po zgodovinski kot tudi vsebinski plati: odgovoriti na potrebe časa, ki zlasti na področju družbenega življenja doživlja danes, podobno kot je doživljal pred sto leti, velike spremembe. Seveda ne gre zgolj za ponavljanje ugotovitev, izhodišč in rešitev izpred sto let, temveč za antropološke in filozofsko-teološke iztočnice, katerih pravilnost je potrdil tudi čas.

Okrožnica RN je imela pomembno vlogo pri oblikovanju tedanjega socialnega življenja. To velja tudi za slovenske razmere, v katerih so mnogi ljudje, tako npr. Janez E. Krek, veliko storili za prenovo družbenega življenja. Podobno velja tudi za druge socialne okrožnice. Da je socialno vprašanje v mnogih evropskih deželah kolikor toliko zadovoljivo rešeno, je nedvomno tudi prispevek kristjanov, ki so se v duhu katoliškega socialnega nauka združevali in skupno reševali žgoča socialna vprašanja.

Okrožnica CA pa je v naših razmerah že doživela prve odmeve v sredstvih družbenega obveščanja. Prav gotovo bodo njena vsebina in izhodišča predmet nadaljnjih študij tako v cerkvenih kot tudi drugih strokovnih krogih.

1. Nekatere značilnosti okrožnice CA

Katere so značilnosti, ki jih velja pri novi okrožnici posebej poudariti?

1. Prva je kontinuiteta katoliškega socialnega nauka. Nobeno področje verskega ali moralnega cerkvenega nauka se ni v času zadnjih sto let razvijalo tako harmonično in

dosledno kot ravno področje socialnega nauka. V tem času so papeži izdali kar 6 socialnih okrožnic in še nekaj drugih podobnih dokumentov. S tem vprašanjem se je ukvarjal tudi zadnji koncil v Pastoralni konstituciji o Cerkvi v sedanjem svetu. Pomembnost katoliškega socialnega nauka potrjuje tudi dejstvo, da izid posameznih okrožnic odmeva v najrazličnejših znanstvenih in družbenih krogih. Nobenega dvoma ni, da bo okrožnica CA tako kot RN v svojem času, spodbudila zanimanje in ustrezne študije.

2. Čeprav se zdi vprašanje upravičenosti katoliškega socialnega nauka že preseženo, se nekateri še vedno sprašujejo, ali ne posega Cerkev na področje, ki ni njena naloga. Nekateri celo menijo, da Cerkev ponuja tretjo pot, to je pot, ki odstopa tako od socializma kot tudi liberalnega kapitalizma. Če je v svojem času Leon XIII. trdil, da Cerkev ne more molčati o vprašanih socialne pravičnosti, saj to globoko zadeva njen nramni nauk, predvsem pravične medčloveške odnose, je danes v ospredju še drug razlog: katoliški socialni nauk je del nove evangelizacije, to je pričevanja in delovanja Cerkve. Gre za odločitev ali optio za uboge in male, kar je neodtuljiva zahteva evangelija. Cerkev se torej ne more in ne sme odreči temu, da ne bi na evangeliju utemeljevala svojih izhodišč za reševanje nakopičenih socialnih vprašanj našega časa. Sicer pa okrožnica CA katoliški družbeni nauk opredeljuje kot sistematičen in njej lasten nauk, s katerim »družbeno resničnost razčlenjuje, presoja in iz nastajajočih navzkrižij izdaja smernice za pravično rešitev novih težav« (5).

3. Izid okrožnice CA bi utegnil kdo razumeti le kot zgodovinski spomin na okrožnico RN. Nobenega dvoma ni, da gre danes tako kot tedaj za prelomni čas človeške zgodovine in razvoja sveta. Res so socialna vprašanja v različnih dobah različna. Analizo družbenih dogajanj sicer Cerkev sprejema od drugih ved, vendar tudi sama v duhu evangelija presoja »znamenja časov« in skuša nanje odgovoriti. Dogajanja zadnjega časa, zlasti nekaj zadnjih let, Cerkev izzivajo k razmišljanju, kako danes spolniti svoje poslanstvo.

4. Skrb za socialno vprašanje je eno izmed tistih področij, kjer Cerkev danes stopa v dialog s svetom. V ozadju vseh vprašanj je človek ter skrb za njegov celosten razvoj. V tem dialogu Cerkev sodeluje s svetom na vseh tistih področjih, kjer je mogoče kaj storiti za človeka. Ko svetu daje svoj prispe-

vek, se zaveda, da od njega tudi prejema, najsi gre za pobude, spoznanja, oblike sodelovanja ali zblizovanja božjega in človeškega.

2. Vsebina in glavna izhodišča okrožnice

Uvod, šest poglavij in sklep okrožnice imajo kljub navidezni različnosti zelo enovito vsebino ter antropološka in filozofsko-teološka izhodišča.

Ponovno branje okrožnice RN je prvo, h čemur spodbuja okrožnica CA. To je potrebno opraviti bolj z etičnega, filozofskega in evangelizacijskega kot pa zgodovinskega vidika. Ta bi nas navajal zgolj k primerjavam med tedanjim in sedanjim stanjem, ki se je močno spremenilo. Etični in filozofski vidiki ter njihove utemeljitve pa so ostali nespremenjeni. Z industrijsko družbo ob koncu 18. stoletja se je rodilo tudi tako imenovano delavsko vprašanje. Delo in lastnina, ki sta bila doslej vezana na zemljo in obrt, dobivata sedaj novo dimenzijo – delo za plačo in kapital. Oblikujeta se dve kategoriji populacije in nasprotje med njima: delavec in delodajalec. Porajajoči socializem je nasprotja hotel rešiti z razrednim bojem, razumevanjem dela kot bojem, odpravo privatne lastnine; liberalni kapitalizem pa je gledal le na lastni dobiček in mu za delavca ni bilo mar. Okrožnica RN je tedaj klicala na zavest, da je človek oseba z dostojanstvom, pravicami, osebnimi in družinskimi (socialnimi) potrebami, ki jih ni mogoče zanemariti brez hudih posledic za posameznika in za družbo. Tako Cerkev kakor tudi država sta vsaka na svoj način poklicani izpolniti svoje poslanstvo upoštevajoč načelo subsidiarnosti.

Ko okrožnica kritično analizira socializem, ugotavlja zgrešenost in nesprejemljivost njegovih izhodišč že z antropološkega vidika. Napačno je človeka razumevati zgolj kot predmet in molekulo družbenega organizma, blagor posameznika podrejeni družbenim in gospodarskim dogajanjem, človeka ponižati na skup družbenih odnosov, osebi vzeti samostojnost nosilca moralnega odločanja... (13). Zgrešeno je zanikati človekovo transcendentno usmeritev, kar počne ateizem, in s tem človeka oropa dostojanstva in moralne odgovornosti. Prav tako zameta razredni boj kot konstrukt nekega sistema, ki ne upošteva življenjske resničnosti: da razlike in napetosti so bile in bodo, da pa je važno, ali jih znamo reševati v polnem spoštovanju svobode, dostojanstva in poklicnosti človeške osebe. »Razredni boj

v marksističnem smislu in militarizem imata skupne korenine: ateizem in zaničevanje človeške osebe, ko postavljata načelo sile nad razum in pravo« (14).

Analiza sedanjih razmer, kakor jo podaja okrožnica, je vsekakor izredno zanimiva. Za izhodišče ima leto 1989. Zakaj ravno to leto? Leto je povezano z dogajanjem v vzhodni in srednji Evropi, z demitizacijo marksistične ideologije, pa tudi s propadom totalitarnih režimov po svetu, zlasti v deželah tretjega sveta. Gre za zmago resnice in poguma nasproti laži in strahu, za zmago dialoga, argumentov in prepričevanja nasproti nasilju, orožju in revanšizmu. Toda pot do pravične ali vsaj pravičnejše družbe je dolga in naporna. Poleg ekonomske, politične in družbene je predvsem potrebna moralna prenova človeka in družbe. Ta prenova temelji na poštenosti, delavnosti, pravičnosti, resnicoljubnosti, solidarnosti. Tega ni mogoče doseči drugače razen z osebnimi in skupnim etičnim prizadevanjem. Z zatonom in propadom socializma ni kapitalizem ničesar pridobil, tudi zaslug si pri tem zatonu ne more lastiti. Javljajo se namreč nove ideologije fundamentalizma, tudi religioznega, zlasti pa duh porabništva, v katerega novo suženjstvo bodo zapadli „osvojenjeni narodi“, če ne bodo pravočasno spregledali novih nevarnosti. Prav na tem področju, namreč pri etičnem oblikovanju posameznika in družbe, pa lahko Cerkev prispeva svoj nenadomestljiv delež.

Okrožnica se povrne na večno novo vprašanje privatne lastnine oziroma namenjenosti dobrin vsem ljudem. Gre za vprašanje, ki dobiva v sedanjem trenutku razvoja sveta novo podobo. Zemlja, njeni sadovi in bogastva, oplemeniteni z delom, so (bili) prvotni vir pridobivanja osebne in skupne lastnine. Pri tem ne gre za absolutno pravico do privatne lastnine, saj so zemeljske dobrine namenjene vsem ljudem. Zadnja stoletja pa so vtisnila deželam sveta industrijsko in tehnološko podobo, utemeljeno na znanstvenih dosežkih človeškega uma. O tem so zapisane zlasti v koncilski pastoralni konstituciji o Cerкви v sedanjem svetu besede priznanja in občudovanja, hkrati tudi klic k razumnemu, celovitemu in solidarnemu razvoju. Na pragu tretjega tisočletja človeštvo prehaja v poindustrijsko družbo, v kateri je v ospredju znanje in prenos znanja. Kdor ima znanje, ta je bogat in razvit, njegova je prihodnost. Naravna bogastva ne zadoščajo. Brez znanja je nemogoče doseči željeno razvitost.

Potrebna je nova razporeditev tako gmotnih kot duhovnih dobrin, med katere spada tudi znanje. Kakor so naravna bogastva in gmotne dobrine last vsega človeštva, tako je tudi znanje 'lastnina', ki pripada vsemu človeštvu. V tej tekmi so nerazvite dežele sveta v čedalje večjem zaostanku ne zaradi pomanjkanja naravnega bogastva, marveč tako zaradi zaostajanja v tehnologiji, zaradi nerazvitosti kakor tudi zaradi nakopičenih dolgov, ki jih bremenijo, da ne morejo priti na zeleno vejo. Brez drugačnega pristopa in solidarnosti ne bo mogoče rešiti tega vprašanja. Še več: padec realsocializma ni zmaga kapitalizma kot edino uspešnega modela gospodarske in politične prenove. Pa tudi Cerkev nima in ne more imeti svojega modela. To je naloga družbe in njenih prizadevanj. Pač pa Cerkev oznanja nov stil življenja in medosebnih odnosov, utemeljen na kulturi bivanja, v kateri je predvsem pomembno 'biti' in ne le 'imeti', na družini kot nosilki življenja v nasprotju z ideologijo smrti in nesmisla, na humani ekologiji, na skrbi za zdravo okolje, na kulturi imetja, rabe in razdelitve dobrin, na solidarnosti do sedanjih in prihodnjih rodov, katerim moramo zapustiti zdravo moralno in naravno dediščino. V vseh teh procesih in dejavnostih je v ospredju človek kot razumni, inovativni in zlasti etični subjekt.

Eno izmed pomembnih vprašanj, s katerim se sooča okrožnica CA, pa je klic po pravni državi. Demokracija je sen narodov tako v preteklosti kot v sedanjih razmerah. V osebnih in skupnih prizadevanjih za demokracijo je izražena antropološko-teološka zahteva po spoštovanju človeka, njegovega dostojanstva, osebne svobode in svobodnega združevanja. Demokracija je potrebna za njegov celovit razvoj kakor tudi za razvoj družbe. Razne ideologije in na njih zgrajeni totalitarni sistemi hočejo na različne načine gospodovati nad človekom, njegovim verovanjem, prepričanjem, dejavnostmi, pa tudi družini in skupinam ali celotni družbi hočejo vsiliti svoj koncept gledanja in ravnanja. Cerkev podpira pravno državo, to je družbo, ki je urejena po nespremenljivih moralnih načelih, utemeljenih na človeku in njegovi naravi. Samo v taki družbi je možna resnična demokracija, torej tudi polna uveljavitev človeka kot osebe in kot družbenega bitja. Tedaj je tudi možna pristna kultura posameznika in naroda, vključno s kulturo miru in nenasilja.

'Človek je pot Cerkve', je zapisal Janez Pavel že v svoji prvi okrožnici človekov Odrešenik ob nastopu svoje službe. Rad se vrača k tej temi. V njej je izražen tisti humanizem, h kateremu kaže pot razodetje samo, da se je namreč Bog v Kristusu približal človeku in se z njim poistovetil. To je tudi najgloblji razlog, zakaj se Cerkev ukvarja z družbenimi vprašanji. Kjer človek živi in dela, trpi in upa, tam mora biti navzoča tudi Cerkev. Ko se torej Cerkev ukvarja s človekom, ko gre z njim skozi življenje, je njeno delo v službi evangelizacije. Človeku oznanja njegovo dostojanstvo in pravice ter skrbi za njegov celovit razvoj.

Sklepni del okrožnice obudi spomin in hvaležnost do Leona XIII., ki je v preroškem duhu ocenjeval dogajanja tedanjega časa. Cerkev je sledila temu duhu. Njeno izročilo in življenje, tudi njen socialni nauk, se je izkazal kot zanesljiva pot, kako je treba času primerno reševati nova vprašanja družbenega življenja. Smemo upati, da nam bo v tako pomoč danes in v naslednjih letih tudi okrožnica Janeza Pavla II. Ob stoletnici.

Rafko Valenčič

UKRAJINSKA KATOLIŠKA CERKEV

Pogled v zgodovino

Rusko krščanstvo je pognalo prve korenine proti koncu 10. stoletja v takratni Kijevski Rusiji, ko so za knezom Vladimirom prejeli krst številni velikaši, za njimi pa tudi vedno več ljudstva. Tisočletnica pokristjanjenja Rusije leta 1988 je tako veljala predvsem krščanstvu na jugu Rusije, v deželah sedanje Ukrajine in Belorusije. Sedež prve ruske Cerkve je bil vse do vdora Tatarov v 13. stoletju Kijev. Šele po osvoboditvi izpod tatarskega jarma proti koncu 14. stoletja je postala prestolnica nove ruske države in tudi ruske Cerkve Moskva. Napetost med Moskvo in Kijevom pa je tako na političnodružbenem kot na cerkvenem področju ostala živa vsa naslednja stoletja.

Na florentinskem koncilu (1439) je v imeu ruske Cerkve podpisal zedinjenje s katoliško Cerkvijo kijevski metropolit Izidor, ki

je to edinost lahko razglasil in vsaj deloma uveljavil v Kijevu, v Moskvi pa so jo zavrnili. Do srede 15. stoletja pravzaprav ne moremo govoriti o resničnem zavestnem razdoru med rusko in katoliško Cerkvijo. Šele ob razglasitvi samostojnosti (avtokefalnosti) ruske Cerkve v tem času (sinoda v Moskvi 1459) in ob rastoči zavesti, da je Moskva za padcem Carigrada v turške roke (1453) »tretji Rim«, se je veliki vzhodni razkol utrdil tudi na ruskih tleh. Hkrati pa je bila nekdanja enotna kijevska metropolija dokončno razdeljena v dva dela: v severnega s središčem v Moskvi in v južnega s središčem v Kijevu, ki je vedno težil k edinosti s katoliško Cerkvijo, zlasti še v času velike poljsko-litvanske države (14.–18. st.).

Ob velikem zedinitvenem gibanju proti koncu 16. stoletja je bila leta 1596 v Brest-Litovsku sklenjena unija in močna skupnost katoličanov bizantinskega odreda na ozemljih današnje Ukrajine in Belorusije je začela samostojno življenje. Podobno se je sredi naslednjega stoletja uveljavilo združenje s katoliško Cerkvijo med podkarpatskimi Rusini (in Slovaki, Užhorod, 1646).

Obe skupnosti sta imeli v svoji zgodovini ob lepem razvoju tudi veliko težav in sta bili postopoma ponovno priključeni ruski pravoslavni Cerkvi, deloma že v 18. in 19. stoletju, zlasti pa po drugi svetovni vojni (1946, 1949). Šele po obhajanju tisočletnice ruskega krščanstva v Sovjetski zvezi in po odjugi »perestrojke«² so ti kristjani, ki so v srcu v glavnem ostali zvesti katoliški Cerkvi, začeli ponovno dobivati pravico do lastnega obstoja in življenja.

Položaj današnje ukrajinske katoliške Cerkve

Sovjetska oblast je po dolgem zavračanju končno vsaj deloma priznala katoliški Cerkvi bizantinskega obreda v Ukrajini pravico do javnega delovanja. Tako se je samo od decembra 1989 do februarja 1990 kar 700 župnij prijavilo oblastem, naj jih registrirajo kot katoliške skupnosti vzhodnega obreda. In 350 duhovnikov, ki so dotlej delovali v ruski pravoslavni Cerkvi, je zaprosilo za sprejem v katoliško Cerkev (objavljeno v februarju 1990).

Pri tem je seveda prihajalo do napetosti in težav med pripadniki pravoslavne in katoliške cerkve. zlasti še glede bogoslužnih pro-

storov, saj so katoličani upravičeno želeli, da jim vrnejo njihove nekdanje cerkve.

Predstavniki moskovskega patriarhata in rimskega apostolskega sedeža so se o vprašanih katoliške Cerkve v Sovjetski zvezi, zlasti v Ukrajini, pogovarjali na srečanjih v Moskvi novembra 1989 in januarja 1990. Pomemben je bil zlasti januarski pogovor pod vodstvom kijevskega metropolita Filareta in kardinala Willebrandsa. Na njem so predstavniki dosegli sporazum, izražen v dokumentu Priporočila: Kristjani Zahodne Ukrajine naj bi v duhu sprave in medsebojnega priznanja sodelovali in skupno pričali za Kristusa in njegovo Cerkev; katoličani vzhodnega obreda imajo pravico do svobodne verske dejavnosti. Za izvajanje tega sporazuma in urejanje spornih primerov so ustanovili posebno mešano komisijo (člani so tudi predstavniki pravoslavne in katoliške ukrajinske Cerkve).

Junija 1990 so se v Rimu zbrali vsi ukrajinski katoliški škofje in razpravljali o vprašanih ukrajinske katoliške Cerkve v domovini in po svetu (okrog pet milijonov vernikov). Navzočih je bilo 10 škofov iz Ukrajine (Sovjetska zveza) in 19 škofov, ki delujejo med izseljenci, zlasti v Ameriki. Pogovor je vodil veliki nadškof Lvova, kardinal Miroslav Lubačivski, srečali pa so se tudi s papežem Janezom Pavlom II., ki je zavzeto spremljal njihove pogovore. Izpovedali so svoje zaupanje v prihodnost ukrajinske katoliške Cerkve, zvestobo katolištvu in pripravljenost za sodelovanje s pravoslavni brati v duhu medsebojnega spoštovanja in ljubezni. S svetno oblastjo so pripravljene sodelovati za skupni blagor družbe, zahtevajo pa popolno legalizacijo ukrajinske katoliške Cerkve. Imeti morajo tudi pravico do samostojnih krajevnih bogoslovij in do izobraževanja bodočih duhovnikov na cerkvenih univerzah v tujini. Predvsem pa želijo svoje moči posvetiti prenovi družin in mladine.

Mešana komisija za medkrščanska vprašanja v Zahodni Ukrajini je bila marca 1990 v Lvovu in okolici ter se je srečala tudi z verniki. Dogovorila se je glede pripadnosti božjih hramov v nekaterih mestih dežele, kar je pomenilo začetek mirnega reševanja medsebojnih odnosov. Žal pa je kmalu prišlo do novih napetosti in sporov ter nedogovorjenih zavzetij cerkva.

Septembra 1990 so se predstavniki ukrajinske pravoslavne in katoliške Cerkve na srečanju v Danilovem samostanu v Moskvi

ponovno dogovorili o mirnem reševanju sporov, o nadaljnjem delu mešane komisije in o sodelovanju v prihodnosti. Ob praktičnih vprašanih dveh pravoslavnih cerkva v Lvovu in Ivano-Frankovsku ter začasnega stanovanja pravoslavnega episkopa v Lvovu pa je ponovno nastal razdor, ki po mnenju svetega sinoda moskovskega patriarhata ogroža tudi po 2. vatikanskem koncilu začeti teološki dialog med katoliško in rusko pravoslavno Cerkvijo (prim. Žurnal Moskovskoj Patriarii 1991, št. 1, str. 6–7).

Podobno mnenje je bilo izraženo tudi na srečanju medpravoslavne komisije za katoliško-pravoslavni teološki dialog v Carigradu (decembra 1900).

Velikonočno upanje

Sovjetski parlament je po dolgih napovedih in pripravah konec septembra 1990 obravnaval in sprejel nov zakon o svobodi vesti in verskih organizacijah, ki prinaša verskim skupnostim v Sovjetski zvezi (po zakonu iz leta 1929) več svobode in pravic ter pomeni konec verskega preganjanja. Verske skupnosti tako doživljajo novo pomad, kar je čutiti tudi pri obhajanju velikih praznikov, kot sta za kristjane zlasti božič in velika noč.

Posebno slovesno je obhajala Kristusovo vstajenje, praznik vseh praznikov, ruska pravoslavna Cerkev 7. aprila 1991, ko je ob velikanski udeležbi vernikov vodil slavje novi moskovski patriarh Aleksij II. (izvoljen junija 1990) v cerkvi Gospodovega razglašanja v Moskvi (slovesnost je prenašala tudi sovjetska televizija).

Isti dan (tudi po starem julijanskem kalendarju) so smeli to leto slovesno obhajati veliko noč tudi katoličani vzhodnega obreda v Ukrajini. Slovesnost v lvovski katedrali sv. Jurija je ob množici vernikov vodil veliki nadškof in kardinal Miroslav Lubačivski, ki se je malo prej, 30. marca, po 46 letih izgnanstva, za stalno vrnil v Ukrajino.

Oba visoka cerkvena predstojnika sta v svojih govorih spodbujala k odpuščanju, spravi in življenju v bratski ljubezni.

Praznik Kristusovega vstajenja je praznik vstajanja in upanja zlasti za vse preganjane kristjane. Prav v Sovjetski zvezi je bilo trpljenje Kristusovega in svojega vstajenja tako pravoslavni kot katoliški kristjani v Ukrajini in vsej Rusiji ter Sovjetski zvezi obhajati, po težkih preizkušnjah, v medsebojni povezanosti, utrjeni v veri, upanju in ljubezni. Križani in vstali Kristus vsem prinaša dovolj

moči za življenje v medsebojnem razumevanju.

Skupno obhajanje velike noči tako prižiga luč na pot odnosov med katoliško in pravoslavno Cerkvijo v Ukrajini.

Velikonočno upanje pa vključuje še več: polnost edinosti med vsemi krščanskimi Cerkvami in skupnostmi, ne le v večnosti, temveč v čim večji meri že tukaj na zemlji.

Stanko Janežič

PAPEŽEVA POTOVANJA V LETU 1991

Lanskoletna papeževa apostolska potovanja so se v letu 1990 končala z njegovim sedmim potovanjem po Afriki. Pastoralna pot, ki jo je začel 1. septembra 1990, so ga vodila od Tanzanije v Burundi, Ruando in nazadnje na obalo Slonove kosti. V novi prestolnici Obale slonove kosti Yamoussoucro je posvetil velikansko baziliko Naše Gospe v miru, grajeno po vzorcu bazilike sv. Petra v Rimu. Graditev mogočne bazilike je bila pogosto predmet ostrih nasprotovanj zaradi njenega razkošja. Ko je petinosemdesetletni predsednik Obale slonove kosti Felix Boigny ponudil papežu v dar to največjo cerkev v Afriki, je papež ta dar sprejel, ko se je darovalec zavezal, da bo ob cerkvi dal zgraditi tudi bolnišnico in šolo za zdravstvene delavce.

Janez Pavel II. je v versko pisanih obiskanih afriških državah vabil k dialogu člane različnih krščanskih cerkva in drugih verskih skupnosti. Med njimi naj vladajo dobri in strpni odnosi

PRI FATIMSKI MARIJI

Jubilejno petdeseto apostolsko potovanje po svetu je papeža Janeza Pavla II pripeljalo na Portugalsko, Azorske otoke in Madeiro. Osrednji namen tega potovanja pa je bil obisk svetišča Fatimske Marije in zahvala za čudežno rešitev pred desetimi leti, ko sta ga 13. maja 1981 zadeli krogli atentatorja Alija Agca. Janez Pavel II. je prepričan, da mu je ravno fatimska Gospa rešila življenje. – Glavni dogodek prvega dne, kamor je prispel 10. maja 1991 zgodaj popoldne, je bila maša na lizbonskem letališču Restelo.

kjer se je zbralo 100.000 ljudi. Zvečer se je srečal s portugalskim predsednikom Mariom Soaressom in z diplomatskim zborom. Naslednji dan je obiskal azorska otoka Terceiro in San Miguel; tretji dan bivanja na Portugalskem pa turistično razviti otok Madeira, kjer je pri maši govoril o pretehtani rabi časa. – Višek papeževega obiska na Portugalskem je bilo srečanje z Materjo Marijo v Fatimi. Po letu 1982 se ji je šel ponovno zahvalit, da je po njenem varstvu ostal pri življenju ob atentatu na Trgu sv. Petra v Rimu 13. maja 1981. Tokrat se je Materi božji zahvalil tudi za to, da je narode, ki so bili pod jarmom komunizma vodila v svobodo. Na ogromni ploščadi pred baziliko ga je pričakala milijonska množica romarjev. Ko je romar pred fatimskim kipom pokleknil na tla in molil, se je z njim vred zatopila v molitev tudi množica romarjev. Prostrana ploščad je gorela v desetisočih prižganih svečah kot simbol vere v Kristusa. Pred Marijino podobo je papež molil rožni venec. Množica je vso noč prečula v molitvi. Pri maši dne 13. maja je papež v pridigi vabil ljudi k spreobrnjenju in k pokori. V posebni molitvi je nato vse človeštvo znova posvetil Mariji.

PAPEŽ JANEZ PAVEL II. ČETRTIČ NA POLJSKEM

Papežev obisk v svobodni domovini se je začel 1. junija in je trajal do 9. junija. Tokratni papežev obisk je potekal v zelo neugodnih razmerah; Poljsko pretresajo hude notranje krize, socialna nasprotja, državo bremenijo razne težave, ki niso samo odsev težav, ki pestijo vso vzhodno Evropo. Ob razmišljanjih na vse to je papež govoril tudi o tem, da imajo Poljaki veliko razlogov, da se zahvalijo Bogu: Poljska se ni vrnila samo na zemljevid Evrope leta 1918, ampak so Poljaki tudi veliko prispevali za njeno osvojitvev izpod dveh totalitarnih sistemov – nacizma in komunizma –, tako da se jim pred evropskimi narodi odpirajo možnosti gradnje skupnega doma, v katerem bodo živele med seboj pomirjene in prijateljske družbe, zavedajoč se svojih odgovornosti za svet v zarji tretjega tisočletja.

Papež je tokrat obiskal mesta in pokrajine, ki jih je ob dosedanjih obiskih obšel. Vernikom škofije Kielce in vsem Poljakom je govoril o težavah poljske družbe (ločitve, prepiri, daljša odsotnost enega od zakoncev,

zaprto družin v njihove težave, pomanjkanje notranje vezi v družini sami, pijančevanje. V mestu Radom je posebej opominjal na spoštovanje še nerojenega življenja. V mestu Lomza je nagovoril tudi Litovce, ki živijo v pokrajinah Sejny in Suwalki in tiste, ki so prišli iz Litve. Papež je izrazil upanje, da bo kmalu lahko obiskal tudi Litvo. V mestu Białystok, kjer je tudi sedež pravoslavne škofije, se je papež v pravoslavni stolnici udeležil vzhodnega molitvenega bogoslužja – molebna, nato pa nagovoril vernike.

V prostorih apostolske nunciature je sprejel generala Jarzuzelskega, nato pa nagovoril predstavnike judovske poljske skupnosti.

BO ŠE SLOVENSKO BOGOSLUŽJE V PORABJU?

Naslov je namerno tako zapisan. Če mu stavimo na koncu piko ali klicaj, pomeni, da bo tam v cerkvi še odmevala slovenska beseda. Če pa postavimo na koncu vprašaj, je stvar drugačna.

V gornjeseniški cerkvi so še zmeraj slovenski napis: Hvalite Gospoda vsi narodi, prav tako na oljnatih slikah križevega pota iz prejšnjega stoletja (npr. Jezusi Veronika robez ponudi; Jezusa zsenzke pomiljuje – VI. in VIII. posztojaliscse) in tudi v spovednici je list s celotnim novim obredom zakramenta pokore. Toda božja služba je samo v madžarščini, prav tako tudi v drugih župnijah, katerih materin jezik je po Almanahu madžarskih škofij iz leta 1984 deloma ali v celoti slovenski: Dolnji Senik, Števanovci, Felsőrönök, Gornji Senik in Rábafüzes.

Izkušnja kaže, da za ohranjanje materinega jezika največ stori Cerkev, konkretno duhovniki. Kljub prosvetnemu in kulturnemu delu osnovnih šol, vaških knjižnic, otroških vrtcev, pevskih zborov ipd. raba slovenskega jezika v Porabju peša, ker duhovniki pri mašni daritvi, delitvi zakramentov, katehezi, pridigah, nagovorih in obredih dosledno uporabljajo le madžarski jezik. Župnik v Števanovcih je sicer Slovenec, vendar je vse bogoslužje v madžarščini. Razlog za to naj bi bil: ni bogoslužnih knjig v prekmurščini; knjižne slovenščine verniki ne razumejo; neštevilnih listkov, na katere sta župnika

Markovič in Kühar natipkala besedila v porabskem narečju, ni več itd.

Prav je, da se Mohorjev koledar vsaj na kratko spomni dveh pravkar omenjenih župnikov, stebrov slovenskega bogoslužja v Porabju.

Ludvik Markovič

Naródil se je 19. avgusta 1908 v kraju Felsőberkifalu blizu Kermedina (Körmend). Po rodu je bil Belí Hrvat. Srednjo šolo je končal v Monoštru, bogoslovje pa v Sombotelu, kjer je bil 29. junija 1935 posvečen v duhovnika. Že v avgustu istega leta je bil nastavljen za duhovnega pomočnika v Števanovce k bolnemu župniku Štefanu Deliju, ki je tudi znal slovensko. Po njegovi smrti leta 1936 je prevzel števanovsko župnijo in jo vodil 46 let. Dodobra se je naučil slovenščine, da je lahko vernikom v materinem jeziku razlagal božjo besedo, poučeval verouk in delil zakramente. V števanovsko župnijo so poleg Števanovce spadali še tile kraji: Andovci, Otkovci, Sakalovci, Slovenska ves in Vérico.

O župniku Markoviču so po njegovi smrti – maja 1982 – v okrožnici sombotelske škofije zapisali tole: »Z vso prizadevnostjo dobrega pastirja je skrbel za obsežno hribovsko župnijo. Poleg Števanovce so bile njegovi dušnopastirski skrbi izročene še štiri vasi, kar mu zaradi velikih razdalj ni bilo lahko, posebej še v zimskem času. Kakor je bil po naravi skromen in nezahteven do sebe, tako je bil neumorno goreč za zveličanje vernikov. Zaradi njegove pastoralne vneme, prijaznosti, gostoljubnosti in družabnosti so ga sobratje spoštovali in ljubili. Znal je združevati molitvenega duha z zdravim humorjem in veselim evangeljskim razpoloženjem. Posebno se je veselil srečanja z duhovniki iz sosednje Slovenije, Prekmurja. Za svoje neumorno delo je prejel škofijsko odlikovanje: častni dekan.«

Vsi poslovilni govori domačinov so bili v slovenščini.

Sedaj ni več slovenskega bogoslužja ne v števanovski župnijski cerkvi sv. Štefana Hardinga, cistercijskega opata, in ne v podružničnih cerkvah sv. Florijana v Slovenski vesi in obiskanja Device Marije v Sakalovcih.

Ko sem 16. avgusta 1971 prvič po drugi svetovni vojni obiskal Slovensko Porabje, so šolski otroci v Slovenski vesi med odmorom govorili samo slovensko. Števanovski orga-

Notranjost cerkve v Gorenjem Seniku

nist Orehovec mi je rekel: »Včeraj, na praznik Marijinega vnebovzeta, smo poleg vam znanih Marijinih pesmi prepevali tudi staroslovensko praznično: Oh kak je dnes den veselí, nam i Bogi vugodni. Na šteri den je Marija vu nébo zastópila.«

Danes v Števanovcih to pesem z ganljivo melodijo znajo morda le še stari ljudje.

Ob tistem obisku mi je župnik Markovič potožil: »Leta 1943 je naša župnija štela 2677 vernikov, sedaj le 1900. Ljudje se izseljujejo v mesta.«

Janoš Kühar

»Zahvala dr. Ivanocyji, da ešče (!žalostno, da samo eti!) na Gornjem Seniku je božja

Župnišče v Gorenjem Seniku

služba v domačem jeziki... šteroga bom kak dragocen talisman hranil v svojih prsih do zadnjega zdihljaja,« je zapisal Janoš Kúhar 7. marca 1984 pred Ivanocyjevim simpozijem v Rimu.

V vasi Gradišče v tišinski župniji, kjer je deloval ‚prekmurski Slomšek‘ dr. Franc Ivanocy, se je staršem Jožefu Kúharju in Katarini Gombocevi 24. maja 1901 rodil Janoš. V družini je bilo 13 otrok. Kot njegov brat Štefan (umrl 35-leten leta 1922 kot beltinski župnik) se je tudi on odpravil v šole. Po gimnaziji v Kőszegu je stopil v sombotelsko bogoslovje in bil 22. junija 1924 posvečen v duhovnika. Štiri leta je kaplanoval v Rábagyarmatu, osem let je kot katehet poučeval na mestni osnovni šoli v Sombotelu, leta 1936 pa je prišel za župnika na Gornji (narečno Gorenji) Senik, kjer je ostal do svoje smrti. Če ga ne bi bili v letih 1952 do 1957 pregnali v župnijo Izszakfa, potem bi bil na Gornjem Seniku celih 51 let.

Gornjeseniško cerkev sv. Janeza Krstnika je dal povečati in poslikati večidel na svoje stroške. Od vernikov ni zahteval niti enega forinta, rekel je le, naj mu prinesejo svoje prihranke. Vložil jih je v hranilnico in z obrestmi obnovil cerkev. Tako je glavnicca ostala vernikom.

Kúhar je bil edini slovenski izobraženec, ki je leta in leta z ljudmi govoril v domačem jeziku in pridigal v njihovem narečju. Ko je bil uveden v bogoslužje narodni jezik, je natipkal na tisoče listkov, na katerih je knjižno slovenščino približal porabskemu narečju: »Slišal sem šepetanje mnogih, groza je povsod! Sestali so se zoper mene in mi mislili vzeti življenje« je preli v narečje takole: »Čül sam šepétanje vnógh, povsédi je groza! Vküp so prišli próti meni in mi mislili vzeti življenje« (Ps 30,14).

Kakor vsako leto je tudi konec avgusta 1987 šel na duhovne vaje v Pannonhalmo. Zadnji dan duhovnih vaj v četrtek zvečer so benediktinci predvajali neki religiozni film. Kúhar ni bil navzoč. Ko so ga naslednje jutro vprašali, zakaj si ni ogledal filma, je odgovoril: »Vsak četrtek od osmih do deveh-tih zvečer imam sveto uro pred Najsvetejšim.« Sobratje so se zamislili: 86-letni duhovnik zadoščuje in moli za nove duhovniške poklice.

Dober teden dni potem, 6. septembra, na 23. navadno nedeljo, se je po svoji navadi zgodaj zjutraj odpravil v cerkev, da bi se sam pred Bogom pripravil za mašno daritev. Našli so ga umirajočega pred oltarjem. V roki

je držal knjigo beril. Za tisto nedeljo se je berilo začelo takole: »Sin človekov, tebe sem postavil za varuha Izraelovi hiši.« Pomenljivo: Kúhar je bil postavljen za varuha slovenskega bogoslužja v Porabju. Kdo ga bo nasledil?

Priča Vera Gáspár z Gornjega Senika piše: »Zvonar je bežal po cerkvenega voditelja Bedeka. Jaz sem ostala sama pri oltarju. Gospod so mi stisnili roko, me pogledali, kot da bi mi hoteli nekaj povedati. Srce jim je poredkoma bilo in utihnilo. Zatisnila sem jim oči. Tisti vánkiš (= zglavnik), na šterom so duga leta klečali in molili Boga za nas, smo jim pod glavo djali in z oltarnim prtom pokrili... Prišli so težki časi za nas, posebno za naše starejše, ki sploh ne razumejo madžarsko reč. Komaj čakamo, da se bo odprla meja. Mogoče pa bo po nedelaj kdo prišel od vas maševat. Molimo Boga, prosimo Marijo, Mater Božjo, naj nam pomaga, da se slovenska reč ne bo pozabila pri nas na Seniku. Še enkrat najlepša hvala za vsa vaša dela za nas Porabske Slovence« (G. Senik, 4. septembra 1990).

Naša prizadevanja za slovensko bogoslužje

Skoraj na vsaki seji Slovenske škofovske konference je beseda tudi o slovenskem bogoslužju v Porabju. V imenu konference sem sporočil sombotelskemu škofu dr. Árpádu Fábiánu, naj zapove slovensko bogoslužje v Števanovcih, kot je v Gornjem Seniku. To našo zahtevo je objavila revija Vigilia. Škof mi je odgovoril, da je to storil, toda župnik ni ubogal. Po Kúharjevi smrti je utihnilo slovensko bogoslužje tudi na Gornjem Seniku, kot je to prerokoval Kúhar sam: »Po moji smrti bo vse madžarsko.«

Ko je sedanji sombotelski škof dr. István Konkoly leta 1989 birmoval v Lendavi, so dekanijski duhovniki sprožili vprašanje slovenskega bogoslužja v Porabju. Škof je odgovoril, da je pripravljen takoj nastaviti mladega slovenskega duhovnika, če se odloči za Gornji Senik. Možna je tudi začasna zamenjava: madžarski duhovnik za kaplana v Lendavo, slovenski pa za Gornji Senik. Nujno je, da se za stalno odpre meja: Martinje–Gornji Senik.

Zadnji čas je bilo slovensko bogoslužje na Gornjem Seniku v nedeljo, 22. julija 1990, ob 10.30. Med rano mašo, ki jo je imel tamkajšnji župnik, so verniki prepevali mad-

žarsko, ko pa so zagledali mlade pevce iz Bakovec in Martjanec ter podpisanega, so začeli peti slovensko. Nato je bila slovenska maša še 15. avgusta in za božič istega leta ter za veliko noč 1991. Na te dni je bila namreč odprta meja.

Ko je nadškof dr. Alojzij Šuštar skupaj z urednikom Družine prof. Jožetom Zadavcem in podpisanim 13. avgusta 1990 obiskal Slovensko Porabje, so gornjeseniški cerkveni odborniki prosili, naj priporočimo njihovo prošnjo za nabirko za novo župnišče. Ko pozidajo novo župnišče, bodo dobili – tako jim je obljubljeno – slovenskega duhovnika. Prošnji za nabirko so se odzvali slovenski izseljenci in zdomci v ZDA, Kanadi, Avstriji, Nemčiji in Švici.

Bo še slovensko bogoslužje v Porabju?! Bog daj, da bi namesto vprašaja obveljal klicaj.

Jožef Smej

OB DVEH MOHORSKIH OBLETNICAH

Dne 4. novembra 1940 je bila v okrašeni sejni dvorani Družbe sv. Mohorja v Celju slavnostna seja, ki so se je udeležili poleg odbornikov povabljeni gostje in vsi uslužbenci tiskarne, knjigarne in knjigoveznice. Predstavniki oblasti so ob tej priložnosti Družbi podelili odlikovanje in izrekli priznanje za veliko in neprecenljivo kulturno delo, ki ga je dolgih 80 let opravljala med slovenskim narodom. Poudarili so tudi njene posebne zasluge pri ohranjanju narodne zavesti, ker je našla njena knjiga pot tudi za našimi izseljenci v tuje okolje daljnih dežel, kjer jim je budila spomin na dom in jim pomagala ohranjevati materin jezik. Naši izseljenci brez Mohorjeve knjige, ki jih je vsako leto obiskala in poiskala ter med drugimi imeni in kraji prinašala tudi njihovo ime in naselbino v Koledarjevem imeniku – tem nekdanj najboljšem seznamu vseh Slovencev – bi hitro utonili v tuji zemlji med tujimi ljudstvi.

Na slavnostni seji je bilo rečeno, da je Mohorjeva družba navadila naš narod brati, ga naučila ljubiti knjigo in zaradi nje tudi izobrazbo in lepo vzgojo. Njena velika zasluga je, da smo Slovenci mnogo hitreje kakor

drugi južni Slovani stopili v zbor kulturnih narodov in da je danes vsak kmet in vsak delavec pri nas – dejansko izobraženec. Mohorjeva knjiga je bila nekdanj edino berilo družin na deželi in dolga desetletja vse obzorje doraščajoče mladine na kmetih. Iz Mohorjevih knjig, do njene osemdesetletnice jih je izšlo 21 milijonov – so se Slovenci učili molitve, cerkvenega petja, čaščenja svetnikov, katoliškega katekizma in svetopisemskih zgodb, zemljepisa domačih in tujih dežel, domače in obče zgodovine, našega kmeta je učila poljedelstva, živinoreje, čebelarstva, kletarstva, preproste fizike in kemije, prava in narodnega petja; v večerniških povestih pa so spoznavali tudi sebe, svoje vrline in napake.

Ob tako širokem delovanju Družbe je razumljivo, da so bili skoraj vsi slovenski pisatelji, leposlovni in znanstveni, njeni sodelavci; med leposlovnimi na primer: Cigler, Jurčič, Erjavec, Stritar, Sket, Medved, Detela, Cankar, Meško, Zbašnik, Kostanjevec, Finžgar, Milčinski, Pregelj, Šorli, Lovrenčič, Plestenjak, Bevk, Zorec, Jalen; med znanstvenimi na primer: Križanič, Torkar, Volčič, Lampe, Krek, Aljaž, Tavčar, Apih, Zore, Gruden, Mal, Turk, Gosar, Ušeničnik, Veber in še cela vrsta strokovnjakov z različnih znanstvenih in strokovnih področij ne glede na njihovo nazorsko prepričanje.

Ta zares pómnenja vreden pomen Družbe sv. Mohorja je bil ob njeni osemdesetletnici upravičeno poudarjen.

Ni minilo pol leta po tem slavlju, ko je Mohorjevo družbo prizadel strahovit udarec, po katerem se je zdelo, da si nikoli več ne bo opomogla. Dne 10. aprila 1941 – na veliki četrtek – so Nemci zasedli Celje. Okupatorji so takoj vzeli ključe od hiše, blagajne in tiskarne. Ravnatelj Fr. Kotnik je bil kot mobiliziranec v Zagrebu, ko pa se je vrnil, ga sicer niso zaprli, bil pa je interniran doma. Takoj se je pojavil bivši strojnik Schuh in prevzel vodstvo tiskarne.

Od vseh strani so prihajali pozivi: rešite knjige! Finžgar kot urednik Mohorjeve je bil v Ljubljani in tako popolnoma odtrgan od dogajanja v Celju. V Ljubljani je naredil vse, kar je mogel, da bi rešil Družbo pred popolnim propadom. Nemška okupacija je zatrla Mohorjevo družbo v njenem najlepšem razmahu, s katerim se po notranji razgibanosti in po veliki vrednosti ne more meriti nobeno obdobje v njenem razvoju; okupator je uničil njeno dragoceno knjižno zalogo, ki je

poleg njenih desetletja izhajajočih knjižnih darov za redne člane obsegala nemajhno število drugih publikacij, ilustracij, arhivskega, zgodovinskega in podobnega gradiva. Nacistična vojska je zasedla tiskarno Mohorjeve družbe, izropala trgovino, vso knjižno zalogo – 12 vagonov knjig – pa odpeljala v papirnico v Radeče pri Zidanem mostu, da v tovarni za papir ves ta zaklad slovenskih knjig uničijo in zmeljejo za lepenko ali za drug papir. Mohorske knjige je okupator preganjal in uničeval tudi po kmetih. Okupator je izgnal tudi nekaj mohorskih uslužbencev z družinami vred. Njegove žrtve so bili Ciril Debeljak, Tine Ferme, Pepca Lakovnik, Jože Lakovnik, Marica Orozel, Branko Ružič in Polde Višnar. Po vojni jim je v spomin odbor Mohorjeve družbe v veži v hiši v Prešernovi ulici postavil spominsko ploščo.

Finžgar je bil popolnoma odrezan od Družbe, ki je sicer še bila, a je tudi ni bilo več in je zdaj v blokirani Ljubljani iskal oporo in posredovanje za rešitev odpeljanih in smrti namenjenih mohorskih knjig. Tej skrbi se je pridružila še skrb za mohorsko podružnico v Murski Soboti. Finžgar se ni ustrašil nobenih potov. Iskal je posredovanj pri italijanskih in nemških oblastnikih; pri njih kakor drugih je našel na naduto obnašanje. Minevali so tedni, a od nobene strani nič obetajočega. Vmes je bila vrsta posvetovanj, ki so se jih udeleževali Stele, Pogačnik, Šolar, ki je delal seznam tistih knjig, ki bi bile najbolj potrebne, da jih rešijo pred propadom. Medtem so ustanovili Novo Mohorjevo družbo za Ljubljansko pokrajino, da bi vsaj na tem območju ohranili njeno izročilo in nadaljevali njeno delo. Dne 8. junija je ljubljanski škof Pogačnik potrdil pravila nove bratovščine in Finžgarja imenoval za njene predsednika.

S Štajerske so prihajala poročila: vse knjige gore; šolske, knjige prosvetnih, sokolskih društev in celo zasebne knjižnice. Kar ne požgo, odvažajo v tovarne, zlasti Piatniku v Graz, ponekod so propadale na dežju ali končale kot odpadno gradivo. Finžgar se je ob nasvetu dobrih in pametnih ljudi domislil, da stopi v stik z Združenimi papirnicami Goričane, Medvode in Vevče, ki naj bi vso knjižno zalogo odkupile. Takoj so poslali poslovnega človeka v Celje, ki naj bi v imenu združenih papirnic odkupil vso zalogo odpeljanih knjig kot makulturni papir. Ko naj bi prišlo do uresničitve dogovora, je

nastala nova ovira – hermetična zapora meje.

Finžgar je vztrajal v stikih z Vevčami, a pot v Celje za sklenitev pogodbe je bila zaprta. Ko je bilo končno vse dogovorjeno in sklenjeno z uradom Druck na Dunaju, ki je dajal dovoljenja za izvor in uvoz, je ravnatelj združenih papirnic Pavlin sporočil Finžgarju: Vse je pripravljeno! Knjige bodo z vlakom prepeljali v Vevče v skladišče, od koder naj bi jih pozneje prepeljali v Marijanišče. Zaradi zamude, ki jo je povzročil neki uradnik pri Drucku na Dunaju, je načrt propadel. Profesor Stele, ki je Finžgarjevo prizadevanje stalno spremljal, je ob njegovi osemdesetletnici ob počastitvi tega jubileja dejal, da je Finžgar v blokirani Ljubljani »naredil vse, kar je mogel, da bi na konspirativen način (da bi vso knjižno zalogo odkupile Vevče) ali celo na podkupljiv način rešil, kar bi se dalo rešiti. Kazalo je, da bo smrtna pot mohorske knjige končno celo rešilna pot za velik del tega zaklada. Usoda je bila močnejša kakor urednikovo prizadevanje in največji del zaloge je bil uničen, del knjig pa je bil po prizadevanju zaupnih ljudi vendarle rešen...« Med temi najbolj prizadevnimi so bili Mikelnovi. O tem bi največ lahko povedali oni sami.

Ob isti priložnosti (pisateljevi osemdesetletnici) je o usodi od okupatorja zaplenjenih knjig spregovoril tudi Finžgar: »Dvanajst vagonov knjig je bilo samo iz založbe Mohorjeve določenih za zmetje v papirnici. Vsi smo delali na vso moč za to, da bi jih rešili. Vevški gospodje so obvestili morebitne druge kupce, kakšno ceno naj nastavijo, da jih bodo potem s svojo višjo ponudbo dobile Vevče, od koder bodo knjige lahko prešle v naše roke. Vse je bilo pripravljeno, da bodo knjige prepeljane v Vevče. Nemški uradnik v Mohorjevi pa se je na Dunaju zapil in je bil medtem sprejet drug zakon, po katerem ni bilo mogoče prepeljati knjig čez nemško-italijansko začasno mejo. Moram pa se še danes vnovič zahvaliti vevški družbi za vse prizadevanje, da se otmejo in rešijo mohorske knjige« (KMD 1952, str. 65–66).

To je prvo Finžgarjevo poročilo o tem barbarstvu nemških okupatorjev. Tako bri-dek spomin je imel na ta dogodek, da ga niti v svojih spominih ne omenja. Nobena mohorska publikacija, ki je med vojno izšla v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, si ni upala omeniti, kaj šele obsoditi tega nacističnega barbarstva – iz strahu pred maščevanjem – tako šele v Družbinem glasniku

v Koledarju za leto 1946, torej po osvoboditvi, zasledimo prvi zapis. Iz dragocene knjižne zaloge je bilo mogoče komaj rešiti po nekaj izvodov dragocenih knjig kakor Zgodbe Svetega pisma stare in nove zaveze, II. zvezek Mohorjeve občne zgodovine, ki je obsegal Stare Grke, Izpovedi sv. Avgušтина z razkošno zunanjo in notranjo opremo in nekaj drugih, prav starih izdaj. Prizadevne mu skladiščniku papirnice v Radečah in delavcem v tovarni v Radečah se je posrečilo, da so rešili nekaj knjig. Tudi v Gradec je nemški okupator odpeljal po nekaj vezanih izvodov vsake boljše knjige. Deloma sta tudi te rešila in jih pripeljala iz Gradca v Maribor ravnatelj Muzeja Franjo Baš in ravnatelj Študijske knjižnice Janko Glazer. Po osvoboditvi je ostanek knjižne zaloge reševal Bogomil Gerlanc, načelnik v prosvetnem ministrstvu v Ljubljani.

V Koledarju za leto 1907 je pod naslovom Življenje in smrt mohorske knjige Finžgar objavil pripoved o dogodivščinah in nezgodah mohorske knjige. Takrat prav gotovo ni slutil, na kakšno smrt bo toliko desetletij pozneje obsojena mohorska knjiga in s kakšno skrbjo in bolečino jo bo reševal te smrti.

Jože Dolenc

SPOMINI NA MOHORJEVO in njeno tiskarno v Celju

Iz lastne udeležbe in premišljevanju 140-letne zgodovine s ponosom naglasim, da sem prestopil prag MD in njene tiskarne v Celju 1932. Od tedaj je minilo že polnih 60 let. Mlad, 16 leten fant, sem po mali maturi, iskal možnost pridobitve poklica, saj za nadaljne šolanje, v tistih razmerah ni bilo izgledov. Reči moram, da je bil takrat za mene rešen življenjski problem, ko mi je Mohorjeva odprla vrata in dala priložnost za uk tiskarja. Srečno naključje je bilo stopiti v grafične vrste in pridobiti znanje kvalificiranega tiskarja. Ljubeznivo in prijazno me je sprejel takratni ravnatelj Josip Zeichen, zaveden koroški Slovenec in duhovnik, ki mu je usoda naložila nelahko breme kar dvojne selitve MD – leta 1919 iz Celovca na Prevalje in 1927 s Prevalj v Celje. Po opravljenih strokovnih izpitih in po starih šegah še gra-

fičnega krsta sem bil usposobljen za tiskarskega strojnika-tiskarja.

Tiskarna MD je bila 1932 že vodilna v Celju in med najuglednejšimi v Sloveniji. Mohorjevi je bila lastna tiskarna potrebna. Prvo tiskarno je Mohorjeva organizirala v Celovcu že leta 1871, ko se močno razmahne njena založniška dejavnost. Takrat 1871 je bila naklada redne zbirke MD 20.000 in v letu selitve iz Celovca 1919 naraste na 90.000. Po ustalitvi v Celju se je založniška dejavnost MD močno razvila. Redna zbirka, več izrednih knjižnih zbirk in knjig, revija Mladika in drugi časopisi, je bila glavna zaposlitev takratne tiskarne. V tiskarni sem ostal do odhoda k vojakom v začetku 1939. Po prihodu iz vojske pa v tiskarni samo še krajši čas, do začetka 1940. Takrat je bil že kar nekaj let ravnatelj dr. France Kotnik.

Po strokovni strani mojega tiskarskega dela v tiskarni MD, mi je, razen tiska Mladike, ostal v spominu, posebno v grafičnem pogledu, natis knjige Antona Sovreta – Stari Grki iz zbirke Mohorjeve občne zgodovine. To je bila tudi grafično in tiskarsko, vsaj za tisti čas prav reprezentančna knjiga. Na opravljeni natis in tiskarski nivo te knjige sem prav ponosen.

MD in njene tiskarni v Celju velja vsa pohvala za pozornost in skrb lepi slovenščini. Ne samo glavni urednik Fran Saleški Finžgar, tudi njegovi pomočniki Josip Pogáčnik, Tone Vodnik in drugi so skrbeli za kvalitetne in jezikovno neoporečne rokopise in korekture. Prav tako je bila tudi tehnična in korekturna služba v tiskarni na višini. Skrbni tehnični vodja Fran Milavec in korektor Josip Samsa sta imela tanek posluš in znanje za lep in čist jezik. Na pravilno izvedbo tiskovnih korektur smo večkrat čakali s tiskom in po potrebi tudi ustavili stroj. Kvaliteta tiska in skrb za lep in čist jezik sta imela prednost pred komercialnim uspehom. To je bila prednemanja vredna skrbnost tudi za današnji čas.

Vsako leto na dan sv. Mohorja in Fortunata, 12. julija, je bil za Mohorjevo tiskarno prost dan. Navadno je bilo praznovanje povezano s kulturnim obiskom v bližnji ali daljni okolici. V spominu mi je več takih obiskov v Gornjem gradu z ogledom kulturnih in cerkvenih znamenitosti zgodovinsko pomembne bivše **stolnice**. Prijazno nas je sprejel in dodal bogato osebno razlago, tam takrat v pokoju živeči ljubljanski nadškof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Mohorske obiske smo usmerili tudi v Ptuj, Ptujsko goro in

Haloze. Te obiske je ponavadi z bogato razlago dopolnjeval ravnatelj dr. France Kotnik.

Ti spomini so kratki utrinki iz zgodovine Mohorjeve, predvsem njene tiskarne izpred 60 let, povezani s častitljivim jubilejem 140 let od njene ustanovitve.

Stane Kovač

ZAPLENJENE KOCBEKOVE PESMI

Nelepi dogodki, ki so sledili izidu Kocbekove knjige Strah in pogum, so se pojavljali v raznih oblikah od poniglikih zmerjanj do ogabnih in sovražnih nastopov na raznih sejah partijskih in frontnih organizacij. Zbirali so protestne podpise na vseh nivojih in v njih obsojali Kocbeka kot izdajalca, reakcionarja, sovražnika Osvobodilne fronte. Ljudje, ki o Kocbeku nikoli niso slišali in niti niso vedeli, kdo je, kaj še, da bi kdo od njih prebral katero izmed obsojenih novel v zbirki Strah in pogum, so se pridruževali množičnemu protestu in ta protest potrjevali največkrat tudi s svojim podpisom.

S tem, ko je postal Kocbek tarča političnih velikašev, njihovih oprod in nezavednih ljudskih množic in so dobila vsa založniška podjetja in vsa uredništva številnih publikacij prepoved, da bi natisnila karkoli izpod Kocbekovega peresa, je bila temu človeku zaprta pot do kakršnegakoli objavljanja. Mohorjeva družba je bila v tistem času tako prezrta, da ji ta prepoved s kakšnim posebnim predpisom ni bila zapovedana. Tako sem kot urednik te ustanove Kocbeka na to opozoril in ga pregovoril, naj v mohorskem Koledarju objavi katero izmed svojih pesmi. Dal mi je več pesmi, večinoma s partizansko tematiko, med njimi tudi pesmi Veliki petek in Slovenska himna. V zbirki Zbrane pesmi je naslov pesmi Veliki petek spremenjen v naslov Velika sobota 1942 (1. knjiga, str. 248), ker pesmi Slovenska himna s tem naslovom ne najdem v omenjeni zbirki, mislim, da je tam izšla pod naslovom Slovenska pesem (str. 93) ali Velika hvalnica (str. 95), možno pa je tudi, da je bila pod tem naslovom po zaplembi izgubljena. Koledar je bil v glavnem že dotiskan, knjižni dar za to leto je bil že tako in tako zakasnen, ko sem dobil v začetku decembra 1955 najprej

telefonski, potem pa pisni namig, da s Koledarjem nekaj ni v redu, da je direktor Presinger zaplenil celotno rokopisno in že postavljeno gradivo, delavcem v tiskarni pa ostro zabičal, naj o vsej zadevi molče. Ko sem po teh namigih prišel v Celje, me je neprijazno sprejel in še bolj neprijazno odslovil z besedami: »Boste že videli, kaj ste zakuhal! Mohorjevi družbi in tiskarniški kolektivu.« Po vrnitvi v Ljubljano me je čakala kopija pisma, naslovljenega na predsednika Mohorjeve družbe in njenega tajnika. Pismo je datirano 2. decembra 1955 in se glasi:

»Tiskarniški kolektiv je imel danes dolge sestanke, na katerem je ravnatelj Presinger med drugim rekel, da je bil Družbi vedno naklonjen in je tudi letos gledal na to, da bi bile knjige čimprej natiskane. Sedaj pa je dobil nalogo, da mora ustaviti tisk pole Koledarja, v kateri je natisnjena tudi Kocbekova pesem Veliki petek, dokler se ta ne spremeni ali izloči iz pole...« – Presinger je dobil nalogo, kot je zapisano v pismu skoraj gotovo od Janeza Kocijančiča, kateremu je poslal zaplenjeni pesmi in tudi že natisnjeno menda v tretji poli. Opogumljen po tem »nalogo« je direktor Presinger pisal dr. Cajnkarju. Pismo je datirano 2. december 1955:

»Založbi

Družbe sv. Mohorja

(tajniku Založbe tov. dr. Cajnkarju)

Ljubljana

Resljeva 5

V tretji in peti poli Vašega Koledarja za leto 1956, ki sta v tisku, sem zasledil več pesmi tov. Kocbeka, ki niso primerne za objavo. Posebno pesmi »Veliki petek« in »Himna« ne spadata v koledar Družbe, ker pisec njih uporablja partizanska imena naših najvidnejših funkcionarjev (tako Edvarda Kardelja-Krištof, Janeza Vipotnika, Tomaža Kvedra, dr. Aleša Beblerja itd.) Tudi v pesmi »Himna« se obravnavajo naše pridobitve na način, ki mora biti tuj vsakemu objektivnemu državljanu naše domovine. Vsekakor me čudi, da Družba sv. Mohorja po lanskem debaklu v zadevi koledarja uvršča v vsebino koledarja takšen tekst. Mislim, da je zadeva okoli Edvarda Kocbeka bila znana Družbi, da pa je Družba kljub temu pristala na objavo, ki jemlje ugled Družbi in jo stvarno razbija, me dejansko čudi. Končno je meni vseeno kakšno vsebino naj ima koledar in kako bo javnost to vsebino oceni-

la, sporočam pa Vam, da naš kolektiv takšnih zadev ne bo tiskal.

Kot direktor tiskarne pa ne bom dovolil, da bi tudi naš kolektiv t. j. kolektiv, katerega vodim, trpel na ugledu, ki si ga je s trdim delom tako v Sloveniji kakor izven nje ustvaril. Zato zahtevam, da odstranite vse Kocbekove pesmi iz vsebine koledarja in jih nadomestite s pametnejšimi zadevami, ki bodo v korist Vašim naročnikom. Dokler tega ne storite pa s tiskom teh pol koledarja ne bomo nadaljevali.

Vas pozdravljamo.

Smrt fašizmu – svobodo narodu!

Državno gospodarsko podjetje

CELJSKA TISKARNA

CELJE

Direktor:

(Riko Presinger)«

Dr. Stanko Cajnkar je na pismo odgovoril dne 12. decembra 1955: »Družba sv. Mohorja v Celju

Uredništvo

Direktorju Celjske tiskarne

gospodu Riku Presingerju.

Vašemu pismu z dne 2. dec. 1955 (Pr/794-3) sem se nemalo začudil. Čeprav je bilo meni prav tako krivično kakor Edvardu Kocbeku, ker ste moje uredniške sposobnosti prav tako v nič dali kakor njegove pesniške in državljanske kvalitete, sem v interesu Mohorjeve družbe in zaradi naše dosedanje medsebojne povezanosti skušal celotno zadevo razčistiti v razgovorih na Izvršnem svetu in na Svetu za prosveto in kulturo. Ker pa je potrebno, da tudi v Celju veste, v kakšen nesmisel ste se zaleteli, Vam pošiljam prepis pojasnila, ki mi ga je na sporočilo o Vaših očitkih poslal Eadvard Kocbek.

S spoštovanjem

Dr. Stanko Cajnkar.«

Kocbek je svoje pojasnilo naslovil na

Tov. prof. dr. Stanka Cajnkarja, tajnika Založbe Družbe sv. Mohorja.

Pojasnilo se glasi:

»Potem ko sem prebral edinstven in za našo kulturno zgodovino žalosten dokument, ki ga je napisal ravnatelj Celjske tiskarne, ugotavljam, da so njegove trditve površne in neresnične, njegovo ravnanje pa samovoljno in nestrpno.

Ravnateljeve trditve so površne, ker jih je odkril šele pol leta potem, ko je rokopis

dobil v roke, nekaj mesecev potem, ko je bil postavljen in korigiran, tako rekoč po izvršenem tisku. Površne so tudi zato, ker v čudni hlastnosti meša krstna in partizanska imena »naših najvidnejših funkcionarjev«, kajti Vipotniku je Janez krstno, ne partizansko ime, obratno pa je Beblerju partizansko ime Primož, ne pa Aleš.

Neresnične so ravnateljeve trditve zato, ker v pesmi »Veliki petek« sploh nisem uporabil niti Kardeljevega niti Vipotnikovega niti Kvedrovega in niti Beblerjevega partizanskega imena, temveč sem v začetku pesmi porabil tisto slovensko podobo svetega Kristofa, ki je upodobljena na mnogih zunanjih stenah naših starih cerkva in na katerih svetnik prenaša dete Jezusa čez naraslo reko, – v četrti kitici pa upodobil spomin na štiri svoje prijatelje – kristjane, ki so vsi padli leta 1942, ko je pesem bila nastala. Prvi med njimi je slavist Klarič, ki mu je bilo partizansko ime Janez (v »Tovarišiji« ga omenjam na straneh 108, 166), drugi slavist Janez Tominec, ki mu je bilo partizansko ime Tomaž (v knjigi ga omenjam na straneh 28, 32, 172–173), tretji je zgodovinar Vinko Paderšič, narodni heroj, ki mu je bilo partizansko ime Batreja (v knjigi ga omenjam na straneh 39, 166, 219), četrti je dr. Aleš Stanovnik, odvetnik z Jesenic, ki ni imel partizanskega imena, ker je bil aktivist v Ljubljani (omenjam ga na straneh 28, 32). Stanovnik je padel v Ljubljani kot talec, prvi trije pa so padli v obdobju roške ofenzive.

Pesem sem napisal njim v spoštljiv spomin in jo lokaliziral v najbolj zaostali klerikalni deželi, v Suhu krajini, ker so bili krščanski socialisti v njej najbolj osovraženi. Janeza Tominca-Tomaža so vaščani Primče vasi in Ambrusa dne 2. septembra 1942 sredi sestanka napadli, zadavili in kamenjali, kakor govori prepis italijanskega obveščevalnega poročila iz Krke (105a Legione camicie nere d'assalto, št. 534, 4. IX. 1942). Ta grozljivi dogodek mi je zasnoval pesem: kristjani-mučenci skrivajo Boga pred podivjano klerikalno sodbo.

Samovoljno je ravnateljovo ravnanje zato, ker si je iz neznanega razloga izmislil nesmiselno in za mrtve junake in žive funkcionarje žaljivo razlago, vrh vsega pa jo je vsilil kot nekakšno politično cenzurno sodbo ter z njo pavšalno obsodil vseh dvanajst pesmi, mesto da bi se najprej obrnil za pojasnilo na avtorja ali pa pojasnjevanje prepustil drugim osebam in ustanovam, ki so za takšno opravilo bolj kompetentne.

Nazadnje pa vidim v ravnateljevem početju tudi sumljivo nestrpnost. Ker se o meni izraža žaljivo (»objava jemlje Družbi ugled in jo stvarno razbija«, pesmi »nadomestite s pametnejšimi«) in ker razodeva negotovo ocenjevanje moje pesmi »Himna« (»objektivnemu (!) državljanu tuj način obravnave naših pridobitev«), se mi sama od sebe vzbuja misel, da je bil mož takrat, ko so moji prijatelji prelivali kri za domovino in sem jim v večno slavo napisal pesem, daleč od partizanske stvarnosti in da hoče danes svojo zamudo nadomestiti z nečedno ihto.

Zato se poslužujem svoje partizanske in umetniške pravice in zahtevam zadoščenje za krivico, ki jo je storil. Ravnatelj se mora opravičiti Založbi, svojemu kolektivu in meni ter obnoviti dejanski stan, sicer ga bom predal sodišču in podvzel še druge korake.

Pozdravlja Te

Edvard Kocbek«

Na Cajnkarjevo pismo s Kocbekovim pojasnilom je dne 4. 1. 1956 odgovoril direktor Presinger in se tudi v zadregi opravičil:

»Tajniku

Založbe Družbe sv. Mohorja

dr. Stanko Cajnkarju

Ljubljana, Resljeva 5

Na Vaše predmetno pismo (z dne 12. 12. 55., op. J. D.) si dovoljujem sporočiti Vam sledeče:

V celotni zadevi je namreč dejstvo to, da je Vaš tehnični urednik tovariš Dolenc pri zadnji korekturi zamenjal dve Tominčevi pesmi z Kocbekovimi. Da je bilo tako hranim predmetne korekturne odtise. Jaz zadevne zamenjave prej nisem opazil. Vzroki zamenjave so sicer Vaša zadeva.

Kar se pa tiče Kocbeka samega, pa mislim, da je bilo Družbi in Vam znano, da nobena založba v Sloveniji ne sprejme v izdajo stvari, katerih avtor je gospod Kocbek. Meni osebno je o gospodu Kocbeku znano samo to, da je bil izključen iz vseh forumov, pa tudi iz SZDL. Kot direktor podjetja pa sem odgovoren kolektivu in okolici, kaj se pri nas tiska. Sicer pa vam je tudi znano, da sem za stvari, ki se tiskajo pri nas, tudi osebno odgovoren kolektivu v katerem so v veliki večini zaposleni ljudje, ki želijo naši socialistični skupnosti koristiti, jaz osebno pa želim ostati dober član SZDL. Na ta način sem kot direktor podjetja zadolžen, da s svojimi sposobnostmi koristim socialistični skupnosti.

Če mislite, da sem s tem, ko sem odločno zahteval od Družbe, da odstranite Kocbekove pesmi iz letošnje vsebine koledarja, komurkoli škodoval in nisem v tej zadevi koristil skupnim interesom in tudi Vam, odnosno Družbi, ali da sem napačno delal – se opravičujem.

Vas pozdravljam

Riko Presinger«

Namesto komentarja bi dodal dva kratka zapisa iz zapisnikov odborove seje MD v Celju 20. dec. 1955 in seje z dne 10. jan. 1956. Na prvi seji je odbor predlagal za direktorja Družbe podpisanega, pa je prišlo iz Ljubljane sporočilo tov. Borisa Kocijančiča, člana Izvršnega sveta LRS, »da tov. Dolenc zaradi zadeve okoli Kocbeka ne more biti potrjen za novega direktorja.« Na sestanku g. Cajnkarja s tov. Kocijančičem je bilo v ospredju vprašanje zastoja tiska rednih knjig za leto 1956. »Vzroki zastoja tiska so bile pesmi tov. Kocbeka, ki jih je objavil letošnji Koledar. Direktor Presinger se v pismu tajniku dr. Cajnkarju sklicuje, da kot vodja tiskarniškega kolektiva ne bo tiskal pesmi, ki žalijo nekatere naše najvidnejše politične predstavnike. Pismo enake vsebine je poslal tov. Presinger tudi Izvršnemu svetu LRS. Dr. Cajnkar je zadevo pojasnil, češ da gre za napačno razlago, kar je pozneje utemeljil še bolj z izjavo tov. Kocbeka, ki mu jo je poslal. Prepis te izjave je bil poslan dir. Presingerju in tov. Kocijančiču na Izvršni svet... na izjave direktorja Presingerja so nasledli tudi na Izvršnem svetu LRS.

Na seji 10. januarja 1956 je dr. Cajnkar poročal o svojem zadnjem razgovoru, ki ga je imel s tov. Kocijančičem, ki je izjavil, da je Izvršni svet LRS sklenil, naj OLO Celje umakne tov. Presingerja s položaja direktorja v Celjski tiskarni, vendar je Presinger še dalje ostal na svojem direktorskem položaju.

Za leto 1956 je bil sprejet sklep upravnega odbora Celjske tiskarne, da za leto 1956 ne more upoštevati potrebe natisa mohorskih knjig. Knjige za to leto so tiskali v Mariboru in Murski Soboti.

Edvard Kocbek
VELIKI PETEK

Sončna ura se počasi giblje,
sveti Krištof sam čez goro gre,
ptič se v zraku trepetljivo ziblje,
hipoma zazebe me v srce.

Od Turjaka čez Ambrus do Hinja
dolga vrsta žalostnih podob,
tla brez vlage, brez glasu stopinja,
Suha krajina je božji grob.

Ko bo zemljo varna noč pokrila,
se bo zbral učencev zvesti krog,
nemo se bo družba napotila
v dupljo, kjer počiva mrtvi Bog.

Glej, že štiri svetle sence grejo,
pot se jim odpira do neba,
Janez in Tomaž, Aleš z Batrejo
skrivajo skrivnostnega Boga.

Sončna ura se v temo izteka,
sveti Krištof se z vodo bori,
ptič se plahutaje opoteka,
bolečina mi srce tesni.

Tak je prvotni zapis te pesmi, ki naj bi bila objavljena v Koledarju Mohorjeve družbe za leto 1956.

Prvotni naslov Veliki petek se mi zdi glede na čas in smisel dogajanja pristnejši, ustrežnejši. Kocbek je imel navado, da je rad nekaterim pesmim spreminjal naslove in jih tudi izrazno popravljaj, morda ne zmerom v njihovo izboljšavo. – V drugem verzu prve kitice gre verjetno za tiskovno napako: sveti Krištof čez u s o d o gre, namesto: čez goro gre. Pesem Velika sobota 1942 je objavljena na str. 248 v 1. knjigi Zbranih pesmi. Glede pesmi SLOVENSKA HIMNA: prvotno je imela naslov SLOVENSKA HIMNA, potem pa je bil izraz Slovenska prečrtan in ohranjen samo naslov HIMNA. Mislim, da gre v tem primeru za SLOVENSKO PESEM, objavljeno na straneh 93 in 94 v prvi knjigi zbranih pesmi.

Jože Dolenc

Edvard Kocbek
VELIKA SOBOTA 1942

Sončna ura se počasi giblje,
Sveti Krištof čez usodo (?) gre,
ptič se v zraku trepetljivo ziblje,
hipoma zazebe me v srce.

Od Turjaka čez Ambrus do Hinja
vrsta praznih križevih podob,
zvon brez zvoka, brez glasu stopinja,
Suha krajina je božji grob.

Ko bo maloverne noč pokrila,
se bo zbral učencev zvesti krog,
mlada družba se bo napotila
v dupljo, kjer počiva mrtvi Bog.

Štiri tihe sence grejo,
pot se jim odpira do neba,
Janez in Tomaž, Aleš z Batrejo
nesejo skrivnostnega Boga.

Sončna ura se v temo izteka,
sveti Krištof gre v pomoč,
ptič se plahutaje opoteka,
v vedno bolj tesnobno noč.

KRISTJANI IN DEMOKRACIJA

Demokracija je tista oblika družbenega življenja, ki je danes dokaj splošno priznana kot najustreznejša glede na miselnost in razvoj, ki ju je doseglo človeštvo na svoji zgodovinski poti. Demokracija naj bi namreč zagotavljala človeku v družbenem življenju dovolj širok prostor svobode in aktivno sodelovanje pri življenju in odločitvah družbe. Današnjemu človeku se zdi takšno sožitje v družbi samo po sebi umevno, nasprotno družbeno življenjsko obliko bi nujno doživljal kot utesnjevalno in nazadovalno, kar dokazujejo dogodki zadnjih let v deželah realnega socializma z avtoritarnimi režimi, da fašističnih režimov niti ne omenjamo. Človeštvo je pač doseglo tisto stopnjo razvoja, ki nikakor ne dopušča, da bi kdo posamezniku kratil svobodo in samovoljno odločal o stvareh, ki ga zadevajo, ga imel za otroka in zahteval od njega samo poslušnost. Danes hoče biti človek o vsem obve-

čen, hoče o vsem, kar ga zadeva, soodločiti in biti soodgovoren za vse, kar se v družbi dogaja. Demokracija štiti človekove pravice in pomeni resnično humanizacijo človeške družbe. Pomeni priznanje človekovega dostojanstva v družbenem življenju, priznanje in varovanje njegovih neodtujljivih pravic.

Že glede na povedano je razumljivo, da demokracija kot družbeno življenjska oblika, ki jo zagotavlja ustrezna organizacija družbenega življenja, najbolje ustreza tudi krščanskemu pogledu na človeka, čeprav je res, da se je institucionalizirano krščanstvo z njo težko sprijaznilo, ker je pač drugače organizirano. Danes kristjani precej splošno sprejemajo demokratično ureditev človeške družbe in po 2. vatikanskem cerkvenem zboru se nekatere lastnosti demokracije uveljavljajo tudi v Cerkvi. Da, Cerkev se danes jasno in odločno zavzema za človekove pravice in svobode, za resnično demokratično ureditev človeške družbe. Seveda ji ne gre toliko za določeno obliko državnega sistema vladanja, temveč predvsem za demokracijo kot družbeno življenjsko obliko, za uresničevanje vrednot, ki jih zagotavlja resnična demokracija.

Ko govorimo o demokraciji v svetni družbi, mislimo običajno na parlamentarno demokracijo, za katero so potrebne svobodne volitve, tako da si ljudje po svobodni presoji in odločitvi izberejo svoje zastopnike v parlamentu. Člani parlamenta, ki jih izvoli ljudstvo in so njegovi poslanci in zastopniki, se morajo zavedati, da je njihova dolžnost predvsem, da vedno zagovarjajo interese ljudstva, da služijo ljudstvu. V ta namen pa naj bi res poiskali najboljše rešitve, ki ustrezajo resnici in pravici. Zato je njihovo poslanstvo izredno odgovorno in zahtevno. V parlamentarnih razpravah se nikakor ne smejo ravnati samo po načelu, da odloča večina, in se zanašati na to načelo. Najvišje načelo sta resnica in pravica v službi ljudstva, naj ju zagovarja kdorkoli. Pri sprejemanju odločitev ne sme biti odločilna kvantiteta, temveč kvaliteta. Demokracija se ne sme končati z volitvami, nadaljevati se mora v parlamentu ob stalnem in resnem upoštevanju ljudstva in njegovih potreb. Interesi posameznih strank nikakor ne smejo postati pomembnejši kakor interesi ljudstva. In prav zato ne sme odločati le večinsko načelo, čeprav je še tako pomembno. Če bi namreč odločalo samo to načelo, bi demokracija kmalu prenehala biti »vlada ljudstva« in pripadniki najmočnejše stranke bi

postali »lažnivci«, kakor pravi Nietzsche. Vsaj nevarnost bi bila velika v tem pogledu, posebej še, če bi voditelji najmočnejše stranke v resnici o vsem odločali.

V parlamentu se mora uveljavljati demokratično vedenje, ki šele zagotavlja resnično demokracijo, kakor smo jo nakazali. Tako pozicija ali stranka na oblasti kakor opozicija naj ne bi gledali druga v drugi sovražnika, ampak predvsem zagovornika drugačnega mnenja zaradi drugačnega stališča ali izhodišča, ki ga je prav tako treba upoštevati, če hočemo stvari, o katerih razpravljamo, vsestransko osvetliti. Stranke ne bi smele tekmovati v boju za oblast, za uveljavljanje svojih interesov, temveč v skrbi za ljudi, v službi ljudem.

Tako se pokaže potreba po iskrenem dialogu ob skrbnem poslušanju vsakogar, ki želi prispevati k spoznanju resnice in uveljavitvi pravice. Drugačnost ne sme ogroziti, temveč spodbujati k popolnejšemu zavemanju za tisto, kar je najboljše. Takšno vedenje seveda zahteva napor, kajti človek nosi v sebi tudi tisto, kar nasprotuje dialogu, kar nasprotuje sprejemanju drugačnosti in ga usmerja k monologu, kolikor pa ima oblast, k diktatu.

Posebno nevarna, da, negativna je za dialog ideološka usmeritev, vkljenost strank. V takšnem primeru je namreč odločilna ideologija, ki jo stranka zagovarja, ne pa iskanje resnice in pravice. Na posebno izrazit način so to dokazovale razprave v parlamentih realnega socializma. Glede bistvenih stvari sploh ni bilo resnične razprave, ker je ni smelo biti, saj so ideološka načela jasno določala odločitve. Ideologom je vse vnaprej jasno, nobeno vprašanje ne sme postavljati na tehtnico ideologije in njenih dogem. Ne človek, temveč načela ideologije so odločilna. Ideologija zato pozna samo avtoritativnost in se zateka k sredstvom, ki jo omogočajo. Njena govornica je monolog, ne pa dialog, njen najvišji cilj je oblast, je prisila.

Demokracija se lahko uveljavlja samo tam, kjer je na delu strpnost, ki se družijo z odgovornostjo. Strpnost in odgovornost moreta tako urejati življenje v družbi, da ljudje zavzeto sodelujejo in so pripravljeni po svojih močeh res iskati resnico in se zavzemati samo za pravico. S tistim, kar zagovarjajo, se nekako poistijo, a se hkrati zavedajo, da nimajo monopola nad resnico in pravico, da so samo iskalci resnice in pravice, zato so odprti za poglede drugih in jih spoštujejo. Strpnost in dogovornost sta

za uveljavljanje demokracije nujno potrebni in sta temeljni sestavnici ustrezne morale. Demokracija živi in deluje lahko samo iz teh dveh korenin.

Naloga kristjanov je predvsem v tem, da se zavzemajo za moralo, za resnico in pravico, za strpnost in odgovornost v družbenem življenju. V tem pogledu bi morali biti zgled drugim, saj naj bi bila ljubezen njihovo razpoznavno znamenje. Kristjani se morajo tudi v času demokracije zavzemati za tisto, kar je človeku dobro in ga dela človeškega. Ne gre za kakršnokoli demokracijo, temveč za demokracijo, ki jo usmerjajo človekove pravice, ki omogoča svobodo in ustvarjalnost vsakega člana družbe, ki ji ni tuja zavest solidarnosti celotne družbe in spodbuja v ljudeh socialni čut, čut za ljubezensko službo človeku. Kristjani naj bi bili kakor duhovni kvas v demokratični družbi. Demokracija bo takšna, kakršni bodo ljudje, ki bodo v formalni demokraciji živeli, kakršna bo njihova morala. Morala mora biti odločilna za kristjanovo delovanje v strankah in zunaj strank. Takšno je bilo tudi načelo J. E. Kreka.

Vekoslav Grmič

O USTAVNIH PRAVICAH

Omnes homines aequales sunt, quod ad ius naturale attinet.

Z vidika naravnega prava so vsi ljudje enaki. (Ulpijan. Justinijanove Digeste 50,17,32)

I

Zgodovina človeštva je povest o nenehnih družbenih in političnih spremembah, ki povzročajo vojske in mir, menjavo socialnih prekucij in relativne družbene blaginje. Evropska zgodovina nam odkriva, da so se zapostavljeni družbeni sloji že od staroveških časov borili za izdajo obveznih pravnih aktov (zakonov), ki naj jih zavarujejo pred surovim materialnim izkoriščanjem vladarjev ter drugih denarnih in vojaških mogočnikov. Že takrat je vzniknila ideja o minimalnih človekovih pravicah v politični in gospodarski vsakdanjosti. Vsakemu človeku je namreč že po naravi prirojena želja po miroljubnem sožitju s sosedi, po osebni dostojanstvu in po svobodnem odločanju proti

gmotni in duhovni nadvladi oziroma manipulaciji politične oblasti.

Od osnovne misli rimskega pravika Ulpijana iz 3. stoletja po kr., da so vsi ljudje po rojstvu enaki, do sodobne splošne deklaracije Združenih narodov o človekovih pravicah iz leta 1948 so potekla dolga stoletja boja za uveljavljanje teh pravic.

Prvi uspešni začetki varstva pravic v korist prizadetim slojem so se pojavili na britanskem otoku proti angleškemu kralju Janezu Brez dežele ob odločnem nastopu fevdalne gospode, in sicer zaradi njegovih zunanjepolitičnih neuspehov. Šlo je za omejevanje kraljeve absolutne oblasti. Domača gosposka ga je prisilila, da je leta 1215 izdal Veliko listino o svoboščinah – imenovano *Magna Charta libertatum*. Ta pomembni kraljevi akt med drugim določa, da sme kralj odreja-ti pobiranje izrednih davkov (za svojo vojsko) samo s pristankom Velikega sveta (višjega plemstva in višje duhovščine). Po tej listini je med drugim človek kot oseba prvi-krat zaščiten v kazenskem postopku. V Magni charti libertatum je zapisano, da brez sodnega povelja ne sme biti v kazenskem priporu noben svoboden Anglež, kar smiselno sledi iz 38. določbe. Ta listina je najstarejši ustavni akt fevdalne Anglije, saj izhaja iz zahteve, da naj oblast deluje v mejah, zapisanih v tem aktu.

Drugi tak angleški pravni akt je zakon: *Habeas Corpus Act* (Imej svoje telo), ki ga je leta 1679 sprejela angleška zbornica. Listina varuje kraljeve podanike pred samovoljnim zapiranjem in krivičnim zavlčevanjem kazenskega postopka. Tretji pravni akt je *Bill of Rights* (Listina pravic) iz leta 1689, po kateri kralj ne sme brez zbornice (parlamenta) nalagati davščin in samovoljno spreminjati zakonov. Listina določa razmerja med kraljem, parlamentom in vlado ter pomeni temelj angleške ustavne monarhije.

Leta 1776 je skupščina severnoameriške države sprejela listino *Virginia Declaration of Rights* (Virginijsko razglasitev pravic). Ta deklaracija je prvi pravno-politični akt v zgodovini, ki vsebuje človekove pravice v večjem obsegu in pomeni zmago meščanstva nad preživelim plemstvom.

V prvem letu francoske meščanske revolucije, to je 26. avgusta 1789, je francoska narodna skupščina – očitno pod vplivom virginijske deklaracije – sprejela sloviti dokument *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklaracijo o pravicah človeka in državljana). Že njen 1. člen dolo-

ča: »Ljudje se rodijo svobodni in enaki v pravicah. Družbene razlike temelje samo na splošnem interesu.« Ta listina v 3. členu poudarja, da *suverenost (neodvisnost) izvira predvsem iz naroda*; iz tega se je pozneje rodila ideja »o pravicah vsakega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve.« To je navedeno v začetku temeljnih načel jugoslovanske zvezne ustave iz leta 1974. Francoska deklaracija iz področja kazenskopravnega varstva med drugim razglša v 7. členu, da ni mogoče nikogar obtožiti in zapreti, razen v primerih in po postopku, ki ga določa zakon, in v 9. členu, da velja vsakdo za nedolžnega, dokler se ne ugotovi njegova krivda. Kazenska krivda se pa seveda ugotovi le s pravnomočno kazensko obsodbo.

Navedena deklaracija je sestavni del francoske konstitucije in je postala vzorec za poznejše evropske ustave. Tako se je oblikoval pojem sodobne ustave, ki vsebuje osnove družbenega sistema v državi, organizacijo vrhovne državne oblasti ter *bolj ali manj številne človekove pravice*. Obenem je ustava kot najvišji pravni akt v državi podlaga za izdajo zakonov in drugih podzakonskih predpisov: uredb, odlokov, pravilnikov. Tudi v Sloveniji imamo republiško ustavo z dne 28. februarja 1974 s pomembnimi dopolnili (amandmaji).

Generalna skupščina Združenih narodov je po končani drugi svetovni vojni 10. decembra 1948 v Parizu izdala *Splošno deklaracijo o človekovih pravicah*. Že v uvodu je poudarjeno, da se morajo človekove pravice zavarovati tako, da posameznik ne bi bil prisiljen k uporabi nasilja. Med drugim razglša, da ima slehernik pravico do življenja, do prostosti in osebne varnosti (3. člen), da se nikogar ne sme mučiti ali z njim surovo, nečloveško ali ponižujoče ravnati (5. člen), da ima vsakdo pravico do dela (1. odst. 23. člena) ipd. Ob upoštevanju navedene deklaracije je ista skupščina 12. decembra 1966 v New Yorku izdala *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah* ter *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah*. Obe meddržavni listini je zvezna skupščina SFRJ po treh letih 27. januarja 1971 ratificirala (potrdila) in razglasila v uradnem listu SFRJ št. 7/71. Generalna skupščina Združenih narodov je sprejela še druge zaščitne konvencije (meddržavne sporazume) proti genocidu (množičnem pomoru), mučenju in rasnemu razlikovanju. Tudi Evropski svet (ustanovljen v Rimu leta

1950) je pripravil *Evropsko konvencijo o človekovih pravicah*, ki je začela veljati 3. septembra 1953.

II.

Iz navedenih mednarodnih paktov (po učinku meddržavnih) povzemam, da obstajajo v sodobni družbi poleg že omenjene ustavne pravice vsakega naroda do samoodločbe štiri skupine ustavno zajamčenih pravic v prid posameznikom:

1. *Državljske svoboščine* oz. osebnostne pravice so: pravica do življenja, prostosti in varnosti človeka (z odprtim vprašanjem, kako je z odpravo smrtne kazni za najhujše zločince), pravica do svobode gibanja in do izbire prebivališča (domicila), pravica do svobode misli, politične opredelitve in veroizpovedi, pravica do ugovora vesti, pravica do tiska in drugih sredstev (medijev) javnega obveščanja in do objektivne obveščenoosti, pravica do javnega govora, zbiranja in združevanja v različnih skupnostih (v strankah, društvih ipd.), pravica do tajnosti pisem in drugih občil, npr. glede osebnih podatkov, telefoniranja, pravica do nedotakljivosti stanovanja, pravica do svobodnega umetniškega, znanstvenega, raziskovalnega in iznajdteljskega ustvarjanja.

V te svoboščine se *državna oblast ne sme vmešavati*, razen v izjemnih primerih javnega interesa: če gre za očitno ogrožanje pravnega reda ali za kazenski pregon človeka, ki je osumljen kaznivega dejanja, predvidenega v zakonu.

2. *Druge politične pravice* so: pravica do pritožbe in drugih pravnih sredstev proti odločbam državnih organov v različnih postopkih, pravica do peticije, pravice priprte ali zaprte osebe v kazenskem postopku (npr. pravica do obrambe), pravica do enakopravnosti državljanov, tj. do enakosti pred zakonom, pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev ter volilna pravica na splošnih, svobodnih in tajnih volitvah.

3. *Družinske pravice* so: pravica do prostovoljne sklenitve zakonske zveze, do otroškega varstva, do socialnega skrbstva v prid poslovno nesposobnih oseb in druge pravice iz družinskega prava.

4. *Ekonomske (gospodarske) in socialne pravice* so:

a) absolutne pravice: do zasebne lastnine in do dedovanja premoženja, pravica do industrijske lastnine, vendar z zakonskimi omejitvami v splošnem interesu;

b) življenjsko eksistenčne pravice: do zdravega življenjskega okolja, do zdravja in do zdravstvenega varstva;

c) druge pravice: do osnovne šolske izobrazbe (nastale ob uvedbi obveznega šolanja za časa avstrijske cesarice Marije Terezije že v sedemdesetih letih 18. stoletja), pravica do svobodne izbire poklica, pravica do varstva pri delu in druge pravice iz delovnega razmerja, pravica do zasebne gospodarske pobude, pravica do soupravljanja delavcev v podjetjih, do socialnega zavarovanja, do ustanavljanja in delovanja sindikatov, za drug in podobnih združenj in tudi pravica do delavske stavke.

Človekove pravice so brezpogojne, razen v primerih njihovih zlorab, ki jih morajo po zakonu odpraviti oblastveni ukrepi. Pravice gredo slehernemu človeku, ne glede na njegov spol, raso, narodnost, jezik, odnos do vere, premoženje, stopnjo izobrazbe, nadarjenost, politično prepričanje ali družbeni položaj. Podobno določbo o enakopravnosti zasledimo tudi v 154. členu ustave SFRJ. Glede poslovne sposobnosti posameznikov pa vsaka država z zakoni posebej ureja njihove pravice do državljanstva in socialnega skrbstva. Človekove pravice so sestavni del sodobne ustave in zahtujejo odnose med človekom in politično oblastjo, ki naj omogoči uveljavljanje pravic z zakoni in s primerno socialno politiko. Pri tem naj uporablja sredstva, ki upoštevajo splošno pravno kulturo, vsakokratne družbene potrebe in spremembe ter nujnost strpnega političnega dialoga (dvogovora) med predstavniki ljudskih slojev. Politični režim naj resnično in ne samo formalno oziroma leporečno dopušča uresničevanje ustavnih pravic. Obenem naj preprečuje vsako samovoljo posameznih državnih organov proti ljudem. Tako naj oblast z demokratičnimi sredstvi obvaruje slehernega človeka »pred raznimi nasilniki krvi, denarja, razreda ali nadarjenosti«. Uporaba v ustavi zagotovljenih pravic mora na vsak način preprečiti, da totalitarne oziroma nasilne ideološke konstrukcije fašizma, nacizma in boljševidizma ne bodo nikdar več zaslužjevale prirojene človekove svobodnosti in splošno priznane človečnosti. Skratka: ustavne pravice naj ne služijo posamezniku kot evidenčni enoti ljudskih množic s kolektivno zavestjo (oblastveno konstruirano), temveč osebi kot suverenemu človeškemu bitju telesne in duhovne razsežnosti. Človek naj bo izhodišče in namen družbenih dogajanj.

V času, ko sestavljam to pisanje (aprila 1991), formalno še veljata zvezna in republiška ustava. Ko pa boste brali ta članek, bo verjetno že sprejeta ustava samostojne slovenske države. Morda bo vsebovala še kakšne druge človekove pravice.

Drago Felicijan

Viri: – Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah,

– Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,

– Varstvo človekovih pravic, zbornik razprav, esejev in dokumentov različnih avtorjev, Mladinska knjiga Ljubljana leto 1988,

– Bohinjski teden, zbornik predavrnja iz leta 1939: E. K. Oseba-središče novega življenja (strani 13–22).

NENAVADEN NOVOLETNI RECEPT IZ STARE BABIČINE KUHARSKE KNJIGE

(preizkušeno dober)

Vzemi 12 dobro zrelih mesecev in pazi, da so popolnoma zdravi, da na njih ni nobenih ostankov stare zagrenjenosti, jeze, maščevalnosti, zavisti in ljubosumja. Odstrani z njih vsako sled nizkotnosti, skratka vse, kar je ostalo od neprijetnosti v minulemu letu. Ti dvanajsteri meseci morajo biti tako sveži in čisti, kakor so jih naredili v Podjetju Čas. Razreži potem vsak mesec na 30 ali 31 dni, da bo zaloga zadostovala za eno leto. Nikar ne pripravi vseh dni enega meseca hkrati, marveč vsakokrat samo en dan. Da pa bodo ti dnevi zares najboljši v našem življenju, skrbno upoštevaj naslednje navodilo:

Za vsak dan vzemi primerno število meric odločnosti, poguma, poštenosti, potrpljenja, delavnosti, zaupanja, molitve, skromnosti, miru in preudarnosti. Dodaj veliko žlico poleta in veselja, žličko obzirnosti, precejšen ščepec prizanesljivosti in odkrite prisrčnosti. Potem prelij vse z ljubeznijo in dobro premešaj. Na koncu okraši še s šopkom majhnih pozornosti in daš z vedrino svoji družini na mizo.

SLOVENCİ STE ŽILAVI

Srečanje z monsignorjem Montinijem, poznejšim papežem Pavlom VI.

V lanskem koledarju smo objavili članek o prihodu osmih mariborskih bogoslovcev v Rim pred 50 leti (Dobrodošli, Slovenci). Isti avtor nam opisuje svoj doživljaj v času, ko je bil že posvečen in je deloval na Zavodu za širjenje vere v Rimu.

Pet minut pred kosilom je poklicala sestra zakristanka iz zapora Regina Coeli. Zgledno točno in zgledno kratko:

»Monsignor želi štiri strežnike za nocojšnjo slovesnost.«

»Monsignor« je bil G. B. Montini, takrat še samo substitut državnega tajništva. Ko je Eugenio Pacelli, državni tajnik, postal Pij XII., je imenoval novega državnega tajnika, kardinala Maglioneja, po njegovi smrti pa je ves čas puščal to mesto prazno, pa tudi obe ključni osebnosti državnega tajništva, substituta Tardini in Montini, sta ostala v senci, saj nista bila niti škofa, čeprav sta v resnici zmogla več kot večina kardinalov. Pij XII. je pred škofi čutil nekakšno zadrego, poleg tega pa je bilo sredi noči lažje telefonirati neškofu...

Tudi v Vatikanu je delovni dan vodilnih trajal od jutra do večera in še v noč. Po telefonu pa so morali biti dosegljivi ob vsaki uri, podnevi in ponoči. Msgr. Montini je kljub temu našel čas, da je pomagal kaplanu v jetnišnici Regina Coeli, ki je blizu Vatikana in so jo dobro poznali tudi slovenski politični jetniki. Navadno je imel večerne slovesnosti ob pomembnejših praznikih: pol ure odsotnosti si je že lahko privoščil. Iz zavoda smo mu pošiljali strežnike. Nekaj zato, ker mu je bil zavod pri srcu, nekaj pa tudi zaradi pestrosti: jetniško enoličnost naj popestrijo obrazi različnih barv in potez. Seveda pa smo morali paziti, da pri tem ni bilo nič cirkuškega. Posebno Afričani so bili glede tega zelo občutljivi.

Pet minut pred osemnajsto je sestra spet poklicala, spet zgledno jedrnato in jasno:

»Monsignor je že tu, strežnikov pa še ni.«

Pogrelo me je: tedaj pred kosilom me je nekaj zmotilo in sem na sestrin klic čisto pozabil. Hkrati sem pa dobro vedel, da je substitut prav tako točen kot njegov šef (eno minuto pred deveto zjutraj je Pij XII., raven ko sveča, z belo aktovko stopil v prostore za avdienco).

»Joj, sestra, pozabil sem!«

»Sem si mislila. Marica je že na poti.«

Skočil sem v najbližji oddelek in potrkal na prva štiri vrata. Imel sem srečo. Čez pet minut smo bili že v kaznilniški marici (v zavodu so na ta račun še mesece zbijali šale): šel sem z njimi. Zamude je bilo natančno deset minut.

Po slovesnosti sem stopil k monsignorju:

»Prišel sem z njimi, da bi se osebno opravičil. Pozabil sem.«

»Že prav, že prav. Vsakemu se kdaj zgodi. In hvala, da ste prišli. Se pravi, da cenite točnost – kraljevsko krepost, kakor so rekli stari.«

Sedla sva, sestra je prinesla čaj in kekse.

»Niste Italijan, kajne?«

»Ne, Slovenec sem.«

»A, Slovenec!«

Premolk. – Bil je rezerviran, skoraj plah, po kurijsko zapet, toda imel je globoke temno modre, skoraj jeklene, zelo intenzivne, pa vendar na neki način tople oči, ki so ti segle do dna.

»Veliko ste prestali v zadnji vojni,« je rekel počasi in zamišljeno, kot da v spominu zbira podatke.

»Da. Pa ne samo v zadnji vojni...«

Spet premolk, potem pa kot preblisk:

»Ampak žilavi pa ste, žilavi! In ne samo v vojni!«

Spogledala sva se. Videl je, da vem, kam meri.

»Navajeni smo že, da se moramo bojevati za svoje pravice.«

Znano je, da poluradni vatikanski dnevnik L'Osservatore Romano ne prinaša popravkov, češ da bi v nasprotnem primeru izgubil ugled in verodostojnost: papeški list, pa zmotljiv ali celo lažniv! Bil je leta 1953, proti koncu londonskih pogajanj za Trst. V rubriki Acta diurna – dnevni dogodki je časopis prinesel komentar, v katerem je bilo med drugim rečeno, da so se slovenski pastirji v srednjem veku vrinili na Kras, pozneje pa so Slovenke prihajale v Trst za služkinje in pestunje. Pater Anton Prešeren, iz Prešernovega rodu, nečak nadškofa Jegliča in stric škofa Vovka, ki je bil skoraj trideset let pomočnik jezuitskega vrhovnega predstojni-

ka za slovanske dežele in zaupnik Pija XII., je v državnem tajništvu ostro protestiral. In zgodilo se je nemogoče: nezmotljivi L'Observatore se je popravil! Ne sicer naravnost, kot je navada, temveč posredno, tako da je čez dva dni prinesel članek o naselitvi Slovencev in o slovenski navzočnosti v Trstu.

Za hip sva še posedela, potem pa se je dvignil:

»Dolžnost kliče. Vso srečo vam želim! Mladi ste še, vse je še pred vami.«

To je rekel tako, da ni bilo povsem jasno, ali misli samo mene ali pa meri tudi sploh na Slovence. Najbrž je bilo res oboje.

Pri slovenskih oddajah na vatikanskem radiu sem sodeloval od 1948. Po vrnitvi iz Belgije 1962 sem bil (poleg predavanj na univerzi, ki je že od začetka – 1627 – združena z zavodom; predaval sem cerkveno umetnost, krščansko arheologijo in umetnost v misijonskih deželah) sprva pomočnik vodje oddaj, od 1965 do vrnitve domov 1971 pa vodja. Redno zaposleni smo bili trije: midva s pomočnikom in tajnica, honorarno pa še napovedovalec. Oddajali smo vsi štirje. Oddaje so bile sprva še v živo, nato pa smo jih uro pred oddajo posneli na trak. Trakove so hranili en mesec.

Delo je bilo zanimivo in koristno, ker sem se naučil pisati po potrebi in po urniku, ne zgolj po navdihu. Novice sem navadno sproti prevajal iz biltena v stroj, za komentarje pa sem si prej pripravil osnutke po točkah.

Zdaj se mi zdi kar neverjetno, kako smo bili svobodni. Spored smo oblikovali sami. Nadzora ali cenzure ni bilo. Šele po mojem odhodu so uvedli prevajanje oddaj v italijanščino. Bili so pač časi koncilskega prezračevanja.

Posebna doživetja: ko mi je direktor p. Stefanizzi ob 21.58, dve minuti pred začetkom oddaje, ko se je že prižgala oranžna lučka, prinesel v kabino listek: »Ubili Kennedyja. Sv. oče izraža sožalje družini in ljudstvu ZDA«; direktna reportaža iz cerkve sv. Petra ob zgodovinskem obisku carigrajskega patriarha Atenagora; neposredno poročanje iz Ženeve, 10. 9. 1969, med obiskom Pavla VI. na sedežu Svetovne organizacije dela in Svetovnega sveta Cerkva.

Če bi mi bil kdo na gimnaziji rekel, da bom nekoč časnikar, bi mu hudo zameril: časnikarji so bili takrat falirani študentje, mi pa smo bili vsi – skoraj vsi – umetniki, pisatelji in pesniki!

V Rimu sem najbolj pogrešal slovensko literarno družino. V Mariboru smo imeli več

literarnih krožkov, izdajali smo liste, ob sobotah smo se – povsem nezakonito – sestajali pri Zamorcu v posebni sobi. V Rimu nas je bilo v zavodu osem Slovencev in po študiju nisva bila nikoli manj kot dva, a literarne družbe ni bilo. Tega mi ni moglo nadomestiti sicer živahno sodelovanje z literarno nadarjenimi Japonci, Kitajci, Korejci, Vietnamci, Indijci. Šele sredi petdesetih let sva se s Truhlarjem toliko zblížala, da je prihajal enkrat na teden k meni na pogovor. Takrat je začel spet pisati pesmi (na skrivaj, ker je bilo še nemogoče, da bi profesor na Gregorijani pisal pesmi), nastajali sta zbirki Nova zemlja in Rdeče bivanje (združeni pozneje v zbirko V dnevih šumi Ocean, Celje, 1969). Po moji vrnitvi iz Belgije sva zavzeto doživljala koncil, on je bil koncilski svetovalec (peritus), vedno bolj realno sva presojala razmere doma.

Rafko Vodeb

EL CAPITAN – STENA MOJEGA ŽIVLJENJA

Prijatelji se srečujejo v gorah

Ne spomnim se več, kateri in kakšen dan je bil, ko sva z Dušanom v koči pod Ojstrico udarila v roko. Zmenila sva se, da poskusiva skupaj preplezati 1200 metrov visoko steno El Capitana v ameriškem narodnem parku Yosemite. Vzpon naj bi opravila po smeri, ki bo tehnično najtežja, kar so jih doslej preplezali Jugoslovani.

Na Klemenči jami, tako se imenuje koča pod Ojstrico, smo se zbirali planinski in plezalski navdušenci od vsepovsod. Plezali smo v stenah Krofičke, Ojstrice, Škarij, Rjavčkega vrha in drugje, zvečer pa smo sedeli za svojo mizo pri peči, si pripovedovali dogodivščine, kovali načrte, skleпали nova poznanstva, včasih pa tudi temeljito veseljačili. Vendar sta glavobol in presežek Noeto-

ve kapljice ob naporu in svežem zraku naslednjega dne hitro izpuhtela.

Na takšen dan me je Dušan, mlad plezalec, takrat še tečajnik, prosil, naj ga peljem v Herletovo smer v Ojstrici. Nisem bil ravno pri volji, a ga nisem hotel razočarati, obenem pa sem bil vesel njegovega zaupanja. Nisva se poznala in radovedno sem ga opazoval pri premagovanju najtežjega mesta v smeri. Takrat še nisem slutil, da bova čez nekaj let ena najboljših navez v Jugoslaviji.

Vedno mi je bilo v veselje, če so me mladi plezalci prosili, naj jih peljem plezat. No, tudi sam nisem bil nikakršna starina, saj sem imel šele 22 let. Sem pa večino časa preživel v hribih, hribom sem dal prednost celo pred študijem in z ekstremnimi vzponi sem si hitro pridobil sloves starega 'mačka'.

Z neizkušenim plezalcem sem šel le v manj zahtevne stene, v težjih, na meji zmogljivosti, sva bila ponavadi soplezalca s Sašom. Tudi njega sem spoznal v gorah; po kratkotrajni učni dobi sva postala odlično uigrana naveza. Nerazdružljiva prijatelja pa sva ostala tudi v dolini, kljub temu da sva odrasčala v povsem različnih okoljih, in to mi je pomenilo več kot katerakoli preplezana stena.

Prvi pogled na El Capitan

Skupaj s Sašom in Evgenom, sostanovalcem iz študentskega doma, sem se navdušil nad El Capitanom, mogočnim granitnim zidom, ki se dviga iz doline Yosemite v Kaliforniji. Zasnovali smo majhno odpravo z namenom, da preplezamo to steno. Naše védenje o El Capitanu je bilo precej borno; izviralo je predvsem iz knjige Nejca Zaplotnika POT in naša odprava je bila najbrž podobna tropu teličkov, ki prvič zapustijo hlev. Zdaj vem, da je tudi dejstvo naše nevednosti dalo poseben čar nepozabnemu prvemu potovanju po Ameriki in plezanju v Yosemiteh, Sierrri in Joshui. Taborjenje v puščavi, v gozdovih Sierre, vožnja z avtomobilom brez vozniškega dovoljenja, spoznavanje zanimivih popotnikov, naše veselje in prepri, vse mi bo vedno ostalo v spominu.

V Yosemiteh smo srečali štiri zagrebške plezalce, ki so tudi hoteli preplezati El Capitan, vendar se je njihov poskus tragično končal. Dragan se je smrtno ponesrečil. Nisem mogel verjeti, da je ta fant iskrivih oči in velike energije, ki se je vsako soboto vozil v 50 milj oddaljeni Oakhurst k maši, zdaj mrtev.

Kaj ostane od človeka, ko duša zapusti telo?

Draganovo truplo smo skupaj z domačimi reševalci prinesli izpod stene v dolino. Močan, atletski fant je bil zdaj le še gmota izmaličenega mesa in polomljenih kosti.

Polastila sta se nas malodušje in pobitost. Opustili smo misel na vzpon in v tišini zapustili dolino. Še zadnjikrat sem pogledal El Capitan in se poslovil od njega. Za vedno, sem si mislil. Še sanjalo se mi ni, da bom natanko čez dve leti stal na njegovem vrhu kot zmagovalec, ravno na dan obletnice Draganove smrti.

Novi poti in brezpotja

Ameriška izkušnja nas je postarala. Po vrnitvi se je Evgen posvetil potovanjem, Sašo pa družini. S Sašom sva še plezala, vendar takó, za razvedrilo. K ekstremnim vzponom ga nisem nagovarjal. Bal sem se zanj. Zdaj je imel čudovito ženo in sina. Jaz sem doživel na tem področju popoln polom in tudi študij me je močno razočaral.

Nisem se več mogel vključiti v življenjsko konvencionalnost, v vsakdanjost laži, sprenevedanja in fraz. Čutil sem, da samo v gorah in stenah lahko živim in diham, in še bolj sem se zagrizel v trening in plezanje. Začel sem spoznavati, da me je narava obdarila s sposobnostjo gibanja po gorah in da lahko na tem področju kaj dosežem.

Dušan se je v treh letih razvil v odličnega plezalca in ni pozabil, da sem ga nekoč, ko je bil še »gumpec«, peljal v Herletovo.

Povabil me je na skupinski tabor svojega alpinističnega odseka v Klek na Hrvaškem. Brez pomišljanja sem privolil in tako sva začela plezati skupaj. Po nekaj težkih preizkušnjah v domačih gorah in štirinajstih dneh plezanja v francoskem Verdonu – središču prostega plezanja – sva bila z Dušanom do-

bro ušla naveza. Takrat je on prišel na svetlo z idejo, da bi v El Capitanu preplezala smer z najvišjo možno tehnično oceno – A5. Sprva nisem bil navdušen za ta podvig, a sem se dal pregovoriti. Opazil sem, da je Dušanu veliko do uspeha, meni pa gre v alpinizmu in plezanju predvsem za avanturo, za doživetje. Uspeh in popularnost sem potisnil nekam v ozadje.

Ritje po blatu ali alpinizem in trg

Dušan je prevzel organizacijo in lotila sva se priprav. Iskala sva pokrovitelje, pisarila dopise v podjetja, a večinoma naletela na gluha ušesa in popolno nerazumevanje. Zelo pa so bili naklonjeni temu podvigu v Dušanovem kraju Šentjuru, tako na delovnem mestu kot na telesnokulturni skupnosti. Pri meni so občinski možje, odgovorni za šport, dobili veliko črno piko. Moj dopis za finančno pomoč odpravi, ki je končal nekje v smeteh, me je užalostil in razkačil. Ne le da sem bil upravičen do te pomoči, imel pravico do nje, še celo odgovora nisem dobil. Je že tako: kakor hitro gre za denar, se dogajajo svinjarije, pa naj gre za še tako humano stvar.

Za izvedbo projekta El Capitan sem se tako šel udinjat kapitalistom v švicarske gozdove. Razen ponižanj, kot jih najbrž doživlja vsak novopečeni 'gastarbajter', in dejstva, da sem bil dvanajst ur na dan moker od dežja in potu, ni bilo posebnega učinka. Vsaj finančnega ne. Vrnil pa sem se telesno okrepljen in z veliko mero optimizma in upanja na uspeh odprave.

Še ena svetla točka iz obdobja mrzličnih priprav. Pri našem letalskem prevozniku Adria Airways sva dobila zastoj karti Ljubljana–München in Frankfurt–Zagreb. Za Adrio sva nato seveda delala reklamo.

Čez morje in naprej

Dan odhoda se je kar prehitro približal. Polet iz Frankfurta sva imela rezerviran za 21. avgust. Prtljago sva začela pakirati po celonočnem poslavljanju od prijateljev, tik pred odhodom. Prijatelji so nama še na letališče, ko so prišli zažet srečno, prinesli različne kose opreme, kot so vponke, klini...

Že na začetku potovanja je bilo nerodno, da nisva mogla uskladiti letov in sva morala dva dni čakati v Frankfurtu. Odločila sva, da

bo denar najvarnejši pred nama samima, če ostaneva kar na letališču. Dva dneva, dolga do obupa, vendar sta nekako minila in končno sva sedla na letalo družbe United Airlines, linija Frankfurt–Washington–Los Angeles.

Let čez Atlantik mi je minil hitro, v nekakšni dremavici, in šele ko sem zagledal pod sabo New York, sem se zbistril. Bil je skoraj kozmični prizor. New York v popoldanskem soncu z bleščečimi stolpniciami Manhattan. Pred dvema letoma je to hitro, živčno, človeško mravlišče naredilo name močan, vznemirljiv vtis. Tokrat samo posnetek iz zraka za spomin in že letimo dalje proti Washingtonu. Po precej trdem pristanku v Washingtonu sva opravila carinske formalnosti in presedla na letalo za San Francisco. No, tudi tu se je zataknilo. Eden od motorjev ni deloval, dvakrat je bilo letalo že na vzletni stezi in obakrat se je obrnilo nazaj v boks. Končno so ga usposobili za let, na potnike pa to prevažanje sem in tja ni delovalo ravno pomirjujoče. Kakorkoli že, s triurno zamudo smo pristali v San Franciscu.

Takšne stvari se dogajajo tudi v Ameriki.

Taksist iz Smedereva in znane poti

Prvotno sva nameravala potovati naprej z rent-a-carom, a se je izkazalo, da je Dušan premlad za najem avtomobila, jaz pa, ki sem v tem pogledu ustrezal ameriškim standardom, nisem imel voznškega dovoljenja.

Nekaj časa sva se tako 'prekladala' po letališki stavbi, nato pa sva poklicala Mitja.

Mitja živi v Berkeleyju, študentskem mestu uro in pol vožnje iz San Franciscu. Rojen je v Celju, vendar že od prvega leta starosti živi v Ameriki. Sedaj dela doktorat iz geofizike in kar tekoče govori slovensko. Mitja na najino žalost ni imel časa, da bi prišel na letališče, povabil pa naju je k sebi v hišo, ki jo deli še z dvema študentoma.

Ura je bila že pozna, midva sva še malo udrihala čez ameriško negotoljubnost, toda zmogla naju je utrujenost in zadremala sva v usnjenih naslanjačih neke čakalnice.

Zjutraj sva se še vsa zaspana odpravila na postajališče taksijev. Prvi taksist je postavil ceno 45 dolarjev do Berkeleyja in sva kar pristala, saj sva bila naveličana čakanja in posedanja. Medtem ko sva nekaj šarila po prtljagi, je že dobil drugo stranko. Šla sva k naslednjemu, in ta je bil pripravljen peljati za 35 dolarjev.

Izkazalo se je, da je rojen v Smederevu. Z Dušanom sva se med sabo pogovarjala v štajersščini in on je mislil, da sva nemška študenta, hahaha...

Po kratkem iskanju sva pozvonila pri Mitju. Prashanta, njegov sostanovalec, sicer študent antropologije, naju je spustil v hišo. Čez dobri dve uri, ko se je vrnil Mitja, sva midva že sladko spala vsak na svojem kavču.

Pri Mitju sva ostala teden dni. V tem času sva našla ustrezen avtomobil, se pravi ustrezen za najine plitke žepe. Bil je star, obtolčen prav z vseh strani, a motor mu je le dobro deloval.

Mitja, ki je tudi plezalec, nama je posodil še nekaj specialne opreme in odpeljala sva se proti parku Yosemite. El Capitan čaka!

Po preriji do gozda

Amerika te prevzame že s svojo prostranostjo. Pri vožnji čez prerijo z večernim soncem, med ranči in elektrarnami na veter, sva bila tako zavzeta z opazovanjem pokrajine, da sva le malo govorila. Poleg tega se je v naju naseljevala še neka tesnoba. Približevala sva se parku. Dobro sva se zavedala, zakaj greva tja.

Iz spominov, sanj in razmišljanj me je predramil Dušanov glas. Slovesno je oznanil, da gre bencin h koncu. Strokovno sva začela ugotavljati, do kam še lahko prideva. Najbližja črpalka je šele v parku, do tja pa še petnajst milj. Odgovor je kaj kmalu dal avto sam, saj je začel kašljati in poskakovati. V park nama je še uspelo priti, kmalu nato pa je stari plymouth še zadnjič zakašljal in utihnil. K sreči je bil vsaj prostoren in spanje v njem kar udobno.

Resnično, svet je majhen

Prebudil sem se v znanem okolju. Prva znana stvar, ki sem jo zagledal, ko sem odprl oči, je bila stena Sentinell Rocka. Preplezal sem jo pred dvema letoma s Sašom in Evgenom, v dveh dneh, v neznosni vročini, brez hrane in vode. Spanje pod Sentinellom sem si razložil kot dobro znamenje. Počasi sem zlezal iz spalne vreče. Krasno jutro je bilo, umito in sveže. Dušan je še spal. Vožnja ga je utrudila. Pustil sem ga in se sam odpravil po dobro znanih poteh Yosemite Valleyja. Po dveh urah sem se vrnil. Zbudil sem Dušana in mu važno pomahal z galono bencina pred nosom. Lahko greva dalje.

Nastanila sva se v kampu Sunnyside, zbirališču plezalcev z vsega sveta. Tri dni za

nama sta prišla v kamp Jure in Igor, odlična tehnična plezalca iz Žirov. Imela sta podobno, morda še drznejši načrt kot midva: preplezati Wyoming Sheep Ranch v El Capitanu. Wyoming je ena najtežjih tehničnih smeri na svetu, z grdo, krušljivo skalo, in zelo nevarna. Vendar nista imela sreče. Juretu se je po desetih metrih plezanja odломil velik granitni blok in ves opraskan in polomljen je pristal na tleh. Konec je bilo dolgoletnih sanj in upanja. Po dveh dneh, ko so ga odpustili iz bolnišnice, je ves nemočen ležal v šotoru in z velikimi žalostnimi očmi spremljal najine priprave na vzpon.

Žal mi je zanj.

In majhni smo ljudje

Juretov in Igorjev spodrsel naju je precej potrl, ne pa prestrašil. Meni, ki sem imel vseskozi občutek, da bo nekaj narobe, se je celo odvalil kamen od srca. Sliši se zelo grdo, a nekako sem vedel, da bo zdaj nama z Dušanom uspelo, da je nesreča, ki sem jo slutil, že mimo.

Kako visoka je ta stena!?

3. septembra stojiva z Dušanom na vstopu smeri Lost in America. Nad nama je skoraj tisoč metrov visok granitni zid. Tisoč metrov vertikale in previsnosti se blešči v opoldanskem soncu. S pogledom preletiva pot najinega vzpona, besede ostajajo v grlu, težke kot kamen legajo nazaj v dušo. Pošteno naju je strah. Igor, ki nama je pomagal znositi opremo pod steno, je že odšel v dolino. Nikogar ni, ki bi razbil neznosno napetost.

Pred vzponom najprej vsak pri sebi in nato skupaj ugotoviva, kako bo treba plezati, če hočeva, da nama uspe, in uspeti pomeni v tej steni preživeti. Plezati morava potrpežljivo in natančno. Vsako prenapetostno dejanje, vsak napačen manever ali gib se lahko maščuje. Če se ogneva temu, bova z malo sreče v osmih do desetih dneh na vrhu. Opreme imava dovolj, fizično bova vzdržala.

Kot v devetem krogu

Dušan se prostovoljno javi, da bo začel plezati. To pomeni, da on pleza, zabija kline in sploh uporabljiva vse mogoče pripomočke za napredovanje. Jaz ga varujem, nato pa se s posebnimi prižemami povzpnem po vrvi za njim.

V vodstvu naveze se bova menjavala vsak

dan. S sabo morava vleči še dve transportni vreči z vodo in hrano ter platneno ležišče z aluminijastim ogrodjem, ki je namenjeno za prenočevanje v steni.

Potem ko Dušan 'prebije led' (dokaj neprimeren izraz glede na razmere, v katerih plezava), sem drugi dan na vrsti jaz. Vročina je neznosna, okoli 40 stopinj, in nobene sapice od nikoder. Šest ur porabim, da napredujem 50 metrov, kolikor meri raztežaj vrvi. Sonce neusmiljeno žge, da mi jemlje vid, znoj mi zaliva oči, grlo pa je neprestano suho.

Ure minevajo, ampak v steni čas ne obstaja, prostor se včasih zoži na eno samo točko meter pred tabo, tja usmerjaš vso svojo pozornost. Še prijatelj, ki te varuje, obstaja le nekje v podzavesti, realnost vsakdana izgine, realnost v steni pa je na meji sanj in resničnosti. Na trenutke ne veš več, kaj se dogaja s tabo, ali si to še ti ali nekdo drug, ki ti je samo na zunan podoban. Potem se zaveš, da si nag. Človek je na meji smrti in življenja vedno nag. Stena razgali vsakogar in mu potegne krinko z obraza.

Deset vročih dni v septembru

Zaradi neznosne vročine sva se po treh dneh spustila pod steno. Odločila sva se, da štiri dni počivava.

10. septembra sva zopet pod steno. Po vrveh, ki sva jih pustila od prej, se povzpneva 150 metrov visoko. Vrvi potegneva za sabo. Od tega trenutka je možna samo še ena pot – navzgor, na vrh. Zaradi previsnosti in prečnic je spust nemogoč.

Dnevi si sledijo, midva pa z rutino in trmo rineva navzgor, meter za metrom, dan za dnem. Tla se vse bolj odmikajo, ljudje v dolini so samo še pikice, a tudi vrh je še tako daleč.

Pihati začne izredno močan veter. Šesti dan nama uniči ležišče. Noč prebija več kot salami. Tu in tam malo dremljeva, dokler nama trakovi plezalnih pasov ne prekinajo krvnega obtoka in se zbudiva polna mravljincev. Celotelo je le še en sam mravljinec.

Sedmi dan počivava. Zasilno popraviva ležišče. Sončen dan je, brez vetra. Ugotoviva, da je nedelja. Misli poletijo daleč čez morje, v mesteca pod najlepšimi gorami in ljube vasi.

Dan kasneje je ležišče neuporabno. Če ne

bova v dveh dneh na vrhu, lahko od celonočnih visenj v pasu omagava.

Volja mi niha. Tempiran sem bil na del stene, kjer bi naj bilo najtežje; zdaj je to za nama, bližava se vrhu, jaz pa popuščam. Jezen sem nase. Toda tu je Dušan. S podvojeno močjo vodi navezo.

Začne deževati, a nama to ni več mar. Stena je malo popustila. Slutiva vrh.

Drevesa in dež

19. septembra ob dveh popoldne zaslišim Dušanov vrisk. Vzpenjam se po vrvi za njim, naenkrat se navpičnica prelomi, zagledam drevo in Dušana ob njem. Stisneva si roki, na jok mi gre. Zabliska se in zagrmi. Ulije se dež, pozdrav zmagovalcem. Zmagovalcev ni. El Capitan nama je naklonil milost. In dobronamerne želje prijateljev in Bog in molitev najinih mater.

Pričneva sestopati. Nocoj bova spala leže. Smešno, vedno sem si želel spanja, zdaj pa si želim spanja leže.

Čez steno do miru in do naslednje stene

Spanje je bilo nepremično in globoko. Zjutraj sediva pred kavarno Yosemite Lodge. Turisti najbrž začudeno pogledujejo dva razkuštranca, oblečena kot pozimi, ko pa je vendar takšna vročina. Toda midva ne čuti vročine, samo sediva in gledava vsak svoje potolčene roke. Včasih za trenutek pogledava drug proti drugemu in se nasmehneva. Edino čustvo, ki ga premoreva, je ponos na te ranjene roke. Popoln mir je v meni. Celo dopoldne tako sediva, nato se greva oprhat. Šele voda naju spet postavi v stanje, ki mu ponavadi pravimo realnost.

Veliko je bilo sten v mojem življenju in najbrž jih še bo. Zakaj je El Capitan stena mojega življenja? Mogoče zato, ker zdaj vem, da se je z njim končalo obdobje v mojem življenju, ki se imenuje mladost.

Av gust Robnik

KRIŽEM PO AVSTRALIJI

Sredi noči smo odleteli iz Beograda proti Avstraliji. Več kot tristo nas je bilo v letalu. Nekateri smo šli tja prvič, mnogi pa so se vračali. Pri nas je bilo v začetku julija poletje, tam pa zima. Vedeli smo, da bomo leteli več kot dvajset ur in da bo to najkrajša noč, ki bo trajala štiri ure, nazaj grede pa dvajset ur. Vsakih osem ur je letalo pristalo. Prvič v Dubaju v Arabskih Emiratih, drugič pa v Kuala Lumpurju v Maleziji. Obakrat so letalo oskrbeli z vsem potrebnim in obakrat se je menjala vsa posadka letala.

Okrog petih zjutraj po tamkajšnjem času je letalo pristalo v Melbourneu. Vsi smo morali ostati na svojih sedežih. Prišla sta dva uniformirana avstralska uslužbenca in sta vse letalo z nami vred razkužila s posebnimi kemikalijami. Bojijo se namreč, da bi v Avstralijo prišla kakšna evropska muha ali komar.

Razlika v temperaturi je bila velika. V Dubaju, kjer smo pristali med poletom, je bila temperatura 36 stopinj, v Melbourneu pa samo 4 stopinje Celzija. S prtljago smo se razvrstili pred posebnimi kabinami, kjer so nas legitimirali strogi policisti. Vsakega so spraševali različne podatke ter prevzeli naše izpolnjene tiskovine in izjave. V potni list so pritisnili državni pečat, s katerim smo smeli iti naprej. Cariniki so pregledali vso prtljago. Ker sem imel duhovniški kolar, me je sicer strogi carinik le prijazno pozdravil in mi dal znak, naj grem naprej, ne da bi pogledal v moje kovčke.

V ogromni hali letalske zgradbe se je gnetla velika množica. Pričakovali so svoje drage. Jaz sem prvi vstopil skozi vrata k čakajoči množici. Nikogar nisem poznal. Tisti, ki so me pričakovali, pa so me takoj spoznali. Med prvimi je bil prijazen pater Bazilij, nato pa še slovenske redovne sestre. Pozdravili so me, mi izročili slovenski šopek ter me odpeljali v Slovenski center.

Tako se je začelo moje dvomesečno vandranje po Avstraliji. Že davno prej so me povabili patri frančiškani, ki opravljajo dušno pastirstvo med slovenskimi rojaki na peti celini.

Avstralijo je pred dvesto leti odkril James Cook (1769/70). Prvotni prebivalci so bili domorodci, črnici, ki so se pred stoletji naselili semkaj s sosednjih otokov. Pozneje so se tu naseljevali Filipinci, Grki, Japonci, Kitaj-

ci, Italijani in mnogi drugi priseljenci različnih narodov.

Avstralija je velika za trideset Jugoslavij, vendar živi tukaj le šestnajst milijonov prebivalcev. Ima šest držav in dve avtonomni pokrajini. Slovencev je v vsej Avstraliji okrog trideset tisoč. Država Northern Territory je puščava. Najmanjša država je Victoria. Žitna polja se razprostirajo v Zahodni Avstraliji, ki je velika za deset Jugoslavij. Obdelanih je le pet odstotkov avstralske zemlje, vendar pridelajo vsako leto desetkrat več pšenice, kot je porabi Avstralija. Zato pšenico izvažajo.

Nekateri Slovenci imajo velike kmetije. Neki Slovenec ima deset tisoč hektarov zemlje. Drugi je posejal pšenico na njivi, ki obsega petsto hektarov.

Ovac je po vsej Avstraliji na desetine milijonov. Neki naš rojak ima več kot dvesto tisoč ovac.

Ogromna so avstralska rudna bogastva. Videl sem tudi rudnike zlata in diamantov. Železa je tam toliko, da bi ta ruda zadostovala vsemu svetu za tisoč let. Nekatere kamnine vsebujejo do šestdeset odstotkov železa. Videl sem šolske otroke, ki so ob reki iskali zlata zrna.

Zanimivo je živalstvo. Ko sem prvo noč prenočeval pri patru Baziliju, sem ponoči zaslišal, kako nekaj skače po stropu. Zjutraj sem to povedal. Nasmehnili so se in mi rekli, da bom drugo jutro videl nočnega razgrajča. Zvečer so na podstrešje nastavili jekleno past, veliko kakor miza. Zjutraj so mi prinesli pokazat žival, podobno medvedku. Tej živali rečejo: *posel*. Je zavarovana. Zvečer pride iz gozda, po drevju zleze na streho, tam razkrije opeko in po podstrešjih išče hrano. Pater Tone je potem tega prijaznega medvedka z avtom odpeljal v bližnji park. Gledal sem ogromne jate majhnih in velikih papig; bile so živih barv: rdeče, zelene, modre, rumene... Za to celino sta značilna kenguru in črni labod. Ob jezerih je zelo veliko pelikanov. V osrednji Avstraliji je tri milijone divjih oslov. Zajci so se tako razmnožili, da avstralske države niso vedele, kaj bi naredili. Bali so se, da bodo uničili rodovitna polja. Da bi to preprečili, so prek vse Avstralije postavili jekleno mrežo, ki je segala pol metra v zemljo in meter nad njo. Tako naj bi preprečili zajcem uničevanje žitnih polj na zahodnem delu celine. Mreža je bila dolga štiri tisoč kilometrov. Vendar so zajci pod mrežo skopali jame in se splazili na drugo stran.

Nekateri avstralski ptiči se oglašajo tako, kot bi se smejal človek. Ko sem prišel v gozd, se je slišalo, kot bi zvončkljalo na tisoče majhnih zvončkov. Vendar so bile to jate ptičkov.

Za šoferje so tam največja nevarnost kenguruji, ki nenadoma skočijo pred avto. Ko je pater Bazilij ustavil avto, se je zgodilo, da so naju obkrožili številni kenguruji in naju s tačkami božali in prosili hrano. Navadno pa so kenguruji bolj divji in so nevarni za šoferje zlasti ponoči. Ob cesti sem večkrat videl mrtve živali, ki so jih zbili avtomobili. Vsak avto ima spredaj močno jekleno mrežo, da kenguru ne poškoduje karoserije.

Pater Ciril, s katerim sva prepotovala pol Avstralije, mi je pripovedoval zgodbo o kenguruju. Potoval je proti severni Avstraliji. V kombiju so se pripeljali študentje. Ob cesti je ležal velik kenguru, ki ga je zbil avto. Ustavili so kombi, da bi se s kengurujem slikali. Eden je dvignil kenguruja in ga držal pokonci, drugi je vzel fotografski aparat. Pa se je eden od fantov spomnil, da bi bila slika bolj zanimiva, če bi ga oblekel v svoj suknjič. Slekli so suknjič in oblekli kenguruja. Prav tedaj, ko je zapel gumbe, pa je kenguru, ki je bil samo omamljen, skočil in ušel. Študent pa je bil obupan, saj je imel v suknjiču potni list in denarnico...

V Zahodni Avstraliji so veliki gozdovi evkaliptusov. To so drevesa, ki imajo plemenit, dišeč les. Dosežejo višino do sto dvajset metrov. Videl sem, da za dvestoletnico Združene Avstralije gradijo sodobno cesto prek vse Avstralije. Ker bo šla cesta tudi skozi gozdove, morajo posekati mnogo evkaliptusov. Ker pa imajo preveč lesa in ga ne porabijo veliko, vsa ta drevesa na kupih gorijo več tednov. Ko sem vprašal, zakaj lepega lesa, ki ga sami na potrebujejo, ne izvažajo, so mi odgovorili, da bi bila vožnja predraga...

S patri frančiškani sem obiskoval Slovence po vsej Avstraliji. Veliko smo potovali z avtom in letalom. Obiskal sem vsa večja avstralska mesta. Od Melbournu do Perthu je več kot štiri tisoč kilometrov. Večinoma sem v vseh teh mestih imel mašo in govor za slovenske rojake. Povabili pa so me tudi v vse slovenske klube in gledališke dvorane. V večini mest so me prosili, naj Slovencem spregovorim po radiu; nastopil sem tudi na državni televiziji v Sidneju, ki je oddajala moj program iz dvorane.

Slovenske cerkve imajo naši rojaki tri: v Melbournu, Adelaidi in Sidneju. V me-

stih, kjer ni slovenske cerkve, pa se naši rojaki zbirajo po drugih cerkvah, ki jih avstralski župniki velikodušno odstopijo za tisti čas.

Potovanja po Avstraliji so bila zanimiva, včasih pa tudi utrudljiva. Prej niti sam nisem dobro vedel, kakšno bo moje delo tista dva meseca v juliju in avgustu, ko je tam zima. Ko sem odhajal, mi je rekel dobri pater Valerijan: »Nismo vam hoteli prej povedati, kaj vas čaka, sicer bi se verjetno bali priti.« Vsekakor sem še danes zadovoljen, da sem šel, saj sem doživel toliko lepega in se srečal s številnimi rojaki, ki so mi hvaležni in mi veliko pišejo in se še sedaj zahvaljujejo za ta naša prijateljska srečanja.

Maše in programe po dvoranah sem imel: v Melbournu, Adelaidi, Sidneju, Perthu, Newcastleu, Suffers Paradisu, Wagi, Canberri, Brisbanu, Voologongu in drugod.

Zanimiva so bila srečanja z našimi rojaki. Navadno smo se srečali po cerkvah in gledaliških dvoranah pa tudi po bolnicah in po domovih onemoglih. Da sva s patrom Bazilijem ali s patrom Valerijanom obiskala staro gospo iz Prekmurja, sva premerila po osemsto kilometrov ali tudi več.

Ko sem v polni cerkvi izročil pozdrave iz domovine, so se mnogim od ganotja zasvetile solze v očeh.

Po maši ali po srečanju v dvoranah klubov in pri skupni večerji smo se lahko kaj več pogovorili. Videl sem, da so tam iz vseh krajev Slovenije. Veseli so bili, ko sem jim kaj povedal iz življenja v njihovi župniji, o rojakih doma, saj poznam večino slovenskih župnij.

Pozorno in z velikim zanimanjem so poslušali, ko sem jim pripovedoval o razmerah doma, zlasti še v slovenski Cerkvi.

Nekateri so me opozorili, da med našimi rojaki v Avstraliji ni vse najlepše in da so med njimi tudi idejna trenja in nesporazumi.

V dvorani slovenskega kluba v Perthu ob Indijskem oceanu se je zbralo sto dvajset Slovencev. Predsednik kluba, inženir Ivan Berk iz Cerknega, me je v pozdravnem govoru prosil, naj povežem, če morem, sprte strani: Cerkev-klub. Za moje posredovanje so se mi eni in drugi zahvalili in med skupno večerjo je zavladalo prijetno vzdušje, ki je trajalo dolgo v noč. Podobno je bilo tudi v nekaterih drugih klubih po Avstraliji. Naše rojake sem skušal povežati tudi z govori, ki sem jih imel po radiu.

Avstralija je zelo lepa celina. Čudovito lepa so avstralska mesta, številna jezera,

veliki parki in polja, polna zrelih pomaranč, limon, banan, ananasa in sladkornega trsa. V mestu Beriju sem obiskal našega rojaka, ki ima velike vinograde in tovarno rozin. Drugi ima tam tovarno sadnih sokov.

Po mestih imajo naši rojaki trgovine, gostilne in restavracije. Dva Slovenca sta me povabila v svoje tovarne. Univerzitetni profesor Brežnik, doma iz Šentjurja pri Celju, mi je razkazal svojo tovarno računalnikov. Poleg svojega sina inženirja ima večinoma japonske inženirje.

V več mestih so me povabili v šole. V Adelaidi so mi razkazali eno največjih univerz v Avstraliji, ki ima petnajst tisoč študentov iz vsega sveta. Univerzitetna poslopja zavzemajo velik del predmestja. Imajo številne ulice z napisi, upravna poslopja, stavbe s predavalnicami, dvorane, stanovanjske bloke, restavracije in menze, velika igrišča, plavalne bazene, prostore za šport in razvedrilo in še marsikaj.

Profesor, ki mi je razkazoval univerzo, mi je rekel, da so nedavno izvedli raziskavo, kakšna je inteligenca študentov, ki so tako različnih narodnosti. Ugotovili so, da je med petnajst tisoč študenti na desetem mestu po inteligenci Slovenec Robi Mavrič, čigar oče je doma s Primorske. Hotel sem fanta spoznati. Poklicali so ga. Prišel je skromen, preprost fant, ki študira matematiko. Povabil me je na svoj dom na večerjo, da sem spoznal tudi njegove domače, ki vsi govorijo lepo slovenščino.

Šolstvo v tej zanimivi deželi me je zelo zanimalo. Šole so cerkvene in državne. Obvezno je obiskovati dvanajst razredov. Po dvanajstem razredu dosežejo srednjo izobrazbo. cerkvene šole imajo pravico javnosti. Vsi v cerkvenih šolah nosijo posebne uniforme in plačujejo precej visoko šolnino. V državnih šolah ni treba nositi uniform in tudi šolnine ni. Vendar so cerkvene šole prenapolnjene, kar ne bi mogli reči za državne šole. Če ima učenec v državni šoli negativni red, razred vseeno izdela in gre naprej. V cerkvenih šolah pa mora razred ponavljati. Zato cerkvene šole uživajo velik ugled. V vseh poklicih ljudje lažje dobijo službo, če so obiskovali cerkvene šole.

Po dvanajstem razredu obveznega šolanja morajo dijaki narediti zrelostni izpit. Doseči morajo določeno število točk. Nekatere predmete si v višjih razredih lahko sami izberejo. Zanimivo je, da ima slovenščina sto točk. Profesorji so me povabili v Sidneju na državno šolo. Mnogi učenci višjih razre-

dov so si izbrali slovenščino, čeprav niso slovenske narodnosti. Dve uri sem jim govoril po slovensko vprično nekaterih njihovih profesorjev. Pozorno so me poslušali. Če niso razumeli kakšne besede, so si jo napisali in potem vprašali profesorja, kaj pomeni. Po končanem srečanju z dijaki so me profesorji povabili v zbornico, kjer me je pričakoval ravnatelj šole, ki ima 1700 učencev. Izmenjali smo si mnenja o naših in avstralskih šolah. Ravnatelj šole je po rodu Filipinec, star 39 let, in poučuje zgodovino ter zemljepis. Imajo dva sina. Povedal mi je, da imajo pouk od devetih zjutraj do štirih popoldne. Opoldne imajo prosto do dveh. Čas porabijo za kosilo in razvedrilo, ob dveh pa spet začnejo pouk. Učenci so različnih narodnosti in večinoma nekrščanskih ver ali so sinovi in hčerke ateistov. Pred nekaj leti je razglasil, da bo v opoldanskem odmoru v enem razredu pouk o krščanski veri. V začetku je zadostoval navaden razred. Vendar je bilo poslušalcev vedno več. Rekel mi je: »Sedaj je velika šolska dvorana vsak dan polna. Vsak dan jim eno uro razlagam Jezusov evangelij. Navdušeni so nad lepoto krščanske vere...«

Velike salezijanske šole sem obiskal v vseh treh največjih mestih. V Melbournu imajo salezijanci poleg župnijske cerkve tehnične šole s sodobnejšo opremo. V Adelaidi vodijo osnovno, srednjo in tehnično šolo. V Sidneju pa imajo tako velik mladinski center, da se tisti del mesta imenuje: Mladinsko mesto Don Bosco – tudi poštni pečat ima ta napis.

V različnih krajih Avstralije sem se srečeval z našimi ljudmi. Marsikaj zanimivega sem od njih slišal in z njimi doživel. Nekateri so prišli tja mladi in so se zelo težko znašli.

Prijazni Hinko, ki ima ženo Tinco z Bučke na Dolenjskem in so njuni otroci že poročeni, mi je pripovedoval, kako je bilo, ko je prišel v Avstralijo. Zaposlil se je v tovarni, kjer je bilo štiristo delavcev. Z mrežami so v enem dnevu ujeli po sto tisoč zajcev. Meso so pošiljali v Ameriko. Na dan so v tej tovarni pripravili za izvoz: petinsedemdeset tisoč zajcev, šest tisoč ovac, petsto govedi in dvesto petdeset prašičev... Ne le Hinko in Tinca, tudi mnogi drugi Slovenci so si svojo delavnostjo postavili hiše, ki so razkošne kot gradovi. Vendar sem kljub visokemu življenjskemu standardu in bogastvu opazil, da imajo prav vsi domotožje in se najraje pogovarjajo o svojih dragih v domovini.

V velikem mestu Brisbanu me je spoznal

mladenič, ki je s strojem kosil travico po parku okrog svoje vile. Objel me je in povedal, da je bil nekoč moj ministrant. To je Leon Klemen iz Slavine. Ima lepo hišo in družino. Prišel je v Avstralijo brez vsega. Kupil je srečko in zadel prvo premijo: hišo, zemljo, avto in denar. Tako je zaživel in si ustvaril družino. Veliko zanimivega mi je povedal. Potem me je peljal z avtom več kot sto kilometrov daleč, da sva obiskala osamljeno štiriinosemdesetletno Slovenko Kustečevu, doma iz Črenšovca.

Ko sem prišel v Suffer Paradise ob Zlati obali, sem trikrat prenočeval pri slovenski družini. Gospodar Jože Vah je bil zelo prijazen. Peljal me je v osrčje Avstralije, da mi je pokazal del avstralskega pragozda, kamor še ni stopila človeška noga. Velikanske praproti so podobne palmam. Cele gozdne površine so porasle z divjimi bananami, palmami in evkaliptusi. Prileteli so kot grlice veliki pisani ptiči in posedli okrog nas na tla. Verjetno so pričakovali hrano. Videli smo tudi predele, kjer so gozdni požari uničili velike gozdove. Zadnji večer, preden sem odšel od prijaznega gostitelja Jožeta Vaha, mi je razodel svojo življenjsko skrivnost. Vprašal me je, ali se kdaj peljem iz Celja skozi Frankolovo proti Konjicam. Zanimalo ga je, če se kdaj ustavim ob množičnih grobovih, kjer je pokopanih sto talcev, ki so jih nemški okupatorji obesili na drevesa ob cesti. »Seveda,« sem mu rekel. Večkrat sem se že tam ustavil. Prosil me je, naj se ob prvi priliki tam ustavim in v njegovem imenu zmolim očenaš za vse, ki tam počivajo.

Mož je bil nekaj časa tiho, zazrl se je nekam v daljavo in me spet vprašal: »Ali ste kje brali, da je eden od obsojencev, medtem, ko so jih obešali, ušel?« »Da, tudi to vem,« sem mu odgovoril.

Nekaj časa je bil tiho, kot bi premišljeval, ali naj mi pove ali ne. Potem pa mi je s spremenjenim glasom zaupno povedal:

»Tisti, ki je pobegnil, sem jaz.«

Začel mi je pripovedovati dolgo življenjsko zgodbo. Doma je iz Štajerske. Kot mladega fanta so ga nemški okupatorji mobilizirali v nemško vojsko. Postal je nemški letalski oficir, vendar je ostal zaveden Slovenec in je sodeloval s partizani. Dvakrat je bilo njegovo letalo zadeto in se je rešil s padalom. Ko je dobil tretje letalo, pa je pobegnil v Belo krajino k partizanom. Izročil jim je letalo in se pridružil partizanski četi. V nekem boju pa so ga Nemci zajeli. Ko so ugotovili, kdo je, so ga obsodili na smrt

z obešenjem. Peljali so ga v Frankolovo in ga pridružili obsojenim talcem domačinom. Tam se je srečal z nemškim vojakom, ki pa je bil tudi mobiliziran Slovenec iz Štajerske in sta se poznala. Ta mu je po tihem rekel: »Obesiti te moramo: če moreš, pobegni!« To so slišali še nekateri drugi obsojenci. Pognali so se v beg, vendar je le Jožetu uspelo zbežati . . .

Mnogi naši rojaki so mi pripovedovali svoje življenjske zgodbe. Velemestno življenje je nekatere slovenske fante in dekleta potegnilo v svoj vrtinec. Dve materi sta mi jokaje pripovedovali, kako so njihovi fantje in dekleta zašli med narkomane in žalostno končali.

Videl pa sem tudi vesele skupine fantov in deklet slovenskih staršev, ki imajo svoje pevske zборе, ansamble, veroučne skupine in se zbirajo po cerkvenih dvorinah požrtvovalnih patrov frančiškanov. Lepo je slovensko petje med sveto mašo. Tudi po klubih je odmevala vesela in lepa slovenska pesem. Navadno so me pred klubom pričakali v narodnih nošah in mi zapeli. V dvorani me je pozdravil predsednik kluba, nato pa sem sedel na oder pred mikrofona in prijetno kramljajal s številnimi rojaki, ki so napolnili dvorano. Teh prijetnih srečanj in prijaznih rojakov ne bom nikoli pozabil . . .

Ko sva s patrom Bazilijem potovala iz Melbourne v tisoč kilometrov oddaljeni Berru, sva morala prenočevati kar v gozdu v velikem avtu. Pa mi je pater pripovedoval, kako je bilo zadnjič, ko je tako sam potoval in prav tukaj prenočeval. Ko je spal, je začutil, da se je avto zganil. Prižgal je luč in videl, da so mu huligani že odvilili tri kolesa pri avtu in avto podložili. Ko so hoteli še četrto, se je avto premaknil in pater se je zbudil. Po naključju je imel v aktovki gumijasto pištolo, ki jo je prejšnji dan potreboval za neko igro. Nameril je pištolo v gangsterje in začel na vso moč vpiti na pomoč. Ker je bila tam blizu cesta, so ga slišali in kmalu je prišla policija. Vendar so se policisti najprej obrnili k patru in ga vprašali, kje ima dovoljenje za nošenje pištole. Ko jim je gumijasto pištolo zvil v roki, so se zasmejali, huligani pa so bili jezni in presenečeni, ko so videli, česa so se bali . . .

Ko sva bila s patrom Cirilom v Perthu v Zahodni Avstraliji, me je peljal daleč ob Indijskem oceanu, da sva obiskala enega najstarejših benediktinskih samostanov v Avstraliji, ki se imenuje New Norcia. Pred dvesto leti so prišli sem benediktinci iz An-

glije. Samostan je zelo velik, vendar je patrov le dvanajst in vsi so starejši. Prijazno so naju sprejeli in pogostili. Vendar so bili precej potrti. Imeli so znan muzej, v katerem so visele velike slike svetovnih mojstrov. Nekaj tednov pred najinim prihodom pa so prišli oboroženi gangsterji z avtomobili, zvezali stražnike, vse dragocene slike izrezali iz okvirjev in izginili neznano kam.

Mogoče bi koga zanimalo, kakšno je življenje domorodcev, to je prvih prebivalcev Avstralije. Čutilo se zapostavljeno, ker prevladujejo poznejši priseljenci. Salezijanski duhovnik profesor, ki sem ga poučeval rokohitske spretnosti, je domorodec. Mnogi so torej šolani, nekateri pa še zelo neuki. Tako spečejo nad ognjem celega meter dolgega kuščarja in kar trgajo potem z njega belo meso in ga uživajo. Jedo tudi dolge bele črve, ki jih izvlečejo iz lukenj nekega drevesa. Sicer so oblečeni kot vsi drugi, so pa temne barve in nekoliko zadržani.

Ob Indijskem in Tihem oceanu so plaže za kopanje. Vendar so povsod nastavljeni posebni čuvaji in nad plažami krožijo helikopterji. Ogrožajo jih namreč morski psi in krokodili. Na obali Indijskega oceana, so mi povedali, da se je tam pred mojim prihodom kopala družina. Pa je nenadoma sedem metrov dolg morski pes pograbil mater in jo odvelkel v globino.

Naj omenim še slovenske pogrebe. Nekaterih sem se udeležil. Pokojnika na večer pred pogrebom prinesejo v krsti v cerkev. Pred krsto postavijo na steber kip vstalega Kristusa. Cerkev napolnijo rojaki in skupno molijo rožni venec. Duhovnik ima kratko premišljevanje. Drugo dopoldne je pogrebna maša s pridigo. Cerkev je ob pogrebi vedno polna; rojaki pridejo na pogreb tudi od daleč. Potem se vije sprevod avtomobilov na pokopališče, trideset kilometrov daleč iz mesta. Slovenci imajo svoje predele na pokopališču in spomenike s slovenskimi napismi. Veliko je tam slovenskih grobov...

Dva meseca mojega potepanja po Avstraliji sta hitro minila. Slovo je bilo težko, saj sem se sprijateljil z vsemi. Pred mojim odhodom se je prišel posloviti slovenski senator Miša Lajovc z ženo. Skupina Slovencev me je spremljala na letališče.

Velika je razdalja med nami in avstralskimi rojaki, vendar smo si na neki način blizu. Vsak dan se jih spominjam v molitvi. Vedno sem vesel njihovih pisem in pozdravov, ki mi jih pošiljajo.

Mirko Žerjav

KÁPELA

Če sem nekoč zapisala, da je Jeruzalem lepotec Slovenskih goric, potem lahko rečem, da ja Kápela biser naših vinskih gričev. Kápelski vrh s svojimi 314 m nadmorske višine ima čudovit razgled. Poleg neštetihih cerkvic okrog in okrog se ob lepem vremenu vidi celo lesk Blatnega jezera na Madžarskem. Kápelčani se radi šalijo, da se s Kápelskega vrha vidi od Dunaja do Jeruzalema. (Pod hribom je namreč stara gostilna Dunaj, proti jugovzhodu pa cerkev na Jeruzalemu v Ljutomersko-ormoških gorica.)

Ko sem bila še kot mala šolarka na počitnicah pri babici na Smolniku na Pohorju, se spominjam, kako je babica nekoč po nevihti dejala otrokom: »Otroci, pridite sem na gang, da boste videli, kaj vse se vidi od nas.« Najprej je začela z Gol'co na Koroškem, ki je vsa blestela zaradi pravkar zapadlega snega. Desno od nje je bilo videti avstrijske gore više od Gradca, pred nami najbliže Kozjak, pod njim pa se je penila Drava, ki se je ob takrat novi elektrarni Fala morala pognati čez mogočne zapornice proti Mariboru. Pred nami so se razgrinjale prelepe Slovenske gorice, na desni vzhodno Pohorje, v ozadju Boč, Donačka gora, pretežni del Hrvaškega Zagorja, čisto v ozadju na vzhodu pa smo opazili belo piko in babica nam je povedala, da je to Kápela, kjer je za župnika biseromašnik Martin Meško, pri katerem gospodinja teta Hana Hlebova, ki je tudi doma s Smolnika.

To je bil moj prvi stik s Kápelo, tam okoli leta 1920. Srčno sem želela, da bi jo поблиže spoznala. Bila sem že odrasla dekle, ko sem jo z neko sadjarsko skupino prvič obiskala. Ker smo bili velika skupina, nisem imela možnosti, da bi se podrobneje seznanila s posebnostmi Kápele. Čudila sem se le zelo veliki cerkvi in čudovitemu razgledu.

Tako so pretekla mnoga leta in čisto v kotu moje zavesti se je nenehno oglašala Kápela in me nagovarjala, naj jo vendar predstavim ljubiteljem narave. A čas, ki me preganja vse življenje, mi pač ni naklonil tihih trenutkov, v katerih bi se bila lahko posvetila kramljanju s to mojo ljubo znanko iz otroških dni.

Bilo je mrzlo jesensko jutro, z meglo po dolinah. Že navsezgodaj sem se zaradi krajšega opravka odpravila z avtobusom do Radenc. Ker sem imela avtobus za povratek šele ob 13. uri, mi je skoraj ves dopoldan

ostal na razpolago. Nekje iz daljave se je začelo oglašati: »Pridi k meni, tu sem tvoja Kápela, tako blizu tebe in čakam te že pol stoletja...« Saj res, na Kápelo pojdem! Pogledam na vozni red, čez uro odpelje avtobus proti Kápeli. Razveselim se ugodne zveze, sedem v avtobus in na prvi postaji izstopim. Megla se je začela redčiti. Pred seboj zagledam lepo urejen vinograd, po sredi katerega vodi negovana steza na Kápelski vrh. Na začetku je pot zavarovana z zajetnim cvetličnim koritom. Brez skrbi se začnem vzpenjati in občutek imam, da grem na goro Tabor... Pot se konča točno pred glavnim vhodom v cerkev. Na moje veliko veselje so vrata na stežaj odprta. Vstopim v lepo prezračeno svetišče in zadovoljna ugotovim, kako nekdo s poslušom za umetnost skrbi za lepoto božjega hrama, ki naj priča o ljubezni Boga do človeka. Postojim pred tabernakljem, za katerim se dviga podoba sv. Magdalene, in v srcu se mi toplo zgane proseeča misel za dobro vseh, ki so zaupani moji ljubezni. Tople solze drse čez moja lica... Ko se obrnem, opazim, da je vstopila tuja gospa in sedla v klopi. Stopim do nje, pozdravim in rečem: »Oprostite, če si žalosten, še nekako skriješ svojo bolečino, a če si srečen, moraš to nekomu povedati. Veste, tako sem srečna, da je cerkev odprta.« Nagovorjena mi pojasni, da ne razume slovensko, da je doma iz Ulma v Nemčiji. Svoje misli ji ponovim po nemško, česar se zelo razveseli. Medtem vstopi v cerkev še njen mož in spoprijateljimo se.

Ko odhajam iz cerkve, se napotim še v župnišče, da bi si nabrala podatkov, ki sem si jih želela za svojo črtico o Kápeli. V pisarni najdem prijaznega gospoda misijonarja, salezijanca Martina Maroša, ki je bil 45 let na Ognjeni zemlji, sedaj pa pomaga na Kápeli župniku Cirilu Koštrcu. Ogromno je bilo skrbi in dela z obnovo cerkve, ki sedaj vsa pomlajena blesti na Kápelskem vrhu. Ob cerkvi nameravajo postaviti še kipa Mater božje in Don Bosca, kot vidnih priprošnjikov salezijancev.

Ta dan so imeli tukaj trgateg. Od prejšnjih obširnih goric jim je nekaj le ostalo, da lahko veselo opravijo bratvo. Ravno je čas južine. Megla se je izgubila in nastal je prijeten jesenski dan, ki nam je pred oči pričaral v zlatih barvah se lesketajoče, na eni strani prleško, na drugi prekmursko pokrajino. Veseli brači so me povabili, da se z njimi slikam. Seveda sem z njimi morala tudi pristi k nepogrešljivi zakuski, ki sta se ji

pridružila tudi simpatična nemška turista. Prijazna farovška gospodinja nas je pristno po prleško pogostila, gospod misijonar pa je prinesel še ročko novega mošta in nam dobrohotno posvetil nekaj svojega dragocenege časa ter nam tako odkril marsikaj zanimivega o Kápeli.

Tako smo izvedeli, da tod žive dobri ljudje, skromni, delavni in verni. Zgodovinski podatki o kápelski cerkvi so zelo stari. Že leta 1280 se omenja kapelica, postavljena v čast sv. Mariji Magdaleni. V 15. stoletju so kapelico povečali, dobila je celo dva zvona in bila podružnica župne cerkve sv. Janeza v Radgoni. V naslednjih stoletjih je prebivalstvo okrog Kapelskega vrha naraščalo, zato je cerkveno predstojništvo odločilo, da postane Kápela samostojna župnija. To se je zgodilo leta 1763. Župnija je štela čez 2100 vernikov. Leta 1806 se ji je pridružilo več krajev in nazadnje leta 1889 kraj križevske župnije Hrastje-Mota. Število vernikov je tako naraslo, da je stara lesena cerkev postala premajhna in upokojeni duhovnik Martin Kaučič je navdušil farane, da so se odločili za gradnjo nove cerkve. Sam je takoj daroval za gradnjo 9000 forintov. Farani so navdušeno pomagali. Opeko so delali in žgali ljudje sami. Kamen za temelje so zvozili in največ nanosili iz tako imenovanega Atilovega gradu v Šütovi grabi. Cerkev so gradili dve leti. Blagoslovil jo je graški knezoškof Roman Sebastian Zangerle 8. oktobra 1835. Podaril je tudi sedanjo sliko sv. Magdalene, ki jo je leta 1832 v Münchnu naslikala Krescencija Stadler. Orgle je leta 1832 naredil orglarski mojster Jožef Ottonič iz Maribora.

Cerkve je zgrajena v tipičnem romanskem slogu v obliki križa. Nad prezbiterijem in nad sredino se pneto kupoli. Janko Brol iz Cremona ju je poslikal s čudovitimi freskami leta 1885, ko je bila cerkev popolnoma prenovljena. Za križev pot so verniki poskrbeli že leta 1842. Okna krasijo krasni vitraji z nabožnimi motivi.

Prva birma pri Kápeli je bila 22. maja 1787. Tedaj je bilo birmanih 436 otrok. Omembe vredno pa je tudi, da je leta 1861 pri Kápeli pridigal škof Anton Martin Slomšek in blagoslovil novo prižnico in dva stranske oltarja.

Nazadnje je bila cerkev popolnoma prenovljena leta 1988. Enako tudi župnišče znotraj in zunaj. Na mestu starih hlevov stoji zdaj dom za duhovna srečanja, na mestu mežnarije pa veroučna učilnica.

Tudi okolje je lepo urejeno s pomočjo

faranov in deloma krajevne skupnosti, posebno pa turističnega društva, saj je hrib s cerkvijo izredno privlačna turistična točka in jo turisti in romarji zelo radi obiskujejo. Prihajajo z vseh koncev sveta in se ne morejo načuditi, da so naši predniki na tem kraju mogli zgraditi nekaj tako lepega. Kar se pa kraja tiče, vsi po vrsti govorijo: »Vi ne veste, v kako čudovitem kraju živite!«

Po vojni so prevzeli župnijo salezijanci, ki jo še danes oskrbujejo. Počasi, z velikimi težavami so bile popravljene posledice vojne. Vsa čast kápelским vernikom, ki so svojim pastirjem velikodušno pomagali pri vseh obnovah, z veseljem tudi tisti, ki sicer v cerkev ne zahajajo.

Prav bi bilo, da bi vam predstavila tudi vrsto velikih mož kápelske župnije, vendar se bojim, da bi potem zmanjkalo prostora, odmerjenega za članek. Vseeno naj omenim najpomembnejše.

Glavni pobudnik in dobrotnik za novo cerkev je bil duhovnik Martin Kaučič (1735–1826), velik dobrotnik revežev, bolnikov in mladine. Devetindvajset let je kaplanoval pri Mali Nedelji in tam napisal zgodovino malonedeljske župnije. Kot biseromašnik se je odselil na Kápele rekoč: »Moram še kaj narediti za svojo rojstno faro.« Navdušil je ljudi in tedanjega župnika Štefana Poljanca, da so začeli graditi novo cerkev. Za sodelovanje je pridobil tudi svojega brata Andreja, kanonika v Gradcu, ki je poleg denarja daroval en zvon. Ta dr. Andrej Kaučič je bil devet let ravnatelj mariborske gimnazije. Pri njem so opravljali izpite iz slovenščine. Priredil je mali slovensko-nemški slovar za dijake. Tistim, ki so se izkazali v slovenščini, je pridobil štipendije. Bil je šolski nadzornik sekovske škofije in je leta 1826 umrl v Grazu.

Dr. Jakob Missia, rojen 30. junija 1836 v Hrastju-Moti. Ko ga je kaplan Štefan Donša krstil, pač ni mogel slutiti, da bo ta otrok nekoč postal še kardinal. Papež Leon XIII. ga je namreč 19. junija 1899 povzdignil v kardinala. Dr. Jakob Missia je do sedaj edini Slovenec, ki je dosegel to čast. Bil je sin kmečkih staršev. Oče mu je zgodaj umrl, ko je bil Jakob star komaj devet let. Tako je za vzgojo svojega najmlajšega brata poskrbel Anton Missia, ki je takrat že bil duhovnik. Pripravil ga je tudi za latinske šole. Vse razrede gimnazije je Jakob izdelal odlično. Ko je nekaj bolehal, je moral zaradi zdravja preživljati počitnice na gradu Seggau kot neke vrste paž pri škofu grofu Otokarju

Kápele

Mariji Attems in ga je pogosto spremljal na njegovih službenih obiskih. V taki družbi si je pridobil izredno uglajeno aristokratsko obnašanje, ki so ga pri njem cenili v vsem nadaljnjem življenju. Bil je glasbenik, skladatelj, odličen pevec, ljubil je tudi prijateljski humor.

V bogoslovje je vstopil v Gradcu, ker so bile celotne Slovenske gorice nad Dravo še del graške škofije. Zaradi izredne nadarjenosti ga je graški škof že v 2. letniku poslal na študij v Rim, v zavod Germanicum. Po statutu zavoda so imeli posebno pravico študija tam tudi Slovenci. Resno je študiral in v šestih letih dosegel dva doktorata. 30. maja 1863 je v Rimu prejel sv. mašniško posvečenje in drugi dan v baziliki sv. Marije Snežne opravil svojo primicijo in se nato ves srečen vrnil domov.

Bil je izredno sposoben in je zaradi vestnega in gorečega službovanja zelo napredoval. Sprva je bil doktor bogoslovja v Rimu, profesor v Gradcu, dvorni kancler škofa Otokarja, papežev komornik, kanonik in od 4. julija 1884 ljubljanski škof. Tam je organiziral prvi slovenski katoliški shod, postal cesarjev tajni svetnik (1888), vitez reda železne krone prve vrste (1897) in istega leta imenovan za goriškega knezoškofa. Za svojega naslednika v Ljubljani si je Missia izbral dr. Antona Bonaventuro Jegliča, kar se je tudi zgodilo. 19. junija 1899 ga je papež Leon XIII. povzdignil v kardinala. Umrl je 24. marca 1902. Ko so ga polagali v grobnico bazilike Matere božje na Sveti gori pri Gorici, sta bila na njegovem pogrebu tudi rojaka križevski župnik Josip Weixl in župnik pri Kápele Martin Meško.

Martin Meško, biseromašnik in kanonik, je bil 65 let duhovnik, od tega 45 let župnik pri Kápele. Dr. Fran Sušnik piše v brošuri *Premkurski profili*: »Slovenska Krajina. Kápele in njen srebrnolasi župnik Meško jo

objemata s svojim prijaznim očesom vsako jutro in še lepše vsak večer. «Mimogrede naj povem, da sem v isti brošuri prebrala: »Ko se je 22. novembra 1924 združilo Prekmurje s Slovenijo, so ta dogodek tudi dostojno proslavili in na banketu je nekdo dejal: 'Zdaj bodo tri dežele: Kranjska, Štajerska in Velika Prlekija.'« Vseeno imamo še danes Prekmurje in ponosni smo na vrle Prekmurce, ki pa s Kápelo ostajamo njihovi dobri sosedi, veseli Prleki. Tak je bil tudi župnik Meško. Njegovo 45-letno župnikovanje pri Kápeli je bilo zelo plodovito. Bil je izredno nadarjen in apostolsko delaven, zato tudi častni kanonik. Umrli je 16. avgusta 1933 in je pokopan pri Kápeli. Ob slovesu je izredno velika množica vernikov, med njimi 46 duhovnikov, pričala, kako priljubljen je bil.

Naj omenim še Franca Missia, ki je bil kardinalov nečak. Kot učenec 7. gimnazije je odšel z ameriškim škofom Solacijem v Ameriko. Postal je duhovnik in mojster v petju. Mnogo študentov je doštudiralo na njegov račun. Ko je umrl, se je njegovega pogreba v Ameriki udeležilo 200.000 ljudi, od tega 500 duhovnikov.

Kako pobožni so kápelski župljani, dokazujejo tudi mnoge kapelice in križi širom po pokrajini.

Tudi med svetnimi poklici je s Kápele precej imenitnih osebnosti, tako npr. zdravnik dr. Pertl, specialist, primarij v Mariboru, Leopold Stanek, profesor in pesnik, in še mnogo drugih.

Ob zanimivem pripovedovanju misijonarja nam je čas hitro potekel. Hvaležni za gostoljubje smo se poslovili z željo, da bi se še srečali. Prijazna nemška turista sta mi ponudila, da me peljeta z avtom domov, ker bi si rada ogledala še Jeruzalem. Vesela sem bila take ponudbe in tako smo se med čudovitimi ljutomersko-ormoškimi goricami, sredi najlepše prleške jeseni, med brači in klopotci, mimo Jeruzalema, čez Svetinje in Ivanjkovce pripeljali v Lahonce do naše domačije.

In ti Kápela, bodi pozdravljena in zahvaljena! Vi vsi pa, ki ljubite naravo, obiščite ta biser Slovenskih gor, ne bo vam žal. Veselim se z vami.

Erna Meškova

S HUMA PO »ŠTÜKEH« v ORMOŽ

Bilo je nekega dne leta 1931, ko sem bil star komaj deset let in sem hodil v 3. razred štiri razredne osnovne šole na Humu. Tisto leto so morale kure verjetno dobro nesti, ker so mi babica, ki smo jo klicali 'mati', v 'kajir', to je cekarju podobno zadevo, položili nekaj jajc in me poslali v Ormož v trgovino k Pevcu po sol. Dedek pa so mi v 'coto' (krpo) zavezali dva dinarja in naročili, naj jim prinesem klobaso tobaka. Klobasa, je bila zvit tobak za žvečenje, ki so ga dedek na drobno rezali in nenehno kadili v svojih 'fajfah' (pipah). No, v začetku moram pa povedati, da je stala naša 'slamnjača' (lesena hiša) kakšnih dvesto metrov od humskega pokopališča na južni strani Huma blizu ceste do Zgornjih Loperšic, ki se ji po domače reče Kina.

Na Humu pri babici-materi in dedeku so živeli še moj dve leti starejši brat Hanzek in dve leti mlajša sestra Micika. Bili smo vnuki, brez mamice, ki nam je leta 1930 v najlepšem mesecu maju umrla in smo se otroci morali preseliti na Hum, k dedeku in babici, oče pa je zapustil domačijo na Hardéku in odpotoval v službo v Maribor, k sadjarju Dolinšku. Zakaj so mati poslali mene v Ormož in ne brata Hanzeka, danes ne morem več uganiti. Spomnim pa se le naročila: »Pazi, da jih ne zlomiš, in idi po 'štükeh', da te ne bo pikalo po podplatih.« Čevljev takrat otroci nismo poznali. Ali pa »Pazi, da te avto ne povozi na 'veliki cesti'«, kot smo imenovali glavno cesto iz Središča v Ormož. Čeprav so bili takrat avtomobili tako redki, da sem si celo želel, da bi ga videl, pa ga ni bilo.

Brž sem oddrvel po gladki ilovnati, shoje-ni poti mimo Jakobovega Joža do 'cintora' (tako smo rekli pokopališču), po zgornji bližnjici po gozdni cesti proti Novakovi hiši, nato malo navzdol po brvi čez potok, ki teče proti 'Kravjaku', in že sem bil pri gostilni Verhovščak. Od tu pa dol po bregu čez 'streko' (železnico Ormož-Ljutomer), mimo Senčarjevega mlina, nato še en hribček, kjer sem zopet zapustil 'veliko cesto' in zavil na levo potko čez brv potoka in že bil na 'štükeh'. Do Ormoža nisem imel več daleč. Že sem bil pri Kuharičevi žagi, od tu do trgovine Pavec, kjer so odkupovali jajca pa sem bil, kot bi mignil. Ko sem v Ormožu opravil, kar mi je bilo naročeno, in sem

dedeku v trgovini kupil tobak, me je prevzelo tako domotožje, da sem moral skočiti še na Hardek. Domačija na Hardeku pa ni več samevala. Oče se je že vrnil iz Maribora in našel sem ga na bližnji njivi pri poljskem delu. Toda žal ni bil sam, ob njem je bila druga ženska. Zaradi tega me je stisnilo pri srcu, nisem pa še vedel, da se ta tesnoba imenuje ljubosumje. Slišal sem le besede in ne vem več, kdo jih je izrekel, oče ali tista ženska: »Po kaj pa si prišel?« »Jajca sem prinesel,« sem na dolgo odgovoril.

Do smrti pa ne bom pozabil, da je ženska, ki je potem postala moja mačeha, vprašala: »A svoja?« Kako je bilo naprej, se ne spominim več. Vem le, da nazaj grede nisem šel več po ‚štükeh‘, temveč po ‚veliki cesti‘ do humske table, od tu pa skozi gozd prečno do pokopališča. V gozdu sem opazil drevesno luknjo, kamor je smuknila šojka (šoja). Dolgo sem stal in čakal, da bo prišla ven. Tudi udaril sem po drevesu, pa ni zletela; sedela je na jajcih in valila.

»Kje pa si hodil celo večnost? Mi smo mislili, da so te že cigani ‚ukrali‘,« so me spraševali. Da sem bil na Hardeku, da sem stikal za šojkami in da sem na Hardeku videl tujo žensko, sem zamolčal in nikdar nikomur povedal.

Nekega dne sva se z bratom Hanzekom brez Micike, ki je ostala pri babici, vrnila na Hardek, ker se je ata ženil. Na skromnem kosilu ali ‚gostiji‘ nas je babica klicala skupaj, naj damo novi mami v znak sprave roko. Tam je bil samo Hanzek, jaz pa sem se skrtil na senik in slišal, da so me klicali, a se nisem oglasil.

*Leta so tekla,
piške sem pasla,
piške so čivkale,
jaz pa sem rastla,*

pravi narodna otroška pesem. Zrasli smo tudi mi otroci, bolj kot ‚samorastniki‘, na babico in dedeka pa nismo nikoli pozabili. Če smo le imeli priložnost, smo pozneje tudi s kolesom skočili na Hum po ‚štükeh‘. Tako je bilo nekoč! Pa poglejmo, kako je danes! Predlani sem se nekega lepega poletnega nedeljskega dne zopet odpravil na Hum, in to po ‚štükeh‘.

Pri ormoški knjižnici sem prečkal cesto in stopil na pešpot, ki vodi do opekarne nekdanjega lastnika Sivilotija, ki je to opekarno ustanovil po 1. svetovni vojni. Do opekarne je ulica pozidana na obeh straneh in se danes imenuje Ljutomerska cesta. Nekoč pa so do marofa bile na levi samo štiri hiše: prva

Kiklova, druga Velnerjeva, ki je bil mizar in je delal ‚truge‘ (krste), Zabavnikova gostilna in Zidaričeva vrtnarija. Na desni pa je bil grajski zid in na mestu, kjer je danes Praprotnikova hiša, je bila le grajska vrtnarija, kjer je vrtnaril tudi gospod Jambrekovič. Omeniti moram, da je na južnem, notranjem pročelju te hiše še danes sončna ura.

Druga sončna ura je na svislih farovškega gospodarskega poslopja, tretja pa na svislih Kukovčeve hiše na Hardeku. Pri nekdanji Kuharičevi žagi se je nekoč reklo tudi pri Pilu, kajti tu je stalo pravokotno sakralno znamenje, štiri kapnice, na katerih je bil železni križ. Kapelica je bila porušena po 2. svetovni vojni zaradi razširitve ceste, kajti novi arhitekti niso znali urediti ceste tako, da bi kapelica kot zgodovinski spomenik ostala. Pa pustimo očitke in pojdemo mimo opekarne še dobrih petdeset metrov do križišča, kjer vodi ena potka naravnost v Pušence, na levo pa na ‚štüke‘. Tu še danes stoji steber, ki je bil mljniki rimske ceste, katere ostanke so arheologi odkrili na Hardeku pri šoli in pri humskem pokopališču.

Tudi jaz grem proti vzhodu po ‚štükeh‘. Pot je slabo shojena in vodi le do nekdanj poštarsjeve Kečkove hiše. Tu je bila doma spoštovana gospa Hozjanova. Ker je bila naša vrstnica, smo ji rekli Kečkova Trezika. Še malo naprej pa poti zmanjka. Presekala jo je asfaltna cesta, ki vodi v Sladkorno tovarno Ormož. Potem pa se znajdi. Če prečkaš cesto, komaj vidiš slabo shojeno pot. Po njej več ne hodijo ‚mešarji‘ (to so tisti, ki so po tej poti hodili v Ormož k maši). Danes hodijo iz Loperšic in Huma k maši z avtomobili, kolesi ali avtobusom.

Na levi je Zorjanova hiša. Zorjan je bil grajski gozdar in je hišo že pred vojno kupil od nekih Ivanušev z Ivanuševo Mico vred. Ivanuševa Mica je bila duševno prizadeta; hodila je od hiše do hiše in prosjačila. Za Zorjanovo hišo leži lep gozdiček, ki tudi ima svojo zgodovino. Tu je bil leta 1869 drugi slovenski tabor. Tabore so začeli voditi liberalni mladoslovenci Zarnik, Raič, Lavrič in Vošnjak. Zahtevali so zedinjeno Slovenijo, enakopravnost slovenskega jezika in slovensko univerzo.

Na ormoškem taboru je bil glavni govornik župnik Božidar Raič iz Sv. Tomaža pri Ormožu.

Kratko biografijo o Božidarju Raiču je v knjigi Ormoški spomini, ki je izšla leta 1902, napisal dr. Ivan Geršak. Kje so že tisti časi? In koliko vode je preteklo, si mislim,

ko stojim na brvi čez potoček, ki mu nikoli nisem vedel imena. Vem pa, da potoček izvira na Dobravi in ima pritoke iz Stolenščaka, vse skupaj pa se v Pušencih izliva v Pavlovski potok.

Še mimo Breznikove hiše za ovinek, pa smo zopet na 'veliki cesti', toda sedaj je asfaltna, tako da ne pika več v podplate. Navsezadnje pa nisem več bos.

Že sem pri Senčarjevem mlinu, ki ga sedaj obnavljajo oziroma spreminjajo v veliko stanovanjsko hišo. V nekdanjem mlinu, ki je danes tudi kulturnozgodovinski spomenik, je bil za glavnega mojstra mlinarja pri bogatih Senčarjih naš dedek Ivan Ivanuša, in to do okoli leta 1910. Pri njem se je učil tudi njegov nečak Bezjak, ki je bil pred leti žrtev prometne nesreče. Povožil ga je tovornjak. Pri Bezjaku pa se je učil sedanji mlinar v Pušencih gospod Škrjanec, s katerim, ko pridem k njemu po kako 'betvo' (malo količino) moke 'grijesnice' (zdrobove), rada malo pokramljava o starih časih. Ko grem od tu čez železniško progo Ormož-Ljutomer, na kateri še ni zapornic, se spomnim prve železniške nesreče. Tu je okoli leta 1934 prišel s svojim osebnim avtomobilom pod vlak dr. Jurij Čarf, pa jo je odnesel z malo 'strgano kožo'. Grem naprej po asfaltu in se oziram levo in desno. V nekdanji Vrhovčakovi gostilni je trgovina Zarja in domači fantje se zunaj pred trgovino 'napajajo' s pivom iz steklenic. 'Tropetajo', se temu reče, potem pa z mopedi norijo po cestah.

Pred cesto v 'Kravjaku', ki pelje v Franckovce in je tudi že asfaltirana, imam pred sabo most čez potok Račjek. Tu opazujem srno v njeni poletni barvi; mirno obira mlado bukovo ali gabrovo drevesce. Še malo naprej je desni ovinek in že sem pri humski tabli. Tu je tudi avtobusna postaja z zelo neugledno avtobusno čakalnico. Nato grem skozi gozd, kjer sem pred toliko leti opazil 'šojko', ki je smuknila v luknjo votlega debela na valjenje, in se najdem pred železnimi vrati 'cintora', pokopališča. Ime 'cintor' izvira iz madžarskega 'citerem'. Vstopim na 'cintor', da obiščem grob matere in dedeka. Vem, kje je, vem, kakšen križ imata, in vem, da na njem piše, da sta rojena leta 1862, umrla pa leta 1944, ko sem bil v partizanih. Spomnim se zadnjega slovesa in da so me mati ob odhodu pokrižali. Toda sedaj križa ne najdem, izginil je.

Namesto križa stoji na grobu razkošen spomenik, na katerem piše: Tu počiva Franc

Lešničar. To je mož moje sestre Micike, ki je umrl pred kratkim. Sestra mu je postavila spomenik na dedekovem in babičinem grobu, na spomeniku pa ni našla prostora za njuno ime. Žalostno požrem slino, ki se mi je ustavila v grlu, in rečem: »Ne razumem!, ne razumem! Zakaj? Zakaj? Kako je mogla?« In potrj zapuščam materin grob, ki ga ni več.

Med potjo s pokopališča se mi oko ustavi še na lepem starinskem spomeniku, kjer piše: Tu počiva naš dobri oče Peter Zadravec – Amerikanec, častni član pariške Akademije znanosti, posestnik in mlinar v Lopersicah.

Roj. 1. VIII. 1850, umrl 29. VII. 1936.

*'Na božje poti rad si romal,
ni ti težka bila pot,
končno k Bogu si priromal
svojo zadnjo božjo pot.'*

Z mislijo na dedeka in babico, ki nimata več spomenika in bosta zato ostala le v mojem srcu, in Amerikanca se vračam na Hardek, toda tudi tokrat ne po 'štükeh', temveč po 'veliki cesti'.

Hodim po desni in mimo mene drvi avtomobil za avtomobilom.

Čez nekaj dni sem v Ljubljani obiskal prijatelja zgodovinarja. Pogledala sva v Biografski leksikon Slovenije, 14. zvezek iz leta 1986. Na strani 740 piše:

Zadravec Peter, mlinar in izumitelj, roj. 1. avg. 1850 v Lopersicah tesarju Jožefu in Margareti, r. Lukman, ter u. 29. jul. 1936 (pok. v Humu pri Ormožu). Po osnovni šoli v Humu se je izučil za mlinarja v Središču ob Dravi in delal po večjih mlinskih obratih na Štajerskem. Od mladosti se je zanimal za mehaniko, zlasti za mlinske naprave in stroje. V želji, da se seznanj z najnovejšo mlinsko tehniko, je 1885 odpotoval v ZDA, kjer je ostal do 1893. Najprej je delal na kmetiji, nato v San Antoniu (Teksas) v umetnem mlinu, kjer je bil zadnji dve leti obratovodja. V prostem času je študiral strok. literaturo. Skonstruiral je sito za moko (flour separator) in pogon za večji vetrni mlin (primeren za Holandijo). Še med bivanjem v Ameriki je kupil v bližini svojega doma v Lopersicah mlin z malim posestvom, kjer je po vrnitvi mlinaril do smrti (prijel se ga je vzdevek Amerikanec).

Z nasveti je pomagal okoliškim mlinarjem in podpiral šolarje rodnega kraja. Za uspešne inovacije in praktične izboljšave v mlinski tehniki mu je Academie parisienne des inventeurs industrielles et exposants podelila

diplomo z zlato medaljo in ga imenovala za častnega člana.

Pa smo tam, sem dejal. Na majhnem skritem, humskem pokopališču počivajo posmrtni ostanki velikega moža, ki ga nihče več ne omenja, človeka, ki je mnogo prispeval k naši prehrani, ki je izumil posebno moko, hrano dojenčkov in starčkov. Zaslužil si je spomenik v Ormožu, ne samo tistega, ki so mu ga postavili hvaležni otroci na humskem pokopališču. S tem pisanjem oziroma omembo pa prosim vse vnuke pokojnega Zadravca, ki še žive, in pravnuke Meškove iz Lahoncev in drugod, da mi oprostite, da brez dovoljenja obujam spomin na njihovega nekoč zelo spoštovanega prapradeka.

Svoji sestri pa moram tudi odpustiti njeno pozabo, kajti pregovor pravi: »Kdor ne zna odpuščati, ta težko živi.«

Rado Kukovec

ŽUPNIK V TRIGLAVSKIH DOLINAH

Odpravili smo se proti Triglavskim dolinam, na Dovje. Dan je bil lep in poln sonca – 27. avgust 1989. S prijaznostjo kulturnega doživetja so se Slovenci spomnili na sto let Aljaževega prihoda na Dovje. Tu se je odvijalo plodno in odmevno dolgo življenje »triglavskega« župnika. Poleg dušnopastirskega dela je postal znan skladatelj, planinec, ustanovitelj in graditelj gorskih poti in planinskih koč. Boril se je za slovenska pota v naših gorah; včasih je požel redko zlato klasje narodove zavednosti in potrditve, ob katero so se z vso silo spotikali in zaganjali nemškutarji, ki so ob nemški nadoblasti čutili moč in podporo. – Župnik Jakob Aljaž od leta 1927 počiva ob cerkvi sv. Mihaela na Dovjem. Izjemno narodnostno pokončen in klen, še po svojem odhodu, budi svoj narod, svoje planince po slovenskih gorah.

Po desetletjih od zadnje vojne so se pri nas nekatera vprašanja in nesoglasja spremenila in razjasnila. Zaradi tega je prav, da se med dogajanjem naše kulturnosti ustavimo in pokramljamo s sedanjim župnikom na Dovjem, z gospodom Francetom Urbanijo. V marsičem je idealni naslednik Jakoba Aljaža. Rad ima gore in naravo. V tem svetu

je prišlo razsvetljenje, zato tudi zna tenkočutno prisluhniti človekovi duši, kadar je ta sprta s svetlobo in temo...

Rodil se je takorekoč na preddverju Kamniških planin, na Škrjančevem pri Radomljah, 22. septembra 1942. V družini je prišel na svet najprej deklíč, za njim pa še štirje fantje, eden izmed njih je France. Ko je zrasel iz fantiča v fanta, je bil France del vesele mlade družčine, ki se je začela že zgodaj navduševati za planine. Največkrat so šli v Kamniške planine, saj so jih imeli pred seboj, kakor na pladnju. Organizirali so si tudi zelo delaven foto krožek. Župnik Urbanija se tudi sedaj resno ukvarja s fotografijo.

»Ničkolikokrat smo oblezli te ali one vrhove in vse, kar nam je še prišlo pod noge. Bili smo mladi in polni moči. S kolesi smo drveli včasih pod Storžič ali pa v Kamniško Bistrico in potem gor na vrh, pod oblake in pod sonce. Enkrat, bilo je na Veliki planini, sem se odločil, kam bom usmeril svoje življenje; megle, ki jih sonce nikakor ni moglo posušiti, so se vlekle čez robove vrhov. Bilo je čudovito lepo in moral sem prisluhniti svoji notranjosti, začutil sem, da bi šel za duhovnika. Naenkrat je bilo vse tako preprosto, jasno in mladostno. Šel bi mimo svojega duhovnega poslanstva, če ne bi prisluhnil klicu gora...«

V Kamniku je nabiral znanje na srednji šoli, zatem je šel v Pazin na versko srednjo šolo. Tu so imeli gojenci posebno srečo, saj je bil njihov predavatelj gospod Leopold Jurca, ki je veljal za klenega Slovenca z dušo in telesom. Poleg svojega rednega dela jih je še dodatno poučeval slovenščino. Imeli so tudi svoj literarni list Zarja. Teh študentovskih let, ki vselej prehitro minejo, se gospod Urbanija rad spominja. Potem je prišla na vrsto vojaščina, ki jo je odslužil v Valjevu.

Vojaške naloge in dolgi marši so mu pomene- nili dodaten trening za planinarjenje, doma mu je pa že stric v glavo nasul polno nasvetov, kako »rataš pameten soldat«. Zatem se je začel študij na teološki fakulteti. Leta 1968 je v domačem okolju, v Radomljah bral novo mašo. Slovesnost se je odvijala pod staro vaško lipo pred cerkvijo. »Spominjam se, bilo je zelo lepo. Z ene strani sem imel cerkev, na drugi strani pa Kamniške planine. Po novi maši sem kot duhovnik pomagal v Šmarje Sapu, kasneje pa sem bil za nekaj časa poslan v Kranj. Nekoč me je, sedaj že pokojni, župnik Kljun iz Vodice naprosil za mašo na Šmarni gori. O, s kakšnim veseljem sem sprejel to nalogo. Tri leta sem hodil gor maševat. Zame je bilo to prava sprostitvev in zbliznanje z Jakobom Aljažem. Ko sem hitel na Goro, sem se pogovarjal z njim. Nato sem enajst let služboval v Črnomlju. Takrat sem spoznal, da imajo tudi Belokranjci radi planine«.

Toplo in prijetno je bilo v prostoru, ki je nekdanj župniku Aljažu služil za farno kanclijo. Eno od oken je obrnjeno na triglavsko stran s kompletno podobo najlepših vrhov; zaradi tega je v tem prostoru vedno svetlo, tudi kadar ni sonca.

»Enkrat me je škof Lenič povprašal, če bi bil voljan sprejeti novo službeno mesto, ne da bi občutil pri tem željo po kakšni drugi odločitvi. Rekel sem, da sem pripravljen na premostitev. Poglejte, odločitev je prišla prav na Dovje. To je bilo leta 1983.« Župnik Urbanija je še vedno presrečen, kakor da je komaj prišel sem gor. Sicer pa prijazni dušni pastir raje govori o drugih ljudeh. S hvaležnim spominom pripoveduje o pokojnem akademskem slikarju Stanku Kregarju, ki mu je nekoč zagotavljal: ... »France, ko boš prišel kamorkoli za župnika, ti bom vse namalal, kar boš hotel...« Župnik kar naprej prelaga spomine na prijatelja. »Znal je silno lepo razložiti harmonijo, ki je v naravi. Bolj ko se je približeval čas smrti, bolj se je prečiščeval, božja lepota je svetila skozi njegove barve«.

Potem se je razgovor obrnil in šel na vrt, okrog hiše, na streho. Skoraj vse naredi župnik sam. Veliko ima v načrtih, mimogrede pa je treba še kaj prebarvati; vse kapelice okrog Dovjega so bile na novo pobeljene, ko so postavili spomenik Jakobu Aljažu. Za spominsko Aljažovo sobo bo treba zbrati in urediti razpoložljiv material, čeprav je gospod Urbanija že veliko naredil. Ko si ogledujeva Aljaževe mašne plašče, pripoveduje:

»Tudi stricu Aljažu ni bilo lahko. Veste, včasih se kar pogovarjam z njim, ko jemljem te njegove reči v roke...«

Marsikateri sobotni dan hiti v dolino Vrat, da v Aljaževi kapeli pod Severno triglavsko steno opravi poročni obred mladem paru. Končno je tudi že narejen načrt za novo kapelico, ki bo kmalu postavljena na Kredarici, v bližini prenovljenega Triglavskega doma. Uresničila se je tudi ideja in želja, da so 22. julija 1990 Aljažev stolp na vrhu Triglava proglasili za kulturni in zgodovinski spomenik.

Ko sem se vračala proti Mojstrani, sem spet zaslišala župnikov glas: »Tudi stricu Aljažu ni bilo lahko...« – Bi župnika Franceta Urbanija z Dovjega lahko zamenjal kdo, ki bi bil bolj predan Jakobu Aljažu?

Ančka Tomšič

SLOMŠKOVA BLAŽÈ INO NEŽICA

V Avstriji so redne osnovne šole vseh stopenj, trivialke, glavne in normalke, zaživele v času razsvetljenstva oziroma Marije Terezije, toda pouk je potekal v nemščini in v nenemških pokrajinah ni bil učinkovit. Zato so naši duhovniki na podeželju, vsaj po Kranjskem in Štajerskem, začeli ob nedeljskih popoldnevih zbirati mladino po župniščih in z njo v slovenščini predelovali predvsem začetno snov iz učnega načrta rednih državnih osnovnih šol. V teh *nedeljskih šolah* so pri pouku uporabljali tri knjige – vse so v bohoričici izšle v Celju: Nauk za ljudi na kmetih (1817), Navod za nedeljske šole (1830) ter Blažeta ino Nežico (1842).

Slomšek je na takšni šoli sam poučeval kot kaplan na Bizeljskem in pri Novi Cerkvi ter se tako v dvajsetih letih praktično usposabljal za svojo poznejšo knjigo iz začetka štiridesetih let 19. stoletja. Seveda se pri pisanju ni opiral samo na lastno znanje in skušnje, temveč je tudi samostojno uporabljal učbenike za računstvo in nemščino ter priročnike iz naravoslovja, kmetijstva in zdravstva, zanesljivo pa mladinske povesti Krištofa Schmidta, ki jih je tudi prevajal. *Blažeta ino Nežice* avstrijske šolske oblasti niso uradno potrdile, kar je po svoje razumljivo, saj ni šlo zgolj za metodično urejen učbenik, temveč za širše, bolj pestro in mikavno zasnovano delo, uporabno za izobra-

ževanje in vzgojo v šoli in doma ter bržčas bolj kot šolarjem namenjeno učiteljem in staršem.

Da so po njem zelo segali in ga s pridom uporabljali, pričajo kar tri v sorazmerno kratkem času nastale izdaje. Slomšek ga je »učitelam ino učencam za pokušino spisal«, ko je kot župnik, dekan in šolski nadzornik deloval v Vuzenici. Prvič je izšlo v bohoričici v Celju leta 1842 v 4000 izvodih (tisk Leykamovih dedičev v Gradcu). Drugič v gajici že leta 1848 spet v Celju v 2000 izvodih (tisk Jožefa Blaznika v Ljubljani). Tretjič seveda znova v gajici, a v nekoliko predelani obliki leta 1857 v Celovcu (pri Janezu Leonu) v neznani nakladi.

*

V delu Blaže ino Nežica se zvrstno, žanrsko prepletajo povest, pouk in vzgoja. *Povest* se v glavnem dogaja v vaseh Loka in Slavina, ki naj bi bili nekje na Dolenjskem, a sta umišljena kraja. Naslovni osebi sta brat in sestra bajtarskega rodu, ki obiskujeta nedeljsko šolo. Epsko dogajanje je izrazitejše v začetku in na koncu knjige. Razplet zgodbe o bratu in sestri poteka deloma doma, deloma na Nemškem, in sicer v pismih med njima. Vmesna poglavja – vseh je 52 – bežno ali obširneje rišejo življenje, delo, šege in praznovanja slovenske vaške srenje prek letnih časov in cerkvenega leta. Leposlovna vrednost povesti v Blažetu ino Nežici je večja kot Ciglerjeve Sreče v nesreči (1836), ker v njej skoroda ni neverjetnih naključij in je bliže življenjski resničnosti.

Pouk poteka v nedeljski šoli, kjer učitelj in kaplan (nadzor opravljata župnik in dekan) mladini dajeta temeljno izobrazbo, osnove pisanja, računstva, nemščine in paktičnega spisja, fizike, zemljepisa, živalstva in rastlinstva pa nauka o zdravju in snagi, o boleznih in nesrečah, o poljedelstvu in živinoreji, o gospodarstvu in gospodinjstvu ter o oblasteh in vojaščini. V teh partijah svoje knjige Slomšek razvija prav enciklopedično znanje, v njih odklanja in smeši vsakršno vraževnost in si prizadeva pojave razlagati znanstveno objektivno, vendar ostaja v okvirih pomanjkljivega naravoslovnega znanja tistega časa. Posebne pozornosti je vredna njegova prisrčna ljubezen do živali, kakor se razodeva v sestavku pod značilnim naslovom Skerb za ljubo živinco v XXVIII. poglavju; tu zelo občuteno, skoraj pesniško prikazuje življenje, lepoto in koristnost ptic

ter odločno obsoja ljudi, ki jih zalezujejo, mučijo ali morijo. Slomškovi otroci se v nedeljski šoli uče tudi nemščine, nje znanje Blažetu pozneje v tujini koristi, toda njegov oče v isti tujini vzkligne: »Ni človeku slajšiga kakor materni jezik« (XLIV. poglavje). Izrazito konzervativno pa je Slomškovo stališče do oblasti, saj obsoja tako nekdanje kmečke upore zoper fevdalno gospodo kakor tudi sočasne pobege, dezertiranje iz cesarske vojske (Cesarske oblasti ino pravice, XXXVIII.; Od žolnirjev ino tobakarjev, XXXIII. poglavje.).

Tretja prvinska sestavina Blažeta ino Nežice je *vzgoja*. Njen avtor mlade ljudi skrbno navaja k lepemu vedenju, predvsem pa zavzeto usmerja k delavnosti, izobraževanju, poštenju, nravni čistosti, k spoštovanju sočloveka in obzirnosti do njega ter k veri in zaupanju v Boga, obenem pa jih odvrača od pohajkovanja, veseljačenja, razuzdanosti in pijančevanja, a tudi od pretiranega hlastanja po denarju in premoženju v bodočem življenju. Za Slomškovo osrednje življenjsko napotilo moramo imeti, kar piše Blaže svoji sestri: »Dro, bodi Bogu hvala, de so naji stariši učili, zaupati ne v dnar ino blago – ampak v Boga, na pridnost ino čednost« (Otrók narveči bogastvo, XLVIII.). Tu, v vzgojnem pogledu, je Slomšek še vedno in docela veljaven, saj nastopa proti napakam in zablodam, ki so prave rakaste rane tudi našega umsko sicer visoko razvitega, a hkrati brezdušnega in brezsrčnega časa, nagnjenega k sebičnemu uživaštvu in grabljenju.

Kar zadeva jezik, srečujemo pri Slomšku značilnosti dolensko-gorenjske osnove našega knjižnega jezika, kakor jo je uzakonil Kopitar (med opravilam, cele mesta, drugja . . .). Poleg nje še posebnosti rodnega zahodnoštajerskega narečja (za mizoj, nareta nam. narejena, peklenška, gučajo) in koroških govorov, ki jih je spoznal v celovških letih (ljubej za ljubljenca, po slovenje, ves – vas, dro – dobro, Bog vas sprimi!). Tudi nekaj italijanskih in precéj nemških izposojenk, ki so jih tedaj pri nas na splošno uporabljali, beremo v Slomškovi knjigi. Za tretjo izdajo je njen avtor nekoliko očistil in zboljšal besedišče, predvsem pa vpeljal tako imenovane nove oblike: per mlini – pri mlinu, z Blažetam – z Blažetom, dosti lepiga – lepega, bogatimu – bogatemu. Za Slomška je tudi značilno, da v svoje pisanje rad vpleta jedrnata ljudska rekla, tudi rimana, ki so obenem življenjske modrosti.

Za stoletnico prve izdaje Blažeta ino Nežice je 1943. leta za Mohorjevo družbo, tedaj begunko v okupirani Ljubljani, in sicer v okviru njene zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov, pripravil izdaten izbor iz knjige ter ga opremil z uvodom in opombami pedagoga dr. Vinko Brumen.

Tokrat pa je ista založnica za stopetdesetletnico prve izdaje te knjige pripravila do kraja zvest reprint v gajici napisane in jezikovno izboljšane tretje izdaje – od prve izdaje so prevzeli le grafično lepšo naslovnico z uvodno podobo in Slomškov nagovor na bralca – ki so ji dodali slovarček prof. Jakoba Šolarja in spremno besedo Vinka Brumna iz leta 1943. Menimo, da si tako kulturnozgodovinsko zanimivo in pomembno delo kakor njegov avtor, pripovednik, učitelj in vzgojitelj Slomšek to pozornost v polni meri zaslužita.

Joža Mahnič

IZ BRIHTNE RIBNICE V ŠIROKI SVET

Ribniška dolina ni od včeraj. Arheološke najdbe dopuščajo domnevo, da je že v predrimski dobi obstajalo tam nekaj naselij in Rimljani so skozi njo speljali kar dve cesti. Če drži, da je v Ribnici že v 9. stoletju stala cerkev, potem so morali naši predniki dolino dokaj zgodaj naseliti. V zgodovinskih virih je Ribnica prvič omenjena l. 1082. Takrat se je namreč Katarina Žovneška možila s Konradom II. Turjaškim in mu za doto prinesla pristavi na Vinicah in v Sodražici ter desetino od drugih posestev v dolini. V začetku 11. stoletja je oglejski patriarh ustanovil v Ribnici župnijo, v 14. stoletju pa je bila že sedež arhidiakonata. Med ribniškimi župniki in arhidiakoni so tudi slavna imena, kot je npr. Peter Bonomo, poznejši tržaški škof, ki je Trubarja posvetil v duhovnika, ali učeni teolog Janez Ludvik Schönleben. V Ribnici je kaplanoval Valentin Vodnik in je bil očitno navdušen nad njo, ker je zapisal, da je najlepši trg na Kranjskem. Če ni najlepši, pa je vsaj zelo pomemben, saj spada Ribnica med tiste kraje, ki so že v srednjem veku

imeli šolo. Ob koncu 14. stoletja ali v začetku 15. stoletja je veljala za pravo »latinsko šolo«. Študij na njej je trajal sedem let, slovela pa je tako, da so vanjo poslali fantiča iz daljnega Augsburga. Resda je bil nečak tedanjega ribniškega župnika, vendar se je še v zrelih letih kot ugleden mož spominjal, da mu je ribniška šola dala bogato znanje. Še danes je ohranjena hiša, kjer je bila šola v Prešernovem času in je bil pesnik kot njen odličen učenec vpisan v Zlato knjigo. Če omenim, da je Ribniška dolina dala jezikoslovca p. Stanislava Škrabca, literarnega zgodovinarja Ivana Prijatelja, prvega tajnika slovenske univerze Matevža Šmalca, kiparja Franceta Goršeta, organizatorja slovenskega gasilstva Ignacija Merharja, mecena naših dunajskih študentov Luko Knaflja – da navedem samo nekatere – potem pač ne more zveneti bahato, da Ribnico imenujem »brihtno«. Sicer pa se je njena brihtnost izkazala že davno prej, takrat, ko je šlo Ribničanom za preživetje.

V 14. stoletju so slovenske dežele obiskovale hude nadloge. L. 1338 so v velikih rojih priletele kobilice in »vse, kar je bilo vzkliko iz zemlje, z divjo požrešnostjo oglodale do korenin. Požrle so vso žetev, seno, travo do zadnje bilke«, kakor je zapisal v kroniko opat Ivan iz Vetrinja. Deset let pozneje – 1348 – je vse dežele od Jadranskega morja do Donave prizadel strašen potres. Leto dni za njim je prišla tista kuga, ki je v vsej Evropi pobrala dve tretjini prebivalstva. Koliko so te ujme prizadele Ribniško dolino sicer ne vemo, vendar ji zagotovo ni bilo prizaneseno. V naslednjih dveh stoletjih je trpela pod Turki. Prvi turški napad je bil 1415 po veliki noči, jeseni pa je še požar vpepelil ves trg. V letih 1469–83 so Turki prihajali skoraj vsako leto in se Ribniške doline niso vselej izognili. Do l. 1584, ko jih je Ribnica videla zadnjič, so vsaj 27-krat plenili in požigali po ribniških vaseh. Ko se ljudje še niso dobro oddahnili, je v letih 1599–1601 divjala kuga.

Kako je mogoče, da so si ljudje v tistih časih na Slovenskem še upali živeti, ko jim danes že ob manjši stiski upade pogum in marsikdo ne vidi več drugega izhoda kakor smrt? Kako da so takrat še hoteli roditi otroke in so jih upali vzrediti, danes pa kakor da ni več vredno živeti in je najbolje pomoriti še nerojene? Kako da se takrat niso tako bali bodočnosti kakor danes? Ali jih je morda prav trdo življenje naredilo bolj odporne in je nam škodilo blagostanje? Ali

ževanje in vzgojo v šoli in doma ter bržčas bolj kot šolarjem namenjeno učiteljem in staršem.

Da so po njem zelo segali in ga s pridom uporabljali, pričajo kar tri v sorazmerno kratkem času nastale izdaje. Slomšek ga je »učitelam ino učencam za pokušino spisal«, ko je kot župnik, dekan in šolski nadzornik deloval v Vuzenici. Prvič je izšlo v bohoričici v Celju leta 1842 v 4000 izvodih (tisk Leykamovih dedičev v Gradcu). Drugič v gajici že leta 1848 spet v Celju v 2000 izvodih (tisk Jožefa Blaznika v Ljubljani). Tretjič seveda znova v gajici, a v nekoliko predelani obliki leta 1857 v Celovcu (pri Janezu Leonu) v neznani nakladi.

*

V delu Blaže ino Nežica se zvrstno, žanrsko prepletajo povest, pouk in vzgoja. *Povest* se v glavnem dogaja v vaseh Loka in Slavina, ki naj bi bili nekje na Dolenjskem, a sta umišljena kraja. Naslovni osebi sta brat in sestra bajtarskega rodu, ki obiskujeta nedeljsko šolo. Epsko dogajanje je izrazitejše v začetku in na koncu knjige. Razplet zgodbe o bratu in sestri poteka deloma doma, deloma na Nemškem, in sicer v pismih med njima. Vmesna poglavja – vseh je 52 – bežno ali obširneje rišejo življenje, delo, šege in praznovanja slovenske vaške srenje prek letnih časov in cerkvenega leta. Leposlovna vrednost povesti v Blažetu ino Nežici je večja kot Ciglerjeve Sreče v nesreči (1836), ker v njej skoroda ni neverjetnih naključij in je bliže življenjski resničnosti.

Pouk poteka v nedeljski šoli, kjer učitelj in kaplan (nadzor opravljata župnik in dekan) mladini dajeta temeljno izobrazbo, osnove pisanja, računstva, nemščine in paktičnega spisa, fizike, zemljepisa, živalstva in rastlinstva pa nauka o zdravju in snagi, o boleznih in nesrečah, o poljedelstvu in živinoreji, o gospodarstvu in gospodinjstvu ter o oblasteh in vojaščini. V teh partijah svoje knjige Slomšek razvija prav enciklopedično znanje, v njih odklanja in smeši vsakršno vraževernost in si prizadeva pojave razlagati znanstveno objektivno, vendar ostaja v okvirih pomanjkljivega naravoslovnega znanja tistega časa. Posebne pozornosti je vredna njegova prisrčna ljubezen do živali, kakor se razodeva v sestavku pod značilnim naslovom Skerb za ljubo živinco v XXVIII. poglavju; tu zelo občuteno, skoraj pesniško prikazuje življenje, lepoto in koristnost ptic

ter odločno obsoja ljudi, ki jih zalezujejo, mučijo ali morijo. Slomškovi otroci se v nedeljski šoli uče tudi nemščine, nje znanje Blažetu pozneje v tujini koristi, toda njegov oče v isti tujini vzkligne: »Ni človeku slajšiga kakor materni jezik« (XLIV. poglavje). Izrazito konzervativno pa je Slomškovo stališče do oblasti, saj obsoja tako nekdanje kmečke upore zoper fevdalno gospodo kakor tudi sočasne pobege, dezertiranje iz cesarske vojske (Cesarske oblasti ino pravice, XXXVIII.; Od žolnirjev ino tobakarjev, XXXIII. poglavje.).

Tretja prvinska sestavina Blažeta ino Nežice je *vzgoja*. Njen avtor mlade ljudi skrbno navaja k lepemu vedenju, predvsem pa zavzeto usmerja k delavnosti, izobraževanju, poštenju, nravni čistosti, k spoštovanju sočloveka in obzirnosti do njega ter k veri in zaupanju v Boga, obenem pa jih odvrča od pohajkovanja, veseljačenja, razuzdanosti in pijančevanja, a tudi od pretiranega hlastanja po denarju in premoženju v bodočem življenju. Za Slomškovo osrednje življenjsko napotilo moramo imeti, kar piše Blaže svoji sestri: »Dro, bodi Bogu hvala, de so naji stariši učili, zaupati ne v dnar ino blago – ampak v Boga, na pridnost ino čednost« (Otrók narveči bogastvo, XLVIII.). Tu, v vzgojnem pogledu, je Slomšek še vedno in docela veljaven, saj nastopa proti napakam in zablodam, ki so prave rakaste rane tudi našega umsko sicer visoko razvitega, a hkrti brezdušnega in brezsrčnega časa, nagnjenega k sebičnemu uživaštvu in grabljenju.

Kar zadeva jezik, srečujemo pri Slomšku značilnosti dolenjsko-gorenske osnove našega knjižnega jezika, kakor jo je uzakonil Kopitar (med opravilam, cele mesta, druga . . .). Poleg nje še posebnosti rodnega zahodnoštajerskega narečja (za mizoj, nareta nam. narejena, peklenška, gučajo) in koroških govorov, ki jih je spoznal v celovških letih (ljubej za ljubljenca, po slovenje, ves – vas, dro – dobro, Bog vas sprimi!). Tudi nekaj italijanskih in precéj nemških izposojenk, ki so jih tedaj pri nas na splošno uporabljali, beremo v Slomškovi knjigi. Za tretjo izdajo je njen avtor nekoliko očistil in zboljšal besedišče, predvsem pa vpeljal tako imenovane nove oblike: per mlini – pri mlinu, z Blažetam – z Blažetom, dosti lepiga – lepega, bogatimu – bogatemu. Za Slomška je tudi značilno, da v svoje pisanje rad vpleta jedrnata ljudska rekla, tudi rimana, ki so obenem življenjske modrosti.

Za stoletnico prve izdaje Blažeta ino Nežice je 1943. leta za Mohorjevo družbo, tedaj begunko v okupirani Ljubljani, in sicer v okviru njene zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov, pripravil izdaten izbor iz knjige ter ga opremil z uvodom in opombami pedagoga dr. Vinko Brumen.

Tokrat pa je ista založnica za stopetdesetletnico prve izdaje te knjige pripravila do kraja zvest reprint v gajici napisane in jezikovno izboljšane tretje izdaje – od prve izdaje so prevzeli le grafično lepšo naslovnico z uvodno podobo in Slomškov nagovor na bralca – ki so ji dodali slovarček prof. Jakoba Šolarja in spremno besedo Vinka Brumna iz leta 1943. Menimo, da si tako kulturnozgodovinsko zanimivo in pomembno delo kakor njegov avtor, pripovednik, učitelj in vzgojitelj Slomšek to pozornost v polni meri zaslužita.

Joža Mahnič

IZ BRIHTNE RIBNICE V ŠIROKI SVET

Ribniška dolina ni od včeraj. Arheološke najdbe dopuščajo domnevo, da je že v predrimski dobi obstajalo tam nekaj naselij in Rimljani so skozijo speljali kar dve cesti. Če drži, da je v Ribnici že v 9. stoletju stala cerkev, potem so morali naši predniki dolino dokaj zgodaj naseliti. V zgodovinskih virih je Ribnica prvič omenjena l. 1082. Takrat se je namreč Katarina Žovneška možila s Konradom II. Turjaškim in mu za doto prinesla pristavi na Vinicah in v Sodražici ter desetino od drugih posestev v dolini. V začetku 11. stoletja je oglejski patriarh ustanovil v Ribnici župnijo, v 14. stoletju pa je bila že sedež arhidiakonata. Med ribniškimi župniki in arhidiakoni so tudi slavna imena, kot je npr. Peter Bonomo, poznejši tržaški škof, ki je Trubarja posvetil v duhovnika, ali učeni teolog Janez Ludvik Schönleben. V Ribnici je kaplanoval Valentin Vodnik in je bil očitno navdušen nad njo, ker je zapisal, da je najlepši trg na Kranjskem. Če ni najlepši, pa je vsaj zelo pomemben, saj spada Ribnica med tiste kraje, ki so že v srednjem veku

imeli šolo. Ob koncu 14. stoletja ali v začetku 15. stoletja je veljala za pravo »latinsko šolo«. Študij na njej je trajal sedem let, slovela pa je tako, da so vanjo poslali fantiča iz daljnega Augsburga. Resda je bil nečak tedanjega ribniškega župnika, vendar se je še v zrelih letih kot ugleden mož spominjal, da mu je ribniška šola dala bogato znanje. Še danes je ohranjena hiša, kjer je bila šola v Prešernovem času in je bil pesnik kot njen odličen učenec vpisan v Zlato knjigo. Če omenim, da je Ribniška dolina dala jezikoslovca p. Stanislava Škrabca, literarnega zgodovinarja Ivana Prijatelja, prvega tajnika slovenske univerze Matevža Šmalca, kiparja Franceta Goršeta, organizatorja slovenskega gasilstva Ignacija Merharja, mecena naših dunajskih študentov Luko Knaflja – da navedem samo nekatere – potem pač ne more zveneti bahato, da Ribnico imenujem »brihtno«. Sicer pa se je njena brihtnost izkazala že davno prej, takrat, ko je šlo Ribničanom za preživetje.

V 14. stoletju so slovenske dežele obiskovale hude nadloge. L. 1338 so v velikih rojih priletele kobilice in »vse, kar je bilo vzkliko iz zemlje, z divjo požrešnostjo oglodale do korenin. Požrle so vso žetev, seno, travo do zadnje bilke«, kakor je zapisal v kroniko opat Ivan iz Vetrinja. Deset let pozneje – 1348 – je vse dežele od Jadranskega morja do Donave prizadel strašen potres. Leto dni za njim je prišla tista kuga, ki je v vsej Evropi pobrala dve tretjini prebivalstva. Koliko so te ujme prizadele Ribniško dolino sicer ne vemo, vendar ji zagotovo ni bilo prizaneseno. V naslednjih dveh stoletjih je trpela pod Turki. Prvi turški napad je bil 1415 po veliki noči, jeseni pa je še požar vpepelil ves trg. V letih 1469–83 so Turki prihajali skoraj vsako leto in se Ribniške doline niso vselej izognili. Do l. 1584, ko jih je Ribnica videla zadnjič, so vsaj 27-krat plenili in požigali po ribniških vaseh. Ko se ljudje še niso dobro oddahnili, je v letih 1599–1601 divjala kuga.

Kako je mogoče, da so si ljudje v tistih časih na Slovenskem še upali živeti, ko jim danes že ob manjši stiski upade pogum in marsikdo ne vidi več drugega izhoda kakor smrt? Kako da so takrat še hoteli roditi otroke in so jih upali vzrediti, danes pa kakor da ni več vredno živeti in je najbolje pomoriti še nerojene? Kako da se takrat niso tako bali bodočnosti kakor danes? Ali jih je morda prav trdo življenje naredilo bolj odporne in je nam škodilo blagostanje? Ali

pa so takrat bolj zaupali v božjo pomoč, medtem ko se mi zanašamo na svoje slabotne človeške moči?

Vsekakor so Ribničani skozi vso svojo zgodovino dokazovali, da so iz trpežnega lesa, kakor suha roba, po kateri so zasloveli. Njihova trdoživost, delavnost in brihtnost pa prirejena šegavost, ki jih nikoli ne zapusti in je pravzaprav izraz življenjskega optimizma, to jih je ohranilo vsem stiskam navkljub.

Ribniška dolina spada med zelo gosto naseljena območja Slovenije. Ribniška posestva so majhna, tako da je polzemljak že gruntar in lastnik četrte grunta kar trden kmet. Pred zadnjo vojno je veljalo, da na Slovenskem ni njiv, ki bi bile tako skrbno obdelane kakor so ribniške, a kaj, ko je svet kraški, orna zemlja plitva in marsikateri dom ne premore več polja kakor za kajžo.

Zato pa obdajajo dolino širni gozdovi, na Mali gori listnati, po Veliki gori iglasti. Z lesom si je bilo mogoče pomagati, kadar je trda predla. V dolini je bilo še do zadnje vojne več žag, od katerih so se pomikali težki vozovi proti železniški postaji, kjer je bilo skladišče, vidno že od daleč zaradi visokih skladovnic desak, imenovanih »šiške«. Vendar si žage ni mogel privoščiti vsak, treba je bilo najti še kaj drugega. Iznajdljivost Ribničanov se je domislila suhe robe. Izdelovanje predmetov iz lesa za vsakdanjo rabo v hiši je postalo domača obrt, vir za služka. V neki sejmski listini iz 14. stol. je suhorobarstvo že izpričano. Razvilo se je po zgornjih vaseh in po sodraškem koncu, medtem ko so se spodnje vasi, v smeri proti Kočevju, lotile lončarije.

Izdelovanje suhe robe je zaposlovalo vse družinske člane od odraslih do otrok in starcev. Volja do dela, do preživetja je ustvarila tradicijo izredne merljivosti in iznajdljivosti, ki se je kazala ne samo pri oblikovanju raznovrstnih izdelkov, ampak tudi pri prodaji. V Valvasorjevem času so Ribničani izdelovali lesene krožnike, sklede, škafe, vedra, rešeta, obode za sita in razne »drobnarije«. Pod Valvasorjevimi »drobnarijami« si moramo misliti žlice, nože, kuhalnice, mešalke, zajemalke in kar je še takega gospodinjanskega pribora.

Najznačilnejši ribniški izdelek je rešeto raznih velikosti in za različno uporabo. Druge lesene predmete še najdeš drugod po Slovenskem, rešet pa niso in ne izdelujejo nikjer. Rešeto je za Ribnico tako značilno, da pomeni beseda »rešetár« hkrati izdelovalca in krošnjarja suhe robe. Ribniškega

krošnjarja si spoznal že od daleč prav po rešetih, retah in podnih zanje. Ribničani namreč niso čakali, da bi kupci prišli k njim po robo, potem ko so »stúrló robe té za cejle deželé«, ampak so šli z njo oprtiv »po svejt, pozimi in poléjt«, kakor pravi ribniška himna:

Križem svejt so se podáli,
súho robo ponújali,
vsa mejsta in vasi
so z žlicami obšli.

Vedeli so, kako je treba:
Vsak mora bit učán
predájat robo sam!
Če modro govori,
se že kej pordobi.

Ribničani imajo smisel za delitev dela, za specializacijo: v ribniških vaseh se je bavila vsaka hiša le z eno stroko, tako da so v eni izdelovali npr. obode, v drugi klali vitre, v tretji rezljali žlice itd. Suhorobarstva so se držali v glavnem mali kmetje in kočarji, teh pa je tako največ. Delo se je pričelo jeseni, ko je polje pospravljeno, in je trajalo do spomladi. Delala je vsa družina, dostikrat od jutra do večera, in če je bil gospodar-rešetár zdoma, so pošiljali robo za njim v njegov rajon. Vsak rešetár je imel svojega in je bil ta dedna last hiše. Prevzeti ga je mogel le naslednik, ki ga je rešetár sam izbral. Krošnjarstvo ima pač svoja pravila, ki so se jih držali, da ne bi drug drugemu kvarili kupčije. Krošnjarji – po domače »zdúmarji«, ker so hodili zdoma – so šli po svetu spomladi in se vračali jeseni, tako da je bilo delo na polju v ženskih rokah, če gospodar ni prišel za košnjo in žetev domov pomagat. V svojem rajonu ni obiskoval samo krajev, kjer so bili sejmi, ampak tudi odročnejše vasi in kmetije.

Od suhe robe (in lončarstva) ni bilo nikoli treba plačevati davščin zemljiški gosposki. Samo cestnine in mostnine so morali krošnjarji odrajtovati. Turški časi so ohromili trgovanje po sejmi in kajpak tudi krošnjarstvo. Komaj se je potem začelo življenje umirjati, je bil l. 1490 izdan ukaz, da je prepovedano trgovanje po deželi in da imajo cehi izključno pravico do obrti. Ribniški rešetarji niso bili združeni v ceh, zato jih je ta ukaz v živo zadel. Kaj zdaj? Pa so jo iztuhtali. Obrnili so se do samega cesarja Friderika III. in mu poslali prošnjo, naj jim dovoli služiti si kruh še naprej s krošnjarstvom last-

nih izdelkov, ker se s kmetijstvom zaradi nevarnosti turških vpadov ne morejo preživljati. *Cesar* je prošnjo uslišal in l. 1492 izdal dovoljenje ribniškim zdúmarjem, da smejo krošnjariti kakor dotlej. Tako bomo prihodnje leto praznovali 500 letnico, pol tisočletja, odkar imajo Ribničani zapisano, neovrgljivo, s cesarskim pečatom potrjeno, za zmeraj veljavno pravico, da smejo s svojo suho robo iz brihtne Ribnice v široki svet.

Hodili so torej leto za letom in jim je posel kmalu tako cvetel, da je oblast postala pozorna in jih že l. 1520 hotela obdávčiti. Vendar so se znali ubraniti, tako da suhorobarstvo niti takrat niti pozneje ni bilo podvrženo dajatvam. V stari Avstriji so ribniški krošnjarji obredli vse dežele do skrajnih mej cesarstva. Po prvi vojni so se omejili v glavnem na Koroško, toda mnogi so si pridobili potni list, da so mogli tudi v Nemčijo in Italijo. Pred zadnjo vojno je bilo v Ribniški dolini nad 600 krošnjarjev. Po vojni pa je začelo suhorobarstvo nazadovati in 1951 je obsegalo samo še tretjino prvotne dejavnosti. Industrializacija mladino odteguje domači obrti. Le malo pravih rešet, škafov, žlic, kuhalnic izdelajo zdaj po ribniških vaseh, vse več je miniaturnih, namenjenih za turistične spominke. Od l. 1976 je sicer v Ribnici spet vsakoletni sejem suhe robe in domače obrti, a bati se je, da bo tudi to postalo vse bolj turistična priréditev in manj navaden sejem. Morda pa se bodo zdaj po 500 letih slavne suhorobarske zgodovine spet znašli »prebrisani možje« iz ribniške himne in iztuhtali nekaj, kar bo dalo ribniški suhi robi novo veljavo, da ne bo živela samo v spominu in v pesmi, ki je na svoj način ponesla slavo pridnega, iznajdljivega in šegavega Ribničana Urbana v široki svet.

Zmaga Kumer

GORA IN »MEŽNARJEVA MAMA,«

ki tam gori že 76 let zvoní poldne

Po sončnih straneh nad Poljansko dolino proti Blegošu se razpenja pokrajina s slikovitimi in drobnimi zaselki; razsuti so v pokrajini, kakor da so v nejasni davnjini popadali z velikih dlani, ki so tamkaj trosile take reči, da bi bil svet za vse lep. – Navlečene blage vzpetine od Starega vrha sém se hitro potegnejo na greben Mladega vrha, Koprivnika in Romovca, potem se vse strmo spusti in umiri na sedlu Črni kal. Naprej od tod, na Blegoš, je hoja planinski užitek, posebno v času cvetenja planinskih rož, po katerih je Blegoš znan tudi med tujimi botaniki. Pod vso to grebensko kuliso imajo zaselki prijetno klimo, ki ni podvržena nenadnim vremenskim spremembam kot v dolinskih predelih. Spomladi, ko zacvetijo češnjeva drevesa, opojno diši vsa pokrajina pod Blegošem in še naprej do Gabrške gore.

Dan je bil pomešan z rahlimi vetrovi, prihajali so od južne strani, vendar je bilo nad pokrajino toliko sonca, da ni bilo misliti, da se bo vreme spridilo. – Zvon iz Javorja je odzvonil poldan. Za njim je od nekd mehko pritegnil še drug, naenkrat se je v veter ujel močan zven, ki je prišel prav gor do Mladega vrha, se potegnil nazaj, in z vetrom odšel nazaj na Goro, tam je »mežnarjeva mama« pravkar zvonila poldne. Takole zvoní v soncu in mrazu, v dežju že 76 let...

Franciška Tavčar – »Mežnarjeva mama« se je primožila na Goro iz Dolenje Žetine, ki je komaj dober streljaj zadaj za Goro. Potem je še na drugi strani ceste Gorenja Žetina, obe skupaj sestavljata kar veliko vas z velikimi kmetijami in gospodarskimi poslopji, ki so trdno postavljena na prisojni pomol pod Koprivnikom. V to pokrajino so se, brez pokrajinskih arhitektov, zarisale proge njiv, ki v svojih pastelih izstopajo med senožeti s šopi macesnov in češnjevih dreves. Ni samo slučaj, da si je pisatelj Ivan Tavčar v Cvetju v jeseni tu zamislil svoje Jelovo brdo, in spodaj pod Črnim kalom, kjer izvira Karlovščica, kako s Presečnikovo Meto krmiva v tolmunu veliko postrv.

Na Goro – 985 m – pripelje iz Javorja lepa vozna pot, za hojo pa je zelo primerna steza iz vasi Malenski Vrh, mimo zaselka Jazbine.

Naprej se pot potegne v gozdnato stezo in pride na plan visoko na zeleni senožeti. Izza smrek vabi bel zvonik na Goro. Cerkev je posvečena Marijinemu vnebovzetju in je polna baročnega veličastja. Predvsem so bogato okrašeni »zlati« oltarji. Slike so umetniška dela slikarjev Štefana in Alojzija Šubica.

– Ko je pisatelj Ivan Tavčar pisal povest Cvetje v jeseni, je iz spomina svojega otroštva napisal... »V zidu za oltarjem je bilo napravljeno okno iz rumenega stekla. Kadar je zasijalo sonce, je bilo videti Marijo, kakor bi se kopala v samem zlatu...« »Vsako leto, na prvo nedeljo v oktobru imamo tu gori žegnanje. Ja, takrat pridejo fantje iz Javorja, da potrkavajo. Včasih so bili tudi štanti s tako cukrarijo, ki je danes ne vidimo.« Mežnarca se je spet sklonila nad metrgo, v kateri je mesila za kruh. Hči Francka je pazila na peč, da bojo hlebci ravno prav pečeni. Tako opravlja vsaka svoje delo, naj bo to v hiši, okrog nje, na njivi, v gozdu nad hišo. Ne gre drugače, kakor da je delo sproti postorjeno; kaže, kakor da se ju leta sploh ne primejo. Mama je še do pred kratkim sama klepala koso, da je Francka na travniku zadaj pod Malenskim vrhom sproti pokosila za živino. Včasih pride kakšen sorodnik iz Zakobiljeka, da gredo večja in težja dela hitreje od rok. Njive morajo biti zorane in obdelane, da je na jesen kaj krompirja, čebule in kole-rabe; pridelki morajo zrasti za ljudi in za živino. Divjad, posebno divji prašiči se povabijo kar sami, ko se zima pritrklja dol iz Blegoša. Na Gori nimajo kopalnice, ne pral-nega stroja. »Za ta bol je studenčnica, za žival pa kapnica...« S tem maminim pojasnilom je na Gori vsa stvar enostavna, na povsem zadostni ravni. Za dogajanje v svetu okrog Gore sta obe na tekočem, ne da bi jima bilo treba kaj več kot nekaj korakov od domačega praga. Z daljnogledom pregleda-ta obširno okolje, da vidita, če so senožeti že pokošene, kadar je treba, kako so njive obdelane. Nič se ne more skriti pred Goro, vse imata na pladnju, do Četene ravni pod Starim vrhom in naprej proti Zaprevalu in do smrekovih pobočij Gabrške gore.

»Ja, na Goro sem prišla pred prvo svetovno vojno. Mož je bil za mežnarja. Ko se je začela vojna, so morali možje in fantje v voj-sko, veliko težkih bremen je prišlo na žen-ska ramena. Otroci prejšnjih gospodarjev so se izselili po svetu. O, klekljati sem se tudi naučila. V teh naših krajih je morala vsaka punca pri desetih letih že kar dobro obračati kleklje. V Javorju sem hodila v šolo, berem

kar dobro in tudi pišem... »Morala je pogledati v kuhinjo, da bo kosilo kuhano. V »hiši« stoji dobro ohranjen kolovrat, nek-daj, v dolgih zimah je veselo drdral, saj so morale ženske napresti in splesti to in ono za domače potrebe.

V svojem garanju Mežnarjeva mama prav gotovo ni pomislila na kakšno zahvalo in priznanje. Po njenem so take reči za druge ljudi. Vendar je presenečenje prišlo tudi v staro domačijo na Gori, na kartonu so lepo napisali: Planinsko društvo podeljuje – priznanje– Franciški Tavčar, »Mežnarjevi ma-mi«, v zahvalo za sodelovanje. Gorenja vas, 15. maja 1988. Čez Goro in Malenski vrh je speljana »planinska loška pot«, ki je lepa in vsakomur dostopna. Tu na Gori je eden izmed žigov te poti. Tudi skodelica bezgove-ga čaja ali pa lonček mleka je vedno na razpolago, če žejni prisopihajo na več kot 900 m visoko.

Ob peči je dihala toplota, potem pa se je kar naenkrat v prostor premaknila svetloba, ko je pred hišo posijalo sonce. Mama je presedla na klop. Pa naj bo nekaj minut za klepetanje, da bojo hlebci medtem pečeni.

»Koliko let se Vam je že nabralo?«

»Ja, mislim, da jih bo enih devetdeset, a ne?« je pogledala proti hčeri.

»Ah mama, kakšnih devetdeset, petindevetdeset jih je, no.«

»No ja, pa petindevetdeset, kaj morem. Nič ne vem, koliko mi jih bo še Bog dal. Saj sem še kar zdrava, samo bolj slabo slišim. Glasovi kar vkup letijo, da ne vem, kaj kdo reče. Vidim za silo, za natank pogledat pa morajo biti očala.«

Segla je po velikem ključu cerkvenih vrat; široke, izdelane dlani so poprijele za staro vrv, zvon se je najprej zamajal, potem pa je zazvonil glasno in še glasneje in doneč zaplaval nad pokrajino. Drobno mežnarico je vrv dvigovala od tal, za nič se ni menila, roke so enakomerno potegovale, da je odmevalo z Gore daleč nad Poljansko dolino. Naj, vsi vedo, da je na to marčno nedeljo njen 95. rojstni dan.

Ančka Tomšič

Pri Pivku – za stružnico

S SORŠKEGA POLJA

Dopoldanski del dneva je bil poln topllega sonca, pokrajina pod njim pa polna mladega zelenega rastja. Ob zahodnem robu Sorškega polja, od Jepce naprej proti Trati so se belile vasi Virmaše, Sv. Duh, Forme, Žabnica in Bitnje. Videti je bilo, da so imeli ljudje polne roke dela po njivah, ki so bile že od zdavnaj položene tod, pred vasmii. Sklanjali so se po razorih in med brazdami; široki pasovi mlade pšenice so se barvito dopolnjevali s preprogami živorumene oljne repice, obnjo so se pogumno zarasli močni grmiči rdeče vijoličastega gabeza, da so imele čebele pravo pašno veselico. Čez ta akvarel je zazvonilo poldan.

Od Sv. Duha se je oglasil zvon; to je mirna vas ob cesti Škofja Loka–Kranj. Veliko hiš je obnovljenih in na novo pozidanih. Ob asfaltirani cesti stoji cerkev sv. Duha z zvonikom s čebulasto streho iz leta 1777. V prezbiteriju je nekaj fresk iz druge polovice 15. stoletja. K vasi spada tudi Ajmanov grad, ki ga je dal zgraditi glavar loškega gospodstva baron Matija pl. Lampfritzham. Graščina je bila dograjena okoli leta 1663 v slogu nemške renesanse. V prostorih so bili umetelno izdelani leseni stropi, stene pa bogate s tapetami in okrašene z umetniškimi slikami. Skozi čas so se lastniki menjavali. Leta 1791 je postal lastnik gradu dr. Anton Haymann. Kot zdravnik je bil ljudem bolj blizu, verjetno se je zaradi tega tudi obdržalo ime Ajmanov grad. Med zadnjo vojno in po njej je poslopje utrpelo veliko uničenje. Sledila so dolgoletna obnovitvena dela. Graščina je od leta 1956 naprej v lasti uršulink iz Škofje Loke, poimenovala so jo v Dom Brezmadežne (pri Sv. Duhu).

Po vaseh je še marsikje najti zanimive posebnosti, pa naj bo o ljudeh, pripovedih, o domačih ljudskih izdelkih in obrtništvu. Tako je bilo tudi v Sv. Duhu. – Sredi vasi, med starimi in novimi domovi je domačija »pri Kruharju«. To je lep dom Franca Pivka in njegove žene. Svoje življenje sta namenila trdnemu delu, saj sta vedela, da mora biti enkrat trud tudi poplačan. Poleg njunega novega doma še stoji stara hiša, ki kaže podobo nekdanjih trdih časov.

Kadar je pri Pivkovih kolikor toliko postorjeno glavno delo, saj vse tako ne more biti nikoli, se gospodar loti izdelovanja velikih lesenih rožnih vencev. V kleti ima za to urejen prostor in orodje. Stružnico si je moj-

strsko primerno opremil, da lahko služi kroglice; kar precej jih je treba, saj je za en sam rožni venec potrebnih 59 srednjih, kakšnih 20 mm v premeru, in še 4 debelejšje, potem pa še srček za povezavo in križec. Lepo jih je videti, ko visijo drug poleg drugega in čakajo, da jih bojo odnesli tja, kjer bojo služili svojemu namenu. Pri prijaznih ljudeh je vedno prijazen pogovor. . . »Uporabljam orehov les. Najboljše je od tistih dreves, ki rastejo na skalnatem svetu. Ta drevesa počasi rasejo, zato so gostejše letnice in les je trši. Za lažjo obdelavo naredim najprej take manjše brunčke; sredina lesa je črnjava, to je uporaben del. Les je trd in se ga da pri struženju lepo oblikovati. Zunanjemu delu, ki je mehkejši, pravimo beljava. Ta del lesa ni primeren za obdelavo. Prav zaradi tega potrebujem kar precej več lesa, da dobim zadostno količino »črnjave«. Krogljice pa le niso kar same od sebe letele iz stružnice, pri tem je gospod Pivk prav toliko moral pomagati stroju, kakor stroj njemu.

»Veste, zaradi zelo posrečenega razloga sem začel s tem delom. Nekdo iz Virmaš, ki jih je najprej delal, se je na vsa usta hvalil, da takih rožnih vencev ne bi znal narediti nihče drug. Pa sem si rekel, mu bom že pokazal. Preuredil sem si stružnico in začel.«

Nič ni bilo slišati o tistem Janezu iz Virmaš, ko je Kruharjev France začel delati lepe rožne vence. Lahko da so se skozi vas udrle kletvice in da je nekaj časa vrela kri po žilah, kdo ve.

Ko se primaje zima na Sorško polje, tiho zabrni Francetova stružnica.

Ančka Tomšič

KNAFLJEVA USTANOVA V ZGODOVINI SLOVENSKEGA IZOBRAŽENSTVA

Kar nekaj domišljije je treba, če poskušamo podoživeti prostorsko in družbeno razdaljo, ki je v preteklih stoletjih znanja željnega slovenskega mladeniča ločevala od univerzitetnih središč in posebej od avstrijske prestolnice, kamor je v času do propada monarhije in do ustanovitve univerze v Ljubljani (1919) odhajala na študij večina slovenskih študentov. Ljudje so še v 19. stoletju, tudi potem, ko je leta 1857 stekla železnica od Dunaja proti Trstu, malo potovali in za kmetskega človeka je bil že kratek obisk v bližnjem trgu ali mestu pravo doživetje, povezano s temeljitimi predpripravami in neodložljivimi opravki. Pot do visokošolskih predavalnic so poleg tega oteževale in podaljševale še druge ovire. Na eni strani družabne: zlasti za mladega podeželana – in ob tedanji socialni sestavi slovenskega prebivalstva je večina študentov prihajala s podeželja – je bila preselitev v mesto pravi »kulturni šok«, ki je zahteval naglo prilagoditev in je hkrati pomenil povsem nov način življenja in obnašanja. Na drugi materialne, saj je bilo življenje v mestu – ob trajnem pomanjkanju denarja na podeželju – zvezano s težko obvladljivimi stroški, ki jih študirajoči velikokrat ni mogel poravnati sam: z domočo pomočjo in honorarnim delom. V takšnih razmerah so bile štipendijske ustanove, ki so študentu denarno olajševale in omogočale življenje v času študija, pomembne za oblikovanje in nastajanje izobraženstva. Najpomembnejša, kranjskim študentom namenjena štipendijska ustanova na dunajski univerzi je bila Knafljeva ustanova, ki je delovala neprekinjeno od njene ustanovitve leta 1676 do razsula avstroogrske monarhije. V tem času je prejelo Knafljevo podporo več kot 1200 študentov, ki so študirali na Dunaju, in med njimi je vsaj tretjina znanih imen iz slovenskega kulturnega in političnega življenja.

O ustanovitelju Knafljeve ustanove Luki Knaflju ne vemo veliko. Znano je le, da se je rodil leta 1621 v Ribnici na Dolenjskem, da je študiral v Stični, v Ljubljani in v Gradcu in

da je bil leta 1648 na Dunaju posvečen v duhovnika. Tu je nato tudi služboval dobro desetletje in si očitno pridobil ugledne prijatelje in zaščitnike. Leta 1658 je namreč postal župnik v bogati »cesarski« župniji Gross Russbach na Spodnjem Avstrijskem, ki jo je upravljal do svoje smrti leta 1671. Prav v trinajstih letih župnikovanja v Gross Russbachu je po vsej verjetnosti zbral v rokah premoženje, ki ga je v oporoki, napisani dober mesec dni pred smrtjo, zapustil za štipendijsko ustanovo. O tem, kaj je utrujenega in bolehnega, čeprav le petdeset let starega gross-russbachškega župnika spodbudilo k tej odločitvi, lahko le ugibamo. Je mislil na lastno prehojeno pot, na težavni vsakdan tistih kranjskih študentov-sorojakov, ki so se v nasprotju z njim odločili za posvetni poklic in zato ob študiju na Dunaju niso mogli računati na cerkveno pomoč? Dejstvo je, da so Knafljevo štipendijo vse od začetka prejeli kranjski študentje – pravniki, medicinci in filozofi in ne bogoslovci, ki so pač imeli svoje podporne ustanove. Slednje med drugim govori in prid trditvi, da je na ustanoviteljevo poslednjo voljo vplival njegov rojak, prijatelj in izvršilec njegove oporoke, profesor prava in kasnejši rektor dunajske univerze Jurij Wohinz, ki je pet let po Knafljevi smrti – leta 1676 – sestavil ustanovno pismo ustanove in začel s podeljevanjem štipendij.

Z današnjega zornega kota se lahko zdi nekoliko nenavadno, da je ustanovitelj ustanovo namenil le Kranjcem in obenem Slovencem in Nemcem. Ustanoviteljevo odločitev je treba pri tem presojati z vidika 17. stoletja: Luka Knafelj je v skladu s tedanjo razdelitvijo habsburških dežel videl svojo domovino v Kranjski, obenem pa – zopet v soglasju s duhom časa – še ni občutil nasprotja med Slovenci in Nemci, temveč je imel – nasprotno – vse Kranjce za svoje rojake. Knafljevo štipendijo so tako vse do leta 1918 prejeli tudi kranjski Nemci, čeprav so bili slovenski študentje ob prevladujočem slovenskem značaju Kranjske med štipendisti v razumljivi večini. Tudi superintendenti, ki so pod nadzorom dunajskega univerzitetnega vodstva upravljali ustanovo in skrbeli za njeno materialno trdnost, so bili praviloma Kranjci in večinoma Slovenci. Z njihovim skrbnim gospodarjenjem je število štipendij od začetnih štirih narastlo na devetintrideset letno ob začetku prve svetovne vojne, pa tudi štipendijska vsota je bila tako visoka, da je lahko študent z njo

poravnal večino svojih življenjskih stroškov povezanih z bivanjem na Dunaju.

Ustanova je imela sicer majhen začetni kapital, naložen v vrednostnih papirjih, vendar je bil vse od začetka njen poglavitni finančni vir hiša v današnji Seilerstätte v prvem dunajskem okraju. Hišo je prvotno kupil Knafelj sam in je bila v prvi polovici 19. stoletja že v precej slabem stanju. Toda pomena hiše so se superintendenti – upravitelji ustanove dobro zavedali in ko je zaradi razmeroma zapletenega gospodarjenja univerzitetna uprava v začetku 19. stoletja predlagala, da bi hišo prodali, se je tedanji superintendent dr. Rasp temu predlogu odločno uprl. Morda se tedaj ni niti zavedal daljnosežnega pomena svoje odločnosti. Nekaj desetletij kasneje, sredi 19. stoletja, tedaj ko so na Dunaju začeli prenavljati mestno središče, je prizadevni superintendent Ferdinand Suppatschitch že lahko zbral dovolj denarja, da so Knafljevo hišo popolnoma pregradili. Takšna – obnovljena – je nato ostala glavni kapital Knafljeve ustanove vse do prve svetovne vojne in končno vse do današnjega dne. Vsekakor je pripisati le stalnim dohodkom hiše, da je Knafljeva ustanova preživela ne le vse finančne pretrese v stari monarhiji, temveč tudi obe svetovni vojni.

Po propadu habsburške monarhije Knafljevih štipendij zaradi zmanjšane dotoka kranjskih študentov na Dunaj niso več podeljevali. Ljubljanska univerza si je kmalu po svoji ustanovitvi začela prizadevati, da bi ustanovo dobila v svojo upravo. Ta prizadevanja pa so hitro zamrla brez pravega uspeha. Spet so oživela šele leta 1935 na pobudo Akademске akcije, vendar je predajo ustanove preprečil izbruh druge svetovne vojne. Šele po letu 1945 so se pogajanja obnovila in od leta 1961 upravlja z ustanovo ljubljanska univerza, ki ima v Knafljevi hiši stanovanja za svoje štipendiste, hkrati pa vsako leto podeljuje nekaj skromnih, a vendar spodbudnih štipendij mladim raziskovalcem, ki se želijo izpopolnjevati v dunajskih raziskovalnih ustanovah. Po nekaterih podatkih je Knafljeva ustanova edina štipendijska ustanova dunajske univerze, ki po več kot tristo letih – čeprav s prekinitvijo in v zmanjšanem obsegu – še vedno služi svojemu namenu.

Knafljevo podporo so dobivali študentje prava, medicine in filozofije. Do danes je ugotovljenih skoraj tisoč imen štipendistov. Večina med njimi je prihajala s podeželja in iz nižjih socialnih slojev. Med njimi so bili mnogi znani slovenski izobraženci: Tomaž

Dolinar, Jernej Kopitar, Friderik Baraga, Ivan Zhuber, France Prešeren in del njegovega kroga (Miha Kastelic, Matija Gollmaier itd.), Josip Zhisman, Luka Svetec, Valentin Zarnik, Simon Jenko in nekateri vajejci, Fran Levec, Fran Šuklje in Ivan Tavčar, Fran Detela, Fran Kos, Henrik Tuma, Fran Govekar, Josip Plemelj, Ivan Prijatelj, Oton Župančič, Rajko Nahtigal, Anton Melik, France Stele, France Koblar in še številni drugi. Razumljivo, da je imela ustanova velik odmev doma na Kranjskem in v drugi polovici 19. stoletja je zaslediti več zapisov, ki so se spraševali o življenju ustanovitelja in slavili njegovo odločitev.

Knafljev štipendijski sklad je torej približal Dunaj, ki je bil od slovenskega prostora ne le zemljepisno, temveč tudi družbeno daleč, slovenskemu dijaku toliko, da je ta lahko uspešno premostil kilometre, ki so ločili njegovo domačijo od velikega mesta. Dunajska univerza s superintendenti je štipendijo podeljevala spretno in učinkovito, saj je med štipendisti opaziti majhen osip, poznejši ustvarjalni delež več kot tretjine iz Knafljeve ustanove štipendiranih študentov v slovenski kulturni in politični zgodovini pa kaže, da je podeljevalcem v resnici uspelo izbirati med najsposobnejšimi. Knafljeva ustanova in njeno mesto v slovenski zgodovini sta v tem pogledu tudi posledica štipendijske politike dunajske univerze, njene odprtosti in njene učinkovitosti, ki nam bi bile lahko večkrat še danes za vzgled.

Peter Vodopivec

ALI JE ODKRIT NOV PREŠERNOV ROKOPIS?

Ko je župnik iz Breznice na Gorenjskem Jože Klun urejal župnijsko podstrešje, je postal pozoren na rokopisni zvezek pesmi, v katerega so pisale različne roke. Zvezek nosi naslov Pesniška hranica (natančneje: Pesmiska hranica), datiran je z letnico 1829, podpisana je Elizabeta Triplat. Zlasti se je začudil, ko je naletel na dve daljši pesmi, za kateri se mu je zazdelo, da bi bili lahko zapisani s Prešernovo roko. Župnik je namreč velik ljubitelj slovenske kulture in se zelo zanima za vse, kar se kulturnega dogaja v njegovem okolju, in zato mu tudi ni nezna-

na Prešernova pisava. Zvezek je pokazal našemu psihologu in grafologu dr. Antonu Trstenjaku, ki je takoj izjavil, da bi rokopis zares utegnil biti Prešernov.

Župnik je raziskoval naprej in je ugotovil še nekatere stvari. Predvsem ga je zanimalo, kdo naj bi bila ljubiteljica in zbirateljica pesmi Elizabeta Triplat. Ugotovil je, da sta v Prešernovem času na tem župnijskem področju živeli dve ženski osebi s tem imenom: prva je bila doma v Žirovnici in je bila rojena leta 1791, druga je bila iz bližnjih Most in rojena 1798. Župnik domneva, da je bila tista, ki je na tak način začela zbirati pesmi, morda celo strežnica v župnišču. Zvežčič sedaj skrbno hrani, razmišlja o njem in ga kaže svojim znancem in župljanom.

Dve pesmi, ki naj bi bili Prešernovi, res že na prvi pogled kažeta na Prešernovo roko. To velja tudi tedaj, če rokopis primerjamo z ohranjenimi rokopisi Prešernovih pesmi, ki so nastale približno v tistem času, na primer s pesmijo Slovo od mladosti, ki je bila prvič natisnjena v Kranjski čbelici 1830, ali s pesmijo Hčere svet, natisnjena prav tam leto dni pozneje. Če primerjamo posamezne črke v vseh teh treh rokopisih, se nam sicer pokažejo nekatere razlike, vendar tudi tolikšne podobnosti, da se nam Prešernov delež pri nastajanju te Pesniške hranice nikakor ne zdi nemogoč. A to bodo natančneje morali dognati grafologi.

Pesmi, ki naj bi bili zapisani s Prešernovo roko, spominjata na našo tradicionalno ljudsko ustvarjanje; vsebina je religiozna, nanaša se na božično praznovanje, prva nosi naslov Pesem od svetih treh Kraljev, druga Pesem za svet večer. Obe se skladata s preprostim pojmovanjem božičnih dogodkov, ne posegata globlje v skrivnost tega krščanskega praznika, deloma se opirata na sveto-pisemsko izročilo, deloma izražata človekova občutja, predvsem seveda veselje ob odrešenikovem rojstvu. Zapisani sta v boho-ričici, ki je bila tedaj edina veljavna pisava slovenskega jezika.

Pri vsem tem se nam zastavlja več vprašanj: najprej, ali je Prešeren, če je rokopis res njegov, tudi avtor teh dveh nabožnih pesmi. To bi bilo vsekakor težko trditi, in sicer zaradi tega, ker Prešernova življenjska in pesniška orientacija v tistem obdobju ni šla v to smer, še bolj pa zategadelj, ker vsi verzi pač niso v metričnem pogledu toliko dognani, da bi bili lahko Prešernovi; znano je namreč, da je pesnik že v prvi dobi svoje- ga ustvarjanja kazal izreden smisel za me-

Pesem od sveteh kraljev

(Prvih sedem kitic)

1.

*Prerokovano je blo před
Še pred štirimí tavžent let
De bo ena zvezda prišlá
Tim modrim oznanilá.*

2.

*Prišál je tisti čas
De je rojen Izveličar naš
Angel pastircam pové
Mesija je rojen zděj.*

3.

*Celo 'z mest v' Arabiji
Ker so trije Kralji bli
Vsi so rekli in so djal'
Se bomo na pot podál'.*

4.

*Zvezda gòri gré.
Vidili so jo kralji tritjé
Takšín ajfer jih je vžgál:
Vsak se je na pot podál.*

5.

*Pridejo v' Jeruzalem.
Zvezda se je skrila jim
Naprej več kam ne vedo
K'Herodežu vprašat gredo.*

6.

*Gášper je koražen bil.
Vpraša kej se je kralj rodil.
Herodež kralj zasliši to
Se prestraši, je ostermel.*

7.

*Pokličé vkup pismarje vse
Vpraša kej je en kralj rodil se
Povedo o Betlehemu:
Tako stoji zapisano.*

(Sliko rokopisa glej na strani 146.
Transliteriral Miloš Rybář)

trično čistost in za popolnost rim. Ostaja nam tudi uganka, kdaj je Prešeren našel priliko, da bi bil kaj zapisal v zveščič Elizabete Triplatove. Literarna zgodovina je namreč že ugotovila, da so bile Prešernove zveze z rodnim domom po letu 1828, ko se je vrnil z Dunaja, dokaj rahle, kajti odkar se je leta 1827 njegova sestra Mina poročila in pripeljala na dom novega gospodarja Jožefa Vovka, razmere na Ribičevini niso bile več tako ugodne kot prej. A vendar ostajajo nekatere stvari, ki bi govorile za to, da je Prešeren tudi v tem času vzdrževal zveze z domačim krajem. Tedaj je na Breznici še vedno župnikoval Franc Saleški Christian (rojen 1756, umrl 1830), ki je bil nekoč na Rodinah krstil tudi Franceta Prešerna, pozneje dal zgraditi novo cerkev na Breznici in leta 1821 tja prenesel župnijski sedež. Christian je v vsej okolici užival velik ugled in nikakor ni izključeno, da ga je tudi naš pesnik kdaj obiskal. Še pomembnejše pa je dejstvo, da je bil v letih 1828–1930 Christianov kaplan Matevž Ravnikar s psevdonom Poženčan (rojen 1802, umrl 1864), slovenski pesnik in nabiralec ljudskega blaga, ki je bil v tretjem razredu ljubljanske normalke Prešernov sošolec; toda tisto leto je zaostal, tako da je bil potem ves čas eno leto zadaj. Tako sta se oba pesnika dobro poznala in vprašanje je, koliko se je Prešeren v času Poženčanovega kaplanovanja na Breznici morda srečeval z njim, na Breznici ali kje drugod, in kolikšna je morda tudi Poženčanova zasluga, da je leta 1829 začel nastajati zveščič Pesniška hranica, saj je znano, da se je že tedaj živo zanimal za našo ljudsko ustvarjalnost. Ali pa je morda naš pesnik z Elizabeto Triplat sodeloval poleti 1832, ko se je, kot zanesljivo izpričuje naša literarna zgodovina, nekaj časa mudil v domači Vrbi; njegov brat Jurij je namreč tedaj pel novo mašo in ob tej priliki je imel Prešeren pač dovolj možnosti, da se je srečal tudi z župnijskimi ljudmi. Vse to in marsikaj drugega bo treba še raziskati.

Če je rokopis zares Prešernov, je to vsekakor veliko odkritje. Da si bo sodbo o tem lahko privoščilo čimveč ljudi, letošnji kalendar MD prinaša delni posnetek ene zanimivih pesnitev.

Jože Šifrer

»STRUNE, MILO SE GLASITE...«

(Dr. France Prešeren)

(Paberki iz zgodovine kitare od začetkov do danes po svetu in na Slovenskem)

Glasba, ki je žlahtni element kulture vseh narodov v vseh obdobjih zgodovine človeške družbe, je umetnost, ki za svoje izražanje uporablja tone. Ton pa nastane, kadar neko zvočilo (npr. zvon) enakomerno niha. Do naše zavesti prodre glasba prek slušnega organa; zato jo doživljamo s poslušanjem. Sprva, to je v davni preteklosti, se je pojavila v dokaj primitivni obliki.

Najstarejša glasbila so bile človeške roke, ki znajo ritmično ploskati, človeške noge, ki zmorejo v taktu zatopotati, in – se razume – človeško grlo, ki poje. Glede na način, kako v njem nastane glas, je podobno glasbilom, ki jim pravimo nihala. Tok zraka iz pljuč zaniha glasilke, žrelo in ustna votlina pa imata podobno vlogo kot resonatorji* pri glasbilih s korpusom.* Kako veličastna je pot, ki jo ,prehodi“ človeški glas od nebogljenega otroškega vekanja do zrelega tenorja, baritona ali basa pri pevcih oziroma do soprana in alta pri pevkah! Seveda, sprva človekovo petje ni bilo tako šolano in kultivirano, kot je danes.

Kar pa zadeva nastanek in razvoj glasbil, domnevamo, da se je začelo s tolkali. Človek je več ali manj ritmično udarjal s kosom lesa po votlem deblu, s kamnom ob kamen, s kostjo po kosti. Ob zvokih, ki so nastajali ob tem, se je sproščal. Ta ,glasbila“ so predniki danes že izredno razvejane skupine glasbenih instrumentov, ki jim pravimo tolkala. Ko pa je človek spoznal, da imajo tolkala zvok, je raziskoval naprej. Izumil je piščalko. Morda je bil to bambusov trs, ki je ob pihanju vanj dajal določen ton. S tem je bila odprta pot kasnejšemu razvoju pihal in trobil, od preproste svireli do saksofona. Praoče vseh brenkal in godal oziroma vseh strunskih glasbil pa je lovski lok, izumljen že v kameni dobi. Človek je namreč kmalu spoznal, da daje napeta prožna tetiva, narejena iz črevesa, določen zvok. Pozneje jo je napel prek večje školjke, želvinega oklepa ali izvotljene buče, s čimer se je zven nihajoče strune močno okreпил. Tako je nastalo strunsko glasbilo z resonatorjem, iz katerega so se postopoma razvili vsi glasbeni instrumenti velike družine brenkal in godal ter

glasbil, pri katerih udarja na strune posebna mehanična priprava; med ta glasbila pa sodijo klavikord, čembalo in predvsem vsakomur znani in danes po vsem svetu razširjeni klavir.

Med strunska glasbila, ki jih uvrščamo v družino brenkal, sodita poleg lire, harfe, mandoline, tamburice, balalajke, citer itd. kitara in njej zelo sorodna lutnja.

Kitara je zelo staro glasbilo. Njena pradomovina je prednjeazijska dežela na obeh straneh rek spodnjega in srednjega Evfrata in Tigrisa, imenovana Mezopotamija. Zanimivo je, da so že stari narodi, to je Sumerci, Asiraci in Babilonci, pred več kot 4000 leti poznali strunska glasbila iz lesa. Podobna glasbila so imeli že dolgo pred našim štetjem Perzijci, upodobljena pa so tudi v grobnicah egipčanskih faraonov. Strunsko glasbila so bila zelo priljubljena tudi pri starih Grkih, pri katerih je bil glasbeni pouk sestavni del vzgoje mladine. Glasbena vzgoja je pri njih zajemala pouk igranja na enostavnejšo liro, zahtevnejšo kitaro pa so prepuščali virtuozom. Kitara je bila nasploh najpomembnejše strunsko glasbilo grške antike. Neko vrsto kitare so poznali tudi Rimljani. V času vladanja mogočnega frankovskega vladarja Karla Velikega (768–814) so bila v zahodni Evropi močno razširjena različna strunska glasbila. Zgodovinsko nesporno pa je, da so nekakšno kitaro oziroma kitari podobno glasbilo (imenovano al-ud, iz katerega so se sčasoma razvili lutnja* in vihuela* ter še nekateri drugi manj pomembni strunski instrumenti) prinesli v Evropo Arabci, ali natančneje Mavri, ko so v zgodnjem srednjem veku osvajali Iberski polotok, to je Španijo. Od tu se je, predvsem po zaslugi francoskih trubadurjev in truverjev,* to glasbilo hitro razširilo po vsej (zlasti zahodni) Evropi.

Trubadurji so delovali na srednjeveških dvorcih južne Francije v 11. in 12. stoletju,

Lira

truverji pa v severni Franciji od sredine 12. stoletja dalje. Oboji so za svoje pesmi pisali besedilo in glasbo, pri čemer so se pogosto opirali na ljudsko melodiko. Med okoli 400 trubadurji so se odlikovali zlasti grof in vojvoda Guillaume de Poitiers, Bernard de Ventadour in Bertrand de Born, med truverji pa še posebno Adam de la Halle. Imeniten truver je bil tudi angleški kralj Rihard Levjesrčni, junak tretje križarske vojne. Trubadurji in truverji so svoje pesmi igrali ali spremljali na kitari, ki pa je bila v primerjavi z današnjo kitaro precej manjša. Imela je štiri dvojne strune, uglasene na C, F, A in D, torej za ton nižje kot današnje kitare. V glasbi provansalskih trubadurjev so bile pogoste vzporedne kvarte, kvinte in oktave. Marsikatera skladba je imela priokus orientalskega, kar je bila posledica stikov z Vzhodom oziroma križarskih vojn. Ko so muzikologi dešifrirali zapise teh skladb, so presenečeni ugotovili, da so zlasti nekatere zelo lepe in primerne tudi za današnje uho. Tonalitete, v katerih so napisane, se namreč precej skladajo z današnjo durovsko in molovsko tonalitetjo. Trubadurji in truverji so delovali predvsem v času visokega srednjega veka, to je v času razcveta viteške kulture, in je z njenim zatonom tudi njihova dejavnost vse bolj usihala in končno tudi zamrla.

V 13. stoletju sta bili v zahodni Evropi znani dve vrsti kitar: guitarra latina in guitarra morisca, imenovana tudi guitarra sa-

racenica. Guitarra latina je bila pomembnejša, saj je predhodnica dveh najbolj razširjenih strunskih glasbil v dobi renesanse: vihuele in štiristrunske kitare. Razširjeno pa je bilo tudi igranje na lutnjo, ki je, prav tako kot kitara, prišla v Evropo z Vzhoda. Sčasoma je lutnja postajala vse bolj priljubljena. Znameniti lutnjariji so bili: Italijana Francesco de Milano (1497–1543) in Vincenzo Galilei (1520–1591), Francoza Robert Ballard (†1588) in Jean Batiste Bésard (1567–1625) ter Anglež John Dowland (1562–1626), za katerega menijo, da je bil sploh največji mojster na tem glasbilu. Lutenjska glasba pa ni cvetela samo v Italiji, Franciji in Angliji, ampak tudi na Nizozemskem, v Nemčiji, na Poljskem in Madžarskem.

Medtem je Španija razvila svoj tip kitare, imenovan vihuela, ki je imela več različic. Najbolj se je uveljavila t. i. vihuela de mano, ki je postala v Španiji brenkalo umetniške glasbe 16. in 17. stoletja. Najznamenitejši vihuelisti so bili: Luis de Narvaez (1500–1555), Enriques de Valderrabano (1500–1537), Miguel de Fuenllana (1500–1579), Luis Milan (1502–1565) in Alfons de Mudarra (1508–1580).

Ko so Španci brenkali na vihuelo, je postajala kitara drugod vse bolj priljubljena. Ob koncu 16. stoletja so ji (doslej štiristrunski) dodali še peto struno, verjetno najdebelejšo. Zato je čedalje uspešneje tekmovala z lutnjo in vihuelo. Ker so uvedbo pete strune pripisovali nekemu španskemu glasbeniku, se je za petstrunsko kitaro uveljavil naziv španska kitara. Veliki kitaristi dvestoletnega obdobja petstrunske kitare, imenovanega tudi zlata doba kitare (tj. 17. in 18. stoletje), so bili: Italijana Francisco Corbetta (1612–1681), ki je deloval na francoskem in angleškem kraljevem dvoru, in grof Ludovico Roncalli (1620–1692), najboljši Corbettin učenec Francoz Robert de Visée (1660–1725), ki je bil dvorni kitarist sončnega kralja Ludvika XIV., Francoz François Compion (1686–1748) in v Španiji Gaspar Sanz (1640–1710), ki je bil tudi najpomembnejši skladatelj za petstrunsko kitaro v času visokega baroka.

Po tem bleščečem in plodnem razcvetu kitare je zanimanje zanjo upadlo, saj je v 18. stoletju spet naraslo zanimanje za lutnjo, ki je tesno povezano z nemškim virtuozom Sliivusom Leopoldom Weissom (1686–1750), sodobnikom velikana glasbene zgodovine Johanna Sebastian Bacha (1685–1750), ki sicer na lutnjo ni igral, a je kljub temu

napisal zanjo več skladb. Ugledna lutnarja sta bila tudi Gottlieb Baron (1696–1760) in Adam Falkenhagen (1697–1761) ter še mnogo drugih.

Čeprav pomeni 18. stoletje zastoj pri uveljavljanju kitare, sta za njen razvoj prav v tem stoletju pomembni dve bistveni spremembi: okoli 70. let je dobila še eno struno, kar pomeni, da je postala šeststrunsko glasbilo, poleg tega pa so začeli skladbe zanjo pisati v sodobni notaciji, to je v G-ključu, s čimer je bilo dotedanje zapisovanje kitarških skladb s pomočjo tabulature dokončno opuščeno. Medtem je lutnja vse bolj tonila v pozabo, odprla pa se je pot t. i. renesansi kitare.

V 19. stoletju je vzcvetela živahna skladateljska, koncertna in pedagoška dejavnost vrste velikih kitaristov. Španec Dionisio Garcia y Aguado (1784–1849) je bil učenec cistercijanskega meniha, znanega pod imenom padre Basilio, ki je uvedel kitaro na španski dvor, kjer je bil učitelj kraljice, njegova sina in nekaterih dvorjanov. Kot odličen tehnik se je Aguado verjetno zgledoval po andaluzijskih ljudskih kitaristih. Postavil je temelje sodobnega igranja na kitaro. Za razvoj kitare pa je zaslužen tudi zato, ker je zanjo izumil moderno kobilico. Njegov sodobnik Španec Fernando Sor (1778–1839) sodi med največje kitariste in skladatelje za kitaro v vsej zgodovini kitare. Glasbeno se je izobrazil v benediktinskem samostanu Mont Serratu in razvil živahno dejavnost potujočega kitarskega virtuoz. Njegove skladbe združujejo v sebi pomembne elemente za nadaljnji razvoj kitarske tehnike, odlikujejo pa se tudi po lepoti glasbe, to dokazuje, da je Sor odlično poznal možnosti kitare in njen domet. Zadnja leta tega izrednega moža pa so bila žalostna. Od vseh pozabljen je v bučnem Parizu umrl v največji revščini.

Španija je dala v 19. stoletju še več odličnih kitaristov. Med njimi se je odlikoval Julian Arcas (1832–1882), ki je bil prvotno flamenco kitarist in kot takšen tudi avtor številnih kitarskih skladb v španskem narodnem logu. Velik kot Španec Sor, ki so mu rekli tudi Beethoven kitare, je bil tudi njegov sodobnik Italijan Mauro Giuliani (1871–1828), skladatelj in briljanten virtuoz, ki je prepotoval velik del Evrope. Za kitaro je skomponiral nad 200 skladb.

Poleg teh največjih kitaristov 19. stoletja (v mislih imamo Sora in Giulianija) je v tedanji Evropi delovala še vrsta uglednih kitaristov,

med katerimi so mnogi tudi skladali za to glasbilo. Naj omenimo samo nekatere: v Španiji Jose Broca (1805–1882) in Jose Vinas (1823–1888), v Franciji Napoleon Coste (1806–1883), ki se je moral zaradi poškodbe roke predčasno odpovedati koncertni karieri, v nemških deželah Leonhard de Call (1779–1815), Johann Kaspar Mertz (1806–1856) in Anton Diabelli (1781–1858), na Češkem Vaclav Matiegka (1773–1830), na Poljskem Felix Horetzky (1796–1870), v Rusiji pa na sedemstrunski kitari Andrej Sychra (1772–1850) in Mihail Wysock (1791–1837). Odličen kitarist je bil tudi nenadkriljivi vražji goslač Italijan Niccoló Paganini (1782–1840), ki pa s kitaro ni javno nastopal. Ob njem moramo omeniti še dva njegova rojaka in sodobnika: Napolitanka Fernanda Carullija (1770–1841) in Florentinca Mattea Carcassija (1792–1853). Oba sta delovala v Parizu, kjer sta tudi umrla. Mnogo sta se posvečala skladanju in pedagoškemu delu. Sloviti sta zlasti njuni kitarški šoli. Paganini je zelo rad igral v duu s kitaristom Luigijem Rinaldom Legnanijem (1790–1877). Zanju de Ferrantiju (1800–1878) pa so rekli 'virtuoz s pojočo kitaro'.

Moderna električna kitara. Levo: skupina instrumentov s strunami – skrajno levo teorba

Toda navzlic tako številnim in tako odličnim kitaristom malone po vsej Evropi, ki so pripadali t. i. obdobju romantične kitare, je ta znova začela doživljati čas nazadovanja. Precej je k temu pripomogel klavir, ki je kitaro po glasnosti daleč prekašal. Kitara je kot usnula Trnuljčica čakala na svojega viteza, da jo bo spet obudil v življenje in ji zagotovil nov polet. Na srečo na takšnega človeka ni bilo treba dolgo čakati. Pravzaprav ni bil en sam, ampak sta bila dva, oba Španca, ki sta odločilno pripomogla, da je kitara zopet zablestela tako, kot zaradi svojih glasbenih izraznih kvalitiet tudi zasluži. Prvi je bil Antonio de Torres (1817–1892), po poklicu mizar, ki je postal genialen izdelovalec koncertnih kitar, lahko bi rekli kitarški Stradivari. Torres je pri španski kitari utemeljil tisto notranjo konstrukcijo in tudi zunanjo obliko, kakršno imajo tudi današnje kitare. Po njem so se zgledovali številni kasnejši najuglednejši izdelovalci klasičnih koncertnih kitar Esteso, Fleta, Garcia, Hernandez, Ramirez itd. Drugi mož, pomemben za renesanso kitare, pa je bil Francisco Tarrega (1852–1909), ki je izpolnjevanju tehnike igranja na kitari posvetil vse svoje življenje. Izboljšal je držo desne roke (brez naslanjanja prstanca na korpus), izredno skrb pa je namenil tudi lepoti tona; poleg tega je bil uspešen skladatelj. Kitarško literaturo je obogatil z mnogimi svojimi skladbami in priredbami skladb drugih komponistov. Pravili so mu Chopin kitare. Njegova skladba v tremolu Recuerdos de la Alhambra sodi v železen repertoar vseh sodobnih kitarških virtuozov. Tarrega je bil tudi odličen pedagog. Pri poučevanju je izhajal iz psihofizičnih značilnosti posameznega učenca. Karieri potujočega koncertnega kitarškega virtuoz pa se žal ni mogel posvetiti zaradi nenehnih težav z zdravjem; imel je redko očesno bolezen (trepalnice so mu rastle v oči) in hude preglavice s krhkimi nohti. Njegovo delo sta nadaljevala njegova najboljša učenca Llobet in Pujol. Miguel Llobet (1875–1939) je bil po poklicu slikar. Kot kitarški virtuoz je nastopal po vsej Evropi in

Andreas Segovia

v Južni Ameriki. Umrl je med špansko državljansko vojno, ko so sestrelili letalo, v katerem je potoval. Emilio Pujol (1886–1981) pa je bil ne le kitarški virtuoz in vihuelist, ampak tudi muzikolog in skladatelj. Izdal je obsežno kitarško šolo v treh delih Escuela razonada de la guitarra, ki sloni na bogatih pedagoških izkušnjah njegovega velikega učitelja Tarrege.

Osrednja in najpomembnejša osebnost na področju kitare pa je bil v našem stoletju maestro Andrés Segovia (1893–1987), po rodu Španec, ki je kot vrhunski virtuoz in nadvse deloven pedgog deloval nad 75 let! Kot bleščeč reproduktivni umetnik, ki po Llobetovi prezgodnji smrti ni imel tekmeca, je Segovia Tarregino kitarško tehniko še izpopolnil, pri čemer se je posvetil zlasti izboljšavam prstnega reda pri igranju. To in ustrezno oblikovanje nohtov sta mu omogočila bogato paletto tonovskih barv in s tem 'orkestracijo' skladb za kitaro. Poleg tega je priredil za kitaro ogromno število skladb mnogih skladateljev, zlasti še skladbe Johanna Sebastiana Bacha. Tako je npr. v Parizu leta 1935 prvič izvajal svojo kitarško transkripcijo slovite Bachove Chaconne in požel buren aplavz. Glasbeni kritik, ki je bil leta 1955 na njegovem koncertu v Edinburgu, je zapisal: »Andres Segovia nam je prepričljivo dokazal, da je tudi kitara lahko polnovreden glasbeni inštrument in to še kakšen! Segovijina kitara ječi in poje. Njegovo igranje ima mnogo registrov. Ko sem ga poslušal, se mi je zdelo, da čujem zdaj čembalo, zdaj harfo, pizzicato godcev, brnjenje zvonov iz daljave, človeški glas, ki poje... In vse to se zvočno preliva. Poslušal

sem virtuosno preludiranje, troglasne fuge in čudovite melodije s polno akordično spremljavo. Segovia ne potrebuje nobenega posebnega priporočila. To je resnično velik umetnik.« Neka poslušalka pa je navdušeno zapisala: »Ko sem ga poslušala, sem nehote dobila vtis, da je igranje sicer zahtevnih Bachovih skladb na kitari sila preprosta zadeva, saj mu prsti, tako se vsaj zdi, brzijo po strunah kar sami od sebe. Segovijina muzikalnost je tako globoka, da večtisočglavo množico navduši že s tem, ko igra samo lestvice in prstne vaje.« Na srečo je Segovia malone ves svoj koncertni repertoar posnel na plošče oziroma na magnetofonski trak. S tem je omogočil, da se bodo nad njegovim igranjem navduševali vedno novi rodovi kitaristov in se tudi učili ob njem. Zasluga danes že legendarnega Segovie je, da si je kitara po prvi svetovni vojni utrla pot na koncertne odre vsega sveta. V svojem dolgem življenju je vzgojil vrsto odličnih kitaristov, med katerimi so nekateri dosegli svetovni sloves. Zaslužen je tudi za napredek poučevanja klasične kitare na mnogih visokih glasbenih šolah po vsem svetu. Zanj so pisali zahtevne kitarske skladbe najuglednejši skladatelji: M. de Falla, J. Turina, A. Tansman, Castelnuovo-Tedesco, J. Rodrigo, M. Ponce in drugi. Med temi skladbami je tudi nekaj koncertov, v katerih je kitara solistični instrument v sodelovanju s filharmoničnim orkestrom. Izdelovalci kitar pa so si prizadevali, da bi izdelali kitare s čim močnejšim in lepšim tonom. Münchenski mojster Hermann Hauser je delal kitaro za Segovio polnih trinajst let. Za to vrhunsko kitaro je Segovia večkrat dejal, da ima neprecenljivo vrednost, a nobene cene. Za svojo dolgoletno poustvarjalno, pedagoško in izdajateljsko dejavnost je Segovia prejel številna laskava priznanja. Bil je član mnogih akademij, nosilec več častnih doktoratov, španska akademija znanosti in umetnosti pa ga je izvolila za častnega člana. Španci uvrščajo Segovio med svoje najznamenitejše može. Obstaja tudi anekdota, da je starodavno špansko mesto Segovia dobilo svoje ime že pred več tisoč leti po slovitim kitaristu Segovi. V Jugoslaviji je Segovia koncertiral žal samo enkrat, in sicer leta 1973. Potem je odšel na turnejo po Zahodni Nemčiji in v ZDA.

Poleg Segovie je tudi sicer naše stoletje čas številnih bleščečih kitarskih virtuozov, a jih je preveč, da bi jih lahko tudi samo naštel. Naj ob teh omenimo le Paragvajca

Augustina Bariosa-Mangora (1855–1944), največjega kitarista na začetku 20. stoletja, ki so ga glede interpretacije že za življenja primerjali s Segovio, glede tehnike pa s Paganinijem. Njegova veličastna skladba La Catedral, ki z glasbo opisuje bogata občutja človeka ob vstopu v katedralo, je pogosto na programu svetovnih koncertantov.

Obstaja mnenje, da so nekronani nasledniki legendarnega maestra Segovie naslednji umetniki: Anglež Julian Bream (*1933), Avstralec John Williams (*1944) in Španec Narciso Yepes (*1927), ki pa igra na desetstrunsko kitaro. Toda ob teh briljantnih glasbenikih že rastejo novi rodovi odličnih kitaristov, med katerimi se odlikujejo Kubanec Manuel Barrueco, Amerikanec Eliot Fisk, Japonec Kazuhito Jamašita, Göran Sollscher in drugi. Med drugim naj omenimo zanimiv podatek, da je samo na Japonskem dva milijona klasičnih kitaristov!

Pri narodih na Balkanu se je v prvi polovici 16. stoletja odlikoval Franciscus Bosnienensis, ki je bil rojen v Bosni, a je živel v Benetkah. Bil je mojster na lutnji, za katero je tudi mnogo komponiral. V 19. stoletju pa je na Hrvaškem živel Ivan Padovec (1880–1873), ki je kot koncertni kitarist prepotoval dobšen del Evrope. Igral je na desetstrunsko kitaro, ki jo je zanj izdelal dunajski mojster Stauffer. Zadnja leta je Padovec popolnoma oslepel. Po drugi svetovni vojni pa se je najbolj uveljavil Segovijin učenec Srb dr. Jovan Jovičić (*1926), ki je izdal obsežno kitarsko šolo v petih zvezkih in se poleg živahne koncertne dejavnosti ukvarja tudi s komponiranjem. Zelo uspešen je tudi Hrvat Darko Petrinjak (*1954), Albanec Ehat Musa pa deluje v Parizu, kjer vodi mojstrsko šolo za kitaro. Tudi ob teh hitro raste rod mladih kitaristov, ki se vse bolj uveljavljajo.

Vojan Tihomir Arhar

BITI PIJAN, IMETI OPICO, imeti mačka, piti kot krava, žaba itd.

V vsakdanjem življenju, s tem pa v medčloveških odnosih,¹ ima poleg hrane zelo pomembno vlogo tudi pijača. Dokler služi za potešitev običajne žeje in dokler gre za nealkoholne pijače, navadno ni nobenih problemov. Kakor hitro pa se srečamo s prekomernim pitjem alkoholnih pijač,² nastopijo težave, ki jih označujemo z izrazi *pijan*, *pijanost*, *vinjenost*, *napiti se*, *opiti se* itd. Za ponazarjanje omenjenih težav imamo v slovenskem jeziku množico bolj ali manj slikovitih izrazov.³ Podrobnejše obravnavanje vseh bi zanesljivo preraslo v obsežno razpravo, zato se bom v svojem prispevku omejil na izraze, v katerih so nazivi za nekatere živali. Nakazane so v glavnem že v naslovu.

»Nevšečni človekov sorodnik«⁴ *opica* tako lahko pomeni tudi »nevšečno stanje človeka«, in sicer *pijanost*. To je razvidno iz naslednjih zgledov:

»Dospelši v Ljubljano sem šel sveda po stari slovanski šegi *kazat svojo opico* k »Domačemu petelinu«, kjer je bil običajni žurфик z ženstvom; bili pa so vsi že tako dobre volje, da moje *opice* niti opazili niso.« (F. Milčinski, Igračke, 1909, 26.) »Sit sem bil življenja, kakor ga le more biti človek, ki ne ve, ali ima mačka ali *opico*, le to ve, da bi rad še pil, pa nima v žepu ne beca.« (isti, Ptički brez gnezda, 201.) *Pošteno opico si je oprtil* (Korban, Iz mojih temnih dni, 69).

Jože Debevec (Vzori in boji 1918, 258) skuša pojasniti izvor tega pomena takole: »Zato tudi pravimo: To je tiček! Sedaj šele se mi je posvetilo, zakaj pravimo o pijančku: »*Opico je prinesel domov*.« Sami spomini, ko smo bili še *opice* . . .

J. Glonar (Slovar slovenskega jezika, 259) pod geslom *opica* navaja izraz *opico razkazovati*: pijan kolovratiti iz krčme v krčmo.

Poimenovanja za *opico* pomenijo *pijanost* tudi v nekaterih drugih evropskih jezikih, npr. v češčini, italijanščini, nemščini.⁵ V nemščini pomeni izraz *einen Affen (sitzen) haben* (dobesedno: imeti *opico*) »biti pijan«, izraz *sich einen Affen holen (kaufen)* (dobesedno: prinesiti si *opico*) pa »napiti se«⁶. Za frazeologem *einen Affen haben* pravi L. Röhrich,⁷ da je splošno znan najkasneje od

začetka 19. stoletja. Za izvor pa meni, da je negotov. Lutz Mackensen ima po njem za verjetno šaljivo zamenjavo češkega glagola *opit se* »opiti se« in češke besede *opice* »opica«. Riegler je poskusil z mitološko razlago, s pogledom na določene bolezensko demonološke predstave, po katerih pijanega človeka obsedejo določene živali, med drugim tudi *opice*. Za nastanek nemškega frazeologema *einen Affen haben* »krivi« Wander srednjevisokonemško *Affe* v pomenu »krinka, maska«. Izmed še nekaterih poskusov razlage (vse povzeto po L. Röhrichu!) je vredno omeniti le podatek, da obstaja risba Moritza von Schwinda iz leta 1833, ki ima spodaj napis 'Einen Affen sitzen haben'. Risba kaže pijanca, ki se vrača domov, tipa kljuko od vrat, na ramenu pa mu čepi *opica*.

Po naštetih poskusih razlage izraza *opica* v pomenu pijanost⁸ dodajam še svojo domnevo. Vemo, da imajo *opice* v primerjavi s človekom težave s pokončno hojo zaradi pretežke glave oziroma njenih kosti in zaradi drugačne izoblikovanosti hrbtenice. Negotovi in opotekajoči pokončni hoji *opic* je zelo podobna hoja pijanca. Na zunanjih telesnih in značajskih podobnostih pa temelji jo vse živalske primerjave ali metafore. Zakaj ne bi torej po *opičje* tavajočemu pijancu rekli kar *opica*.⁹

Obravnavanemu frazeologemu *imeti opico* »biti pijan« z različicami ustreza kašubski izraz *mńec kozq* (tj. imeti kozo) v pomenu »napiti se«. V zvezi z njim je tudi kašubsko *kozė dřęc* (dobesedno: koze dreti) v pomenu »bruhati«.¹⁰ Pomen »bruhati« imata še kašubska frazeologema *psė karmńc* (dobesedno: pse krmiti) in *próscę karmńc* (dobesedno: praseta krmiti).

Pri nas najbolj pomembna žival, ki se pojavlja v izrazih za *pijanost*, pa je *krava*, npr. *piti kot krava*, *biti pijan kot krava* »biti zelo pijan«. Zaradi velike ješčnosti in sploh velikih potreb po krmi in vodi je seveda *krava* zelo »primerna« za take primerjave. Negativni pomen navedenih primerjav potrjuje tudi še dva pomena izraza *krava*, in sicer »grob, nevzgojen človek«, npr. to ti je prava *krava*; s tako kravo ne morem nikamor / kot psovka: napil si se ga, *krava*; o ti *krava* pijana, ter »kdor veliko, požrešno pije«, npr. ne bodi *krava* in nehaj že piti.

K primerjavi *biti pijan kot krava* bi vsaj na prvi pogled lahko dodali tudi primerjavo *biti pijan kot mavra*. *Mavra* je namreč narečno »črna ali črna marogasta krava«. Narečno pa *mavra* pomeni tudi »mavrica« in ker ob-

staja tudi primerjava *pijan kakor božja mavra*, se tudi primerjava *pijan kot mavra* običajno povezuje z *mavrico*. Ta naj bi nastala z vsrkavanjem deževnice, s čimer se tudi pojasnjuje njena povezanost s pijanostjo. Kljub temu menim, da je treba vsaj ponekod upoštevati možnost križanja obeh omenjenih predstav.¹¹

V zvezi s pijanostjo se pogosto pojavlja tudi *maček*. Ta pomeni »slabo počutje, razpoloženje, navadno po nezmernem uživanju alkohola«, npr. kje si krokal, da imaš takega mačka; z ležanjem, s tabletami preganjati mačka.¹² Iz *mačka* je nastal tudi *moralni maček*, »občutek krivde po dejanju, ki ima navadno negativne posledice«, npr. po razbrzdanem življenju se ga je lotil moralni maček; ima hudega moralnega mačka.

Za obravnavanega *mačka* imajo Nemci izraza *Katzenjammer* (dobesedno: mačje stokanje) in *Kater* »maček«. Po L. Röhrichu¹³ izhaja zadnji izraz iz leipziškega študentskega žargona. Tam je posebno priljubljen v frazeologemih: *seinen Kater spazieren führen* (dobesedno: peljati svojega mačka ven) in *einen Kater ausführen* (dobesedno: peljati mačka ven) oboje v pomenu »trpeti posledice popivanja«. Pomensko blizu je primerjava *besoffen wie ein Kater* (dobesedno: pijan kot maček) in ji v švedščini ustreza *full som en kaja, full som en alika* = pijan kot kavka. In zakaj je v primerjavah *pijan kot...* ravno *maček* ali *kavka*? Kot kažejo številne primerjave s tem vzorcem v slovenščini (glej zgoraj!) ali v nemščini (*besoffen wie ein Besenstiel*, dobesedno: napit kot metlin ročaj ali *saufen wie ein Bürstenbinder*, dobesedno: piti kot krtačar), je *maček*, podobno pa tudi številni drugi izrazi, zašel v obravnavane predstave, primerjave naključno, mehanično, s poudarjevalno, zapolnjevalno funkcijo. Po L. Röhrichu¹⁴ je nemško primerjavo *besoffen wie ein Kater* (dobesedno: pijan kot maček) omogočila raba primerjav *verliebt* (tj. zaljubljen) ali *geil* (tj. pohoten) *wie ein Kater*.

S pijanostjo se – prav tako naključno – povezuje tudi *mačka*, in sicer v primerjavi *tako je bil pijan, da je mački botra rekel*, tj. da se ni zavedal, kaj dela. Primerjavo potrjuje še naslednji književni zgled: »Ljubi bog, kako se ga je finančni inšpektor to noč nali!... Toda kako naj ga opišem na primer z besedami »Pijan, da mački pravi botra« ali »Pijan je, da bi žabe vikal« ali »Pijan ko metla«, ko pa je gospod finančni inšpektor v tem trenutku izredno oddaljen od vseh teh pri-

spodob.« (F. Brenk, Ljubljanski Amerikanci, 1979, 136.)

Navedena primerjava *pijan je, da bi žabe vikal*¹⁵ nam v zvezi s pijanostjo odkriva novo žival – dvoživko *žabo*. Zapišimo najprej še dva zgleda: »Moj sosed, ki je pil ko žaba in ki je neke zime zmrazil, je imel prav takšno kumaro, kot jo imaš ti.« (V. Ocvirk, Soncu ni verjeti, 1960, 139.) »Uporabljali smo jih v vsakdanjem govoru, ne da bi mislili nanje: živi kot ptič, leta kot metulj, brenči kot čmrlj, gleda kot sršen, *pije ko žaba* itd.« (C. Kosmač, Sreča in kruh, 1946, 26.)

V omenjene primerjave je *žaba* brez dvoma prišla zaradi dejstva, da je vodna žival, morda pa tudi zaradi požrešnosti oziroma negativne metaforične rabe za označevanje ljudi. Izbor žabe potrjuje tudi žabja simbolika.¹⁶ O pijanskih žabah pa je J. Trdina (Peter in Pavel, LZ 1884, 590) zapisal: »zvečer je človek najbolj žejen, pa ga srka tudi najbolj brez skrbi. Če prilezejo v glavo tudi vse štiri žabe, kaj je to?« Kaj pomenijo te Trdinove štiri žabe? Najkrajše rečeno – štiri stopnje pijanosti – od prve najblažje do četrte najhujše. J. Trdina je te žabe natančno opisal v začetku nekakšnega eseja z naslovom *Vinska modrost* (LZ 1884, 355–356).¹⁷ Tudi v nemščini *žabe v trebuhu* ne pomenijo nič dobrega: *Frösche im Bauch haben* v pomenu »napenjati, kruliti v želodcu«. Da pa je nesmiselno *dajati žabam piti*, priča nemški frazeologem *den Fröschen trinken geben* v pomenu »mlatiti prazno slamo«. S pijanostjo pa imajo opravka nemške krastače, krote, npr. *voll wie eine Kröte* (dobesedno: poln kot krot) »vinjen« in *saufen wie eine Kröte* (dobesedno: piti kot krot) »mного piti«.

Pri daljšem vnetem popivanju imam vse možnosti, da srečamo *bele miši*. Te so simptom za *delirium tremens*, tj. »pijansko blaznost, ki je posledica kronične zastrupitve z alkoholom in se kaže s tresenjem telesa«, npr. »Še so pili, prav slastno in strastno, ta ali oni ni nehal prej, da je zagledal *bele miši*« (Morton–Slodnjak, Dota, 1950, 10.) *Bele miši* najdemo tudi v poljskem frazeologemu *widzieć białe myszki* v pomenu »imeti haluciacije, blodnje«. Na *bele miši* pa se nanaša še nemški pogovorni frazeologem *hör auf mit deinen Mäusen* (dobesedno: prenehaj s svojimi mišmi) v pomenu »opusti neumnosti«. *Bele miši* torej ne pomenijo nič dobrega, prav tako kot ne nekatere druge bele živali.¹⁸

V primerjavah, ki izražajo pijanost, so tudi *muhe*, npr. motal se je okrog mize *kot*

pijana muha, »nenačrtno, mlahavo«; *pijan kot muha*, »zelo, hudo pijan«. Povedano ponazarjam še z dvema zgledoma: Trгоvec Berlota je bil nadelan ko muha (D. Feigel, Po strani klobuk, 1923, 21–22).

In pili so; kot gobe suhe vsi literati pili so, poetje, avtorji *ko muhe pijani* kmalu bili so (D. Kette, ZD, 1949, I, 215).

Muhe so tudi v posvkah: Ne kriči, *muha pijana!*

Muha že od nekdaj velja za nosilko zla in kužnih bolezni. V krščanski simboliki je muha podoba greha. Izmed desetih egiptovskih nadlog zavzema muha četrto mesto. Ob vsem tem ni nič čudnega, če jo srečamo tudi v primerjavah, ki se nanašajo na pijanost.

Zadnja žival v moji obravnavi je *svinja*, npr. *pijan kot svinja*: »zelo pijan«; kot psotka: *svinja pijana*. Tudi svinji se pripisuje dosti slabega. Pripisovanje pijanosti niti še ni tako hudo. To velja zlasti za pomen »ničvreden, malovreden človek«, npr. ta človek je čisto navadna, prava svinja / kot psotka: svinja pijana. Kot vidimo v zadnjem primeru, se negativni metaforični oznaki običajno pridruži psotka, ki se (lahko) nanaša tudi na pijanost.

S tem končujem obravnavo živali, ki nastopajo v primerjavah, frazeologemih in izrazih, ki pomenijo *pijanost* ali so v zvezi z njo. Z večjo pritegnitvijo drugih jezikov bi se spisek takih živali brez dvoma povečal, vendar bi se s tem povečal tudi obseg moje prispevka, ki ni neomejen. Že iz obravnavanega pa je mogoče ugotoviti vidno vlogo živalskih nazivov v izrazju in frazeologiji, ki se dotika tako pomembnega področja človeškega življenja, kot je pijača oziroma pitje.

alkoholiziran, biti pod gasom, biti mehak, matevžast, nabasan, nadelan, nacejen, opletav, okrogel, potrjen, trd, zalkoholiziran, biti pod paro, imeti ga pod kapo, pod streho, biti malo tenk tenk, pijan, kot bi bil ubit, pijan kot čep, kot klada, kot veha, kot kmečka nevesta, narečno obirsko Urša biti, Jera biti (Hù:rša bət, Jəə:ra bət), *tako sem bil pijan, da sem sam sebe vikal, tako sem bil pijan, da še z enim prstom nisem mogel migniti* (təq səm bəw pójān, da šə z hənəm pər:stam nı:səm mó:hu zmı:hat, təq sm bəw pójān, da səm sà:m se:be wı:ku). Lastnosti pijanega človeka ponazarja tudi pregovor: *Kar trezen človek misli, pijan govori v pomenu* »v pijanosti človek razkrije svoje misli, mnenje«.

Da je kdo *pijan*, mora prej piti alkoholne pijače, in to prek mere. Za izražanje pitja imamo v slovenščini poleg glagolov *piti, izpiti, pijančevati, pijaniti, pijuckati* še celo vrsto glagolov in izrazov, ki to izražajo na bolj slikovit način, npr. *cediti, nacediti (se), črepati, cuzati, dati ga na zob, lokati, on tako rad lok lok, lucketi, on ga pa rad luk luk, sedeti pri majoliki, izpraznjevati, prazniti kozarce, močiti grlo, mazati, nagibati kozarce, nategovati, nažehtati se, žehtati ga, objemati, ovijati kozarec, steklenico, pokušati, pokusiti, pupati, pupcati, srebati, srebniti, srkati ga, sušiti vino, naliti, nalivati se, tankati, zamakati, zvrčati, žlampati, piti na žive in mrtve, do mrtvega se je napil, ta baba ga pije skozi rokav ne skozi grlo* itd.

⁴ Primerjaj knjigo o opicah Nevšečno sorodstvo, ki jo je napisal B. Škerlj!

⁵ V češčini opice pomeni *pijanost*, kar ponazarjajo tudi izrazi: *mít opice, vyspavat opice, přijít domů s opicí* itd. Podobno še v slovaščini: *mat opicu* »biti pijan«. V italijanščini zveza *pigliar la bertuccia* pomeni »opiti se«.

⁶ Več podobnih izrazov je še v pogovornem nemškem jeziku, npr. *blau wie tausend Affen* (dobesedno: pijan kot tisoč opic) »zelo pijan«, *sich wie einen Affen ansaufen (antrinken)* (dobesedno: napiti se kot opica) v pomenu »napiti se«, *den Affen ausschlafen* (dobesedno: prespati opico) »prespati pijanost«.

⁷ Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten 1, 48 d.

⁸ Glej tudi H. Küpper, Wörterbuch der dt. Umgangssprache, *Affe* 6. Trunkenheit, Rausch – z razlago: Opice veljajo za pijanske. *Ko so pijane, se obnašajo čisto po človeško: kričijo in tulijo, besnijo, postanejo zlobne, druge buljijo topo predse. Izraz se pač nanaša na gugajočo, opotekajočo hojo.*

⁹ Da moja domneva ni brez osnove, dokazuje zadnji stavek opombe 8!

¹⁰ Da ni dobro imeti opravka s kašubskimi kozami, dokazuje med drugim frazeologem *kozę pasc* (tj. koze pasti) v pomenu »prešustvovati«. Podoben pomen ima tudi kašubski frazeologem *psę pasc* (tj. pse pasti).

¹¹ V zvezi s tem primerjaj še izraz *pití kot živina* »zelo, veliko«!

¹² Dodajam še književni zgled: Penzel je učenjak in poštenjak, da malo takih! In vrhu tega še pijanec, kakršnega nima vsa Ljubljana! se je oglasil tretji tovariš in se smejal. Vsak večer vozi barko po mestu, a zjutraj v šoli ne pozna nikoli mačka (F. Govekar, Svitane, 1921, 72).

¹³ Glej Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten 1, 490! Nemški izraz *Kater* v pomenu »slabo počutje, razpoloženje, navadno po nezmernem uživanju alkohola« razlagajo nekateri iz izraza *Katarrh* »katar« ali pa je skrajšano iz *Katzenjammer* izpričano že od 1850. Sicer pa je nemški izraz *Katzenjammer* nastal v začetku 19. stoletja v akademskih krogih Heidelberga. Najprej pa je bil znan v jeziku baltških študentov. V slovenski jezik

¹ V svojih frazeoloških raziskavah se pogosto srečujem tudi s frazeologijo medčloveških odnosov. Moj tokratni prispevek je že tretji zapovrstni prispevek s tega področja iz Mohorjevem koledarju.

² Nezmerno pitje alkoholnih pijač, imenovano tudi alkoholizem, je bilo in je še zelo resen problem slovenske družbe. Zelo resno se ga je npr. lotil tudi pisatelj J. Trdina z esejem Vinska modrost ter s prispevki in zapiski, zbranimi zdaj v knjigi Trezne, vinske in praznovrne. V tej knjigi (str. 738) med drugim piše: Pijanec najde zmirom kak vzrok, zakaj ga mora lokati. Vsaka pijača ima svoj izgovor (= titulus bibendi). Na strani 761 našteva 16 takih izgovorov (= tituli bibendi), ki so v veliki meri aktualni še danes.

³ Izhodišni izraz za vse je *pijan*, »tak, ki zaradi zaužite alkoholne pijače ne govori, ne ravna normalno, razsodno«. »Stanje pijanega človeka« ali *pijanost* pa lahko v slovenščini označimo z naslednjimi izrazi: *biti*

je obravnavani *maček* zanesljivo prišel z nemškim posredovanjem.

¹⁴ Glej v opombi 13 navedeno delo, prav tam! Tu bi omenil še povezavo nemškega *mačka* z *opico*, ki jo nakazuje nemški frazeologem *den Affen zum Kater tragen* (dobesedno: nesti opico k mačku), »tako se napiti, da je drugi dan maček očiten«.

¹⁵ Primerjaj v opombi 3 navedeno obirsko primerjavo: *tako sem bil pijan, da sem sam sebe vikal!*

¹⁶ V vedskem pesništvu se žabe predstavljajo kot utelešenje zemlje, oplojene s prvimi pomladnim deževjem. Njihov zbor se zahvaljuje nebu za obetanje plodov in bogastva, ki jih je dalo zemlji. Govori se o njihovem pijanstvu in označuje brahmane kot some... (Glej J. Chevalier, A. Gheerbrant, Rječnik simbola, 819!).

¹⁷ Zaradi obsežnosti navajam samo del razpravljajanja o štirih žabah: Dokler Noe ni poznal vina, pil je samo vodo. V vodi so se redile že od nekdanje žabe. Žabe so bile torej tudi v Noetovem trebuhu. Ko je začel vino piti, studila se jim je nova mokrota, ki je imela tako težak in zopern duh. Jele so se nemirno in plaho zaganjati sem in tja po želodcu. Jedna, ki je bila morda najbolj nežna in lišpava, ni mogla več prebiti v tej plazi, pa je pobegnila skoz požiralnik v glavo in potrkala na vrata lepega hramčka, v katerem je prebivala božja deklica Pamet. Pamet je bila jako gostoljubna gospodična, odprla je žabi in se začela z bodro živalico prav živo in prijetno razgovarjati in kratkočasiti. Obe sta bili jedna z drugo po polnem zadovoljni. Isti čas je čutil tudi Noe tako veselje v svojem srci, kakršnega še nikoli ne, kar je bil na svetu. Z nova si je natočil polič in ga izpraznil. Zdaj pobegne v glavo druga žaba; tudi njej je Pamet radovoljno odprla. Itd. Svoje razpravljanje povzame Trdina takole: Kar je doživel Noe, dogaja se prijateljem vinske kapljice še dan današnji. Za merilo te pijače rabi naš narod že od nekdanje žabe. Jedna razveseli srce in ne škodi niti duhu niti telesu: noben pameten človek je ne zameri in ne očita. Tudi dve se oprasčata, ako zalezeta v glavo *prav poredkoma*. Tri so že *čez dovoljeno mero*, ali na svatbah in ob drugih velikih svečanostih in godiščih se jim ni moči vselej ubraniti: če niso preveč hudomušne, jih ljudje ne sodijo baš strogo, dobrega glasu in poštenja ne vzamejo. *Za štiri žabe pa ni nobenega izgovora*. Ker človeka poživinjijo, smatrajo se po pravici za greh, grdobno in sramoto. Nesreča, da jih ujame, primeri se lahko tudi modrijanu, ali se ne bo z njimi ponašal, nego se sramoval in zanaprej takih prilik ogibal.

¹⁸ Najbolj znana izmed teh je vsekakor *bela vrana* v pomenu »redkost, izjema«. Že pri rimskem pesniku Juvenalu je *Corvus albus* oznaka za človeka, ki je izjema med sebi enakimi in izraža glede na splošno mnenje drugačne poglede.

Janez Keber

ČLOVEKOVO OKOLJE, ZDRAVJE IN MEDICINA

Naš čas je prepoln protislovij, ki – na žalost – prinašajo s seboj tudi veliko nepotrebnih stisk in tegob. Živimo v obdobju velikih in hitrih družbenih sprememb, ki so največkrat povezane s prevelikimi pričakovanji in pretiranimi željami po čim boljšem in čim bolj polnem življenju. Sem pa zagotovo spada tudi želja po kvalitetni zdravstveni oskrbi, ki naj bi nam zagotovila skoraj brezhibno zdravje. Seveda pa stvar ni tako preprosta, pa tudi problemi so mnogo globlji, kot se zdi. Vsekakor je težko verjeti, da bi jih bilo mogoče rešiti zgolj z reorganizacijo zdravstvene službe, pa če bi bila še tako idealna.

Medicina je v zadnjih letih silovito napredovala in hkrati s splošnim dvigom življenjskega standarda v zadnjih desetletjih odpravila mnoge bolezni, ki so bile vzrok zgodnje umrljivosti. Zelo se je podaljšala povprečna življenjska doba (v tem stoletju kar za 30 let), kažejo se nove in nove možnosti za zdravljenje dosedaj neozdravljivih bolezni. Prenekatero poškodbo, ki so bile še do nedavna smrtno, lahko danes ob pravočasni medicinski oskrbi uspešno pozdravimo. Leta 1928 je medicina lahko uspešno zdravila le 10 % od 360 najtežjih bolezni, leta 1976 pa že prek 50 %! Sredstva, ki jih družba namenja za zdravstvo (naša družba je v zadnjih letih tu žalostna izjema), se skokovito večajo. Ta sektor javne porabe postaja v razvitih državah najzajetnejši. V ZDA namenjajo za to kar 10 % svojega narodnega dohodka. Vse to bi po logiki stvari moralo privedi do absolutnega zdravlja. Toda na žalost še malo ni tako!

Pri vsakodnevem delu z bolnimi, pa tudi zunaj ambulate zelo zelo redko naletim na človeka, ki bi ne imel kakšnih zdravstvenih problemov. Po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije zdravje ni samo odsotnost bolezni, ampak je to stanje popolnega psihofizičnega in socialnega blagostanja. Ali smo torej zdravi?

Dandanes se v medicini srečujemo s svojvrstnim paradoksom. Več ko je zdravnikov, zdravstvenih ustanov, diagnostičnih in terapevtskih zmogljivosti, več je tudi bolnikov in bolezni. Čakalnice in bolniški oddelki

so vedno bolj polni, čakalne dobe za preglede pa vedno daljše.

Ob novih spoznanjih v medicini zdravimo sedaj tudi take bolezni (če jim bolezni sploh lahko rečemo), zaradi katerih ljudje še pred dvema ali tremi desetletji sploh niso hodili k zdravniku. Z razvojem disperzerjev in množičnimi akcijami za zgodnje odkrivanje bolezni smo privedli v ambulate množico povsem zdravih ljudi. To je sicer dobro za nekaj tistih, pri katerih odkrijemo potencialno hudo bolezen že v najzgodnejšem stadiju, nihče pa se ne vpraša, ali je to dobro tudi za desettisoče povsem zdravih, ki gredo skozi diagnostične postopke. S poplavo zdravstveno-prosvetnih člankov v javnih medijih sicer koristno prosvetlujemo ljudi, hkrati pa postajajo ti bolj kritični do svojega zdravja in zato tudi bolj zaskrbljeni. Z reklamiranjem vseh mogočih preparatov za vsako težavo uvajamo potrošništvo tudi v medicino. Postajamo nekritični do porabe farmacevtskih preparatov, želimo zdravilo praktično za vse. Merila za zdravje so postavljena tako visoko, da se že ob najmanjši težavi čutimo povsem nemočne. Vsako odstopanje od idealnih standardov nas spravlja v negotovost. Na splošno lahko rečem, da se je zelo znižal tolerančni prag za bolezni.

Drugi problem so naše življenjske navade in razvade, splošno razširjen pojav v razvitih družbah, med katere se tako radi prištevamo tudi mi. Neustrezen življenjski ritem, preobremenjenost v službi in doma, zadovoljevanje vseh mogočih potreb, resničnih in tudi povsem namišljenih, negativno vpliva na naše počutje. Trpimo za kroničnim pomanjkanjem časa, tako da ga še takrat, ko je to mogoče, ne znamo izkoristiti za sprostitve. Le pomislimo, za koliko stvari se pehamo v življenju samo zaradi tega, ker je to moderno, ker imajo to naši znanci ali ker to zahteva družbeni status. Celo dopust ni več to, kar naj bi bil. Pogostokrat prihajamo domov bolj utrujeni, kot smo bili, preden smo sploh kam šli.

Za dobro počutje in ohranjanje zdravja je nujno potrebno čim več gibanja. Pri vseh, ki niso ravno fizični delavci in imajo pretežno sedeče delo, je tega odločno premalo. Telesna neaktivnost, združena s pretiranim uživanjem visokokalorične hrane, nujno privede do čezmerne telesne teže, ki je eden glavnih dejavnikov pri nastanku arterioskleroze in degenerativnih sklepnih obolenj. Da bi to odpravili, smo pričeli propagirati množično rekreacijo. Rekreacija sama po sebi je

seveda koristna, vendar smo se tudi te lotili na tipično sodoben način. Na teden je treba preteči, prekolesariti ali preplavati toliko in toliko kilometrov, udeležiti se je treba vseh predpisanih množičnih prireditev in na njih doseči čim boljši rezultat. Najbolj zagnanim rekreativcem zaradi intenzivnega treninga zmanjkuje časa za druge obveznosti in so zaradi prenapetega tempa še bolj obremenjeni, kot bi bili brez rekreacije. Kar težko je gledati do kraja izčrpane rekreativce po kakšni množični prireditvi, ko vsi blede in tik pred kolapsom zatrjujejo, kako čudovito se počutijo. Takšno nabiranje kondicije vsekakor ne more biti v prid zdravju. Prav tako ne more biti v prid zdravju nabiranje kondicije s tekom po mestnih ulicah v močno onesnaženem zraku. Stara indijska modrost pravi, da je vsakemu človeku ob rojstvu namenjeno določeno število vdihov. Prej ko jih porabiš, prej končaš svojo zemeljsko življenjsko pot. Stara modrost sicer ni znanstveno preverjena, se nam pa sama po sebi vsiljuje, ko poslušamo krepke stare ljudi govoriti o receptu za dolgo življenje. Nihče od njih ni svojega življenja pretekel ali preplaval. Osnovni recept je zmeraj zmernost brez velikih pretresov.

Kajpak so tu še zelo razširjene navade: kajenje, nezmerno redno pitje alkoholnih pijač, uživanje hrane s preveč maščobami, pa tudi pogosto nenadzorovano jemanje zdravil, kot so pomirjevala in sredstva proti bolečinam. Če ne bi bilo kadilcev, bi skoraj ne poznali pljučnega raka, ki je najpogostejši rak pri moških in čedalje pogostejši pri ženskah, ki kadijo. Alkoholizem je v Sloveniji kar narodni problem. V povprečni splošni ambulanti je skoraj vsak tretji moški pacient alkoholik, kar na eni strani kaže na razširjenost razvade, na drugi pa na veliko pogostejše zbolevanje teh ljudi. Tudi na tem področju medicina sama ne more narediti prav veliko. Gre za splošen družbeni odnos do alkoholizma, pri čemer mislim predvsem na sprejemanje pitja alkohola kot nekaj povsem normalnega in celo obveznega ob vseh mogočih priložnostih.

Tretji problem je naše bolj ali manj onesnaženo in zaradi človekove dejavnosti mnogih nevarnosti polno okolje. Vsak dan poslušamo neprijetne resnice o grozljivi ekološki podobi našega sveta. Pri tem smo, žal, v Sloveniji zaradi naše majhnosti še na slabšem kot marsikje v zahodni Evropi. Čeprav se tega zavedamo, mislim, da še zmeraj premalo poudarjamo resnost problema. Če je

zavest o ekološki onesnaženosti in nujnosti ukrepanja zajela javne medije, je na žalost še premalo prisotna pri našem vsakodnevnem ravnanju v službi in doma. Nevarnost ekološkega onesnaženja je namreč v tem, da nima neposrednih usodnih učinkov – vsaj večinoma ne. Saj še pri povprečno 600 mrtvih, ki jih imamo vsako leto v Sloveniji zaradi prometa, ne ukrenemo nič bistvenega, pa je to neposredno usoden učinek človekove dejavnosti. Pri onesnaženju zraka, vode in zemlje so ti učinki mnogo manj vidni; naravnani so na dolgo dobo, zato jih ne moremo takoj meriti. Kar pa ni merljivo, po zakonih sodobne znanosti ne obstaja. O tem se lahko vsak dan prepričamo ob poslušanju obrazložitve o vplivih škodljivih snovi na naše zdravje. Večini razlag je skupno to, da skušajo delovati pomirjujoče. Za božjo voljo, samo ne razburjati ljudi! Usodnih posledic onesnaženosti okolja pa sedaj, vsaj na prvi pogled, še ni.

Ko bomo v prihodnosti ugotavljali statistično značilno povečano število bolezni zaradi izpostavljenosti škodljivim vplivom v življenjskem okolju, bo zagotovo prepozno. Takrat z nobenimi ukrepi ne bo več mogoče odpraviti posledic. Ukrepiti je treba sedaj, in to za vsako ceno, četudi bo zaradi tega nekoliko slabši naš življenjski standard. Ali ni največ vredno dihati čist zrak, piti čisto vodo in jesti zdravo hrano? Bolj kot kjerkoli je ravno na tem področju pomembno uveljaviti v medicini tako bistveno načelo – bolje preprečevati kot zdraviti. Ekološka preventiva in sanacija sta v rokah celotne družbe, medicina kot stroka pa se mora bolj zavzeto ukvarjati z opozarjanjem na škodljivosti in posledice.

Posledica vsega naštetega je, da imamo kljub ogromnemu napredku medicine vse več bolezni srca in ožilja, rakastih in duševnih bolezni (po samomorih smo Slovenci sploh svetovni rekorderji), vse več je poškodb s smrtnim izidom ali težko invalidnostjo. Nalezljive bolezni, ki so bile v preteklosti glavni krivec prežgodnje umrljivosti, smo večinoma sicer obvladali, pojavljajo pa se nove, kot je na primer AIDS. Prometne poškodbe so glavni vzrok smrti do 40. leta starosti!

Naštel sem samo tiste glavne vzroke, ki so na vrhu lestvice umrljivosti. Neznano, a gotovo veliko pa je stanj, ki jih uradna medicina uvršča kar pod rubriko 'druga nedefinirana stanja' ali pa 'živčno-vegetativna neuravnovešenost'. Gre za ljudi, ki jih muči ne-

spečnost, imajo glavobole, so nasploh zelo utrujeni, nimajo prave volje do dela, vse jih nervira, zbada jih tu in tam, včasih imajo prav neznosne in nepojasnjene bolečine v trebuhu in neredno prebavo ali pa jih duši, srce jim razbija, dobivajo napade omotičnosti in slabosti, mrtvijo jim roke, kašljajo brez pravega vzroka, peče jih v grlu, se močno potijo ipd. Vsekakor težav dovolj, da lahko najdete kakšno tudi zase. Verjetno so podobne simptome imeli tudi ljudje v preteklosti, prepričan pa sem, da je bilo tega veliko manj. V splošnih ambulantah je teh pacientov več kot tretjina. Z njimi se medicina sicer veliko ukvarja, vendar le toliko, da jih na vse mogoče načine pregleda in ugotovi, da jim nič ni. Morda jim povemo še to, da so živčni, in dobijo recept za kakšno pomirjevalo. Včasih to res pomaga, a ponavadi le za krajši čas, gotovo pa ne reši nobenega problema. Poznam mnoge paciente, ki jim uradno sicer ni nič, njihove težave pa so tako hude, da jih resno onemogočajo v vsakdanjem življenju; marsikoga mnogo bolj kot kakšna resna, medicinsko priznana bolezen.

Tem bolnikom bi morali nameniti precej več časa, možnost pogostejših stikov in pogovorov s *SVOJIM* zdravnikom, ki mu zaupajo in ki pozna vse njihov problem. Tu vidim najpomembnejše poslanstvo splošne medicine, ki pa gotovo ne bo enostavno uresničljivo samo z uvedbo zasebne prakse. Zdravnik bo lahko posvetil svojemu pacientu več časa in imel zanj več posluha samo takrat, ko ne bo imel vsak dan po 50 in več pacientov v ambulanti. Ob takem številu se lahko z vsakim le površno ukvarja. Ni čudno, da v sedanji, od človeka odtujeni medicini prihajajo vse bolj do veljave alternativne oblike zdravljenja. Naša uradna medicina je pred dvema letoma to t.i. alternativno medicino javno obsodila, kar pa se mi ne zdi prav. Ločiti namreč moramo med metodami, ki temeljijo na drugačni, zahodni Evropi še vedno precej tuji miselnosti, ki pa so potrjene v tisočletni tradiciji, in med resnično šarlatanskimi postopki in goljufijami, ki z medicino nimajo nič skupnega. Te meje pa ne bomo nikdar postavili s splošnim zavračanjem vsega drugačnega. S tem siromašimo naše znanje in zapiramo vrata tistemu, kar manjka naši medicini.

Z uveljavljenimi znanstveno-statističnimi metodami lahko danes s precejšnjo gotovostjo ugotovimo koristnost ali škodljivost kakršnekoli metode v medicini, zato presečne počasnost, s katero se uradna medicina

loteva teh stvari na področju, ki mu pravimo alternativa. Na enak način se da dokazati ali ovreči trditve bioenergetikov, da sta počutje in pogostost posameznih bolezni odvisna od položaja hiše oziroma stanovanja, v katerem živimo, ali celo od položaja postelje glede na „energetske tokove“. Trditev se morda upira našemu evropskemu cogitu, vendar poznam primere, ko je v neki hiši nesorazmerno veliko ljudi zbolelo za rakom. To je lahko čisto naključje, lahko pa tudi ne. Zakaj se tega ne lotimo z raziskavami?

Če bomo vzpostavili dialog in sodelovanje z drugačnimi načini zdravljenja in drugačnimi pristopi k bolniku, bomo lahko sprejeli dobro ter obsodili in odpravili tisto, kar je slabo in celo škodljivo. S tem bo medicina samo pridobila ugled, saj razcvetu vsakovrstne alternative botruje tudi vedno manjši družbeni ugled zdravnika v več kot 40-letnem obdobju socialističnega zdravstva (za katero upam, da je dokončno mimo). Takrat bomo lahko tudi nehali govoriti o alternativni medicini – izraz je popolnoma neutrezen – temveč bomo govorili samo še o medicini in o mazaštvu.

Če hočemo vsaj še nekaj časa znosno živeti na tem našem koščku sveta, se moramo za to potruditi predvsem sami. Brez tega – vsaj kar se zdravja tiče – medicina ne more narediti prav veliko. Predvsem si moramo ustvariti lasten zdrav vrednostni sistem v življenju. Resničnih vrednot in življenjskih ciljev ne moremo iskati v avtomobilih, hišah, najrazličnejših aparatih in napravah. Porabniške dobrine nas ne bodo zasužnjile le takrat, če jih bomo jemali kot nekaj, kar nam lahko v življenju koristi, ni pa nam nujno potrebno. Prav tako ni treba za vsako ceno skušati dohajati modnih tokov in trenutno proklamiranih vrednot nekega okolja. Vsakdo ima svoj naravni življenjski ritem, ki naj ga upošteva v razumnih mejah. Spoštujmo našo razlikovitost, ki je pogoj za svobodno življenje in nas duhovno bogati, pa bo zdrav duh poskrbel za bolj zdravo telo!

Glede zdravja se ne moramo zanašati le na medicino, ki naj bi reševala naše probleme takrat, ko postanejo že skoraj nerešljivi. Ni od muh upoštevati splošna priporočila za kar se da zdravo življenje, kolikor je to seveda v našem okolju mogoče. Okolje je pač onesnaženo toliko, kot je. Tega ne moremo spremeniti. Lahko pa z našim obnašanjem preprečimo, da bi bilo še slabše, če že boljše ne more biti.

Tudi vsak posameznik lahko veliko stori

za varovanje narave. Ni dovolj, da se zavzemamo za sanacijo velikih onesnaževalcev v industriji. Tudi gospodinjstva prispevajo velik delež onesnaženja. Čistoča okolja ni samo čistoča stanovanja, ki se konča za vhodnimi vrati. Zmanjšajmo na najmanjšo možno mero uporabo močnih detergentov, kemičnih odmaševalcev odtočnih cevi, izlivanje strupenih snovi v odtoke! Ne obkrožajmo se z vsakovrstnimi kemikalijami, razpršilniki, čistili in strupi za to in ono.

Poskrbimo za kar se da čisto kurjavo, ne sežigajmo odpadkov po poljih in vrtovih, ne uporabljajmo umetnih škropiv in drugih kemičnih sredstev, ker jih nazadnje v taki ali drugačni obliki pojemo ali popijemo sami. Tudi ni nujno potrebno, da bi se od ene do druge trgovine vozili z avtom, če lahko gremo peš. Vsaj enkrat na teden lahko brez škode ugasnemo televizor in se posvetimo družinskemu življenju.

Verjetno sem povedal precej stvari, o katerih ste pravzaprav že zadosti slišali in so na pogled sila preproste. Kljub preprostosti recepta, ki bi lahko odpravil marsikak problem v našem življenju in nam izboljšal bivanje, pa se, Bog ve zakaj, vse premalo ravnamo po njem.

Andrej Žmavc

PRVA POMOČ ZA VSAKOGAR

O prvi pomoči je bilo že ogromno napisanega, vendar nas izkušnje učijo, da samo neprestano ponavljanje nasvetov in priporočil pripomore k boljši osveščenosti in priključje v spomin vsaj nekaj tega, kar lahko v usodnem trenutku reši življenje. Vsega se seveda ne da naučiti iz knjig. Nekatere postopke lahko pravilno izvajamo samo, če smo se jih prej naučili na tečajih prve pomoči, precej pa je takih, ki jih lahko izvedemo brez posebne vaje, pomembno je samo, da se jih pravi čas spomnimo.

Pri svojem delu v splošni medicini in še posebej v službi nujne medicinske pomoči na terenu sem bil večkrat priča primerom, ko bi lahko svojci ali naključno prisotni prizadetemu s povsem enostavnimi ukrepi rešili življenje ali vsaj zagotovili razmere, v katerih bi imel prizadeti neprimerno večje možnosti za preživetje, pa žal ni bilo storje-

no nič. Še huje pa je bilo, če so bili ukrepi napačni in so poslabšali bolnikovo stanje.

Danes lahko dobro organizirane službe nujne medicinske pomoči odpravijo večino zapletov, zaradi katerih življenjsko ogrožen bolnik umre pred prihodom v bolnišnico. Seveda je pogoj, da ekipa za nujno medicinsko pomoč prispe pravočasno. V najnujnejših primerih, ko gre za zastoj dihanja ali bitja srca, odločajo o bolnikovi usodi minute. Nikjer na svetu ni mogoče takoj zagotoviti strokovne medicinske pomoči. Zato v takih primerih odloča čas, ki mine do prihoda ekipe, in prva pomoč, ki jo dajo naključno prisotni. S pravilnimi ukrepi podaljšamo čas, ko je bolniku še mogoče pomagati.

Osnoven, vsem nujnim stanjem skupen ukrep je, da takoj pokličemo zdravstveno službo. Tu velikokrat po nepotrebnem izgubljam dragocene minute. Vedeti moramo, da je takrat, ko pride do nujnega stanja, ponavadi prepozno iskati pravo telefonsko številko zdravstvenega doma ali reševalne postaje. Dobro je, če se pozanimamo, katero številko telefona moramo v takih primerih poklicati. Ponavadi je to reševalna postaja – 94, ali najbližja zdravniška dežurna služba, ki pa ima v vsakem kraju svojo telefonsko številko. To številko si skušajmo zapomniti. Koristno je tudi, če jo imamo na vidnem mestu ob telefonu.

Podatki, ki jih dajemo zdravstveni službi, naj bodo jasni, kratki in natančni. Točno in na kratko opišite bolnikove težave, predvsem pa dajte točen naslov. V najnujnejših primerih je koristno, če kdo od svojcev počaka reševalno vozilo že na kakem križišču pred naseljem, da zdravstvena ekipa ne izgublja časa z iskanjem.

Če je bolnik nezavesten – za nezavest gre takrat, kadar ga ne moremo na noben način zbuditi in se ne odziva na bolečinske dražljaje – moramo takoj ugotoviti, ali diha. Opazujemo bolnikov prsni koš, prislonimo uho k njegovim ustom, lahko pa si pomagamo tudi s kakšnim steklenim predmetom, ki ga damo pred bolnikova usta. Če se predmet orosi, bolnik še diha. Dihanje je pri nezavestnem lahko zelo plitvo in komaj opazno. Nezavesten bolnik ne sme ležati na hrbtu, ker se lahko zaduši zaradi ohlapnega jezika ali zaradi bruhanja. Takega bolnika položimo na bok, z obrazom obrnjenim navzdol, vendar morajo biti usta in nos prosti, da lahko diha. Pod glavo mu lahko damo brisačo ali kaj podobnega, nikakor pa ne debele

blazine. Nato pokličimo pomoč. Bolnika ves čas nadzorujemo, ker lahko preneha dihati.

Kadar bolnik ne diha, ga položimo na hrbet in TAKOJ pričnimo dajati umetno dihanje. Tega se seveda lahko naučimo le na tečaju prve pomoči.

Če prizadeti ne diha, je zelo velika verjetnost, da gre hkrati tudi za zastoj srca. To preverimo s tipanjem pulza na velikih arterijah na vratu (za kakšen prst levo ali desno od adamovega jabolka). Če pulza ne tipamo, potem hkrati z umetnim dihanjem tudi masirajmo srce. Tudi tega se lahko naučimo samo na tečaju prve pomoči. Medtem ko bolnika oživljamo, naj nekdo pokliče reševalno ekipo. Če je le mogoče, ne prekinjajmo oživljanja, dokler ne prispe strokovna pomoč. Še tako sofisticirana zdravniška pomoč po petih minutah srčnega zastoja ne more storiti ničesar več, če bolnika pred tem prisotni niso oživljali. Idealno bi bilo, da bi vsi imeli osnovno znanje iz oživljanja, kajti večina nenadnih srčnih zastojev se zgodi doma, kjer so ponavadi zraven svojci.

Eno od najznačilnejših urgentnih stanj, ko je treba nemudoma poklicati zdravnika, je srčni infarkt. Značilna za srčni infarkt pa je samo bolečina v prsnem košu, ki se pojavi nenadoma, včasih po hujšem fizičnem naporu ali po močnejšem razburjanju, lahko pa kar tako brez kakega posebnega vzroka. Bolečina je navadno zelo huda. Spremlja jo slabost, lahko tudi bruhanje. Bolnik je ob tem ponavadi bled in poten, vendar to ni nujno. Bolečina je topa, bolnik pove, da ima občutek, kot bi ga nekaj stiskalo. Lahko se širi v vrat, levo roko ali zgornji del trebuha. Srčni bolniki z angino pectoris to bolečino že poznajo, povedo pa, da je hujša kot običajno, predvsem pa, da po tableti nitroglicerina ne mine. Bolnik z opisanimi težavami naj *miruje!* Lahko leži ali sedi, samo naj bo pri miru. Če leži, naj ima visoko vzglavje; če ga v ležečem položaju duši, potem je bolje, da sedi. Velikokrat ti bolniki hodijo po stanovanju in celo telovadijo, da bi pregnali bolečino. Tam, kjer je organizirana zdravniška nujna pomoč na domu, pokličite zdravnika. Tak bolnik namreč ne sme sam k zdravniku, kaj šele z avtobusom ali peš!

Drugo zelo pogosto nujno stanje je astmatični napad. Bolnik se duši, v pljučih mu piska, ponavadi pa že od prej vemo, da je astmatik. V tem primeru si bo znal najbolje pomagati sam z zdravili, ki jih že ima. Če napad ne mine ali če gre za prvi napad pri nekem, ki je bil do takrat zdrav, takoj pokli-

čimo zdravnika. Če gre za otroka, je najbolje, da ga takoj odpeljemo v ambulanto, ker bo na ta način pomoč najhitrejša.

Zelo pogosta, predvsem pri starejših, je tudi možganska kap. Kaže se lahko na različne načine, navadno pa z ohromelostjo udov, z oteženim govorom, v hujših primerih pa z motnjami zavesti. V tem zadnjem primeru ukrepamo tako kot sicer pri nezavestnem.

Kadar nenadno nezavest spremljajo močni krči celega telesa, gre verjetno za epileptični (božjastni) napad. Bolnika moramo zaščititi pred poškodbami. Odmaknemo ga od ostrih robov pohištva in odstranimo iz njegove bližine vse ostre predmete. Pod glavo mu podložimo kaj mehkega, če pa za to ni časa, mu jo preprosto držimo z rokami, med zobe pa mu dajmo kos tkanine, da si ne pogrize jezika. Napad je za prisotne zelo dramatičen, vendar sam po sebi mine v dveh ali treh minutah. Po napadu je bolnik še nekaj časa brez zavesti – kot bi spal – nato se po kakih petih minutah prebudi in se ne spominja ničesar. Po napadu je priporočljivo, da peljemo bolnika k zdravniku na pregled. Če gre za krče pri majhnem otroku, ki ima visoko temperaturo, potem so to t. i. vročinski krči. Ukrepamo enako, le da moramo v tem primeru otroka čim prej ohladiti. To najbolje storimo tako, da ga slečemo in zavijemo v vlažno rjuho. Nevarno je, če napad krčev traja dlje, če se napad ponovi, ne da bi se bolnik med napadoma prebudil, ali če nezavest po napadu ne mine. V fazi krčev bolnik pomodri. Kadar pa pomodrelost po prenehanju krčev ne mine, moramo preveriti dihanje. Če ne diha, ukrepamo, kot je priporočeno.

Prva pomoč je lahko zelo uspešna tudi pri zastrupitvah. V večini primerov zastrupljenec strup poje ali popije. V takih primerih naj prizadeti popije do pol litra mlačne vode (če gre za otroka, bo dovolj polovica tega), ki je lahko malo slana. Nato mu skušajmo pomagati, da to izbruha. Zastrupljenec naj si s prstom draži žrelo toliko časa, da prične bruhati. To je najboljši in najhitrejši način, da odstranimo večino zaužitega strupa. Vselej shranimo morebitno embalažo (škatljice tablet, posode s strupom), da je mogoče kasneje ugotoviti, za kakšen strup gre. Če gre za zastrupitev s plinom, zastrupljenca takoj odstranimo iz zaprtega prostora (pazimo, da sami ne vdihavamo plina). Če je zastrupljenec nezavesten, ukrepamo, kot je priporočeno, pri tem pa moramo biti previd-

ni z umetnim dihanjem, ker se pri hlapljivih strupih lahko zastrupimo še sami. Najboljša rešitev je priročna žepna maska za umetno dihanje, ki naj bi jo imelo vsako gospodinjstvo, saj bi sodila v obvezen komplet prve pomoči v avtu.

Hude poškodbe prav tako sodijo v zelo pogosta nujna stanja. Poleg splošnih, že navedenih ukrepov moramo v teh primerih predvsem zaustaviti vsako večjo zunanjo krvavitev. V večini primerov je dovolj, če krvaveče mesto prekrijemo z gazo in trdno povijemo s povojem. Če to ne zadošča, lahko še z roko kar prek ovoja pritiskamo na krvaveče mesto.

Pogosta napaka, posebej pri krvavitvah iz noge, je prevez uda nad krvavečim mestom. To pride v poštev le izjemoma, če je ud odtrgan. V vseh drugih primerih pa ud samo dvignemo in prevezemo krvaveče mesto.

Naštel sem samo nekaj najosnovnejših ukrepov, ki jih lahko izvede skoraj vsakdo. Nikdar ne vemo, kje nam lahko kaj od tega pride prav pri reševanju življenja našega bližnjega. Če le imate možnost, pa se vključite v osnovni tečaj prve pomoči, kajti najbi-stvenejšega – umetnega dihanja in zunanje masaže srca – se lahko naučimo samo s praktičnimi vajami.

Andrej Žmavec

UDOMAČENI DIVJI ZAJEC, PREPELICI IN KAVKA

Troje zgodb iz pripravljene knjige izbranih spisov Franceta Cvenkla, ki jo bo izdala Zlatorogova knjižnica pri Lovski zvezi Slovenije.

Uredništvo

Markovi imajo domačijo na robu Radovljice, kjer se to gorenjsko mesto spaja z njivami in travniki. Gospodinja – Markova Zofka – ime zelo rada živali: krave v hlevu, prašiče v svinjaku, kokoši na dvorišču, predvsem pa divje živali v naravi. Kako revni bi bili gozdovi, polja in gore brez njih, tolikokrat reče. Doživetja z divjimi živalmi so njeni najljubši spomini in o njih rada pripoveduje...

Veliko let je že od takrat, ko ji je sinko prinesel domov divjega zajčka.

Zofka je bila huda: »Zakaj ga nisi pustil na njivi! Polje je njegov dom. Mama zajkla

Mlada divja zajčica

bo jokala, ko se bo vrnila in ne bo našla svojega mladička. Tudi jaz bi jokala, če bi mi kdo odnesel tebe, ljubi otrok.«

»Ampak, mama, zajček ni z njive. V Lescah na letališču sem ga dobil. Prav tam, kjer se vzdigujejo letala. Prosim, mama, naj ostane pri nas, saj bi umrl v tem mrzlem vremenu.«

Zofka je pogledala venkaj skozi okno, kjer je norel marec: dež in sneg sta plesala z vetrom.

»No, naj bo. Ko bo pa zrastel, ga bomo spustili nazaj v prostost,« je mati uslišala otrokovo prošnjo. Vzela je mokro kosmato kepico z belo liso na čelu iz sinovih rok. Zajček je drgetal od mraza, čepel na Zofkini dlani in strmel s svojimi rjavimi očki v mater in sina.

Lačen je, je pomislila Zofka. V žlico je nalila nekaj kapljic sveže pomolzenega, še toplega kravjega mleka in vanj pomočila zajčkov gobček. Srknil je sladko, toplo tekočino in premagan je bil prvi strah pred človekom.

Minevali so dnevi in zajček je pil mleko že iz skodelice, jedel deteljo, travo in tudi slaščice. Skakljal je po hiši in hitro rastel. Zofka ga je naučila hoditi na malo in veliko potrebo. V kot postavljen star pločevinast škaaf je bil njegovo stranišče. Kmalu je razumel in sam skakal v posodo ter tam puščal bobke in seč. Po nekaj mesecih je že skočil na klop, s klopi pa med rože na oknu. Tam je na soncu predremal ure in ure. Rad je hodil ležat tudi na prijetno topel štedilnik. Najbrž zato, ker je neko popoldne na njem odkril golaž, ki je čakal na zakasnelega jedca. Ne boste verjeli, da je iz omake pojedel meso. Beži no – majete z glavo – zajec pa meso, saj ni pes! Tudi Zofki se je čudno zdelo in si je razlagala, da zajcu v hrani nekaj manjka. Tudi ko je kuhala ričet in je iz njega zadišala svinjina, se je zajec s prednjima nogama

vzpenjal na Zofko in prosil toliko časa, da je dobil mesni priboljšek.

Končno so bile zajčje noge že tako močne, da se je pognal s klopi na peč, da, na toplo ali mrzlo kmečko peč, tam glodal koruzni storž in spal v starem peharju, ki ga je imel dolgo v najemu domači maček. Prvi spor z mačkom je bil za pehar, potem so bili prepiri med njima na dnevnem redu. Končno muc že ni smel več v hišo. Če se je prikazal med vrati, ga je že skoraj dorasli zajec s prednjima nogama krepko oklofotal.

Prihajala je jesen in zajec je postajal vse nemirnejši. Vedno pogosteje je čepel na oknu med rožami in gledal skozi šipe na polje. Vzpenjal se je zdaj ob tem, zdaj ob drugem oknu ter godrnjal s svojim »mm, mm«, kakor da bi prosil.

»Kaj če hoče nevesto ali ženina? Pa res, saj niti ne vemo, je on ali ona.«

Koj nato je Zofka ugotovila, da je njen Mandi samica. Ženina bi torej rada, je pomislila in se hkrati spomnila, da imajo pri sosedu velikega domačega zajca. Poskusimo ju spariti. Zajklja pa je starega zajca tako neznansko očofala, da je stisnjen v kotu jokal kakor otrok, češ, divja zajklja se z domačim kuncem ne pari. Sicer je pa tudi vprašanje, če se divji zajci, četudi pridejo na svet pred pomladjo, že pari isto leto jeseni. Vsem Markovim je postalo jasno, da zajcu pomeni več prostost kakor prijetna kmečka izba s pečjo, peharjem in vsemi dobrotami za želodec. Toda na dolgouhca so se tako zelo navezali, da so z žalostjo pomislili na ločitev, posebno gospodinja Zofka, ki ji je divja rejenka tolikokrat skočila v naročje in jo poljubila s svojim mehkim smrčkom.

Ko se je Zofka nekega dne vrnila s polja, so bila hišna vrata na stežaj odprta in zajca nikjer. Po lich ji je zdrknila debela solza, čeprav je razumela, da se je divja žival morala vrniti v svoj pravi dom, na polje, v gozd. Kljub temu pa je dan za dnem klicala okrog hiše svojega Mandija. Minilo je deset ali več dni, odkar je odšel brez slovesa. Tisto jutro ga je Zofka zopet poklicala. Glej, nenadoma se je znašla pred njo njena rejenka. Sedla je na zadnji nogi, pomahala s prednjima šapicama in iztisnila iz gobčka svoj »mm, mm«. Potem je odskočila in zginila med njivami.

»Ni me pozabila. Zahvalit in poslovit se je prišla. Še kdo naj reče, da je žival brez razuma in ljubezni,« je pomislila in pri srcu ji je bilo hudo in prijetno hkrati. Pomahala je svoji rejenki in nikdar več se nista videli.

Bilo je v juniju pred več leti. Ječmen je zorel na njivi in soseda je pred hišo brusila srp. Naenkrat ji je zastala osla v roki: na dvorišče sta pritekla drobna piščančka. Živalci sta begali sem in tja, ko da ju nekaj preganja, in ena se je pognala celo v vežo. Nista obmirovali prej, dokler se nista znašli v rokah sosede.

»To pa ni domača žival,« pomisli in ogleduje drobni rjavo progasti piščeti s prekratkimi perutmi, da bi mogli leteti. »Markova ima rada divje živali, njej ju bom dala.«

Tako je Zofka dobila nova rejenčka. Prvi hip, ko je začutila žametasta kebčka v svoji dlani in utrip dveh srčec, jo je prijetno spreletelo. Takoj nato pa je pomislila, ali ne dela naravi krivice, prisvaja si živali, ki nista njeni in ne sodita v človekov dom.

Ko je bil ječmen požet, je bila uganka rešena. Okrog gnezda na njivi je bilo vse polno rjavkasto pisanega perja. Maček ali drug nepridiprav je požrl prepelico s kebčki vred, le dva sta se rešila.

Kam z neboljenčkoma? Pod domačo kokljo, ki je pravkar izvalila piščance? Kaj še, saj bi ju neroda pomendrala! Enostavna umetna koklja z žarnico Zofki takrat še ni bila znana. Toda srce ji je narekovalo, da je za prepelički dolžna storiti vse. Zvečer ju je zavila v mehke krpe in jih v škatlji postavila na topel štedilnik. A čez noč se je kuhinja ohladila in zjutraj sta na krpah ležali prepelički negibni, kakor mrtvi. Zofkina sapa pa ju je zopet ogrela. Počasi sta oživiljali v njenem prgišču. Prva je premaknila nožico, druga je odprla očesce. Več naslednjih noči je Zofka veliko ur prebedela v skrbi za svoji neboljenki, kakor mati ob bolnem otroku.

Potem je bila velika kmečka izba njen dom. Vneto sta tekali po hiši in s svojimi bistrimi očesci našli po špranjah marsikaj za želodček. Seveda pa jima je Zofka prinašala s polja tudi bube drobnih mravelj, jima nasekljala zelenega rmana in kmalu sta radi pobirali tudi kašo. Ko je Zofka nekoč klečala ob mravljišču na polju, jo je mimoidoči zboldel: »Hej, mar ne veš, da so mravlje zaščiteni?«

»O, vem, ampak samo gozdne,« mu je hitro odvrnila, ker je poznala predpis.

Nekega dne sta prepelički zboleli in se začeli premetavati, kakor da bosta zdaj zdaj poginili. Zofko je zaskrbelo. Morda ju pa bolijo nožice? Jima manjka v hrani apnenca? Prav drobno jima je zdrobila jajčno lupi-

no. Prepelici sta pokusili in začeli vneto pobirati. Tri dni in zopet sta zdravi tekali po sobi.

Kmalu jima je zraslo perje po prsih, še prej pa perutno perje, da sta se spreletavali po hiši in kuhinji. Če ju je Zofka poklicala, sta urno prifrčali in ji sedli na glavo, na ramo, v naročje.

Medtem se je poletje nagnilo v jesen. Neko jutro, ko je bila gospodinja še v postelji, se je oglasilo v kuhinji: »Žev-žev – pet-pedi, pet-pedi, pet-pedi!« Hišo je prvič napolnila pesem Zofkine prepelice. Kakor da bi se prebudilo radostno poletno jutro, kakor da bi vzcvetel rdeči mak v zorečem žitu! Toda, prepelica moja, ali ne veš, da je zunaj jesen in njive brez žit! Prepelica pa je zopet zapetpedikala: »Pet-pedi, žev-vev, pet-pedi! Ko bo pšenica visoka pet pedi, jo bomo želi in véli.« Drugo leto, če bomo živi in zdravi, je Zofka razpredala misli.

Z gora je potegnil hladen jesenski veter in polje si je nadelo rumenkasto obleko. Prepelici sta postajali nemirni in samčkovno petpedikanje je bilo vse bolj razburjeno.

Čudno to njegovo petje. Saj prepelica zunaj na polju utihne, ko so žita požeta. Nekaj hoče povedati. Kajpak, na jug, v tople kraje ju vleče. Gospodinja Zofka pa bi jima rada dopovedala: »Neizurjene so vajine peruti in preslabotne, da bi preleteli morje. Čez zimo ostanita pri meni, spomladi pa vaju izpustim. Bojim se za vaju.«

Srce ptice pa je drugačno od človeškega. Prepelici sta čepeli ob oknu in gledali pod oblake. Kar zdrznili sta se, ko sta opazili jato ptic na nebu. Njuno hrepenenje je prekipelo. Zafrfotali sta, zleteli pod strop, zakrožili in treščili v okno, da je zažvenketalo steklo. Isti hip je sredi izbe obležala samička z zlomljenima nožicama in iz ključka ji je kanila kri. Zofkino prizadevanje je bilo zaman.

Odslej je samček molčal in žalosten ždel ob oknu. Odpadlo je listje z jablane na dvorišču, zapadel je sneg in tudi skopnel. Prišla je topla pomlad. Tedaj je Zofka povabila samička na svojo dlan in ga ponesla daleč venkaj med njive. Zadnjič ga je pritisnila k sebi: »Zdaj pa le poleti, kamor te vleče srce! Najdi si družico in – stokrat srečno!«

Ležala je na tlaku, bolj podobna kupčku nesreče kakor mladi kavki. Najbrž je padla

iz gnezda visoko izpod strehe. Nebogljena, še skoraj gola. Markov Vinko, ki se je vozil v Kranj v šolo, jo je pobral in odnesel. Kam drugam kakor domov. Njegova mama sprejme vsakega revčka.

Najdenka je rada jedla. E, vranji rod ni tako občutljiv! Vse od kraja, kar so pri Markovih imeli za ljudi in živali, ji je teknilo. Hitro ji je raslo perje in z velikim zanimanjem je opazovala svet okrog sebe. Zofki je čepela na rami in zvedavo gledala, kaj vse počne njena dobra gospodinja v kuhinji, hiši, hlevu in na dvorišču.

Tako se je spoznala tudi s hišnim mačkom, ki mu je od vseh domačih živali najmanj zaupala. Togotno je kričala nanj, kadar se je z dvignjenim repom priliznjeno smukal Zofki okrog nog. Bila je ljubosumna, da ji je perje na glavi stalo pokonci. Ko je njen kljun postal dovolj trd, se mu že tudi ni več umaknila. Nekoč se je maček lotil kavkinih žgancev. Razjezila se je, ga tako srdito zgrabila za rep, da mu je skoraj privzdignila zadnjico. Maček je zapihal in puhnil čez skledo, da so žganci zleteli v zrak in po tleh. Kavki pa je bilo neznanstvo všeč, da je naredila hrup. Prvemu uspehu so sledili novi. Odslej celo ni več trpela, da bi maček v njeni navzočnosti jedel iz svoje posode. Če je pričakoval napad od zadaj v rep, ga je spretno kavsnila v uho. Kadar pa se je preveč obrnil od svoje sklede, mu jo je s kljunom potegnila proč in tudi prevrnila. V njeni krvi je bilo, da se ptič in mačka ne moreta ljubiti.

Kadar je Zofka na dvorišču klicala in krmila kokoši, navadno tudi kavke ni manjkalo. Rada je imela kokoši, posebno ji je bil všeč lepo rdečkast domači petelin. Kmalu je poznala vse Markove kure. A na dvorišče so prišle tudi sosedove. V črni glavici se je posvetilo, da na domače dvorišče sodijo pač samo Markove kokoši. Ko jih je tisto jutro Zofka zopet poklicala in jim natresla žito v koritce, se je kavka z bojnim krikom pogнала v kurjo gnečo in sosedovo grahasto jarico nekajkrat treščila s kljunom po glavi. Preplašena kokoš je z vriščem pobegnila z Markovega dvorišča.

Kmalu zatem je tudi sosedovemu petelinu z nekaj krepkimi udarci po ponosni roži dopovedala, da imajo Markove kure svojega petelina in naj zato raje ostane kar na gnojišču onkrat plota. Odslej je bila policaj med kurami Kavki, kakor so jo bili krstili.

Dan za dnem je z glasnim kav-kev-kav pozdravljala otroke, ki so hodili mimo hiše

v šolo in domov. Sedala jim je na glavo, jih cukala za lase ali za cof na kapi. Sploh je bila rada z otroki in njeni klci so se mešali z njihovim živzavom. V taki družbi je še na Zofkin klic nerada ubogala in priletela domov.

Družba jo je vse bolj mikala. Čepeti samo na Zofkini glavi ali ramenu je postajalo že dolgočasno. »Kavki, če se ne boš držala doma, te bo kmalu kdo po buči,« jo je svarila Zofka.

A nič ni pomagalo. Vranji rod ima potepuško kri. Začela je zahajati tudi v bližnjo gostilno, h Koku. Različni obrazi, hrup in ženket kozarcev so jo zvalili v gostilniške prostore. Kričala je skupaj s pijanci, sedala na mize in iz kozarcev pila vino. Tisto popoldne je prišla domov tako pijana, da se je opotekala. Bila je nadležna in prepirljiva kakor pravi pijanec. Razgrajala je, zmerjala vse Markove od kraja, gospodinjo Zofko pa za povrh še uščipnila v nos.

»Presneta pijanka, ne boš me, ne!« je minilo potrpljenje tudi Zofko. Pograbila jo je in zaprla v zaboj, vse dokler se ni strznila.

Kazen je zaleгла le nekaj dni. Že je čakala na novo priložnost, kdaj se bo zopet lahko potepala. Kjer je bilo veliko ljudi, tja jo je najbolj vleкло.

Neke nedelje je sosedove otroke spremila do cerkve. Pred vrati so jo hoteli nagnati domov, a se je spretno izmuznila v cerkev. Zletela je na glavni oltar, od koder je tudi mežnar ni mogel pregnati. Tisto nedeljo so še najbolj pobožne ženice pri maši malo molile. Kavki se je najprej seznanila s svetniki in svetnicami na oltarjih. Občudovala je njihove pozlačene obleke in rdeče pobarvana lica. Največ opravka pa so ji dale goreče sveče. Živi plamenčki so jo mikali, da jih je kljuvala in se opekla v jezik. Zakričala je kot jesihar, zletela k sv. Florijanu in si v svetnikovi golidi brez vode hladila jezik. Otroci so se smejali in možaki muzali. V gostilni pri Koku je Kavki prepevala s pijanci, zakaj ne bi pomagala tudi cerkvenim pevcem in pevkam! Sedla je na stranski oltar, nagnila glavo kakor pobožen romar in s svojim hripavim kav-kev-kav tekmovala celó z orglami.

V svojem nadaljnjem življenju je Kavki uprizorila še prenekatero. Znana in priljubljena je bila daleč naokoli. Nakopala pa si je tudi sovražnike. Nekega dne se s potepanja ni več vrnila. Doletela jo je žalostna usoda tolikih udomačenih divjih živali.

France Cvenkel

ŠESTSTOLETNICA ŽUPNIJSKE CERKVE V MARTJANCIH PRI MURSKI SOBOTI

Pred šeststo leti je bilo današnje Prekmurje civilno in cerkveno-pravno razdeljeno. Gornje Prekmurje je spadalo v Železno županijo (Vasvár), dolnje Prekmurje pa v Zalsko županijo (Zalvár); cerkveno upravno je gornji del sedanjega Prekmurja (sedanja murskosoboška dekanija) pripadal k madžarski škofiji v Győru (lat. Iaurinum, Raab), ki je bila ustanovljena okrog leta 988, dolnji del Prekmurja (sedanja lendavska dekanija) pa k zagrebški škofiji, ki je bila ustanovljena leta 1094. Cerkvenoupravno so bili katoličani Prekmurja združeni šele leta 1777, ko je bila ustanovljena nova škofija v Sombotelu. Tako so Martjanci pred šeststo leti državno-upravno spadali v Železno županijo (Vasvár), cerkvenoupravno pa pod madžarsko győrsko škofijo.

Kakor drugod po slovenski deželi tako se je tudi cerkveno in družbeno življenje starodavne martjanske župnije dogajalo okrog župnijske cerkve sv. Martina, kar pričujejo številne ohranjene podrobnosti, ki nam dokaj slikovito opisujejo cerkveno in tudi družbeno življenje tega skrajno severovzhodnega dela Slovenije nedaleč od avstrijske in ogrske meje. Najprej bomo predstavili gotso martjansko cerkev in nato nekaj drobtinic iz razgibane zgodovine martjanske župnije.

Župnijska cerkev sv. Martina

Marijan Zadnikar je že pred dobrima dvema desetletjema napisal pravo hvalnico o dragocenem umetnostnem spomeniku, gotski župnijski cerkvi sv. Martina v Martjancih. Ob njeni šeststoletnici je prav, da se z njeno arhitekturo in zgovorno stensko slikarijo seznanimo čimveč Slovencev.

Čas nastanka martjanske cerkve in njenih slikarjev je sporočen z napisom pod oknom prezbiterija v južni poševnici, ki je še dobro ohranjen, lahko čitljiv in se glasi: »ITEM ANNO M^o.C.C.C.L.X.X.X^o.I.I.^o. EDIFICATA FUIT ISTA ECCLESIA VIDE LICET TPE. PLEBANI ERASMI PER

MANUS JOHANNIS AQUILE DE RAKESPURGA ORIUNDI...«. Čeprav je napis le delno ohranjen, saj mu manjkata začetek in konec, se zdi, da imamo pred seboj vsaj najpomembnejši del. Tisti namreč, ki v nekoliko svobodnejšem prevodu pove, da je bila »leta 1392 zgrajena ta cerkev v času župnika Erazma z delom Janeza Aquile, ki je bil iz Radgone doma.« S tem je nastanek cerkve časovno natančno sporočen, izvemo pa tudi za njenega graditelja Janeza, ki jo je zasnoval kot arhitekt in je tudi vodil gradnjo.

Zraven tega napisa – poudarja M. Zadnikar – je na stenski slikarji še ena podrobnost, ki prvo celo prekaša in je pomembna s stališča zgodovine zahodnoevropskega slikarstva. Ob oknu v južni poševnici tristrano zaključenega prezbiterija je med okenskim ostenjem in obočnim rebrom na razmeroma skritem mestu in na ozko omejenem prostoru upodobljen klečeč mož v meščansko-obrtniški noši, ob njem pa je na zelenem ozadju položen rdeč ščit s tremi manjšimi belimi ščitki, kar opredeljuje klečečega moža za umetnika. Na belem traku, ki se vije pred njim, je napis: »Omnes sti. orate pro me Johanne Aquila pictore«, kar bi se po naše reklo, naj vsi svetniki molijo za Janeza

Aquila, slikarja. »Iz tega napisa torej izvem, da ni upodobljen nihče drug kakor v poprej omenjenem velikem dokumentarnem napisu arhitekt Janez Aquila, ki ga pa ta napis označuje za slikarja. Gre torej za njegov avtoportret, ki ga je v času, ko uveljavljaje človekove osebnosti spričo srednjeveške miselnosti, ki je poudarjala le nadzemeljske vrednote, še ni bilo v navadi, slikar skromno namestil na razmeroma slabo vidno mesto. Dejstvo, da se v času nastanka cerkve in njenih slikarij, to je leta 1392, pojavlja lastna slikarjeva podoba, pa je za umetnostno zgodovino nenavadno zanimivo. Na podoben način se je naš slikar upodobil že leta 1378 v Veleméru, ki leži zdaj tik ob meji na madžarski strani. Ti dve lastni umetnikovi podobi pa sta hkrati najstarejša primera slikanega avtoportreta v vsej zahodnoevropski umetnosti« (M. Zadnikar).

Sedanjo martjansko cerkev so torej pozidali v času zrele gotike in je pomemben umetnostni spomenik tako s svojo dobro ohranjeno gotsko arhitekturo iz leta 1392, še bolj pa s sočasnimi stenski slikarijami, ki pokrivajo vso notranjščino prezbiterija.

Kljub temu da stavba v glavnem ponavlja v Srednji Evropi dobro znano zasnovo srednjeveške vaške cerkve, ima Gotska arhitektura, v podrobnostih vrsto posebnosti, s katerimi se razlikuje od podobnih sočasnih cerkev drugod v Sloveniji, dobro pa se vključuje v dani kulturni prostor, v katerem je v zgodovinskih, socioloških, klimatskih, geomorfoloških in drugih razmerah nastala. Gotika v prezbiteriju se je ohranila do danes, ladjo pa so leta 1702 poskušali vsaj formalno barokizirati, to ji pa seveda ni v prid. Tudi restavracije v tem stoletju, kljub Plečnikovim (1925) sedanji oltarni menzi in preveliki italijanski plastiki sv. Martina in Valentinčičevemu (1963) novemu stranskemu oltarju na južni strani in prevelikemu marmornatemu ambonu na severni strani, ne bogati cerkve.

Medtem ko je arhitektura cerkve zaradi restavracij delno spremenjena, pa so se stenske slikarije v Martjancih, kljub temu da je cerkev pripadala tudi evangeličanom in kalvincem, izjemno dobro ohranile. Njihov pomen poudarjajo tako madžarski kot slovenski umetnostno zgodovinski raziskovalci. F. Stele je ob enem izmed prvih obiskov po prvi svetovni vojni zaslučil pravi pomen in pravo mesto slikarja Janeza iz Radgone. Martjanski prezbiterij je namreč ena od redkih ohranjenih in povsem poslikanih gotskih prostornin pri nas in tudi zavzema »eno

odličnejših mest tudi med spomeniki te vrste v Sloveniji, ki se ravno z gotskimi freskami uvršča, bodisi zaradi ohranjenosti kakor z nenavadno gostoto nahajališč, med najbogatejše evropske dežele« (M. Zadnikar).

Razgibana zgodovina martjanske župnije

Ob tako starem in bogatem umetnostnem spomeniku so nastali pisni dokumenti, ki nam, čeprav fragmentarno, govorijo o razgibanem življenju v martjanski župniji.

Prva stoletja martjanske župnije

Martjanska župnija je ena najstarejših v Prekmurju. Zgoraj opisana sedanja martjanska cerkev ni prva. Kakor poročajo zgodovinski viri, je že pred letom 1392, ko so pozidali in poslikali sedanjo cerkev, stala v Martjancih sv. Martinu posvečena cerkev. Popis gornjelendavskega gospostva iz leta 1366 omenja namreč »in districtu Sancti Martini«, torej v župniji sv. Martina, 18 vasi, ki so bile pod upravo gradu v Gornji Lendavi (Gradu): med njimi so omenjeni tudi Martjanci, ki so se takrat imenovali še po svojem farnem patronu »Scenthmartun« – Sveti Martin. Nastanek prvotne romanske cerkve in župnije verjetno lahko pomaknemo nazaj za nekaj stoletij. Domnevno bi naj bila župnija ustanovljena že leta 1110.

Arhitekt, graditelj in slikar sedanje martjanske cerkve Janez iz Radgone je leta 1392 ovekovečil župnika Erazma, ki je naročil in vodil zidavo cerkve.

V naslednjih stoletjih sicer ni posebnih virov o martjanski župniji, kljub temu pa je nekaj podatkov ohranjenih na južni strani cerkve, kjer je nad spodnjim robom slike sv. Martina, ki obuja mrtve, zapisano: »Anno 1483. obiit Nicolaus plebanus cui successit Andreas Sesstranchicz. Anno 1507. obiit Andreas Sestranec plebanus S. Martini in vigilia B-ti Benedicti cui successit Vdalricus Seztranchicz Udalrie (us)? hic fuit ille, qui comedit«. Iz tega napisa izvem, da je martjanski župnik Nikolaj umrl leta 1483, in njemu je sledil Andrej Sestrančič, ki je umrl 1507. Nekoliko pozneje je župnikoval duhovnik Sestranec, kateremu pa je sledil župnik Udalrik Sestrančič. Iz nekega drugega napisa, ki je na isti strani tik ob slavoloku na

belem traku, spet izvemo, da je bil leta 1519 za kaplana Peter Sand.

V drugi polovici 16. stoletja so se tudi na ozemlju martjanske župnije vedno bolj pogosto pojavljale roparske turške tolpe. V 17. stoletju pa je bil večji del Prekmurja pod stalno turško zasedbo. To je tudi doba, ko se je v Prekmurju širila reformacija.

Reformacija: Turški aga grozi luteranskemu in kalvinskemu predikantu

Že okrog leta 1419 so poskušali češki husiti razširjati svojo vero v Prekmurju, toda brez uspeha. Ko je na nagovarjanje Matija Deva (†1562) prestopil v protestantizem Tomaž Nadasdy, veliki župan Železne županije, pod katero so spadali Martjanci, se je nova vera hitro širila po vsej županiji, saj je Tomaž Nadasdy ustanovil na svojem posestvu protestantsko tiskarno.

Ko so leta 1598 protestantske pridigarje izgnali iz avstrijskih dežel, so jim ogrski plemiči ponudili zavetje in potem so z vso vnemo širili luteranstvo. Ob podpori plemstva so vse župnijske cerkve v letih 1592–1672 prišle v protestantske roke. Predikanti so – najbrž zaradi ljudstva – obdržali katoliške navade: opravljali so božjo službo v mašni obleki, kipe in slike Matere božje so pustili v cerkvah, v Martjancih tudi slikarijo, praznovali so Marijine praznike, spovedovali na uho, nosili hostije bolnikom itd. Tako preprosto ljudstvo večkrat sploh ni opazilo, da je prišlo do spremembe.

Tudi v Martjancih so ob koncu 16. stoletja župnikovali taki duhovniki, ki so se po vzoru svojih sosednih stanovskih tovarišev v svojem srcu oprijeli Lutrove vere.

Vzporedno z luteranstvom se je po gornjeprekmurskih župnijah širil kalvinizem in dosegel višek v času gornjelendavskega Tomaža Szechyja (1555–1618), ki je bil pod vplivom svoje druge žene Katarine Batthyany bolj naklonjen kalvincem kot luteranom. V letih 1612–1618 je bil celo dekan v gornjem Prekmurju kalvinec Martin Perlaki, ki je prebival pri Sv. Juriju. Toda s smrtjo Tomaža Szechyja (1618) so kalvinci izgubili svojo oporo, ker so Tomaževi potomci ponovno podpirali luterane.

Od leta 1612 do leta 1648 je bil v Martjancih duhovnik Mihael Domjan, ki se je bolj nagibal h kalvinizmu, čeprav se je na zunaj kazal luterana. Domjanov naslednik Janez

Šinkoh je bil ordiniran 22. julija 1648 na luteranski sinodi v Locsméndu.

Med predikanti teh dveh veroizpovedi je večkrat prihajalo do prerekanj, ne le zaradi bogoslovnih vprašanj, temveč tudi zaradi dohodkov, ki so jih kratili drug drugemu. Zanimiv je spor iz leta 1652. Med luteranskim in kalvinskim predikantom, ki sta bila v Martjancih, je nastal prepir, da je bilo treba poklicati na pomoč turško vojaško oblast v Veliki Kaniži (Nagy-Kanisza). Turški aga je leta 1652 izdal tale odlok:

»Martjanskim prebivalcem v Železni županiji. Mi najvišji age trdnjave Kaniža vam vsem, ki ste v Martjancih, od malega do velikega damo na znanje, ko boste brali to pismo, da je prišlo k nam izmed vas 14 do 18 vaščanov s pismom, zapečatenim s pečatom vse županije. Razumeli smo vse, kar je v pismu zapisano, da naj umrje vsak v svoji veri; kalvinec naj vzdrži kalvinskega predikanta, luteran pa luteranskega, in vsak naj plačuje svojemu predikantu. Mi kaniški age to ukazujemo: prenašajte zvesto drug drugega, ako ljubite svoje glave. Živite v miru med seboj; tudi oba predikanta naj bosta mirna, zakaj če se bosta prepirala, bosta plačala s svojima glavama. Luteran naj plača luteranu, kalvinec kalvincu. Tega se držite!«

Kalvinizem se je obdržal v Martjancih do leta 1654, ko so župnijo prevzeli luterani. Zadnji martjanski luteranski predikant je bil Adam Bokan, ki je moral leta 1673 zapustiti martjansko cerkev.

Martjanska cerkev ponovno katoliška

Matija Pavel Tusilović je prvi po imenu znani katoliški župnik po vrnitvi martjanske cerkve katoličanom. Ta hrvaški duhovnik, doma iz Pregrade, je bil leta 1669 župnik v Bogojini, ki je takrat spadala v zagrebško škofijo. Leta 1693 ga najdemo v Martjancih, kamor je prišel kot starček in kjer je verjetno kmalu umrl. V začetku 18. stoletja se je lotil obnove martjanske cerkve prejšnji soboški župnik in dekan Matija Slavic, ki je pa tudi kmalu umrl. Po Slavičevi smrti ni bilo duhovnika, ki bi bil upravljal martjansko župnijo, saj je prav v tem času bilo v gornjem Prekmurju veliko pomanjkanje katoliških duhovnikov. Ponekod so priskočili na pomoč duhovniki iz dolnjega Prekmurja, ki je spadalo v zagrebško škofijo, drugod so pa župnije vodili laiki.

Laik vodi martjansko župnijo

Kanonična vizitacija iz leta 1714 omenja, da upravlja martjansko župnijo laik, imenovan licenciat, z organistom. Licenciatu so bili zanimiva ustanova györskih škofov, ki niso imeli dovolj duhovnikov in so tako moški svetega stanu (laiki) izvrševali bogoslužna opravila, če ni bilo potrebno duhovniško posvečenje. Tem moškim so dajali pooblastila in so se zato imenovali pooblaščenca ali s tujko licenciatu. V svojih opravilih so bili npodložni bližnjemu katoliškemu duhovniku. Oblečeni v črni talar in roketo so ob nedeljah brali ljudstvu berilo in evangelij, krščevali otroke, poročali in vodili pogrebe. Tako je bilo nekaj časa tudi v Martjancih. Leta 1725 je bil v martjanski župniji ponovno katoliški duhovnik, čeprav je v podružnici sv. Marjete v Puževcih ostal licenciat, saj se je šele nekaj pred letom 1756 zadnji licenciat iz Puževcev Nikolaj Miholič preselil na Tišino, kjer je postal organist in učitelj. Licenciatsko službo so v gornjem Prekmurju odpravili leta 1757.

Zgodovinar Ivan Zelko je prepričan, da gre zasluga prav tej ustanovi licenciatov, da so nekatere župnije v gornjem Prekmurju ostale katoliške, čeprav je cerkvena oblast imela z njimi tudi težave, ker so nekateri zlorabljali svoja pooblastila.

Martjanski pesmarici

Zanimivo, da so poleg že povedanega ohranjeni prepis martjanske pogodbe o vinogradu iz leta 1643 in dve rokopisni pesmarici, najdeni v Martjancih, ki ju je od leta 1921 hranilo Zgodovinsko društvo v Mariboru v tamkajšnji Študijski knjižnici, sedaj pa ju hrani tamkajšnja Univerzitetna knjižnica. »O starosti teh pesmaric moremo danes reči, da so najstarejši nekateri deli starejše martjanske pesmarice, po pisavi sodeč iz 16. stoletja, medtem ko so drugi od njenih petih delov iz 17. in 18. stoletja« (V. Novak). Zanimivo, da peti del starejše martjanske pesmarice vsebuje tudi nekaj pesnitev svetne vsebine.

Sklep

Teh nekaj drobcev nazorno priča o razgibanosti cerkvenega in družbenega življenja okrog starodavne martjanske cerkve sv. Martina, ki ob svoji šeststoletnici vabi tistega, ki tega sakralnega in umetnostnega

spomenika še ni videl in ponovno tistega, ki zna uživati ob gotski arhitekturi in stenski slikariji. Martjanska župnijska cerkev je ena izmed dobro ohranjenih še vedno živih korenin slovenske panonske vernosti.

Vinko Škafar

DVESTOTA OBLETNICA ROJSTVA JANEZA CIGLERJA

Letos mineva dvesto let od rojstva Janeza Ciglerja (roj. 7. maja 1792 v Vodmatu v Ljubljani), pisca prve slovenske povesti. Šolati se je začel leta 1804 v Ljubljani in po desetih letih (1814) končal že tudi bogoslovje. Leto dni je bil na neki graščini domači učitelj, nato pa so ga posvetili za duhovnika (1815). Kot kaplan je služboval v Kolovratu, Dobu, Škocjanu pri Dobravi, Šentpetru v Ljubljani in Dolenjskih Toplicah, od leta 1823 do 1832 je bil kaznilniški kurat na ljubljanskem gradu in potem župnik v Višnji Gori, kjer je ostal do svoje smrti (1869). Znal je precej jezikov in veliko je popotoval.

Cigler se je v svojem slovstvenem delovanju v 20. in 30. letih 19. stoletja loteval nabožnih spisov in spisov, ki so bili potrebni za cerkveno rabo (npr. *Kratki nauki za vsa čiga človeka*, *Življenje sv. Heme*, *Molitve za bolnike*, *Mašne bukvice* itd.). V glavnem je šlo za prirejena besedila, le delno za izvorna. Vzporedno s tem je tudi pesnil; nekaj basni in dve pripovedni pesmi s snovjo iz ljudskega izročila je objavil v 2. in 3. zvezku Kranjske čbelice (1831, 1832). Vendar bolj kot po vsem tem poznamo Ciglerja kot avtorja prve slovenske povesti z naslovom *Sreča v nesreči ali Popisvanje čudne zgodbe dveh dvojčikov* (1836). Nabožno-vzgojno pripovedništvo pri nas je bilo razširjeno zlasti po zaslugi prirejevalcev tovrstne proze nemškega pisatelja Kristofa Schmida (že v 20. letih, veliko več pa v 30. in 40. letih 19. stoletja). Iz take slovstvene usmeritve je izhajal tudi Janez Cigler s svojo *Srečo v nesreči*, ki jo je ob uveljavljanju baročno-razsvetljenskih idejnih in tematsko-motivnih značilnosti zaobrnil nekoliko po svoje in se delno izognil šmidovskemu pripovednemu klišeju. Romantičnega v pripovedi ni nič, razen morda

z naključji prepletena eksotika daljnih dežel in popotovanj, čeprav je bil to za slovensko književnost čas visoke romantike.

Povest je po prvem ratu doživela še dva dotisa (1838, 1840), kar priča, da je slovenski knjižni trg pripoved dobro sprejel. Pozneje je Fran Levstik povest ugodno ocenil in ugotavljal, da jo ljudje radi berejo (oz. poslušajo, ko berejo drugi); to ga je spodbudilo, da je v svojem programskem sestavku *Popotovanje iz Litije do Čateža* omenjal pripoved kot enega od možnih kaŕipotov za razvoj slovenske daljše pripovedne proze. Po vsej verjetnosti je Levstika k temu nagnilo spoznanje, da je zlasti za preproste bralce tako berilo v skladu z njihovim pričakovanjem. Za Ciglerjevo povest je značilno, da je ob naboŕno-poučni najboljnejša plast v pripovedi moraliziranje. Osebe niso osamosvojene in značajsko oblikovane, marveč so zgolj nosilke določenih lastnosti (preteŕno pozitivnih), da bi tako uresničile pisateljev sporočilni namen in zadostile funkciji, ki jo imajo v njihovem ŕivljenju nadnaravne, usodne moči. Prav gotovo je zanimivo, da je isto leto kot *Sreča v nesreči* izšla tudi Prešernova ‚povest v verzih‘ *Krst pri Savici*. Toda kakšna razlika med deloma! Prvo je izdelek našega še nerazvitega pripovedništva, medtem ko je drugo genialna stvaritev velikega pesnika.

Spričo povedanega je bolj ali manj jasno, da Cigler s svojo povestjo ni mogel bistveno vplivati na nadaljnji razvoj slovenske pripovedne proze; mlajši (vajejci, Jurčič, pozneje Kersnik, Tavčar) so hodili po povsem drugačnih poteh. Danes ne moremo mimo dejstva, da je *Srečo v nesreči* mogoče razumevati, sprejemati in pravično ovrednotiti le z literarnozgodovinskega vidika, saj literarnoumetniška raven dela kritičnemu bralcu ne dopušča ustreznega bralnega užitka in estetsko-spoznavnega zadoščenja. To pa seveda ne zmanjšuje pomena Ciglerjeve pripovedi; delo ima v vsakem primeru povsem natančno določeno mesto v slovenskem pripovedništvu: zagotovljena mu je pomembnost glede na to, da je prva slovenska povest.

Cigler se je v naslednjih dveh desetletjih po *Sreči v nesreči* največ ukvarjal s strokovno publicistiko in objavil (v prvi vrsti v Bleiweisovih Novicah) lepo število najrazličnejših poučnih spisov z različnih strokovnih področij, npr. zgodovine, kmetijstva, naravoslovja itd.; poleg tega je objavil nekaj kratkočasnic in poučnih prigodb. V zadnjem desetletju svojega ŕivljenja se je vrnil k po-

vesti. K temu ga je verjetno pripeljalo pozitivno javno mnenje o *Sreči v nesreči* (Levstik!). Da v njem, ŕal, ni bilo ŕlahtnejših pripovednih sokov, je zgovoren dokaz povest *Deteljica ali ŕivljenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov* (1863), s katero je skušal obnoviti pripovedni model, ki ga je uresničil s *Srečo v nesreči*. Poskus ni uspel. Podobno velja za priredbo povesti nemškega pisatelja z naslovom *Kortonica, koroška deklica* (1866).

G. K.

150 LET ROJSTVA ANTONA HAJDRIHA

Skladatelj in pevovodja Anton Hajdrih se je rodil 9. januarja 1842 v Ljubljani. Bil je najmlajši izmed devetih otrok v druŕini krojača in manufakturnega trgovca na Mestnem trgu 6, ki je v Ljubljano prišel iz pruske Šlezije in se tu oženil. ŕe domači so opazili otrokov glasbeni talent, predvsem pa lep glas. Po ljudski šoli in normalki je v gimnazijskih letih dobil prvi glasbeni, pevski in klavirski pouk pri Kamilu Mašku in Gregorju Riharju. Maturiral je l. 1861 in na ŕeljo staršev vstopil v semenišče, kjer je takoj začel sodelovati v zboru bogoslovcev in bil kasneje semeniški pevovodja. Kot baritonist je pomagal tudi na stolnem koru. Starejši brat Karel, ki je bil stolni vikar, je opazil njegovo nezanimanje in nesposobnost za duhovniški poklic. V tem smislu je nanj vplival in Hajdrih je v četrtem letniku jeseni 1864 izstopil.

Po letu, ki ga je preŕivel doma, se je odločil za glasbeni študij v Pragi, kjer je od jeseni 1865 študiral solopetje in harmonijo oz. kompozicijo. V začetku je redno opravljal izpite, se navduševal nad programsko ponudbo praških opernih gledališč in se sedeč po nekaj ohranjenih pismih ograeval za komponiranje glasbenogledališkega dela, saj se je vpraševal o moŕnem libretistu in povezavi z Dramatičnim druŕtvom. Študijska zagretost pa je kmalu začela upadati. Uradno je zaradi »bolezni grla« v l. 1867 opustil študij. V resnici pa je njegova nemirna in romantično sanjava narava popustila nesolidnim ŕivljenjskim navadam, pijača in predvsem virŕinke so seveda odločilno vpli-

vale na njegov obetavni glas, zanemarjal je redni pouk in bil s to obrazložitvijo tudi izključen. O tem je šele l. 1912 neobremeno poročal Hajdrihov praški študijski kolega Fran Gerbič, ki mu ni uspelo, da bi na Hajdriha pozitivno vplival, pomagal pa mu je zgladiti njegove načete družinske odnose po prihodu v Ljubljano, kamor se je z odlaganjem vračal pretežno peš precej po ovinikih, preko Strasbourga, Dunaja in Maribora. L. 1869 se je nameraval poskusiti z delom v zagrebškem gledališču, a mu je nameru tam angažirani Gerbič odsvetoval, saj je dobro poznal njegovo nestanovitno in boemsko naravo.

Po vrnitvi so ga domači, ki so se takrat preselili v Salendrovo ulico 6, »kazensko« izolirali na podstrešje. Ko pa so medsebojne odnose uravnali, je z očetom, ki je v Ljubljani trgovinico opustil, odpotoval v njegovo domovino Šlezijo, kjer je zbolel in se l. 1873 spet vrnil v Ljubljano. Prijavil se je na tečaj za telegrafske uradnike, ga čez leto absolviral in se potegoval za državno službo v Trstu, kamor se je preselil. Službe pa ni dobil. Po nekajmesečnem uradovanju pri banki Slaviji se je posvetil glasbi. Ustanovil je dva pevska kvarteta v Trstu in na Proseku. V obeh ansamblih je prepeval in zanju komponiral kar v beleznico, ki jo je imel vedno pri sebi. Od članov teh dveh pevskih skupin poznamo danes le še skladatelja Frana Serafina Vilharja. Kvarteta sta prvič izvedla večino Hajdrihových skladb. Uspešno sta nastopila na širšem Tržaškem, predvsem pa v Rojanu, in imela pomembno buditeljsko vlogo med narodnjaki, uradniki in študenti, ki se se zbiral v različnih krožkih in v gostilni Al cavallino.

Sicer je Hajdrih ves ta čas živel na ekstenčnem robu. Oče mu je do svoje smrti l.

1875 s skromno podporo sicer stal ob strani, redne službe pa le ni imel. Zato se je konec l. 1874 oprijel slabo plačanega dela pri nemškem telovadnem društvu in tržaški slovenski čitalnici. Prirejal je pevske večere, zasebno učil in doživljal prve skladateljske uspehe. Spomladi 1876 je imel s tržaško Čitalnico zadnja dva koncerta, nato pa je ustanovil velik moški zbor, ki je štel 60 pevcev. Velikih načrtov s tem zborom ni prikrival. Z njim je imel odmeven koncert v Rojanu, kjer so izvedli tudi njegovi Slavo Slovincem in Mladini.

Istega leta je v Ljubljani v samozaložbi izdal zbirko zborovskih skladb *Jadranski glasovi*, v kateri je objavil tudi *Jadransko morje*, svojo še danes najpopularnejšo skladbo. Bil je brez rednega zaslužka in si je z izdajo nakopal dolgove, ki jih je šele po njegovi smrti poravnala njegova sestra. Zaradi pomanjkanja denarja je delo pri obeh pevskih društvih zamiralo in tako se tudi Hajdrih ni čutil vezanega. L. 1876 je prosil za učiteljsko mesto v Repentabru ali Dutovljah, pa službe ni dobil, saj pri oblasteh zaradi svoje narodnoprubudne dejavnosti ni bil najboljše zapisan. Pozimi istega leta so ga imenovali za začasnega učitelja v Rodiku, kjer je družabno izoliran takoj ustanovil cerkveni zbor in zanj pridno skladal. Potrla ga je osamljenost pa tudi s službenim delom ni bil zadovoljen. Pogosto se je vračal v Trst k prijateljem. Na eni takih poti se je jeseni v odprtem vozu prehladil in zbolel za jetiko. Dobil je dopust, ozdravel pa ni. Zato ga je šolska oblast odpustila.

Težko bolnega ga je obiskala sestra Terezija. Z njo se je vrnil v Ljubljano v domače okolje, kjer je kljub skrbni negi 3. junija 1878 šestintridesetleten umrl. K pogrebu so ga spremili tudi številni tržaški prijatelji.

Skladatelj je pri sebi hranil še nekaj zborov, cerkvenih skladb, samospევov, drobnih kantat, glasbenih točk k spevoigram in nedokončanih osnutkov. Zapuščino je dedovala sestra. Najprej je poravnala tiskarske in druge dolgove, glasbeno gradivo pa prodala Hajdrihovemu prijatelju Valentinu Kosovelu, ki je l. 1911 vse posredoval tržaški Glasbeni matici. Hajdrihova glasbena zapuščina je ob požigu l. 1920 z Narodnim domom vred pogorela. Ohranilo se je nekaj sodobnih prepisov zborovskih del in samospევov, glasbene točke k spevoigri Čevljar baron na besedilo Jakoba Alešovca pa so edini ostanki Hajdrihových sanj o glasbeno-gledališkem ustvarjanju.

Že kot praški študent je doživel prvi natis svoje skladbe. L. 1865 je v Učiteljskem tovarišu izšla Marijina pesem Morska zvezda, prav tako moška zbor Vodniku na Prešernove verze in Noč na Blejskem jezeru pa sta izšla v Pragi. L. 1873 se je obrnil na odbor Glasbene matice s prošnjo, da bi njegove skladbe vključila v svoje izdaje. Do sodelovanja ni prišlo, zato se je odločil za samozaložbo in pri Blazniku v Ljubljani izdal zbirko dvanajstih moških zborov Jadranski glasovi, med katerimi je tudi Jadransko morje. Drugi del zbirke je izšel leto po njegovi smrti. Za natis se je zavzel tržaški uradnik in skladatelj prijatelj Valentin Kosovel. Zbirka je izšla v Leipzigu. Novi akordi so se spomnili sedemdesete obletnice Hajdrihovega rojstva z več članki o njegovem življenju in ustvarjanju, iz njegove rokopisne zapuščine pa je bil objavljen samospev Sirota. Hajdriha je cenil tudi kritični Marij Kogoj in v zbirki Marijine pesmi naših starejših skladateljev iz l. 1921 objavil njegov moški zbor. Hajdrihov cerkvenoglasbeni opus se je z desetletji večinoma razgubil, res pa je tudi, da tovrstnega gradiva še nihče ni sistematično iskal in zbiral. V zbirki Cerkveni moški zbori je Stanko Premrl l. 1929 objavil eno redkih ohranjenih cerkvenih skladb Tam na vrtu Oljske gore. L. 1932 pa je Josip Čemažar poskrbel za izdajo vseh 28 ohranjenih skladb v samostojnem zborniku z obširnimi uvodom, ki ga je prispeval Viktor Steska. Hajdrihove skladbe so bile objavljene seveda še posamično in v številnih pesmaricah, največkrat popularna Jadransko morje.

V petih letih svoje »primorske misije« je s svojim vnetim delom in družabnim vplivom znatno razgibal in razmahnil delo pevskih društev ter odločilno vplival na razvoj takratne pevske reprodukcije na Tržaškem.

Hajdrih je bil skladatelj trenutnega, živega in jasnega navdiha; pisal je po okusu in za razmere pevskih društev, ki jih je vodil ali v njih sodeloval kot pevec. Poezija mu je bila najbrž zelo blizu. Gotovo jo je dobro poznal, saj je ustvarjal vedno sproti in je svoje glasbene misli takoj zapisoval. Tako se tudi romantična zgodbica o nastanku popularne skladbe Jadransko morje, ki naj bi jo navdihnili razburkani valovi rojanskega zaliva, skladatelj pa naj bi naslonjen na ograjo glasbeni navdih takoj zabeležil, zdi bolj verjetna. Sprotno ustvarjanje pa je najbrž tudi vzrok, da so številne nenatisnjene skladbe ostale raztresene v rokopisih po različnih družabnih krožkih in cerkvenih korih in so

se do danes žal najverjetneje že porazgubile. Melodije njegovih skladb so prijetne za uho, so dobro pevne in spretno harmonizirane. Pogosto je učinkovito uporabljal v naši tradiciji tako redek ternarni metrum. Skladbe so zgrajene z velikim smislom za oblikovno jasnost in trdnost celote. Hajdrih je v svojem navdihu in skladateljskem postopku odlično obvladal pisanje za moški zbor, njegov stavek in slog pa sta postala značilna za vso našo romantično zborovsko pesem. Prešernova Pod oknom in Jadransko morje pa sta se obdržali kot repertoarni skladbi in postali trajna last slovenskih zborov.

Tomaž Faganel

MARIJ KOGOJ – sto let po rojstvu

Če bi si kdo izmislil takšno povest, bi bila pač pogrošna. Naša se je žal zgodila. In ni povest: govori o življenju moža, ki se je rodil 20. septembra 1892 v Trstu.

Za očeta je imel prišleka iz Kanala ob Soči, rokodelca brez gotovega kruha, za mater devetnajstletno hčer predmestnega brivca, najbrž Italijanko. Že pri petnajstih je povila prvega otroka, do konca zakona še štiri. Srednji, Julij, je prišel na svet leta 1892, starejša sestra in mlajši brat sta umrla. In očeta je sušila jetika. Pet let je bilo Juliju, ko ga je izgubil, približno šest, ko je ostal brez doma: mati je zbežala. Sirote so tedaj poslali v Kanal in izročili rejnikom: Julija in malo Ano vdovi Perkonovi, brata sorodnikom. A ta je ušel, nista ga več srečala. Še

mater sta videla komaj čez leta, samo za hip; niti povedala ni, kdo je.

Fant je bil tih in droban, bister in vztrajen. Če kje, se je smukal okrog starejših. V čitalnici med pevci, na koru ob orglah, pri sosedu Zegi, da so ga pustili h klavirju. Tudi v šoli se je izkazal; Karolina Leban, njegova učiteljica je sklenila, da mu pomaga na gimnazijo. Od župana je izprosila podporo, pri goriškem Alojzijevišču streho in hrano, z domačim župnikom sta ga pripravila za sprejemni izpit. Nazadnje so pisali še po rojstni list – ter dobili črno na belem, da je poltretje leto mlajši Marij Kogoj, rojen 27. aprila 1895. V Trstu so ga pač zamenjali z umrlim bratom. Kdo bi bil natančen pri občinskih sirotah...

Tako zaznamovan je postal jeseni 1907 goriški dijak. Vrstnikom se je zdel samotni in resen, razumeli so le, da je vdan glasbi, čeprav nima vzgojitelja. Sicer pa je bil odličnjak, do tretje šole, nato so se spričevala osula. Preveč je orglal, skladal, igral klavir, pesnil in pisateljaval. Kmalu je objavil prve skladbe, sestavil zbor, priredil koncert, zapustil gimnazijo, priredil še drugi koncert in končal sedmi razred zasebno, tik preden je izbruhnila vojna. K vojakom mu ni bilo treba, rešila ga je kratkovidnost, toda šolo je nemudoma obesil na klin. Samo za skladatelja je hotel študirati. Se pravi, da je moral na Dunaj.

In je odšel, novembra 1914. Isti čas so Novi akordi objavili *Trenutek*, njegovo prvo zborovsko mojstrovino – a to ni štel med cesarskimi profesorji. Prednje je stopil neznan, brez mature, brez priporočil in denarja, pa še z zamudo povrhu. Vendar so ga sprejeli; takoj je smel v Schrekerjev razred in Akademija se je odrekla šolnini. Drugega mu ni bilo mar. Niti samota velikega mesta mu ni segla do živga, čeprav je tolkel lakoto, zmrzoval, služil obrtnikom, delal v tovarnah. Veljalo je samó, kar se je naučil in zložil, *klavirske fuge, samospevi*. Z njimi je tipal za svojo podobno, bolj in bolj čez mero šolske modrosti... dokler ni sredi tretjega letnika pokazal Akademiji hrbta. In seveda njenim spričevalom, ki so obetala kariero. Poklic mu je bil poklanost, ne papirji, namesto 'izobrazbe' je iskal spoznanje, vednost namesto 'pravil'. Zato ga je 'nenadoma' odtrgalo študentovanju ter pripeljalo na Schönbergov tečaj instrumentacije, kjer niso poznali diplom. Žalibog je trajal le do jeseni 1917: potem je znova – in za vedno – (p)ostal samouk. Čez Gorico in Kanal je divjala

vojna, torej je še leto dni živetaril na Dunaju. Ko se je vrnil, je Avstrija že razpadala; pa ni hitel domov, saj ni imel doma, temveč v domovino. V Ljubljano.

Verjel je, da ga potrebuje, zmeraj so ga mamili ideali. Toda rojaki niso marali samozavestnih umetnikov, najmanj tistih brez spričeval, tudi skladateljev niso potrebovali in zagotovo si niso želeli glasbe, ki terja napor, nikar novotarske glasbe, denimo Kogojev. Prav kmalu je stal na cesti. In tedaj se je uprl. S kritikami je premeril šepavo pamet in negodne razmere, zahteval visoko umetnost, botroval Klubu mladih, stal ob reviji in založbi Trije labodi, priredil večer svojih del, objavil klavirsko zbirko *Piano*, dva zvezka *samospevov, Requiem* za moški, *Barčico* za mešani zbor... Čez noč je postal kolovodja nevarnih puntarjev. A tudi domovina je vračala udarce: bolj ko je vnel vrstnike, trše je bilo sovraštvo narodnih veljakov. Molče so ga izobčili in zavrgli njegovo glasbo, molče opazovali tri otroke, ko je strupena zima pahnila mlado družino na gola tla rubljenega stanovanja.

Dlje nista mogla ne maščevalnost ne beda; Kogoj se je poleti 1922 umaknil v Gorico. Dovolj kruha bo tam, je računal brez krčmarja in sanjal o glasbeni šoli. Toda porušeno mesto je imelo druge skrbi in Slovence je stiskal fašizem. Samó zavetje je našel med njimi, bore malo dela, niti trohe upanja. Zložil je *mladinske pesmi* – pa ga ni bilo zborčka, da bi jih prepeval, *Nageljne poljske* so zaigrali v godalnem kvartetu – noben zbor jim ni bil kos. In zaman je čakal na gojence; komaj kdo je sploh slutil, o kakšni glasbi govori, nikar da bi ga razumeli. Pa tudi pridobiti jih ni znal, težko je ugajal, še teže ravnal z ljudmi. Vendar je ostal, dokler je mogel: niso mu stregli po umetnosti.

V ljubljansko gluho ložo se je vrnil šele na jesen 1923. Družina ga je čakala, stara naspotja in prostor ob robu kulturne družbe – zaveznikov skoraj nič. Mladi so si bili poiskali nove vodnike, kazalo je, da so ga pozabili, glasbenikom so njegove ideje in skladbe zveneje tuje; razen Lajovca jim še ugovarjali niso. In prejkone je tudi Kogoja samega že lomilo na dvoje: v 'javnosti' je postajal zamišljen, z nočjo v čudnih tovarišijah razbrzdani. Tako je prišla pomlad 1924, ko je dobil službo opernega korepetitorja. Na pogodbo sicer, samó od leta do leta, toda hudo je minilo: pri trinidesetih je slednjič vedel, kako bo preživel.

Še mnogo več – hkrati je našel snov,

o kakršni je sanjal že na Dunaju, snov za opero. Pri priči se ji je zapisal. Le z Bravničarjem sta leta 1925 priredila skupen skladateljski večer, na katerem je krstil tudi *Andante za violino in klavir*; vse drugo je odložil, vso moč so terjale *Črne maske*. Tri leta, ko so zorele, še dve, da jih je 7. maja 1929 slišalo občinstvo. Bil je veliki večer slovenskega gledališča, čeprav je presunil le izbrance. Večino je oplašil, naivneži so v delu iskali celó znamenja Kogojeve usode...

Saj, bil je vse bolj sólošen in razbičan. Res se je znova oglašal v javnosti, obudil kdaj že pozabljene spore, dočakal nekaj izvedb, na primer mešanega zboru *Vrabci in strašilo*, končal orkestrsko suito *Če se pleše*, pripravljaval komično opero *Kar hočete*, veliko načrtoval – toda vedno teže je zbiral moči, vse hujši sta bili napetost in muka. Dokler ni klecnil. Njegov duh se je poleti 1932 odmaknil v nezname daljave.

Pa ga je do 25. februarja 1956, do smrti na Bokalcah pri Ljubljani, čakala še tretjina življenja. In še veliko časa je minilo, preden smo se ovedeli, da je bil prva izjemna postava naše glasbe, skladatelj, ki nam je odprl vrata v 20. stoletje. »Umetnost mora biti vedno nova,« je govoril, samó takšna »bo zdramila ljudi in jih učila živeti po novem.« Zatorej je zakon ustvarjalca: »Močno živeti. Modro živeti. Živeti prek časa.«

Ravnal se je po njem. A če nas je zdravilo...

Borut Loparnik

MATIJU MAJARJU-ZILJSKEMU

Ob stoletnici smrti

31. julija 1892 je v Pragi umrl eden najburnejših slovenskih duhov. Umril je osamljen, oslepel in bolan od nezaupanja. Smrt ga je doletela v tedanjem glavnem mestu avstrijskih Slovanov. Tja je zbežal leta 1883 s Koroške, kjer ga je pregnjala svetna in cerkvena oblast, odkar se je v revoluciji 1848 izkazal kot eden najnaprednejših mislecev in revolucionarjev.

Priimek Matija Majarja pove, od kod izvira. Rodil se je 7. februarja 1809 na Vitenčah pri Goričah v Ziljski dolini, v družini »kajšlarja« /kočarja/ in krojača. Kakor Urban

Jarnik pred njim in Franc Grafenauer za njim, izhajajo vsi ti znameniti Ziljani s slovensko-nemške jezikovne meje in to je bilo odločilno za njihov duhovni in politični razvoj. Že v zgodnji mladosti so doživljali nenakopavnost med Slovenci in Nemci. V glavnem kraju Ziljske doline, v Šmohorju, ki je bil vedno trdno nemški, so morali doživljati, da je slovenski kmet človek druge vrste. Prav to jim je dalo moč, da so se uprli in se začeli zavedati lastne narodne identitete. Za moške s slovenskega dela Ziljske doline je bila že od nekdaj značilna dvojezičnost. Dečke so pošiljali »v njuce« (na Nemško), da so se naučili nemščine. Matiju tega ni bilo potrebno.

Oče je že sedemletnega fanta naučil brati najprej v nemščini, potem pa tudi v slovenščini. Tri zime je obiskoval slovensko-nemško šolo v Štefanu (Sv. Štefan na Zilji), potem so 12-letnega poslali na šolanje v Celovec. Tam je obiskoval najprej normalko, nato gimnazijo in licej, katerega je dovršil v Gradcu 1833. V Celovcu je vstopil v sementišče in bil 1836 posvečen v mašnika.

Dvajseta in trideseta leta 19. stoletja, ko se je šolal Matija Majar v Celovcu in Gradcu, so čas visoke romantike. Inteligenca, predvsem pa nemirna, z obstoječim družbenim redom nezadovoljna študentska mladina, je začela odkrivati skrivnosti naroda. Za Slovence je bil ta narod preprosto slovensko govoreče kmečko ljudstvo, nepokvarjeno od tuje kulture, kot so bili z njo pokvarjeni višji sloji družbe. V svoji ljubezni do čiste in pristne narodne kulture so začeli rodoljubi zbirati in popisovati narodne običaje, pesmi in pripovedke. Že v Gradcu je spoznal Majar Stanka Vraza, Frana Miklošiča in druge narodno navdušene slovenske študente. Dokončno pa ga je usmeril v rodoljubno-vzgoj-

no delo tedanji spiritual celovškega semenišča Anton Martin Slomšek. Mnogo pobud je dobil tudi od ziljskega rojaka Urbana Jarnika, duhovnika v Blatogradu blizu Celovca.

Vzrok, da se je Matija Majar podal od vsega začetka v širšo ilirsko in pozneje v vse-slovansko smer, je treba iskati v njegovem uporništvu proti pohlepnosti nemške kulture, ki jo je doživljal v domačih krajih na slovensko-nemški jezikovni meji. Saj je že Urban Jarnik napisal leta 1826 v Cariniji svoj članek »Aundeutungen über Kärntens Germanisierung«. Ta korak mu je verjetno olajšala tudi svojevrstnost tako ziljskega narečja kot tudi narodnih običajev te doline. Svoje izredno bogato publicistično delo je začel Majar leta 1838, ko je bil nastavljen v škofijski pisarni v Celovcu. Prevajal je katoliškega vzgojnega pisatelja Christopha Schmida, pisal potopisna poročila, vsa njegova ljubezen pa je veljala narodni pesmi. Zahteval je od slovenskih pesnikov, naj se ozirajo v slogu in vsebini na narodno pesem, kajti »bolj je pesem narodna, lepši je«. Majarju se moramo zahvaliti za bogato izročilo narodnih pesmi in narodne kulture Ziljske doline. Kot stolni kaplan v Celovcu je navduševal celovško slovensko mladino, predvsem Andreja Einspielerja in Antona Janežiča.

Prelomnica v življenju Matije Majarja je bila revolucija leta 1848. S svojo živo fantazijo, ostrim umom in občutljivostjo za družbene spremembe je kot prvi Slovenec dojel nastop novega časa. Prepričan je bil, da mora slediti kulturnemu rodoljubju politična akcija. Še preden je dunajsko študentsko društvo Slovenija objavilo svoj narodni program in dolgo pred ljubljanskimi prvaki je formuliral Matija Majar narodne zahteve Slovencev. V času, ko se narodi združujejo, naj se tudi Slovenci zedinijo v svoje »slovensko kraljestvo« ali »kraljevino Ilirijo«. Učni jezik v šolah naj bo slovenski in v uradih in pri sodiščih naj se govori in piše slovensko. Ker so Slovenci del slovanskega rodu, naj stopijo v tesne zveze predvsem s Hrvati in Srbi kakor tudi z drugimi Slovani Habsburške monarhije. Zahteval je za avstrijske Slovane slovansko narodno skupščino, ki naj bi jih ščitila pred nemškim parlamentom v Frankfurtu in ogrskim v Bratislavi. V smislu Františka Palackega je nastopal Majar za preureditev Avstrije v federacijo njenih narodov in za neodvisnost od nastajajoče velikonemške narodne države. Majarjev politič-

ni program bi lahko označili kot avstroslovističnega z občeslovansko perspektivo.

Majarjevo navdušenje za revolucionarno prenovo monarhije ni našlo razumevanja pri cerkvenem predstojništvu. Škof Slomšek je imel Majarja za »napeteža«. Ko je začel skupaj z Andrejem Einspielerjem agitirati proti volitvam v frankfurtski parlament in zbirati podpise za peticijo cesarju, ga je škof Lidmanky premestil na oddaljene Višarje. Tudi to ni moglo ustaviti Majarja. Naprej je agitiral politično med slovenskimi romarji, tako da si škof ni znal drugače pomagati, kot da ga je pošiljal v letih 1850/51 kot župnijskega upravitelja iz ene v drugo nemško faro.

V dobi Bachovega absolutizma se je Matija Majar zopet omejil na narodno-kulturno področje. »Naša politika je zdaj kultura,« je izjavil. Skoraj dve desetletji, od 1851 do 1870, je bil župnik v ziljskih Gorjanah in se v tem času predvsem zanimal za slovenski učni jezik. Nadaljeval pa je tudi svoje jezikoslovno delo, ki je bilo predvsem posvečeno zbližanju slovanskih »narečij« v en vseslovanski jezik. Še danes priča napis na desnem stranskem oltarju v gorjanski cerkvi o Majarjevi slovanski vzajemnosti. V cirilici najdemo tam stavek В это знамя победиш (v eto znamja pobeđiš). Leta 1851 je dokončal svojo v cirilici napisano Vseslavensko slovnico.

Ko je nastopila ustavna doba leta 1861, se je Majar zopet začel zanimati za politiko. Predaval je v celovški čitalnici in nastopal kot govornik na raznih taborih. Največji osebni uspeh je doživel leta 1867 v Moskvi. Za tamkajšnjo etnografsko razstavo je opremil celo sobo z ziljsko narodno nošo. Njegova soba je bila najlepša na celem slovanskem oddelku in je dosegla vseobče priznanje.

Matija Majar ni dosegel tistega, kar je najbolj želel in čemur je posvetil največji del svojega življenja. Vseslovanska kulturna vzajemnost in vseslovanski jezik so morali ostati romantične sanje. To, kar je hotel Majar povezati, se je izkazalo, da ni povezljivo. Razlike v kulturni dediščini slovanskih narodov so prevelike. Slovenščine pač ne moremo pisati v cirilici.

Andrej Moritsch

ZGODOVINAR MILKO KOS

V letu 1992 bo poteklo sto let, kar se je 12. decembra 1892 v Gorici rodil eden najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev srednjega veka, Milko Kos. Minilo bo tudi dvajset let, kar je umrl (24. marca 1972). Njegov oče je bil kmečki sin iz Selc na škofjeloškem ozemlju. Mati je bila Furlanka. Mlajši brat je bil slikar Gojmir Anton Kos. Pred prvo vojno je živela družina v Gorici, na Corso Verdi 17, v lastni hiši. Goriško okolje je dalo Milku znanje treh jezikov, po materi pa je obvladal še furlanščino. Po očetu je dobil slovensko zavest in navezanost na zgodovinsko stroko. Oče Franc Kos (1853–1924) je spadal v prvo generacijo na Dunaju šolanih slovenskih zgodovinarjev. Bil je srednješolski profesor, posvetil pa se je iskanju in študiju srednjeveških virov. Napisal je vrsto razprav, z Gradivom za zgodovino Slovencev v srednjem veku pa je ustvaril temeljno podlago za raziskovanje starejše slovenske zgodovine. Redkokdaj in redkokje je najti v znanosti tako tesno in plodno sodelovanje kakor je bilo med očetom Francem in sinom Milkom. Že v gimnazijskih letih je bral Milko z očetom stare latinske, italijanske in nemške listine, potem je šel študirat zgodovino, dokončal je po očetovi smrti zadnjo, peto knjigo Gradiva, mogel je uspešno uporabljati, nadaljevati in izpopolnjevati bogate očetove izpiske.

Milko Kos je doktoriral marca 1916 na Dunaju. V disertaciji je opisal Bertolda Andeškega, oglejskega patriarha iz 13. stoletja. Pomožne zgodovinske vede so bile glavni predmet njegovega dopolnilnega študija na dunajskem Institut für österreichische Geschichtsforschung ter pozneje na pariški Ecole des chartes. Med študijem se je z napadom Italije na Avstrijo v prvi svetovni vojni pretrgala Milka Kosa in vseh njegovih domačih navezanost na Gorico. Dobrih deset let je živel zdaj tu zdaj tam, leta 1926 si je našel svoj drugi in dokončni dom v Ljubljani. Žal ljubljansko okolje ni najboljšo vplivalo na njegov sprva živahen primorski temperament. Kakor je pisal o vsem slovenskem prostoru, je bil vendar ves čas posebno pozoren do svoje ožje domovine, do problemov zgodovine Goriške, Trsta in Istre.

Po študiju je delal Milko Kos nekaj časa na Dunaju v arhivskih zadevah, v Ljubljani

v rokopisnem oddelku licejske knjižnice, v Beogradu, kjer je postal docent za pomožne zgodovinske vede, in v Zagrebu, kjer je bil izredni profesor za isti predmet. Jeseni 1926 je postal na ljubljanski filozofski fakulteti izredni profesor obče zgodovine srednjega veka in pomožnih zgodovinskih ved. Slovenska zgodovina v njegovem naslovu ni bila omenjena, bila pa je dvajset let glavna vsebina njegovih predavanj in seminarjev. Tako je postal vodilni slovenski srednjeveški zgodovinar. Leta 1934 je postal redni profesor, ko pa je bila ustanovljena akademija, je postal njen najmlajši član (1937). 22 let je bil njen glavni tajnik, skoraj tik do smrti (1950–1972).

V 41. letu življenja je izšla pri Jugoslovanski knjigarni v zbirki Kosmos Kosova Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije (1933), ki je pomenila začetek novega obdobja slovenskega srednjeveškega zgodovinarstva. Dotlej smo imeli le krajše pregledne ter obsežno poljudno pisano Zgodovino slovenskega naroda, ki jo je začela leta 1910 izdajati Mohorjeva družba, pisati pa Josip Gruden in ki je s tretjim zvezkom leta 1913 končala srednjeveško obdobje (na 528 straneh). Dvajset let mlajša Kosova zgodovina je bila prva res znanstvena slovenska srednjeveška zgodovina. 22 let pozneje je izšla pri Slovenski matici druga izdaja, v mnogih pogledih nova knjiga, kakor je zapisal sam avtor. Značilno za to zgodovino in tudi za druga Kosova dela je, da se pisec ne spušča v polemike, da ne navaja različnih teorij o spornih vprašanjih, da ne piše pod vidikom kake enotne zgodovinske koncepcije ali teorije, da ne postavlja začasnih teorij ali sintez, da je prost vsakega juridičnega formalizma, z eno besedo, odlikuje ga konkre-

ten način gledanja, da se izrazimo s Zwitterjevimi besedami. Ne udeležuje se divjih polemik o svobodi ali nesvobodi starih Slovencev ali o takem ali drugačnem pomenu celjskih grofov. S pretehtano, premišljeno besedo ugotavlja le, kakšna mnenja so zgrešena.

Kosovo delo je zelo raznovrstno. Izdajal je zgodovinske vire – naj tu omenimo le Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev, Conversio, belo knjigo salzburske cerkve v boju proti sv. Cirilu in Metodu, pa vrsto srednjeveških urbarjev. Posebej se je posvetil zgodovini naseljevanja, sledil srednjeveškim zapisom slovenskih krajev, opisoval razvoj zemljiških gospodstev in družbeno in gospodarsko strukturo naših vasi. Pri tem je dal tudi vrsto živih opisov vsakdanjega kmečkega življenja, tako recimo s kmečkih domačij okoli Kostanjevice (1953) ali v Hrastovljah (1964). Pred šestimi leti so pri Slovenski matici izšle pod naslovom Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev izbrane Kosove razprave, Kosovo delo pa je izčrpno predstavil Bogo Grafenauer.

Vasilij Melik

BOLEČ SPOMIN

Ob stoletnici rojstva Narteja Velikonje

V spominskem zapisu Moje literarne lovorike, objavljenem v Domu in svetu leta 1941, piše Velikonja o začetku svoje literarne poti. Spominja se toplega majskega večera, ki ga je kot drugošolec doživel med binkoštnimi počitnicami. Z očetom sta sedela pred hišo. Mesec je počasi, molče in dostojanstveno plaval nad hišo in starim velikim macesnom, ki je rasel pod Boštajnom... Oče in sin sta molčala. Oče je lagodno in z užitkom vlekel iz pipe, zdaj pa zdaj potrkal s pipo ob klop, stresel pepel, pogledal kvišku in vzdihnil:

»Takšen večer! Da bi se našel kdo, ki bi to opisal! Kako bi povedal to ti?«

Začuden sem ga pogledal, a vem, da sem samo zamomljajal.

Vidite, tako sem prejel naročilo od očeta, ki ga še danes kljub obupnim poizkusom nisem izvršil. Do danes se mi še ni posrečilo. Mislim, da se mi nikoli ne bo! Ko se bova

z očetom srečala v paradizu – kajti že zaradi svoje brezmejne poštenosti bo tam! – bo zamahnil z roko in rekel:

»Saj sem vedel!«

Ne rečem, da nisem sedel k petrolejki že tisti večer in začel pisati. Toda majske noči na Gori nisem zadel in sem drugi dan skrivoma raztrgal rokopis. Zdaj iščem to lepoto, ki jo je občutil gozdar, in se čudim vsem nam, ki jo iščemo v kavarni, tuhtamo in vohamo za snovjo in motivi! Kako moremo opisati majsko noč? Priznam, da sem jo hotel opisati...

Toda pisati sem začel, da, le začel... Kot tretješolec je poslal Zofki Kveder pesmico o Hanci. Kvedrova je tisti čas izdajala Domačega prijatelja in objavljala v njem prispevke slovstvenih začetnikov. Ko je za prispevek dobil honorar, se je med njim in očetom razvil naslednji pogovor:

»Ti, Narte,« je stisnil skozi zobe, a stisnil tudi mojo roko, »katera punca pa pošilja tebi denar?«

Ne trdim ničesar, a vendar, kaj bom revež tretješolec mislil na punce? Začuden sem pogledal.

»Meni vendar nobena punca ne pošilja denarja!«

»Kako ne?« je zarohnel. Oh, ko bi videli samo, kako so se mu naježili brki.

»Tu ti neka Zofka pošilja denar! Petinšedeset krajcarjev! Le reci, da to ni ženska!«

Takrat sem zardel. Kakor blisk mi je šlo skozi možgane vprašanje, ali bi se priznal za pesnika ali ne. In potem tistega majskega večera še tudi nisem opisal! Potajil sem se in nedolžno rekel:

»O, to mi pošiljajo od Domačega prijatelja za neki prevod. Saj je od Domačega prijatelja, le pogledjte odrezek!«

Moral sem obrazložiti, kaj je »Domači prijatelj«, kdo in kaj je Zofka. Nazadnje je zmajal z glavo, zasmel se, segel v žep, dal petinšedeset krajcarjev in rekel:

»Tisto za pismonošo bom trpel jaz!« Spet je segel v žep: »Spodobi se, da greš po vino!«

Narte Velikonja se je rodil 8. junija 1891 v Dolu pri Otlici na robu Trnovskega gozda. Bil je prvi od devetih otrok. Oče je bil gozdni čuvaj v Trnovskem gozdu, od tam pa so ga, ko je sin študiral na gimnaziji v Gorici in živel v malem semenišču, prestavili v Istro, po njegovi maturi 1912 pa na otok Mljet. Velikonja je bil že v goriškem literarnem naraščanju vidna osebnost in je skrajša

tudi v svojih vrstah vidno podprl prizadevanje za čim svobodnejše pisateljsko ustvarjanje. Pravo je študiral na Dunaju in prišel z Majcnom v uredništvo Zore, kjer je zagovarjal vrednost moderne in zastopal stališče, da mora pisatelj odkrito hoditi svojo pot. V Zori je objavljaj tudi pesmi in ocene prispevkov. V eni teh ocen je zapisal: »Vaša doba mora biti doba zdravja in luči, ne pa doba prišturirane sentimentalnosti... Postavite svojega človeka, ki trpi, ki živi, ki vriska, joče in se smeje v življenje, tega manjka v sedanji krizi...« Ta realizem s pozitivnim pogledom na svet je v eni naslednjih števil Zore potrdil z besedami: »Talent je svoboden, zato pa nesimo lastne obrazce odkrito v svet.«

Vrnil se je v Gorico, kamor je šel za prefekta v Alojzijevišče, od tam pa v ljubljansko Marijanišče. Tu je delal z Izidorjem Cankarjem pri Domu in Svetu in Ilustriranim glasniku. Kot večina fantov njegove generacije je moral obleči vojaško suknjo in se mu je zato univerzitetni študij zavlekel tja do zadnjih dni Avstrije leta 1918. Prvi, ki je opozoril na Velikonjeve novele, objavljene večinoma v Domu in Svetu, je bil Ivan Grafenauer, ki mu je posvetil posebno razpravo, v kateri je poudaril posebno zanimivost njegovih novel, ker je z njimi segel med cestne delavce, trnovske kmete, ki se v suši spuščajo v kraške jame po led, med otroke, zavodske gojence v primorskem mestu, doraščajoče mlade ljudi na ladji itd. Tine Debeljak ga je v dominsvetovskem zapisku ob petdesetletnici označil za mojstra psihološke novele in karakterizacije iz otroškega in uradniškega življenja.

Po letu 1920 se je preselil na Kranjsko, kjer je bil kot jurist zaposlen v različnih upravnih službah, ki so mu jemale čas in voljo do temeljitejšega literarnega ustvarjanja. To je bilo vzrok, kot pravi o njem Slodnjak, da je »okrneval kljub talentu, daru opazovanja in obvladovanju jezika«. Tudi skrb za številno družino ga je ovirala, da ni mogel razviti vseh pisateljskih zmožnosti. Leta 1933 ga je zadela kap in ga za nekaj časa rešila uradniškega dela. Srečanja v bolnišnici so mu bila priložnost za nove snovi, za nove dogodivščine, za pripovedi o življenju, ki ga povprečni ljudje premalo poznajo. Glavne Velikonjeve novele so raztresene po večini v Domu in Svetu in v Mladiki, zato celotne podobe o pisatelju ni mogoče podati. Leta 1932, ko so nekatere Veliko-

njeve novele izšle v knjižni obliki z naslovom *Otroci*, je Josip Vidmar zapisal:

»... čustvo je iskreno in dovolj močno, da lahko daje skrito življenjsko moč tvorbam, ki jih Velikonja v tej knjigi gradi in pripoveduje z redko nadarjenostjo, z globokim instinktom za mlado srce, z večjo, trdo stvarnostjo, za katere logičnim in hladnim videzom red skriva svoj iskreni in pozornosti vredni pesimizem. Spričo dobrih, da, odličnih novel te zbirke, je težko verjeti, da je isti avtor napisal nekaj let kasneje 'Višarska polena', ki jim manjkajo skoraj vse redke odlike starejše Velikonjeve proze. Ali se ni s poljudnim optimizmom tega spisa izneveril svojemu temeljnemu čustvu, ki ga tako določno in lepo izpovedujejo novele *Otrok*?«

Nekaj priznanja je dal Velikonji tudi Anton Slodnjak: »Pripovedništvo Narteja Velikonje gre z njegovim avtorjem vred med najbolj neznane in problematične postavke slovenskega slovstva. A kljub temu moramo ugotoviti, da je ustvaril ta nesrečni in bolj nespretni kakor nevarni nasprotnik komunizma nekaj psiholoških črtic in odlomkov o življenju starcev in bolnikov, kakršnih je sicer le malo ali nič v naši knjigi.«

Kolikor je bil Narte Velikonja po obsodbi na smrt izbrisan iz slovenskega občestva in spomina, njegove knjige pa izločene iz knjižnic, njegovo ime ni bilo le zamolčano, marveč sploh prepovedano, toliko bolj so ga cenili, mu prirejali spominske večere ob raznih obletnicah in objavljali njegove spise Slovenci v Argentini; natisnili so dve njegovi knjižni zbirki: *Ljudje* so izšli leta 1955, *Zanke* pa leta 1970.

Ob pisateljevi petdesetletnici se ga je Tine Debeljak spomnil s krajšim zapisom v Domu in Svetu in zapisal, da se njegovim delo zadnjih let odlikuje s svojsko literarno problematiko. Moč njegovega peresa je: jasna karakterizacija tipov, napet psihološki problem, živ otroški svet in vesela ironija, s katero se smeje človeškim slabostim. Nekaj njegovih novel pa bo v moderni slovenski prozi postalo za vedno napisanih in bo pričalo o Velikonji kot močnem slovenskem pripovedniku.«

Zadnja leta življenja je Velikonja prebil kot šibek in živčen mož, hrom na eno nogo in eno roko.

Med vojno se je Velikonja večkrat močno izpostavil kot nasprotnik Osvobodilne fronte in partizanstva. To je bil tudi čas, ko so se začeli shodi in čim ostreje pisanje po časopisih, čas strahu, čas, ko so si ljudje postajali

tuji, nezaupljivi in krivični, ko so iz opravljanj in obrekovanj nastajala grozljiva sumničenja, čas osebnega sovraštva in moreče psihoze, čas ovajanj in obtoževanj, ki so mnoge po nedolžnem spravila v Dachau.

Po osvoboditvi je prišlo najprej slavje, kmalu zatem pa so se začele sproščati ovadbe in sumničenja, temu so sledile tudi prve žrtve. Med tistimi, ki so kaj kmalu stali pred vojaškim sodiščem v Ljubljani, je bil Narte Velikonja. Človek bi mislil, da ga bodo obdolžili predvsem političnega nasprotovanja, pa so mu podtaknili tudi kriminalne grehe. Sodni proces je bil 23. in 24. junija 1945 – torej v času pobojev v Rogu, na Teharjah in drugod. V članku Obsojen na izbris spomina, objavljenem 28. junija 1990 v Delu, pravi avtorica Alenka Puhar, da ta sodni proces ostaja velika skrivnost. »Velikonja je bil zelo nepričakovano – še dan prej je bilo napovedano samo zasedanje sodišča za narodno čast – vključen v skupino pripadnikov Črne roke in podobnih, ki jim je sodilo vojaško sodišče... že sama obtožnica je bila silno čudna in delno zlagana (kakor vse obtožnice iz te dobe, op. p.); med drugim je Velikonji očitala, da si je prilaščal denar, ki ga je zbiral za tako imenovano Zimsko pomoč. Tudi če to odmislimo – ostalo je tudi nedokazano – ostaja za obsodbo izjemno grenak okus: hrom človek, ki je pisal propagandne članke in zbiral prostovoljne prispevke, verjetno ne sodi pred vojaško sodišče, ki kaj da na svoj ugled, pa naj so bili članki še tako strupeni in denar namenjen še tako nepravim ljudem...«

V knjižici Malikovanje zločina, ki jo je Velikonja napisal leta 1944, je tudi stavek: »Slovesno izjavljam: Take svobode ne maram... Med menoj in njimi je samo smrt.« Ali je bila ta misel Velikonji v tolažbo, ko ga je strelski vod 25. junija 1945 peljal na morišče nekje blizu strelišča na Rakovniku in končal življenje slovenskemu pisatelju? Iz pisarne javnega tožilca je prišlo obvestilo, objavljeno 29. junija v istem časopisu: »Enajstorica vojnih zločincev, ki so bili obsojeni na razpravi dne 24. t. m., je bila justificirana dne 25. t. m. ob 19.45.«

Ostaja le še boleč spomin. Sprava v kulturi bo dala tudi Velikonjevemu literarnemu delu pravično oceno in priznanje.

OB STOTI OBLETNICI ROJSTVA MATIJE MALEŠIČA

Na začetku dolge vrste pisateljev, rojenih v devetdesetih letih 19. stoletja, sta France Bevč in Joža Lovrenčič (1890); naslednje leto pa smo dobili Janeza Jalna, Antona Leskovca, Narteja Velikonjo in Matijo Malešiča. Z Leskovcem ju veže kratka življenjska doba in Leskovčev rojstni kraj Škofja Loka; z Velikonjo pa podobna težka usoda, ki je zavrla njun umetniški razvoj do višje popolnosti.

Bela krajina je od Otona Župančiča dalje dežela lirikov; v pripovedništvu se je pred Malešičem poskušal le Engelbert Gangl. Matija Malešič se ja narodil 30. oktobra 1891 v Črnomlju, v skromni kmečki hišici za gradom, ki ne stoji več.

Nižjo gimnazijo začel že kot štirinajstletnik in jo je dokončal v Novem mestu, višjo pa v Ljubljani leta 1913. Nato je začel služiti obvezno enoletno vojaščino. Nadaljevati jo je moral do leta 1918 na frontah prve svetovne vojne (med Bosanci) in v bolnišnicah. Tedaj je začel bolehati. Vpisan je bil na Dunaju na pravo, ki ga je dokončal leta 1920 v Zagrebu. Nastopil je upravno službo na okrajnih glavarstvih v Slovenj Gradcu, Soboti, Črnomlju in Mariboru, odkoder je bil med diktaturo 1932 premeščen v Banjaluko, kjer je nevarno zbolel na želodcu. Moral je domov na daljše okrevanje. Čez leta je postal okrajni glavar v Konjicah, nato v Logatcu leta 1938, čez dve leti pa v Škofji Loki, kjer je zadet od srčne kapi umrl 25. junija 1940, še ne devetinštiridesetleten.

Pisati je začel že v nižji gimnaziji, Jože Pogačnik pa priča, da je »kot gojenec Marijanišča (kjer je spoznal in silno vzljubil izrednega moža, prošta Andreja Kalana, podpornika vseh Cankarjev in drugih pisateljev) v Ljubljani... je kakor mnogi drugi vzljubil lepo besedo in dobil pisateljski poklic« (Mladika 1940, 281). Kot dijak je pod različnimi imeni (npr. Zorislav, Stanko Bor) pisal črtice in povesti v Dolenjske novice, Mentorja, Zoro, Mladost, med vojno v Ilustrirani Glasnik (ciklus Ljudje od Soče), v Slovenske večernice (1915: Zgodba o povišanju). J. Pogačnik (urednik Mladike) piše: »Malešič je pisal iz notranje potrebe ter si je v lite-

J. D.

rarnem delu iskal hladeče utehe v najbridkejših urah. Ni se ukvarjal z estetskimi teorijami, a lepoto je ljubil z vsem žarom svoje občutljive duše.« V pismih se je razodeval: »Pisateljvanje na koncu koncev človeku, ki mora drugod skrbeti za kruh, ni drugega ko skrb in muka.« Pogačnik je tudi menil: »Literarni zgodovinarji ga bodo postavili med nove, zmerne realiste, toda najlepšega svojega dela Malešič še ni napisal.«

Ker mu tako nekateri kritiki kot slovstveni zgodovinarji niso bili prijazni, je treba Malešičevo ustvarjalno pot razumeti iz njegovih razmer. Trdimo lahko, da je zaradi poznega srednješolskega študija in po njem takojšnjega prehoda v vojsko zamudil tisto literarno šolo v Domu in svetu Izidorja Cankarja, ki so jo doživeli S. Majcen, F. Bevč, N. Velikonja in drugi ter že nastopali v reviji, ko je Malešič po dijaških poskusih moral že v vojaško službo in se ni mogel posvečati pisanju, tako da sta njegovi prvi črtici v Domu in svetu bili objavljeni šele leta 1919. Tu je uvedel v naše leposlovje Prekmurje (Na marofu 1922, Anuška in Joško 1923) ter bil listu zvest z manjšimi in daljšimi novelami (Tam za goro 1927, Za turškim gričem 1928) do konca.

V Mladiki je nastopil leta 1923 (Dvanajst plugov, Zemlja 1925, Kočijaž Matjaž 1926 – vse iz Prekmurja) ter v njej objavil svoj najbolj dozoreli spis: *Kruh*. Povest Slovenske Krajine (1926, v knjigi 1927 kot 15. zvezek Mohorjeve knjižnice, 304 strani; ponatis v Novinah 1940–41, zaradi madžarske zasedbe nedokončano; v soboškem Vestniku 1972–73). V triindvajsetih poglavjih povesti se kar dramatično razvija nasprotje med palirjem Ritoperjem, ki najema delavce za sezonsko delo na ogrskem veleposestvu (povest je postavljena v čas pred osvoboditvijo Prekmurja) in med slednjimi. Dokaj natanko so orisane razmere na grofovskem marofu ter napetosti med delavci, palirjem in oskrbnikom veleposestva.

Malešič se je med kratkim bivanjem v novi slovenski pokrajini neverjetno dobro vživel v posebnosti tamkajšnjega življenja, v značaje ljudi, v njihove gospodarske težave. Prvi je tudi opisoval goričko pokrajino. Uvedel je v našo knjigo prekmurska krajevna imena, priimke in krstna imena pa tudi nekaj narečnih posebnosti (npr. silje = žito, jezero = tisoč, jezerokrat, starica, vdovica). Prva povest iz Prekmurja je živahno in prepričljivo oblikovala podobe iz težkega življenja te naše dotlej docela obrobne pokrajine,

zato ne zasluži pozabe v današnji knjižni poplavi. Skupaj s prekmurskimi črticami bi jo prav Pomurska založba morala ponatisniti.

Že čez leto po objavi *Kruha* je Mladika objavila Malešičevo povest *Živa voda* (Mohorjeva knjižnica 22, 1928, 198 str.), ki jo je pisatelj postavil brez imenovanja krajev v dolensko okolje in razvil v njej vprašanje izrabe krajevne vode za gradnjo turbin in v zvezi z okoliškimi gozdovi tudi žag in tovarne. Ob tej osrednji misli – odmevu Krekovega združništva – ki jo sproži mlinarjev na Dunaju doštudirani sin inženir, se razrašča napetost med sedesoma mlinarjema kot tekemcema, pa med očetom in sinom ter vso številno družino, ki v začetku ne pristane na bratov ter delno očetov tvegani načrt.

Močno je prikazana silna povodenj, ki uniči nedogotovljeno zidanje, in potrtost družine po njej, zlasti duševna borba mlinarja Trdana, ki je ves čas v središču dogajanja. Iz živahne in pesniško čustvene pisateljeve belokranjske narave moramo razumeti (v drugih njegovih delih in tudi v tej povesti) živahne razgovore, lirični slog z mnogimi notranjimi samogovori oseb, poživljenimi z nagovori, vprašanji, stavo glagola na prvo mesto, ko dobiva pripoved kar ritmično obliko. Tudi naslov in motiv »žive vode«, ki se večkrat ponavlja kot nekaj spremljevalni poudarek dogajanja, izvira iz ljudske pravljičice, nakazane na začetku povesti. Primerjaj v *Kruhu* pravljico o treh ptičicah! Slikovitost jezika z nekaterimi narečnimi izrazi (jagmiti se, zrnjati, nagerlin) in krstnimi imeni (Jure, Katica) kaže na prizorišče dogajanja v Beli krajini.

Malešič je bil v teh letih izredno plodovit. V istem letu, ko je Mladika prinašala Živo vodo, je Dom in svet (1927) objavljaval njegovo najdaljše besedilo v tej reviji: celoletno povest v šestih nadaljevanjih *Tam za goro*, ki bi je bilo za celo knjigo. Danes bi jo mogli imenovati tudi roman. Pripovedovana je v prvi osebi in izredno živahno; pisatelj je tu prvič širše in globlje posegel v svoje mnogoletno doživljanje ter spoznavanje malomestnih in trških ljudi, predvsem uradnikov, z vsemi njihovimi plitvimi zabavami, spletkami, prepletanimi tudi s službenimi posli. Delo je v nekem pogledu predhodnik Malešičevega zadnjega romana Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu, v katerem pa so poudarki drugod. Zaradi svojega sloga in načina oblikovanja malomestne tvarine zavzema med deli našega realizma in Malešičevih sodobnikov svojsko mesto.

Po teh plodnih letih je Malešič objavil v Domu in svetu leta 1928 dve krajši noveli (Črnomelj, Za turškim gričem) in po eno leta 1929 (Pri svetem Sebastijanu) in 1930 (Zelena kostanjeva njiva). Vmes se je leta 1929 začela šestostojanska diktatura, ki je usodno posegla v njegovo življenje in pospešila njegovo prezgodnjo smrt. Bil je premeščen v Banjaluko v Bosni, kamor je šel brez družine. Uredništvu Mladike je pisal: »Hotel sem pokazati . . . da me ni niti Banjaluka s svojim podnebjem strla«. Tam je napisal povest Simoniči (belokrajinski priimek!) za Mohorjevo družbo in po urednikovih besedah »je dal svoji boli in svojemu gnevu duška v povesti«. Zato je pisal hitro in urednik mu jo je popravljal, s čimer »ni bil zadovoljen« (Pogačnik). Tudi kritika ni bila zadovoljna z delom, ki ga je pod novim naslovom *Izobčenci* izdala Družba leta 1933 (86. zvezek Slovenskih večernic, 119 str.). Malešič je spet pisal uredniku: »In taka kritika me ne bo zlomila.« J. Pogačnik pa dodaja: »Mehka duša je bil, pravi sin Bele krajine, dober od srca, da ni mogel trajno zameriti, zato je tudi urednikom hitro odpustil«.

Tudi ta povest je postavljena v Belo krajino, ki je naravnost imenovana s tamkajšnjimi krajevnimi imeni (Metlika, Črnomelj), uporablja narečne besede itn. Gotovo jo je zasnoval iz lastne skušnje. Razvija se nadvse dramatično in kritik J. Šilc ji je (v Domu in svetu) priznal »patos in napeto razgibanost«, neoporečno zgradbo . . . »da vse doživljaš kot na odru«. Ta obširna ocena je v bistvu zelo ugodna za našega pisatelja, saj ga primerja s pisateljico Handel-Mazzettije-

vo, z grškimi tragedijami in: »Malešič se je pridružil pisateljem, ki jih ne zanima vizija realnosti, ampak vizija etičnih človeških zahtev, za katere še ni domovine na svetu.« Potrla ga je pač sodba o njegovem slogu – podobna tudi v Mladiki –, ki ga je sicer kritik dobro označil, a se ni vživel vanj od prejšnjih Malešičevih del dalje, da bi bil spoznal v njem pisateljevo svojskost in vrednost. Pomislimo, kako so pisali tisti čas in še pozneje o Preglju nekaterniki! Izobčenci pa bodo ostali ena najbolj živo oblikovanih večerniških povesti.

Ko so prišli Izobčenci na svetlo in je pisatelj zaman iskal zdravja na zagrebški kliniki, odkoder so ga poslali na okrevanje k družini na Štajersko (Svečina), je Malešič pisal – verjetno že v Bosni in na kliniki – novo delo »v najbolj težkih trenutkih njegovega življenja« (T. Debeljak). Naslovil jo je *V zelenem polju roža* in je čakala natisa kar desetletje – po pisateljevi smrti. Tudi to je namenil Mladiki ali Večernicam in se opravičeval uredništvu: »Za predrugečevanje in popravljanje pa sedaj nimam ne časa ne volje. – S to povestjo naj bo tudi konec tipanja in iskanja . . . te poskusne vaje.« kakor označuje skromno dotedanje pisanje.

Povest obuja spomine na dijaška leta v Ljubljani, na počitniško igranje Divjega lovca, tako da so v ospredju dijaki ob svojih domačih in drugih vaščanih, predvsem pa ob dekletu, ki ljubi študenta. Pozabljena postane tudi ona »študentovska mati«. – Čeprav je bila povest pri Mohorjevi družbi sprejeta, so ji namenili izboljšave in jo čuda pustili ležati do sredine 1941, ko jo je ob obletnici pisateljeve smrti ponatisnil Slovenec, čez leto pa v Slovenčevi knjižnici št. 17. s spremno besedo Tineta Debeljaka. Kljub slogovnim pomanjkljivostim vsebuje delo vrednote in je dokaz Malešičeve ustvarjalne ljubezni v najtežjih časih.

Zadnji stavek Šilčeve ocene Izobčencev: »Povest je ostala na potu od zgodbe do umetnosti, ali jo bo Malešič dosegel?« – je bil za pisatelja gotovo najbolj boleč in obvezujoč izziv za nadaljnje delo. Dom in svet mu je leta 1934 objavil za nekaj naslednjih let zadnjo novelo: Roman brez konca. Toda zaposlovalo ga je vmes – po Debeljakovem pričevanju – » . . . življenjsko delo zadnjih dvajsetih let – svoj vojni roman in ga začel predelavati ter mu dajati končno obliko. Imel je napisanih čez 700 listov rokopisa, torej ves prvi del: Boji ob Drini, ter tudi prva poglavja Ob Soči. (V tretjem je name-

raval opisati svoje bivanje po bolnišnicah, na Ogrskem, na Dunaju, kot poročja Pogačnik, najbrž po Ivana Dolenca podlistkih v Slovincu v juliju 1940. V. N.) Veroval je v to svoje delo in ga je resno pisal. – In pri predelavi prvega poglavja ga je... zadel smrt po celodnevem delu do jutranjih ur...« (Dom in svet 1941, 112). Predvsem na to delo je mislil Jože Pogačnik z besedami: »In mnogo nam je hotel še povedati! Dolgo dolgo bomo še brali njegove doslej neobjavljene povesti!« Žal je rokopis tega nedokončanega romana zelo verjetno v še neraziskani zapuščini Tineta Debeljaka v Ljubljani.

»Ko se mu je zopet vrnila vera v pisateljevanje, ki jo je že izgubil, ni izpustil peresa,« piše Debeljak. In tu smo pri Malešičevih zadnjih spisih, ki so bili še neobjavljeni. Iz Logatca je poslal Domu in svetu črtico Zelena jasa v gozdu (obj. 1939) in kmalu še novelo Skleda leče s klicem: »Dom in svet mora živeti in cveteti!« Izpovedal je še uredniku DS težave pri ustvarjanju: »...kako težko je najti pot nazaj oziroma začeti tam, kjer je bolezen vse presekala. Vendar sedaj ne obupujem več, ker brez tega živeti ne morem...«

In zasnoval je v Logatcu – najbrž že starejšo misel – povest *Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu* – »ogrel pa se je zanjo in jo sklenil končati tedaj, ko je konzorcij Doma in sveta razpisal nagrado za najboljše doneske...« (Debeljak 109). O mrzličnem pisanju tega romana v nočnih urah pričajo njegova pisma uredniku (DS 1941). Nekomu je izjavil: »Hotel bi s tem romanom napisati nekaj katoliškega, kar bi bilo drugačno, kot pišejo sedaj. Hotel bi dokazati, da se da napisati tudi katoliška povest.« Odposlal jo je uredniku Doma in sveta – dva tedna pred smrtjo. Ta jo je objavljajl v letniku 1941 v šestih nadaljevanjih, ki bi dala kar knjigo. Debeljak jo je pospremil z besedami, da delo »sicer še nima tiste oblike, kakor bi jo povesti rajnk dal, toda z muko in veliko vere je bila pisana«.

Primerjava z našimi klasičnimi realisti 19. stoletja bo pokazala mesto Malešičevega romana v razvoju prikazovanja naše trške in malomestne 'jare gospode' (Malešičeva oznaka). Njegova svojskost je napetost med gostilniškimi uradniki in njihovimi zanemaranimi družinami, ob čemer simbolični naslov dela ponazarja božjo navzočnost in lepoto večnosti, za katero pripravi poduhov-

ljeni kaplan umirajočega nevernega sodnika.

Matija Malešič, ki je bil od leta 1915 (v Večernicah Zgodba o povišanju, pod imenom Stanka Bora) stalni mohorski in od 1919 dominsvetovski sodelavec, si je tako z mnogostransko tvarino, zajemajočo pereča vprašanja (Prekmurje, Bela krajina, meščanstvo na deželi, dijaki, kmečko in delavsko življenje), kakor tudi s svojim bogatim, svežim jezikom in svojskim čustveno pesniškim slogom ustvaril ugledno mesto v našem pripovedništvu dvajsetih in tridesetih let tega stoletja, ki je po krivici zapostavljeno. Stota obletnica njegovega rojstva naj oživi njegovo prizadevanje in odkrije resnične vrednote njegove ustvarjalnosti!

Vilko Novak

FILIP TERČELJ

Ob 100-letnici rojstva

Filip Terčelj – doma so ga klicali Lipče po očetu Filipu (Lipetu) – je bil rojen 2. februarja 1892 v Grivčah pri Šturjah na Vipavskem. Po osnovni šoli v domačem kraju so ga starši na priporočilo domačega župnika poslali na škofijsko klasično gimnazijo v Štvidu nad Ljubljano (1905–1913). Po gimnaziji se je vpisal na ljubljansko bogoslovje in bil posvečen 8. januarja 1917. Po novi maši v Ljubljani je dobil službo v Škofji Loki (1917–1921), a so ga že po nekaj letih predstojniki poslali na nadaljnji študij v Köln, kjer je na Socialnopedagoški fakulteti dosegel naslov profesorja teologije. Na študijskih tečajih v Münchnu-Gladbachu je na ljudskoprosvetnih ustanovah preučeval sodobne smeri prosvetnega dela in se poglobljajl v novejšje idejne tokove krščanstva. Široko razgledan se je vrnil v Gorico, kjer se je lotil organizacije prosvetnega dela; hkrati je poučeval verouk in vodil dijaško mladino; v goriškem Alojzijevišču je postal duhovni vodja in katehet. Zaslovel je kot odličen govornik, da so na njegove sestanke, shode, predavanja in pridige prihajali mnogi tudi iz bolj oddaljenih krajev. V Gorici je leta 1922 ustanovil prosvetno zvezo in bil njen tajnik, v letih 1924–1929 je bil član ožjega književnega odseka goriške Mohorjeve družbe. Delovanje prosvetne zveze je tako spretno or-

ganiziral in vodil, da je imela leta 1925 vključenih že 162 prosvetnih društev. Za ta društva je izdajal in večidel tudi pisal mesečnik Naš čolnič, ki je izhajal v letih 1922–1928. Pri Mohorjevi družbi je izdal leta 1927 vzgojno čitanko Za domačim ognjiščem, da bi budil misel na toplino materine besede v družini. Da bi se najmlajši učili brati, pisati in moliti, je pri isti založbi izdal leta 1930 knjigo Mati uči otroka moliti. V knjigi razlaga verske resnice na povsem sodoben način s kratkimi zgodbami, vprašanji in ilustracijami. Štiri leta pozneje so izšle pod psevdonimom F. Grivški črtice Ogorki (GMD 1935). Veliko njegovih prispevkov v vezani in nevezani besedi je izšlo v raznih koledarjih. Zanimivi so njegovi pesniški spomini na rojstvo, krst, poroko in krsto med mrtvaškimi svečami:

Kapljice na steklu rossem
v eno kapljo so se zilile;
rahlo, mehko kot spomini
v dušo mojo so zdrknile.

Tako se začenja prelepi niz verzov in pesniških spominov v mohorskem koledarju za leto 1930. Zadnje večje Terčeljevo delo v prozi je povest Vozniki, ki je bila prepovedana, izšla je šele leta 1945 pod psevdonimom in z ilustracijami Rika Debenjaka. Snov povesti je življenje vozarjev v ajdovskem kotu, živo prepletena z domačim narodopisjem. Knjigo je v francoščino prevedel Ferdinand Kolednik. Izšla je leta 1953 v Parizu pod naslovom Les charretiers. Vipavsko dolino in Brda je opeval v številnih prigodnicah. Terčelj je avtor religioznih in cerkvenih pesmi, ki so jih uglasbili Breda Šček, Vinko Vodopivec, Hugolin Sattner, Franc Kimovec, Stanko Premrl, Matija Tomc in drugi; po večini so bile objavljene s psevdonimom Pelikan v mohorskih pesmaricah Božji spevi, Gospodov dan in Zdrava Marija. Znani so Terčeljevi liturgični uvodi v Vodopivčeve pesmarice. Uredil je brošuro Našemu nadpastirju ob petindvajsetletnici škofovanja Frančiška Sedeja (1906–1931) z anonimnimi prispevki o življenju in delu goriškega nadškofa Frančiška Sedeja.

Terčelj je kot organizator, prosvetni in književni delavec opravil veliko delo. Italijani so ga stalno zasledovali in preganjali. Bil je zaprt v koprskih in goriških zaporih, eno leto je živčno in telesno strt preživel v konfinaciji. V slovenskem delu škofije ni dobil službe, na italijanskem ozemlju, zlasti v Be-

netkah, jo je odklanjal. Italijanska oblast mu je prepovedala kakršnokoli dušnopastirsko delovanje, naposled se je moral zaradi groženj pred ponovno aretacijo umakniti v Jugoslavijo, kjer pa ga niso sprejeli z odprtimi rokami, kakor je pričakoval. Dobil je mesto profesorja verouka na II. državni gimnaziji (na Poljanah) in kurata v prisilni delavnici, kjer je zbiral dijaštvo in mu posvetil vse svoje vzgojiteljske in organizacijske sposobnosti, mnogim dijakom je oskrbel dnevno prehrano v raznih javnih kuhinjah in jih kljub svojim skromnim zaslužkom tudi denarno podpiral. Kolikor sam vsega tega ni zmožgal, je med svojimi znanci znal poiskati resnične dobrotnike.

Po okupaciji je bil štiri mesece zaprt, izgubil je službo, ostal brez stanovanja. Toneta Tomšiča, ki mu je večkrat priskrbel prenočišče in ilegalno bivanje v svojem stanovanju, ni bilo več med živimi, da bi se mu oddolžil za pogosto naklonjenost, pač pa so z vso skrbjo posredovali njegovi starši za moralno in telesno strtega Terčelja. Ker je bil brez sredstev, se je obrnil na dr. Stanka Cajnkarja, naj bi priporočil njegovo prošnjo za pokojnino. Rad se je odzval vabilom duhovnih sobratov, da je zlasti ob praznikih pomagal v cerkvi in spovednici. O tem priča dopisnica Stanku Cajnkarju z dne 15. dec. 1945 pred odhodom v zasneženo Sorico, kjer je bil župnik njegov prijatelj Franc Krašna. Iz Sorice in Davče so okrog 21. decembra 1945 izselili nekaj kmetov, češ da so njihovi priimki nemškega izvora (Gartner, Gaser, Šmid itd.). Nekateri nepošteni sosedje so se že polastili premoženja odpeljanih. Župnik Krašna je oznanil v cerkvi, da bo šel takoj po praznikih v Ljubljano in posredoval pri znancih, da se bodo vrnili izseljeni kmetje. Ko sta šla Krašna in Terčelj, ki se mu je gredoč iz Davče pridružil – bilo je 7. januarja 1946 – peš proti Železnikom, od koder je vozil avtobus v Ljubljano, sta ju v gozdu pod Sorico prestregla dva udbovca iz Škofje Loke. Odpeljala sta ju v nasprotno smer, proti Podbrdu, v Štalcovi grapi pod Davčo sta ju izročila knojevcem, ki so ju zahrbtno ustrelili in zakopali. Na njun grob je pokazal v bližini odvrženi brevir, da pa bi prikriili zločin, so uradno govorili, da sta zbežala v cono B. Če bi zares hotela zbežati, bi jima zanesljivo varno pot omogočili domačini, ki so najbolje poznali skrivne steze. Ko je leta 1947 prišel ukaz Okrajnega ljudskega odbora Kranj, naj prekopljejo vse nezname mrličice, so Davčani, ki

so ves čas vedeli za groba, oba prekopali na pokopališče v Davči. V mrliški knjigi župnije Davča 1947 je vpisano: »Prof. Filip Terčelj, r. 2.2. 1892, u. 7. 1. 1946, zahrbtno napaden in ubit.« Oba imata v Davči na pokopališču urejena grobova z vsemi podatki, pod zvonikom župnijske cerkve v Davči pa je na marmornati plošči napis: »Tu počivata župnik Franc Krašna, roj. . . in prof. Filip Terčelj, roj. . .«, s pripisom: »Oba zahrbtno umorjena.« Ploščo je oskrbel župnik Franc Gačnik.

O Terčeljevi povezanosti z družino Tomšič potrjujeta izjavi hčera Ančke in Verice, za kateri se je potegoval, ko so ju izključili iz šole zaradi sodelovanja z OF, in izjave staršev Mihaela in Ivanke Tomšič, v kateri sta zapisala, »da je nam naš dolgoletni hišni prijatelj Filip Terčelj veliko pomagal ob vsaki nesreči, posebno pa ob nesrečah, ki so zadele najine otroke zaradi politike . . . ko so našega Toneta zaprli zaradi nekega komunističnega sestanka in mu je grozila kazen 5–10 let robije, je bil gospod Terčelj Filip tisti, ki je napel vse sile, da bi ga rešil. Šel je skupno z gg. Trebšetom, dr. Bitežnikom Bratužem in sodnikom Kokaljem prosit preiskovalnega sodnika, ki je prišel iz Beograda v Ljubljano presojat Tonetov primer, so skupno dosegli njegovo popolno oprostitev. Veliko se je trudil ob vsaki njegovi aretaciji in še posebno, ko so ga leta 1941 Italijani zaprli. Za njegovo izpustitev iz zapore je pisal prošnje Grazioliju, Rösenerju in drugim vplivnim osebam na Bledu in v Ljubljani. . . ob tolikšni prizadevnosti g. profesorja Terčelja čutiva dolžnost podati to izjavo s prošnjo, da se ustrezne njegovim upravičnim pritožbam in prošnjam ter se mu pomaga, kakor je on vedno pomagal najinemu sinu, narodnemu heroju Toneta Tomšiču. V Ljubljani 4. XII. 1945

Tomšič Mihael, Tomšič Ivanka.«

Zlasti vsa Selška dolina se je zgrozila nad zločinom. Ljudje o tem zahrbtnem zločinu niso upali javno govoriti zaradi ustrahovanja udbovcev in njihovih vohljačev. Silno je bila prizadeta Tomšičeva družina v Ljubljani, ki je imela v ustreljenem Terčelju dobrega in iskrenega hišnega prijatelja in zanesljivega zagovornika njihovega sina Toneta.

J. D.

DR. FRANCE KOTNIK

Naj pričnemo spominski zapis na dr. Franceta Kotnika z besedami Vilka Novaka, ki je v Časopisu za zgodovino in narodopisje ob sedemdesetletnici velikega narodopisca med drugim povedal tudi tole: »Nikogar ni danes med nami, ki bi bil ves čas svojega znanstvenega delovanja posvečal toliko prizadevanja slovenski ljudski kulturi, kot je to storil prav France Kotnik v skoraj petdesetih letih. . .« Te misli so bogat okvir življenja zavednega Slovenca, rojenega 20. novembra 1882 v koroški vasi Dobrije. Njegov – Župancev dom mu je dal na pot pokončnost in poštenost v vsakem pogledu.

Na celovški gimnaziji ga je za ljudske vrednote in bogastvo navdušil profesor Janez Šajnik, ki je dobro poznal slovensko koroško grudo in njene ljudi. Pozneje je na mladega Kotnika vplival profesor Jakob Šket in prav to so bila leta, ko se je mladi gimnazijec začel zavedati svojega rodu in slovenstva na sploh.

Kotnik je že kot dijak objavljal v celovškem Miru, vsebina njegovih sestavkov pa je bila tako humoristična kot že tudi narodopisna.

Na graški univerzi je pri profesorjih Štrecklu in Marku diplomiral iz slavistike. Vendar tudi kot visokošolec ni miroval, raziskoval je ljudske šege in posebno Drabosnjaka, ki ga je obdelal tudi v svoji disertaciji.

Kot profesor je deloval najprej na celovški gimnaziji. Prva svetovna vojna ga je odtr-

Drugi prijatelj in sodelavec, nepregledna je vrsta mohorskih sej, a že dolgo ni med njimi nobene, ki bi ne imela na dnevnem redu Tvojega poročila o Družbi, danes — ob Tvojem sedemdesetem življenjskem prazniku — pa naj namesto Tebe spregovorimo mi, in sicer o Tebi in o Tvojem dvajsetletnem blagajniškem in štiridesetletnem odborniškem delu, spregovorimo o kamenčku iz mozaika slovenske občestvenosti, ki se mu pravi župančev Franc iz Dobrij.

Žle ime sicer pove, da v Dobrijah ni nič slabega, toda kotni, vogelni kamen in župan je bil Dobričanom Tvoj oče Dominik, ki se je zvest svojemu imenu kot gospodar naslonil na izročilo dedov o materinskem jeziku in pribojeval vaščanom slovenski pouk, svojim sinovom pa s požrivovalno pomočjo plemenite Tvoje matere Helene omogočil kolanje, da bi bili kdaj sol naroda.

- i -

Listina priznanja F. Kotniku

Srečevali se bomo še in še, pri sejah in izven njih, vselej pa v plemeniti skrbi za ljudstvo, zato Ti v svojem in vseh mohorjanov imenu iz srca želimo, da bi krepko zdravje še naprej ostalo zvesto Tebi, Ti pa naši Mohorjevi in po nji in ob nji v ponos vsena slovenstvu.

V Celju, dne 20. novembra 1952.

Pravodnik
[Signature]
 Tajnik
[Signature] Podpravednik
[Signature]
 Odborniki
[Signatures]

- ix -

gala od svojega bogatega dela; vseskozi je bil vojak na fronti. In ko je med koroškim plebiscitom glasilo Mir prešlo pod vpliv avstrijsko mislečim krogom, je napel vse sile in ga s svojim urednikovanjem usmeril v slovensko smer. Njegova poklicna pot ga je vodila v Velikovec in od tam na Ptuj, kjer je bil profesor na tamošnji gimnaziji. Nato je prevzel posle prosvetnega inšpektorja v Mariboru in zatem položaj inšpektorja pri upravi Dravske banovine. Leta 1933 se je upokojil.

Posebno poglavje v življenju dr. Franceta Kotnika je njegovo prizadevanje in delo za Mohorjevo družbo. Če preberemo Poslanico dr. Francetu Kotniku ob njegovi sedemdesetletnici, ki so mu jo v imenu Mohorjeve družbe izročili njegovi najožji sodelavci 20. novembra 1952 v Celju, lahko zasledimo tudi tale odstavek: »... ne moremo pa kot odborniki Mohorjeve mimo Tvojega štiridesetletnega dela pri Družbi, ki si ji bil hrbtnica in opora, socialno čuteč ravnatelj, vesten blagajnik in skrben lektor rokopisov, zmerom ves s srcem pri še tako preprostem sotrudniku, pri tem pa iznajdljiv in upoštevan svetovalec, saj je nekatera knjiga ne le prišla v mohorski program, temveč tudi nastala prav po Tvoji zamisli in pobudi... Ko končujemo to pismo, tudi ne smemo mimo Tebe kot človeka, ki se dobro počutiš ob prijatelju in si sam zaželen prijatelj in tovariš, ne smemo mimo tega, kar si doslej pri svojih — sicer vestnih — poročilih o Družbi prezrl, in zato je naša dolžnost, da opozorimo nate kot na naš vogelni kamen in močno postavko naše bilance, ki že leta in leta prispeva k pozitivnemu saldu celotnega mohorskega delovanja. To ni obračun, je marveč stvaren proračunski pregled notranjih zalog in zdravih življenjskih moči, ki jih trošiš za Družbo, ko zanjo ves živiš...«

K mislim iz poslanice ni kaj dodati glede izjemnega prispevka dr. Kotnika za Mohorjevo družbo. Bolj bi kazalo posvetiti še nekaj besed spominom na njega kot ravnatelja tiskarne in njegov odnos do zaposlenih v časih njegovega vodenja Mohorjeve. Vsi, ki smo ga tako ali drugače v teh okoliščinah doživljali, lahko najprej poudarimo izredno pravičnost, ki ga je odlikovala tudi kot ravnatelja. Veljal je za človeka, ki ga lahko spoštuje vsakdo, ne glede na to, v kakšnem srečanju ga je spoznal. Do takega ravnatelja je bilo kaj lahko ohraniti skrajno spoštljiv odnos, ne da bi govorili o tem, da smo se ga bali, čeprav smo nekako čutili njegovo stro-

kovno in človeško veličino. Nenehno je bdel nad potekom dela v tiskarni, knjigovoznici in knjigarni, kajti vse to je nekoč bilo v sklopu Mohorjeve družbe v Celju. Njegovi obhodi po obratih so bili vsakodnevni in kar čudno se nam je zdelo, če ga kdaj ni bilo. Ob srečanju z nami je vedno imel kakšno vprašanje, včasih pa tudi kakšno duhovito pripombo. Kadar smo praznovali na mohorski praznik, se je pokazal kot družaben in ljubezniv pripovednik. Nekoč nam je pripovedoval o hudih dneh tik pred begom Mohorjeve iz Celovca. Iz njegovih besed je tedaj vel občutek skrajne prizadetosti, pripovedoval je o plebiscitu in umazanijah v zvezi z njim. Za nas mlade je bilo to bogato izročilo, ki nam še v starosti pomeni spoznanje resnice o drugače prikazanih dogajanjih tistega časa. Ob neki podobni priliki je spodbudil našega sodelavca Petra Kusterle, ki je kot mlad vajenec v Mohorjevi tiskarni v Celovcu doživljal žalost slovenstva na Koroškem. Naj navedem, kako je to Kusterle kasneje zapisal v pismu svojemu prijatelju in mohorjanu Jožetu Juraču: »Kar nas je bilo tiskarjev, seveda nismo bili navdušeni. Rekel bi, da smo otopeli spričo stalnega zasramovanja in hujskanja. Mimo tiskarne so hodile tolpe, ki so naša okna obsipavale s kamenjem in pri tem kričale na ves glas – Verfluchte Schweine! Hoch über Loibl! Bil sem šele vajenec pa sem težko premagoval srd... Tiskarno je tedanja oblast zaplenila in naše ljudi odpustila. Kmalu so pripeljali štiri nemške stavce, zraven pa je prišel tedanji tajnik monsijor Valentin Pograjc, ki nam je smeje dejal, da imamo sedaj naše navdušenje... to me je še posebej prizadelo... Sovraštva ni bilo čutiti le v tiskarni, tudi pri nas doma so nam nastavili iz buče izrezano mrtvaško glavo kar na okno stanovanja... Ostal sem še pri nakladanju knjig, nato pa sem se podal prek demarkacijske črte na jugoslovansko ozemlje, na Prevalje.« Ni vzroka, da sicer resnemu človeku, kot je bil Peter Kusterle, ne bi verjeli!

Pa še nekaj iz dokumentov. V sodnem arhivu Okrožnega sodišča v Celju najdemo vpisan odbor Mohorjeve v času, ko se je ustalila v Celju. Z dne 23. marca 1927 so vpisani: dr. Janko Brejc, odvetnik iz Ljubljane, dr. Franc Cukala, stolni kanonik v Mariboru, dr. Lambert Ehrlich, univerzitetni profesor iz Ljubljane, dr. Fran Kotnik, gimnazijski profesor na Ptujju, in Jože Zeichen, ravnatelj Družbe sv. Mohorja na Prevaljah. V sodnem registru pa najdemo tudi

vpis: »Mohorjeva tiskarna in knjigarna, družba z omejeno zavezo Celje, registrirana 14. 3. 1933.« Vpis dr. Franceta Kotnika kot ravnatelja najdemo z dnem 16. junija 1936, dobesedno je besedilo vpisa tako: »Temeļjem tukajšnjega sklepa z dne 16. 6. 1936 se vpiše kot poslovodja dr. Franjo Kotnik, ravnatelj v Celju, Prešernova 15.« Ker že navajamo podatke iz sodnega registra, omenimo še to, da je vpis iz leta 1933 vseboval tudi podatke o poslovodstvu: Josip Zeichen, ravnatelj, Celje, Prešernova 15, Fran Finžgar, mestni župnik v Ljubljani, in Anton Cestnik, profesor v Celju.

Ko se tokrat spet spominjamo rojstva dr. Franceta Kotnika, obujamo spomin nekega časa, pomembnega za narodov obstoj in veljavo in ljudi v njem.

Aleksander Videčnik

DUŠNO PASTIRSTVO NA GORENJSKEM IN V MEŽIŠKI DOLINI

POD NEMŠKO OKUPACIJO 1941–1945

Za boljše razumevanje pričujočega članka podaja uredništvo kot uvod kratek prikaz državnopravnega položaja na obravnavanem ozemlju. Ob nemški zasedbi pretežnega dela slovenskega ozemlja tedanje Dravske banovine (zasedba se je zgodila brez vojne napovedi) se okupatorji niso držali vojnega prava, ki je zapisano v haških konvencijah. Nemški okupatorji so hoteli vzbujati videz, kot da gre za vzpostavitev nekdanjega stanja, ki je bilo prekinjeno s propadom avstro-ogrske monarhije. Zato so spet uvedli stare deželne meje in po tej razmejitvi postavili dva šefa civilne uprave, enega v Mariboru za Spodnjo Štajersko, drugega pa na Bledu za »zasedena ozemlja Koroške in Kranjske«. Pod Koroško so bili mišljeni: Mežiška dolina, območje okrog Dravograda ter Jezerško, pod Kranjsko pa je bila mišljena Gorenjska ter del Dolenjske okrog Litije. Oba šefa civilne uprave naj bi svoji ozemlji s ponemčevalnimi uprepi pripravila na priključitev k nemškemu

rajhu. Za to priključitev so imeli že večkrat določen datum, pa so jo vedno odlagali in končno odložili za vedno. Večina prebivalstva je kljub temu dobila nemško državljanstvo zaradi članstva v obeh »domoljubnih« organizacijah (Steirischer Heimatbund, Kärntner Volksbund) in vojaški obvezniki so bili vpoklicani v nemško vojsko, četudi ozemlje ni bilo del nemškega rajha.

Da podpisani proš krškega stolnega kapitlja pišem o teh razmerah, je razumljivo: kot tajnik ordinariata sem sredi vsega »sodoživljaj« delovanje Valentina Stücklerja v zasedeni Mežiški dolini, pa tudi duhovnikov, ki so bili nameščeni v prav tako zasedeni Gorenjski, in sploh dušnopastirsko službo na tem področju z vsemi vprašanji, ki so s tem povezana, in s pogajanjem škofijskega administratorja dr. Rohracherja in njegovega kanclerja dr. Jožefa Kadrasa z nacional-socialističnimi oblastmi. A ne le v pisarni: od božiča 1941 do velike noči 1945 sem bil vselej med tistimi desetimi, petnajstimi duhovniki, ki so za božič, veliko noč, binkošti, vse svete vselej za nekaj dni – včasih tudi za deset dni – šli na nekatere ključne fаре v pomoč. Meni je bila dodeljena ves čas zasilnega dušnega pastirstva tiha, gozdnata, za partizansko bojevanje posebej primerna Tuhinjska dolina vzhodno od Kamnika tja do stare štajersko-kranjske meje.

Kaj se je bilo v velikem svetu zgodilo takega, da je morala Cerkev seči po tako neobičajnih ukrepih? V velikonočnih dneh (!) leta 1941 je nemška vojska vdrla čez Karavanke v Jugoslavijo.

Civilna uprava, ki je sledila, je – tudi politično gledano – storila veliko napako, da je pregnala iz Gorenjske in Mežiške doline domala vse duhovnike in jih internirala v taboriščih na jugu Jugoslavije, župnišča pa uporabila za svoje namene.

V mnogih cerkvah je prišlo do skrunitev posvečenih hostij in posvečenih posod. Temu globoko religioznemu, tako prizadetemu ljudstvu, je bila tako odvzeta še verska tolažba. Približno 200.000 katoličanov v 133 farah je ostalo brez duhovnika.

Pristojna škofa v Ljubljani in Mariboru sta bila od teh predelov popolnoma odrezana. Številni verniki so se pismeno in v pogovoru obračali na škofa v Celovcu, da bi jim omogočil božjo službo in prejemanje zakramentov. V sporazumu s Sv. sedežem sta ljubljanski in malo pozneje mariborski škof v avgustu 1941 podelila koroškemu škofu generalno zastopstvo. Potrebno pa je bilo

tudi soglasje šefa civilne uprave na Bledu. Že od maja 1941 so potekala pogajanja poleg že delj časa trajajočega medsebojnega dopisovanja. Ob koncu oktobra je potem prišlo do osnovnega pristanka za ureditev nekaj dušnopastirskih središč. Pri tem sta bila postavljena dva »nujna« pogoja: 1. nameščeni duhovniki v nobenem primeru ne smejo sprejemati kakih navodil iz Ljubljane ali Maribora, temveč samo iz Celovca; 2. ne smejo obvladati slovenščine, kajti »znanje tega jezika ne bi podpiralo ukrepov za pomenčenje dežele«. Tako v nekem poročilu škofa Rohracherja iz tistega časa o odredbah šefa civilne uprave.

Po neuspešni prošnji, da bi dobil primerne duhovnike iz »starega rajha«, je celovski škof za Vse svete leta 1941 poslal iz krške škofije štiri mlade duhovnike, pozneje še petega, ki so prostovoljno izjavili, da so pripravljene oditi v središča svojih »okrajev«, torej v središča za ureditev zasilnega dušnega pastirstva, opremljeni z župnijsko jurisdikcijo za vsako posamezno farno.

To so bili:

p. Heinrich Beuke, misijonar Predragočne krvi v Kranju s 46 farami;

p. Konstantin Hauschel iz istega reda – v Kamniku s 26 farami;

p. Rudolf Besel, misijonar Srca Jezusovega – v Škofji Loki z 31 farami;

Alojz Breuer, škofijski duhovnik v Celovcu, katehet, v Litiji s 15 farami;

Valentin Stückler, kaplan, na Prevaljah s 13 farami v Mežiški dolini in dvema v Savinjski dolini. Skupaj torej 133 far.

Čez čas se je pokazalo, da so zasedbene oblasti pustile v deželi 23 domačih duhovnikov, ki pa so bili v glavnem bolniki; če pa ne, je oblast njihovo delovanje občutno omejila. Spominjam se jih z največjim spoštovanjem. V pametni tišini in z vzgledno pripravljenostjo na žrtve so delovali za svoje ljudstvo, kakor npr. tisti monsinjor v Kranju, ki je star in slep vsak dan doma maševal in potem ure in ure spovedoval vernike od blizu in daleč.¹

Razumljivo je, da je bilo mogoče verske potrebe s to zasilno dušnopastirsko službo zadovoljiti le v nezadostni meri, pa četudi, kot sem že prej omenil, je ob velikih praznikih prišlo iz Koroške na pomoč določeno število duhovnikov. Pri tem so bili župniki okrožij in njihovi pomočniki opremljeni s pooblastili, ki so bila za tisti čas presenetljiva: vsak dan dvojno maševanje, ob nedeljah in praznikih trojno; večerne maše, delne

oprostitve od tedaj strogega zadržka od jedi pred obhajilom za duhovnika samega in za vernike. Bila je celo vesoljna odveza. Nič čudnega; ni bilo mogoče spovedati toliko ljudi ob vedno pogostejših spopadih in streljanih podnevi in ponoči, v neprestani življenjski nevarnosti.

Pooblastila pa niso vedno zadoščala. Nastavljenih duhovnikov je bilo zato veliko premalo. Večkrat je bilo treba sprejeti odločitev iz danega položaja, kjer si je moral duhovnik preprosto reči: v tem konkretnem položaju bi cerkveni zakonodajalec mojo odločitev potrdil, čeprav je v nasprotju z obstoječim zakonom. Tako so tudi često uporabljali »epikio«, ko so za to stiskano ljudstvo brali kajkrat tudi po pet maš na dan. Vem, kako jih je škof Rohrachar svaril, naj varčujejo z močmi.

Ob velikih razdaljah bi rad opozoril le na zunanje napore: zelo hribovito področje, največkrat neurejene poti in ceste. »Miva« je sicer oskrbela duhovnike z motornimi kolesi, a dodeljevanje goriva nikakor ni bilo urejeno. Navsezadnje je bilo treba uporabljati prepočasna prometna sredstva kakor kolo, vprego ali tudi le lastne noge.

Jezikovne težave: nameščeni duhovniki nismo smeli spregovoriti nobene slovenske besede. Nemščino bi zasedbena oblast sicer zelo rada slišala, vendar je ne bi razumeli verniki, in bi v tistih razmerah tudi razvnela jezo in razočaranje ter podrla zaupanje. Zato je škof Rohrachar odpovedal pridiganje in verouk. Nujna obvestila in oznanila so sporočali nekateri verniki v svojem jeziku. Omogočena so bila slovesna prva obhajila, ker so srčna dekleta vpeljevala otroke v svete skrivnosti, pri čemer so sebe, prizadeto hišo in dušnega pastirja, ki je za vsem tem bil, izpostavljala nevarnosti sankcij.

Tudi naši dušni pastirji so živeli v neprestani življenjski nevarnosti, saj so bili dobesedno nameščeni med nakovalom in kladivom dveh svetov, v večkratnem smislu dveh svetov.

Vsaka skupina je imela med civilnim prebivalstvom svoje nasprotnike in svoje privržence. S trajanjem vojne so sovraštva samo še naraščala. Teklo je veliko krvi, ne le pri streljanju talcev, množičnih usmrtitvah in v boju partizanov, temveč tudi med ljudmi samimi.

Ob tolikšnih napetostih je moralo dušno pastirstvo paziti na vsako besedo, na vsak korak. Okupatorjevi zakoni so bili rigorozni, zagrožene sankcije so se hitro končale pri

Valentin Stückler

smrtni kazni. Vsako srečanje s partizani, tudi če si jih samo opazil, je bilo treba prijaviti policiji. Tega seveda nismo mogli delati. V oddaljenih cerkvah so, oboroženi, tudi partizani prisostvovali božjim službam, saj so poklicali duhovnika medse v gozd, da je umirajočim podelil zakramente. Duhovniki so si prizadevali, da bi enostavno bili dušni pastirji za vse, in so se le tako lahko obvarovali pred konflikti in si ohranili zaupanje ljudstva. Stiki z zastopniki okupatorja so bili omejeni na najnujnejše, pri čemer ne smemo zatajiti, da smo kajkrat naleteli na dobrega človeka, ki je bil tam zoper lastno voljo. Ne vem, ali še živita; neki policijski poročnik, Korošec, ki mi je dal marsikak dober namig, in neki mladi žandar iz Tirolske, ki mi je – ko sva bila sama v sobi – izpod ležišča z nekega zaboja izročil kelih za maševanje, ki sem ga lahko vrnil v vaško cerkev. Sicer bi moral kakor v drugih primerih, maševati s steklenim kozarcem.

Franz Kirchner

¹ Mišljen je Matej Škrbec, stric izgnanega kranjskega dekana monsinjorja Matija Škrbca

POSŁANSTVO

Iz knjige Duhovnik med okupacijo in revolucijo, ki je izšla pri Mohorjevi v Celovcu.

Aprila 1941 so nemške vojaške sile zasedle Jugoslavijo. Na zasedbenem južnokoroškem ozemlju je vodstvo hitlerjanske oblasti vse slovenske duhovnike ali pozaprlo ali pa izselilo. Vojaštvu je sledil gestapo (Geheime Staatspolizei). Neki kmet v okolici Prevalj,

motreč enega teh gestapovcev, stopi k njemu in pobara: »Kakšne sorte uniforme pa je ta, ki jo nosite?« – »To je uniforma, ki se je moraš paziti,« se je glasil odgovor.

Septembra 1941 me škof dr. Andrej Rohacher pokliče k sebi. Takrat sem bil kaplan v Maria Hilf (Guttaring). »Veliko, težavno nalogo imam za vas. Nočem vas obvezovati, temveč bi želel, da prostovoljno pristanete.« – »Kaj bi bilo to, prevzvišeni?« – »Bi hoteli kot dušni pastir na zasedbeno ozemlje, ki je brez duhovnika? Duhovnike-domačine so internirali. Ljudstvo je brez duhovnika.« – »Rad, prevzvišeni, – pa naj bi bilo in prišlo še tako težko!« – »Dobro! Pojdite na Prevalje! Tam bodi vaš sedež. Mežiška dolina z vsemi svojimi župnijami bodi vaše delovno področje. Civilna oblast na Bledu je privolila v nemškega duhovnika, a le pod pogojem, da bo germaniziral in pomagal strahovati ljudstvo. Iz tega razloga sme dušni pastir občeovati z ljudstvom samo v nemškem jeziku.« Z blagoslovom za mojo bodočo naporno nalogo me škof odslovi, rekoč: »Odpravljate se na ozemlje, kjer so velike potrebe. Storitve vse, kar služi smotrom dušnega pastirstva, toda ne pozabite pri tem nikoli: nismo germanizatorji! Pojdite torej v božjem imenu!«

Z mešanimi čustvi sem 8. novembra 1941 vstopil v Celovcu na vlak proti Prevaljam. Kdo bi si takrat mislil, da bom to poslanstvo dovršil šele po dvanajstih letih, povrhu še po dolgotrajnem ujetništvu v raznih jugoslovanskih zaporih.

Kako dobro, da nam Bog bodočnost zakriva s tančico svoje usmiljene Previdnosti. Človek bi ne zmozel prevzemati bremen težavnih nalog, če bi slutil njih težo. Tako pa vsakokrat nosi le breme posameznega dneva. Ko se je vlak bližal nekdanji avstrijsko-jugoslovanski meji, prisede k meni mlad kmet iz Mežiške doline in me nagovori slovensko. Na obrazu sem mu bral veselje. Bilo je pač videti, da sem duhovnik. Nisem ga prav razumel, in tako sem tedaj še prav dobro ustrezal zahtevi službene odredbe civilne uprave: ne sme znati slovensko. Bil sem, kar je to zadevalo, zares precej nepopisan list, akoravno sem se nekoč v gimnazijski dobi učil malo slovenščine in od takrat obdržal v spominu samo še »očenaš«.

Nekdo v oddelku mi razloži vprašanje tega kmeta, svojega sodomačina: ali prihajam k njim za župnika? Pritrdil sem. Ves vzradoščen mi stisne vpraševalec roko in še nekaj dostavi. Delal sem se, ko da ga razu-

mem, tiho pa sem se jezil sam nase in si dejal: – Čemu hodiš na to ozemlje, če ne obvladaš ljudske govornice? Se bo ljudstvo učilo tvojega jezika, ne ti njegovega? Še preden je vlak na Prevaljah obstal, je bil v meni kakor skala trden sklep: – Dušni pastir naj se nauči govornice ljudstva, drugače je bolje, da ostane doma.

Hkrati pa mi je postala tudi jasno razvidna velika dilema, razcep, ki mi ga je bilo odslej treba dnevno obvladovati: na eni strani »pomagati mora germanizirati!«, »nismo germanizatorji!« pa na drugi strani.

Na Prevaljah se vlak ustavi. Mimogrede bodi omenjeno, da sem tudi v skrajno nevarnih dneh dušnopastirskega službovanja med kljukastim križem in sovjetsko zvezdo vedno nosil duhovniški kolar.

Komaj se oddaljim od železniške postaje, me že obkolijo otroci in odrasli, nekoliko plašno se klanjajo ter me pozdravljajo z meniški neumljivim pozdravom, ki sem iz njega razbral in si zapomnil le ime Jezus. Otroci so klicali razločneje in glasneje: »Hvaljen Jezus! Hvaljen Jezus!« Smehljaj sem se jim in prikimal na vse strani, ne vedoč, kako naj odgovarjam. Ponovno sem se jezil, da ne razumem otrok. Zvečer vprašam svojo gostiteljico, kaj neki otroci ob pozdravljanju vzklikajo. K sreči sem si vzklik že dobro zapomnil. Da, pozdravljajo pač tako, kot tu splošno pozdravljajo duhovnika: – Hvaljen Jezus! – »In kaj moram na to odgovoriti?« »O, čisto preprosto: – Vekomaj! ali: – Na veke!« Bliskoma si potegnem ven beležko in zapišem: – Vekomaj. To bi naj bila prva slovenska beseda, ki jo bom odslej – nacistom navkljub, pa ustrezno poslovilniškofovi besedi – vsak dan uporabljaj. In zares, ko se naslednjega dne pojavim na prevaljskih cestah in mi »Hvaljen Jezus« pozvanja obušesa, jasno in razločno odgovarjam: »Vekomaj!« Seveda se je povsod takoj razglasilo: nemški župnik zna slovensko. Mislim si: – Eno besedo zna zares. Toda ta beseda je že od začetka zaobsegala vse, kar naj bi prinašalo s sabo truda in dela, zaprek in nevarnosti v dušnopastirsko življenje, ki se je zdaj zame pričenovalo: – Hvaljen Jezus! Vekomaj!

Kakor so pozdravljali, tako je prihajal odgovor. Le na »Heil Hitler« nisem pri najboljši volji prejel nobenega odgovora istega pomena. Največje veselje je vladalo vselej tedaj, kadar je »Nemec« na vse strani razsipaval svoj: – Vekomaj! Tako sem imel za najboljši potrebno nabaviti si slovar, ki je

postal poleg brevirja moj stalni spremljevalec.

Poleg obsežnega dušnopastirskega službovanja, ki mi je do skrajnosti polnilo dan, sem se začel učiti slovensko; najprej najvažnejše »drobtine«, ki zadevajo dušno pastirstvo, zlasti spovednico, nato pa vsakdanjosti – v radost ljudstvu, v ogorčenje stranki.

Valentin Stückler
(prev. Vinko Ošlak)

DUHOVNIKI IZ SLOVENIJE V TABORIŠČU JASENOVAC PRED 50 LETI

Po Himmlerjevih načelih za izgon Slovencev je duhovščina prišla v skupino A, ki jo je treba vso izseliti. Res so nacisti s takim izseljevanjem kmalu začeli. Najprej so v okrajih, ki so mejili na Hrvaško (Prlekija, Dravsko polje, Haloze) duhovnike poganjali preko meje; večino so najprej spravili v Ptuj, od tam pa nekatere takoj, ostale pa po krajšem zaporu v Ptuj ali na Borlu v več skupinah zapeljali na mejo brez prtljage in brez sredstev ter tam iztovorili. Take skupine so bile od 19. IV. do 20. V. 1941 s 46 škofijskimi, 33 redovnimi duhovniki in 4 redovnimi brati. Tudi iz drugih obmejnih predelov so nekatere duhovnike že zgodaj pognali na Hrvaško, tako 18. IV. brežiške frančiškane.

Te izselitve so bile nenadne, duhovnikov na Hrvaškem nihče ni pričakoval; hodili so po Hrv. Zagorju od župnišča do župnišča in prosili za zaposlitev. Povsod so ostali dan ali dva, dokler jih kateri od župnikov ni obdržal. Mariborski (lavantinski) škof dr. J. Tomažič je 20. VI. 1941. dobil iz Zagreba seznam o nastavitvi oz. nastanitvi 48 škofijskih oz. redovnih duhovnikov.

Šele potem, ko so opravili te »divje« izgone na Hrvaško, se je 4. VI. sestala v Zagrebu konferenca, na kateri so odredili potek izseljevanja Slovencev s Štajerske in iz Gorenjske. Na sestanku 12. VI. v Zagrebu pa so povedali, da bo prvi transport duhovnikov prispel 5. VII.

Transport, ki je 5. VII. odpeljal iz Rajhenburga, je vozil 165 lavantinskih škofijskih duhovnikov, 13 redovnih duhovnikov

in 25 redovnih bratov ter 1 bogoslovca s področja lavantinske škofije, 12 duhovnikov pa iz ljubljanske škofije.

11. VII. je pripeljal transport z Gorenjske spet veliko slovenskih duhovnikov, od katerih jih je bila večina (108) iz ljubljanske škofije, 14 pa je bilo duhovnikov lavantinske škofije iz Mežiške doline, ki so preko Celovca prišli v taborišče v škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano, od tam pa na Hrvaško. Po nekaj duhovnikov je bilo priključeno še kakšnemu transportu drugega vala (po Himmlerjevi drugi točki), tako da je bilo leta 1941 v celoti izgnano na Hrvaško iz lavantinske škofije 284 škofijskih in 81 redovnih duhovnikov.

Četudi so ustaši privolili v nastanitev slovenskih duhovnikov v svoji »nezavisni« državi, jim niso bili naklonjeni, tudi nacisti so skrbeli za to, da duhovniki ne bi pozabili, da so le izgnanci. Zagrebški nadškof dr. Alojzije Stepinac jih je prisrčno sprejel in se zanje brigal, ne pa tako vsa njegova okolica na Kaptolu.

Duhovniki ljubljanske škofije so se s Hrvaške vrnili v svojo škofijo pod italijansko okupacijo (v »ljubljsko pokrajino«).

Iz Zagreba je nadškof dr. Alojzije Stepinac 3. XII. 1941 poročal papežu med drugim tudi o izgnanih slovenskih duhovnikih; nadškof pripominja, da so jim hrvaški škofje nakazali denarno podporo, da so se zavzeli za izgnance pri ustaških oblasteh, da pa Nemci izgnancev tudi na Hrvaškem ne pustijo pri miru in da pritiskajo na ustaške oblasti, naj jih odstranijo iz obmejnih župnij.

V septembru 1942 so začeli na Hrvaškem zapirati tiste slovenske duhovnike, ki so delovali na področju Hrv. Zagorja. Prva skupina je bila zaprta v Varaždinu, nato so jih pa 6 odpeljali v zloglasno ustaško taborišče Jasenovac. Kaj posebnega jim niso očitali, izgledalo je, da so bili zaprti na zahtevo Nemcev, ki niso trpeli, da bi izgnanci iz Štajerske delovali v obmejnih predelih. Dokaz za to je dejstvo, da so zaprli vse slovenske duhovnike na tem področju, le da so ostale kmalu izpustili, le prva skupina je prišla v Jasenovac.

Že omenjeno pismo nadškofa Stepinca papežu potrjuje domnevo, da so bili duhovniki zaprti na zahtevo Nemcev. Preostale duhovnike (bilo jih je preko 30) so izpustili na pritisk vernikov, ki so prišli iz krajev, kjer so ti duhovniki službovali, demonstrirat pred zapor v Varaždin, prva skupina pa je bila ta čas že v Jasenovcu.

Franc Kač

20. IX. 1942 je prišla ta skupina v Jasenovac, kjer je bilo med taboriščniki veliko začudenje nad dejstvom, da tudi katoliški duhovniki prihajajo v taborišče. V Jasenovcu so jih obravnavali kot vse druge taboriščnike, visoki ustaški funkcionarji (npr. Luburič) so jim posebej očitali delovanje rojaka in sobrata dr. Korošca, ki da je »dvakrat rešil Jugoslavijo«. Že pred prihodom te skupine sta bila v Jasenovcu umorjena dva slovenska duhovnika; eden (Franc Rihar) je bil doma iz ljubljanske škofije in je bil duhovnik zagrebške nadškofije, drugi pa je bil izgnanec s Štajerske (Jakob Sem). Tudi teh šest slovenskih duhovnikov je čakala enaka usoda. 17. X. 1942 so jih odvedli pet z veliko skupino taboriščnikov v smrt. Duhovnike so postavili na čelo sprevoda in jim zasmehljivo rekli, da lahko spotoma blagoslavlajo vse po vrsti, katoličane, pravoslavne, Jude in

Jakob Sem

muslimane. »Na koncu pa bomo mi vas blagoslovili.« S tem je bilo jasno povedano, kaj jih čaka. Nekdanji taboriščnik dr. Nikola Nikolić, ki pripoveduje to zgodbo, dodaja, da je župnik Kodrič, ko je slišal te besede, sezul svoje čevlje in slekel suknjo ter dal oboje nekemu golemu internirancu, tudi dva druga duhovnika sta dala svoje čevlje tovarišem, ker so vsi videli, da tega sami ne bodo več potrebovali. Ponoči so jih umorili na način, ki je bil tam običajen: z batom so jih najprej udarili po glavi, nato so jim pa prerezali goltanec. Edini, ki je preostal od te skupine, je bil župnik Anton Rantaša; rešil ga je zdravnik dr. Nikolić, ki ga je tedaj poslal v taboriščno bolnišnico. Ko je ta skupina prišla v Jesenovac, so takoj obvestili mariborskega stolnega dekana dr. Cukala, ki je bil v Zagrebu med izgnanci najvišji po rangu, da je preko nadškofijskega ordinariata v Zagrebu skušal intervenirati pri ustaških oblasteh. Predno je vsa akcija stekla, je bilo pet duhovnikov že umorjenih in tako je bil 10. XI. 1942 lahko izpuščen samo še župnik Rantaša. Pozneje je prišel v Jasenovac še kaplan Franc Orešnik, ki je bil ubit 9. I. 1945.

Duhovniki iz Slovenije, umorjeni v Jasenovcu:

1. **Franc Grobler**, roj. 25. XI. 1892 pri Sv. Jurij ob Taboru, posvečen 2. VII. 1916 v Mariboru, od 1933 župnik pri Sv. Barbari v Halozah, že 19. IV. 1941 v prvi skupini pognan čez mejo na Hrvaško, ko je po župniščih iskal službo, ga je vzel župnik v Tuhlju, ki je bil hud nasprotnik ustašev. Svoje nove vernike je Grobler naučil slovenske pesmi, ki so jih potem ob raznih prilikah javno prepevali. 7. IX. 1942 aretiran in zaprt v Varaždinu. Pri zaslišanju so mu ustaši očitali, da so imeli v Tuhlju svojo »republiko« zaradi tamkajšnjega župnika, ki se ga kljub vsemu niso upali zapreti in so raje zaprli oba njegova slovenska kaplana. »Sedaj morajo nedolžni zato trpeti. Izročili vas bomo Nemcem,« mu je rekel ustaški poveljnik. 20. IX. je prišel v Jasenovac in 17. X. 1942 je bil umorjen.

2. **Franc Kač**, roj. 23. XI. 1907 na Polzeli, posvečen 8. VII. 1934 v Mariboru, od 1935 kaplan pri Sv. Magdaleni v Mariboru, 5. VII. 1941 izgnan na Hrvaško, nastavljen v Zagorskih selih, 7. IX. 1942 aretiran, 20. IX. prepeljan v Jasenovac in 17. X. 1942 tam umorjen.

3. **Janez Kodrič**, roj. 1. III. 1897 v Studenicah, posvečen 29. VI. 1924 v Mariboru, od

1937 župn. uprav. v Pišecah, na Hrvaškem služboval v Vel. Trgovištu, 7. IX. 1942 aretiran, od 20. IX. v Jasenovcu, 17. X. 1942 tam umorjen.

4. **Franc Orešnik**, roj. 5. IV. 1908 pri Sv. Bolfenku na Kogu, posvečen 7. VIII. 1932 v Mariboru, od 1940 kaplan pri Sv. Magdalen v Mariboru, 5. VII. 1941 izgnan v Zagreb, na Hrvaškem nastavljen kot duhovni pomočnik, 9. I. 1945 umorjen v Jasenovcu.

5. **P. Anzelm Polak** iz križniškega reda, roj. 8. IV. 1883 v Živicah na Moravskem, posvečen 14. VII. 1910, od 1919 župnik pri Sv. Miklavžu pri Ormožu, 19. IV. 1941 pogan čez mejo na Hrvaško, bival pri frančiškanih v Varaždinu, septembra 1942 aretiran, poslan z drugimi duhovniki v Jasenovac in tam 17. X. 1942 umorjen.

6. **Janez Rančigaj**, roj. 12. VIII. 1893 na Gomilskem, posvečen 30. VI. 1917 v Mariboru, od 1934 župnik pri Sv. Petru pod Sv. gorami (danes Bistrica ob Sotli), pred aretacijo sam zbežal na Hrvaško, služboval v Tuhlju, aretiran 7. IX. 1942, tudi njemu so ustaši očitali isto kot Groblerju, da so imeli »republiko« itd., 20. IX. odveden v Jasenovac in tam umorjen 17. X. 1942.

7. **Franc (Franjo) Rihar**, roj. 8. IV. 1909 na Dobrovi pri Ljubljani, posvečen 24. VI. 1934, duhovnik zagrebške nadškofije, župnik v Gor. Stubici, aretiran aprila 1942 zaradi zapletov pri spominskem bogoslužju ob obletnici proglasitve Nezavisne države Hrvatske (10. IV.) v njegovi župniji. Četudi si je nadškof Stepinac prizadeval, da bi ga rešil taborišča, je bil župnik Rihar mučen in umorjen v Jasenovcu julija 1942. Ko je nadškof Stepinac izvedel za njegovo smrt, je napisal dr. Anteju Paveliču, ki je bil v letih 1941–1945 »poglavnik« Nezavisne države Hrvatske, zelo ostro in ogorčeno protestno pismo, v katerem piše, da je ta primer »sramotni madež in zločin, ki vpije v nebo po maščevanju, kakor je sramotni madež ves Jasenovac za Nezavisno državo Hrvatsko.«

8. **Jakob Sem**, roj. 23. VII. 1908 pri Sv. Frančišku na Stražah (Radmirje), posvečen 5. VII. 1931 v Mariboru, kaplan pri Sv. Barbari v Halozah, 19. IV. 1941 pogan čez mejo na Hrvaško, odtod pobegnil nazaj na Štajersko in se naselil v domačem kraju, kjer so ga Nemci ponovno aretirali. Zaprt je bil v Celju v kapucinskem samostanu, sodeloval pri humorističnem listu »Kapucinski toti« v zaporu, 5. VII. 1941 ponovno izgnan na Hrvaško, tam deloval kot duhovni pomočnik, odpeljan v Jasenovac, tam mučen in

Franc Orešnik

umorjen. Župnik Rantaša poroča, da je bil Sem že pred prihodom drugih slovenskih duhovnikov 20. IX. 1942 mrtev, zato ne more držati datum smrti 30. IX. 1942, ki je zapisan v njegovi kartoteki na škof. ordinariatu v Mariboru in v Nekrologiju.

Taborišče Jasenovac sta preživela edino dva slovenska duhovnika:

1. **P. Ildefonz Langerholz**, frančiškan, roj. 25. V. 1909 v Stari Loki, vstopil v red 29. VIII. 1924, večne zaobljube položil 27. VI. 1930, posvečen 2. VII. 1935 v Ljubljani, ob nemški okupaciji bil v samostanu pri Sv. Trojici v Slov. goricah, nacisti so ga preko Rajhenburga izgnali na Hrvaško, tam bil kaplan v Virovitici. Ustaši so ga zaprli, iz zapore v Virovitici in v Osijeku je prišel v Jasenovac, iz Jasenovca pa v Staro Gradiško. Dolžili so ga partizanstva in komunizma (!). Na prošnjo frančiškanskega provin-

Anton Rantaša

ciala iz Zagreba je bil pomiloščen, živel v samostanu v Zagrebu, v začetku januarja 1945 spet zaprt, sedel tam v zaporu v Petrinjski ulici in v taborišču na Savski cesti. V začetku maja 1945, ko se je nemška vojska umikala in ko je razpadala Nezavisna država Hrvatska, je bil izpuščen iz taborišča. Vrnil se je v Slovenijo in tu umrl 11. VIII. 1947, pokopan pri Sv. Trojici. V velikonočni številki Družine 1983 je objavil del svojih dnevniških zapiskov, ki opisujejo njegov zapor v Zagrebu.

2. **Anton Rantaša**, roj. 9. I. 1882 v župniji Križevci pri Ljutomeru, posvečen 19. VII. 1904, župnik pri Sv. Marjeti ob Pesnici, 2. VII. 1941 aretiran in zaprt v meljski kasarni v Mariboru, preko Rajhenburga izgnan na Hrvaško, tam najprej v Slavonski Požegi in Zagrebu, 1. VIII. 1941 nastavljen kot duhovni pomočnik v Kraljevcu. 6. IX. 1942 aretiran, najprej zaprt v Varaždinu, 29. IX. odveden v Jasenovac, tam rešen smrti po prizadevanju zdravnika dr. Nikolića. 10. XI. 1942 izpuščen po zaslugi nadškofa Stepinca, nato v Zagrebu v bolnišnici, od 25. I. 1943 do 12. I. 1944 nastavljen kot subsidiar v Osekovu, nato od 13. I. 1944 do 31. VII. 1945 župn. upravitelj v Gornji Jelenski. Po končani vojni se je vrnil k Sv. Marjeti ob Pesnici, kjer je župnikoval do smrti 26. V. 1960. Iz njegovih spominov v Novi poti 1950 izve mo za to tragedijo slovenskih duhovnikov v Jasenovcu. Po končani vojni je povabil na žegnanje v svojo faro svojega rešitelja, zdravnika dr. Nikolića.

Ko danes ob 50-letnici teh dogodkov razmišljamo o »krivdi« teh duhovnikov, lahko ugotovimo, da krivde sploh ni bilo. Na Štajerskem je bila njihova »krivda« v tem, da so bili Slovenci (eden med njimi je bil celo Čeh in je le služboval v Sloveniji) in duhovniki in so tako prišli pod točko A Himmlerjevih navodil (»tako je treba izseliti vse slovensko izobraženstvo«). Na Hrvaškem je bila njihova »krivda« še bolj malenkostna: službovali so ob meji z ozemljem, ki je bilo pod nemško zasedbo. Pri tem vidimo tudi suženjsko vdanost ustašev nacistom, da so izpolnjevali take njihove zahteve in zaradi tega so umorili 5 oziroma 7 duhovnikov. Vidimo tudi, kako »nezavisna« je bila ta država. Glede župnika Riharja je njegova »krivda« še bolj malenkostna, take zadeve bi pravno niti kot prekršek ne okvalificirali.

Danes za teh 8 duhovniških žrtev komaj kdo ve, nisem slišal nikjer, da bi jih omenjali na spominskih svečanostih in tudi v nobenih

Črnih bukvah niso zapisani. Umrli so nedolžni, umrli so kot pravi kristjani, ki niti v smrti uri niso pozabili na ljubezen do bližnjega, kar dokazuje gesta župnika Kodriča in dveh njegovih sobratov. Naj jim bo ta sestavek v blag spomin!

Miloš Rybář

Elfmiska kranica

1829

Elisabeta Tripjat

Faksimile novega Prešernovega rokopisa (članek na str. 100)

Če sem od očeta štirice

1.

*Prevarano je bilo prěd
Šte prěd štirimi taosont cel
De čena svesda prěstia
im modrim osnanila*

2.

*Prěstia je lista zhač
De je roien ššvelighar nist
Angel ja šfirzam nove
Kčija je roien očaj*

DR. ALEŠ STANOVNIK –

Ob 50. obletnici smrti

Kot talec je 2. junija 1942 pod okupatorjevimi svinčenkami padel vodilni politični delavec iz vrst krščanskih socialistov v OF, v katero se je vključil in zanjo tudi izkzravel.

Aleš Stanovnik je bil mlad študent, ko je jeseni 1917 omahnil v prerani grob Janez Evangelist Krek. Že takrat se je začel zavdati velikega pomena Krekovega idejnega, političnega, socialnega in gospodarskega dela, ga sprejel in prizadevno z veliko sposobnostjo nadaljeval. Dobro je čutil prelomni čas ob koncu prve svetovne vojne in naprej. Tako kot Krek je tudi Aleš Stanovnik vedno stal na stališču široke idejne in politične strpnosti. Poslušati in sprejeti tudi mnenje drugega ter se pri tem strpno obnašati, je bila njegova velika odlika. Z velikim odporom je čutil pogubnost, ki sta jo sejali vodilni politični stranki liberalnega in klerikalnega tabora, ko sta obe, vsaka ob svojem času, nestrpno vladali. Stal je na stališču, da je treba uveljaviti politično prakso, ki raste iz izvornih slovenskih potreb, in se iztrgati iz objema jugoslovanskega centralizma, kateremu sta pogubno služili vodilni meščanski stranki JNS in JRZ.

Kot kristjan je Stanovnik že v dijaških letih sprejel idejo Krekovega krščansko-socialnega gibanja. Leta 1942 se je vključil v mladinsko križarsko gibanje, ki sta ga organizirala Kocbek in njegov krog. Postal je predsednik in duša Akademskega Orla, ki ga je spomladi 1929, iz političnih razlogov, zatrla lastna zveza.

Leta 1924 je v predavanju Akademiki in politika Stanovnik govoril o pomenu aktivne demokracije, socialni pravičnosti, narodni vzajemnosti in enakopravnosti. Pomembna so dejanja, ne besede. Zapisal je: »Kadar je v boju za svoj obstoj lasten narod, jezik, ki nas ga je mati učila in v katerem nas alma mater izpopolnjuje in učvrščuje, mora zrasti v nas zavest, da ne sme nikdar zgodovina pričati, da je slovenski narod bil in ga ni več zato, ker ni bil sposoben, da vzdrži v boju, ker je imel sinove, ki se niso borili, temveč le iz zavetja opazovali smrtni boj.« Komaj leto zatem (1925) razmišlja o novi državi, ko bo demokracija prestala preizkušnjo, ko bomo čutili, da smo država mi vsi in da je politika resna skrb slehernega posameznika.

Bil je mnenja, ki ga povzema in čuti tudi sedanjost, po več kot 60 letih, da Slovenci (zapisal 1925) ne živimo v ustrezni državni skupnosti, kar je naš največji problem, problem našega narodnega obstoja. Pribije dejstvo, da z ustanovitvijo jugoslovanske države slovensko vprašanje ni rešeno. Še v času trde velikosrbske kraljevske oblasti je pisal o federativni ureditvi države, z upoštevanjem, da je resnična demokracija možna le v svobodni zvezi ljudskih držav. Uresničitev demokratične vizije v praktičnem življenju je Aleš Stanovnik videl in čutil v strpnem in humanem sožitju delovnih ljudi. Leta 1922 ga je pritegnila prva politična stvarnost Zveze delovnega ljudstva, ki je v ljubljanskih občinskih volitvah združevala: komuniste, levo krilo Slovenske ljudske stranke in socialne demokrate. Dosežen je bil kratkotrajen, vendar na področju ljudske demokracije pomemben uspeh.

Aleš Stanovnik je začel sodelovati s krščansko socialistično JSZ. Že na začetku svoje odvetniške prakse je postal pravni zastopnik delavcev in uspešno je vodil prenekatero pravdo za delavske pravice. Kmalu je bil izvoljen v nadzorni odbor JSZ. Ko je na Jesenicah odprl odvetniško pisarno, si je prizadeval za sodelovanje z delavci. Tesno se je povezal s sindikalno organizacijo jeseniške JSZ. Ker je videl in čutil demokratično moč v širši povezavi, je sodeloval tudi z drugimi sindikalnimi organizacijami. Politično moč in vpliv delavstva pa je videl tudi praktično v skupnem sodelovanju z jeseniškimi komunisti, predvsem takrat vodilnim Vencijem Perkom. V tej povezavi se je povsem praktično uveljavljal vpliv enotnega nastopa

za uspeh, ne le sindikalno, temveč tudi v vodenju občine in na državnozborskih volitvah. Aleš Stanovnik je zavzeto podprl stavko jeseniških kovinarjev 1935, ko se je uveljavil tudi medstrokovni akcijski odbor sindikatov. Aktivno se je vključil v občinske volitve na Jesenicah in je bil nosilec opozicijske liste, ki ji je za uspeh na volitvah zmanjkalo le 18 glasov, medtem ko je v občini Koroška Bela zmagala delavska lista in je bil za župana izvoljen Vencelj Perko. Na pobudo Aleša Stanovnika so na Jesenicah ustanovili list Jeseniški kovinar, glasilo delavstva KID.

Neodvisna in samostojna demokratična pot sindikata JSZ, Krekove mladine, akademske mladine in izobražencev iz kroga križarskega gibanja ob znanih revijah Križu na gori, Križu, Socialni misli, Ognju, Besedi in končno Kocbekovem Dejanju, ni bila pogodu uradni politiki. Nastajal je vedno očitnejši politični razkorak, ki ga je leta 1977 dobro opisal Miro Jeršič v članku Plemenita osebnost, posvečenem spominu Aleša Stanovnika. Zapisal je, da je bila pomembna njegova vloga pri ločevanju krščanskih socialistov od političnega tabora slovenske ljudske stranke. Članek navaja, da je to ločevanje dobilo usodnejše in globlje razsežnosti, ko je SLS zapustila zastavo slovenske avtonomije in pod gesli 'realne politike' postala jeziček na tehnični v boju med Hrvati in Srbi. Takrat je niso zapuščali samo delavci in levo usmerjeni izobraženci, zgubila je tudi zaupanje med kmečkimi volilci in najstarejšimi privrženci iz Krekovega časa. V vsa ta politična razčiščevanja je odločilno posegel tudi Aleš Stanovnik.

V kritičnem letu 1939, ob začetku druge svetovne vojne in potenciranem pritisku na JSZ, je Aleš Stanovnik snoval in razmišljal, kako se izviti iz politične razdrobljenosti in majhnosti na strani delavcev in kmetov. V krogu ožjih sodelavcev je ugotovil, da je treba pripraviti vse potrebno za politično stranko, ki bo povezala širše demokratične sile. Torej ne krščanske socialiste, temveč širše pluralno demokratične sile. O tem je Aleš Stanovnik spregovoril leta 1939 v biltenu Slovenska politika. V članku Kaj hočemo govoriti o širini programa in večnazorski povezavi: »Danes smo toliko zreli in močni, da ne smemo več delati razlike med klerikalizmom, liberalizmom in socialno demokracijo. Mi brez izjeme obsojamo dosedanjo politiko Slovencev in njihove stranke. Kljub nazorskemu nasprotju, ki jih besno prepaja,

moremo videti v vseh treh naštetih političnih strankah eno samo žalostno slovensko politično preteklost, ki ni znala slovenskega človeka niti vzgojiti za svobodo niti mu jo notranje politično ustvariti.« Ožina takratnega režima in naglo bližajoča se vojna sta preprečili ustanovitev in realizacijo nove politične organizacije.

Šele neposredno ogrožanje slovenskega naroda, ki ga je prinesel fašizem, je odločilno prispevalo k ustvaritvi širše popularne povezave vseh demokratičnih sil, tudi s KP, kar je Aleš Stanovnik podpiral že na jeseniškem terenu. Kot kristjan ni imel predsodkov proti sodelovanju s partijo. Nasprotno, po tehtni oceni je štel to potezo za sprejemljivo in nujno. Njegova odsotnost, precej kazensko na neprestanih orožnih vajah, mu je preprečila udeležbo na ilegalni konferenci vodilnih predstavnikov JSZ julija 1940 v Laškem, na kateri smo razpravljali o ustvaritvi širše politične fronte in o povezavi s KP, s čimer se je Aleš Stanovnik vnaprej strinjal.

Na začetku okupacije so Nemci Aleša Stanovnika skupaj z drugimi slovenskimi izobraženci Gorenjske in Štajerske prisilno izselili v Srbijo, od koder pa je hitro našel pot nazaj v Slovenijo.

Po povratku v Ljubljano je začel Aleš Stanovnik poglobljeno politično delovati za organizacijo OF, predvsem v Ljubljani. Njegova široka znanstva in odlične politične izkušnje so mu bile v odločilno pomoč. Da se je Ljubljana tako temeljito vključila v OF, je bila v veliki meri njegova zasluga. Organizacijsko je deloval v Vrhovnem plenumu OF in v okrožnem odboru OF za mesto Ljubljana. Pred 50 leti ustanovljeno OF je Aleš Stanovnik sprejel kot nujno vsenarodno organizacijo in zakonitost slovenskega odpora proti okupatorju, zoper genocidno okupacijo, in kot boj za osvoboditev v nove slovenske razmere. V tej smeri je uspešno posredoval bogate politične izkušnje. Njegovi organizacijski uspehi so bili očitni. Zato ni čudno, da se ni mogel uspešno ogniti izdajalski aretaciji in nagli odločitvi okupatorja, da ga zadene usoda talca.

Iz njegovih zapiskov izpred 50 let veje neomajna vera v osvobodilni boj. Razmišlja in ugotavlja: »Vsem Slovincem mora biti jasna osnovna razlika med OF in raznimi ljubljanskimi skupinicami, od skrajne reakcije, ki sodeluje z Lahi, do navidezno dobrodušnih in ugled uživajočih sredincev, ki vsi bolj ali manj zavestno delajo za vzpostavitev starega stanja, ko naj bi bil slovenski narod

znova vkovan v diktatorske spone. Slovenska narodna revolucija je v tem, da se onemogoči povratak diktature, ki ni sposobna organizirati narodni odpor proti okupatorju in boj za svobodo, zoper fašizem in nacizem.« Vztrajno je poudarjal, da je za uspešno delo OF treba izpeljati organizacijo krščanske linije. To so zahtevale skupne narodne koristi in potrebe.

Neizbrisne pa ostanejo besede iz Aleševga pisma svakinji Veri pred izgonom v Srbijo: »Čast je velika stvar. Kdor jo je pogazil, ga peče vest. Tistim, ki so nas tako ponižali, ne smemo poljubljati rok. Najbolj jih zadene ponosno obnašanje.« In dalje: »Nešetokrat so mi pred očmi fantje iz Bazovice. Ti so naš cvet, zgled ponosa, zavesti in žrtev. Narod, ki ima take junake, je vreden življenja. Ravnajmo se po njih, ne po omahljivcih.« In na koncu ponosno naročilo: »Če bi se z nami kaj zgodilo, naj vedo otroci, da so imeli starše, ki so bili Slovenci, ne šleve. Kdor ostane, je njegova dolžnost, da otrokom v pravem času pove.«

Kratek Alešev zapor in njegove zadnje dni v bivši šentpetski jetnišnici je pretresljivo opisal njegov takratni sojetnik in odlični pisatelj Juš Kozak v knjigi *Lesena žlica*.

Tako pokončen in vzravnčan Slovenec je pred 50 leti kot talec v Gramozni jami padel Aleš Stanovnik. To se je zgodilo 2. junija 1942, kakor govorijo kratki podatki na skromnem grobu.

Stane Kovač

GREGOR G. KREK

Ob petdesetletnici smrti

Slovenski skladatelj, esejist in pravnik Gregor (Gojmir) Krek se je rodil 27. junija 1875 v Gradcu, kjer je bil njegov oče Gregor Krek profesor slavistike na tamkajšnji univerzi. Po končani gimnaziji v Gradcu (1893) se je Krek posvetil študiju prava in bil 30. junija 1898 na graški univerzi promoviran za doktorja prava. Poleg pravnih predavanj je obiskoval v času študija še predavanja iz slovanskega jezikoslovja in umetnostne zgodovine. Vrh tega je v letih 1889 do 1896 študiral glasbo in opravil na graškem konservatoriju vse predpisane izpite.

Po sodni praksi pri graškem deželnem sodišču in po opravljenem sodniškem izpitu

je bil Krek leta 1900 imenovan za sodnega pristava v Ljubljani. Leta 1902 je kot štipendist ministrstva za uk in bogočastje odpotoval za eno leto v Leipzig, da bi se pripravil na poklic akademskega učitelja na bodoči ljubljanski univerzi. Leta 1904 je odšel na Dunaj v sodno službo, kjer je ostal do zloma Avstrije. Konec leta 1918 je bil dodeljen novoustanovljenemu višjemu deželnemu sodišču v Ljubljani, kjer je v manj kot enem letu postavil na noge prvo pravno knjižnico pri nas. Leta 1920 je bil Krek imenovan za rednega profesorja za rimsko in civilno pravo na novoustanovljeni ljubljanski pravni fakulteti. Tudi tu je organiziral in do svoje smrti 1. septembra 1942 mojstrsko vodil knjižnico pravne fakultete.

Praktično ves čas svojega delovanja na univerzi je Krek aktivno sodeloval pri zakonodaji. Bil je član Stalnega zakonodajnega oz. kasneje Vrhovnega zakonodajnega sveta. Izdelal je načrte za vse predpise o zemljiških knjigah, v načrtu civilnega zakonika pa obči del, poglavja o varuštvu, skrbništvu, zastaranju in priposestevanju, določbe za mednarodno zasebno pravo v uvodnem zakonu k temu načrtu ter načrt zakona o prisilni poravnavi izven stečaja; sodeloval je pri izdelavi načrtov zakonov o ureditvi rednih sodišč, stečajnem postopku, nepravdnem postopku, zakonov o ustanovah, zakona o civilnem pravdnem postopku in zakona o fideikomisih.

Krek je napisal več pomembnih razprav s področja rimskega in civilnega prava. Najpomembnejše delo na tem področju je brez dvoma njegov učbenik *Obligacijsko pravo* (Založba družbe sv. Mohorja v Celju, 1937). Krekov učbenik izčrpno in zelo pregledno podaja prikaz rimskega obligacijskega (obveznostnega) prava, ki mu v opombah pogo-

SPISAL

DR. GREGOR KREK
KATEDRA UNIVERZITETNE PROFESORJE
LJUBLJANA

1937

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
V CELJU

sto dodaja primerjavo tedaj veljavnega obligacijskega prava.

Krekovo umetniško delovanje je bilo usmerjeno na dve področji: na literarno in glasbeno. Že kot gimnazijec je napisal bajko *Was der Quell rauscht* in več potopisnih črtic in podlistkov. Kasneje je tudi veliko prevajal iz slovenščine v nemščino in pisal eseje. Med njimi je gotovo najpomembnejši literarno kritični spis *Anton Aškerc, Studie mit Uebersetzungsproben*.

Krek, ki ga je najprej poučevala klavir njegova mati, je začel z uradnim glasbenim šolanjem v petem razredu gimnazije. Neko v tem času so nastale tudi njegove prve skladbe. Kot študent na univerzi je večkrat dirigiral in postal opazna osebnost graškega glasbenega življenja. Kmalu po prihodu v Ljubljano je postal Krek stalni umetniški kritik pri *Ljubljanskem zvonu* in nekaj časa pri *Slovenskem Narodu*. Leta je 1901 pridobil založnika L. Schwentnerja, da je začel izdajati revijo *Novi akordi*, ki jo je Krek ne le urejal, marveč je napisal tudi veliko pri-

spevkov (to velja še zlasti za večino prispevkov v književni prilogi, ki je začela izhajati od desetega letnika naprej). S to revijo je odprl Krek vrata moderni smeri v slovenski glasbi ter odločilno prispeval k njenemu razvoju. V *Novih akordih* je izšla večina Krekovih skladb, ki so po splošnem mnenju vse po vrsti vsebinsko tehtne in oblikovno dovršene. Izven *Novih akordov* je izdal Krek nekaj zvezkov samospbevov, veliko svojih skladb pa je zapustil v rokopisu. Krek je bil vrsto let strokovni nadzornik glasbenih šol in zavodov ter predsednik komisije za državne izpite iz glasbe, nekaj časa pa je bil tudi član razsodišča v odseku za opere pri ministrstvu za prosveto.

Krekovo umetniško in pravno delo odlikujeta prefinjenost in dovršenost. Na obeh področjih je dosegel mojstrstvo, kar oboje priča tako o Krekovi izjemni nadarjenosti kot tudi o njegovi izredni delavnosti. Njegova pravna dela odlikujejo široko in temeljito pravno znanje, klen slog ter logična in jasna zgradba.

Janez Kranjc

JOŽE GOSTINČAR

rojen 16. marca 1860 – umrl 8. februarja 1942

Petdeset let je minilo, kar je sredi druge svetovne vojne vihre 8. februarja 1942 v Vižmarjih nad Ljubljano v starosti 82 let umrl JOŽE GOSTINČAR, pomemben vrstnik in sodelavec Janeza Evangelista Kreka.

Svojega vzornika in prezgodaj umrlega mentorja je preživel za petintrideset let. Gostinčar je bil po poklicu delavec in kakor je zapisal Tone Marinček, je lastnost delavca ohranil od vstopa v tovarno do poznih starostnih let. Bil je nadvse skromen, nikoli ni cenil udobja.

V krščansko socialno gibanje ga je pritegnil in vključil J. E. Krek. V povezavi z organizacijo krščanskega socialnega in kasneje krščanskosocialističnega gibanja je postal njegova desna roka. V tistem času se je začelo v najstajajoči industriji iz revnih kmečkih razmer oblikovati in sindikalno organizirati delavstvo. Naravno in skladno z razmerami se je ob nastajanju in organiziranju socialne demokracije delavskega gibanja društveno in sindikalno organiziralo tudi verno delavstvo. Vedno višja stopnja tehnič-

NOVI AKORDI

ZBORNIK ZA VOKALNO IN INSTRUMENTALNO GLASBO

UREJAJE

DR. GOJMIR KREK

LETNIK I.

DR. J. PAVLIČ LETA DR. G. PAVLIČ LETA

ZALOŽNIŠTVO

L. SCHWENTNER V LJUBLJANI

nega in gospodarskega razvoja je zahtevala nove organizacije za varstvo temeljnih človeških pravic pred socialnim izkoriščanjem zaradi nizkega zaslužka, čezmernega in neomejenega delovnega časa ter podcenjevanja še nerazvitega socialnega zavarovanja, ki je le počasi napredovalo. Kmalu se je začelo tudi družbeno povezovanje, najprej in največ v sindikatih, nato pa tudi v politiki.

J. E. Krek, ki je ustvaril temelje krščanskemu socialnemu gibanju na Slovenskem, je izhajal iz srednjeevropskih razmer. Imel je izreden posluš za nov razvoj in je v Sloveniji med prvimi opozoril na spoštovanje krščanske morale in humanizma, ne samo v besedah, temveč v živi praksi krščanskega humanizma.

Jože Gostinčar je odlično razumel svojega mentorja in učitelja. Začel je organizirati in voditi delavska društva, iz katerih je nastajala in rasla krščanska strokovna delavska organizacija. S Krekom je sodeloval že leta 1894 pri ustanovitvi Slovenskega katoliškega delavskega društva, ki je postalo vodilni temelj nadaljnjega razvoja. Leta 1895 je bil med ustanovitelji prvega delavskega konzumnega društva in je prevzel mesto načelnika. Kmalu zatem (1898) je začelo uspešno delovati Delavsko stavbno društvo, v katerem je bil odbornik tudi Jože Gostinčar. V Ljubljani je leta 1894 prvič izšlo glasilo krščanskega socialnega delavstva Glasnik, že naslednje leto pa je Krek predlagal sprejem socialnega programa delavskih stanov. Pri vseh teh akcijah je krepko sodeloval Jože Gostinčar, ki je leta 1896 zapustil delovno mesto v predilnici in se poklicno usmeril v strokovno delo delavskih organizacij ter pisanju v Glasnik in kasneje v Našo moč.

V tistem času je bilo krščansko delavsko gibanje povezano s katoliško narodno stranko, kasneje SLS, katere vodilni predstavnik je bil J. E. Krek. Ko je SLS dobivala vedno bolj meščanski značaj, so se začele rahljati vezi s Krekovimi demokratičnimi nazori. Leta 1897 je politično uspela tako imenovana peta volilna kurija, ki je omogočila pasivno in aktivno volilno pravico tudi delavcem. Isto leto je Slovensko katoliško delavsko društvo predlagalo za svojega kandidata Jožeta Gostinčarja. Zaradi predsodkov proti kandidatu, ki je delavec, je moral prevzeti kandidaturo sam Krek.

Wilko Pitako je v reviji Ogenj ob Gostinčarjevi 76-letnici 1930 omenil, da je Krek lepega dne leta 1903 kar na cesti pograbil Gostinčarja in ga odpeljal v Zadržno zve-

zo, kjer je ostal zaposlen do leta 1907. Maja 1907 je Gostinčar kandidiral in bil izvoljen za državnega poslanca. Po večkratnem kandidiranju je opravljal poslansko funkcijo v dunajskem parlamentu vse do leta 1917, kasneje pa v beograjskem parlamentu do leta 1925.

Gostinčarjevo poslansko delo je bilo izredno aktivno in tudi uspešno. Vključen je bil v več parlamentarnih odborov. Veliko je posredoval v delavskih in kmečkih zadevah. Skupaj z drugimi predstavniki slovanskih narodov se je vključil v boj proti nemškemu nacionalizmu. V oporo svojemu stališču je leta 1909 vodil obstrukcijo in je s svojim trinajsturnim govorom, brez presledka, zbudil pozornost vse takratne politične javnosti. Kakor poroča zgodovinar Fran Erjavec, je bil to najdaljši govor v zgodovini s senzacijami ne ravno revnega avstrijskega parlamenta.

Politični in poslanski vzpon Gostinčarja je segal tudi v prve začetke stare Jugoslavije. Leta 1919 je postal član jugoslovanske vlade in njen minister za socialno politiko. V razmeroma kratkem času ministirovanja je opravil ogromno in pomembno delo. Tega se posebej spominja Aleš Stanovnik v Delavski pravici ob Gostinčarjevi 80-letnici leta 1940. Njegov posebni uspeh v razmeroma kratkem času ministirovanja je uveljavitev 8-urnega delavnika; uredil je pereča invalidska vprašanja in pripravil vse potrebno za sprejem socialno varstvene zakonodaje. V letih 1921 in 1923 je bil še izvoljen za državnega poslanca, po letu 1925 pa nič več. Kot poslanec je bil zlasti aktiven v socialno-političnih akcijah in v tej zvezi mnogokrat posredoval.

Med poglavitno in uspešno opravljene naloge Jožeta Gostinčarja moramo šteti ob

J. E. Kreku opravljeno delo pri ustanovitvi Jugoslovanske strokovne zveze JSZ v letu 1909. Z ustanovitvijo JSZ so se že ustanovljena in tudi na novo organizirana strokovna društva in skupine povezale v močan delavski sindikat krščanskih socialistov, ki je za organizacijo vernega delavstva v Sloveniji opravil ogromno in koristno delo. JSZ je bila pluralno odprta strokovna organizacija za sindikalno in demokratično sodelovanje delovnih ljudi v tovarniških sindikatih, v sindikatih kmečkega in drugega delavstva ter v združništvu. Posebna organizacija konzumnega, posojilnega in stavbnogospodarskega združništva je močno povezovala delovne ljudi v mestih in na vasi. Jože Gostinčar je bil do svojih poznih let osrednja osebnost in duša dela za JSZ. Ves čas od ustanovitve je bil član načelstva, večkrat pa tudi njegov predsednik. Leta 1922 je postal tudi zastopnik v odboru Internacionale krščanskih strokovnih organizacij v Utrechtu (Holandska). Vedno si je prizadeval, da bi JSZ postala močna in osrednja organizacija krščanskega delavstva, ki bi povezovala tudi izobraženstvo, delavsko in akademsko mladino. V tej povezavi sta odigrala pomembno vlogo revijalni tisk in pestra založniška dejavnost. Močna organizacija je bila Krekova mladina, ki je izdajala revijo Ogenj, kasneje tudi Krščansko delavska mladina, od več akademskih društev pa zlasti Zarja, ki je med NOB dala mnogo najbolj predanih aktivistov OF.

Ob 40-letnici krščanskosocialističnega gibanja, največ še pod vodstvom J. E. Kreka, je Gostinčar v Delavski pravici 30. maja 1934 nakazal:

»Prvo je bilo delo za državljansko enakopravnost delavcev. Na nbroj shodih smo redno ponavljali zahtevo po splošni, enakopravni in tajni volilni pravici, ki jo je delavstvo doseglo leta 1907.

Drugo je bila zahteva po izpopolnitvi delavskega socialnega zavarovanja, zlasti zdravstvenega in posebej za primer starosti in onemoglosti.

Tretji glavni uspeh je bilo znižanje delovnega časa na 8-urni delavnik.

To so bile glavne uspešne opravljene naloge tedanjega časa. Sledile so: varstvo pri delu, zdrava stanovanja, kontrola prodaje živil, solastništvo delavcev v podjetjih in drugo.«

V političnem, socialnem in sindikalnem delu je bil Jože Gostinčar demokrat Krekove šole. Po prepričevalnem nastopu ni nikoli

vsiljeval svojega mnenja. Strpno je sprejemal tudi mnenja drugih. Skratka, bil je prepričan demokrat in humanist.

Jože Gostinčar je opredeljeval krščanski socializem iz Krekove knjige Socializem, kakor je krščanski socializem opredelil že Lacordière z navedbo: »Krščanski socializem spoštuje vero, družino, zasebno last in teži za tem, da bi z združevanjem izboljšal, kolikor je sploh možno, telesno in duševno stanje ljudi.«

Delo Jožeta Gostinčarja je najbolje ocenil Aleš Stanovnik ob njegovi 80-letnici leta 1940 v članku Jože Gostinčar je slovenski ponos. Poudaril je, da je Gostinčar zgled nesebičnega, moralnega javnega delavca. Lahko bi dobil visoko mesto, veliko časti in udobne položaje, če bi zavrgel svoje delavske tovariše – trpine. Šel je prek vsega, odklonil čast in udobje in ostal zvest klicu svojega srca, zvest svojim delavcem, popolnoma predan ideji in delu, ki ga je začel z E. Krekom. Ostal je čist, borben, mlad, moralen v najboljšem pomenu, z vzravnano hrbtenico in svojih misli, vedno in samo v borbi za kruh in pravico najbednejših in zapostavljenih. Zato je Jože Gostinčar slovenski ponos, ne samo delavec, temveč širše – slovenskega delovnega človeka.

Ta pomembna ocena, kakor jo je oblikoval Aleš Stanovnik, še po petdesetih letih, od Gostinčarjeve smrti 8. februarja 1942, ni zbledela.

Stane Kovač

RIMSKI PRAVICI JE ZADOŠČENO

Ob petdesetletnici
usmrtnice slikarja Hinka
Smrekarja (13. julij 1883
– 1. oktober 1942)

Ljubljana, Ljubljana, kdo te bo kdaj pozabil! (Kakor se fant znova in znova vrača tja, kjer je doživel prvo ljubezen, pa čeprav v trpljenju blagoslovljeno, tako se bo vračal tvoj otrok vedno k tebi, v mesto blagoslovljenega trpljenja.) Že od nekdaj sem te ljubil z vsem žarom svoje ljubezni, v dneh okupa-

cije pa si se mi še posebej prirasla k srcu. Kolikokrat sem te premeril. Vsak kamen sem poznal, vsako drevo je imelo poseben smisel v mojem življenju. Vsak kraj je skrival kotichek, kjer sem našel varno zatočišče v trenutkih nevarnosti. Da, tebi se imam zahvaliti, da sem ostal zvest do kraja samemu sebi in svoji ponižani domovini...

Ne vem več dobro, kje sem tičal in pred kakšno nevarnostjo sem se skrival, le tega se še spominjam, da je bilo že pozno popoldne, ko sem se peljal s tramvajem na Mirje. Imel sem namreč mesečno tramvajsko karto, ker se je izkazalo, da so podplati dražji ko tramvaj. Vstopil sem pri pošti in se počasi preril v voz. Kar naenkrat me nekdo potegne za obleko. Hitro se okrenem. V kotu se je tiščala Marija. Ozrem se previdno okoli sebe in se počasi prerinem v kot. Marija je namreč bila kurirka in se je morala skrivati.

»Imaš kaj s seboj?« Mislija je, kakor sem takoj spoznal, na ilegalno literaturo.

»Če imaš, takoj skrij! Danes so Lahi sneli Smrekarja na tramvaju. Baje je imel pri sebi Slovenskega poročevalca.« Še nekaj pogledov in dogovorjena sva bila o vsem. Na prvi postaji sem izstopil.

Čez nekaj dni sem zvedel v samostanu na Mirju, da so Smrekarja ustrelili v Gramozni jami. Mlada Kraševka mi je povedala, da ji je to zaupal pater, ki hodi k sestram maševat: »Pomislite, in ta ga je moral spremljati na poslednji poti. Prosil je za slovenskega duhovnika in gvardijan je njega določil. Še danes mu bereš lahko na obrazu, kaj je doživel. Zdi se mi, da se je za deset let postaral. Pravi, da bi mu bilo ljubše, če bi njega postavili pred puško, kot da je moral spremljati in na smrt pripraviti uglednega slovenskega umetnika.«

Ker sem patra¹ dobro poznal, sem zavil proti večeru k njemu. Nisem mogel verjeti, da se je tako spremenil. Prej vesel, živahen pater je po tem doživetju postal čisto spremenjen. Močne brazde so se zajedle v mlado lice, roki sta se mu tresli, celo glas se mu je spremenil. Ponudil mi je cigareto, pristavil po stari šegi kavo in pričel pripovedovati:

»Po kosilu pride k meni p. gvardijan in mi pove, da so Lahi telefonirali, naj pošljejo enega duhovnika popoldne ob treh k Sv. Križu.² Določil je mene. »Ali bo pogreb?« sem ga vprašal. Pogledal me je: »Da, pogreb, poprej pa še verjetno spoved. Zdi se mi, da boš moral v Gramozno jamo. Lahi drugače ne kličejo duhovnika, vsaj slovenskega ne, za pogreb imajo svoje. Gotovo

bodo spet streljali talce, pa si žele še duhovnika. Za vsak primer vzemi s seboj Najsvetejše, križ in poslednje olje. Glej, da boš točno ob treh gori.« Vzel sem s seboj, kar je bilo treba, in odhitel. Nešteto krat sem premeril pot k Sv. Križu, a ti povem, da je včeraj ni bilo in ni bilo konca. Z nestrpnostjo sem se bližal. Še vedno nisem mogel verjeti, da bi moral talce spremljati. No, točno ob treh sem bil na mestu. Kar se pripelje cel kamion fašistov s strojnicami. Ko se ustavi vozilo, sem celo mislil, da bodo ustrelili kakega fašista. Pa je takoj za tem izstopil iz osebnega avtomobila laški oficir. Rekel mi je, da bom moral z njimi v Gramozno jamo. Še sedaj nisem mogel verjeti, da gre za talce, saj nisem videl nikjer nobenega Slovenca, ki bi ga fašisti vodili na morišče. Počasi sem sledil oficirju v smeri, ki mi jo je prej pokazal. V bližini Gramozne jame pa nas dohiti 'Zeleni Henrik'.³ Na mah mi je postalo jasno, da je gvardijan imel prav. K meni pristopi oficir in mi reče, da imam par minut časa. Že sem ga hotel vprašati, kje bom opravil duhovniške dolžnosti, ko mi odpre vrata in pokaže, naj vstopim. Torej kar v 'Henriku'.

Bled mož me prijazno sprejme. Nisem vedel, ali sem ga že kje srečal. Kasneje sem se spomnil njegovih slik – karikatur, tako značilnih zanj. Znane poteze z živega obraza so me v marsičem spominjale na njegove podobe.

Nisem se še dobro usedel, ko me je že prosil, naj mu pomagam napisati oporoko. Vedel sem, da par minut ne bo zadostovalo, zato sem stopil k oficirju in ga prosil, da mi odmeri vsaj za pol ure časa. Tujec me je čudno pogledal. Zato sem podkrepil svojo prošnjo. Ujetnik že dolgo ni bil pri spovedi

in želi, da pregledava vse življenje. Sedaj mi je dovolil.«

Na mladem patrovem obrazu so se gube omilile. Spoznal sem, da čuti posebno notranje zadoščenje, ko mu je uspelo podaljšati skopo odmerjenih par minut na pol ure. Mirno je nadaljeval:

»Najprej sva opravila spoved. Nikoli si nisem mislil, ko sem kdaj opazoval njegove slike, da se bo ta umetnik tako lepo spravil z Bogom. Zares, če sem bil kdaj kake spovedi resnično vesel, sem prav gotovo te najbolj v svojem življenju. Če ne bi nič naredil v Gospodovem vinogradu, sem prav gotovo za to spoved hvaležen Bogu, da me je med tisoči odbral za svojega namestnika na zemlji. In s kakšno otroško vdanostjo je sprejel zadnjo popotnico!«

Odložil je cigareto in se zamislil nekam daleč. Njegov obraz je bil povsem spokojen. Čez čas je nadaljeval:

»Pozabil sem na uro. Poiskal sem kos papirja, vzel nalivno pero in pisal poslednje želje, ki mi jih je mirno narekoval. Še datum, in dal sem mu list obenem z aktovko, ki mi je služila za mizo, da se podpiše. Roka se mu je rahlo tresla, ko je zastavil pero. Medtem pa že potrka na vrata. Vzel sem hitro papir, ga pregrnil in vtaknil v habit. Umetnik se je vznemiril. 'Imate še kakšno željo?' ga vprašam. Malce se je zamislil. 'Oh, vse mi pozdravite!' Takrat pa se vrata odpro. Tuj glas je priganjal. Moral sem prijeti aktovko. Hočem izstopiti, kar mi oficir dá znamenje, da lahko ostanem v vozu. Moram priznati, nadvse srečen sem bil.

Za volanom je že sedel šofer. 'Henrik' se je začel počasi premikati. Takrat pa se nasloni umetnik čisto k meni in s tihim glasom vpraša: 'Ali bi hoteli še ta jopič izročiti mojim?' Zmečkal sem jopič in ga urno stlačil v aktovko.

Voz se je ustavil. Vrata so se odprla in izstopiti sva morala.«

Prej miren in vdan pogled se je naenkrat spremenil. Iz patrovih modrih oči je zasijala groza. Na obrazu so se odražale bolestne poteze. Prižgal si je cigareto. Nervozno je vlek.

»Ne morem ti popisati grozotnega prizora, ko sva izstopila. Pred nama cela kolona črnosrajčnikov, ki se je v polkrogu postavila okrog naju. Mrzle cevi so režale naperjene v naju. Na sredi je stal navaden ličen stol. Ni se še obrnil 'Henrik', že se zapode umazane, krvave roke črnosrajčnikov v nedolžno žrtev. Posade ga na stol in mu zvežejo roke.

Nisem pomislil, da sem med samimi zločinci, ki bi se lahko znesli še nad menoj. Slovenec sem, za te podle duše zločinec. Na glas sem namreč izrazil svoje ogorčenje nad tako nečloveškim ravnanjem. To je opazil oficir, ki ni imel črne srajce, in je pristopil k stolu: »Ali želite prt na oči?« Bled obraz je molčal.

Vdane oči so se poslavljalje od slovenskih gora, ki so tako čudno utripale v jesenskih barvah. Nič ni odgovoril. Spoznal sem, da ne more več govoriti. Divje oči so se zajedle v nedolžno žrtev ko hijene v svoj plen. Umaknil sem pogled in prosil oficirja, naj mu le zavežejo oči. Pristopil sem tesno k umetniku.

Moj Bog, ne bodi mi sodnik, temveč Rešenik. Vdano kot otrok je jecjal za menoj. Pred nama je ena kolona stala, druga pa klečala in že ravnala puške. Sokolje oči so mežikale in merile naravnost v srce. Odstopil sem. Umazane roke so me porinile na stran.

Moj Bog, ne bodi mi Sodnik, temveč Rešenik! Tujec je poveljeval, petelini so skočili. V jami je gromko odjeknilo. Iz bližnjega grmovja je plaho priletela jata ptic, kakor bi ponesla poslednji pozdrav zvežtemu sinu slovenske zemlje.

Blede ustnice so še poltiho zajecjale: ... temveč Rešenik. Glava je omahnila. Iz preluknjanega telesa pa je kakor skozi rešeto padala srčna kri na oskrunjena slovenska tla. Gramozna jama je bila oškropljena s krvjo nove slovenske žrtve... V sokoljih očeh pa je zaigralo divje zadovoljstvo.«

Pater je utihnil in tudi jaz sem ostal brez vprašanja. V tihi celici je vladal molk. Šele dogorevajoča cigareta je patra zdramila. Poiskal je pepelnik in utrnil ogorek. Oči so oživele in takole je končal:

»Ko so fašisti opravili svoje zločinsko delo, sem odšel. Okoli Sv. Križa se je nabralo polno Ljubljančanov. Takoj sem ugotovil, da so zvedeli za umor. Hitel sem po cesti. Nič ne vem, na kaj sem mislil. Samo to vem, da sem se šele na ponovno hupanje avtomobila ognil na rob ceste. Pa se ustavi vozilo. Iz njega stopi laški oficir in me povabi, da prisedem. To je bilo hujše zame ko smrt. Kakšna podlost! Ne vem, kaj sem odgovoril, vem le, da sem zavil na pot in hitel dalje. Kogar sem srečal, vsak se je oziral vame kot bi nosil na obrazu zapisano, da sem spremljal zavednega Slovenca na poslednji poti. Šele ko sem vstopil v celico, sem spoznal, zakaj so se oči vseh ozirale vame. Ves habit je bil oškropjen z nedolžno krvjo.«

Tiho sem zapuščal celico svojega prijatelja. Sedaj mi je šele postalo jasno, zakaj so patru tako posiveli lasje. Vsako brazdo na mladem obrazu sem si znal razložiti.

„Rimski pravici je bilo zadoščeno.“

France Lipičnik

¹ Bil je to frančiškan p. Engelhard Štucin (1912–1981).

² Po cerkvi sv. Križa so tedaj imenovali tako tudi centralno ljubljansko pokopališče, ki nosi sedaj ime po Plečnikovih Žalah.

³ Tako so tedaj rekli policijskemu vozilu, ki prevažata zapornike, danes pravimo takemu vozilu »marica«.

Avtor je pričujoči prispevek prvič objavil v Novi poti, glasilu Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov LRS leta 1952 (št. 4/6). Tedanjemu režimu ta objava ni bila po volji in je kmalu za tem izšla v Slovenskem poročevalcu dolga polemika zoper pričujoči prispevek (op. ur.).

ZAŽIG IN POSKUS UMORA ŠKOFA VOVKA

na železniški postaji Novo mesto–Bršlin v nedeljo,
20. januarja 1952

Nadškofijski kancler je glede tega žalostnega in vsega obsojanja vrednega dogodka iz nadškofijskega arhiva zbral gradivo, iz katerega je razvidno, kaj se je tega dne v resnici zgodilo.

1. Škofijski ordinariat v Ljubljani je dne 24. januarja 1952 z dopisom štev. 295/52 Javnemu tožilstvu Federativne ljudske republike Jugoslavije v Beogradu in Javnemu tožilstvu Ljudske republike Slovenije v Ljubljani poslal prijavo zoper neznane storilce storjenih kaznivih dejanj zoper življenje in telo, zoper svobodo in pravice državljanov, zoper čast in dobro ime ter zoper javni red in mir. V tej prijavi je dobesečno napisano naslednje:

»Dne 20. januarja 1952 se je msgr. Anton Vovk, škof in apostolski administrator ljubljanske škofije, v spremstvu stolnega dekana dr. Franca Kimovca in župnijskega upravitelja iz Mengša g. Franca Čampa odpeljal ob

6. uri zjutraj z dolenskim vlakom proti Novemu mestu, da bi v Stopičah blagoslovil prenovljene orgle v župnijski cerkvi. V tunelu pred Mirno pečjo so se odprla vrata kupeja, v katerem so se peljali zgoraj omenjeni, in po kupeju je pljusnila močno vonjajoča tekočina in polila glave, obleko, stene in sedeže (kupe v tunelu ni bil razsvetljen); nekemu potniku je tekočina brizgnila tudi v oči, da so ga močno pekle. Ko so prišli iz predora na svetlo, so videli, da je bila ta tekočina karbonilej.

V Novem mestu je na peronu (v Bršlinu) čakala množica kakih 40 do 50 mladih ljudi in škofa ob izstopu vprašala: »Kam greš?« Na odgovor: »V Stopiče«, so začeli kričati: »Nikamor! Nazaj pojdeš! Novo mesto je zibelka partizanstva in ne pustimo, da bi izdajalec vanj stopil. Nazaj, nazaj!« Škof mirno odvrne: »Bomo šli pa nazaj, če ne pustite, da bi šli svojo pot.«

Nato so na škofa navalili in ga potiskali nazaj proti vlakom; nekdo ga je tako sunil, da se je neka ženska zaradi tega sunka močno zaletela v železni steber, ki na pločniku podpira streho. Na škofovo zahtevo: »Če sem kaj storil, me izročite oblasti!«, je podivjana množica med divjim kričanjem in zmerjanjem in najbolj ogabnimi psovki začela v škofa brizgati črnilo in ga obmetavati s sneženimi kepami. Ko se je škof vrnil v vagon, je množica vdrla za njim. Med kriki: »Ubij ga! Crkne naj!«, ga je nekdo iz steklenice polil z bencinom in zažgal. Nenadoma je škof stal v močnem, plapolajočem ognju, dvigajočim se čez glavo. Bil je na srečo toliko prisoten, da je sam svojo gorečo suknjo vrgel s sebe na tla, kjer je gorela naprej. Sam pa je tudi še naprej gorel, ker suknja vrhnjega dela prsi in vratu ni pokrivala in je bila obleka pod suknjo že tudi prepojena z bencinom. Nastopila je največja ne-

varnost, da se je škofu vnel duhovniški ovratnik iz celuloida, torej iz posebno gorljive snovi. Na vso srečo je škof imel okrog vratu volnen šal, s katerim je z močno kretljivo zadušil ogenj na vratu in glavi. Ogenj ga je močno opeknel na vratu in obrazu. Zlasti so nevarne opeklina na vratu, ker je goreči ovratnik škof močno pritisnil s šalom na kožo, da je ogenj mogel pogasiti.

V tem je prišel miličnik in škofu svetoval, naj se umakne z njim v čakalnico, da bi tam počakal vlak za vrnitev v Ljubljano. Škof se je najprej branil češ: saj vidite, kako je zunan, pa mu je miličnik zagotovil, da se mu ne bo nič hudega zgodilo. Tako so odšli v čakalnico; množica je pritiskala za njim, se nagnetla v čakalnico in škofu očitala vse mogoče hudobije in krivice, pozivala na uboj in linčanje. Prišel je še drug miličnik in v prisotnosti obeh je drhal prisilila škofa in dr. Kimovca, da sta morala stopiti na mizo kakor na sramoten oder, da ju je mogla videti vsa množica, se norčevali iz njiju in ju zasmehovali. Vpili so, da cenijo duhovnike, toda le take, kakor je dr. Metod Mikuž. Po nekako tridesetih urah tega strahotnega vpitja in klevetanja je nekdo iz množice predlagal: »Dovolj je dobil. Zaklenimo ga v svinjski vagon ali v stranišče in ga pošljimo v Ljubljano.« Prvi trenutek je kazalo, da se bo množica tega predloga oprijela, pa so nekateri zadaj preklicali in se je tako divjanje nadaljevalo. Po preteku še ene četrte ure je isti človek svoj predlog ponovil in posrečilo se je, da je škof v spremstvu miličnikov odšel v vagon. Prišli so civilni varnostni organi, ki so čuvali škofa v vagonu, miličnika pa sta stražila zunaj. Ves čas je bilo opaziti, da varnostni organi niso napravili nobenega resnega poizkusa, da bi kako obvladali ali razgnali množico. Če bi jim bilo res do kaj takega, bi končno v dobrih štirih urah, kolikor časa je trajalo to nezaslišano in skrajno surovo divjanje, lahko poklicali pomoč, a so mirno gledali, da je podivjana množica v njihovi navzočnosti uganjala divjosti, ki presejajo vse meje človeškega dostojanstva.

Ko se je pojavil zdravnik, ga je množica sprejela s klici: »Kdo je pa nas zdravil?« Šele na energično zdravnikovo zahtevo, da ga nihče ne sme motiti pri njegovi službeni dolžnosti, so ga pustili v vagon k škofu. Zdravnik je predlagal škofu prevoz v novo-meško bolnico, a škof se je tega branil, ker se ni hotel še enkrat izpostaviti divjajoči množici. Kmalu po zdravnikovem odhodu je prišel rešilni avto in varnostni organi so za-

gotavljali škofu varen odhod. Komaj je škof z dvema miličnikoma sedel v avto, je množica navalila na avtomobil, posedla na blatnike in sprednji del karoserije ter tako preprečila odhod in to pred očmi varnostnih organov. Množica je vpila: »Peš naj gre, mi pa ga bomo spremljali!« Ko so predrla lepenko, ki je nadomeščala okensko steklo, je škof preprosil oba miličnika, da sta ga spremila nazaj v vagon.

Čez nekaj časa se je zdravnik vrnil v spremstvu zaščitne sestre, a z njim je pridrla v vagon drhal in vpila: »Šmira mu daj, vrat mu prereži, zadavi ga itd.« Zdravnik jih je ponovno prosil, naj ga pustijo, da izvrši službeno dolžnost, obvezal je škofa, kakor je v vagonu pač mogel in končno oskrbel tudi nekoliko čaja, ker je bil škof še tešč in izčrpan. Na nasvet varnostnih organov se je škof s svojima spremljevalcema umaknil v kupe drugega razreda, da ne bi bil izpostavljen radovednosti potnikov. Medtem se je vpitje in divjanje zunaj ponovilo. Zopet so kričali, da naj se vozi v svinjskem vagonu ali stranišču. Nasilneži so večkrat odprli okno in metali v kupe sneg. Izrazi so bili tako divji in ogabni, da jih ni mogoče napisati. Tako je trajalo to skrajno surovo divjanje, ki se roga vsakemu človeškemu dostojanstvu, vse do odhoda vlaka ob 13.14. Varnostni organi so odredili, da sta miličnika v civilni obleki spremljala škofa na poti nazaj v Ljubljano.

Priči sta oba škofova spremljevalca – očitavca: dr. Franc Kimovec, stolni dekan, Ljubljana, Pred škofijo 9, in Franc Čampa, župnijski upravitelj, Mengeš.

Škofijski ordinariat v Ljubljani predlaga, da se uvedejo poizvedbe in preiskave zaradi storjenih kaznivih dejanj zoper storilce. Poškodbe škofa bo javila klinika v Ljubljani, kjer se poškodovanec nahaja na zdravljenju.«

2. Župnijski urad Novo mesto – Kapitelj je dne 25. januarja 1952 poslal škofijskemu ordinariatu v Ljubljani naslednji dopis:

»Pošiljam najden prstan prevzvišenega (škofa Vovka). Včeraj opoldne ga je prinesel v našo pisarno fant Saje Anton, doma iz vasi Boršt, župnija Prečna pri Novem mestu. Izjavil je, da ga je našel njegov brat Saje Alojzij nekje na železniški progi. Osebo teh fantov ne poznam, slišal sem samo, da sta zelo dobra fanta. Prosim potrdilo o prejemu prstana in za sporočilo, kako gre prevzvišenemu (škofu Vovku). Alojzij Štrukelj (novomeški prošt).«

3. Dne 25. januarja 1952 je upravitelj

župnije Stopiče g. Vinko Toš pisal škofu Vovku pismo. Takole piše:

»Prezvisehi! V nemi bolečini stojim strt pred Gospodom. Moji prošnji ste ustregli in mojemu vabilu ste se odzvali, pa prišli v ognjeno smrt! Nekaj strašnega je to!»

Storil sem, kar sem vedel in znal in kar so mi ključarji in dobri ljudje svetovali, da bi bilo vse v redu. Od oblasti, pred katero stvari nisem niti mogel niti upal prikriti, sem dobil častno besedo garancije, da se nikomur ne bo nič žalega zgodilo. Tako nismo niti slutili, da bi se moglo sploh kaj pripetiti. In vendar!

Težka je nad menoj Gospodova roka! Ne zmorem drugega, kot da jo ponižno in vdano poljubim. Pa tudi Vašo – trpečo. Vinko Toš, upravitelj župnije.«

4. Nadbiskupski duhovni stol v Zagrebu je dne 26. januarja 1952 poslal Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani dopis pod številko 411/1952: (slovenski prevod)

»Brali smo v dnevnem tisku o nesrečnem primeru prevzvišenega Vovka. Prosimo prečistiti naslov, da nam po možnosti sporočite, v kakšnem stanju se sedaj nahaja prevzvišeni (škof Vovk). Izvolite mu izraziti iskreno sožalje z naše strani in mu sporočite, da molimo za čim hitrejšo njegovo ozdravljenje. Generalni vikar dr. Josip Lach.«

5. Dne 27. januarja 1952 je hvarski škof Miho Pušić poslal škofijskemu ordinariatu pismo z naslednjo vsebino (slovenski prevod):

»Podpisani izraža svoje toplo sožalje ob nezgodi, ki je zadela prevzvišenega Mons. Vovka. Od Vsemogočnega prosim kar najhitrejšo okrevanje in ozdravljenje. Prosim, izročite mu moje pozdrave in mi sporočite, kakšno je njegovo sedanje zdravstveno stanje. Z izrazi spoštovanja vdani v Kristusu + Miho Pušić, hvarski škof.«

6. Škof iz Splita g. Kvirin Klement Bonafacić je dne 28. januarja 1952 poslal dopis številko 274/52, ki se v slovenskem prevodu glasi:

»Slišali smo za strašni zločin, ki so ga izvršili po vsej priliki napredni ljudje, ne pa slučaj, v satanski zlobi nad škofom msgr. Antonom Vovkom. Sočustvujemo z Vami in vso Vašo škofijo kakor tudi s katoliškim slovenskim ljudstvom, ker je brezbožno dejanje namenjeno vsem Vam. Prosim Vas za kratko sporočilo, ali je msgr. Anton Vovk živ, v kakšnem stanju je in kje, kdaj in kako se je zločin zgodil, ker se že širijo laži o nekakšnem napadu ali pokolu, pa je potrebno

zvedeti pravo in popolno resnico. Škof Kvirin Klement.«

7. Škofijski ordinariat v Ljubljani je dne 7. februarja 1952 z dopisom številko 426/52 Škofijskemu ordinariatu v Split poslal tale odgovor:

»Na odotno vprašanje z dne 28. januarja 1952, številka 274 se v prilogi pošilja prepis prijave Javnemu tožilstvu, v kateri je popisani incident s škofom msgr. Antonom Vovkom.

Od 22. januarja 1952 se prevzvišeni g. škof nahaja na tukajšnji dermatološki kliniki. Opekline na vratu so po zdravniški izjavi tretje stopnje, torej težjega značaja. Ker trpi na močni sladkorni bolezn (ob vstopu v bolnico je imel v krvi 327 sladkorja, sedaj se je znižal na 200), zdravljenje le počasi napreduje. V začetku so zdravniki nameravali napraviti transplantacijo kože (plastiko), a so sedaj od tega odstopili. Sicer pa v bolnici zelo skrbijo zanj in mu nudijo vse, kar je mogoče. Upa, da bo v kratkem doma, kjer se bo zdravil v domači oskrbi.

Prevzvišeni je kljub težki prizkušnji vedrega duha, kakršen je bil vedno. Za vso ljubeznivo pozornost se lepo zahvaljuje in se priporoča v molitev.«

8. Škofijski ordinariat v Ljubljani je dne 7. februarja 1952, dopis številko 423/52, poslal Apostolski nunciatu v Beograd poročilo o zdravstvenem stanju škofa apostolskega administratorja Antona Vovka v latinščini. V prevodu se poročilo glasi:

»Ker je dana priložnost, je prav, da poročamo o zdravstvenem stanju prevzvišenega gospoda apostolskega administratorja Antona Vovka. Istega dne, ko se je incident zgodil, je po vrnitvi v Ljubljano šel v bolnico po prvo zdravniško pomoč, pa se je po navetu zdravnika takoj vrnil domov. Po dveh dneh, pa se je, kakor mu je bilo naročeno, vrnil v bolnico, kjer so ga zdravniki zadržali. Ima svojo sobo v bolnici in tako zdravniki kot strežniki mu z vso skrbjo strežejo.

Najtežje opekline – zdravniki pravijo, da so 3. stopnje – je dobil na vratu, ker je na vratu deloma zgorel kolar iz vnetljive snovi – celuloida. Tako je na vratu rana ostala. Rano poskušajo zdraviti s penicelinom. Težava pri tem pa je ta, ker ima prevzvišeni gospod škof sladkorno bolezen in je o priliki dogodka v Novem mestu in živčni napetosti imel v krvi 327 sladkorja. Sladkor v krvi skušajo zmanjšati z insulinom in ta se je po nekaj dnevih živčne umiritve zmanjšal na 200 (sladkorja) v krvi.

Zdravniški svet je dalj časa premišljeval, ali bi rano na vratu zdravili s transplantacijo kože (plastiko), pa so od te namere odstopili iz dveh vzrokov: zaradi sladkorne in zaradi velikosti rane – v vprašanju je bilo 15×7 centimetrov nove kože, poleg tega pa je bilo še pet otokov ožgane kože in bi plastična operacija le malo pomagala.

Zdravljenje dobro napreduje. Zadnje dni pa se je povečal glavobol. Vendar je utemeljeno upanje, da se bo prevzvišeni gospod škof že čez nekaj dni vrnil domov, kjer ga bo vsak dan obiskal zdravnik in ga nadalje zdravil. Obraz, oči in glas so nedotaknjeni. Psihično stanje je povsem dobro. Z vsem spoštovanjem».

9. Dne 27. februarja 1952 je gospod škof Anton Vovk prejel pismo od M. J. Swamikannu iz Champion Reef P. O. iz Južne Indije naslednje pismo:

»Moj gospod, Vaša ekscelenca bo presečena, ko bo prejela to pismo od nekoga, ki ga niste nikdar videli, nikdar poznali ali o njem slišali. To pismo je od nekega indijskega katoliškega kristjana, ki je na tisoče milj oddaljen od Vas. Indijski katoličani smo bili pretreseni, ko smo iz enega lokalnih časopisov zvedeli, da je Vašo ekscelenco napadlo nekaj divjakov na železniški postaji Novo mesto. Hitimo, da izrazimo Vaši ekscelenci prisrčne simpatije in prosimo vsemogóčnega Boga, da bi v bodoče odvrnil od Vas take nevarnosti. Zapadnjaki nas imenujejo pogane Orienta, toda noben naš rojak – bodisi kristjan ali nekristjan – si ne bi drznil nikdar povzročiti tako sramotno dejanje božjemu predstavniku. Moj gospod, nas Indijce boli, da imajo vse sramotne krivice katoliški Cerkvi svoj izvor v moderni civilizaciji Evrope. Prosim, da Bog odpusti napake Vašim rojakom in da bi Vam podelil resnični mir. Mi Indijci hočemo vedno ostati zvesti papežu. Hočemo hoditi po poti, ki pelje v nebesa, nesoč svoj zmagoslavni križ. – Prosim Vašo ekscelenco, da blagoslovi mene, mojo družino in indijski narod. Zelo bom hvaležen za vrstico odgovora o zdravju Vaše ekscelence in za fotografijo. Ostajam Vaši ekscelenci vdani otrok v Kristusu M. J. Swamikannu, I. r.«

Iz teh dokumentiranih poročil imamo lahko jasno sliko, kaj se je v nedeljo 20. januarja 1952 v resnici dogajalo na železniški postaji Bršljin v Novem mestu. Danes lahko rečemo, da je bilo to, kar se je zgodilo, načrtovano in scenarij dobro pripravljen na Notranji upravi (tedanji OZNI ali UDBI)

v Ljubljani. Le da scenarij ni v celoti uspel in je ta dogodek, o katerem je tedaj poročalo svetovno časopisje, vrgel slabo luč na takratno Jugoslavijo.

Franc Vrhunc

OB NOVIH GROBOVIH MILKO BAMBIČ

Med dvema koledarjema se marsikaj zgodi in marsikaj nehote prezremo. Veliko je dogodkov – veselih in žalostnih – na katere se s posebno ljubeznijo oziramo. Med žalostne moramo vsako leto šteti vrsto smrti svojih sodelavcev in prijateljev. Nekateri so vidni, drugi tihi in skriti, mimo nekaterih pa mohorski kronist nikakor ne more. Pozabiti jih bi pomenilo prezreti njihovo delo, s katerim so si postavili spomenik – naj ta spomin ostane živ.

Življenjska pot Milka Bambiča se je začela leta 1905, končala pa se je 20. maja 1991 v tržaški bolnišnici zaradi oslabelosti srca. Ta pot je bila neverjetno živa, razgibana, polna protislovij, dramatičnih preobratov, presenetljivih odločitev in dejanj, za katera bi človek mislil, da niso izhajala iz njegove blage in umirjene osebnosti. Posegal je dejansko na vsa področja umetniškega oblikovanja kot ilustrator koledarjev, pravljič, poevsti, oblikovalec plakatov, časopisni ilustrator, predvsem pa vztrajen kronist svoje dobe in rodnega Trsta in hkrati živ kronist svojega časa in vseh umetniških struj in gibanj, tehnoloških novosti, ki jih je ta čas prinašal največkrat z viharinimi gesli. Vsemu temu se je Bambič po svoje odzival, nikoli pa nerazumno podrejal.

Leta 1919 je v Trstu končal trgovsko visoko šolo, zatem je šel v Idrijo, kjer je imel na gimnaziji v Lojzetu Spacalu odličnega učitelja risanja, ki mu je vcepil veselje do slikanja, še posebno do karikature. Po vrnitvi v Trst mu je postal vzornik Avgust Černigoj. Ker je moral leta 1927 bežati pred fašizmom v Slovenijo, so se mu tukaj za nekaj let odprle možnosti za sproščeno delo. Med drugim je za Družbo sv. Mohorja opremil koledar za leto 1932 z 48 risbami, potem spet za leto 1933 in 1934. V teh koledarjih je bilo objavljenih tudi več njegovih ilustracij. Ilustriral je Pravljičice Janeza Rožencveta

(Mohorjeva knjižnica 49), Josipa Brinarja mladinsko povest Kosmatin, kralj notranjskih gozdov (Mohorjeva knjižnica 45), Janeza Rožencveta Pravljice za lahkomišelnih ljudi (Mohorjeva knjižnica 77). Veliko njegovih ilustracij in karikatur je bilo objavljenih v raznih letnikih Mladike.

Za slovenske revije in časopise je izdelal nekaj tisoč risb in karikatur; risal in slikal je ljudi, pisal je o umetnostnih novostih, kritike in razprave, kar potrjuje, da je bil zelo izobražen in razgledan ne le na področju umetnosti, marveč tudi v širših pogledih na življenje in aktualna dnevna dogajanja. Ob njegovem odhodu bo potrebno obdelati njegovo delo in ga prikazati v vsej razsežnosti, kritičnosti in poznavanju časa in razmer, v katerih je ustvarjal.

J. D.

O ŽIVLJENJU IN DELU ŠKOFA DR. STANISLAVA LENIČA

Novica, da je po daljši bolezni na svojem domu v Ljubljani umrl ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič, se je hitro razširila po Ljubljani in vsej ljubljanski škofiji. Čeprav njegova smrt ni bila nepričakovana, saj je bil od lanskega nesrečnega padca dolgo priklenjen na posteljo, je presenetila vse, ki smo ga obiskovali. Nagovarjali so ga, naj bi za nekaj dni odšel v bolnišnico in si spet nekoliko opomogel, a je odklonil in dejal, da se bo raje doma pripravil na smrt. Umrl je 4. januarja, na prvi petek v mesecu. Tako se tiho upanje, ki je tlelo v njem, da bo še lahko obiskoval župnije, birmoval in pridikal, ni uresničilo. Vdan v božjo voljo je sprejel svojo bolezen in jo pogumno prenašal do konca.

Stanko Lenič se je rodil 6. novembra 1911 v Župeči vasi v župniji Cerklje ob Krki. O svoji mladosti je večkrat pripovedoval, da je bila malo rožnata. Doma so imeli majhno posestvo. Imel je svetniško dobro mater, ki pa mu je umrla za jetiko, ko je bil star šele pet let. Oče je takoj po njegovem rojstvu odšel v Ameriko in ga je prvič videl šele, ko je bil star že osem let in je bila mati že tri leta v grobu. Medtem so bili otroci pri sorodni-

kih; kar na pokopališču so jih ob materinem pogrebu razdelili vsakega drugam. Stanko je šel za pastirja k dobrim ljudem. Njegovo nadarjenost in željo po šolanju je odkril kaplan Tomazin in mu pomagal, da so ga že nekoliko starejšega sprejeli v Zavod sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Zavod mu je pomenil vse: dom, šolo in vzgojo. Ob vsakem srečanju s sošolci in tudi ob drugih priložnostih je rad govoril: »Nikdar ne bom dovolj hvaležen vsem svojim vzgojiteljem in učiteljem.« Vsa gimnazijska leta je bil odličnjak, prijeten in odkrit prijatelj svojim sošolcem in se je prav zadnja leta rad udeleževal srečanj z njimi. S kakšnim veseljem je pripovedoval o prigodah vsakega zavodskega sošolca posebej, katerih so se oni sami komaj še spominjali.

Posvetil se je duhovniškemu poklicu in bil 4. julija 1937 v ljubljanski stolnici posvečen v duhovnika. Še isto leto je bil imenovan za prefekta v Marijanišču, kjer je bil takrat ravnatelj poznejši ljubljanski nadškof dr. Jože Pogačnik. Večina dijakov, ki jim je bil vzgojitelj, je bila kasneje pobita na Turjaku, med vojno in po vojni pa med vrnjenimi domobranci, preživeli pa so postali odlični duhovniki in verni laiki. Jeseni 1940 ga je škof Gregorij Rožman poklical za škofijskega tajnika. Na tem mestu je deloval sedem težkih let in bil kot škofov zvesti spremljevalec priča vseh takratnih usodnih dogodkov, tragičnosti časa, smrtnih grozot in človeških usod. Prav ta leta so se Leniču še posebno vtisnila v spomin in je po vojni o tem v Družini in drugih časopisih izpričal veliko resnic in razkrinkal krivične obtožbe na račun škofa Rožmana in Cerkve. O tem je še nekaj mesecev pred smrtjo v pogovoru z urednikom Družine dejal, da je Bog želel imeti priče o vojnih in povojnih dogodkih. Ko je škof Rožman ob koncu vojne odšel v tujino, je Lenič ostal na škofiji in bil v veliko oporo škofu Vovku. Poleti leta 1947 so ga zaprli in obsodili na 12 let ječe. Skoraj osem let je preživel v različnih zaporih, od tega dve leti v samici. Kot zapornik je skupaj s 160 drugimi duhovniki opravljal najtežja dela: kopali so gramoz, mešali beton in malto, prenašali opeko in opravljali druga težaška dela. Več kot 700 dni je Lenič prebil v samici, popolnoma zapuščen, brez brevirja, brez knjige, sam. V tej zapuščenosti je doživel nekaj čudežnega, o čemer je dolgo molčal. Takole je pripovedoval: »Prišla je cvetna nedelja. S strahom sem pričakoval, kako bo spet žalosten veliki teden. Na cvetno nedeljo sem

bil naenkrat napolnjen z veliko srečo. Počutil sem se kot najsrečnejši človek na svetu in to ves veliki teden. Poln notranjega veselja in tolažbe. Bog je z menoj, jaz tu nisem sam. To doživetje je bilo nekaj najlepšega.«

Dne 23. aprila 1955 je prišel iz zapora in škof Vovk ga je imenoval za župnika v Sodražici, čeprav ga je želel imeti ob sebi na škofiji, saj je imel z njim velike načrte, a mu tedanji oblastniki tega niso dopustili, niti ne službe blizu škofije. O župniških letih v Sodražici je rekel, da so bila to njegova najlepša duhovniška leta. Zelo hitro se je vživel v naravno zdrave in bistre farane, poznal je vse njihove družine. Zaradi vedrega značaja se je ljudem hitro priljubil, ti pa so mu v vsem zaupali, skušal je biti »vsem vse«. Poleg duhovne in verske obnove je poskrbel tudi za obnovo župniške cerkve in podružnic. Po načrtih Staneta Kregarja je oskrbel cerkvi zelo lepa barvna okna. Z velikim veseljem je soupravljal tudi sosednjo župnijo Goro in povsod obiskoval ljudi, zlasti bolnike. Še na pogrebni slovesnosti na Žalah je faran iz Sodražice povedal, kako je bil Lenič z vso gorečnostjo predan župniji.

Po devetih letih župnikovanja v Sodražici ga je leta 1964 Pogačnik – tedaj že nadškof – poklical v Ljubljano in ga imenoval za generalnega vikarja, papež Pavel VI. pa ga je imenoval za stolnega prošta in prelata. Vse to se je dogajalo v času koncila in koncilске prenovе, kateri se je z vso vnemo pridružil tudi Lenič in pomagal pri prevajanju koncilskih odlokov. 29. novembra 1967 je prišlo iz Rima imenovanje za ljubljanskega pomožnega škofa, 14. januarja 1968 je v ljubljanski stolnici prejel škofovsko posvečenje. Svoje škofovsko geslo 'Blagor Gospodove črede' je uresničeval kot desna roka nadškofa Pogačnika in zatem nadškofa Šuštarja. Njegove posebne naloge pa so bile: skrb za duhovne poklice, najprej v ljubljanski škofiji, kasneje pa v vsej Sloveniji, delo za prenovu bogoslužja po koncilu, s posebno ljubeznijo se je posvečal slovenskim izseljencem, zlasti potem, ko je bil leta 1978 imenovan za njihovega ravnatelja. Rad jih je obiskoval in kamor je prišel, je bil praznik: naše ljudi po Zahodni Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji (samo Južne Amerike ni obiskal) je s svojo izžarevajočo osebnostjo in z ognjevito besedo navduševal za vero in slovenstvo. Bil je mož pokončne držе, priljubljen doma in pri zdomcih, ki so v pogovorih z njim spoznali, kako iz njega odseva njegova vloga v narodu in Cerkvi pojavnih let.

Tudi doma se je najbolje počutil med ljudmi, s katerimi se je srečeval na birmovanjih in na raznih slavjih. Slovel je kot odličen pridigar z značilnim slovesnim tonom, slikovito in jasno govorico. Na pridige se je skrbno pripravljaval, pri čemer mu je pomagal sijajen spomin. Velikokrat je bil zlasti novomašni in zlatomašni pridigar; pokopal je več kot 200 duhovnikov in vsakemu je ob odhodu s tega sveta izrekel besede zahvale za vse, kar je v duhovniškem življenju storil za narod in Cerkev.

V začetku lanskega januarja (1990) je v svojem stanovanju nerodno padel in si zlomil nogo v kolku. Odtlej je bil priklenjen med štiri stene svoje sobe in na bolniško posteljo. Že leta 1986 je iz zdravstvenih razlogov papeža zaprosil za razrešitev svoje službe in ponudil odstop, ki ga je papež Janez Pavel II. v začetku novembra 1988 sprejel. Po nesrečnem padcu je z veliko potrpežljivostjo prenašal svojo zadnjo življenjsko preizkušnjo. Vsak dan je na vozičku v dnevni sobi pri posebej urejenem oltarju maševal, zadnjič prav na sveti večer. Prav do zadnjega pa je vestno opravljal duhovniško molitev brevir, prejemal obhajilo in zelo veliko molil. Vsakega obiskovalca se je razveselil in se mu zahvalil za obisk. Do zadnjega je ohranil dober spomin, poznal je vse duhovnike, bogoslovce in župnije. Do zadnjega je živo spremljal vsa dogajanja 'slovenske pomladi', tudi veliki dan sprave v Rogu, za katero si je tudi sam prizadeval.

Dne 8. januarja smo se zbrali na Žalah v cerkvi Vseh svetih, od tam pa ga spremili h grobovom rajnih škofov, duhovnikov, vernikov. Metropolit in nadškof Alojzij Šuštar je vodil mašo zadušnico in pogrebni obred, somaševalo je še 15 škofov s stiškim opatom in 410 duhovnikov. Veliko molitveno občestvo v cerkvi in okrog nje je bilo podoba tiste Cerkve na Slovenskem, ki je pokojnemu škofu tako močno prirasla k srcu. Evharestični skupnosti in žalnemu sprevodu so se pridružili tudi predstavniki družbenopolitičnega življenja, med njimi član predsedstva Ivan Oman, predsednik parlamenta France Bučar, minister Janez Dular, župan Jože Strgar s člani mestne oblasti. Osem nagovorov je strnjeno orisalo Leničevo delo in življenje, njegovo ljubezen do Cerkve in naroda.

Odšel je. Z njim se je poslavljaval iz arene slovenskega življenja rod duhovnikov, ki je s trpljenjem in krivičnimi pregoni, a hkrati pokončno, predano Bogu, zakoreninjen

v veri in domu tlakoval in napovedoval lepše življenje, kot ga je mogel živeti.

V spomin škofu Leniču je zapisal nadškof Šuštar: »Ponovno je pokojni škof Lenič poudarjal, da sam osebno vsem odpušča in da želi samo to, da bi prišlo povsod v slovenskem narodu do sprave in odpuščanja in da bi čimbolj odstranili vse posledice hude preteklosti. V vsej svoji človeški in krščanski plemenitosti nam je pokojni škof izredno močan in svetel vzor. Izguba škofa Leniča je nenadomestljiva, a življenje gre naprej, zato je naša največja hvaležnost, da čim bolj zavzeto, iskreno in vztrajno nadaljujemo njegovo delo.«

Jože Dolenc

MSGR. VALENTINU STÜCKLERJU V SPOMIN

Pred petdesetimi leti je nacistična zver napadla in zasužnjila Jugoslavijo, ki je razpadla na mnogo delov. Jezikovno in narodnostno je (ob Judih) bilo najbolj prizadeto prebivalstvo Slovenije, ki so si ga neposredno podredili nemški zasužnjevalci in ga nameravali priključiti svojemu rajhu.

Nekje, niti ne tako na obrobju, je bila gotovo točka delovnega sporeda, ki ga je Adolf Hitler na kratko predložil v Mariboru: »Napravite mi to deželo spet nemško,« da naj pri tem sodeluje tudi Cerkev. Ne ravno mnogo, a vendar dovolj je nemških kristjanov, ki priznavajo, da nemška Cerkev le ni tako čista kot solza, kar zaveda njeno krivdo, in če že ni veliko, je pa vsaj nekoliko grešila v mislih in besedah, ko ni v dejanju. Najbrž pa je mnogo dobrega tudi opustila. Res ni bila zavoljo svojega Ustanovitelja Juda v največjih čisljih, vendar je bila vsaj nemško upravljana, in vera tako oznanjana.

Cerkveno območje krške škofije na ozemlju Jugoslavije je dotlej upravljala zaradi različne cerkvene in državne razmejitve mariborska (tedaj lavantinska) škofija z okoli dvajsetimi dušnimi pastirji. Vse te so Nemci pozaprli in izselili. Njihova mesta in delo na njih je prevzel nemški duhovnik krške (celovške) škofije Valentin Stückler. Rodil se je 11. februarja 1913 v Wolfsbergu na Koroškem. Posvečen je bil 29. junija 1938 v Celovcu. V svoji knjigi Duhovnik med okupa-

cijo in revolucijo (Celovec 1987) popisuje, kako je postal veliki misijonar sredi Evrope. Ob delu, ki ga je opravil sam, je bil delež občasnih pomočnikov komaj omembe vreden.

Valentin Stückler bi, sodeč po delovanju svojih poznejših let, niti ne maral veljati za »naprednega« duhovnika. Toda sila krutih let je bila drugačna učiteljica, on, Valentin, pa njen odlični učenec. Neko njegovo vodilo je bilo: kolikor le zmore, jemati iz neizčrpne zakladnice milosti. To je pomenilo (menda) maševati tudi po sedemkrat na dan. Uveljavile so se večerne maše. Nad vse se je priljubila vesoljna odveza...

Prikrade se seveda vprašanje iz sence tega nad vse požrtvovalnega duhovniškega lika: Ali le ni kljub temu lažje biti tako uspešen žanjec, sicer ob velikih trudih in naporih, primerjajoč se na primer s pregnanim dušnim pastirjem, ki je moral še malo prej prenašati težo dneva v duhovni samoti in krajevni odmaknjenosti med le dvema ali tremi stotinami župljanov, z bolj kot ne v zemljo uprtimi mislimi in čustvi?

Valentin Stückler je kot Nmec svojo zaščitenost velikodušno nudil v službo pregnanim in ponižanim. Pri nas ob vojnem času o socialni revoluciji s strani partizanov ne moremo govoriti. V kolikor je je bilo, so jo prav za vabo v svoj prilog izpeljali hitlerjanski nacionalsocialisti. Je pa velikodušno, nemški veliki duhovnik v pravem pomenu besede, gotovo iz pristnega krščanskega usmiljenja sodeloval s slovenskim narodnoosvobodilnim gibanjem. Usodna je bila zanj zaupljivost novim oblastnikom, ki so mu sicer odkritosrčno in javno priznavali zaslužnost kot najzaupljivejšemu slu, a so sami podlegli višji volji, ki je dokazovala sama sebi in širnemu svetu, da je vendarle zvesta starim načelom boja zoper vse vidno in organizirano božje. Kako naj bi prizanašala nemškemu duhovnu, ko je še prej udarila po lastnih?... Nič manj usodna zanj ni bila sicer vzorna poslušnost lastnemu škofu v Celovcu, ki je sam ali po najvplivnejših svojih sodelavcih iz varnega zavetja naročal, naj Valentin Stückler ostane na bojnem polju »lastnine« krške škofije, ki je s staro državno mejo zopet bila oddvojena od matice (prejšnji duhovniki so se skoraj vsi vrnili na svoja mesta). Tiha bolečina dvojih cerkvenih (škofijsko gledano) pravnosti se pridružuje staremu spoznanju, da je nehvaležnost plačilo tega sveta.¹

Za velikim obdobjem silne dejavnosti, po-

dobne tisti apostola narodov svetega Pavla in potem enako v vezeh sledi strašni post v trpnosti gorja: ne oznanjati. Do božiča 1952, ko so ga po posredovanju avstrijske diplomacije vendarle predčasno izpustili. Naslednja mesta in kraji njegovega dušnopastirskega delovanja za ta zapis niso več pomembna, čeprav so obdarjena s priznanji in častnimi naslovi prošta in papeškega kaplana, monsignorja.

Igrica Usode, kakor pravimo, je bila, da sem se z njim ponovno srečaval: že sam kot upokojeni župnik, nekoč pa mašni strežnik še kot bogoslovec njegove velike duhovnije poleg še drugih dveh teologov iz dekanije. Rodna sestra, gospodinja pri njem, je tarnala nad bridkostjo njegove usode, on pa jo je zavrnil, dasi telesno in duhovno že bolj v onostranski glorijski kot toč, kjer nimamo stalnega prebivališča, z značilnim, skoraj zadirčnim glasom: »Jaz živim, ti živiš, kaj pa še hočeš več!«

Ravno zadnji mesec njegovega življenja sva se znašla pod skupno streho v Strassburgu na Koroškem, tik pred Hemino Krko. Tam sem pomagal v dušnem pastirstvu. »Usmiljene žene« ob onemoglem, skoraj že nemem sobratu Valentinu so me, kadar je bilo najugodnejše, prosile, naj mu prinesem obhajilo. Rad. Na zapisano prošnjo in vabilo so mi laskavo zapisale še naslov profesor, saj bi bilo za monsignorja morda tudi pre malo častno, da bi ga obiskoval kak prenavaden »častiti«. Po obredu sem si prizadeval povedati še kaj bolj osebnega, po nemško seveda: Kako se ga ljudje v naši dolini (mežiški) še vedno spoštljivo spominjajo. Žene so opazale z mano vred, da ni bilo pravega odmeva. Za nekaj korakov sem se umaknil v bližnji prostor. Tam so mi nasvetoval, naj mu povem še kaj po slovensko. Rad sem se vrnil in mu isto povedal po naše. Uspeh je bil očiten. Otopel obrazni izraz se je vidno spremenil v zadovoljstvo in v skoraj vedrih potezah potrdil duhovno srečanje z njegovim največjim obdobjem življenja. Razločno je dahnil po slovensko, ki se ga je gotovo trudoma naučil v blagor vernikom: HVALA, HVALA. Hvaležno, zaupno, bratovsko mi je z zadnjimi močmi stisnil roko. Kmalu potem je 6. septembra 1990 umrl.

Kar zadovoljen sem bil, da se mi ni bilo treba udeležiti pogreba, ker sem mogel in moral na druga pota. Saj je bilo ob pogrebnih slovesnostih dovolj drugih, ki vendarle niso Valentinove veličine in tragike hkrati doživeli tako živo kot jaz, sicer za videz

nekje daleč na njegovem obrobju. Namesto mnogih prelepih in dragih rož ali vencev, pa še bolj potratnih besed ob zadnjem slovesu, Valentinu Stücklerju priznavam dostojanstvo najplemenitejšega Nemca, kolikor jih poznam, ki in ko so 1941. leta hote ali nehote zasedli našo slovensko koroško deželo (pa tudi del štajerske dežele).

Jože Lodrant

¹ Valentina Stücklerja je »ljudsko sodišče« v Mariboru ob koncu leta 1947 obsodilo na 7 let strogega zapora in na izgon iz države po prestani kazni.

PROF. SILVESTER KOPRIVA

(1908–1991)

K ugledu, ki so ga že od nekdaj uživale slovenske gimnazije, so nemajhen delež prispevali tudi naši klasični filologi. Ob latinski slovnici so dijake navajali k logičnemu mišljenju, ob vsakodnevnih preparacijah in drugih vajah so jih učili dobrih delovnih navad, ob branju klasikov so jim širili kulturno obzorje in ostrili posluh za vrednotenje pesniških umetnin. Dolga je vrsta naših imenitnih profesorjev latinščine in grščine, ki so se dijakom vtisnili neizbrisno v spomin; naj omenim samo imena kot so Jakob Sket, Maks Pleteršnik, Fran Wiesthaler, Josip Tomišek, Valentin Kermavner, Fran Jerovšek, Amat Škerlj, Fran Jere, Anton Sovrè, Milan Grošelj, Jože Košar. Prek njih so se zlahtni sokovi antike in njene duhovne dediščine pretakali iz roda v rod in bogatili našo kulturno zakladnico. Pomemben člen v tej verigi naših latinistov predstavlja tudi prof. Silvester Kopriva, ki nas je zapustil zadnjega aprila 1991.

Rodil se je 1. decembra 1908 v učiteljski družini v Laporju pri Slovenski Bistrici. Po materi, katere deklinski priimek je bil Pavlič, je bil v daljnem sorodstvu s slovenskim pisateljem Janezom Mencingerjem. Osnovno šolo je obiskoval v Laporju in bližnji Polskavi, klasično gimnazijo v Mariboru. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je pri prof. Lunjaku in Bradaču študiral grščino in latinščino in diplomiral l. 1933. Službena pot ga je najprej zanesla na otok Brač, kjer je poučeval na tamkajšnji dominikanski gimnaziji

v Bolu. Nato je še šest let služboval v sosednji Hrvaški, in sicer v Novi Gradiški. Leta 1940 je bil prestavljen v Ljubljano, kjer je nato preživel več kot pol stoletja, vse do svoje smrti.

Pretežni del Koprivovega službovanja se ga v povojno obdobje, v leta, ko se je klasičnim jezikom zelo črno pisalo. Latinščina je bila v očeh tedanjih prosvetnih oblasti ocrnjena kot »visoka gospa«, zato so njen pouk čedalje bolj krčili in omejevali, njeno še žlahtnejšo družico grščino pa so povsem pregnali iz naših šol. Toda prof. Kopriva je ostal svoji stroki zvest tudi v teh zanjo tako težkih časih. Na ljubljanski klasični gimnaziji, po njeni ukinitvi pa na Šubičevi in Poljanski gimnaziji je v zgodnjih jutranjih urah, še pred začetkom rednega pouka, vsako leto organiziral prostovoljni krožek grščine, edini te vrste v Sloveniji. In to leto za letom, četrto stoletja. Z njemu lastno gorečnostjo je za ta krožek pridobival in navduševal dijake, večkrat hodil tudi na domove prepričevati njihove starše. Tako je poskrbel, da v našem srednjem šolstvu ni ugasnila še zadnja iskra grškega jezika in duha.

Nič manjše niso njegove zasluge za latinščino, ki jo je poučeval na različnih gimnazijah, pa tudi na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je vrsto let predaval tudi metodiko pouka klasičnih jezikov. Za poglobitev pouka latinščine je napisal izčrpno in obsežno Latinsko slovnico (1976), o kateri lahko brez pretiravanja zapišemo, da po svoji eksaktnosti in metodični urejenosti dosega zavidljivo, naravnost mednarodno strokovno raven.

Še večje zasluge kot z Latinsko slovnico si je prof. Kopriva pridobil s prevajanjem slovenskih pesnikov v latinščino. Na tem področju je oral ledino, saj je bilo pred njim polatinjenih komaj kak ducat slovenskih pesmi: pred sto leti je Janko Pajk v celovškem Kresu polatinil tri Prešernove pesmi, ob začetku stoletja je češki profesor Adolf Baar Gregorčičevo Soči preliv v grške in latinske sapskiške kitice, leta 1930 je Sovrè v dijaškem listu Mentor objavil latinski prevod Aškerčevega Brodnika in petih Prešernovih pesmi. In to je najbrž vse, kar lahko na tem področju pokažemo iz obdobja pred Koprivom.

Prof. Kopriva je preliv v lapidarne latinske heksametre, v elegične distihe, v nežne sapskiške kitice in v druge starodavne metrične obrazce skoraj celo antologijo slovenske lirike, najprej vrsto naših ljudskih pesmi, med

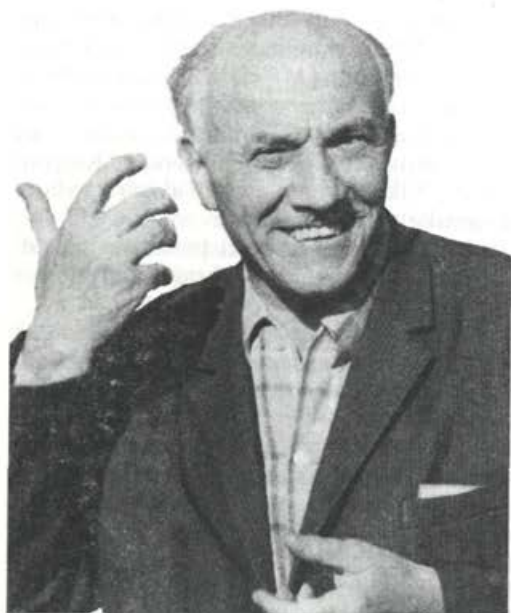
katerimi je bila na šolskih proslavah posebno priljubljena *Alauda cantat parvula* (Škrjanček poje). In zatem se zvrstijo vrhovi naše umetne lirike – od Prešerna, Jenka, Gregorčiča, Murna, Župančiča – do naših sodobnikov, kot so Janez Menart, Kajetan Kovič, Niko Grafenauer. Tako so vrhovi slovenske lirike prvič zazveneli v žlahtni, klasično izklesani latinski besedi in postali dostopni humanistično izobraženi eliti širom Evrope.

Kopriva pa ni bil samo prevajalec, ampak tudi izviren latinski pesnik, ki je ob raznih priložnostih, zlasti ob znanstvenih kongresih in strokovnih srečanjih, napisal učene pozdravne pesnitve, v katerih je opeval zgodovino in znamenitosti starodavnih mest v Jugoslaviji. Tako je v svojih latinskih verzih opisoval in opeval Ljubljano, Ptuj, Žalec, Dubrovnik, Ohrid, Novi Sad, Sremske Karlovce, Zagreb, pa tudi Trst in Avignon. Poleg te učene poezije se mu je v latinske verze prelilo tudi nekaj iskrenih liričnih doživetij; zlasti občutene so njegove pesmi, ki so naslovljene po letnih časih (Pomlad, Poletje, Jesen, Zima). Vso to njegovo latinsko prevodno in izvorno pesniško ustvarjalnost, ki je bila desetletja raztresena po raznih strokovnih časopisih, zlasti v *Živi antiki*, so mu njegovi učenci ob osemdesetletnici zbrali in izdali v posebni knjigi z naslovom *Versus Latini* (1989).

Poleg tega je prof. Kopriva gojil še neko zbirateljsko strast. Rad si je po Ljubljani ogledoval častitljive starodavne stavbe, cerkve in njihove oltarje, kapelice in mostove ter zbiral z njih latinske napise, ne samo antične, ampak tudi latinske napise iz poznejših obdobij – iz srednjega veka, humanizma, baroka, razsvetljenstva in celo iz dvajsetega stoletja. Sad tega večdesetletnega sprehajanja po Ljubljani in zbiranja napisov je razkošna in bogato ilustrirana knjiga *Ljubljana skozi čas* (1989), za katero je prejel kar tri visoke nagrade. Skromen kot je bil, kar ni mogel verjeti laskavim ocenam in priznanjem, s katerimi so sprejeli to njegovo zadnjo knjigo, ki bo še desetletja žlahten vodič po naši metropoli ne samo Slovencem, ampak tudi tujim obiskovalcem.

S svojim delom, s svojo vztrajnostjo, prizadevnostjo in požrtvovalnostjo se je prof. Kopriva trajno zapisal med najzvestejše glasnike humanizma v našem zmaterializiranem svetu.

Kajetan Gantar

**Koprivove prepesnitve slovenskih pesmi
v latinščino**

France Prešeren
ZDRAVLJICA
Prijatlj! Obrodile
so trte vince nam sladkó,
ki nam oživlja žile,
srce razjásni in oko,
ki vtopi
vse skrbi,
v potrlih prsih up budi!

Živé naj vsi naródi,
ki hrepene dočakat' dan,
ko, koder sonce hodi,
prepir iz svéta bo pregnan,
ko rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

CANTICUM PROPINATIONIS

Vitis nunc iterum ferax
nobis dulce dedit merum,
quod nostros animos levat,
cor delectast et lumina,
demit sollicitudines
spemque in pectora fundit.

Vivant, heus, populi simul,
qui desiderio flagrant,
ut quondam videant diem,
quo lis orbe repulsa sit,
quo omnes liberi et invicem
semper sint boni amici!

Slovenska narodna
ŠKRJANČEK POJE
Škrjanček poje, žvrgoli,
se bel'ga dneva veseli,
škrjanček poje beli dan,
pozdravlja hrib in plan.

Carmen Slovenicum popolare
ALAUDA CANTAT PARVULA
Alauda cantum tremulo
ex suo fundit gutture
gaudetque die nitido
et laudat diem carmine,
salutat collem viridem
nec non planitiem.

Janez Menart
PASTORALA
Mesec gre čez nebo,
zvezde ob njem žaré,
čreda čez polje gre,
oven pred njo.

Potok v temò hiti
kot mesečina čist,
z njim na valeh beži
v daljo vel list.

Janez Menart
CARMEN PASTORALE
Coelo luna bicornis it,
quam circum radiant lucida sidera;
it errans per agrum pecus
praeceditque aries lanigerum gregem.

Nocturnus properat levis
rivus fulgidus in lumine lunulae;
marcescens peregre fugit
in rivo folium fluctibus incitis.

DR. JANEZ JANEŽ

V začetku oktobra 1990 je prišlo sporočilo iz Lotunga na Formozi (Tajvan), da je po krajši bolezní ugasnilo življenje slovenskega laiškega misijonarja, zdravnika in kirurga. Pokojni misijonar si je na Formozi pridobil velik ugled, svetovne misijonske agencije so večkrat pisale o tem legendarnem kirurgu z Daljnega vzhoda in ga primerjale s slavnim misijonskim zdravnikom Albertom Schweizerjem.

Janez Janež je bil rojen leta 1913 v Dolškem pri Ljubljani. Bil je izredno nadarjen in starši so ga poslali v Ljubljano na gimnazijo. Sam je želel postati zdravnik v misijonih, pobožna mati pa bi ga najraje videla kot mašnika pred oltarjem. Študij medicine je opravil v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Po končanem študiju medicine se je kmalu uveljavil kot odličen kirurg. Ob koncu vojne je bil prisiljen zapustiti domovino in s tisoči deliti usodo zdomstva. V Argentini je leta 1948 sprejel misijonski križ in kot pionir slovenskih laičnih misijonarjev odšel na Kitajsko, kjer je štiri leta deloval v Čaotungu, v provinci Junan, ki jo je kot apostolski administrator vodil salezijanski misijonar Jožef Kerec. Ko so na Kitajskem zmagali komunisti, so katoliške misijonarje izgnali. Z redovnimi brati kamilijanci je najprej odšel v Hongkong, od tam pa na Formozo (Tajvan), kjer se je naselil v Lotungu, majhnem ribiškem mestu. Z njegovo pomočjo je v tem mestu zrasla ena najsodobnejših bolnišnic na otoku. To bolnišnico je vodil 30 let in v njej kot izvrsten kirurg opravil nad 75.000 operacij. Misijonska obzorja so leta 1988 pisala o njem takole: »Na Formozi si je pridobil velik ugled in njegovo ime je med ljudstvom že legenda. Pri svojem kirurškem delu je bil dan za dnem od 16 do 24 ur, sklonjen nad najbolj zapletenimi in težkimi primeri.

Janez Janež je bil velik človek, misijonar, mislec in znanstvenik. Svetovne misijonske revije so veliko pisale o njem, ko je bil še živ, po smrti pa so mu posvetile obširna poročila. Cerkev na Slovenskem je ponosna na tako velikega misijonarja, ki pri svojem delu ni poznal počitka.

J. D.

JOŽE VESENJAK (1920–1991)

Dne 23. junija 1991 je po daljši boleznii umrl aktivni član odbora in tajništva Mohorjeve družbe, predsednik Slovenskega ekumenskega sveta, ljubitelj lepe besede, duhovnik Jože Vesenjaka.

Rodil se je pred 71 leti, 27. avgusta 1920 v Moškanjcih, župnija Sveta Marjeta niže Ptuja, ki je dala v tem stoletju lepo število dobrih duhovnikov. Kot gojenec škofijskega dijaškega semenišča je v Mariboru končal

klasično gimnazijo in jeseni 1939 stopil v mariborsko bogoslovje. Po vdoru Nemcev je bil skupaj z domačimi za nekaj časa izgnan v Srbijo, kjer se je srečal s pravoslavniimi kristjani, kar ga je za vse življenje ekumensko naravnalo. Po vrnitvi v domovino je nadaljeval teološki študij v Ljubljani in bil kot bogoslovec leta 1943 po naključju priča znanih krvavih dogajanj v turjaškem gradu.

Po posvečenju v ljubljanski stolnici 11. junija 1944, je začel svojo bogato duhovniško pot pri Devici Mariji v Polju pri Ljubljani. Kaplanoval je v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, v Brežicah, pri Sv. Rešnjem telesu v Mariboru (Radvanje), v Ljutomeru in Šoštanju. Povsod je pustil globoke sledove. Po zaporu je bil nekaj časa duhovni pomočnik v rojstni župniji Svete Marjete niže Ptuja, potem pa je leta 1957 prevzel župnijo Svete Mihaela v Šoštanju, od koder je soupravljal župniji Zavodnje in Razbor. V šestih letih plodovitega delovanja se je veliko fantov iz šoštanske župnije odločilo za duhovniški poklic.

Jeseni leta 1963 je sprejel odgovorno službo za vso Cerkev na Slovenskem, službo spirituala, duhovnega voditelja bogoslovcev vseh treh slovenskih škofij, v ljubljanskem bogoslovnem semenišču. Nad 350 mladih duhovnikov je bilo v njegovi duhovni šoli. Ob njegovih meditacijah, pogovorih, molitvah, zlasti pa ob njegovi osebnosti so se oblikovali in usposabljali za svoje poslanstvo.

Po 13 letih službe spirituala je bil imenovan za častnega kanonika mariborskega stolnega kapitulja in je prevzel župnijo Svetega Andraža nad Polzelo, kjer je deloval 12 let.

Pred dobrimi tremi leti, ko se mu je že močno oglašala bolezen, je zapustil župniyo mlajšemu nasledniku, sam pa se je umaknil k svojemu učencu, župniku na Ježici v Ljubljani, kjer je pomagal v dušnem pastirstvu.

Jože Vesenjāk je bil duhovnik Slomškovega duha in kova, tako po svoji globoki veri kot po ljubezni do svojega in vseh slovanskih narodov.

Vero je utrjeval ob zdravih teoloških knjigah in hranil z bogoslužjem, ki ga je živel, pomagal doživljati drugim. Prav zato je tako rad govoril in pisal o pokoncilski liturgični prenovi na Slovenskem. Bil je liturg in liturgist. Spada v praktični in teoretični vrh slovenske pokoncilske liturgične preнове, češar objektivni zgodovino pisci liturgične preнове v pokoncilskih letih ne bodo mogli zamolčati.

Slomšku se je približeval s pisano strokovno in leposlovno besedo. Veliko liturgičnih in pastoralnih člankov je objavil v Cerkvi v sedanjem svetu, mnogo ekumenskih razmišljanj pa v Družini. Objavljal je še v Ekumenskem zborniku, Ognjišču in drugod. Napisal je nekaj samostojnih manjših del.

Še posebno je bil obdarjen s Slomškovo ljubeznijo do nekatoliških kristjanov. Vsa leta izhajanja ekumenskega zbornika V edinosti je bil ob Stanku Janežiču in Francu Perku sourednik. Do letošnjejša leta je pripravljāl skozi dvajset let brošuro za Teden krščanske edinosti, ki so jo uporabljali po vseh slovanskih župnijah. Bil je dejaven in zavzet udeleženec ekumenskih teoloških pogovorov in drugih ekumenskih srečanj. Ko se je zadnja leta ekumenizem na jugoslovanskih tleh začel ohlajati, je še posebej čutil dožnost, da mora kot dolgoletni tajnik in zadnja leta predsednik Slovenskega ekumenskega sveta poživljati duhovni ekumenizem na Slovenskem v duhu Slomškove Bratovščine (Apostolstva) sv. Cirila in Metoda. Zdi se, da je to njegova duhovna oporoka.

Na pogrebu mi je duhovnik iz koprške škofije dejal: »Veš, Jože, ni samo mariborski, on je tudi ljubljanski in koprski.« To je še ena dobra lastnost pravega slovenskega duhovnika Slomškovega duha. Z njo je bil Jože Vesenjāk obdarjen in jo je tudi uresničeval. Velikodušno se je razdajal vsej Cerkvi na Slovenskem in ni bil škofijsko zaprt, čeprav je ljubil svojo mariborsko škofijo, svoje Ptujsko polje in predvsem svojo rojstno župnijo, kjer je tudi pokopan.

V zgodovino Cerkve na Slovenskem se je Jože Vesenjāk zapisal kot veliki ekumenski

delavec, ljubitelj liturgije, delavec za Slomškovo beatifikacijo, pisatelj in duhovnik, s katerim so se lahko mladi fantje poistovetili in se ob njem odločali za duhovniški poklic. Zato lahko tudi pričakujemo, da ga bo kateri od učencev na drugem mestu predstavil obširneje, morda celo v posebni monografiji, kar vsekakor zasluži.

Vinko Škafar

SPOMIN NA BARO REMČEVO

V Bariločah v Argentini je 1. marca 1991 nenadoma umrla v 82. letu ter v polni ustvarjalni moči akademska slikarka Bara Remec. Pokopana je bila v Bariločah med gorami, ki jih je ljubila. V Argentino je šla v znanem množičnem izseljevanju po vojni, ki je za mnoge pomenil beg pred nasiljem. Tam je prebila drugo polovico svojega življenja, vedno v službi slovenske skupnosti in v središču šolskega in kulturnega življenja. Bila je eden izmed trdnih stebrov slovenske kulture v argentinskem zdomstvu.

Vsi, ki jim je bilo zdomstvo usoda in naloga, saj ga niso iskali sami, so morali v njem in iz njega izpolnjevati svojo življenjsko nalogo: zrasti čim više in dati čim več. Bara Remčeva je izbrala zdomstvo in v njem delila trdo in kruto usodo s svojimi ljudmi.

Bila je hči upokojenega gimnazijskega ravnatelja. Šolala se je v rodni Ljubljani. Že zgodaj je odkrila v sebi umetniški klic. Umetnostno akademijo je končala v Zagrebu pri slovitem slikarju prof. Beciću. V tistem času je akademijo vodil kipar Ivan Meštrović. Po vrnitvi v Ljubljano je poučevala na uršulinski ženski gimnaziji risanje. Da bi čim bolje spoznala stara klasična in nova, sodobna umetniška dognanja, je veliko potovala po evropskih prestolnicah, obiskovala muzeje in galerije, si bogatila spoznanja in ob njih odkrivala težnje po lastnem umetniškem ustvarjanju.

Meseca maja 1939 je umetniško društvo Lada priredilo v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani razstavo, ki sta se je udeležila dva mlada absolventa zagrebške umetnostne akademije, Bara Remčeva in slikar Tine Gorjup. Kot gostja se jima je pridružila še angleška slikarka Nora Lavrin s svojimi grafikami. Razstava je bila prvi javni nastop mlade slikarke Remčeve. Predstavila je 25

oljnih slik in nekaj manj grafik in risb. Med olji so bili portreti, tihožitja in pokrajine. Zanimivi so bili zlasti otroški portreti, v katerih skuša označiti tudi značaj mladih portretirancev. Na razstavi so bila izjemno prikupna tihožitja s sadjem in zelenjavo, pa tudi z drugimi močno barvno poudarjenimi predmeti. Pokrajinske slike so prikazovale gorenjske motive, spomine iz Slovenskih goric in motive iz ljubljanske okolice. Na oljnih slikah je predvsem poudarjena barvitost, saj je barva edino izrazno sredstvo; živo barvo nanaša s krepkim, skoraj pretirano silovitim zamahom. Tak barvni poudarek je razumljiv in opravičljiv pri mladi slikarki, ki je šele dobro končala slikarsko akademijo. Na oljih, pri katerih se je posvetila podrobnostim in skušala umiriti in uravnovesiti barve, je dosegla zares nežne in intimne učinke. Več posnetkov s prve razstave Bare Remčeve leta 1939 je objavila mohorska Mladika.

Vzporedno s slikami na olje je Remčeva še za bivanja v Ljubljani izdelala veliko ilustracij, vinjet, grafik. Skope, a značilne črte njenih risb so postale zanimiv izraz njenega umetniškega oblikovanja. S svojimi grafikami in risbami je dopolnjevala pesniške in prozne prevode iz slovanskih književnosti izpod peresa svojega svaka Tineta Debeljaka. Mnogim njenim umetninam sta se v letih zdomstva vtisnila bolečina in trpljenje, ki ju je izražala z izjemno izpovedno močjo. To je opaziti zlasti v grafikah ob Črni maši za pobite Slovence – prvi knjigi slovenskih zdomcev v Argentini leta 1949 – pred odhodom v neznan svet pa v seriji grafik za antologijo poljske književnosti. Kljub iskanju najosnovnejših pogojev za življenje v prvih letih argentinskega zdomstva je Bara Remec neutrudno ustvarjala in v trdem delu iskala uteho. Nekajkrat je razstavljala v najboljših buenosaireskih galerijah in doživela spodbudne ocene argentinskih likovnih kritikov.

Za Baro Remčevo je bilo v argentinskem zdomstvu izjemno doživetje nenadno odkritje starega sveta indijanske kulture, sveta, ki je živel na robu argentinske družbe. Umetnica je dojela in sprejela bogastvo simbolnega jezika prvotnih prebivalcev ameriških ravnin. Poslej se je vsako leto odpravila na sever ali na jug med Indijance, vsrkavala je njihove barve, njihovo prostorsko pojmovanje sveta. Na indijanski zemlji je našla v senci gorskih vrhov svoj zadnji počitek. Ena izmed barioloških gora bo za vekomaj nosila njeno ime – Pico Bara so jo poimeno-

vali njeni planinski prijatelji. Tako je Bara Remčeva končala svoje življenje, ki ji je pomenilo trdo in kruto usodo zdomstva. Poslej bo živela le v spominu, predvsem pa v svojih delih, ki bodo predstavljala njeno duhovno vračanje iz zdomstva v domovino.

Dne 9. marca 1991 je bilo na prireditvi v Galeriji 19 na Krajčevi domačiji v Dolškem pri Ljubljani srečanje s spominom Bare Remec, z nekaterimi njenimi deli in s tistimi, ki so jo poznali. Na tem srečanju so se zbrali številni ugledni gostje, med njimi nadškof Šuštar, ministra Capuder in Dular ter brat pokojne slikarke, jezuit pater Bogumil Remec. Šele lani, na skupinski razstavi starejše generacije umetnikov, ki ustvarjajo v zdomstvu – razstava je bila v Novem mestu – smo Slovenci spoznali del njenega posebnega sveta. Junija letos je bila njena retrospektiva v Mestni galeriji.

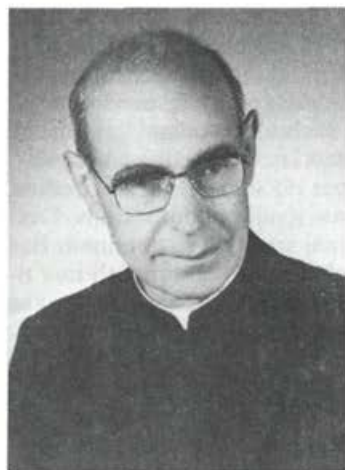
O Bari Remčevi so na srečanju v njen spomin spregovorili tisti, ki so jo poznali: Ladislav Lenček, bivši steber Slovenske kulturne akcije v Argentini, umetnostna zgodovinarica Irene Mislej (doma v Argentini), nadškof Alojzij Šuštar, Marko Jenšterle, časnikar Dela, poznavalec argentinske slovenske kulture, s pesmijo pa tudi igralec Tone Kuntner, ki je recitiral iz del emigrantskega pesnika Franceta Papeža.

Bara Remčeva je v daljnem svetu postavila spomenik slovenske ustvarjalnosti. Bila je umetnica, vernica in zvesta hči slovenskega naroda.

-nc

ŠKOF DR. JOŽEF SMEJ – SEDEMDESETLET- NIK

Prvi škof iz Prekmurja na Slovenskem se je narodil 15. svečana 1922 v Plečnikovi in Baševi Bogojini nadarjenemu kmetu Jožefu in Ani, roj. Ošljaj, katere dedek Šumak, bratranec kardinala Jakoba Missie, se je priselil iz Prlekije. Po maturi v Soboti je vstopil v mariborsko bogoslovje – bogojańska žup-

nija je imela tedaj največ duhovnikov v Prekmurju – po vdoru Nemcev in madžarski zasedbi Prekmurja pa je moral nadaljevati v Sombotélu, kjer so se nekoč izobraževali prekmurški duhovniki. Tu je bil 8. decembra 1944 posvečen, po koncu vojne kratek čas upravitelj župnije v Dobrovniku, nato kaplan v Túrnišču pri dekanu Ivanu Jeriču; od konca leta 1948 je živel v Soboti, kjer je bil od leta 1964 do 1969 župnijski upravitelj in župnik, od leta 1968 tudi dekan. Stolni kanonik v Mariboru je postal 1. septembra 1969, ravnatelj škofijske pisarne pa leta 1974, ko je na Teološki fakulteti v Ljubljani tudi obranil doktorsko disertacijo Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga (promoviran 30. januarja 1976). Prošt mariborskega stolnega kapitlja je bil od 6. januarja 1975, generalni vikar mariborske škofije od 14. novembra 1980; 25. aprila 1983 so ga imenovali za naslovnega škofa črniškega in mariborskega pomožnega škofa; posvečen je bil 23. maja 1983. Na Teološki fakulteti predava madžarščino.

Ob vsem duhovniškem in škofovskem delu pa je dr. Smej tudi izreden znanstveni, strokovni in leposlovnii ustvarjalec. Raziskoval je kulturno, predvsem slovstveno preteklost rodne krajine: zgodovinskim in umetnostnim spomenikom Sobote je namenil spis: Spomenikom domačije – zadnja ura naj ne bije (Maribor, 1971), zgodovini Sobote pa Cerkev v Soboti (1071–1971) v zborniku Stopinje za leto 1972; prekmurški cerkveni in narodnostni zgodovini: Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga (Maribor, 1975). Pesmi in pesniške poslanice pisatelja Miklóša Küzmiča je vzorno prevedel iz madžarščine in jih opremil s temeljitim komentarjem:

Muza Miklóša Küzmiča (Pomurska založba 1976). Pesmi Küzmičevega dopisnika je prevedel v knjigi: Simon Čergič, župnik in pesnik (Maribor, 1982). Tvarino z istega področja obravnava še vrsta Smejevih razprav in člankov v Časopisu za zgodovino in narodopisje, Zgodovinskem časopisu, Novi Mladiki, Stopinjah, Oznanjenju, V edinosti, Družini. V tipkopisu so dela: Pastoralni profil Ivana Baše (Murska Sobota 1950), Jožef Klekl st. (Murska Sobota 1954), Bogojanski župniki in njihove kronike (Maribor 1976).

Leposlovnio izvirno delo Jožefa Smeja obsega pesmi od dijaških let sèm, objavljene predvsem v Stopinjah, Marijin sonetni venec Kreistovi materi pa v Oznanjenju IV, 1985. V obsežnem romanu o prvem prekmurskem katoliškem pisatelju Miklóšu Küzmiču: Po sledovih zlatega peresa (Pomurska založba 1980, 481 str.) je prepričevalno, na podlagi obilnega gradiva oživil prekmursko politično, cerkveno in kulturno zgodovino zadnje četrtine 18. stoletja, posebej pa Küzmičevo slovstveno in šolsko delo. Upamo, da bo do njegovega jubileja prišel na svetlo njegov roman o Ivanu Baši, graditelju bogojanske cerkve: Psalmi vaškega župnika, ki bo prikazal prvo polovico našega stoletja.

Od Smejevih strokovnih verskih del omenimo le večja: Kruh vseh kruhov (evharistične šmarnice, Maribor 1986) in Mir – deljeni kruh (evharistične šmarnice, 1987). Mimo vrste člankov s tega področja je napisal: Spominčice z duhovniških grobov (tipkopis, 2 zv., 1957) in Dimenzije oznanjevanja Ivanocyjevega kroga (Maribor 1972).

Prav tako so pomembni Smejevi prevodi, saj je mojster lepega jezika in virtuoznega pesnjenja. Iz madžarščine je prevedel dva romana Géze Gárdonyija: Atila, bič božji (Sobota 1973) in Božji sužnji (Sobota 1977), oba iz ogrske zgodovine, kakor tudi tretji: F. Móra: Zlata krsta iz Dioklecijanovih časov (od leta 1980 čaka pri Pomurski založbi). Slovenska slovstvena srenja pa bi bila morala prisluhniti Smejevima prevodoma dveh najpomembnejših francoskih dramatikov 17. stoletja, ki ju zanjo »ni« – ker ju je izdala zasebna založba: Pierra Corneilla Mučenec (v izvirniku: Polyeucte; Haloze 1983) in Jeana Racina Ifigenija v Avlidi (Maribor 1989).

Med strokovnimi prevodi je pomembna doktorska disertacija Franca Ivanocyja v madžarščini: Sveto pismo in klinopisni spomeniki (Maribor 1985). Za Uvod v Sveto pismo stare zaveze je prevedel iz francoščine

III. del (Celje 1979); za Uvod v Sveto pismo nove zaveze tudi iz francoščine več poglavij (Celje 1982). S prevodi je sodeloval v Bogoslužnem molitveniku (1976), Zakoniku cerkvenega prava (1983), Svetem pismu nove zaveze (1984); iz nemščine v H. Gross, H. Reinelt, Psalmi – ves komentar (Celje 1989).

Ob vodstvenemu delu škofa Jožefa Smeja v mariborski škofiji v zadnih dvaindvajsetih letih, ki je tu zajeto le v naštevanju njegovih funkcij, je treba posebej omeniti njegovo skrb za slovenščino v cerkvah porabskih Slovencev na Madžarskem, med katerimi je večkrat maševal in pridigal, kar mu omogoča povezanost s sombotelsko škofijo. Med njegovim organizacijskim delom naj omenimo, da je odgovorni urednik pomurskih Stopinj, in njegovo odločilno pomoč Slovenski teološki akademiji v Rimu pri organizaciji Ivanocyjevega simpozija 1984 in izdaji zbornika o njem.

Jezikovno in strokovno bogoslovno, zgodovinsko in slovstveno znanje ter ustvarjalnost, zajeta v zgolj naštetih delih, označujeta nevsakdanjost našega jubilaranta, ki mu voščimo še mnogo blagoslovljenih in delovnih let!

Vilko Novak

FRANCE LIPIČNIK (1912–1992)

Rodil se je v Šmartnem v Rožni dolini. Tam je obiskoval ljudsko šolo, gimnazijo pa v Celju in Ljubljani, kjer je maturiral leta 1935. Nato je šel na bogoslovje v Maribor (1935–1940). Kaplanoval je v Brestanici, kjer ga je gestapo aretiral, zaprl in izgnal na Hrvaško. Od tam je zbežal v Ljubljano, kjer se je vpisal na slavistiko. Bil je profesor na gimnaziji od leta 1945 do 1962, ko je zaradi bolezni moral v predčasni invalidski pokoj. Za stalno se je naselil pri frančiškanih v Ljubljani.

Dušno pastirstvo je opravljal pri sestrah notredamkah, kjer je bil konvikt za študentke. Ob nedeljah pa so prihajali k maši tudi zunanji ljudje. Kot profesor je ilegalno, pod pretvezo, da daje inštrukcije, učil dijake na domu in jih pripravljaj na zakramente. Po domovih je tudi delil zakramente.

Bil je odbornik Mohorjeve družbe in njen dolgoletni brezplačni 'advokat' v tistih težkih povojnih letih. Škof Držečnik ga je dvakrat predlagal za direktorja, vendar naloge ni sprejel, saj mu je delo z mladino bolj ležalo kot suhi administrativni direktorski posli.

Na gimnaziji je ustanovil in vodil literarni krožek. Ustanovil je tudi literarno revijo Mlada pota in mladinski mesečnik Solzice.

Literarno udejstvovanje: pri literarnem krožku na celjski gimnaziji, na Poljanski gimnaziji v Ljubljani ter v bogoslovju v Mariboru, kjer je bil urednik Slomškove Lipice. Na gimnaziji je prirejal javne literarne večere. *Zbirke*: V starih šegah utrjene postave (narodnopolisne črtice – izdala Mohorjeva družba), Na večer profesorja Poljanca, Zgodba Kotnikove družine, črtice z vojno, sodobno in versko tematiko.

Svoja dela je največ objavljaj v Našem domu, Lipici, Novi poti, Duhovniškem glasniku, Mohorjevem koledarju in drugje. V njegovem rojstnem kraju so že trikrat zelo uspešno priredili njegov literarni večer. Domačini radi berejo črtice, ki opisujejo njihov kraj in navade.

Lipičnik pa je tudi slikar. Doslej je že dvakrat uspešno razstavljal. Ob zlati maši nas je razveselil z 90 deli. Je pravi mojster v upodabljanju živali, zlasti ptic.

Svojih dijakov in dela med njimi se zelo rad spominja, čeprav je bilo vmes mnogo pelina. Skoraj vsako leto je bil prestavljen; tudi v Bosno so ga hoteli prestaviti, čeprav je mladina protestirala. Njegova *uradna oce*na je bila takale: je odličan pedagog, mladina ga ima rada, vendar vztraja pri svojem duhovniškem poklicu in je kot tak skrajno nevaren pri vzgoji socialistične mladine. Nanj je treba paziti! In res, v vsakem razredu je imel nastavljene učence, ki so morali nositi na komite njegova predavanja. Pa kar Bog stori, vse prav stori. Tudi Lipičnikova leta na gimnaziji so po božjem načrtu. Okoli leta 1952 je bilo: v Ljubljani so zasedali vsi ravnatelji in predsedniki sindikatov gimnazij v Sloveniji, da bi izključili iz šol vse dijake, ki hodijo k verouku. Ker pa so tudi nekateri profesorji hodili v cerkev, je bilo treba tudi nje izključiti. »To je nemogoče. Pri nas imamo duhovnika, ki je odličan pedagog in velik prijatelj mladine, veliko dela. Ima tudi najboljšo karakteristiko, bil je v zaporih, izgnan, vsa leta med vojno brez dohodkov, ko smo mi vsi bili v službi.« Z njim so potegnili vsi ravnatelji šol, kjer je Lipičnik

služboval, in posvet je bil končan, veroukarji so ostali na gimnazijah, prav tako profesorji. Zanimiva je tudi izjava, ki jo je zaupala tov. K. s Prosvete Lipičnikovemu kolegu: »Lipičnika bomo prisilili, da se bo poročil, že zbiramo podatke.« Kolega se je nasmejal: »Lipičnik je odličen duhovnik, ne bo vam uspelo.«

Pomembno je delo, ki ga je Lipičnik opravil v CMD. Tito je dejal delegaciji CMD: »Uprite se Vatikanu tako, kot smo se Moskvi!« Meril je seveda na narodno Cerkev. Ob počitnicah sta s Cajnkarjem obiskala ugledne duhovnike širom po Sloveniji. Učinek te akcije je bil, da je polovica duhovnikov vstopila v CMD, polovica pa ostala zunaj. S tem je bil načrt z narodno Cerkvijo izničen. Nasprotno: v društvu se je začelo pozitivno prizadevanje. Postavljale so se zahteve: Oznaroke stran od duhovnikov, probleme Cerkve in vere morajo reševati škofje, izpust zaprtih duhovnikov, zavarovanje vseh duhovnikov, ne le CMD... Tiskati so se pričele veroučne knjige, molitveniki in knjige z nabožno vsebino. Tudi Nova pot je dobila nov obraz.

Lipičnik je bil dvakrat na čudežen način rešen smrti. Prvič, ko so ustrelili Natlačena in so fašisti tudi njega pobrali s ceste za talce, ki so jih zvečer postrelili, njemu pa se je posrečilo pobegniti. Drugič, ko se je vračal ob enih ponoči iz izgnanstva domov, so ga partizani julija 1945 zajeli v neposredni bližini Teharij. Življenje mu je rešil domačin-partizan. Sedaj uživa mirni pokoj pri frančiškanih, kjer pridno slika in spoveduje.

M. M.

KRONIKA

SPOMINSKA PLOŠČA NARTEJU VELIKONJI

SODNI PROCES proti Narteju Velikonji in soobtoženim, ki ostaja velika skrivnost, 23. in 24. junija 1945, naslednji dan – 25. junija pa je bila smrtna obsodba že izvršena, naj bi bil Narteja Velikonjo po obsodbi na smrt izbrisal iz slovenskega občestva in spomina, njegove knjige za vse čase izločil iz knjižnic, njegovo ime pa zamolčal in sploh prepovedal.

Letos, dne 9. junija so v Predmeji odkrili spominsko ploščo Narteju Velikonji v počastitev stoletnice njegovega rojstva. Odkrili so jo na skromni podeželski hiši, v kateri se je pisatelj pred sto leti rodil. Zamisel, izvedba in finančna plat je delo Velikonjevih potomcev, sama slovesnost pa je bila pod okriljem Društva slovenskih pisateljev, zato je na njej govoril pesnik in pisatelj Dane Zajc, ki društvu predseduje.

S tem je društvo slovenskih pisateljev na simbolni ravni Narteja Velikonjo znova sprejelo v svoje članstvo in tako omogočilo tudi tiskanje in izdajanje njegovih del. Napovedan je že izid izbora njegovih novel. Čeprav je Predmeja, ki se je nekoč imenovala Dol, samotna vas, se je slovesnosti odkritja spominske plošče udeležilo veliko ljudi. Očitno gre za eno izmed številnih prireditev, s katerimi se Slovenci želijo spraviti s svojo preteklostjo.

SPREJEMAMO TE, PISATELJ VELIKONJA

pisatelj Narte Velikonja, sprejemamo te nazaj v deželo, ki je tvoja dežela. V tisto deželo, iz katere si bil izgnan in izbrisan. V deželo, ki ji z upanjem in zaupanjem zarisujemo meje in obrise. Zapisujemo te v samostojno Slovenijo. Niso ti več potrebne državljanske in lastninske pravice. Nič niso pomagale tistim, ki so ti jih vzeli. Nič jim ni pomagalo hudodelsko sodišče, ki te je obsodilo na smrt.

Sprejemamo te, pisatelj Velikonja, med ljudi besede. Med tiste, katerim pripadaš in ki mislimo, da branimo meje duha, ki so brezmejne. Upamo, da ne bo v tej deželi nobeden več umorjen, preganjan ali zaprt in sojen zaradi izrečene misli, zaradi zapisane besede. To upamo, ker verjamemo, da prihaja čas varnosti za kratko človeško življenje. A čas ogroženosti življenja pride zmeraj z ogroženostjo misli in besede. Zaradi besede, ki je naša in je tvoja in po kateri si naš prijatelj in sodelavec vseh, ki smo živi skupaj s tistimi, ki so mrtvi za tiste, ki prihajajo za nami. Zato, Narte Velikonja, ostani z nami, odslej te v naših zemeljskih in duhovnih krajih nihče več ne bo preganjal.

Dane Zajc

PISATELJU FINŽGARJU SO ODKRILI SPOMINSKO PLOŠČO

Spominsko ploščo v obliki reliefne plastike so odkrili 17. septembra 1991 na Mirju v Ljubljani – Finžgarjeva 12 – v spomin na pisatelja in dolgoletnega trnovskega župnika. Spominska plošča predstavlja v reliefni podobi Frana Saleškega Finžgarja in napis: »V tej hiši je zaključil svojo življenjsko pot Fran Saleški Finžgar, 1871–1962«. Dobre misli so ob odkritju te plošče povedali pisatelj in literarni zgodovinar Matjaž Kmecl, pesnik Tone Pavček ter predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti Janez Milčinski. Finžgarjevemu spominu so se ta dan poklonili tudi učenci dveh, po pisatelju imenovanih šol – iz Lesc in Barkovelj pri Trstu.

GALLUSOVO LETO

Leto 1991 pomeni za Slovence enega največjih dogodkov tega stoletja. V tem letu obhajamo 400-letnico smrti slovenskega renesančnega skladatelja – svetovnega glasbenega velikana – JAKOBA GALLUSA PATELINA (1550–1591). Jubilej je bil izjemna priložnost, da Slovenci potrdimo svojo narodno samobitnost. V tem »Gallusovem letu« se je zvrstilo več pomembnih prireditev

v počastitev tega jubileja. V Cankarjevem domu je bil v okviru Slovenskih glasbenih dnevov mednarodni simpozij o Jakobu Gallusu, ki je trajal dva dni. Simpozij je bil posvečen razširitvi znanja o Gallusu, njegovem času, njegovih sodobnikih ter o našem sedanjem odnosu do skladatelja motetov, madrigalov in maš. Zvrstilo se je veliko glasbenih prireditev v izvedbi domačih in tujih pevskih sestavov. O Gallusu govori predvsem njegova glasba, s katero Slovenci lahko s ponosom stopamo na evropsko glasbeno sceno.

SIMPOZIJ O ARGENTINSKEM SLOVENCU – TINETU DEBELJAKU

V Koledarju za leto 1990 smo se Tineta Debeljaka spomnili v posebnem članku, posvečenem njegovemu delu in življenju, ki se je končalo dne 20. januarja 1989, ko je umrl v Buenos Airesu v Argentini v 86. letu starosti. Bil je glavni ohranjevalec slovenske besede in slovenskega duha v Argentini, zato je prav, da smo se spomnili tega pomembnega človeka, ki je bil nasilno izbrisan iz našega spomina vsa povojna leta. Daleč od doma se je vračal v svojo rojstno Škofjo Loko »z očesom ljubezni in spomina«. Simpozij, v katerem je sodelovalo dvanajst ljudi, izvedencev za poezijo, prozo, literarno kritiko, in poznavalcev Debeljakove kulturne, življenjske epopeje, sta vodila pisateljica Alenka Puhar ter Debeljakov sin Tine iz Buenos Airesa; v loški knjižnici pa je bila razstava njegovih del. Simpozija se je v uvodnem delu udeležil tudi ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar. Simpozij – predavanja bodo izšla v posebnem zborniku – je bil duhovno bogat, za Škofjo Loko pa izjemni kulturni dogodek.

ROMANJE NA TRSAT

Romanja na Trsat ob 700-letnici tega znanega božjepotnega svetišča se je 25. maja zbralo več kot 3000 Slovencev pod vodstvom

ljubljskega nadškofa in metropolita dr. Alojzija Šuštarja. Poleg nadškofa Šuštarja sta se romanja udeležila tudi koprski škof Metod Pirih in ljubljanski pomožni škof Jožef Kvas. Slovenski romarji so se začeli zbirati že v zgodnjih dopoldanskih urah. Iz vseh koncev Slovenije je prišlo 50 avtobusov in posebni vlak iz Novega mesta in Ljubljane s 450 potniki. Med romarje so se pomešali tudi Slovenci, ki živijo na Reki in v okolici.

SLOMŠKOV SHOD NA PONIKVI

Dne 16. septembra 1990 je bil na Ponikvi pri Grobelnem, rojstni župniji škofa Antona Martina Slomška shod, ki se ga je udeležilo veliko število slovenskih katoliških izobražencev iz domovine in zamejstva. Namen shoda je bil uresničevanje slomškovega duhovnega naročila: skrbeti za zdravo narodovo rast, ki poganja iz zdravih narodovih korenin. Na shodu so bile poudarjene mnoge slomškove zasluge za Cerkev na Slovenskem, za dvig slovenske kulture, uveljavitev vsega plemenitega, kar je stvarnik vsadil v slovensko dušo in srce in na našo dolžnost, da uresničujemo duhovno oporoko tega velikega cerkvenega moža in Slovenca. Slomška ter njegov nadčasovni pomen in sporočilnost za sedanjí slovenski trenutek je nazorno približal slavnostni govornik pisatelj Alojz Rebula. V govoru je pokazal, kako je Slomšek v svojem življenju povezal ljubezen do lastnega naroda in materinega jezika ter spoštovanje do drugih narodov, saj je napisal: »Mrzi mi malik poganskega nacionalizma, kateremu dandanes na Ogrskem, v Italiji in tudi drugod žrtvujejo največje svetinje, spoštujem pa naravne posebnosti vsakega ljudstva kot dar božji in zato tudi materin jezik vsakega ljudstva kot prvo sredstvo njegove izomike.«

Med uglednimi udeleženci shoda je bil tudi predsednik slovenske vlade Lojze Peterle.

GALLUSOVO LETO

Pomemben dogodek v zvezi s prireditvami v Gallusovem letu je bil obisk Slovenskega pevskega zbora Gallus iz Buenos Airesa. V številnih večjih slovenskih krajih je zbor

imel niz koncertov in povsod žel izjemno navdušenje in priznanje. Zbor šteje več kot 50 članov, vodi ga pa Anka Savelli Gaser. Zbor je bil ustanovljen leta 1948, njegov prvi dirigent pa je bil dr. Julij Savelli, ki je zbor vodil nad 36 let. Zbor so zaradi njegove kvalitete označili za predstavnika slovenske in evropske pesmi pred argentinsko javnostjo. Poslovilni nastop je imel zbor Gallus v Cankarjevem domu.

Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti so njeni muzikologi izdali Opus musicum, v katerem je zbranih 374 Gallusovih motetov, predstavili so tudi monografijo o tem slovitem renesančnem glasbeniku s Kranjskega.

Do konca leta se bo zvrstilo še več prireditvev v spomin Jakoba Petelina Gallusa.

MEDNARODNI SIMPOZIJ OB STOLETNICI FRANA MIKLOŠIČA

Tridnevni simpozij o Miklošiču ob 100-letnici njegove smrti se je po naključju začel hkrati ob rojstvu prave državnosti slovenskega naroda, ki mu je prav on leta 1848 pomagal ustvarjati program v smislu pojma Zedinjene Slovenije, to je v bistvu zahteve, da bodi na svojem ozemlju vsak narod svoj gospodar. Simpozij so priredile Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ljubljanska in mariborska univerza, pridružil pa se jim je tudi Avstrijski institut za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju. Slovesne otvoritve simpozija so se 26. junija 1991 udeležili tudi zastopniki naših najvišjih političnih in znanstvenokulturnih ustanov. Na simpoziju so razčlenili predvsem Miklošičevo jezikovno delovanje. Začetku simpozija se je pridružil tudi ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar.

IGNACIJEV JUBILEJ

V aprilu 1991 smo se spominjali dveh pomembnih jubilejev jezuitskega reda: minilo je 450 let, odkar je papež Pavel III. potrdil ustanovitev Družbe Jezusove ali jezuitov in 500-letnice rojstva sv. Ignacija Lojolskega. Oba jubileja so spremljale številne prire-

ditve, razstave, predavanja in publikacije. Ob vsem tem smo tudi v Sloveniji poskušali bolj spoznati duhovno podobo Ignacija ter kulturno in versko izročilo, ki ga je Ignacijev duh zapisal v zgodovino našega naroda. Ignacijev letnik se je pri nas začelo z razstavo »Ignacijeva karizma na slovenskem«, ki so jo pri sv. Jakobu v Ljubljani pripravili jezuiti ob sodelovanju Arhiva republike Slovenije. Narodnega muzeja iz Ljubljane in Semeniške knjižnice iz Ljubljane, odprli pa so jo 10. oktobra 1990. Glavna slovesnost je bila na 4. velikonočno nedeljo v ljubljanskih Dravljah, sklep praznovanja Ignacijevega jubileja pa 31. julija 1991 pri cekvici sv. Ignacija na Pohorju. Skoraj vse srednješolstvo in začetki višjih šol pri nas so povezani z jezuiti. Temu njihovem delu je bil posvečen simpozij z naslovom »Jezuiti na Slovenskem«; na njem se je zvrstilo dvajset domačih in pet tujih predavateljev, ki so predstavili izsledke svojih raziskovanj o vplivu tega reda na našo kulturno zgodovino, ki je bil nekdanje zelo pomemben, saj so jezuiti od 1597 do 1773 vodili skoraj vse naše srednje in višje šolstvo, imeli so velik vpliv na vzgojo, na likovne umetnosti, knjižničarstvo, gledališče in glasbo. Pri tem Ignacijevem letu je bilo večkrat poudarjeno, da je slovenski narod še posebej hvaležen očetom jezuitom, za vse, kar so storili pri nas pri oznanjevanju vere, narodni kulturi, vzgoji mladine in pri obogatitvi znanostil. Z vzgojnimi zavodi v Ljubljani, Trstu, Gorici, Celovcu in Mariboru so sooblikovali našega duha in mu vtisnili neizbrisni pečati.

V STIČNI SO POČASTILI 900-LETNICO SV. BERNARDA

V stiški baziliki je bila v nedeljo 26. avgusta 1990 osrednja slovesnost v čast svetemu Bernardu ob 900-letnici njegovega rojstva. Dvanajsto stoletje zgodovinarji imenujejo velikokrat kar Bernardovo stoletje. Kot sin burgundskega plemiča se je Bernard z dvaindvajsetimi leti odločil za vstop v novi cistercijanski red. Leta 1112 je vstopil v samostan Cîteaux in že po treh letih postal opat v novoustanovljenem samostanu Clairvaux, Svetla dolina. Ob Bernardovi smrti leta 1153 je bilo v Evropi že 353 močnih opatij. Že

leta 1132 pa so prvi cistercijani prišli v Stično. Poleg stiške opatije so na takratnem slovenskem ozemlju zrasle še tri cistercijanske opatije: Vetrinj pri Celovcu, Kostanjevica na Krki in Monošter med porabskimi Slovenci. Stiški samostan je bil več stoletij najpomembnejše versko, pa tudi kulturno središče – tu je v začetku 15. stoletja nastal znameniti Stiški rokopis.

Cistercijani, učenci sv. Bernarda so k nam pred osemsto leti prinesli civilizacijsko normo visokega srednjega veka, njim se ima naš narod zahvaliti za čudovito življenjsko vodilo »ora et labora«, ki tudi v današnjem času ni izgubilo niti za kanček svoje pomembnosti, kot je v svojem nagovoru dejal minister dr. Andrej Capuder. Prav sveti Bernard je dal temu vodilu »moli in delaj« tisto sol človečnosti, ki je hkrati tudi sol zemlje. Žlahtna romanska arhitektura je bila povezana z vsem tistim, kar je ustvarjalo živo celoto, vse tisto, kar se danes zapira v predale posebno znanosti: njiva in gozd, vrt in ribnik, hlevi in žage, obrt in predelava, zraven pa še knjižnice, apoteka in pa tisto tiho, vztrajno prepisovanje in poslikava antičnih tekstov, ki so jih kasneje dobe tiska in računalnikov samo še razmnoževale in komentirale. Sveti Bernard nas uči, kako bi morala biti tudi kultura našega časa vrnitev k preprostosti.

STIČNA MLADIH – 1990

Stična postaja zmerom bolj privlačen kraj za razna verska in kulturna srečanja. Za počastitvijo 900-letnice rojstva sv. Bernarda, duhovnega očeta stiških cistercijanov je bilo 15. septembra srečanje mladih, ki ga že vrsto let zapored pripravlja Medškofijski odbor za študente. Vsako leto se srečanja v Stični udeleži okrog 4.000 ljudi. Letošnje srečanje je s svojo pesmijo in izpovedjo nagovoril priljubljeni pevec Sašo Mežek. Kakor vsako leto je tudi 15. septembra 1990 v Stični zaživela mlada slovenska cerkev – v molitvi, pesmi, mašni daritvi, ob svetopi-semki besedi, premišljevanju. Nadškof Šuštar, ki je vodil mašno slavlje, z njim pa je somaševalo 95 duhovnikov in koprski škof Pirih, je v nagovoru spodbujal mlade: »Bodite odprti za vsa dogajanja pri nas in po svetu, sodelujte pri vsem po svojih dobrih močeh.«

V SPOMIN NA PESNIKA BALANTIČA

Tudi pesnik France Balantič je našel pot domov, čeprav so nekdanji oblastniki ukazovali, da se njegovo ime in delo briše iz javnega spomina. Budno so nadzorovali, da je bila njegova gomila vedno zapuščena in prerasla s koprivami; sveže rože so sproti izginevale na odpad, kdor pa si je drznil prižgati svečo, pa bil že naslednji dan klican na zasliševanje.

Dne 23. novembra 1990 pa sta se cerkniška občina in Društvo slovenskih pisateljev spomnila tragično umrlega pesnika Franceta Balantiča. Med napadom Tomšičeve brigade na domobransko postojanko v Grahovem pri Cerknici je v noči med 23. in 24. novembrom leta 1943 padel slovenski pesnik France Balantič, star še ne polnih 22 let. V spomin na pesnikovo tragično in grozljivo smrt v plamenih je bila v Grahovem in v Cerknici slovesnost, na kateri so odkrili spomenik arhitekta M. Lobode in se s kulturnim programom spomnili pesnikovega življenja in njegovega pomembnega literarnega dela. V kulturnem programu so sodelovali učenci domače šole, mešani pevski zbor iz Starega trga, Balantičeve pesmi je bral igralec Boris Kralj, o njegovem delu in življenju pa je govoril France Pibernik.

V ARGENTINI JE UMRL DR. JOŽE KRIVEC

V Buenos Airesu je v 75. letu umrl pisatelj dr. Jože Krivec. Pokojni je stopil pred slovensko javnost s svojo prvo knjigo leta 1942. V Slovenčevi knjižnici je izšla zbirka njegovih črtic z naslovom »Dom med goricami«. Z njo se je predstavil kot sin Haloz, tistega dela slovenske zemlje, ki dozdaj še ni imela svojega izrazitega glasnika v zboru slovenskih pisateljev. V teh haloških sončnih vinskih goricah, kjer ni strnjenih vasi, temveč so posamezni domi in kočje raztresene med goricami pod skupnim imenom v Varejah, se je rodil l. 1916 Jože Krivec. Osnovno šolo je obiskoval v Vidmu, leta 1937 je maturiral na Ptuju, pravno fakulteto

je končal pod italijansko okupacijo. V emigracijo je odšel 6. maja 1945, najprej v Avstrijo, zatem v Italijo, na koncu pa se je ustavil v Argentini. Tu je bil več let kulturni referent pri osrednjem Društvu Slovencev, za Svobodno Slovenijo pa je ocenjeval knjige in razne prireditve. Bil je večletni predsednik Pisateljske družine France Balantič. Že pred odhodom v emigracijo je objavljал svoje pesmi in črtice v Domu in svetu, Obisku, Vigredi, Slovenčevem koledarju, Vrtcu, Slovencu, Slovenskemu domu in Domo-ljubu, kjer se vedno in povsod rad spominja svojih Haloz, njenih lepot, trpljenja viničarjev, haloških goric, klopotcev in zvonov.

V zdomstvu je Jože Krivec ostal zvest dominsvetovski tradiciji in opisovanju domačih Haloz. Njegovo najpomembnejše zdomsko delo je knjiga črtic in novel pod naslovom »Pij, fant, grenko pijačo«, ki je leta 1979 izšla pri Slovenski kulturni akciji. Sodeloval je v zborniku Dom in svet 1888–1988, ki ga je leta 1989 izdala Mohorjeva družba v Celju; o njem je dejal, da ga je bil zelo vesel, »kajti nisem čutil večjega zadoščenja, kot je bilo to, da sem po 40 letih lahko v svoji domovini – Sloveniji brez cenzure spet tiskal svoje stvari.« V Mohorjevem koledarju za leto 1980 je izšla njegova črtica Pozdravljen, dober človek.

KARAVANŠKI PREDOR ODPRT

Z odprtjem karavanškega predora se je Jugoslavija čez noč za eno uro približala Evropi. Na tako imenovani turski avtocestni povezavi od Münchna, Salzburga, Beljaka in naprej je s tem v bistvu odpravljena še zadnja resna naravna prepreka na poti proti jugu. Predor je eden najsodobnejših objektov te vrste v svetu, zgrajenih v zadnjem času. Ključ za to, kako in koliko bomo vse njegove prednosti znali izkoristiti, je izključno v naših rokah.

Karavanški predor so slovesno odprli 1. junija 1991, naslednji dan pa je stekel skozen promet. Slovesnosti sta se med drugim udeležila predsednik slovenske vlade in ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar. Karavanški cestni predor je dolg 7864 metrov in ga strokovnjaki uvrščajo med gradbeno najzahtevnejše tovrstne objekte v Alpah in enega najsodobnejše opremljenih cestnih mejnih prehodov v Evropi, odprt za

ves promet. Predor pod Karavankami naj bi postal in za vedno ostal na obeh straneh teh lepih gora vhod v deželo strpnih, prijaznih in zadovoljnih ljudi.

SPRAVNI SPOMIN IN POKLON POBITIM

Nedelja, 8. julija 1990, je bila za slovenski narod pomemben, zgodovinski dan: dan sprave med živimi in simboličnega pogreba domobrancev, nekaj tisoč slovenskih mož in fantov, pobitih, mnogih še napol živih vrženih v brezna Kočevskega Roga v tednih po končani vojni. Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar je za te sinove slovenske zemlje, ki se jih doslej v javnosti niti omenjati ni smelo, po petinštridesetih letih opravil bogoslužni pogreb zadnjega slovesa za rajne. Po maši, pri kateri je sodelovalo 75 duhovnikov, je predsednik republike Slovenije Milan Kučan prebral svoj spravni govor. Zatem so tako dolgo pozabljenim, mrtvim izbrisanim iz spomina, kakor so hoteli povojni oblastniki, izkazali čast slovenski pesniki in pisatelji. Na gozdni poseki pri grobišču se je pri tem spravnem obredu zbralo okoli 30.000 ljudi, povečini svojcev in sorodnikov pobitih, stotisoči pa so to spravno prireditev gledali po televiziji.

Spomenka Hribar, ki je prva sprožila nagovarjanje k spravi med Slovenci, je o tem velikem slovenskem spravnem dnevu zapisala: »8. julij je bil velik dan. Njegov pomen bo odkrivala še dolga prihodnost. Tega dne smo postali spet neokrnjen, cel narod; s tem, da smo se poklonili spominu doslej namenoma zamolčanih, ne da bi pozabili na tiste, ki smo se jih javno že prej spominjali, smo sprejeli svojo preteklost nase. Mirno, dostojanstveno, zrelo. Komunizem in anti-komunizem sta odšla v preteklost, ostali smo ljudje, z bolečino zazrti v preteklost, z upanjem v prihodnost. Slovenci smo s spravo postavili nov začetek svoje nacionalne zgodovine, svoje prihodnosti.«

S pogrebno slovesnostjo na gozdni poseki pri grobišču Pod Krenom smo pobitim hoteli vrniti najbolj temeljno človekovo dostojanstvo, ki ga dolgujemo mrtvim: da so prištet med mrtve in da imajo svoj grob.

Sprava se je z vsem tem šele začela. Spra-

ve namreč ni brez čim polnejše resnice; do te resnice pa je pot še dolga. Tisoče življenj je v črnih tleh na Teharjah. Teharje so drugo veliko pokopališče pobitih med zadnjo vojno in po njej. Tukaj je bila pomorjena skoraj v celoti domobranska vojska in svojci, ki so delili z njo isto usodo. Bližnjo in daljno okolico Celja so ob koncu zadnje vojne posejali z grobišči nekaj desetletja ljudi, možkih, žena in otrok predvsem hrvaške narodnosti – ljudje brez pravnega pouka, brez pravice do pritožbe. Tu je človek postal samo še označena količina, tu so iz njega naredili odpadke. In za potrditev tega so čez kosti mučenih desetletja navažali industrijske odpadke... Bodi ta grozljiva izkušnja za vedno za nami. Naj nas resnica o preteklosti ne razdvaja, ampak krepi v volji do novega sožitja. Po spravnih slovesnostih v Rogu, 8. julija 1990, je bilo vedno bolj glasno vprašanje, kdaj bo podobna spravna slovesnost na Teharjah. Tako je prišlo do pogrebne maše in državnega poklona teharskim žrtvam dne 14. oktobra 1990. Pogrebno mašo s somaševanjem in pogrebne molitve je vodil mariborski škof dr. Franc Kramberger. Cerkvenemu delu je sledil državni del z govorom predsednika republike vlade Lojzeta Peterleta, nato pa pričevanje preživelega domobranca Tineta Velikonje, ki je svoje pričevanje končal z besedami: »Počivajte, drage sestre in bratje, v tem neprijaznem kraju. Hodili bomo k vam in skrbeli, da se ne bo pozabilo, ne v želji po maščevanju, ampak da se kaj takega ne bo nikdar več ponovilo.

Tako smo hodili od brezna do brezna, od jame do jame in dan za dnem odkrivali nove žrtvene kraje.

Dan sprave in molitve za mir in pokoj pobitim je bil 22. julija tudi v Crngrobu, kjer je maja 1945 našlo smrt mnogo nedolžnih ljudi, Slovencev in Hrvatov. Neznani grobovi so raztreseni tudi drugod in mnoge šele zdaj odkrivajo. Vseповsod vznikajo grobovi, kot da jih prej ni bilo. Toda bili so. Le vedeti zanje nismo smeli in hoteli. Res je, kakor da bi grobovi po slovenski zemlji vznikali na novo, toda Krimska jama se od drugih grobov, tistih v Kočevskem Rogu ali na Teharjah bistveno razlikuje. V tej jami so dotrpeli nedolžni ljudje, kmečki gospodarji in fantje, mlada dekleta in žene, ljudje, ki od svojih sonarodnjakov in prvih partizanov niso pričakovali nič hudega. Imeli so ti ljudje eno samo napako: Niso bili po meri revolucije, ki je prav tedaj, v letu 1942, začela jemati svojo mero. Ali pa rešenci z vlaka, na

katerem jih je okupator peljal v koncentracijsko taborišče. Izdajalci, ki bi zaslužili smrt? Prav gotovo oni to niso bili! Tisti, ki se svojim »rešiteljem« niso hoteli pridružiti, in so želeli samo domov, so končali v tej strašni jami, ki sega do pekla človeške hudobije.

»Stojimo ob jami groze.« je žalni romarski zbor nagovorila Spomenka Hribar. »Predsmrtni kriki, molitve in rotenja Boga in človeka še drhtijo od tod. Te za uho neslišne prošnje smo zaslišali tudi mi, ki smo se zbrali skoraj petdeset let potem, ko so rezale gozdno tišino. Zbrali smo se, da javno počastimo žrtve revolucije. Nekaj čudnega se nam dogaja danes. Vsepopovod vznikajo grobovi, kakor da jih prej ni bilo. Toda bili so. Le vedeti zanje nismo smeli in hoteli. Res je, kakor da bi grobovi po slovenski zemlji vznikali na novo... Še vedno stojimo pred jamo groze. Smo ljudje, ki imamo dolžnost do mrtvih, da jih počastimo, in dolžnost do nas samih, da se spravljamo med sabo, in imamo dolžnost do prihodnosti, da jo neustrašno vzamemo nase.«

Beograjski nadškof dr. Franc Perko je govoril z glasom Cerkve: »Mrtvi nas opominjajo! Nikoli se ne smemo predati skušnjavi sovraštva, maščevanja, nerazumevanja, to namreč vodi človeka in narod v nesrečo. Te žrtve kličejo k spravi. Na prihodnost slovenskega naroda kličem božjega blagoslova. Te rajne brate in sestre prosimo božjega blagoslova za naš narod, blagoslova za vse tiste, ki skrbijo za javno blaginjo, da bi vodili slovenski narod k resnični suverenosti, k svobodnemu odločanju o svoji prihodnosti, v zvestobi predvsem tistim globokim krščanskim koreninam, ki so več kot tisočletje oblikovale dušo in srce slovenskega človeka.« Spravne slovesnosti na Lajšah nad Cerknim na binkošno nedeljo 1991 so bile namenjene spominu 3. februarja 1944 ubitih cerkljanskih kaplanov Lada Piščanca in Ludvika Sluga ter dvanajst drugih žrtev iz Cerknega in okolice. Med mašno daritvijo za pokojne se je koprski škof Metod Pirih spomnil tudi vseh drugih žrtev vojnih in povojnih let, duhovnikov in laikov, pripadnikov različnih narodnosti, ki so kjerkoli na Primorskem našli svojo smrt, pa vse do zdaj še nimajo svojih lastnih zaznamovanih grobov. »S tem simboličnim pogrebom za cerkljanske žrtve in za vse tiste verne, ki so našli smrt drugod.« je v mašnem nagovoru rekel škof Pirih, »hočemo rajnim izkazati spoštovanje, ki jim pripada zaradi njihovega človeškega dostojanstva. Naj jim Bog nakloni večno srečo

pri sebi, živim pa naj podeli pomoč, tolažbo in varstvo... Domačini Cerknega so bili od vsega začetka prepričani, da so cerkljanske žrtve nedolžne; v zadnjih letih pa o tem vse pogosteje in glasneje poročajo tudi naša javna glasila. Prosim in zahtevam, naj se o tem dejanju in o drugih podobnih primerih na Primorskem temeljito razišče in javno razglasi vsa resnica ter se uvede postopek za rehabilitacijo nedolžnih žrtev. Iskati in priznati moramo resnico, vso resnico, četudi je boleča, ker nas bo samo resnica osvobodila in omogočila spravo med preteklostjo in sedanjostjo. Ko molimo za naše drage umrle brate in sestre in kličemo nanje milost božjega miru in odpuščanja, prosimo tudi sami zase in drug za drugega, za tiste, ki nosijo odgovornost v življenju naroda in za našo domovino, da bi v slogi delali kot duhovni ljudje za splošni človeški blagor v medsebojnem spoštovanju, za mir in spravo med nami.«

Spravne slovesnosti v spomin nedolžnim cerkljanskim žrtvam se je udeležil tudi član predsedstva Republike Slovenije Ivan Oman.

NOVOLETNO SREČANJE MLADIH V PRAGI

Leto dni osvobodjena prestolnica Češke in Slovaške je za nekaj dni postala prestolnica mladih iz vse Evrope. Taizejska skupnost, ki jih je povabila k skupni molitvi za zaupanje in spravo med vsemi narodi, se je za Prago odločila zato, ker to mesto simbolizira prenovljeno Evropo in združitev Vzhoda in Zahoda, ki ju več ne ločuje železna zavesa, ampak ju povezuje vera v skupno duhovno dediščino.

Odzvalo se je štiriinosemdeset tisoč mladih iz skoraj vseh evropskih dežel, med njimi okoli 2000 Slovencev, okoli 35.000 Poljakov, prišli pa so tudi Litovci, Latvijci in Estonci, močno so bili zastopani tudi Nemci, Italijani in Španci. V velikanskem praškem parku Letna so bili postavljeni ogromni šotori, kjer so se srečevali vsi udeleženci romanja. V teh šotorih so potekale skupne molitve, ki so jih vodili bratje iz Taizeja. Srečanja se je udeležil tudi ustanovitelj taizejske

ekumenske skupnosti. Brat Roger je vsak večer romanje spodbujal k preraščanju mladostja in ponižni molitvi, ki edina lahko ozdravi skrite rane srca. Duhovnost in molitev morata najti odmev v srcih ljudi, ki nas obdajajo, kjerkoli smo. Brat Roger je poudarjal, da mladih ne sme biti več strah pred novimi dogodki, zato naj se ne bojijo v družbi sprejeti svoje odgovornosti.

SLOMŠKOV SPOMENIK V SLOVENSKI BISTRICI

Zadnjo majsko nedeljo 1991 je bila ob cerkvi v Slovenski Bistrici pomembna kulturna prireditev: odkrili so Slomškov spomenik, ki so ga v letu 1941 Nemci odstranili, po vojni pa si nihče ni upal na dan z drzno pobudo, da bi ga znova postavili v spomin. Zlasti med mladino pozabljeni Slomšek se je zdaj vrnil med svoje. Škof Kramberger, ki je spomenik na novo odkril, je ob tej slovesnosti dejal: »S Slomškovim spomenikom naj se med nas vrne tudi vse tisto, kar je on učil. Odkrivam spomenik z željo, da bi nagovoril našo mladino, ki je naše veselje, upanje in prihodnost, z željo, da spomenik nagovori vse tiste, ki z mladino delajo; nagovori naj tudi vse voditelje našega naroda, vse duhovnike, vse kristjane, vse naše rojake.«

Množico zbranih ob cerkvi in spomeniku je pozdravil tudi minister Andrej Capuder, ki je dejal: »Vrnitev Slomška v naš čas zavzuje vse, da bo pri nas tudi ostal z vsem, kar nam pomeni.«

BODI NAM LUČ

V spomin prim. dr. Emanu Pertlu

Na desni strani vhoda na pobreško pokopališče v Mariboru stoji na grobu ob cipresah velik marmornat križ. Pred njim je na plošči vklesan napis :prim. dr. Eman Pertl (1907–1987).

Tako je zaznamovan zadnji dom zdravnika specialista dermatovenerologa, nekdanjega ravnatelja Splošne bolnišnice Maribor, predstojnika dermatološkega oddelka, skrbnega raziskovalca zgodovine zdravstva na Slovenskem, prosvetitelja, tenkočutnega učitelja in prijatelja, ki je črpal moč za bogato in plodno življenjsko pot iz svoje globoke religiozne osnove in tenkočutnega smisla za resnico in lepoto.

Govoriti o prim. dr. Emanu Pertlu pomeni govoriti o človeku, zdravniku, učitelju in prijatelju. Pomeni govoriti o prijateljstvu, temelječem na dostojanstvu, vdanosti in plemenitosti, njegovi razumnosti in njegovem talentu.

Ta šopek vrlin je vzcvetel v dolgem in ne malokdaj težavnem življenju. Toda vedno z daljnosežnim pogledom, vedno z zaupanjem v pozitivne vrednote življenja in vedno v boju zoper negativne strani za blaginjo človeka. Te vrline je izžareval na mlajše generacije. Ime prim. dr. Pertla spremlja spoštovanje, prečiščeno v talilniku vsega njegovega življenja.

Srečati prim. dr. Pertla je pomenilo srečati dušo, ki sledi svoji stezi. Ta pa vodi iz učiteljske družine, ljudske šole v rojstnem kraju Kapeli pri Radencih, klasične gimnazije v Mariboru, medicinske fakultete na Karlovi univerzi v Pragi, zaradi ekonomske krize in draginje še v Beogradu, k opravljanju zdravniškega poklica v več krajih Slovenije, specializaciji iz dermatovenerologije v Mariboru, izgnanstvu v Srbijo, vrnitvi v Maribor in do popolne predanosti svojemu narodu, ki jo je razodeval z govornjo in pisano besedo na zdravstvenem, zdravstveno-zgodovinskem, jezikoslovnem, literarnem in glasbenem področju. Predsedniškemu mestu Katoliških organizacij v Pragi, ki so ga zaupali mlademu študentu medicine Pertlu, so sledila tudi najvišja priznanja za delo v domovini.

Srečati prim. dr. Pertla je pomenilo srečati izredno in vsestransko osebnost z neizčrpnim znanjem, ki je temeljilo na delu, oprav-

ljenem z ljubeznijo. Ob podatkih o njegovi plodni življenjski poti se človeku zazdi, kakor da mu je bil dan že od rojstva prekratek za delo.

Mnogo energije in časa je posvetil mladim, zavedajoč se, da se bolezen dobe kaže najprej na mladini. Kot venerolog je od spolne poučitve prešel k spolni vzgoji in s številnimi predavanji po Sloveniji in zamejstvu, zapisi, brošurami in knjigami opozarjal na pravilne medčloveške odnose.

Nam, ki stopamo za njim, je zgled velikega strokovnjaka in odličnega poznavalca številnih mejnih področij medicine, predvsem pa zgled zdravnika, ki je ljubil red, resnico in poštenost.

Živel je za ljudi in bil rad med ljudmi. Vse njegovo življenje so nenehno prevevale nove ideje, nove zamisli s preroško vsebino, predvsem pa velika delavnost, ki se je napajala v krščanskem etosu. Bil je učitelj, ki ne vabi učenca v hišo svoje modrosti, marveč na prag njegovega lastnega duha.

Prim. dr. Pertla ni več med nami. Ostal nam je njegov življenjski opus kot zanesljiv kašipot za ohranitev vsega, kar slovenski narod uvršča med zdrave, kulturne in civilizirane narode.

Ko odhajam izpred križa na grobu, se še močneje zavedam vrzeli, ki je ostala za njim in hkrati čutim dolžnost slediti njegovemu zgledu. In zdi se mi, da se še temne ciprese v vetru klanjajo njegovemu spominu...

Karolina Godina

MLATILNICA ROPOČE

Ko vstajajo na vzhodu prvi prameni zlate zarje, ogleduje mlatilnico strojnik, ji priliva olja in jo preizkuša. Ko pokrije vzhod rdeči škrlat, je okoli mlatilnice že vse živo.

Kupi snopov – kot gore – čakajo. Zaropoč stroj nad sto rok se zgane.

Mlatilnica ropoče, ropoče; ropoče od jutranje zarje do zarje večerne, ropoče iz dneva v dan. Gore pšeničnih snopov splahneva jo, gore slame naraščajo. Vrečo za vrečo napolnjujejo s pšenico, voz za vozom odvažajo zrnje izpred oči zaprašenih in oznojenih delavcev. O, saj ni kdaj pomisliti, kdo bo jedel beli kruh iz pšenice, ki so jo sejale, kosile, vezale v snope in jo podajajo mlatilnici žuljave roke. Mlatilnica ropoče in je nenasitna in neutrudljiva. Sto in sto rok ima dela pri njej, na njej in okoli nje. Roke omahujejo. Jemlji snope s kupa, razvezuj jih, podajaj jih sosedu, podajaj jih v žrelo mlatilnice, odmetavaj slamo, strezi zrnje, napolnjevaj vreče in jih odnašaj, odstranjuj pleve. Sto in sto rok se giblje okoli mlatilnice iz zore v mrak, dela, dela med ropotom, dela med zateglimi piski in nima niti kdaj pomisliti, kako bi se čudom čudile oči dragih tam po Goričkem, da vidijo te gore pšenice, ta zlati dež zrnja, ki pada iz mlatilnice.

Sonce žge neusmiljeno. Neutrudljiva je mlatilnica in nenasitna in kriči po pšenici, da nimaš kdaj niti obrisati potu, ki ti curkoma lije po obrazu in sili v oči.

Ilonka priteče iz kuhinje; vsa rdeča je in razjarjena. Noče več kuhati, pri mlatilnici hoče delati ali pa gre domov. Časar maha z rokami in ji nekaj pripoveduje. Upravitelj prihaja iz kuhinje in se smehlja in igra z bičevnikom. Ivan pozabi na delo in pogleduje Časarja in Ilonko in upravitelja.

Mlatilnica, nenasitna mlatilnica ropoče, ropoče, ropoče. Andraž ji podaja v žrelo pšenico, podaja, podaja, podaja. »Kaj le stori Ivan?« pomisli in podaja žrelo pšenico, podaja...

Presunljiv krik plane z mlatilnice in se zaje delavcem v kosti in mozeg. Strojnik plane k stroju in ga zaustavi. Vsi na mlatilnici in okoli nje čujejo, da prihajajo iz njene notranjosti vse drugačni glasovi ko mlatev pšenice.

V kepo zvit visi nad žrelom mlatilnice Andraž, pozelenel je njegov obraz, oči buljijo v Verena, ko da hočejo izstopiti iz jamic,

ječanje, da bi pretreslo kamen, prihaja iz njegovih ust.

Verenu kar zagomazi po hrbtu, zazebe ga pri srcu in lasje mu vstajajo. Nič ne premisli, naglo se skloni, zgrabi Andraža in ga sunkoma potegne od žrela.

Pretrsljiv krik pretrese ozračje. Verenu je pri srcu, ko da je iztrgal Andražu živo roko iz živega telesa. Pogleda. In se mu temni pred očmi.

»Jezus!... Kriste!« ječijo prestrašene ženske, nekatere zajokajo in obračajo poglede, da ne vidijo Andraža.

Andraž se zvija v Verenovem naročju. Desne roke nima. Le nekoliko mlade Andraževe desnice še moli izpod ramena – ah, pa to ni del roke. Rdeč, s prašno in okrvavljeno srajco pomečkan kos rane je. In iz rane lije, lije, brizga, temnordeča kri, temnordeča kri Andraža, edinega še živega sina vdove Sotličke...

Mlatilnica ne ropoče. Tišina. Ko onemeli, v silni grozi gledajo delavci spačeni obraz Andražev in rdečo rano.

»Pomagajte, pomagajte...« Ko v smrt-nem strahu ječi Veren, pa sam ne ve, kako naj pomaga, kdo naj pomaga. Vanj brizga rdeča kri Andraževa, na mlatilnico se cedi, zlato pšenico škropi. Veren drži Andraža v naročju in mu gleda v obraz ko detetu, ki umira, pa mu ne more pomagati.

»Dol z mlatilnice!« pride do sape Časar.

Nekaj rok se dvigne k Verenu, ki jim izroči Andraža.

Veren skoči z mlatilnice. »Pomagajte, pomagajte, ljudje božji! Mislite na mater! O...!« Ko da mu je pobegnila vsa pamet glave, prosi pomoči in brezupno pogleduje po enem, po drugem.

»Obvezite ga!« Upravitelj pristopi in si ogleda rano. Na obrazu se mu pozna, da ga pogled vznemirja in da mu je odvraten.

»Sem ga položite!« Časar pokaže na travo.

»Obvez, obvez!« kriče moški vsevprek in se gnetejo k Andražu. Vsakdo bi rad pomagal, pa ne ve, kako bi in s čim bi pomogel. Obvez ni.

»Tu, obveza!« Veren strga srajco z života in moli kos platna možem okoli Andraža.

»Preprašna je srajca in vsa prepotena!«

»Zastrupili bi mu kri!«

»Čistih obvez!«

Predpasnik!« Ilonka odveže svoj beli predpasnik in ga moli možem.

»Za prvo silo bo!«

»Vode, vode!«

»Naj skoči kdo po kako njegovo belo, čisto srajco!«

»Nima nobene bele srajce! Prinesem svojo!« Ivan hiti proti hlevu.

Andražu strgajo srajco z desnega ramena in ogledujejo del roke, ki je niso zmleli zobje mlatilnice. Kri vre, vre iz rane in curlja na zeleno travo.

»Kri mu moramo ustaviti!«

»In izprati rano!«

»Kako?«

In si ne vedo pomagati.

»Saj mu odteče kri, ljudje božji, saj mu vsa odteče! Izkrvavi!« Veren vikne, odrine može, poklekne k Andražu in pograbi po rani. »Vrvico, vrvico! Hitro vrvico, da mu prevezemo roko nad rano in mu ne odteče kri.«

Vrvice ni pri roki in nihče se ne spomni, kje bi mogel v naglici stakniti kos vrvice.

»S čevlja jo vzemite, če ni druge!«

Andražu hočejo sezuti čevlji.

»Hitro, hitro! Križ božji!«

Horvat je naglo sezul svoj čevlji in nudi Verenu kos jermena.

»Podrži roko, da jo zavežem!«

Silno zaječi Andraž.

»Nič ne pomaga! Mora biti, sicer izkrvaviš! Ali ne veš, kaj sem obljubil materi?« In Veren z vso močjo zadrgne jermen.

Slabeje in slabeje stoka Andraž. Ko da ga zapuščajo moči in se poslavlja duša.

»Svečo, svečo!« krikne nekdo v strahu.

»Kaj ste obnoreli?! Saj ne sme umreti! Andraž ne sme umreti, ne sme! Kaj se vam ne smili njegova uboga mati!« Ko da je sam obnorel, se grabi Veren za glavo in išče s pogledi tistega, ki je skričal po sveči.

Pritajeno plačejo ženske, mrko se spogledujejo može in fantje.

Upravitelj naglo odide na marof.

Časar zmajuje z glavo in ogleduje s krvjo oškropljeno pšenico, s krvjo oblitno mlatilnico, s krvjo in zmečanimi človeškimi koščicami in s koščki mesa pomešano zrnje.

Iz povesti Kruh (1927) Matije Malešiča

SMRT MIKLÓŠA KÜZMIČA

Sreda, 11. aprila 1804. Po vsej slovenski okroglini zvoní. V tihem žaru se blešči pol-dan. Nebo se kakor neizmeren ocean boči nad zemljo in ljubosumno varuje posevke rži in pšenice.

Zvoni. Morebiti tlačanu, ki je končal svojo tlako na zemlji? Ne, to dolgo zvonjenje zbuja drget, trzajoč tok čustev, nerazumljivo notranjo bolečino, ki z vso silo plane na dan. Umreti je moral kak velik mož! Glej, visoki bori in jeliči na Goričkem kipijo kvišku kakor ogromne sveče na oltarju slovenske okrogline in slepeči žarki jim prižigajo vrhove. Velike sveče ob mrtvaškem odru velikega moža.

Zvoni po vseh cerkvah od Turnišča prek Beltincev, Sobote in Tišine do Cankove in od Cankove prek Jelene, Jurija, Gornje Lendave do Nedele in Dolencev ter od Dolencev prek Bedenika do Martjanec in Bogojine.

Zvoni. Dolgo in pritajeno. Tlačani na polju prenehajo delati, se odkrijejo in molijo. Dokler zvoní, imajo odmor. Tudi najhujši valpti, višji graščinski hlapci in nadzorniki, jih ta čas ne silijo k delu. Vsak zvonar to ve, zato zvoní dolgo. V dno srca je prepričan, da opravlja veliko in pomembno delo. Zvon nima samo bronastega jezika, ampak tudi mehko srce, ki boža in rani, gradi in podira, poje in joka. Po hribih in dolinah nastavlja svoja ušesa, da bi iz načina zvonjenja razbrali, kdo je odšel z ogromne šahovnice človeštva: grof, kmet, tlačan ali hlapec.

Zvoni. Po cesti od Sobote do Martjanec stopa mož pri osemtridesetih. Od časa do časa si obriše pot, ki mu curkoma teče po čelu. Na sebi ima ponošeno dolgo suktnjo iz debelega platna, ohlapen telovnik, zapet do vratu, in črne hlače, ki so na kolenih že oguljene in sive. V desnici drži star, a dobro okrtičen okrogel klobuk.

Ko ne bi bil tako zamišljen, bi bil slišal pogovor z dvorišča hiše ob cesti:

»Juditka, kje si?«

»Kaj je, mamica?«

»Zvoni.«

»Slišim.«

»Juditka, ti boš še dolgo živela. Zapomni si to ime: MIKLOŠ KÜZMIČ. Kadarkoli boš slišala izgovoriti to ime, skloni glavo.«

V Martjancih je popotnik zavil proti župnišču. Na pragu je srečal plebanuša Mihaela Gabra.

»Mihael,« je vprašal popotni, »zakaj povsod tako zvonijo? Kampanatorji potegujejo za vrv, kakor da bi bila od njihovega zvonjenja odvisna usoda slovenske okrogline.«

»O, Simon Čerģič, si ti edini tujec v Slovenski okroglini, ki ne ve, kaj se je zgodilo?«

»Nisem več v Slovenski okroglini,« je odvrnil Čerģič. »Lani avgusta sem se preselil iz Gornje Lendave v Tömörd. Že tri dni sem na poti prek Kőszega, Gradca, Radgone in Sobote. Kaj se je zgodilo?«

»Mikloš Kūzmič je umrl.«

Ko bi bila udarila strela tri korake od njiju, se Čerģič ne bi bil tako ustrašil, kakor se je ob teh besedah.

»Mihael, prosim te, reci, da to ni res!«

»Pesniki ste vsi takšni, zasanjani v deveta nebesa. Zato vam je treba dvakrat povedati. Torej poslušaj: danes ob sedmih zjutraj, to je v sredo, enajstega aprila leta tisoč osemsto štiri, je umrl Mikloš Kūzmič.«

Čerģiču so se odprle zapornice solz in iz srca so mu privreli verzi:

Muze, jokati začnite,
v žalnih oblačilih z mano se solzite!

Sloven! desnica, glej, ti omahnila je,
jo KÜZMIČEVA smrt pobila je.

Slavija! če v tebi polje topla kri,
pomisli, z njim zaklad zgubila si!

Sloveni, zdaj sirote ste; večja od morja
je bolečina vašega srca.

Kdo branil vas bo pred lažnivci mnogimi?
Skovikajo kot sove z glasovi neubranimi!

Matija Malešič

VEČERNO ZVONJENJE

Nenadoma se me je moja mati oklenila prav tesno in me potisnila bliže k oknu. Sedel sem na robu mize, ves majčken in drobčkan. Slonela je ob meni in zrla z zamišljenimi očmi zdaj v mene, zdaj skozi okno. Še danes vstajajo pred menoj njeni plahi pogledi in sklonjena glava.

Biti je moralo to prav v moji zgodnji mladosti. Mislim, da je bilo res že davno, kajti v spominu se mi vzdrami včasih le delček te nebojlene sanje. Tako rad bi vedel, kaj se je zgodilo prej. Kje sva bila z materjo, preden sva se znašla ob oknu? Kako da me je prav k oknu posadila?

Čisto nepričakovano se mi je tedaj zazdel svet silna uganka, nerazvozljana in čudovita, prostran, brez konca. Okrenil sem se, se stisnil k njej in jo plašno objel.

»Mamika! Ste že bili kdaj na tistem hribu?« sem jo pobaral in pokazal z roko na daljni hrib na obzorju. Gorice so oklepale na vrhu belo hišo in visok jagnjed ob njej.

»Seveda! Tolikokrat že!« je odvrnila.

Legal je večer. Večer z zlatim jesenskim soncem na nebu, s sladkim vonjem po grozdju in moštu in po dehtečih jabolkih. Poln čudovitih sanj in miru. Tiha sapica je plavala z zapada in obrnila zdaj pa zdaj kak list na trsu pred hišo.

»Koliko dni ste hodili tja?«

»Si neumen? Koliko dni! Dve uri vendar...«

Daleč se mi je zdel ta hrib od nas. Za nekaj dni hodá daleč proč, za nekaj celih dni in noči; a ona je pravila, da je blizu in bi ga lahko z roko dosegel.

»Dve uri?« sem bil radoveden. »Kako dve uri, ko pa je videti tako daleč!«

»Samo dve uri!« je pritrdila.

»Mama! Kaj je za tistim hribom? Na drugi strani, kamor ne vidiva od tod?« sem sitnari.

»Kaj pa naj bi bilo? Vse takó kot na tej strani! Gorice so tam, hiše, ljudje. Ceste in poti. Ljudje hodijo po njih v svet in se spet vračajo.«

»Ljudje hodijo tam v svet? Tam pelje pot v svet? Kaka je tista pot?«

»Na vse strani držijo poti v svet! Kamor koli stopiš, povsod prideš do cilja. Svet je širok!«

Da bi si bil mogel predstavljati tedaj, kaj je svet, kako in kje so ceste, ki te vanj popeljejo! Vse govori o njih, a nihče ne pove, kakšne so in katera je prava.

»In kaj je tam dalje zadaj?«

»Tam so pa vasi, trgi, mesta, bele cerkvice, kamor hodijo ljudje v nedeljo molit.«

»Kako pa je tam, kjer ste bili vi najdalje v svetu? Kako je tam daleč?«

»Tam daleč zadaj, kjer sem bila najdalje, je Gora. Tja romajo procesije na božjo pot prosit Marijo, da bi nam bilo prizanešeno s hudimi stvarmi. Okrog nje se zbirajo revni

in pomoči potrebni, ki sklepajo pred nebeško materjo roke in prosijo njenega usmiljenja. Veš, tjakaj jih veliko pride in vsi prosijo!«

»Tam je Gora?« sem bil radoveden. »Kaj dela tam Marija?«

»Milosti in blagoslove deli. Poslušá prošnje nas ubogih ljudi in posreduje pri Bogu za nas. Za vse nas, ki se k njej zatekamo in jo ponižno prosimo. Tam kraljuje v oltarju in ogrinja s svojim plaščem vernike...«

»Zakaj jih ogrinja?«

»Vzela jih je pod svoje varstvo. Brani jih pred nevarnostmi!« Zazrla sva se v večer. Drobni črički so že drobili skrivnostno pesem v gorici pred hramom, sonce je odšlo spat za daljne hribe, tihota je razpela krila čez zemljo. Noč, sprva svetla, potem mračna, temnejša, nazadnjé črna jesenska noč. Črna in sladko dišeča... Nekje na zapadu, daleč za hribi, je lahko zazvonilo. Prisluhnila sva. Plaval je bronasti glas znova s sapico pod večernim nebom in trkal na okno. Skrivnostno zveneče je pel.

»Večno luč zvoní! Na Gori se majejo zvonovi. Redkokdaj se sliši zvonjenje od tam. Zdaj bo zazvonilo vsepovsod po naših cerkvah, vsepovsod se bodo vzdramili zvonovi! Kakor bi se klicali, se bodo oglasili pri vseh farah in odgovarjali gorskemu.«

»Na Gori, mislite, zvoní?«

»Gotovo. Ob takih večerih se čuje semkaj. Ob večerih z mirno sapo. Boš slišal, kako lepo bodo peli, ko boš šel kdaj z mano tja in boš stal tik pred cerkvijo. Srce ti bo poskakovalo od samega veselja!«

Čim dalje, tem bolj hrepeni moje srce nazaj iz širnega sveta proti domu. Tja, kjer zori jeseni v goricah sladko grozdje in barva topla jesensko sonce lička jabolkam.

K tebi, mati, želi moje srce, da bi našlo v tvojem objemu zavetje in da bi spet včasih prisluhnila daljnemu zvonjenju v večernem mraku. Gledala bi naše hribe, z vinskimi goricami porasle, in jaz bi ti razlagal, kaj leži za njimi. Pripovedoval bi ti o tistih neštetihih potih, ki so razpeti v svet, o ljudeh, gorah in bleščočih vaseh, o vsem, kar sem kje srečal. Govoril bi ti, da bi strmela; tajalo bi se ti srce in žarela bi ti lica ob meni.

Tod da si hodil? To vse si videl?... bi vzdihnila in hrepeneče zrla po obzorju naokrog.

Gledam in strmim v hribe proti vzhodu. Kaj vse se skriva za njimi?

Ali še leže tam dobre ceste in poti, ki bi me peljale k tebi, mati? Kako je zdaj na

tistih belih cestah in poteh? So bleščeče vasi s prijaznimi domovi naših dobrih ljudi še raztresene ob njih? In ljudje in njihova srca še pojo, ko se vračajo utrujeni z dela? Še pljuskuje valovi veselega življenja čez žitno polje in zlate vinske gorice kakor včasih?

Ali zvonovi še zvonijo ob večernem mraku in kličejo težake z dela? Ali Marija na Gori še vedno razprostira plašč nad svojimi verniki, ubogimi ljudmi s ponižnimi obrazi, ki se zatekajo s sklenjenimi rokami in z gorečo molitvijo na ustih k njej? Se procesije trudnih romarjev še vedno vzpenjajo v hrib h Gorskji Mariji in pojo, neprestano pojo njene hvalnice? ...

»Mati! Mati!«

Kje si, da ni odgovora od tebe in se moj glas izgublja v prazno? Me ne slišiš? Si se zamaknila v prelep, z zlatom preprežen jesenski večer? Ali pa si žalostna, skrušena in molčiš, da mi ne podreš še zadnjega koščka skritih sanj? Oglasi se mi in povej, kako ti je sami onstran teh hribov, ki jih gledam od tod, da me že v očeh skeli. Kako dolga bi bila pot, da bi te našel? Bi še bil dan, ko bi se srečala in objela?

Molčiš? So ti onemele grenke besede na ustih?

Vsaj to povej, če Marija na Gori še blagoslavlja in deli milosti! Pojdi in poglej, ker si ji bliže! Mogoče boš hodila le tri ali štiri ure ... Zame bi bila pa predolga pot! Zagrnila bi me noč pred ciljem ...

Pa mi povej, dobra mati!

Ko se vrnem, bom šel tudi jaz s procesijo, da bom slišal spet mogočno zvonjenje gorskih zvonov. Tako zelo ga pogrešam, da me boli ...

Matija Malešič

ZLATA SKRINJA

Bilo je prvega avgusta tisoč šeststo štiriinšestdesetega, ko sta se spopadli na življenje in smrt v Modincih pri Monoštru v slovenskem Porabju dve velikanski vojski. Na desni strani Rabe je bila zbrana nad stotisočglava turška vojska, ki je doslej pred seboj pomendrala vse ovire od Velike Kaniže do Rabe in se je utaborila na gričih vse doli do Čretnika pa gor do Dolnjega Senika. Vodil jo je veliki vezir Küprili. Na nasproti ležečih vzpetinah na levi strani Rabe pa je taborila

manj številna, izmzgana in od lakote ter raznih črevesnih bolezni zdesetkana krščanska vojska pod vodstvom glavnega poveljnika Montecuccolija, zbrana od vseh vetrov Evrope, od Francije, Italije, Nemčije, Avstrije, Madžarske, Češke in seveda tudi iz slovenske dežele.

Glavna bitka je potekala na krščanski strani, kajti Turki so že prej prešli Rabo na več krajih, ker se jim je zdela ozka ravnina ob levi strani Rabe najprimernejše mesto, kjer bi lahko razvili svojo vojaško moč in premagali krščansko vojsko.

Klanje se je začelo ob devetih zjutraj oblačnega in čudno zatohlega dne in zmagovala je zdaj ena zdaj druga stran, vendar se je proti poldnevu zdelo, da pod strašnim pritiskom krščanske čete omagujejo, kajti Turki so naval za navalom drli čez Rabo in vedno znova nadomestili tiste, ki so padli. Na njihovi strani pa sta že padla Mehmed paša in Janičar paša, da je bil Kaplan paša ves besen in se je boril kot obseden. Kmalu popoldne pa je prišla kristjanom na pomoč nevihta, tako strahotna in divja, da so morali z vojskovanjem prenehati, saj skozi nalive nisi videl ne prijatelja ne sovražnika, razen tega se je bojišče spremenilo v strašansko blato, Raba je prestopila bregove in poplavlila bojišče.

Že med bitko se je skušal Kaplanu paši približati njegov pribočnik, pa ga je val zmešnjav vedno znova odrinil in šele sedaj, med bobnenjem groma in udarjanje strele, mu je mogel zaklicati:

»Sinka Jusufa je zadela krogla, go-spodar!«

»Kakšna krogla? Se ti meša? Kje je?«

Obrnila sta konja, prebredla naraščajočo Rabo in se naglo povzpela na hrib nad Slovensko vesjo. V pašinem šotoru je na rdeči blazini z zlatimi obšivi ležal deček, star deset let, čisto bel v obraz, oči pa so bile globoko temne in začudene, v kotičkih ust se je zarezala nedoločljiva poteza in nisi vedel, ali se bo deček zdaj zdaj nasmehnil ali zajokal. Usta je imel rahlo odprta, da sta se videli dve vrsti bisernobelih zob. Deček je bil brezmejno lep v smrti. Ko ga je oče zagledal, je od težke srčne stiske zahropel, pa se je takoj premagal in z ledenim mirom pogledal okrog sebe:

»Kako sta ga varovala? Kje sta onadva psa?« Misлил je dečka, dvojčka, ki ju je na nekem sejmu v Carigradu kupil za drag denar kot posebnost, ker sta bila tako popolnoma enaka med seboj, da ju nihče ni mogel

razločiti, kateri je kateri. Ta dva dečka, pet let starejša od njegovega Jusufa, naj bi sinčku delala družbo in ga varovala. Med bitko naj bi predvsem pazila, da mali ne bi silil v bližino bojišča.

Kaplan paša je hotel imeti sinka vedno pri sebi, vedno med svojim spremstvom, ker ga nikomur ni zaupal. Bil mu je živ spomin na pokojno ženo. Pa tudi mali Jusuf se je po materini smrti tako navezal na očeta, da bi zbolel, če ga kakšen dan ne bi videl. Mali je bil izreden jahač, prvi med strelci z loki, znal je že celo s puško ravhati in bil je izredno pogumen. Tudi med to bitko ni mogel strpeti v šotoru v varni oddaljenosti od bojišča, ampak je dvojčkoma zbežal in se skril v grmovju. Našla sta ga, toda ni se hotel umakniti s tega nevarnega kraja. Morala sta ga s silo vleči in tedaj se je zgodilo: neka zablodela krogla je zadela kakor mimogrede Jusufov vrat, mu pretrgala vratno žilo, da je mali samo malo zastokal in jima s svojo težo mlahavo obvisel na rokah. Kri je v drobnem curku brizgala iz vratne žile in odnašala dečkovo življenje kakor voda odnaša odcveteli rožni listek.

»In midva? To je tudi najina smrt,« sta rekla dvojčka drug drugemu, saj jima je gospodar večkrat rekel:

»Če se mojemu dečku kaj zgodi, se raje takoj obesita, kakor da bi prišla meni v roke.«

Ko sta zdaj stala ob mrtvem varovancu, sta se spogledala in rekla:

»Pobegniti ne moreva. Tudi ne veva kam. Nikjer nisva doma. Nikjer nimava ne bratov ne sestra ne očeta ne matere. Najbolje bo, da poiščeva vsak svojo svilenko vrstico.«

Pobrskala sta med svojimi stvarmi in z rdečo svilenko tanko vrstico v rokah sta splezala na vejo najbližjega drevesa. Vsak svojo zanko sta si nataknila okrog vratu, drugi konec sta trdno privezala na vejo, potem sta se tesno stisnila drug k drugemu. Nekaj časa sta še sedela na veji kot dva prestrašena mokra ptička, ko je nad njima divjal vihar in so strele udarjale vsenaokrog, kakor da je sodni dan, in nista čutila naliva, ki bi ju skoraj splavil z veje, ki se je v viharju zvijala in ju zibala v njun poslednji sen.

»Spustiva se z veje oba naenkrat, da ostaneva skupaj, in trdno se drživa drug drugega.«

»Povejva prej še tisto: Mali Jezuš. Tisto že znava, vse drugo sva pozabila.«

»Znava. In ko bova rekla amen, se pa spustiva z veje.« In sta začela:

»Mali Jezuš, pojva spat, Bogá zvat,
Mali Jezuš, lejko noč.
Maličko je moje srcé,
malo je pretesno,
pridi domou, oj Jezuš,
vzemi si v njem mesto. Amen.«*

Besedo amen sta bolj požrla kot izgovorila in tesno objeta, z vso močjo privita drug k drugemu sta zdrsnila z veje in obvisela. Kljub viharju je drevo rahlo vzdrhtelo od nenadnega natega in dve grlici sta v strahu sfrfotali izmed vej in vzleteli skozi nevihto in vihar v svobodno nebo.

Dečka nista vedela, da se je njuna kratka pot po dolgih ovinkih od takrat, ko so ju ugrabili Turki, končala čisto blizu doma, saj je ta molitev, drobna ljudska umetnina, doma v Slovenski vesi, kjer jo je takrat poznal vsak otrok.

Ko je pribočnik Kaplanu paši pokazal na nihajoči telesi objetih dvojčkov na veji zadaj za šotorom, je ta povetil glavo in si dejal: KISMET, USODA!

Kaplan paša je bil človek dejanj. Takoj je zapovedal, da je treba najti najboljšega kovača. K njemu je dal odnesti kar lepo vrečko zlatnikov in mu naročil, naj iz njih naredi zlato krsto, zlato skrinjo za njegovega sinka.

»Ne polakomni se, da bi kakšen zlatnik vzal zase, sicer izgubiš glavo. Nagradil te bom jaz in pošteno!« so sporočili kovaču. Kovač in pozlatar, vse v eni osebi, je najprej nekaj časa premišljeval, kako bi se stvari lotil. Potem se je odločil, saj je bilo časa manj kot slabo uro: zložil je zlatnike tesno drugega ob drugega, vmesne luknje prekril z drugo plastjo zlatnikov, vsakega štirikrat pribil na spodnjega z na poseben način kaljenim žebljem, tršim od jekla, da je nastala zlata deska. »Deske« je med seboj spel s srebrnimi sponkami in naredil tako lepo krsto, v kakršni gotovo ni še nikdar nihče počival. Prinesli so jo v Kaplanov šotor, kjer je oče svojega ljubega dečka že oblekel v njegovo najlepše oblačilo, na brokatno z zlatom in srebrom vezeno suktnjo je pripel najlepši dragulj s svojega turbana, zlato skrinjo postal z dragocenim krznom in vanjo položil dečka, ga še zadnjič poljubil in nato sam s svojimi rokami pritrdil pokrov.

Kaplan paša je štirim konjenikom velel vzeti s seboj lopate in v nevihti, ki je še vedno divjala, so odjahali proti Gornjemu Seniku. Kmalu jih je paša ustavil in vsakemu lastnoročno zavezal oči in se jim postavil na čelo. Nekajkrat so se zasukali v krogu, nato so konji v strnjeni vrsti dirjali dalje. Na neki

vzpetini jim je paša odvezal oči in jim velel skopati grob. Delo je bilo lahko, saj je bila zemlja do kraja razmočena. Kmalu se je pojavila talnica in so s kopanjem prenehali. Stene groba so obložili z ustrojanimi kame-ljimi kožami, tudi krsto so zavili v prav take kože in vse tesno povili, da mokrota ne bi mogla do mrtvega dečka. Ko so grob zasuli, so zemljo močno steptali, da se grob ne bi posedel, vzeli so z okolice nekaj listja in trhljih vej in jih nastlali na grob, da je bil popolnoma izenačen z okoljem.

Kaplan paša je spremljevalcem zopet za-vezal oči in jih v naglem diru odvedel nazaj na bojišče, kajti nevihta je nekoliko poneha-la in boj se je razplamtel z novo silo. Paša je pognal konja v Rabo in vojaki so mu sledili, ko so si spet odvezali oči, saj jih je paša v svoji zagnanosti pozabil spomniti na to. Pašev konj se je nekaj časa branil iti v raz-besnelo vodo, ki je nosila s seboj vse, kar je našla na svoji poti. Končno se je pognal v valove in Kaplan paša je srečno prišel na drugi breg. V svoji mržnji do sovražnikov, ki so mu ubili najdražje, kar je imel na zemlji, se je pognal v najhujši metež in kmalu nare-dil okrog sebe prazen prostor.

»Sto krščanskih psov za mojega sina! Sto krščanskih psov!« je rjovel in krščanske gla-ve so kar tako padale, da jih je komaj utegnul šteti. Tako je šlo tja do petindvajsete glave. Takrat pa je neki gibčen mlad krščanski bojevnik skočil s svojega konja na pašinega od zadaj in samo malo potegnul s svojo krat-ko sabljo paši pod brado, toda dovolj, da mu je prerezal vrat, in slavni, nadvse junaški Kaplan paša je mrtev zdrknul s svojega konja.

Krščanska vojska je bila po nevihti kakor prerोजना. Proti večeru so s tako silo pritis-nili na Turke, da so jih vrgli nazaj na desni breg Rabe in so Turkom celo vzeli topove. Množico Turkov so pobili, mnoge je odnesla Raba, padlo je pet paš, mnogo janičarjev in cvet turške vojske, mladi spahiji, ki jih je krščanska vojska pobila že dopoldne. Mrli-čev je bilo toliko, da se je Raba ustavila, ko so se v njej zagozdili.

Na nekem griču na Gornjem Seniku pa je še danes veliko bogastvo: zlata skrinja, skri-nja iz čistega zlata. Toda na katerem, ko pa Gornji Senik leži menda na desetih hribih. Paša je padel. Njegovi vojaki, ki so skrinjo položili v grob, so imeli zavezane oči in ne bi mogli povedati, v katero smer so jahali, zato zdaj nihče ne ve, kje je ta dragoceni zaklad. Pravijo, da ga bo našlo nedolžno dete s tako

velikimi zvedavimi očmi, kot jih je imel mali Jusuf, ki že več kot tristo let počiva v zlati skrinji, in ko se bosta v Slovenski vesi rodila prav taka lepa in popolnoma enaka dvojčka, kakršna sta tistega strašnega dne monoštr-ske bitke obvisela na veji.

Lojze Kozar

* Vilko Novak: Slovenske ljudske molitve, Družina 1983

GOSPA, GOSPOD – PA ŠE PES

(humoreska)

Osebe: Žena, Mož, Pes

(v ozadju precej glasna moderna glasba)

Žena: (od daleč, preglasi muziko) Daj no utišat radio, Rok!

Mož: (še vedno enako glasna muzika)

Žena: Roook! Za božjo voljo, zni-žaj! Saj veš, da ne prenesem modernega dretja! (zvok se močno utiša)

Mož: Si zdaj sita?!

Žena: (ljubeznivo) Oh, srček, pridi no sem!

Mož: (sam pri sebi) No, se je pa splačalo. (glasneje) Že grem!

Žena: (bliže, začudeno) Ja kdo te je pa klical!

Mož: Kaj nisi rekla, naj pridem!?

Žena: Ah, ne ti! Klicala sem Reksa!

Mož: (ogorčeno) Psa! Že spet (tiše, pri sebi) je veljalo psu.

Žena: No, pojdi že, no! Beri ali karkoli že! Reeeks! Ljubček, kje tičiš?

Mož: (sitno) Kje neki, če ne na mojem naslanjaču!

Žena: Grd si, da veš! Ko dobro veš, kako rad sedi tam. Saj imaš na zofi dovolj prostora, lahko bi privoščil mojemu srčku njegov najljubši kotiček!

Pes: (nežno zabevska, kot da se je pretegnil po spanju)

Žena: Vidiš, pa si ga prebudil s svojo sitnostjo! Pridi, pridi, srček! (trše) No, uma-kni se mu vendar, saj vidiš, da mu zapiraš vstop v kuhinjo!

Mož: Izvolite, veleecenjeni gospod pes!

Pes: (zarenči)

Žena: Misliš, da ne čuti, da ga zafrkavaš? Tudi psi čutijo! Pa kako prefinjen občutek imajo za to, kakšen ton zavzamemo do njih!

Mož: Tudi jaz razločujem tone, in to dokaj natančno. En ton je za moža, drugi pa za psa.

Žena: Kaj ti je pa storil, revček. Pridi, pridi, odprla ti bom tvojo najslajšo škatlo! Vidiš, tukajle si narisal ti! Ne, ne, ti si še bolj ljubek kot tale kokeršpanjel. Ampak kaj je notri, haha, ljubček, notri! Kako to diši, a? Slastni koščki mesa v omakici, ki ti je najljubša! (mlaskanje) Ti je všeč, kaj? Le oblizni se, le. Ti že veš, kaj je izbrana hrana. In kako si točen! Ti imaš uro obroka tako rekoč v krvi! E, pes s pedigrejem, to ni katerisibodi pes. To je lord med psi! Hm, škoda, da mu nismo dali ime Lord. Ne, pa Reks je po latinsko kralj, kralj pa je višji od lorda.

Mož: (od daleč) Kaj pa kosilo?

Žena: Saj jé! Ali ga ne slišiš, kako ljubko mlaska?

Mož: Ne njegovo, moje kosilo! Strela, kdaj bom pa jaz na vrsti!

Žena: Ja Roook! Pa ja nisi na psa ljubosumen! Saj to je smešno!

Mož: Ne pojdi se psihologa zdaj. Ali bi smel ponovno vprašati, kdaj bom na vrsti za kosilo?

Žena: Ali si bil že kdaj brez?

Mož: Prav dosti ne manjka, da pride tudi do tega.

Pes: (zarenči in nekaj časa jezno renči)

Žena: Vidiš, tudi ON čuti, (jokavo) da delaš grdó z mano... A zdaj ne bom niti smela imeti rada svojega (smrkne) kužka?! Njega, ki mi zapolnjuje življenje, ki me je prikrajšalo... saj veš, za kaj! In ki mi lajša samoto, kadar si v službi in na svojih sto sejah... Ah, kaj ti veš, kaj meni pomeni pes!

Pes: (ljubko bevška, veselo)

Žena: Vidiš, ON razume! In zakaj ne moreš razumeti tudi ti?

Mož: No, no, saj veš, da razumem. Včasih, če ne zameriš, greš malo čez rob.

Žena: (jezno) Čez rob! Pa se menda ja ne čutiš prikrajšanega, če nekaj svoje ljubezni podarim tudi N J E M U! Ali zato tebi pri meni kaj manjka? NO?

Mož: (šaljivo) Ti ne veš, koliko ljubezni jaz prenesem!

Žena: (tudi šaljivo) O, tudi jaz, tudi jaz! – Torej sva si bot?

Mož: Bot. Sprava! To je danes sploh moderno. In zdaj, smem končno začeti tam, kjer sva prej nehala: Kaj pa kosilo?

Žena: (zazvoni poldne ali bije stolpna ura) Veš, da sta si z Reksom v marsičem

podobna? Tudi ti imaš uro kosila v krvi. Točno opoldne naj se kosilo kadi na mizi.

Mož: Ali je to greh ali kaj? Vstal sem ob šestih, dopoldne nič, no? Saj nisem pes, da bi jedel le enkrat na dan! Torej bo ali ne bo? Je že ali bo zamuda? Drugače grem prej s psom ven! Na sprehod.

Pes: (navdušeno bevška)

Žena: Vidiš, čisto si ga zmešal z besedo sprehod. (nežno) Ubožček, saj boš šel ven, no! Zdaj mu res ne smeš odreči tega užitka, ko si mu ga že obljubil. (spet normalno) Čeprav bo kosilo moralo počakati. Sicer pa sem danes malo pozna, lahkó gresta prav mirno za četrto urico v park.

Mož: Veš kaj! Pasja obljuba gor, pasja obljuba dol, ne grem, pa amen! Lačen sem in počakal bom na kosilo. To je moja sveta moška pravica. In en pes mi je ne bo odjedel!

Žena: (zgroženo) En pes! To ni en pes! To je čistokrvni pes, z rodovnikom!

Mož: Ta tvoj rodovni pes je lahko zaradi mene zlat, ampak mojega kosila mi ne bo požrl! Toliko me je še v hlačah!

Pes: (otožno zavija)

Žena: (histerično) Si videl, kaj si mu storil? Psihološko ga boš uničil! Najprej mu obljubljaš, potem požreš svojo besedo! Kako ga pa vzgajaš? (jokavo) In tako perfektno vzgojen pes je bil! Nikoli ne prosjači z mize! Uboga na vsak ukaz na prvo besedo, pove za nastran, da ne govorim o tem, kako govori z očmi! Vsa čustva izraža s tistim milim pogledom. Ves moj vzgojni trud boš izničil, naredil ga boš za čisto navadnega... čisto navadnega... psa!

Mož: Kaj pa je drugača kot pes!

Pes: (otožno zavija)

Žena: Poglej, kako je nesrečen tudi on, ubožček! Pridi, srček, da se skupaj razjočeva nad tako krutim hišnim gospodarjem!

Mož: Daj no mir s tem teatom. Poišči mi ovratnico in pašček, da greva ven. In ne misli, da zaradi psa. Samo zato, da bo mir.

Pes: (spet veselo laja)

Žena: (užaljeno) Če ga pelješ ven samo zato, ni treba.

Mož: Še malo, pa mi bo dovolj! Naročil bom kosilo pri Kolóvratu, ti pa medtem ujkaj svojega psička. In če mu ni dovolj dober moj naslanjač, mogoče bi se bolje počutil v moji postelji?

Pes: (še bolj navdušeno bevška)

Mož: Saj sem vedel, kam pes taco molí. Kmalu me bo spravil ne le od mize, ampak

tudi od postelje! Ločitev! Razlog: nenavaden, toda hudimanovo resničen:

(se pači) Sodnik: Kaj navajate kot glavni razlog za ločitev? Jaz: Psa!

Sodnik: Psa? Jaz: Psa! Izvolite samo en dan preživeti v moji hiši v družbi z menoj, moja žena in našim psom Reksom, pa boste podpisali ločitveni postopek z obema rokama!

Pes: (žalostno zavija)

Žena: (besno) Ja, ja, ti bi bil tega tudi zmožen! Delati tak cirkus zaradi Rekxa! Človek bi mislil, da gre za kakšnega dobermana ali nemškega volčjaka, ki renči in kaže zobe in te v zaletu skoraj podre! Naš Reksi, ki je taka ovčica. Jagenjček. Nežna dušica. In kakšno delo imaš sploh z njim? Enkrat na teden v pasji salon, da ga okopajo, posušijo, prekrtajo kožušček in tale dolga ušeska, potresejo proti zajedalcem in nadišavijo. Tu pa tam malo dlje čakaš, da mu še pristrižejo krempljice in malo predolgo grivo, to je vse. In pa dva sprehodka dnevno, da se naleta in odlula, prosim! Ali pa bi za to morala vzeti posebnega strežnika! A ti je tako odveč? A ti je zoprna? A? A? Kaj! No, to mi povej! Bi me rad pripravil ob edinega prijatelja, ki ga imam, ker nimam (zahlipa)...

Pes: (tudi joče)

Mož: Kaj se gremo tukaj pasjo tragedijo?! Sem jasno rekel, da mi daj ovratnico in povodec in greva, da bo mir. In ne cmihaj se brez potrebe. Veš, da imam psa rad in da opravi vse, kar je treba, ne da bi mrđnil. Rad pa bi tudi svoj red in svoj mir. To je moja sveta moška pravica. In ta pravica je, dobro si zapomni, pred pasjo. Točka prva: mož na prvem mestu na lestvici. Točka druga: pes na drugem klinu lestvice. Howgh, govoril sem, kot bi rekel Winetou ali pa morda Old Shaterhand. Razumela?

Žena: Kaj sem zabita? Mi moraš to povedati kot kakšnemu cepcu? To vse vem že od pamtiveka.

Mož: Veš že morda. Vprašanje je, če se po tem tudi ravnaš.

Žena: No, no, kako smo prav zares ljubosumni!

Mož: Bo že kaj s povodcem? Pojdi, Reks, greva, ne bova več poslušala babjih čenč!

Pes: (navdušeno laja) (nato precej besen tlesket vrat)

(v ozadju lahen hrup mestnega prometa)

Mož: Reeeeks! Kaj se še nisi nadivjaj! (pribevska bliže) Sedi! Priden. Dobiš bonbon.

Ves poten si. Ti pa tudi nimaš nobene mere, podiš se kot nor. Mir! Lezi.

Pes: (malo godrnja)

Mož: Kaj bo rekla tvoja šefica, če te pripeljem upehanega in mokrega.

Pes: (živahno zabevska)

Mož: Ho. Nikar se ne oziraj po nevestah! Kar lepo krotek bodi, danes ni časa za to.

Pes: (zarenči)

Mož: Mirno! Le hladno kri! Ne boš mi delal tako grdega vtisa in se mi zapodil za mačko kot katerokoli ščene! Bodi vzgojen pes. Si razumel?

Pes: (z odmevnico) Postajaš podoben svoji ženi. Veš, včasih me prime, da bi pozabil te vajine večne pridige, se požvižgal na paragrafe in postal čisto navaden pes. Revež, večkrat lačen kot sit, a svoboden.

Mož: Veš, da se mi kdaj zdi, da gledaš tako, kot da mi pripoveduješ? Razumem te. Tudi ti bi bil kdaj rad svoboden, čisto navaden pes, kajne?

Pes: Lej ga, zlomka. Saj me razume. Veš kaj, dragi moj gospodar Rok, potem pa poslušaj tole: veš, da si mi bil danes zelo všeč? Mislil sem že, da si postal copata. Veš, tole njeno ljubkovanje, Rekssek sem, Rekssek tja, mi je šlo že kar na živce, smo pa le mož, a ne? Vse kar je prav! In danes si ji povedal, kar ji gre. No, saj govorim v svojo škodo. Čisto možno, da mi boš zdaj vzel moj priljubljeni prostorček na naslanjaču. In da bom kdaj moral kakšne pol urice čakati na kosilo, kot si moral danes namesto mene ti. Ali pa me bo peljala ven ona, kar ni isto, veš! S tabo je vse nekaj drugega, tako po moško! Pustiš mi dovolj svobode, obenem pa veš, kaj je komanda. Jaz nimam rad mevžarije, komanda, tudi če je kdaj zoprna, napravi iz psa tako rekoč moža. Sem prav povedal?

Mož: Prav si rekel, Reks. Stoprocentno podpišem. (začudeno) Pa saj imam vtis, da se s psom dobesedno pogovarjam! Kaj takega! Ta običaj morava ohraniti med seboj, veš, Reks?!

Pes: (pritrđilno zalaja)

Mož: No, zdaj se je naveličal pogovarjati. Pa drugič, Reks. Zdaj sem res že lačen.

Vrniva se domov.

Pes: (veselo zalaja)

Žena: (od daleč, a izza zaprtih vrat) No, sta že doma? (nežno) Pridi, pridi, dragi!(si pripeva) Pridi, dragi, pridi noter k meni...

Pes: (veselo zabevska)

Mož: (pri sebi) Kdove komu to velja, meni ali psu? (glasneje ženi) Ja, draga, sem

že doma! (odpro se vrata, ven se usuje prejšnja hrupna glasba)

Žena: Vidiš, še muziko sem ti pripravila, ne samo kosila!

Mož: (se oddahne) No, končno!

Žena: No, le pridita noter, srčka moja! Mož: (malce razočarano) No, vsaj do dvojine smo prišli, kajne, Reks?

Pes: (z odmevnico) Prav imaš, stari. Boš pač moral še malo udariti po mizi, preden bo v tej hiši red. Hov, govoril sem!

Žena: Si kaj rekel?

Mož: Še ne! (vse preglasi hrupna muzika, vmes pa lajanje)

Zora Tavčar

KRUH

Moram povedati, da sem doma s kmetov in da smo, odkar pomnim (in še prej) kruh pekli v kmečki peči. Morda vi niste imeli te sreče in ste odraščali v delavski družini ali v družini intelektualcev in ste po štrucu kruha stopili v pekarno ali v trgovino in vam je bil tuj. Še huje je bilo bajtarskim otrokom, ki kruha niso poznali.

Pekli smo ječmenov, ržen, ajdov in koruzni kruh ali zmesni kruh iz teh žit. Za praznike tudi belega iz pšenične moke. Žito smo pridelali doma, nikoli nismo moke kupovali; zato so se naše misli oklepale kruha veliko prej, kakor smo ugriznili vanj. Kruh je pomenila sključena očetova postava, ki hodi za plugom, močni voli, ki sopihajoč enakomerno in okorno hodijo ob brazdah, pastirička, ki iz sveže zorane zemlje pobira črvičke. Kmečkega gospodarja, ki z mogočnimi, večimi zamahi poseje seme v zemljo, kjer vzklije in čudež, ki se vsako leto ponavlja: zemljo prekrijejo zelene in zlate preproge, človeški znoj in sonce in dež in blagi vetrovi in žanjice v nazaj zavezanih rutah, ki se v najhujši vročini po ves dan sklanjajo k zemlji. Očeta, ki v nedeljskem popoldnevu pobožno obhodi njive in preizkuša klasje, ali je zrelo. Klepanje in brušenje srpov, vezanje snopov, nakladanje na voz in vožnja domov, pod kozolec, zlaganje v late. Blisk in grom in toča, ki lahko vse v enem navalu uniči, in zažiganje leske, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo. Mlačev. Napor in vročina in prah. Težke vreče znositi v lesene skrinje v kaščo in potem v mlin, pa tudi bele, dišeče preproge cvetoče ajde, koder se v brenčečih rojih spreletavajo čebele.

Mati je vstala še prej kakor po navadi. Dvakrat na teden je pekla kruh. Prinesla je velik naročaj bukovih drv in butarico dračja. Odveznila je peč in zakurila.

Še enkrat je pogledala, ali ni drv preveč ali premalo. Peč je morala biti ravno prav topla. Vešče je nametala drva navzkriž po goreči butari, da bo po vsej peči enakomerno toplo. Potem je postavila kvas.

Zakurila je v štedilniku in v majhnem lončku segrela mleko. Vanj je nadrobila kvas, ga razžvrkljala z vilicami in dodala nekoliko moke. Pokrila je in postavila na toplo, da se dvigne. Nato je v velikem loncu dala gret vodo ali mleko za kruh.

Mimogrede je pometla po kuhinji ostanke dračja, potem pa je iz shrambe prinesla vrečo moke in jo prislonila na klop k mevrtri v kotu. Dvignila je leseni pokrov in ga spustila zadaj na tla. Odvezala je vrečo, z veliko velnico zajela moko in jo stresla v sito, da jo je presejala. Sklanjala se je nad mevrtrgo, enakomerno krožila z rokami in kdaj pa kdaj z dlanjo udarila v obod sita, da se je sveže prerahljana moka sipala na kup. V peči za njenim hrbtom je glasno prasketal ogenj, oblak moknatega prahu se ji je dvigal do obraza in ji legal na lase. Ko je nasejala dovolj moke, je sito spet obesila na leseni klin v shrambi, potem pa je s kuhalnico napravila v presejano moko vdolbino. Vanjo je zčila vzhajani kvas, dolila toplo vodo ali mleko iz lonca na štedilniku in vse skupaj vmešala v moko. Kuhalnico je pustila v testu. Spet je dvignila težki pokrov in pokrila mevrtrgo, da bo ponovno vzhajalo.

Pogledala je v peč.

Z grebljo je razgrnila goreča polena, da so bila zdaj res enakomerno razporejena. Ogenj je že nekoliko pojenjal, polena so že razpadla v debelo, sijočo žerjavico, ki se mora umiriti. Toploto mora oddati tlakovanemu dnu in opečnatemu oboku. Mati je medtem odbrala pet peharjev, jih razporedila po klopi in jih pognila s krušnimi prtici. Potem je vzela golido in naglo odšla v hlev.

Pomolzla je dve kravi, precedila mleko in ga postavila na štedilnik, da bo za zajtrk. Hkrati je pristavila vodo za žgance in pomislila, da mora še v klet po zelje. Pot ji je v tankih curkih polzel po hrbtu in obrazu.

Ko je postorila najnujnejše, si je umila roke in spet odkrila mevrtrgo. Iz vdolbine na zidu je vzela solnico in za vsak hlebec kruha dodala testu žlico soli. Vzhajano testo je najprej nekoliko pomešala s kuhalnico, nato pa je kuhalnico lepo očistila z moko, jo

odložila in začela mesiti z rokami. Visela je nad mevrngo in z obema rokama dvigala mehko testo, dodajala moke in spet mesila. V rokav si je obrisala pot, ki ji je polzel po obrazu. Nikamor ni pogledala, zdaj mora tole dokončati, potem šele se bo lotila drugega dela. Tudi na mleko ni utegnila paziti, zato ga je že prej potegnila h kraju štedilnika.

Testo se je naposled vdalo, postalo je voljno. Ni se več prijemalo rok, lahko ga je lepo odluščila. Gube so izginjale. Z moko si je še nekoliko očistila roke, nato pa je s koruzno moko potrosila prtiče v peharjih. Vzela je velik nož, odrezala od testa kos, ga v roki lepo oblikovala v hlebček in ga položila v pehar. S pokončno dlanjo je na hitro odtisnila na vrhu križ, potem pa je prvi hlebček pokrila in se lotila naslednjega. Tako je napolnila vse peharje; pri zadnjem je postrgala mevrngo in hlebček najdlje mesila, da so se sprijeli vsi svaljki.

Vrsto peharjev je pokrila še s platneno rjuho in pustila vzhajati.

Zdaj mora najprej pogledati peč.

Še enkrat z grebljo premeša žerjavico. Presodi njeno moč in nekoliko pripre vratca. V štedilniku naloži na ogenj, zavre mleko, zasiplje žgance in zabeli kisló zelje. Potem gre klicat otroke. Počasi capljajo v kuhinjo in si mencajo oči. Skupaj z njimi se pokriža, da odmolijo jutranjo molitev. Odredi jim delo, pogleda, ali so se umili in kaj so oblekli, in se ozre na uro, ker bodo morali v šolo. Pohiteti mora z zajtrkom. In meša in drobi žgance v skledo, otroci razporedijo žlice. Enega pošlje po očeta, ki je v hlevu pri živini. Ali pa je odšel že zgodaj zjutraj kosit. Ali pa dela kaj drugega. Mati v naglici previje najmlajšega otroka in z njim v naročju sede k mizi. Medtem ko ona z vso drugo družino zajema iz sklede, ji otrok pije pri prsih. Potem potisne najmanjšega enemu starejših otrok v naročje, sama pa se spet loti peči.

Z grebljo potegne napol ugaslo žerjavico do ognjišča, gre po omelo, ga namoči v vedru vode in z njim pomete preostale koščke žerjavice in pepel. Tleče omelo spet namoči v vedru vode, ga nekoliko opere, potem pa obesi v veje stare jablane od hiši. Pogleda, kako vzhaja kruh. Potem potisne desno roko do ramena v krušno peč in počasi šteje. Če lahko prešteje do trideset, je peč pravšnja. Če je prevročá, jo še enkrat zmoči z omelom ali pa pred kruhom potisne vanjo lonc z vodo. Vzame lopar, nanj prevrne

drugega za drugim hlebce vzhajanega kruha in jih vsaja v peč. Poprej jim z velikim nožem naredi zareze, kruh iz pšenične moke pa namaže z raztepenim jajcem. Z roko napravi križ čez vse hlebce v peči in za hipec sklene roki Bogu v zahvalo. Naglo in previdno zavezne peč, pogleda na uro in si zabiča, da ne sme pozabiti, koliko je ura, pospravi peharje in platnene prtiče in mevrngo in pomije posodo. Nakrmi svinje in kokoši in mačka in psa. Vmes, čez pol ure, lepo z grebljo premakne hlebce, da bodo vsi enakomerno zapečeni. Pospravi po hiši, kar še niso naredili otroci, in gre na njivo po peso, da napravi kotel za prašiče. Ko mine ura, pobere iz peči lepo zapečene hlebe, jih obriše po spodnji strani, če se je nanje le prijeló kaj pepela, in potrka s prsti po njih, da preizkusi skorjo. Zloži jih na mizo enega zraven drugega in jih spoštljivo pokrije s protom. In reče: »Hvala Bogu!«

Po vsej hiši je dišalo.

Kruh nam je pomenil važno živilo.

Bil je še posebej dober, ker ga je zamesila roka ljubljene matere. Pomenil nam je tudi varnost, ki jo daje topel dom. In je razumljivo, da smo brali skupaj drobtinice in jih pojedli in da nikoli nismo zavrgli nobene skorje.

Marta Kmet

BEŽNO SREČANJE

Končno se je malo ohladilo. V poletnem večeru je še zmeraj lebdela neznosna sopena. Zidarji in njihovi pomočniki so se zleknili v osvežujočo senco košate lipe in čakali na večerni obrok.

Njihovo delo na hišni fasadi se je bližalo koncu. Dokler so čez dan delali, je čas hitro mineval, toda pod noč se je pričelo mrtvo dolgočasje. Drug drugemu niso mogli prikriti neznané, temne strani. Preveč so bili med seboj odvisni. Posameznik je utonil v skupnem.

»Večerja!« jih je poklicala gospodinja.

Porazdelili so se za mizo in s kisló vodo ugasili večno žejo. Kurja obara jim je teknila. Nenaden molk je prerezal živahen plaz najrazličnejših pripomb, ko jim je domača hči prinesla glavno jed. Kar prebadali so jo z ostrimi pogledi. Ni ji bilo nerodno. Prešerno se jim je smejala, kot da jih izziva. V hipu

so se potuhnili, ko je na prag stopila gospodinja.

»Polona, takoj v hišo!« je ukazala.

Dekle je pohlevno ubogala, še prej pa je skrivnostno namignila krepkemu zidarju.

Čez dobro uro sta že skrivaj hitela na samotni kraj. Naslonila sta se na zid podružnične cerkve in prisluhnila lastnemu dihanju.

»Enkrat na leto, in to v juliju ob lepi nedelji je tukaj maša,« je strokovno razlagala.

»Imam ključ,« se je nasmehnila in že je odklepala vrata v zvonik.

Povzpela sta se do zvonov. Ozrl se je naokrog. Po okoliških hribih so mežikale luči osamljenih kmetij. Spodaj ob reki sta se srečavala tovorni vlak s severa in brzovlak z juga. Na desni se je ob neoromanski baziliki stiskalo naselje, dokler se dolina ni razširila v majhno kotlino.

»Kako lepo!« je zavzdihnil.

Ni bil vsiljiv. Občudoval jo je v preprosti obleki med zvonovi. Ta svet mu je ostajal tuj.

»Zakaj si tako hladen!« ga je prijela za roko. Otresel se je njene pregloboke domačnosti.

»Ne morem! Jaz sem Albanec in musliman! Najina obzorja so si daleč vsaksebi!« Razočarano je zahlipala.

»Ne bodi otročja!« jo je tolažil.

»Prav nesramen si!« se je zadrta sredi joka.

»Pozneje boš razumela,« je ostal miren.

Namesto zadnjega pozdrava sta se razšla. Ko je vstopila v vežo, se je nanjo usulo kakor v nevihti.

»Kje si bila? S katerim!« je kričala mati. Molčala je. Vse je bilo tako daleč.

»Pocestnica!« ji je mati prisolila zaušnico.

Trmasto je kljubovala. Kot kip je neprizadeto sprejela vse očitke in odšla počivat.

Zgodaj zjutraj jo je predramil nasilen hrup. Zidarji in njihovi pomočniki so pospravljali odre. Motril jih je strogi pogled gospodinje. Čim hitreje so pospravili ter zabrisali še tako skrite sledi.

Le domačija se je z novo fasado bohotila v dopoldanski senci košate lipe.

Stanislav Koštric

ŽIVIMO V NAS

Prižgem svečko. Droben plamenček zaplapola v slabotnem novembrskem vetriču. Nebo ždi prihuljeno s svojimi nizkimi, svinčeno sivimi oblaki. Zdi se, kakor da bo zdaj zdaj pričelo pršeti.

Sveča na našem grobu trepetavo gori. Čara življenje ob snežno belih krizantemah, kljubuje mrkemu in turobnemu popoldnevu.

Stojim pred nagrobnikom, ki ga uokvirjata dve temno zeléni cipresi, in se zazrem v napis na njem. Deset let že počivajo tukaj, nekateri več, mnogo več. Tu se čas ustavi, dalje živi v nas samih.

Gledam štiri imena in slike nad njimi. Mlad fant zre zvedavo name. Samo s slike ga poznam, saj leži tu že več kot pol stoletja. Bil je moj stric, kot mlad študent je ugasnil za pljučnico. Kolikokrat so se babici ob spominu nanj orosile oči – svojega otroka pač ne moreš nikoli preboleti – a zdaj sta skupaj, tudi dedek in moj oče.

Iz spomina se začne luščiti podoba. Kar nenadoma zagledam pred seboj babico, trdoživo in neupogljivo ženico; skupaj z dedkom, ki je bil visok in zravn, je priromala skoraj do praga devetdesetih let. Še vedno jo vidim drobceno, s sivimi očmi in z večno ruto na glavi, izpod katere so ji silili beli lasje, kako z motiko na rami odhaja na polje, zadnja leta pa vse bolj ostaja doma in se razdaja vnukom. Opazim jo v kuhinji ob peči, ko sedita skupaj z dedkom in bereta. Kakor da bi hotela v starosti prebrati vse tisto, česar prej zaradi pomanjkanja časa nista utegnili, kakor da hočeta do konca razvozlati skrivnosti življenja. Dedek je večkrat odložil branje, nas pogledal in pomenljivo dejal, da je vse res tako, kot piše v knjigah. Še huje da so včasih živeli, kot je popisano. Babica mu je izpod očal pritrdjevala in zatem navadno obudila kak spomin iz svojih mladih let. »Naši predniki in tudi mi smo veliko prestali. Če samo pomislim na tiste čase med prvo vojsko, ko sem bila sama v koči in s tremi otroki, on pa je bil tam nekje daleč v Galiciji. Ja, hudi časi so bili, a ko je človek mlad, pač vse laže prestane,« je imela navado pripovedovati. Dedek pa, kot da je čakal na te njene besede, je navadno zagrabil za tisto Galicijo pa Franca Jožefa in potem so se vrstile srhljive vojaške zgodbe iz tako zelo oddaljenega in skrivnostnega sveta. Mnogih dogodkov se je spomnil zelo

natanko in podrobno, da so pred našimi očmi kar rasle podobe neustrašnih in grozljivih bojev. O, pa tudi prepeval je zelo rad, največkrat tisto Sirota jaz okrog blodim. Ta je bila njegova najljubša. Imel pa je zelo tenak posluh, s sinom Francjem sta več let igrala trobento pri pihalni godbi. »Muzika je nekaj najlepšega na svetu,« mi je večkrat dejal, pri tem pa so mu oči kar žarele, ustnice so se premikale in njegovi prsti, kakor da se že sprehajajo po tipkah. In tako spoštljivo, skoraj pobožno, je govoril tudi o kruhu. »To je božji dar. Gorje mu, kdor se skrega z njim.« On je že vedel. Vso mladost je prestradal in požiral sline, ko so gruntarski otroci grizli bel kruh z belo zaseko, njemu pa je mati lahko odrezala samo skorjico suhega koruznega hlebčka ali pa še te ne. To v človeku ostane vse življenje, ta žeja po kruhu, neizbrisna in nepotešena. Ostane spoštovanje, zato ga je vedno tako obredno in spoštljivo jemal v roke. Kruh je resničen blagoslov, pomislim. Kako željno smo ga vselej čakali, ko ga je naša babica prej prekrižala, preden ga je na loparju potisnila v krušno peč, in kako je potem toplo zadišalo po vsej hiši, ko ga je okroglega in zapeljivega odnesla v shrambo. »Toplega ne smete. Bi si pokvarili želodčke,« je navadno govorila. Pa vendar je topel bil tako okusen in mamljiv. Zdaj pa ni več babice, ni več krušne peči, na kateri sva s sestro ob zimskih večerih pogostokrat sedela, se grela in prisluškovala pomenkom starejših. Bilo je nedopovedljivo lepo, ob vsem tem pa je po celem prostoru dehtelo po toplini besed, po neki dobrotljivi ljubezni. Vmes se je tu in tam oglasil oče s svojimi pripovedmi, največkrat z izmišljenimi zgodbami o čudnih spakih in strahovih. Da, naš oče. Navidez je bil do nas trd in hladen, vendar pa zelo skrben. Morda je bil tudi preobložen z delom v službi in nato še doma na zemlji. Rad je imel svoji kravici in njive in travnike. Večkrat sva skupaj orala, on za plugom, jaz z bičem v roki, in oba sva se radovala jutranje svežine in dehtečega vonja zorane njive. V poletnih jutrih sem rad prihajal na travnike, kjer je njegova kosa poplesavala med dišečo, padajočo travo. In ko je odhajal za zmerom, se je še nemo z vsakim izmed nas poslovil z dolgim pogledom. Kot brezmejno morje so se blesketale njegove oči. Ne vem, mislim, da žalosti ni bilo v njih, bila je neugasljiva ljubezen, bilo je življenje samo, ki se je prelivalo v nas.

Svečka se lepo razplamteva. Tam visoko

pod temnimi oblaki pa začujem zategle, otožne vranje glasove. Kakor da kličejo sneg.

Počasi se obrnem in med grobovi odhajam skozi pokopališčna vrata. Kar toplo mi je pri srcu, saj se ne poslavljam od njih. Z mano gredo po vasi proti domu.

Ivan Žigart

OGENJ

Kepica rdečega papirja je ležala na tleh kot odišavljen spomin. Po njej so se pasli dolgi snopi luči. Okna je zaklenila gosta tema.

Še hip in rdeči papirček je obvisel kot velik žareč balon na vejici smreke. Zastrta tančica noči se je rahlo dvignila. Otrokove oči se niso mogle odtrgati od balončka. Ta je v drobnih očeh zrasel v pravljlično bitje, ki se giblje, nasmiha in primika. Tudi smreka je visela pod stropom in praznične niti z vonjavami in kadilom so me ovile v zakleti steber domišljije. »Nocoj je praznik!« je počasi in zbrano rekla mati. V njenih bujnih laseh se je sprehajala siva zrelost. V še bolj sivih očeh je tlel plamenček, skoraj oranžno obarvan. Medaljoni smrečice so pozvanjali in bliskali svojo lepoto v otrokove oči. V kotu pod razpelom je bila pritrjena deska z malim Betlehemom. Oči begajo od jasic k okrasnom. Tako čaka otrok, prevzet od razkošja belega in zelenega večera.

Stresanje snega v veži napoveduje očetov prihod. Zravnana postava v beli srjaci. Drobne rjave oči dobrohotno objemajo nas otroke v naročju. V njegovi zgarani roki se svetijo orglice. Redki so bili trenutki v življenju, ko smo se vsi zlili v eno. Sveta noč...

Iz orglic je zvonilo, pelo, se prešerno smejalo in z nevidnimi belimi prsti odstrinjalo naša srca. Oči so se že rahlo zapirale, toda polnoč smo morali dočakati.

Zunaj je beli sneg segal do okenskih polic, žugal z ledenimi lestenci in se plašno kot nočne ptice sproščal z velikih vej na neskončno ravan.

Oči so se zopet odpirale, rdeče luči so čarale naše zenice. Očetove orglice so one-mele.

V braslovškem zvoniku pravkar bije dvanaajsto. Jerebice se presunljivo oglašajo za plotom s pet pedi, pet pedi. Zebe jih v globokem snegu, uboge... Pod oknom se v globokem celcu rišejo odtisnjene ptičje

nožice. Balončki so zdrsnili za zenice, jerebičji jok je utihnil.

»Otroci, srečen božič! In spat.«

Mati nas poljubi in pokriža.

Otroškost se je odmaknila kot let meteorja. Toda svetla sled ostaja. Obrazi so se zresnili. Mati jih ne ljubkuje več, glas orglic je umrl za vselej.

Ali nam je čas ukradel mladost? Hotel sem ujeti to varljivo dimenzijo in jo stisniti v svojo pest. Hotel sem ustaviti svojo rast in rast drugih. Hotel sem pobrati svetleči se rdeči papirček. Prsti so se zaman stegovali po njem.

Moje srce je gorelo, poti domov še vedno sprašujejo odtujenega popotnika. Z družino sem gradil gradove nad oblake.

Zunaj pa so vršali divji vetrovi. Skozi redke snežinke so se zdaj zdaj zarežale zle postave, bolj črne kot noč, z grozečimi ognji v očeh.

Zopet je bil božični večer. Otroci še majhni, s polnimi lici radovednosti, in okroglimi, velikimi očmi spraševanja.

Tega svetega večera ni moč pozabiti. Zunaj je gospodovala gosta tema. Še mesec si ni upal prikristi se na svod. V samotno popotovanje so se kradle bele, skoraj ledene niti.

Od nekje sem kot tat privlekel zeleno drevesce, ga postavil v kot dnevne sobe in ga okrasil z balončki. V njih se niso vžigale svetleče se luči.

Ati, kaj boš postavil?

Jelko vendar, otrok!

Pa že nocoj?

Jelka je lahko božično drevo, otrok.

Prizgal sem svečke na njej in zastrl okno, da bi miru noči ne zmotile pošasti z ognjenimi pogledi.

Ati, kako tople so lučke!

Otrok, praznik miru je nocoj.

Ati, zakaj prižigaš nocoj? Saj še ni novo leto!

Takrat je nenadoma zagorelo. Plamenček je obliznil vejico in v hipu je drevesce preraslo v veliko baklo. Gorela je zavesa.

Prestrašeni kriki otrok. Pred očmi žareča zavesa, prasketanje in vonj oglja.

Odprite okno! Križ božji!

Kaj bodo rekli sosedje? Že nocoj si igra...

Na balkonu se je plamen potuhnil in na tleh je čepel le štrcelj ožganega devesca. Ob njem drobci rdečega stekla...

Večer, vtkan v surovi čas, del naše negotove rasti.

Zdaj smo spet dočakali. Zunaj belina ščemi v oči. Petarde pokajo, rdeči balončki vsepovsod kot bele ovčice na jasnem svodu.

V opoju večera stopita predme mati in oče. Orglice zaigrajo in zapojejo. Mamina nežna misel: Srečen božič!

Srce se je odprlo in zaprlo kot mimoza. Vanj se je naselil velikanski rdeči balon z drobno narodovo vezenino. V balončku so se vžigale svetle zvezde.

Zvezda ni več nemirna, begajoča. Išče svoj sij in svoj prostor v vesolju.

Otožno zre oko v zvezdnato nebo in ne šteje zvezd, ne želi več sreče. Skuša se najti. Skuša prebiti večnostno mejo in utemeljiti svoj nemir.

Ne, ni res! Otrok sem bil, zrelost si želim v trepetanju trenutka, ki ni nič večji v našem bivanju. Skrivnostna harmonija neba in ozvezdja me potešita. Očetove orglice zopet igrajo in pojejo, pojejo in igrajo. Ni daleč čas, ko bom zgorel kot drobno drevo. Potem v krog snovnosti, v večnost in sanje; te bodo sladke, blažene.

Tudi nocoj je zdrvel čas z udarci proti polnoči. Ob meni sanjarijo žena in otroka... Udarec, dvanajsti, se je že potopil v spomin. V poltemi ždim, okoli mene sami blaženi spomini: na oknih, na tleh in na stenah rdeči balončki.

Ne, nikoli ne bomo postali nič, ker se tudi balonček ni izgubil. Prerajanje snovi v snov, duh, bežeči angel, čas, ki je in ga ni... Tako zasanjaš v novo jutro z obledelimi zvezdami, z zoro, ki se ji že mudi, s sončnim dnem, ki zopet hiti.

Nič več spanca in sanjarjenja, saj je sončen dan tako neverjetno sproščen in vsa moja bit – prerajeni človek.

Vinko Šmajš

JUDEŽ

Skozi poltemno, a še zagrnjeno okno je začela prodirati svetloba.

V tišini, kjer je spala osemletna Breda, je planilo glasno bletetanje ovce, kakor da je nekje zunaj na dvorišču.

Breda je zaspano dvignila glavo: »Verjetno je katera sosedovih zašla semkaj, saj moja Bavka še sladko spančka pri teličku in pri kravici v hlevu,« si je mislila in je spet položila glavo na blazino.

A glas ovce je postajal tako predirljiv, obupen in hripav, kot bi jo nekdo davil.

Kar vrglo jo je iz postelje in v sami srajčki je planila k oknu, ki je gledalo na dvorišče.

Grozen pogled za Bredo.

Skoraj strgala je zaveso in razmetala visoke pelargonije, poganjajoče v nove cvetove, s tako silo, da se je en lonček zakotalil na tla.

Zdaj pa je tudi sama tako zakričala, da je skoraj prepila klic trpeče ovce.

Kajti spodaj na dvorišču, blizu okna je razkoračeno stal neki moški. Klet je in divje vlekkel za vrv, privezано okoli vratu njene Bavke.

Da, res je njena Bavka. Saj je ni težko prepoznati po smešnem čopku volne, okoli katerega je še včeraj nalašč privezala rdeč trakec.

Ovca se je na vse kriplje upirala. Silila je pod okno, odkoder je večkrat klicala Bredo k skupni igri.

Kdo je to? Zakaj vleče proč njeno ovco? Morda jo je ukradel?

Začela je kričati na pomoč.

Izza ogla se je pojavil oče.

Pogledal je na okno, odkoder je vpila njegova hčerka, in obstal na mestu, kot bi bil v veliki zadregi.

Možakar pri ovci je popustil vrv in zavpil proti očetu:

Ne spravim te mrcine naprej, preveč se upira. Zdaj pa še ta otrok kriči in bega žival.

Bavka je, medtem ko je spustil vrv, brž skočila pod Bredino okno.

Breda je bila osamljen otrok. Matere ni imela več. Oče pa, čeprav drugače skrben gospodar, je bil strog in trd. Za Bredo je skrbela ena služkinj, ki je bila hkrati njena pestunja. Edinki med odraslimi člani družine je bila ovca edino vdano bitje, edini tovariš. Dobila jo je kot majhno jagenjce. Skupaj sta rasli, skupaj uspevali, se skupaj podili po velikem sadnem vrtu. Vse je delila z njo, kruh, sadje, tudi bombone in kekse, ki jih je dobila v dar. Kadar se je učila in sedela na klopici pod veliko jablano, ji je Bavka nagajivo prevračala liste ali pa je počivala ob njenih nogah.

Velika in lepa žival je postajala Bavka. Kadar sta poleti skupaj ležali na mehki travi, ji je bil Bavkin hrbet mehka blazina.

Že nekajkrat so jo ostrigli. Navadno je prišel ponjo sin stare Marte, ki je včasih prihajala na dnino, če je bilo treba požeti pšenico ali opleti velike njive zelja in repe. Vselej je šla z njim in pazila, ko jo je njegov oče strigel. Posebno prvič se ji je smilila,

a on se je smejal in trdil, da ovco le toliko boli kot njo, kadar ji češejo zmršene lase.

Vse to je prihajalo Bredi v spomin. Morda hoče oče, da jo zopet ostrizejo. Dovolj veliko volno je že imela. Toda zakaj ji nihče ni povedal? In zakaj prihaja ta mož, ki ga ne pozna, ne pa Martin sin?

In zakaj tako zgodaj?

Njena varuška je povedala pred nekaj dnevi, kako se oče jezi, da Bavka preveč pomendra travo na sadnem vrtu.

Pa saj travo lahko pokosijo, preden je previsoka.

Še vedno je oče stal na hišnem oglu. Pomignil je možakarju, naj pride k njemu. Pogovarjala sta se tiše, da Breda ni slišala.

Potem ko je tuji mož odločno pokimal in spet stopil k ovci, se je tudi oče približal in ukazal:

»Hitro se obleci. Ovca mora s tem možem. Ker ga ne pozna in se upira, moraš iti ti z njo, tebe rada uboga.

»Ali jo bodo zopet ostrigli, oče?«

»Rekel sem, pojdi z njo in brez besedičenja.«

Breda je poznala očeta. Ubogati brez ugovora.

Kmalu je oblečena pritekla k svoji Bavki. Hitro je strgala vrv z njenega vratu. Kjer je bila prej vrv, je bila volna že vsa obdrnjena in skoraj krvava črta se je vila okoli glave.

Žival se je tresla in videti je bilo, da se celo Brede boji. A ta jo je začela objemati in jo je pomirila.

»Daj, daj, meni se mudi.« je priganjal možak.

Grdo ga je pogledala. Ponosna, da je edina, ki jo Bavka uboga, je zagnala vrv daleč v travo in stopila z ovco naprej.

Morali so skozi vas.

Tisti hip je v cerkvi sredi vasi zazvonilo »avemarijo«. Breda se je pobožno pokrižala in tiho zmolila angelovo češčenje.

Pot se je začela vzpenjati. Na drugi strani vzpetine je stala hiša stare Marte.

Bavka je ponižno stopicala ob svoji gospodinji. Breda je zarila prste v toploto njene volne.

»Ubožica,« si je mislila. Sedaj bo žrtvovala svoj kožušček, da ji bo stara varuhinja lahko spletla zimsko jopico. A saj se ji bo oddolžila. Dobila bo vse priboljške in volna ji bo zopet zrasla.

Zagledala je okno v podstrešju hiše, kjer živi Marta. Kolikokrat je v njeni majhni, čisti sobici poslušala brnenje Martinega ko-

lovrata in gledala, ko je skozi njene zgarane prste tekla drobna volnena nit.

Nekoč jo je za šalo spustila h kolovratu, kjer je Breda sama poskušala umetnost predenja. Obe sta se od srca nasmejali, ko ji je med otroškimi prstki ostala debela kosmata vrv.

Marta je bila tudi pravi specialist za ajdove žgance s krompirjem. Najprej je nastrgala olupljen, opran krompir na strgalniku in ga stresla v vrelo vodo. Ko je malo prekipel, je vsula v lonec skodelico ajdove moke, nekaj minut čakala in nato s kuhalnico napravila v cmok odprtino, da je krop vse skupaj obli. Potem pa je z vilicami zdrobila maso v žgance in potem v skledi zabelila z velikimi ocvirki, ki jih je navadno dobila za delo na svojih dninah.

Ah, kar stopili so se v Bredinih ustih.

Morda jih bo tudi danes kuhala, čeprav je še zgodaj?

»Kam pa rineš?« jo je surovo nahrulil možakar in jo zmotil v sanjarjenju.

»Pa saj smo tu, pred Martino hišo vendar!«

»Nič tu, Marta in njen mož sta se preselila. Pojdi ob tej strani naprej.«

Breda je ubogala, čeprav nerada. Nič kaj rada ni hodila v tisti konec vasi. Tam je bil tisti debeli mesar, ki je imel svojo klavnico na dvorišču v neki odprti lopi, da je vedno smrdelo po prelitih krvi in dostikrat po stari mrhovini. Nekoč ga je videla pri očetu, ko je prišel po debelega prašiča ali po telička, za katerim je hudo jokala.

Oče je ob taki priliki trdil, da se mora žival žrtvovati za človeka, ne pa človek za žival.

Kar streslo jo je. In ko sta prišli z Bavko vštric tega dvorišča, je hitro hotela naprej.

Ovca se je nagonsko še bolj pritisnila ob njo in planila naprej.

»Hej, dekle, počakaj!«

Zažvižgal je, zagrabil Bredo za ramo, da se je ustavila.

Iz lope je pritekel mesarjev pomočnik.

Preden se je Breda prav zavedela, je eden teh krvnikov zagrabil Bavko za prednje, drugi za zadnje noge in izvlekla sta jo na odprto surovo stesano klop v lopi.

Nenadoma se je pojavil še debeli mesar s svojim krvavim predpasnikom in velikim nožem.

Segel je v žep, izvlekel večji kovanec in se široko krohotal:

»Pridna, pridna punčka! Kar sama si mi jo pripeljala!«

Kovanec za deset dinarjev se ji je zakotalil pred noge.

Bredi se je ustavilo srce.

V trenutku je spoznala, kaj sta oče in možak tiho šepetala.

Oče je skoval zaroto, ker se je hotel otresti njenih obupnih prošenj, naj Bavko pusti živeti.

In še plačana naj bi bila za to, da je sama, sama pripeljala v smrt svojo ljubezen, najljubše, kar je imela na svetu.

Judež. Judež. Judež!

Oblile so jo grenke solze.

Pobrala je denar in ga z divjo silo zalučala mesarju v tolsto lice.

Katja Lebedev

PO GOBO

Zaril sem se med bukovje hriba Vimperk nad Polzelo. Pomlad je že dišala in zeleni lističi v svetlih niansah so se odpirali soncu, ki je pravkar pomežiknilo izza bele cerkvice.

Bil sem sam in boječe stopal po dračju gozdnih tal. Nenadoma se plašno vzdigne roparski skobljič. Zaveje piš in drevesa se premikajo kot vojaki, meni pa srce v hlače.

Ne, moram, moram. Kaj bi bilo, če pridem brez nje. Sošolci se mi bodo smejali in se spakovali.

Moram priti do nje.

Premeril sem vsako ravno deblo. Sto in še več. Toda sreče ni bilo. Rumena svetloba se je v dolgih pramenih že razlila po tistem mraku. Oči so sanjale do neba: od debela navzgor do ovčic na nebu.

Moram jo najti, moram. V žepu sem stiskal pipec z lesenim držajem in drobno ornamentno črto. Moram.

Švigam kot veverica po vseh deblih, toda nič.

Kaj je res? Glej, tam na parobku staro smolnato deblo: nekako tri metre visoko je ona, da, ona.

Noge in roke so se po mačje vzpenjale in že sem bil pri njej. Rezal sem, trgal in zopet rezal. Pot je silil na čelo in ptice so hitro in rahlo plahutale mimo.

Se mi še vedno upiraš? Daj, no! Naenkrat jo je bilo za cel širokokrajni klobuk v mojih rokah. Zadišala je po gnijočem listju in smoli, ki se je strpnila v veliko svečo.

Imam te, ha, imam.

Odvržem jo na mah, splezam in že sem pri dobitku.

Zdaj bodo gledali sošolci, zdaj bo gledala mama.

V mojem srcu se je pasla nepopisna radost, sonce se je smejala, bohotne trave so se ozirale in šumele.

Doma sem. Samo še nekaj dni – in že bo velika sobota.

Goba je bila moje bogastvo, moj ponos. Poiskala jo je dolga žica in že se je zbudilo tisto rošno jutro. Sonce je pravkar potegnilo zlato črto po obronkih Savinjskih planin.

Vsi štirje bratje smo se spustili v roso dneva in kmalu stali za cerkvijo. Tam se je iz velike jame pošteno kadilo.

Sošolcev polno.

»Glej ga, glej, s kolikšnim bremenom prihaja.«

»Glej, glej, kdo bi si mislil!«

Še trenutek za tem in že je čepela goba v veliki ognjeni žerjavi. Vonj kadila je plaval v jutranjico in se mešal z zvonovi, pojočimi hvalnico vstajenju.

Daj, ubogaj me, goba, daj.

Govorica je utihnila, mi pa smo namakali kot ribiči trnke.

Končno! Zaprasketala je. Iz nje se začinja viti modrikasti dim. Naravnost v nebo.

Že gori, gori, gori!

Drobne bose noge so jo ucvrle kot za stavo. Naravnost proti domu. Ves zasopel stopam po pedenj visoki travi do praga.

Oče je resen. Kot vedno vzame gobo, ki sem jo vrtel v krožnih lokih in je zjutraj opisovala sto in še več ognjenih črt.

»Daj mi, fant, to reč!«

Kadila je bila polna vsa hiša. Delček gobe je oče odrezal in ga vrgel v žarečo peč.

»Tako – vse smo blagoslovili, za srečo, plodnost in zdravje!«

Njegove oči so dobile mehkoben, svečan izraz.

In zopet je čepela v mojih rokah. Sikala je skozi hladno ozračje, grozila, zarisovala ognjene črte in odišavljala domače dvorišče.

»Mama, kaj ko bi še nesel, žegen' k sosedom: Krajnerjem, Anzovim?«

Mamine sive oči, ki so vedno izražale ljubezen, so se odzvale. Vedel sem: smem!

In že so jo bose noge, lahkotno kot ptice, ucvrle do sosedov.

Tončka pa: »Si prinesel ogenj, žegen', kaj?!«

Vzela je gobo, odišavila vse prostore, za hrbotom pa je skrivala veliko rumeno poma-

rančo. Kakšne sanje tistikrat! Pomaranča . . .

»Na, fantič, tvoja je, ker si prinesel!«

Zasmejala se je, me obšla od bosih rosnih nog do glave, in že sem oddrvel.

Se h Krajnarjevim moram. Pri njih je doma črna kočija. Z njo se vozijo vsako nedeljo k maši. Velika vežna vrata so težka, hrastova. V oknih se koplje sonce.

Trk trk, trk trk . . .

Stric Jaka pa: »Lej ga, fanta, ti si prinesel ogenj.« Dobrohoten nasmeh preleti razbrzdano lice in že je v njegovih rokah goba. Diši v veži, žlahtni se v kuhinji, sobi, vsepovsod.

»Glej ga, kako si priden.« Pomežikne ženi, ki je zapičila vame drobne sive oči in mi zvila glavo v tla.

»Na, fant, tu imaš!«

Nisem mogel verjeti! V roki se je smejala srebrna desetica, čisto nova. Stisnil sem pest, odgovoril dobrohotnemu stricu in se bal drobnih sivih oči.

»Bog vam lonaj, stric, bog lonaj!«

Le redkokdaj je bila velika sobota zame tak praznik, praznik s srebrnim kovancem. Plašno sem med potjo odprl pest, kot bi se bal, da mi ne uide in se ne podre vsa sreča tistega jutra. Pozabil sem na rosne bilke, pozabil na črno kočijo in drobne ostre oči.

Stojim na pragu in kričim: »Mama, mama, bratje! Poglejte, kako sem bogat!«

»Tam sem dobil, tam,« pokažem s prstom.

»Tam,« ponavlja mati, ki je tisto jutro spekla kolač. Obraz ji je še žarel. Sonček se je popasel po njeni milini. Zapihal je veter in na njeno ruto in čelo in lica natrosil belih cvetov češnje.

Dolgo sva se gledala in bila nepopisno srečna.

»Vidiš, sedaj ti bomo pa lahko kupili hlače.«

Olupili smo pomarančo in si jo razdelili vsi štirje, vseh pet. Tudi mami sem namenil del sočnega mesa.

»Kar sam pojej,« je rekla in se hitro kot vedno umaknila v kuhinjo, tja, kjer je barvala pirhe.

Viš

DORICA

Dorica je nataknila črne usnjene škornje, se pokrila s svileno ruto in vzela iz omare olivno zelen plašč. »Moram iti malo v trgovino. Vam bom potem povedala, zakaj se reče Devica Marija na kamnu. Samo spomnite me, sem tako pozabljiva.«

Na levo ramo si je vrgla torbico, z desnico pa je segla po oguljeni leseni bergli. Tako jo je stisnila h gubam debelega plašča, da je skoraj ni bilo videti. Naglo je zapustila sobo.

Hrib za hotelom je bil teman. Zgodnje jesensko popoldne je kakor ukleto mirovalo nad njim. Ni bilo podobno ne noči ne dnevu. Ničemur.

Debela mačka umazano okraste barve je lenobno prilezla izpod napušča. Premišljeno je prestavljala noge in nepremično gledala v zamolkla tla pod seboj. Ustavila se je pod sivim, golim drevesom stare jablane. Sedla je na rep. Potem je uprla pogled v svetleče okno visoke stavbe, kakor da nekoga pričakuje.

Dorica se je hitro vrnila.

»Tam je božja pot. Za veliki šmaren je žeganje. Takrat je toliko ljudi, da ne morejo vsi v cerkev. Med mašo sedijo kar zunaj po travi ali po kamnih na tistem bregu. Tudi nekaj drevja je, da je senca. Cerkev je sezidana na eni sami veliki skali.«

»A zato se pravi Devica Marija na kamnu?«

»Tudi zidovi so vsi iz kamna. Pa stopnice. In celo streha.«

»Kako je mogoče, da je streha iz kamna?«

»Kamniti skrilačci so to. Še niste nikoli videli take strehe?«

»Najbrž res ne.«

»No, potem pridite enkrat na veliki šmaren, če boste mogli. Splača se to pogledati. Nekaj posebnega je. Pa kakšnega otroka pripeljite s seboj.«

»Zakaj?« »K Devici Mariji na kamnu mora vsaka ženska pripeljati s seboj otroka. Če nima svojega, si ga mora pa sposoditi.«

»No, ta je pa lepa!«

»Nič se ne čudite. Res je. In če katera ne more imeti otrok... Pri Devici Mariji na kamnu bo gotovo uslišana. V naši vasi je ena taka. Frizerka je po poklicu. Deset let nista imela z možem otrok. Zdaj pa ima tako lepo punčko! Tam gori si jo je izprosila.«

»Kakšen pomen ima vse to kamenje? Zakaj je vse iz kamna?«

»Vse vam bom povedala,« pravi Dorica.

»Sta šla dva iz spodnjih krajev, oče in sin, tam mimo na božjo pot na Svete Višarje...«

»Kaj pomeni to iz spodnjih krajev? Iz Bosne, Srbije?«

»Ne, ne! Iz Prlekije, Maribora, tam nekje.«

»Kje pa je sploh ta kraj Devica Marija na kamnu?«

»Veste kje? Pridete v Vuzenico. To boste že znali. Nato čez dravski most levo in čez proggo, pa v hrib. Ne morete zgrešiti. No, oče in sin sta šla peš na Svete Višarje. Nočilo se je, ko sta prišla v naše kraje. Ustavila sta se v gostilni Premru, še zdaj stoji tista hiša. Pa ni več gostilna. To je doli ob proggi, še na ravnem, preden se zavije v hrib. Od tam vem še drugo zgodbo, oh, vam bom potem povedala. No, oče in sin sta prenočila v tej gostilni. Z večerjo jima je postregla brhka natararica. Ves večer se je vneto sukala okoli njiju. Sin ji je bil všeč. Bil je postaven fant. On pa se ni nič zmenil zanjo. Ni se mu zdelo spodobno, saj sta šla z očetom na božjo pot.

Natararica pa mu je to silno zamerila in se je hotela maščevati. Ko sta oče in sin spala, je šla v miznico po srebrni pribor in ga skrila v sinov nahrbtnik.

Zjutraj sta oče in sin nič hudega sluteč nadaljevala pot. Šla sta že proti Dravogradu. Pri Svetem Boštjanu pa ju dohitita orožnika in naredita preiskavo. Seveda sta v sinovem nahrbtniku našla srebrni pribor. Odvedla sta ga nazaj in v zapor in po hitrem postopku so ga obsodili na smrt z obešenjem.

Oče je ves nesrečen sam nadaljeval pot na Svete Višarje.

Vislice so postavili ravno na tistem hribu, natanko na tisti skali, kjer stoji zdaj cerkev. Sina so obesili.

Ko se je oče po isti poti vračal s Svetih Višarij, so mu pokazali skalnat hrib, kjer so nad sinom izvršili smrtno obsodbo. Trudnih korakov se je povzpел gor, da sname sinovo truplo in ga pokoplje.

Približa se vislicam. Tedaj njegov sin spregovori:

»Ata, ali si že nazaj?«

»Kaj ti nisi mrtev?« se začudi oče.

»Nisem.«

»Kako je to mogoče?«

»Taka lepa bela gospa je prišla,« pravi sin ves prevzet, »in mi je postavila ta kamen pod noge, glej! Samo ne morem se sam rešiti, ker imam roke zvezane na hrbtu.«

Oče mu je odvezal roke. Snela sta zanko in odšla domov.

Če boste res prišli na žeganje . . . No, na velikem oltarju boste videli lepo izvezen prt: Devica Marija stoji na kamnu. Le pogledite pod njene noge. Na kamnu stoji.«

»Dejali ste, da poznate še drugo zgodbo.«

»Oh, pravzaprav še dve. Obe sta nenavadni. Enkrat se je zgodilo, da se je s tistega hriba odtrgala velikanska skala in se kotalila navzdol proti železniški progi, po kateri je prihajal vlak. Toda ni prišlo do katastrofe. Neznana sila je ustavila skalo tik ob progi. Potniki v vlaku so bili tako rešeni.

Druga zgodba pa je iz časov, ko so Turki ropali in požigali po naši deželi. Tudi v naše kraje so prišli. Toda samo do tiste ceste ob progi, preden se zavije v hrib. To je v bližini tiste gostilne, o kateri sem vam pravila. Saj vam jo bom pokazala, če bo prilika. No, turška vojska je privihrala na svojih konjih po tisti poti. Nenadoma se pojavi pred njo prelepa Gospa. Molči in samo dvigne svojo nežno roko in turška vojska se je ustavila in ni mogla nikamor naprej. Tako je bilo to, vidite. Samo do tam so prišli, potem pa so se morali vrniti.«

Dorica je utihnila in si dala opraviti s preoblačenjem. Nato je pritisnila na stikalo. Mehkoba zasenčene luči je pregnala mrak. »Ali kaj molite?« je vprašala.

»Molim,« odgovorim. »Po navadi po tihem.«

»Jaz tudi,« je dodala nekoliko otožno. »Nikogar nimam ne za pogovor ne za molitev. Ko bi še enkrat živela s toto pametjo, kot jo imam sedaj, bi šla v samostan. Kaj sem pa imela od življenja?«

Dorica je odprla okno, potegnila navzdol zeleno roletno in naju tako ločila od zunanjega sveta. Na radiator je položila mokro brisačo.

»Še nekaj vam bom povedala,« pravi, »zdaj ko je večer. Na Vratih je bilo. Pri Lahovcu. Žena je na porodu umrla. Mož je ostal sam z nebogljenim novorojencem. Bilo je tako hudo, da ni vedel, kaj bi.

Tisto noč po pogrebu je bilo. Ura je odbila polnoč. V sobo je vstopila žena, se sklonila k otroku, ga vzela v naročje in ga previla in podojila. Tiho in brez besed. Nato je spet odšla.

To se je dogajalo noč za nočjo. Vsakič opolnoči.

Mož je šel vprašat župnika, kaj naj stori. Razložil mu je, kaj se dogaja.

Župnik je dolgo premišljal, potem pa mu je svetoval: »Če si upaš, stori to: dobi dovolj močne može. Naj čakajo v hiši in ženo zadržijo, ko bo hotela oditi.«

Mož je ubogal njegov nasvet. Dobil je močne može, ki so čakali v hiši, in ko je žena hotela oditi, so jo prijeli in jo zadržali.

Tedaj je žena spregovorila z neskončno bridkim glasom:

»Kak hudo je blo, ko sem umrla! Kak bo šele hudo, ko bom mogla vdruogo umret!«

Ostala je doma in skrbela za otroka. Tudi vsa druga dela je opravljala. Vendar ni nikoli več spregovorila.

Čez leto dni je rodila drugega otroka. In spet na porodu umrla.

In se ni nikoli več vrnila.«

»Odkod pa poznate take zgodbe?«

»Oh,« zamahne Dorica, »tole mi je pripovedovala še moja stara mama.

Včasih smo se veliko pogovarjali, veste. Vaščani smo se ob jesenskih in zimskih večerih zbirali zdaj pri tem, zdaj pri onem. Ličkali smo koruzo, meli proso, luščili bučno seme ali pa predli, bedeli pri mrliču ali pri umirajočem. Velikokrat smo peli. O, koliko je bilo petja! Stari ljudje pa so vedeli pripovedovati vse mogoče zgodbe. Otroci smo vlekli na ušesa in kar lasje so nam šli pokonci, zlasti potem, ko smo se tja proti polnoči vračali domov. Vse prikazni so oživele v nočnih sencah.

Vam bom povedala še kakšno.

Na Ojstreci je bil kmet, ki je šel nekega dne v Dravograd na sejem. S konji je peljal hlode na vozu, zadaj pa je k vozu privezal vola. Konja in voz je pustil na žagi, vola pa je gnal na sejem, da bi ga prodal.

Konji so z vozom ponoči prigalopirali sami domov, spenjani in nemirni. Gospodarja pa ni bilo nikoli več.

Gospodinja je vsak dan molila in prosila Boga, naj ji da vedeti vsaj to, ali je živ ali je mrtev.

Nekoč je ponoči došla otroka. Takrat vstopi njen mož, tako oblečen, kot je bil na semanji dan. Šel je molče mimo žene do omare in nekaj iskal v njej. Žena se opogumi in pravi:

»Si le prišel!«

On ji odvrne:

»Med nama ni več tisto, kar je nekdaj bilo – pa tudi nikoli več ne bo.«

Tole sem pa sama doživela:

Naš sosed je bil strašno bolan, imel je

vodenico. Mi smo tam bedeli. Mu je bilo zelo hudo. Medve z mamó sva odšli prej domov. očé je pa še ostal. Zunaj, ob vrtnem plotu, sva videli nekaj črnega. Nato je bilo napol belo, nato pa celo belo. Še ob živi meji se je vleklo kakor bela vlečka.

To je bilo v tistem času, ko so mu svečo držali.

Ko sva bili že doma, je potrkalo na okno. Nikogar ni bilo zunaj. Čez nekaj časa spet potrka. Oglasila se je Mica, sosedova žena:

„Pridite, umrl je.“

Prvikrat je potrkalo v tistem času, ko je umrl. Sosed je sam prišel po slovo.

Kristus in sveti Peter sta hodila po svetu. Sveti Peter vpraša:

„Zakaj Bog kaznuje vse ljudi? Saj so samo nekateri hudobni.“

Kristus je molčal.

Prideta do potoka in stopita na brv. Privrši roj čebel. Kristus ukaže Petru:

„Stegni roko!“

Sveti Peter ga uboga in roj čebel se mu obesi na roko. Ena ga je pičila. Peter strese z roko in ves roj čebel pade v vodo.

Kristus ga pokara:

„Zakaj si vse čebele vrgel v vodo? Saj te je samo ena pičila.“

Bilo je na kvatrnó soboto pred sveto Trojico po „večni luči“. Stari Brglez se je vračal iz Dravograda. Malo je posedel v gostilni. Gre proti Svetemu Boštjanu. Nasproti mu pride dolgin z bičem v roki in goni cel trop podgan pred seboj. Brglez je bil malo okajen in ni nič pomislil in ga vpraša:

„Kam pa te zdaj?“

Dolgin zacvili prav na hitro:

„V Pliberk na sejem.“

Potem pa Brglez le pomisli, kaj ti ta podgane goni na sejem. Pogleda nazaj. Nikjer nikogar.

Začel je teči. Vsi lasje so mu šli pokonci. Doma je tako udaril na vrata, da je žena rekla:

„Kaj boš vrgel vrata s tečajev?“

Divja jaga.

Če si slišal ponoči lajati pse, si moral leči na poti v levo kolesnico. Možakar tega ni vedel. Priletela je sekira vanj in zelo ga je bolelo.

Točno čez leto in dan moraš iti nazaj tja ležat. Vrag pride po sekiro. Rešen si bolečin.

Truta.

Če sta bila dva na oklicih in sta skup spala, je bil tisti otrok potem nesrečen. Ponoči ni imel miru.

Sta dve dekli služili pri kmetu. Ena rdeča in debela, druga bleda in suha. Gospodinja vpraša suho dekle:

„Kaj je s tabo?“

Suha dekla zatarna:

„Oh, mati, ko bi vi vedeli, kako mi je hudo, me ne bi spraševali. Vi mene počakajte tu v kuhinji, ko bodo vsi odšli spat. Samo mojega imena ne smete zaklicati.“

Gospodinja je ubogala.

Opolnoči se je nekaj nespoznavnega privalilo v kuhinjo. Gospodinja se je zelo prestrašila in je zaklicala deklinó ime. Nespoznavna prikazen se je takoj spremenila v prej nesrečno dekle, ki je zdaj vsa vesela zaklicala:

„Mati, mati, vi ste me zdaj rešili!“

To, kar se je privalilo, je truta.

Včasih se je na prsa privalilo in je pilo.

Nekoč se je kurje perje privalilo.

Našli so na prsih eno dolgo kurje perje, ko je mož hropel. Dali so ga v „šraufštok“ in stisnili. Prikazala se je lepa deklica, ki je milo prosila: „Pustite me, samo pustite me, ne bom nikoli več prišla!“

Moja stara mama je služila in skupaj z drugo dekle sta spali na seniku. Bil je kvatrnó teden.

Saj veste: Zadnji teden pred velikimi prazniki je kvatrnó teden. Takrat se ni pralo. Kvatrnó lug je silno nevaren za nevihto. So nekoč kosci kosili in je tako treskalo – strela je švigala od enega do drugega in niso vedeli, kaj bi. Potem se eden domisli: „Kaj, če nima kdo srajce oprane v kvatrnem lugu?“ „Ja, pa ravno jaz jo morda imam“, se spomni eden in sleče srajco. Komaj jo je odvrigel, je že strela udarila v srajco, da je takoj bila vsa črna. Kosci pa so imeli mir.

Pa še to: Kvatrnó teden se ni smelo delati po „večerni luči“.

Stara mama in ona druga dekla sta torej spali na seniku. Domača dva sinova sta prišla po večni luči in sta na slamoreznici rezala seno in slamo za živino. Potem sta odšla v hišo.

Opolnoči se je slamoreznica sama od sebe začela tako divje vrteti, da so iskre letele okoli. Dekli sta v divjem strahu pobrali vsaka svojo odejo in zbežali v kuhinjo.

Oma je šla potem služiti k drugemu kmetu. Podnevi je delala na njivi, zvečer pa je čistila štedilnik in ribala pod. Bilo je že pozno, ko je šla k studentu splaknit kunjo. Opolnoči se je pojavil velik črn pes, z očmi, velikimi kot kolesa, in jo je gledal. Oma je pustila cunjó pri studentu in zbežala domov.

Ta pes še sedaj obstaja.
Videla ga je moja nesojena tašča.
Veste, takole je bilo.
Opolnoči se je vračala s kožuhanja. Sama.
Njen sin je še ostal. Jaz sem bila tudi tam.
Takrat je bilo njemu štirinajst let in meni tudi.

Partizani so ga mobilizirali, on pa jim je pobegnil. Puško je odvrigel in prišel takrat k nam ličkat koruzo. Ni se mu dalo oditi. Kar stal je med vrati. Ko bi tedaj vedela, kaj ga čaka, bi mu postlala v senu na podstrešju ali kjerkoli. Kasneje si tega nisem mogla odpustiti. Tak lep fant je bil. Na poti domov so ga ustrelili Nemci.

Njegova mati je torej šla malo pred njim domov, ura je bila polnoč in ob njej se je pojavil tisti pes. Sprva ni ničesar slutila, še ogovorila ga je: „No, kaj pa ti, odkod si se pa ti vzel?“ Pes jo je spremljal do meje njenega doma. Takrat je ura v zvoniku udarila eno. Pes je izginil. Tedaj je šele začela razmišljati.

Ravno takrat so ji ubili sina.

Nikoli ga ni mogla preboleti.

Jaz tudi ne.

Tole sem pa menda prebrala v knjigi, ki jo je imela oma. Veste, vse sem si zapomnila, kar je kdo povedal, in vse prebrala, kar sem kje našla.

Na Grešinkuglu pri razvalinah je pastir pasel krave. Ko je bilo v cerkvi na Muti povzdigovanje, so se odprla velika kletna vrata. Pastir je zagledal kadi in sode, polne zlatnikov in srebrnikov. Na enem od sodov je sedel pes.

Pastir je doma povedal, kaj je videl. Drugi dan je šel z njim na pašo tudi gospodar. S seboj je imel veliko posodo. Ko so se med povzdigovanjem na Muti kletna vrata spet odprla, je poslal pastirja s posodo v klet in mu ukazal: „Baši, baši.“

Povzdigovanje pa je prehitro minilo. Posoda še ni bila polna. Kletna vrata so se zaprla in pastir je ostal notri.

Gospodar se je silno ustrašil. Tekel je v vas in povedal županu, kaj se je zgodilo. Ta je poslal orožnike, naj preiščejo razvaline in rešijo pastirja. Toda nihče ni nikoli več našel tistih kletnih vrat.

Graččaki so imeli pod Dravo prehod v Muto. Našli so ga domačini leta štiriinštiridesetega, ko so morali kopati strelske jarke za Nemce.

Tole pa se je zgodilo za časa Avstro-Ogrske.

Moja soseda, ki je zdaj že umrla, je služila v Dravogradu. Tam je grad Pokštajn. Pred

gradom je lepa kapelica z Devico Marijo. Graščak je hotel imeti Marijo v svoji sobi. Nesel jo je torej v svojo sobo. Zjutraj pa je ni bilo nikjer. Našel jo je spet v kapelici.

Trikrat je tako graščak nesel Marijo v svojo sobo in trikrat se je vrnila v kapelico.

Med vojno sta dva Nemca, lovca, hodila po gozdu. V tem gozdu sta v samotni hiši živela mati in sin. Mati je pekla kruh, sin pa je šel po vodo k trem studencem.

„Bo kruh že pečen, ko se vrnem?“ je vprašal mater ob odhodu.

„Če boš počasi hodil, bo, če pa hitro, pa ne.“ mu je odvrnila.

Kruh je bil že davno pečen, sina pa od nikoder. Minilo je popoldne. Minil je večer. Mati je vedno bolj pogosto hodila na prag in čakala sina. Nazadnje ni več strpela v hiši. Blodila je okoli hiše in ga klicala in iskala. Brez uspeha.

Lovca sta po nesreči obstrelila fanta v nogo. Vpil je na pomoč, onadva pa sta ga pobila s puškinim kopitom in ga skrila pod dračje. Potem sta šla uro in pol daleč do gostilne in se napila. Potem sta se razgovorila. Rejenki Lenki sta pripovedovala:

„Midva sva pa danes takega zajca ustrelila, da je imel človeško srce.“

Nato sta se vrnila v gozd. Poiskala sta fanta, ga prijela vsak za eno nogo in ga zavlekla v Dravo.

Preplitvo sta ga vrgla, ni ga odnesla voda. Do spomladi je ostal tam.

O veliki noči, ko se je že stopil led, sta dva fanta hodila ob Dravi in našla njegovo truplo.

Mati nesrečnega fanta ni mogla več živeti v prazni hiši. Ni imela obstanka v zaprtem prostoru. Pri nekem kmetu je nekaj časa pasla krave, da je bila vedno zunaj. Kmalu pa je od žalosti umrla.«

Dorica je nekaj trenutkov molčala. Potem je nekam obotavljajoče vprašala:

»Ste za to, da skupaj zmoliva rožni venec?«

»Seveda sem.«

Odprla je predalček na nočni omarici in poiskala rožni venec. Potem je začela počasi moliti.

Marta Kmet

PROTI ZLU S PO- DUHOVLJENJEM

Nekako mi ne gre iz ušesa stari znani rek Ora et labora! Vlačili so ga po časopisih kot izgubljeno seme, ki nikoli ne bo vzkalilo...

Toda sam nisem mislil tako.

Vedel sem, da že dolgo uresničujemo na tej grešni zemlji zahtevo: »Labora! Delaj, da boš obstajal.« Samo delaj, delaj, in nič več...

Toda ni res. Ni mogoče samo delati, ni mogoče samo ustvarjati. O vsem, kar počenjamo, velja tudi razmišljati.

O čem razmišljati? O naših trofejah, zmagah, uspehih, pridobljenem kupu materialnih dobrin? In še o čem?

Rojeni smo pač pod nesrečno zvezdo, in odkar smo se rodili, samo hitimo. Usodno za potrošniško družbo! Že slovenski pesnik je napisal, da le petica da ime sloveče. Če se tega ne zavedaš, si pač smet na cesti, ob katero se ne bi rad spotaknil kdorkoli. Ne, ne moremo in ne smemo samo to!

Smo misleči ljudje, ki živimo tudi z našo notranjostjo.

Kolikokrat se ob njej ustavimo? Kolikokrat za nekaj trenutkov pomislimo, kaj smo dobrega ali slabega storili sebi in drugim? Pa sloviti italijanski mislec in renesančni poet Petrarca! Za nekaj časa je zapustil radost življenja in se potopil v puščino. Tam je notranje dozoreval, ker si je postavil ogledalo, in napisal nekaj najlepših misli v zbirki Vita solitaria...

Kdaj si vzamemo čas za razmišljanje o sebi? Kdaj poskušamo biti do sebe dovolj kritični? Kdaj se želimo soočiti s samim seboj?

In že smo pri drugem delu sintagme... Ora! Da, tega ne poznamo, ker ne znamo razmišljati o sebi ne o drugih. Ne znamo iti vase, se popolnoma zbrati, da bi postal naš notranji svet kristalnejši in popolnejši.

Večni nasprotnik dobrote je zlo.

Zlo je satanizem. Pogled brez srečanja z drugimi očmi je zlo. Proti zlu se moramo bojevati! Toda le kako, če se z njim nismo nikoli sprijeli. Nikoli! Ker enostavno nismo imeli časa in ker iščemo v življenju le materialne užitke. Ne iščemo ljudi!

Ne iščemo jih, ker ne poznamo sebe, ker smo preveč sebični in ker ne iščemo v človeku človeka.

Koliko duhovnosti je sploh še v nas?

Potrošniška družba v vsem svetu pluje

v neznanu. Apokalipsa grozi z vsemi štirimi prsti...

Ali se vam ne zdi, da se bojimo prihodnosti?!

Zato smo tik pred dvanajsto zaklicali tudi tisti drugi del: »Ora!«

Samo razmišljajoči ljudje, ki želijo najprej presojeti sebe, ljudje, ki znajo pogledati vase, bodo odvrčali zle posege v družbo in naravo, bodo odvrčali katastrofe, ki grozijo svetu.

Stavek Ora et labora velja za naš svet.

Vinko Šmajš

MOLITEV ZA MIR

Bog naših očetov. Ti si velik in usmiljen, Gospodar miru in življenja, Oče vseh.

Ti hočeš mir, in ne žalost, obsojaš vojne in kaznuješ ošabnost nasilnih.

Poslal si nam svojega sina Jezusa, da oznani mir bližnjim in oddaljenim,

da združi človeštvo vseh ras in rodov v eni sami družini.

Poslušaj krik svojih otrok, ponižno prošnjo vsega človeštva: nikoli več vojne, pustolovščine brez vrnitve, nikoli več vojne, začaranega kroga nasilja in žalosti, nikoli te vojne v Perzijskem zalivu, grožnje tvojim stvarjem na nebu, na zemlji in v morju.

V občestvu z Marijo, Jezusovo materjo, te rotimo:

ustavi logiko povračila in maščevanja, navdihni s svojim Duhom novih rešitev,

SEZNAM NAROČNIKOV MOHORJEVE REDNE ZBIRKE PO ŠKOFIJAH, ARHIDIKONATIH, NADDEKANATIH IN DEKANIJAH ZA LETO 1991

R SLOVENIJA

LJUBLJANSKA NADŠKOFIJA

I. ARHIDIKONAT

Arhidiakon: Rafko Lešnik
(1988).

1. Dekanija Ljubljana- Center – 7 župnij

Dekan: Matija Ham 1989
(1988);

prodekan: p. Silvin Kranjc

1. Ljubljana – Bežigrad	65
2. Ljubljana – Marijino oznanjenje	120
3. Ljubljana – Sv. Jakob	13
4. Ljubljana – Sv. Nikolaj	130
5. Ljubljana – Sv. Peter	50
6. Ljubljana – Sv. Trojica	44
7. Ljubljana – Trnovo	43
8. Knjižnica Teol. fakult. Valant Milan	146 1
Skupaj	612

2. Dekanija Ljubljana – Moste – 15 župnij

Dekan: Anton Rojc 1989
(1988),
prodekan: Vincencij Čampa

1. Dol pri Ljubljani	30
2. Javor	–
3. Ljubljana – Črnuče	50
4. Ljubljana – Fužine	20
5. Ljubljana – Kašelj/Zalog	40
6. Ljubljana – Kodljevo	40
7. Ljubljana – Moste	50
8. Ljubljana – Polje	63
9. Ljubljana – Sv. Križu	64
10. Ljubljana – Šmartno ob Sav.	–
11. Ljubljana – Štepanja vas	37
12. Ljubljana – Zadobrova	28
13. Sostro	60
14. Sv. Helena – Dolsko	22
15. Sv. Jakob ob Savi	57
Skupaj	561

3. Dekanija Ljubljana Šentvid – 12 župnij

Dekan: Lojze Uran 1989
(1988);

prodekan: Zdravko Bahor

1. Ljubljana – Dravljica	108
2. Ljubljana – Ježica	75
3. Ljubljana – Koseze	62
4. Ljubljana – Stožice	46
5. Ljubljana – Šentvid	179
6. Ljubljana – Šiška	40
7. Pirniče	46
8. Preska	86
9. Sora	80
10. Sv. Katarina – Topol	12
11. Šmartno pod Šmarno goro	94
12. Vodice	123
Skupaj	951

4. Dekanija Ljubljana – Vič/ Rakovnik 13 župnij

Dekan: Egidij Dolinar 1987;
prodekan: dr. Franc Gorjup

1. Brezovica	53
2. Črni vrh nad Polhovim Gradcem	16
3. Dobrova	40
4. Golo	–
5. Ig	25
6. Ljubljana – Barje	10
7. Ljubljana – Rakovnik	55
8. Ljubljana – Rudnik	10
9. Ljubljana – Vič	152
10. Notranje Gorice	16
11. Polhov Gradec	30
12. Tomišelj	10
13. Želimlje	16
Skupaj	433

II. ARHIDIKONAT

Arhidiakon: Melhior Golob
(1981).

5. Dekanija Radovljica – 25 župnij

Dekan: Martin Erklavec
1986;

prodekan: Jože Klun

1. Begunje na Gorenjskem	56
2. Bled	63
3. Bohinjska Bela	27
4. Bohinjska Bistrica	78
5. Breznica	90
6. Dobrava	18
7. Dovje	25

8. Gorje	65
9. Jesenice	79
10. Jesenice – Koroška Bela	38
11. Kamna Gorica	19
12. Koprivnik v Bohinju	11
13. Kranjska Gora	–
14. Kropa	24
15. Lesce	50
16. Leše	10
17. Ljubno	21
18. Mošnje	37
19. Ovsice	7
20. Radovljica	70
21. Rateče – Planica	24
22. Ribno	15
23. Srednja vas v Bohinju	30
24. Sv. Križ nad Jesenicami	–
25. Zasip	28
– Franciškanski samostan Brezje	53
Skupaj	938

6. Dekanija Kranj – 11 župnij

Dekan: Stanislav Zidar 1987;
prodekan: Ladislav Kovacič

1. Besnica	87
2. Kokrica	40
3. Kranj	150
4. Kranj – Drulovka/Breg	76
5. Kranj – Primskovo	65
6. Kranj – Šmartin	115
7. Kranj – Zlato Polje	–
8. Mavčiče	47
9. Naklo	91
10. Podbrezje	26
11. Predoslje	55
12. Kranj – Kodrič F.	106
Skupaj	858

7. Dekanija Šenčur – 10 župnij

Dekan: Anton Slabe 1989
(1987);

prodekan: Ciril Lazar

1. Cerklje	105
2. Jezersko	38
3. Kokra	15
4. Preddvor	71
5. Smednik – Voglje	47
6. Šenčur	27
7. Šenturška Gora	95
8. Trboje	4
9. Velesovo	30
10. Zapoge	35
	11

– Hrastje	22
– Olševsek	36

Skupaj 536

8. Dekanija Tržič – 8 župnij

Dekan: Franc Maček 1989
(1987);

prodekan: Pavel Krt

1. Duplje	29
2. Goriče	34
3. Kovor	40
4. Križe	60
5. Lom	15
6. Trstenik	25
7. Tržič	50
8. Tržič – Bistrica	30
Skupaj	283

9. Dekanija Škofja Loka – 22 župnij

Dekan: Franc Šuštar 1990;
prodekan: dr. Janez Ambrožič

1. Bukovšiča	23
2. Davča	4
3. Dražgoše	27
4. Javorje nad Škofjo Loko	34
5. Leskovaica	16
6. Lučine	22
7. Nova Oselica	25
8. Poljane nad Škofjo Loko	34
9. Reteče	60
10. Selca	105
11. Sorica	11
12. Stara Loka	55
13. Stara Oselica	13
14. Sv. Duh pri Škofji Loki	21
15. Sv. Lenart	23
16. Škofja Loka	136
17. Škofja Loka – Suha	17
18. Trata – Gorenja vas	52
19. Zali Log	18
20. Žabnica	35
21. Železniki	46
22. Žiri	73
23. Kapucinski samost. Š. L.	7
Skupaj	857

III. ARHIDIKONAT

Arhidiakon: dr. Ivan Merlak
1981

10. Dekanija Kamnik – 15 župnij

Dekan: Nikolaj Pavlič 1990;
prodekan: Drago Markuš

1. Gozd	10
2. Homec	40
3. Kamnik	60
4. Komenda	180
5. Mekinje	38
6. Motnik	33
7. Nevlje	25
8. Sela pri Kamniku	22
9. Stranje	30
11. Šmarca – Duplica	25
11. Šmartno v Tuhinju	20
12. Špitalič	18
13. Tunjice	26
14. Vranja Peč	17
15. Zgornji Tuhinj	31
16. Stahovica – Žagar A.	9
17. Kamnik – Franč. samost.	10
Skupaj	594

11. Dekanija **Domžale** – 16 župnij

Dekan: Andrej Svete 1986; prodekan:

1. Blagovica	9
2. Brdo	47
3. Češnjice	6
4. Dob	130
5. Domžale	88
6. Ihan	70
7. Jarše	29
8. Krašnja	26
9. Mengeš	88
10. Moravče	79
11. Peče	6
12. Radomlje	30
13. Rova	14
14. Šentozbolt	6
15. Trzin	33
16. Zlato Polje	6
17. Vrhpolje	12
Skupaj	679

12. Dekanija **Litija** – 14 župnij

Dekan: Anton Masnik 1986; prodekan: Alojzij Kavčič

1. Dole pri Litiji	13
2. Hotič	14
3. Janče	–
4. Javorje pri Litiji	5
5. Kresnice	–
6. Litija	33
7. Polšnik	12
– Polšnik – Kotam M.	–
8. Prežganje	20
9. Prmskovo na Dolenjskem	2
10. Sava	10
11. Sveta Gora	–
12. Šmartno pri Litiji	48
13. Štanga	25
14. Vače	21
Skupaj	203

13. Dekanija **Zagorje** – 12 župnij

Dekan: Jože Čampa 1990; prodekan: Anton Dobrovoljc

1. Čemšenik	46
2. Dobovec	5
3. Izlake	30
4. Kisovec	14
5. Kolovrat	13
6. Radeče	16
7. Sv. Planina	–
8. Svibno	13
9. Šentgotard	22
10. Šentjurij – Podkum	15
11. Šentlambert	–
12. Zagorje ob Savi	85
Skupaj	259

IV. ARHIDIJAKONAT
Arhidiakon: Franc Vrhunc
1986

14. Dekanija **Vrhnika** – 13 župnij

Dekan: Florijan Božnar
1990;

prodekan: Janez Kompare

– Bevke	11
1. Borovnica	80
2. Dolnji Logatec	62
3. Gornji Logatec	36
4. Horjul	55
5. Hotedršica	7
6. Podlipa	–
7. Preserje	25
8. Rakitna	12
9. Rovte	28
10. Šentjošt nad Horjulom	25
11. Vrh – Sv. Trije kralji	13
12. Vrhnika	106
13. Zaplana	15
Skupaj	475

15. Dekanija **Cerknica** – 11 župnij

Dekan: Janez Kebe 1987; prodekan: Jože Tominec

1. Babno Polje	–
2. Begunje pri Cerknici	12
3. Bloke	45
4. Cerknica	30
5. Grahovo	–
6. Planina pri Rakeku	31
7. Rakek	12
8. Stari trg pri Ložu	77
9. Sv. Trojica – Šivče	–
10. Sv. Vid – Žilce	24
11. Unec	18
Skupaj	249

16. Dekanija **Ribnica** – 14 župnij

Dekan: Maks Ipavec 1990; prodekan: Franc Škulj

1. Dobrepolje – Videm	58
2. Dolenja vas	10
3. Draga	–
4. Gora pri Sodražici	–
5. Loški Potok	30
6. Ribnica	104
7. Rob	11
8. Sodražica	20
– Nova Štifta	–
9. Struge	12
10. Sv. Gregor – Ortnek	24
11. Škocjan pri Turjaku	12
12. Turjak	–
13. Velike Lašče	–
14. Velike Poljane	–
Skupaj	281

17. Dekanija **Kočevo** – 9 župnij

Dekan: Božidar Metelko
1990;

prodekan: Ivan Potrebuješ

1. Banja Loka	–
2. Fara pri Kočevju	10
3. Hinje	–
4. Kočevo	40
5. Kočevska Reka	–
6. Mozelj	–
7. Osilnica	5
8. Spodnji Log/ Nemška Loka	–
9. Stara Cerkev	16
Skupaj	71

V. ARHIDIJAKONAT
Arhidiakon: Vinko Prestor
1988

18. Dekanija **Grosuplje** – 12 župnij

Dekan: Jože Kastelic 1988; prodekan: Vladimir Jaksetič

1. Grosuplje	35
2. Ivančna Gorica	20
3. Kopanj	26
4. Lipoglav	12
5. Polica	18
6. Stična	50
7. Šentjurij – Podtabor	16
8. Šentvid pri Stični	62
9. Škofljica	32
10. Šmarje – Sap	20
11. Višnja Gora	–
12. Žalna	22
Skupaj	313

19. Dekanija **Žužemberk** – 8 župnij

Dekan: Franc Povirk 1990; prodekan: Jože Šuštarčič

1. Ajdovec	15
2. Ambrus	10
3. Dobrnič	20
4. Krka	50

5. Sela pri Šumberku	–
6. Šmihel pri Žužemberku	–
7. Zagradec	21
8. Žužemberk	29

Skupaj 145

20. Dekanija **Trebnje** – 12 župnij

Dekan: Janez Gerčar ml.
1989;

prodekan: Martin Retelj

1. Boštanj	11
2. Čatež – Zaplaz	12
3. Mirna	10
4. Mokronog	15
5. Sv. Križ – Gabrovka	16
6. Šentjanž	25
7. Šentlovrenc	11
8. Šentrupert	35
9. Trebelno	–
10. Trebnje	60
11. Tržišče	6
12. Veliki Gaber	13

Skupaj 214

VI. ARHIDIJAKONAT
Arhidiakon: Vinko Vegelj
1988

21. Dekanija **Leskovec** – 13 župnij

Dekan: Anton Trpin 1990; prodekan: Jože Miklavčič

1. Bučka	14
2. Cerklje ob Krki	30
3. Čatež ob Savi	27
4. Kostonjeva na Krki	10
5. Krško	20
6. Leskovec pri Krškem	40
7. Raka	40
8. Studenec	10
9. Sv. Duh – Veliki Trn	16
10. Sv. Križ – Podbočje	20
11. Šentjernej	50
12. Škocjan pri Novem mestu	25
13. Velika Dolina	35
14. Kartuzija Pleterje	5
Skupaj	342

22. Dekanija **Novo mesto** – 17 župnij

Dekan: Adolf Mežan 1990; prodekan: Edvard Eberl

1. Bela Cerkev	2
2. Brusnice	10
3. Črmošnjice	–
4. Mirna peč	41
5. Novo mesto – Kapitelj	105
6. Novo mesto – Sv. Janez	20

7. Novo mesto – Sv. Lenart	85
8. Novo mesto – Šmihel	53
9. Podgrad	5
10. Poljane – Dolenjske Toplice	–
11. Prečna	18
12. Soteska	10
13. Stopiče	17
14. Št. Peter – Otočec	20
15. Šmarjeta	10
16. Toplice	–
17. Vavta vas	137
Skupaj	533

23. Dekanija Črnomelj – 12 župnij

Dekan: Vinko Podbevšek 1990;
prodekan: p. Albin Žnidarič

1. Adlešiči	10
2. Črnomelj	63
3. Dragatuš	10
4. Metlika	20
5. Podzemelj	–
6. Preloka	5
7. Radovica	–
8. Semič	39
9. Sinji Vrh	–
10. Stari trg ob Kolpi	12
11. Suhor	–
12. Vinica	46
Skupaj	205

Ljubljanska škofija vsega 10.592

MARIBORSKA ŠKOFIJA

I. NADDEKANAT
Naddekan: dr. Vinko Frangež 1982, dekan svetovalec Jože Goličnik

1. Dekanija Dravograd

Dekan: Franc Hozjan 1986, prodekan: Franc Linasi	
1. Črneče	24
2. Dravograd	26
3. Libelčice	51
4. Ojstrica	–
Skupaj	101

2. Dekanija Dravsko polje

Dekan: p. Maksimilijan Klanjšek OFMC Cony 1983, prodekan Mirko Ružič	
1. Cirkovce	48
2. Fram	15
3. Hoče	110
4. Ptujška Gora	25

5. Rače	38
6. Slivnica pri Mariboru	102
7. Sv. Miklavž ob Dravi	16
8. Sv. Lovrenc na Dravskem polju	32
9. Št. Janž na Dravskem polju	35
Skupaj	421

3. Dekanija Jarenina

Dekan: Janez Horvat 1981,
prodekan Franc Markovič

1. Gornja Sv. Kungota	16
2. Jarenina	17
3. Pesnica	–
4. Spodnja Sv. Kungota	16
5. Svečina	20
6. Sv. Jakob v Slov. goricah	40
7. Sv. Jurij ob Pesnici	10
8. Sv. Marjeta ob Pesnici	25
9. Št. Ilj v Slov. goricah	35
Skupaj	179

4. Dekanija Maribor

Dekan: Jože Goličnik 1991;
prodekan: p. Bernard Jauk OFM Cap in Bernard Geršak

1. Kamnica	33
2. Limbuš	10
3. Lovrenc na Pohorju	19
4. Maribor – Brezje	16
5. Maribor – Pobrežje	54
6. Maribor – Radvanje	25
7. Maribor – Sv. Janez krstnik	57
8. Maribor Sv. Jožef	23
9. Maribor – Sv. Križ	12
10. Maribor – Sv. Janez Bosko	–
11. Maribor – Sv. Magdalena	40
12. Maribor – Sv. Marija	74
13. Maribor – Sv. Rešnje telo	31
14. Maribor – Tezno	30
15. Ruše	23
16. Selnica ob Dravi	47
17. Sv. Barbara v Slov. goricah	8
18. Sv. Duh na Ostrem Vrh	–
19. Sv. Križ nad Mariborom	7
20. Sv. Marija v Puščavi	64
21. Sv. Martin pri Vurberku	14
22. Sv. Peter pri Mariboru	32
Skupaj	619

5. Dekanija Mežiška dolina

Dekan: Franc Hozjan 1986;
prodekan: Franc Linasi

1. Črna	50
2. Javorje	–
3. Koprivna	–
4. Kotlje	–
5. Mežica	80
6. Prevalje	83
7. Ravne na Koroškem	52
8. Strojna	–
9. Sv. Danijel nad Prevaljami	42
Skupaj	307

6. Dekanija Radlje

Dekan: Anton Šeruga 1981;
prodekan Štefan Žemlič

1. Brezno ob Dravi	–
2. Jernej nad Muto	–
3. Kapla na Kozjaku	7
4. Muta	15
5. Pernice	–
5. Radlje	25
7. Remšnik	18
8. Sv. Ožbalt ob Dravi	11
Skupaj	76

7. Dekanija Slovenska Bistrica

Dekan: Karel Drofenik 1991;
prodekan Vili Celec

1. Črešnjevce	11
2. Gornja Poljskava	20
3. Laporje	18
4. Majšperk	15
5. Makole	20
6. Poljčane	31
7. Slovenska Bistrica	40
8. Spodnja Poljskava	24
9. Studenice	13
10. Sv. Martin na Pohorju	15
11. Sv. Venčesl	10
12. Tinje	15
Skupaj	232

8. Dekanija Stari trg

Dekan: Martin Tajnik 1991;
prodekan: Franc Rataj CM

1. Dolič	16
2. Pameče	32
3. Podgorje pri Slov. Gradcu	15
4. Razbor pri Slovenj Gradcu	14
5. Sele	10
6. Slovenj Gradec	41
7. Stari trg pri Slov. Gradcu	18
8. Sv. Peter na Kronske gori	–
9. Sv. Vid nad Valdekom	–
10. Šmartno pri Slovenj Gradcu	29

11. Šmiklavž pri Slovenj Gradcu	–
12. Št. Ilj pod Turjakom	80
13. Št. Janž pri Dravogradu	20
Skupaj	275

9. Dekanija Vuzenica

Dekan: Anton Šeruga 1981;
prodekan Štefan Žemlič

1. Ribnica na Pohorju	30
2. Sv. Anton na Pohorju	5
3. Sv. Primož na Pohorju	–
4. Trbonje	–
5. Vuhred	10
6. Vuzenica	20
Skupaj	65

II. NADDEKANAT

Dekan: dr. Jožef Smej 1982;
dekan svetovalec Martin Poredoš

1. Dekanija Lenart v Slovenskih goricah

Dekan: Jože Horvat st. 1981,
prodekan Martin Bezgovšek

1. Marija Snežna	65
2. Lenart v Slov. goricah	62
3. Negova	20
4. Sv. Ana v Slov. goricah	31
5. Sv. Anton v Slov. goricah	20
6. Sv. Benedikt v Slov. goricah	20
7. Sv. Bolfenk v Slov. goricah	20
8. Sv. Jurij v Slov. goricah	60
9. Sv. Rupert v Slov. goricah	–
10. Sv. Trojica v Slov. goricah	30
Skupaj	328

2. Dekanija Lendava

Dekan: Franc Kodila 1991;
prodekan Alojzij Kozar ml.

1. Beltinci	100
2. Bogojina	50
3. Črenšovci	–
– Špiclin	8
– Horvat	20
– Žerdn	8
– Vučko	18
– Čurič	23
4. Dobrovnik	20
5. Dokležovje	10
6. Hotiza	12
7. Kobilje	8
8. Lendava	30
9. Odranci	71

10. Turnišče	45
11. Velika Polana	20
Skupaj	443
3. Dekanija Ljutomer	
Dekan: Izidor Veleberič 1991; prodekan Andrej Zrim	
1. Apače	30
2. Cezanjevci	9
3. Gornja Radgona	66
4. Kapela pri Radencih	16
5. Križevci pri Ljutomeru	37
6. Ljutomer	71
7. Mala Nedelja	22
8. Radenci	15
9. Sv. Jurij ob Ščavnici	40
10. Veržej	22
Skupaj	328
4. Dekanija Murska Sobota	
Dekan: Martin Poredoš 1981; prodekan Franc Režonja	
- Bakovci	10
1. Cankova	25
2. Dolenci	-
3. Gornji Petrovci	13
4. Grad	15
5. Kančevci	-
6. Kuzma	-
7. Markovci	-
8. Martjanci	24
9. Murska Sobota	53
10. Pečarovci	10
11. Pertoča	15
12. Sv. Jurij v Prekmurju	20
13. Tišina	75
Skupaj	260
5. Dekanija Ptuj	
Dekan: Štefan Casar 1991; prodekan p. Karel Gržan OFM Cap	
1. Dornava	15
2. Hajdina	9
3. Kidričevo	10
4. Polenšak	15
5. Ptuj - Sv. Jurij	44
6. Ptuj - Sv. Ožbalt	62
7. Ptuj - Sv. Peter in Pavel	22
8. Sv. Andraž v Slov. goricah	11
9. Sv. Lovrenc - Jursinci	43
10. Sv. Marjeta niže Ptuj	25
11. Sv. Marko niže Ptuj	38
12. Sv. Urban - Destrnik	20
13. Vurberk	6
Skupaj	320

6. Dekanija Velika Nedelja	
Dekan: Jože Šipoš 1981; prodekan p. Anton Košar KR	
1. Kog	11
2. Miklavž pri Ormožu	18
3. Ormož	65
4. Podgorci	45
5. Središče ob Dravi	14
6. Sv. Tomaž pri Ormožu	16
7. Svetinje	-
8. Velika Nedelja	-
Skupaj	169
7. Dekanija Zavrč	
Dekan: Emil Drev 1991; prodekan p. Jože Kramberger OFM Conv	
1. Cirkulane	20
2. Sv. Trojica - Podlehnik	20
3. Sv. Vid pri Ptuj	20
4. Zavrč	18
5. Zgornji Leskovec	25
Skupaj	103
III. NADDEKANAT Naddekan Franc Zdošek 1982; dekan svetovalec Ivan Pajk	
1. Dekanija Braslovče	
Dekan: Leopold Selčan 1981; prodekan Ivan Napret	
1. Braslovče	45
2. Gomilsko	42
3. Marija Reka	-
4. Prebold	-
5. Sv. Andraž nad Polzelo	39
6. Sv. Jurij ob Taboru	26
7. Šmartno ob Paki	106
8. Vransko	86
Skupaj	344
2. Dekanija Celje	
Dekan: Friderik Kolšek 1981; prodekan p. Pavel Košir OFM Cap	
1. Celje - Sv. Cecilija	25
2. Celje - Sv. Danijel	105
3. Celje - Sv. Duh	22
4. Celje - Sv. Jožef	15
5. Svetina (eksp)	-
6. Teharje	40
- Uprava MD Celje	550
Skupaj	757
3. Dekanija Gornji Grad	
Dekan: Jože Gračnar 1986; prodekan p. Boris Markež OFM	

1. Bočna	5
2. Gornji Grad	25
3. Ljubno ob Savinji	64
4. Luče ob Savinji	65
5. Mozirje	88
6. Nazarje	38
7. Nova Štifta	15
8. Radmirje	30
9. Rečica ob Savinji	72
10. Solčava	8
11. Šmartno ob Dreti	15
12. Šmihel nad Mozirjem	20
Skupaj	445
4. Dekanija Nova Cerkev	
Dekan: Alojz Vicman 1986; prodekan Alojz Kostanjšek	
1. Črešnjice	60
2. Dobrna	21
3. Frankolovo	12
4. Ljubečna	26
5. Nova Cerkev	33
6. Sv. Jošt na Kozjaku	7
7. Šmartno v Rožni dolini	24
8. Vitanje	30
9. Vojnik	35
Skupaj	248
5. Dekanija Slovenske Konjice	
Dekan: Ivan Pajk 1981; prodekan Stanko Lorber	
1. Čadram - Oplotnica	-
2. Kebelj	26
3. Loče pri Poljčanah	61
4. Prihova	10
5. Skomarje	-
6. Slovenske Konjice	150
7. Stranice	10
8. Sv. Jernej pri Ločah	-
9. Sv. Kunigunda na Pohorju	25
10. Špitalič	6
11. Zreče	21
12. Žiče	12
Skupaj	321
6. Dekanija Šaleška dolina	
Dekan: Jože Pribožič 1986; prodekan Jože Škrinjar	
1. Bele vode	5
2. Gornja Ponikva	3
3. Velenje - Sv. Marija	35
4. Velenje - Sv. Martin	40
5. Šentjanž na Vinski Gori	20
6. Šoštanj	180
7. Št. Ilj pri Velenju	7
8. Zavodnje	5
Skupaj	295
7. Dekanija Žalec	
Dekan: Branko Zemljak 1986;	

prodekan: p. Viktor Arh OP	
1. Galicija	20
2. Gotovlje	25
3. Griže pri Celju	20
4. Petrovče	30
5. Polzela	45
6. Šempeter v Savinjski dolini	23
7. Žalec	23
Skupaj	186
IV. NADDEKANAT Naddekan: Viljem Pangerl 1982; dekan svetovalec Janez Krašovec	
1. Dekanija Kozje	
Dekan: Jože Vengust 1991; prodekan: Alojz Krašovec	
1. Buče	-
2. Dobje pri Planini	20
3. Kozje	40
4. Olimje	12
5. Pilštajn	22
6. Planina pri Sevnici	-
7. Podčetrtek	17
8. Podsreda	3
9. Polje ob Sotli	6
10. Prevorje	5
11. Sv. Peter pod Svetimi gorami	25
12. Sv. Vid na Planini	40
13. Zagorje	5
Skupaj	190
2. Dekanija Laško	
Dekan: Jože Horvat ml. 1982; prodekan: Marko Tostovršnik	
1. Dol pri Hrastniku	19
2. Hrastnik	11
3. Jurklošter	-
4. Laško	90
5. Loka pri Zidanem mostu	24
6. Marija Širje	18
7. Sv. Jedrt nad Laškim	26
8. Sv. Lenart nad Laškim	8
9. Sv. Marjeta v Rimskih Toplicah	22
10. Sv. Miklavž nad Laškim	8
11. Sv. Rupert nad Laškim	10
12. Trbovlje	112
Skupaj	348
3. Dekanija Rogatec	
Dekan: Janez Krašovec 1981; prodekan: Andrej Grobelnik	
1. Kostrivnica	25

2. Rogaška Slatina	36
3. Rogatec	5
4. Stoperce	15
5. Sv. Ema	16
6. Sv. Florijan ob Boču	–
7. Sv. Peter na Kristan Vrh	5
8. Sv. Rok ob Sotli	–
9. Žetale	15

Skupaj 117

4. Dekanija Šmarje pri Jelšah

Dekan: Mirko Zemljic 1991;
prodekan: Andrej Mazej

1. Dramlje	35
2. Kalobje	7
3. Ponikva	44
4. Sladka Gora	–
5. Slivnica pri Celju	15
6. Sv. Štefan pri Žusmu	10
7. Šentjur pri Celju	100
8. Šentvid pri Grobelnem	10
9. Šmarje pri Jelšah	63
10. Zibika	6
11. Žusem	–

Skupaj 290

5. Dekanija Videm ob Savi

Dekan: Anton Hribernik 1991;
prodekan: Milan Kšela

1. Artiče	45
2. Bizeljsko	72
3. Brestanica	44
4. Brežice	45
5. Dobova	31
6. Kapele pri Brežicah	5
7. Koprivnica	25
8. Pišce	15
9. Razbor nad Loko	25
10. Senovo	30
11. Sevnica	50
12. Sromlje	20
13. Videm – Krško	25
14. Zabukovje	10
15. Zdole	15

Skupaj 457

Mariborska škofija vsega 8.224

KOPER

1. Dekanija Biljana – 12 župnij, 1 vikariat

Prodekan:

1. Biljana	25
2. Cerovo	–
3. Fojana (v)	–

4. Gradno	11
5. Kojsko	–
6. Kozana	–
7. Kožbana	7
8. Medana	14
9. Podsobotin	–
10. Šlovenec	8
11. Šmartno	16
12. Vedrijan	–
13. Vipolže	–

Skupaj 81

2. Dekanija Črniče – 11 župnij

Dekan: Aleksander Lestan 1988

1. Ajdovščina	50
2. Batuje	22
3. Črniče	15
4. Kamnje	12
5. Lokavec	15
6. Osek	15
7. Otlica	20
8. Šempas	37
9. Štomaz	15
10. Velike Žablje	9
11. Vipavski Križ	52

Skupaj 262

3. Dekanija Dekani – 13 župnij, 2 vikariata, 1 kaplanija

Dekan: Cvetko Valič 1986

1. Ankaran	20
2. Dekani	15
3. Draga	–
4. Gradin (v)	–
5. Klanec	–
6. Kubed	–
7. Movraž	–
8. Osp	–
9. Podgorje	11
10. Predloka	–
11. Pregara (v)	1
12. Pridvor – Sv. Anton	–
13. Sočerga	–
14. Škofije	20
15. Tinjan	–
16. Topolovec (kpl)	–

Skupaj 67

4. Dekanija Dornberk – 7 župnij, 2 vikariata

Dekan: Ivan Blažič 1986

1. Branik	40
2. Brje	–
3. Dornberk	80
4. Gradišče (v)	–
5. Prvačina	12
6. Renče	42
7. Šmarje na Vipavskem	9
8. Vogrsko	13
9. Zalošče (v)	–

Skupaj 196

5. Dekanija Idrija – Cerkno – 15 župnij, 1 vikariat

Dekan: Medvešek Stanko 1990
Prodekan: Anton Melinc 1990

1. Bukovo	20
2. Cerkno	50
3. Črni Vrh	42
4. Godovič	17
5. Gore	20
6. Idrija	32
7. Jagršče	6
8. Ledine	20
9. Novaki	15
10. Orehek pri Cerknem (v)	–
11. Otalež	10
12. Ravne	–
13. Spodnja Idrija	26
14. Šebrelje	10
15. Vojsko	13
16. Zavratac	35

Skupaj 316

6. Dekanija Ilirska Bistrica – 11 župnij, 1 vikariat

Dekan: Jože Kovačič 1986

1. Brezovica	–
2. Golac	–
3. Harije (v)	–
4. Hrušica	10
5. Ilirska Bistrica	34
6. Jelšane	10
7. Knežak	10
8. Podgrad	5
9. Podgraje	10
10. Pregarje	4
11. Prem	15
12. Slivje	10

Skupaj 108

7. Dekanija Kanal – 8 župnij, 1 vikariat

Dekan: Srečko Šuligoj 1985

1. Avče	12
2. Deskle	25
3. Gorenje Polje	31
4. Kal nad Kanalom	6
5. Kanal	30
6. Levpa	10
7. Lig – Marijino Celje	12
8. Plave (v)	19
9. Ročinj	26

Skupaj 171

8. Dekanija Kobarid – 12 župnij, 1 vikariat

Dekan: Franc Rupnik 1987

1. Borjana	–
2. Bovec	25
3. Breginj	35
4. Drežnica	30
5. Kobarid	40
6. Kred	10

7. Libušnje	19
8. Livek	13
9. Log pod Mangartom	6
10. Sedlo	–
11. Soča	–
12. Srpenica	11
13. Trnovo ob Soči (v)	–

Skupaj 189

9. Dekanija Komen – 11 župnij, 2 vikariata, 1 kuracija

Dekan: Franc Krapež 1988

1. Branica	–
2. Brestovica pri Komnu	–
3. Gabrje (k)	1
4. Gabrovica (v)	–
5. Gorjansko	25
6. Kobjeglava	17
7. Komen	60
8. Kostanjevica na Krasu	–
9. Pliskovica	–
10. Škrbina	–
11. Štanjel	–
12. Temnica	–
13. Veliki Dol	10
14. Vojščica	25

Skupaj 138

10. Dekanija Koper – 15 župnij

Dekan: dr. Bojan Ravbar 1986

1. Bertoki	20
2. Izola	17
3. Koper	40
4. Korte	10
5. Koštabona	–
6. Krkavče	20
7. Lucija	–
8. Marezige	–
9. Piran	10
10. Pomjan	–
11. Portorož	35
12. Sečovlje	4
13. Strunjan	3
14. Šmarje pri Kopru	3
15. Truške	–

Skupaj 162

11. Dekanija Nova Gorica – 17 župnij, 1 vikariat

Dekan: dr. Alojz Vetrih 1986

1. Banjšice	8
2. Bate	–
3. Bilje	10
4. Bukovica	8
5. Čepovan	14
6. Grgar	29
7. Kromberk	27
8. Lokovec	–
9. Lokve	–
10. Miren – Pregelj	90
C. sam. Lazarist	4

11. Nova Gorica	
– Kapela	50
12. Nova Gorica	
– Kristus Odrašenik	13
13. Opatje selo	–
14. Ravnica (v)	–
15. Solkan	20
16. Šempeter pri Gorici	50
17. Trnovo pri Gorici	10
18. Vrtojba	40
Skupaj	373

12. Dekanija **Postojna** – 13 župnij

Dekan: Vladimir Pirih 1988

1. Hrenovice	50
2. Košana	14
3. Matenja vas	16
4. Orehek pri Postojni	–
5. Pivka – Št. Peter na Krasu	24
6. Postojna	45
7. Slavina	25
8. Studeno	21
9. Suhorje	8
10. Šmihel	10
11. Trnje	15
12. Ubeljско	–
13. Zagorje	16
Skupaj	244

13. Dekanija **Sežana** (Tomaj) – 16 župnij

Dekan: Ivan Maslo 1985

1. Avber	–
2. Divača	–
3. Dutovlje	35
4. Hrpelje – Kozina	35

5. Kopriva	–
6. Lokev	10
7. Povir	22
8. Rodik	–
9. Senožeče	35
10. Sežana	22
11. Skopo	–
12. Štjak	10
13. Tomaj	35
14. Vatovlje	–
15. Vrabče	–
16. Vreme	21
Skupaj	225

14. Dekanija **Tolmin** – 16 župnij, 2 vikariata

Dekan: Franc Govekar 1986

1. Dolenja Trebuša	20
2. Gorenja Trebuša	–
3. Grahovo	–
4. Idrija pri Bači	5
5. Kamno	4
6. Lom	–
7. Most na Soči	22
8. Obloke (v)	–
9. Pečine	–
10. Podbrdo	38
11. Podmelec	7
12. Ponikve	–
13. Roče	–
14. Rut	–
15. Stržišče (v)	–
16. Šentviška Gora	31
17. Tolmin	107
18. Volče	25

Skupaj 259

15. Dekanija **Vipava** – 13 župnij

Dekan: Franc Pivk 1987

1. Budanje	30
2. Col	15
3. Goče	33
4. Loznica	–
5. Planina	20
6. Podkraj	13
7. Podnanos	45
8. Podraga	24
9. Slap	40
10. Šturje	65
11. Ustje	8
12. Vipava	70
13. Vrhpolje	16

Skupaj 379

RAZNA DRUGA POVERJENIŠTVA

Župnijski urad Sv. Cirila in Metoda, Beograd	3
Katoliška crkva Bitola – Makedonija	1
Ana Pilz, Karlovac	–
Ribnikar Štefka, Reka	5
Sestre usmil. Beograd	5
Ž. U. Roč – Istra	1
Štimar B. Oriovac	3
ŽUMUŽJA	1
Skupaj	19

KOPRSKA ŠKOFLJA

vsega 3170

ZAGREBŠKA NADŠKOFLJA

Ž. V. RAZKRIŽJE

Žabot Ivan 105

INOZEMSTVO

Avstrija	2
Italija	7
ZR Nemčija	13
Francija	12
Švedska	7
Belgija	1
Canada	17
USA	26
Avstralija	13

SKUPAJ 98

Skupaj vseh naročnikov v letu 1991 22.211

Celje, 12. 7. 1991

Vsaj trije dobri razlogi so, ki vabijo k naročilu na redno zbirko MD 1992.

1. Stoštiridesetletno izročilo. Mohorske knjige so naučile Slovence brati. V desetletjih povojne slepote in temé je odpirala obzorja duha. Danes nas budi v duhovno širino in strpnost.
2. Avtorji in vsebina knjig redne zbirke 1992.
3. Ugodnosti, ki jih članom MD (to postanete z naročilom in vplačilom redne zbirke) nudi članska izkaznica. Vse naše izdaje kupujete znatno ceneje kot nečlani.

Redna zbirka MD Celje za leto 1992 bo ponudila naslednje knjige:

1. KOLEDAR 1993

V barvnem delu prinaša kalendarj in obširno predstavi cerkev na na Kapitlju v Novem mestu. Tam praznujejo 400-letnico obstoja kolegiatnega kapitlja. Sicer posega koledar po mnogih snoveh iz cerkvenega, teološkega, narodno kulturnega in zgodovinskega življenja, sem in tja so v njem posejani praktični nasveti, ob koncu je vedno nekaj mikavnega kratkega branja.

2. dr. Jožef Smej: PSALMI VAŠKEGA ŽUPNIKA Slovenske večernice

Avtor povesti je mariborski škof pomočnik. Opisuje nam življenje bogojinskega župnika Baše. Spremlja njegovo otroštvo v Beltincih, študij gimnazije in bogoslovja v Sombotelu in končno sodelovanje z velikim Plečnikom ob prenovitvi bogojinske cerkve. Za Baševa mlada leta so značilne mnoge vesele dogodivščine, v zrelih letih pa doživi veliko lepega in bridkega v svojem in narodovem življenju.

3. dr. Josip Turk: ŠKOF JANEZ GNIDOVEC – Blagovestnik skopske škofije

Upokojeni beograjski katoliški nadškof nam opiše deželo in kraje, v katerih je deloval svetniški kandidat škof Janez Gnidovec. Popelje nas skozi njegovo življenje in vsestransko predstavi njegovo delo. Očitno so se razmere, v katerih je opravljal svojo službo Janez Gnidovec, prav malo spremenile. Ob prebiranju knjige nam bo lažje razumeti nekatera dogajanja v bližnji preteklosti, ki so dodobra pretresla tamkajšnje življenje, posredno pa vplivala tudi na najnovejšo zgodovino Slovencev doma.

4. Ivan Razboršek: SLOVENSKI LJUDSKI ORNAMENTI

Že dolga leta Ivan Razboršek zbira vse, kar je povezano s slovenskim ljudskim občutjem za lepoto, ki neugnano krasi naše okolje: od balkonske ograje, izdelane v lesu ali kovanem železju, do velikonočne pisanke, od židane rute do irske čipke. Bogastvo te knjige je predvsem veliko število ilustracij, ki spremljajo pretehtano besedilo.

5. Erna Meško: ŠE BI VAM RADA POVEDALA

Ko so bili časi še sivi, je Erna Meškova kot kmetica odprtega srca in bistrega uma odkrito spregovorila v slovenski skupščini. Slovenci so ji prisluhnili. Mohorjeva je leta 1985 izdala knjigo njenih razmišljanj *Rada bi vam povedala*. Po izidu knjige se ji je s pismi oglasilo več kot 400 navdušenih bralcev.

Njena novejša razmišljanja so prav tako žarek ljubeznive luči v mrak sodobnosti, ki jo preživljamo.

6. Bina Žmavc: POPRAVLJALNICA IGRAČ

V petih pravljicah znana celjska avtorica vdihne v otroške glavice misel o tem, da svet postane kakor nov, če delamo in živimo z ljubeznijo. Otroški svet podira ograje in skače čeznje, celo zveri lahko sodelujejo v življenjski igri, ki ni krvava in nesmrtno pridobitniška. Darove zastonj seveda doživimo le enkrat v letu (novoletna noč), pa je svet vendar prav zato toliko lepši in boljši.

V celoti barvna slikanica za mlade mohorjane.

Prednaročniška cena bo objavljena na plakatu, ki napoveduje redno zbirko.

VSEBINA

Kalendarij	5	Marij Kogoj (Borut Loparnik)	125
Prestopno leto, mrki, vidnost planetov, Herschlov ključ	30	Matiju Majarju – Ziljskemu (Andrej Moritsch)	127
Imamo svojo državo (Milan Kučan)	33	Zgodovinar Milko Kos (Vasilij Melik)	129
Petsto let Amerike (Peter Vodopivec)	35	Boleč spomin (J. D.)	130
Slovenske cerkve v svetu (Irene Mislej)	39	Ob stoti obletnici rojstva Matije Malešiča (Vilko Novak)	132
Nekaj utrinkov o družbi sv. Rafaela (Andrej Vovko)	42	Filip Terčelj (J. D.)	135
Slovenski glasbeniki v Argentini (dr. Edo Škulj)	44	Dr. France Kotnik (Aleksander Videčnik)	137
Spomini, vtisi, doživetja (dr. Julij Savelli)	48	Dušno pastirstvo na Gorenjskem (Franz Kirchner)	139
Štirideset let slovenskih »Misli« (Bogdan Kolar)	50	Poslanstvo (Valentin Stückler)	141
Petinsedemdesetletnica sv. Cirila (Tone Osovnik)	52	Duhovniki iz Slovenije v taborišču Jesenovac (Miloš Rybář)	143
Centesimus annus (dr. Rafko Valenčič)	55	Dr. Aleš Stanovnik (Stane Kovač)	147
Ukrajinska katoliška Cerkev (dr. Stanko Janežič)	57	Gregor Gojmir Krek (Janez Kranjc)	149
Papeževa potovanja v letu 1991	59	Jože Gostinčar (Stane Kovač)	150
Bo še slovensko bogoslužje v Porabju? (Jožef Smej)	60	Rimski pravici je zadoščeno (France Lipičnik)	152
Ob dveh mohorskih obletnicah (Jože Dolenc)	63	Zažig in poskus umora škofa Vovka (Franc Vrhnun)	155
Spomini na Mohorjevo in njeno tiskarno (Stane Kovač)	65	Ob novih grobovih (J. D.)	158
Zaplenjene Kocbekove pesmi (Jože Dolenc)	66	O življenju in delu škofa dr. Stanislava Leniča (Jože Dolenc)	159
Kristjani in demokracija (Vekoslav Grmič)	69	Msrgr. Valentinu Stücklerju v spomin (Jože Lodrants)	161
Nenavaden novoletni recept	73	Prof. Silvester Kopriva (Kajetan Gantar)	162
Slovinci ste žilavi (Rafko Vodeb)	74	Dr. Janez Janež (J. D.)	164
El capitan (Avgust Robnik)	75	Jože Vesenjāk (Vinko Škafar)	165
Križem po Avstraliji (Mirko Žerjav)	80	Spomin na Baro Remčevō (- n. c.)	166
Kapela (Erna Meško)	84	Škof dr. Jožef Smej – sedemdesetletnik (Vilko Novak)	167
S Huma po »Štúkech« v Ormož (Rado Kukovec)	87	France Lipičnik (M. M.)	169
Župnik v triglavskih dolinah (Ančka Tomšič)	90	Kronika	170
Slomškova Blaže ino Nežica (Joža Mahnič)	91	Bodi nam luč (Karolina Godina)	177
Iz brihtne Ribnice v široki svet (Zmaga Kumer)	93	Mlatilnica ropoče (Matija Malešič)	178
Gora in Mežnarjeva mama (Ančka Tomšič)	95	Smrt Mikloša Küzmiča (Matija Malešič)	180
S Sorškega polja (Ančka Tomšič)	97	Večerno zvonjenje	180
Knafljeva usatanova (Peter Vodopivec)	98	Zlata skrinja (Lojze Kozar)	182
Ali je odkrit nov Prešernov rokopis? (Jože Širfer)	100	Gospa, gospod – pa še pes (Zora Tavčar)	184
Strune mīlo se glasite (V. T. Arhar)	102	Kruh (Marta Kmet)	187
Biti pijan, imeti mačka (Janez Keber)	107	Bežno srečanje (Stanislav Koštric)	188
Človekovo okolje, zdravje in medicina (Andrej Žmavc)	110	Živijo v nas (Ivan Žigart)	189
Prva pomoč za vsakogar (Andrej Žmavc)	113	Ogenj (Vinko Šmajš)	190
Udomačeni divji zajec, prepelici in kavka (France Cvenkel)	115	Judež (Katja Lebedev)	191
Šeststoletnica župnijske cerkve v Martjancih (Vinko Škafar)	119	Po gobo (Viš)	193
Dvestota obletnica rojstva Janeza Ciglerja (G. K.)	122	Dorica (Marta Kmet)	195
150 let rojstva Antona Hajdriha (Tomaž Faganel)	123	Proti zlu s poduhovljenjem (Vinko Šmajš)	199
		Molitev za mir	199
		Seznam naročnikov Mohorjeve redne zbirke	200

Slika na ovitku spređaj: Jure Vombergar, Vitraž, Kapelica v domu za ostarele v Slovenski vasi

Mohorjev koledar 1992 – Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju v redni knjižni zbirki za leto 1991. Z uredniškim odborom zbral in uredil Matija Remše. Opremil Marijan Paternoster. Lektorirali in korigirali Andreja Peček in Mojca Terseglav. Barvne fotografije Irene Mislej in p. Vendelin Špendov ofm. Za založbo p. Hieronim Zvegljč. Tiskali v Delo – Tiskarna, Ljubljana. 26000 izvodov.

Po mnenju Ministrstva za kulturo R. Slovenije je ta publikacija oproščena temeljnega prometnega davka.